

Rodna ravnopravnost i diskriminacija u Hrvatskoj

Istraživanje
*“Percepcija, iskustva i stavovi o rodnoj
diskriminaciji u Republici Hrvatskoj”*

Urednice: Željka Kamenov i Branka Galić

Odsjek za psihologiju
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Institut za društvena istraživanja, Zagreb

Biblioteka ONA

URED ZA RAVNOPRAVNOST SPOLOVA VLADE REPUBLIKE HRVATSKE

Urednice: prof. dr. sc. Željka Kamenov
prof. dr. sc. Branka Galić

Izdavač: Vlada RH, Ured za ravnopravnost spolova
Mesnička 23, Zagreb

Za izdavača: mr. sc. Helena Štimac Radin

Recenzenti: prof. dr. sc. Inga Tomić-Koludrović
dr. sc. Vlasta Ilišin
doc. dr. Vladimir Mihić
prof. dr. Anđelka Milić

Lektura: Mirjana Paić Jurinić

Naslovnica: Moniroz Tolja

Prijelom i tisak: Intergrafika TTŽ d.o.o.

Naklada: 500 primjeraka

CIP zapis dostupan je u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 790427

ISBN 978-953-7574-15-4

©2011. Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH

Stavovi izneseni u ovoj knjizi pripadaju autoru i autoricama i ne mogu se smatrati
službenim stavom Ureda za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske.

Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske

naručitelj je istraživanja

„Percepcija, iskustva i stavovi o rodnoj diskriminaciji u Republici Hrvatskoj“, 2009. godine.

ISTRAŽIVAČKI TIM

VODITELJICE

dr. sc. Željka Kamenov, izv. prof.

Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu

dr. sc. Branka Galić, izv. prof.

Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu

SURADNICI/E

dr. sc. Dean Ajduković, red. prof.

Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu

dr. sc. Branislava Baranović, znan. savjetnica

Institut za društvena istraživanja; Centar za istraživanje i razvoj obrazovanja

dr. sc. Smiljana Leinert Novosel, red. prof.

Fakultet političkih znanosti u Zagrebu

dr. sc. Margareta Jelić, doc.

Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu

dr. sc. Ivana Jugović, v. asis.

Institut za društvena istraživanja; Centar za istraživanje i razvoj obrazovanja

Aleksandra Huić, znan. nov.

Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu

SADRŽAJ

PREDGOVOR	7
<i>Helena Štimac Radin</i>	
1. UVOD	9
1. 1. Društvena uvjetovanost rodne diskriminacije	9
<i>Branka Galić</i>	
1. 2. Rodna (ne)ravnopravnost i diskriminacija u obiteljskim odnosima	28
<i>Ivana Jugović i Željka Kamenov</i>	
1. 3. Rodna (ne)ravnopravnost i diskriminacija u obrazovanju	38
<i>Branislava Baranović</i>	
1. 4. Rodna (ne)ravnopravnost i diskriminacija na poslu/tržištu rada	49
<i>Branka Galić</i>	
1. 5. Rodna (ne)ravnopravnost i diskriminacija u politici	59
<i>Smiljana Leinert Novosel</i>	
2. CILJEVI I METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	65
<i>Aleksandra Huić i Margareta Jelić</i>	
3. REZULTATI I RASPRAVA	77
3. 1. Svijest o rodnoj (ne)ravnopravnosti i diskriminaciji	77
<i>Dean Ajduković</i>	
3. 2. Stavovi, predrasude i uvjerenja o uzrocima rodne diskriminacije	92
<i>Željka Kamenov</i>	
3. 3. Stavovi o reproduktivnim pravima	112
<i>Branka Galić</i>	
3. 4. Percepcija, iskustvo i stavovi o rodnoj (ne)ravnopravnosti u obitelji	120
<i>Željka Kamenov i Ivana Jugović</i>	
3. 5. Percepcija, iskustvo i stavovi o rodnoj (ne)ravnopravnosti u obrazovanju	143
<i>Ivana Jugović i Branislava Baranović</i>	
3. 6. Percepcija, iskustvo i stavovi o rodnoj (ne)ravnopravnosti na poslu/tržištu rada	165
<i>Branka Galić</i>	
3. 7. Percepcija, iskustvo i stavovi o rodnoj (ne)ravnopravnosti u politici	185
<i>Smiljana Leinert Novosel</i>	
3. 8. Usporedba rodne (ne)ravnopravnosti po područjima	209
<i>Margareta Jelić i Aleksandra Huić</i>	

3. 9. Načini reagiranja na rodnu diskriminaciju <i>Margareta Jelić i Aleksandra Huić</i>	225
3. 10. Mjere za poboljšanje položaja žena u društvu <i>Smiljana Leinert Novosel</i>	234
3. 11. Spremnost na sudjelovanje u aktivnostima za poboljšanje položaja žena u društvu <i>Branka Galić</i>	245
4. ZAKLJUČCI I PREPORUKE – Koliko su žene u Hrvatskoj ravnopravne? <i>Branislava Baranović i Smiljana Leinert Novosel</i>	255
5. LITERATURA	270
Prilog: Instrument korišten u istraživanju „Percepcija, iskustva i stavovi o rodnoj diskriminaciji u Republici Hrvatskoj“	286

PREGOVOR

Uvid u nedostatnost znanstveno rodni istraživanja i analiza kao jednog od važnih alata za oblikovanje javnih politika u području ravnopravnosti spolova rezultirala je uvođenjem obveze osiguravanja financijskih sredstava za njihovu provedbu kao novog standarda koji je uvela prethodna Nacionalna politika za promicanje ravnopravnosti spolova i potvrdila Nacionalna politika za ravnopravnost spolova za razdoblje od 2011.-2015. godine.

Protetkih nekoliko godina afirmiran je značaj parcijalnih empirijskih istraživanja te su uz potporu tijela državne uprave, a često u suradnji i s nevladinim udrugama i predstavnicima/cama akademske zajednice, provedena ciljana istraživanja položaja žena na tržištu rada, političke participacije žena, žena s invaliditetom, seoskih žena, žena pripadnica nacionalnih manjina kao i različitih aspekata nasilja nad ženama. Ostalo je, međutim, otvoreno pitanje neistraženosti općeg odnosa javnosti prema različitim oblicima rodne (ne) diskriminacije uključivši nepostojanje sveobuhvatne empirijske evidencije o percepciji, stavovima i iskustvima o rodnoj diskriminaciji u Republici Hrvatskoj. Iz ovoga razloga, a za što je neposredan povod bila izrada i donošenje nove Nacionalne politike za ravnopravnost spolova, za koju smo smatrali da treba imati znanstvenu podlogu, Ured za ravnopravnost spolova naručio je provedbu istoimenog istraživanja 2009. godine.

Studija „Rodna ravnopravnost i diskriminacija u Hrvatskoj“ opsežan je znanstvenoistraživački izvještaj o rezultatima istraživanja „Percepcija, iskustva i stavovi o rodnoj diskriminaciji u RH“, koja uz multidisciplinarn pristup sadrži i važne teorijske priloge.

Dodatno treba naglasiti da je ovo istraživanje prvo znanstveno istraživanje o rodnoj diskriminaciji u Republici Hrvatskoj provedeno na nacionalnom reprezentativnom uzorku i da kao takvo zasigurno ima i važan pionirski značaj.

Uz ispitivanje percepcije, iskustava i stavova u području obiteljskog života, obrazovanja, politike i tržišta rada Uredu za ravnopravnost spolova bilo je važno saznati kakav je odnos građanstva prema općenitijim pitanjima te smo stoga u upitnik uvrstili i ispitivanje stupnja osviještenosti vezanog uz percepciju (ne)ravnopravnosti spolova u našem društvu, percepciju društvenog položaja pojedinih segmenata ženske populacije, procjenu ostvarenog napretka društvenog položaja žena u posljednjih desetak godina, stupanj zainteresiranosti za pitanja ravnopravnosti spolova i poznavanja antidiskriminacijskog zakonodavstva te spremnosti obraćanja institucionalnim mehanizmima u slučaju izloženosti diskriminacijskom postupanju. Istraživanje je potvrdilo pojedine ranije nalaze o porastu svijesti o neravnopravnosti spolova u našem društvu, ali je evidentiralo i porazan rezultat prema kojemu većina hrvatskih građana i građanki nije upoznata sa zakonskom regulacijom diskriminacije na osnovu spola odnosno većina ispitanih nije znala odgovoriti na pitanje koji zakoni kažnjavaju spolnu diskriminaciju. Ovaj podatak bitno je utjecao i na definiranje konkretnih mjera i planiranih strateških aktivnosti nove Nacionalne politike za ravnopravnost spolova.

Smatramo izuzetno značajnim što su provedbom ovog istraživanja stvoreni i uvjeti za mogućnost komparacije rezultata s istraživanjem percepcije i iskustava o ravnopravnosti spolova koje je provela nešto kasnije iste godine Europska komisija. Rezultati su objavljeni u posebnom izdanju Eurobarometra 2010. godine. Jedan od važnih ciljeva strategije za postizanje ravnopravnosti spolova Europske unije uključivanje je rodne ravnopravnosti u europsku politiku istraživanja uz razvoj rodno specifičnih istraživanja. Isti cilj sastavni je dio i naše Nacionalne politike za ravnopravnost spolova za sljedeće petogodišnje razdoblje koja ističe značaj provođenja statističkih i znanstvenih analiza i istraživanja za proces daljnjeg unaprjeđivanja rodno osviještene politike.

Osim što predstavlja važan doprinos razvoju rodnih studija, uvjereni smo da će ova studija poslužiti i kao vrijedna sveučilišna literatura, ali i koristan priručnik svima onima u tijelima državne uprave čija je zadaća i obveza provoditi politiku zaštite ljudskih prava i rodne ravnopravnosti.

mr.sc. Helena Štimac Radin

1. UVOD

1. 1. Društvena uvjetovanost rodne diskriminacije

Branka Galić

Uspostavljanje rodne društvene jednakosti jedan je od ključnih ciljeva i prioriteta razvoja svakog suvremenog društva, pa tako i hrvatskoga. Prema ciljevima Nacionalne politike za promicanje ravnopravnosti spolova 2006.–2010., približavanje konceptu rodno egalitarnog društva uvelike će odrediti dinamiku razvoja hrvatskog društva, kao i pretpostavke pristupanja Republike Hrvatske u Europsku uniju. Da bi se dokidanje rodne diskriminacije odnosno približavanje rodnoj jednakosti u Hrvatskoj što uspješnije ostvarilo, posljednjih nekoliko godina pokrenute su institucionalne i zakonodavne mjere u smjeru konkretizacije postizanja punopravnog članstva Hrvatske u EU-u, sukladno vrijednostima i težnjama suvremene europske demokracije koje podrazumijevaju ravnopravnost žena i muškaraca kao jednu od temeljnih vrednota svih članica Unije. Kako bi se tim ciljevima što uspješnije pristupilo Hrvatska je uvela i niz novih institucionalnih mehanizama koji bi joj trebali olakšati postizanje ciljeva rodne jednakosti. Institucionalno su inaugurirani i mehanizmi praćenja, razvijanja i reguliranja pitanja rodnih ne/jednakosti, kao što su Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH i Pravobranitelj/ica za ravnopravnost spolova. Nadalje, Hrvatska je potpisnica međunarodnih dokumenata koji je obvezuju na zaštitu i promicanje ljudskih prava te rodne jednakosti, poput UN-ove Konvencije o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)¹. U tom smislu doneseni su Zakon o ravnopravnosti spolova, antidiskriminacijski zakoni (Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, Zakon o suzbijanju diskriminacije i Zakon o istospolnim zajednicama), a izmijenjen je i Zakon o radu u smjeru uvođenja mjera sprečavanja diskriminacije na temelju spola u području rada i zapošljavanja.

Među prvim koracima koji predstavljaju proširenje izvan područja pravne regulative i političkih institucija, a koje će se morati poduzeti kako bi se mehanizmi ostvarivanja rodne jednakosti što uspješnije razvili, jesu i znanstveno-istraživački naponi prikupljanja i analiziranja relevantnih podataka o problemima rodne ne/jednakosti. U Hrvatskoj se znanstvena istraživanja rodnih ne/jednakosti i diskriminacija dosad nisu sustavno provodila u smislu eksplicitnog koncipiranja teme rodne diskriminacije na nacionalnim uzorcima ispitanika. Točnije, istraživanja provedena iz područja pojedinih znanosti poput sociologije, politologije, psihologije, ekonomije itd. ili pak državna statistika u pitanjima roda, u pravilu su obuhvaćala samo pojedine segmente i aspekte fenomena rodne diskriminacije, primjerice rodnu nejednakost i/ili diskriminaciju u nekim područjima tržišta rada, u sferi politike, u pojedinim aspektima obrazovanja i obiteljskog života te u kontekstu tranzicije i modernizacije, ili su bila dio znanstvenih istraživanja posvećenih modernitetu, stratifikaciji, religioznosti i identitetu

¹ CEDAW konvencija u 1. članku definira diskriminaciju žena kao „svaku razliku, isključenje ili ograničenje učinjeno na osnovi spola kojemu je posljedica ili svrha da ženama ugrozi ili onemogućí priznanje, uživanje ili korištenje ljudskih prava i osnovnih sloboda na političkom, gospodarskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili drugom području, bez obzira na njihovo bračno stanje, na osnovi jednakosti muškaraca i žena.“ V. Štimac Radin (ur.), 2006: 12.

hrvatskoga društva. Sva su se ta istraživanja, od kojih ćemo neka detaljnije predstaviti, bavila fenomenom rodne diskriminacije ili samo u pojedinim segmentima stratifikacije hrvatskoga društva ili indirektno, izvedeno iz glavne teme rada. Rezultati istraživanja pred nama prvi su sveobuhvatni rezultati na nacionalnom uzorku ispitanika koji se ujedno bave pitanjima percepcije, iskustava i stavova o rodnoj diskriminaciji. Budući da je ovo istraživanje pionirski rad u smjeru doprinosa razumijevanju i analizi fenomena rodne diskriminacije u Hrvatskoj, cilj mu je također postaviti platformu za izvođenje konkretnijih mjera nacionalne politike koje bi mogle doista pridonijeti suzbijanju rodne diskriminacije i približavanju konceptu rodno egalitarnog društva.

Kako bismo što temeljitije pristupili konceptualizaciji našeg istraživanja, objasniti ćemo osnovne pojmove kojima se služimo u istraživanju i interpretaciji te dati pregled dosadašnjih istraživanja koja su se na ovaj ili onaj način bavila tematikom rodne diskriminacije u Hrvatskoj.

Osnovni pojmovi istraživanja

U hrvatskoj jezičnoj praksi, kao i u društvenoj praksi, pojmovi spola i roda nisu dovoljno objašnjeni, a često se rabe i kao sinonimi. Obično se pojam „spola“ upotrebljava i u značenju roda. Razlog je ne razlikovanja spola i roda to što su njihovi biološki i društveni utjecaji često pomiješani.

Pojam spola povezan je s karakteristikama pojedinca/ke ukorijenjenim u biologiji, anatomskim i fiziološkim razlikama koje uvjetuju razlike u fizičkoj pojavnosti i reproduktivnim organima jer se nalaze u funkciji njihovih reproduktivnih uloga. U većini društava spol djeluje kao kategorija s dvjema međusobno isključivim alternativama – muško i žensko. Spolne razlike često prati pretpostavka da razlike između muškaraca i žena proizlaze ponajprije iz bioloških čimbenika. Praksa podjele pojedinaca prema spolu pokazuje također grupe muškaraca i žena kao da su kategorijalno različiti, što znači da se ne preklapaju karakteristike ljudi etiketiranih kao “žensko” nasuprot onima etiketiranim kao “muško”. Nerijetko se uzima zdravo za gotovo da se ponašanje muških i ženskih pojedinaca i pojedinki može jednostavno razlikovati na temelju puke pripadnosti jednoj od tim dvjema kategorijama. To su pogrešne pretpostavke, jer između muškaraca i žena postoje mnoge sličnosti pa se to ponašanje ne može pretpostaviti samo na temelju spola. Zapadna kultura međutim tipično klasificira ljude isključivo ili kao muškarce ili kao žene, u pravilu na temelju reproduktivnih organa, premda se ta podjela ne može primijeniti na sve pojedince u ljudskoj, kao ni u ostalim životinjskim vrstama.² Pojedinci/ke ne moraju se uvijek ni identificirati sa spolom koji im se pripisuje. Određene procjene pokazuju kako varijacije međuspolnosti dokazuju da spol nije dihotomna varijabla i da ga je stoga bolje razumjeti kao kontinuum. Drži se da u tom spektru leži „barem 5 spolova ili više“, ovisno o hormonskom statusu, primarnim i sekundarnim spolnim

² Pored predstavnika različitih varijacija u odnosima između spola i roda, kako je to, primjerice, vidljivo u nekim plemenima američkih Indijanaca, postoje i ljudi čija anatomija odstupa od tipičnih kategorija “muško” i “žensko” i koji se mogu nazvati “međuspolnim” zato što posjeduju različite dijelove muških i ženskih spolnih obilježja, a poznatiji su kao muški i ženski hermafroditi. Postoje znatne varijacije u biološkoj građi takvih pojedinaca/ki, a empirijski podaci o njihovom životu i iskustvima prilično su manjkavi.

obilježjima i sl. (Fausto-Sterling, 1998: 24). Bitno pitanje koje se ovdje nameće, a na kojem se gradi suvremena feministička kritika društvenih znanosti, jest da li je ljudska spolnost nešto sasvim „prirodno“ i samorazumljivo ili je posrijedi kompliciraniji sustav, koji osim biološke ima i značajne sociokulturne dimenzije zbog kojih i sam spol postaje povijesno promjenjiv, a ne univerzalno nepromjenjiv i zadan (Milić, 2007: 135). Dolazi do izražaja jasna spoznaja da ljudska spolnost, kako ističe Milić, „ne postoji i ne djeluje nikada u „čistom“ biološkom vidu jer je čovjek prije svega društveno i kulturno biće. Stoga je kod ljudskih bića „spolnost sociokulturno definirana i prakticirana“ (Milić, 2007: 136).

Rod podrazumijeva društvene, kulturološke i povijesne razlike između žena i muškaraca te obuhvaća različite društvene uloge, identitete i očekivanja za žene i muškarce u društvu. Odnosi se na nebiološke, kulturalno i društveno proizvedene razlike žena i muškaraca, muškosti i ženskosti (Calhoun, Light i Keller, 1994; Wharton, 2005; Milić, 2007). Tako kategorija roda ukazuje na preoblikovani i društveno-kulturno uobličeni pojam spola u ljudskom društvu. Rod je sigurno jedna od ključnih dimenzija identiteta, koja podrazumijeva slike, predodžbe, očekivanja, norme, konvencije, stavove, vrijednosti, ponašanja i osjećaje koje društvo, uz pomoć različitih modela i mehanizama socijalizacije, „utiskuje“ biološkim spolovima. On nije zauvijek zadan ili nepromjenjiv. Sami ga tvorimo i dekonstruiramo „kao članovi određene društvene zajednice, prema kulturnim uzorima koje nam ona podastire, ali i prema našim ličnim afinitetima“ (Milić, 2007: 136). U tom je smislu pojam roda u sociologiji i nekim drugim društvenim znanostima inaugurirao u svoj korpus feminističku kritiku i analizu pojma roda imajući na umu dvije razine i značenja analitičkog smisla pojma roda: 1. deskriptivne razine razlike među rodnim grupama i 2. odnose socijalnih nejednakosti (stratifikacija) među rodnim grupama utemeljene na kategorijama *društvene moći*. Iz toga jasno proizlazi da se odnosi spolova u društvu ne mogu svoditi na puku razliku spolnih obilježja ili obrazaca ponašanja nego su to tvorbeni odnosi utemeljeni u samim mehanizmima društvenosti, ponajprije kroz odnose moći žena i muškaraca kao dviju dominantnih grupa.

Iz toga slijedi da to što smo rođeni sa ženskim ili muškim genitalijama, ili, recimo, određenom bojom kože, često znači da živimo različite živote. U tom su smislu naša biologija i naša međusobna društvena interakcija doista dijalektički povezani i međusobno se prožimaju. Premda je svako društvo stratificirano prema rodu, pri istraživanju rodne stratifikacije i diskriminacije nije moguće posve odvojiti utjecaje biologije od društvenih utjecaja. No, s druge strane, itekako je moguće na temeljima različitih biologija izgrađivati stereotipne društvene nejednakosti i opravdavanja spolne/rodne diskriminacije – seksizme – tj. nejednako tretirati žene i muškarce, nepovoljno se odnositi prema grupama i pojedincima na temelju spola, odnosno aktivno djelovati u poticanju predrasuda ili osporavanja prava, prakse ili politike nekoj rodnoj grupi ili njezinim pripadnicima/cama na temelju kriterija spola/roda.

U svakom društvu kategorije spola i roda utječu na svakodnevne interakcije i na doživljaje i iskustva identiteta. Vjeruje se da žene i muškarci imaju različite prirodene i stečene karakteristike i da se ponašaju na različite načine. Takvi stavovi i percepcije mogu se naći u svim društvima i na svim klasnim razinama. Te osobine, označene kao različito „muške“ ili „ženske“, mogu međutim znatno varirati od društva do društva, od grupe do grupe, a unutar jedne rodne grupe čak i više nego između različitih rodnih grupa (Fuchs Epstein, 1999: 45).

Stvaranje i održavanje granica definiranja "ženskih" i "muških" dio je šireg procesa stvaranja i perpetuiranja kategorija ljudi i grupa, identificirajući pritom "prve", "druge" itd. na hijerarhijskoj ljestvici društvenog statusa (de Beauvoir, 1981). Granice služe tomu da stvore i održe nejednakosti u mnogim sferama, kako je to u univerzalnoj subordinaciji žena muškarcima prisutno u javnom, ali i privatnom, životu.

Društveno poimanje, definiranje i strukturiranje roda i rodnih grupa mijenja se s vremenom i među kulturama te s promjenama društvenog konteksta. Štoviše, rod nije samo "binarna" strukturalno neutralna razlika između žena i muškaraca nego je hijerarhijski strukturiran i vrijednosno obilježen. Rodne razlike rijetko su neutralne, a gotovo u svim društvima rod je važan oblik društvene stratifikacije i kriterij pojavljivanja društvenih nejednakosti i diskriminacija. Istraživačica Amy S. Wharton tako je objasnila rod kao „sistem društvenih praksi“ (*gendered*) (Wharton, 2005: 7). To je sustav koji stvara i održava rodne razlike te na temelju tih razlika organizira odnose nejednakosti. Rod je onda „učinjen“, a ne samo izražen. On je jednako tako proces kao i fiksirano stanje. Rod nije samo karakteristika pojedinaca/ki nego se javlja na svim razinama društvene strukture. To je višerazinski fenomen utjelovljen u strukturama i praksama organizacija i društvenih institucija koje se na površini javljaju kao rodno neutralne. Rod je jedno od načela organizacije društvenog života koje uvjetuje naše identitete i koncepte o sebi, strukture i interakcije, temelj na kojem su razmješteni društvena moć i resursi. Dok suvremeni život ljudima omogućuje imati mnoge identitete, rodni identitet može biti među najutjecajnijima (Wharton, 2005). Rod je važan zbog načina na koji oblikuje društvene interakcije s drugima. On utječe i na organizaciju društvenih institucija i organizacija kao što su obrazovanje, religija, sport, pravni sustav, rad, ali i osobna, manje formalno organizirana područja života, poput braka, roditeljstva, obitelji. Kao što ne možemo razumjeti društveni svijet bez razumijevanja roda, ni rod ne možemo razumjeti ako ne razumijemo društveni svijet. Rod, dakle, daje oblik i značenje pojedincima/kama, društvenim odnosima i institucijama.

Društvena konstrukcija roda postiže se različitim mehanizmima kontrole koji ženama i muškarcima pripisuju određene društvene uloge i društvena očekivanja. Stoga u svim društvima mnogi vjeruju da žene i muškarci dolaze u svoje društvene uloge „prirodno“, npr., da su žene „prirodne negovateljice“ zbog čega „žele postati majke i brinuti za djecu, a da su muškarci prirodno agresivni te da stoga uvijek žele napredovati u poslu“ (Fuchs Epstein, 1999: 46). Premda teorija spolnih uloga podcrtava razlike a ne sličnosti žena i muškaraca, često podcjenjuje i ignorira pitanja odnosa moći i društvene promjene (Hondagneu-Sotelo i Cranford, 1999). Muške vrijednosti dobivaju viši status, tvore dominantnu i vidljivu kulturu društva te omogućuju standard za "normalnost". Prema tom gledištu, žene tvore alternativnu subkulturu koja odstupa od prevladavajućeg maskulinog sustava vrijednosti. U tom smislu teoretičari sukoba vide u rodnim razlikama odraz podjarmljivanja jedne grupe (žena) drugoj grupi (muškarcima). Ali i funkcionalistički teoretičari i teoretičari sukoba priznaju da se rodne uloge ne mogu drastično promijeniti bez drastičnih revizija društvene strukture kulture. Svi oni tvrde da rodna stratifikacija može biti funkcionalna za muškarce – koji imaju moć i privilegije – ali da je teško u interesu žena. Sociološka literatura pokazuje u tom smislu da postoje snažni dispariteti između muškaraca i žena u pristupima šansama i resursima, npr., više žena nego

muškaraca uključeno je u manje ugledne i manje plaćene poslove; žene participiraju manje u političkom odlučivanju; od žena se očekuje više odgovornosti u obiteljskim dužnostima i karitativnom radu; ali jednako tako žene polučuju manje priznanja za svoje doprinose društvu općenito bez obzira na to jesu li za to plaćene ili nisu (Castells, 2002; Cassirer i Reskin, 2000; Hartmann, 1986; Inglehart i Norris 2003; Leinert Novosel, 1999; Leinert Novosel, 2003; Locker, 2000; Milidrag Šmid, 2005; Kerovec, 2005 itd.).³

Povijesno gledano, muškarci i žene nisu bili promatrani samo kao različiti, nego i kao nejednaki. U većini društava, kao i kroz povijest, karakteristike, ideje, vrijednosti, poslovi itd. koji se pripisuju ženama u pravilu su bili manje poželjni i manje vrijedni od onih koji se pripisuju muškarcima. Premda se uloge muškaraca i žena razlikuju u pojedinim kulturama, nije poznato društvo u kojem bi žene imale više moći (Giddens, 2007). Uloge muškaraca općenito se više vrednuju i nagrađuju. U gotovo svim kulturama žene primarno snose odgovornost za brigu o djeci i domu, a muškarci tradicionalno prehranjuju obitelj. Podjela rada i rodna društvena stratifikacija uvjetuju nejednak položaj žena i muškaraca glede moći, bogatstva i ugleda u društvu. Razlike između muškaraca i žena kulturalno su i socijalno različito vrednovane, u pravilu na štetu žena. Sociokulturne i političke posljedice rodne različitosti vrlo su značajne. One presijecaju socijalne odnose i institucije – od razine mikrostruktura i odnosa pojedinca/ki, obitelji, do makrosocijalnih razina širih društvenih institucija države, ekonomije, politike itd.

Bez obzira na društvene promjene, to su i danas karakteristike zapadnih društava, a napose društava Trećeg svijeta. U većini današnjih društava muškarci uživaju veće bogatstvo, moć i ugled nego žene. Rodna nejednakost, ali i iz nje izvedeni oblici društvenih stratifikacija i diskriminacija, stoga je još uvijek univerzalan i globalan društveni fenomen. Rodne razlike i dalje ustrajavaju kao jedan od ključnih temelja društvenih nejednakosti, i to dobrim dijelom utemeljene upravo na našim biološkim razlikama. Ali te razlike nikada neće moći opravdati društvene nejednakosti, stratifikacije i diskriminacije koje su stoljećima bile karakteristike ljudskog društvenog života (Lipsitz-Bem, 1993).

Ono što za znanstvene discipline koje se bave istraživanjima i fenomenima rodne odnosa svakako ostaje važno pitanje jest zašto se na temelju bioloških razlika spolova utemeljuju rodne stratifikacijske razlike u gotovo svim ili u većini poznatih društava i to na taj način da muškarci u pravilu zauzimaju više pozicije, a žene u pravilu niže ili su na samome dnu (de Beauvoir, 1981). Prema većini teoretičara roda, uključujući i feminističke teorije, ta disproporcija nema biološko porijeklo nego proizlazi iz "sociokulturnih čimbenika" (Ortner, 1974). Takvi čimbenici povezani su s nečim što je u svakodnevnoj kulturi podcijenjeno, tj. s "prirodom", s čime se obično identificira žene, dok muškarci prisvajaju sebi sferu kulture. Žene se poistovjećuju s prirodom zbog njihove posebne uloge u reprodukciji i angažmana u odrastanju djece. Reproductivna razlika između spolova dovela je izravno do prve podjele rada, odnosno nejednakosti i diskriminacija utemeljenih na biološkim obilježjima. Drugim riječima, vezanost žena uz rađanje i brigu o djeci, dok su muškarci, s druge strane, bili toga oslobođeni, uzrokovala je, povijesno gledano, temeljnu neravnotežu moći između rodova,

³ Istraživačice "Rodno/spolnih obilježja prostora i vremena u Hrvatskoj" pokazale su, na temelju analize *Hrvatskog općeg leksikona* (Zagreb, LZMH, 1996.), da su žene kroz povijest u javnosti, prostoru, znanosti, umjetnosti itd. bile prisutne tek marginalno i sporadično. J. Kodrnja (ur.), 2006.

neravnotežu koja je prethodila i drugim neravnotežama moći u ljudskoj vrsti (Firestone, 1997). Premda je činjenica da su žene doista bile prepuštene nemilosti svoje biologije što dalje idemo u prošlost (nedostatak kontracepcije, višestruke životno rizične trudnoće i porodi, dojenje, briga za djecu), to ih je sve učinilo ovisnima o muškim članovima društva (muževima, braći, očevima, ljubavnicima itd.) zbog fizičkog opstanka, no danas to doista više nisu ili barem nisu dužne biti jer smo došli do takvog društvenog razvoja u kojem rodne razlike ne mogu opravdati društvenu rodnu stratifikaciju – rodnu diskriminaciju ili seksizam.

Seksizam je društveni i kulturni fenomen diskriminiranja ili segregiranja neke rodne grupe na temelju pripadnosti spolu, dok rodna diskriminacija podrazumijeva društveno djelovanje, isključivanje, iskorištavanje ili eksploataciju određene rodne grupe na temelju pripadnosti toj rodnoj grupi. Odnosi se na nejednak tretman žena i muškaraca na temelju roda te na osporavanje prava ili društvene prakse zbog rodnih predrasuda, u pravilu usmjerenih protiv žena. „Diskriminirajuće djelovanje ide u prilog vlastite grupe, a usmjereno je na štetu druge grupe ili pojedinaca/ki, čime se ističe njezin manje vrijedan položaj u društvu.“ (Borić, ur., 2007: 19). Poznata su tri manifestna oblika izražavanja rodne diskriminacije: neposredna, posredna i sustavna. Prva podrazumijeva nepovoljan tretman osobe ili grupe, druga se odnosi na primjenu tzv. „neutralnih“ propisa ili mjera s negativnim učinkom za diskriminirane grupe, a treća obuhvaća društvene i kulturne vrijednosti i norme. Društveni mehanizmi smanjivanja ili eliminiranja rodne diskriminacije ostvaruju se s pomoću rodno osviještenih politika (*gender mainstreaming*), koje podrazumijevaju uvođenje različitih načela jednakosti žena i muškaraca u sva područja društvenog života i javne vlasti, uz mehanizme osvještavanja, oživotvorenja i stvaranja višestrukih uvjeta za ostvarivanje društvene jednakosti između žena i muškaraca u svim područjima rada, obrazovanja, politike i privatnog života.

U društvu se seksizam prepoznaje i pokazuje upravo kao rodna diskriminacija koja znači preferiranje i privilegiranje pripadnika i pripadnica jedne rodne grupe, podcjenjivanje, omalovažavanje i degradiranje druge rodne grupe kroz oblike djelovanja, aktivnosti, ponašanja, stavova ili vrijednosti njihovih pripadnika i pripadnica, a na temelju kriterija spola. Različiti oblici rodnih diskriminacija primjenjuju se u pravilu prema ženama kao podređenoj rodnoj društvenoj grupi. Rodna diskriminacija podrazumijeva i nejednaku raspodjelu moći, resursa i privilegija, u pravilu u korist muškaraca a na štetu žena u gotovo svim poznatim društvima, uključujući najrazvijenija. Problem raspodjele moći između rodova, koja je ugrađena u sve društvene mehanizme i institucije, od kućanstva i privatne sfere (obitelji) do javne sfere rada, tržišta, ekonomije, politike, prava, religijskih institucija itd. (tj. od obitelji do radnih i političkih odnosa te institucija države) održava se u sustavu patrijarhata kroz cjelokupnu povijest do danas.

Usprkos općeprihvaćenim okvirima usvajanja kategorija različitosti muškaraca i žena, danas postoje ozbiljni izazovi ideologijama “razlike” koje pokazuju brojni društveni znanstvenici testiranjem tih ideja u ponašanju ljudi, kao i u mnogim društvenim pokretima koji odbacuju temelje za bipolarne usporedbe među pojedincima i pojedinkama. Ideje koje se izazivaju pretpostavljaju da muškarci i žene djeluju i osjećaju se različito s obzirom na različite oblike ponašanja i karakteristika – emocionalnosti, racionalnosti, apstraktnog mišljenja, tehničkih vještina, ambicija i sl. – ne poričući različite biološke reproduktivne organe i seksualna

spolna obilježja, ali se eventualni emotivni i kognitivni atributi više pripisuju utjecajima rane socijalizacije nego "urođenim" razlikama koje se smatraju odgovornima kako za "međurodne varijacije", tako još više za one unutar iste rodne grupe (Fuchs Epstein, 1999; Stanley, 2002). Premda se određene karakteristike mogu grupirati među skupinama muškaraca i žena, one se rijetko vide isključivo u jednih ili drugih.

Raskrinkavanju seksističkih opravdavanja za društveno podređen položaj žena i njihovu diskriminaciju uvelike su pridonijeli brojni teorijski pristupi koji su pokazali da veze žena s prirodom nisu "prirodne" po sebi nego da su simboličke komponente patrijarhata (Ortner, 1974; Oakley, 1979, prema Haralambos, 2002; MacKinnon, 1989; Millett, 1990; Walby, 1990; Moore, 1994). Prethodno prihvaćanje predrasude o ženama kao inferiornim bićima u pravilu je utjecalo i na formiranje znanstvenih „istina“ i sustava, od filozofskih i teoloških do medicinskih, bioloških, pravnih i društvenih.⁴ Mnogi su znanstvenici i istraživači upravo utemeljili svoje glavne dokaze na svojim predrasudama i neznanju o spolnosti i rodnim grupama te kroz tu prizmu očitavali svoje nalaze (Lipsitz-Bem, 1993).⁵ Pod utjecajem postmodernizma, i postfeminizam dovodi u pitanje konvencionalne znanstvene modele spoznaje (Walby, 1990; Butler, 2000; Gamble, 2001). On tvrdi da znanje proizlazi iz ženskih iskustava, a ne iz androcentričkih pozitivističkih činjenica proizvedenih eksperimentalnim i statističkim metodama koje se prikazuju kao „rodno neutralne“. U tom smislu i feministice i postmodernisti dovode u pitanje androcentrički prosvjetiteljski način mišljenja (Pateman, 1998) te ne misle da je muška racionalnost najprimjerenija mjera za razumijevanje društvenog svijeta.

Stoga ni u ovom istraživanju ne možemo zastupati teze da postoji jedinstvena bit pojma "žena" s obzirom na to da su to nehomogene i/ili promjenjive grupacije (npr., crkinje, bjelkinje, lezbijke, heteroseksualke, radnice, intelektualke, umjetnice itd.) (Irigaray, 1999), kao što ne postoji ni jedinstvena bit pojma „muškarac“ jer su muškarci također socijalno i demografski raznolika populacija. No, glavni socijalni prostor u kojem žene i muškarci dolaze u neposredan kontakt i odnose razmjene jest brak i obitelj (Milić, 2007). Premda se i podjela rada u obitelji pokušava „dokazati“ spolnim razlikama u reprodukciji čiji teret pada primarno na leđa žena, dok se uloge muškaraca argumentiraju potrebom „zaštite i obrane žena i djece“ te skrbi za njih, te razlike nisu u stanju objasniti fundamentalnu nejednakost rodova u društvu – tj. zašto muškarci vladaju ženama u društvu tijekom najvećeg dijela povijesti i u većini poznatih društava te zašto te nejednakosti proizvode društvene stratifikacije, eksploatacije i diskriminacije u pravilu na račun žena.

⁴ Primjerice, Aristotelova teza o ženskoj ništavnoj ili marginalnoj ulozi u procesu reprodukcije uzimala se kao znanstvena paradigma sve do otprilike 16. i 17. stoljeća, a kao dokaz iznosilo se prikazivanje unutrašnjosti ženskih genitalija kao falusnog „negativa“, tj. vagine iznutra oblikovane prema modelu falusa, te fetusa već formiranog unaprijed, u muškom sjemenu (Tuana, 1989: 147-172).

⁵ Malinowski, jedan od najpoznatijih kulturnih istraživača i antropologa, također je, u knjizi koju je pisao na Trobriandskim otocima, zaključio da su muškarci kontrolirali ekonomski i politički život zajednice. No, tek kasnije, kada je istraživačica Annette Weiner otišla među Trobriandane i razgovarala sa ženama, doznalo se ono što Malinowski nije utvrdio, naime da postoji važno ekonomsko podzemlje kojim upravljaju i rukovode žene svojim radom i razmjenom dobara (Wade & Tavris, 1998: 165).

Sličan obrazac rodni nejednakosti može se pratiti i izvan obiteljskog modela i privatne sfere, kada se pomaknemo u tzv. „javni patrijarhat“ (Walby, 1990), tj. na tržište rada i u odnose u plaćenim poslovima. Upravo javni patrijarhat postaje mjesto primarno eksploatacije žena kroz njihov najamni rad. Prelaskom žena na tržište rada, mijenja se i način eksploatacije – od individualne eksploatacije u privatnoj sferi (obitelji) težište se u suvremenim uvjetima neoliberalnog kapitalizma pomiče prema javnoj eksploataciji vlasnika kapitala i države.

Naše istraživanje kao i njegova teorijska konceptualizacija vođeno je načelom rodne jednakosti. Rodna jednakost podrazumijeva ukidanje svih društvenih dimenzija stratifikacije između žena i muškaraca, bez obzira na njihove međusobne biološke razlike, a „na temelju pripadnosti ljudskoj zajednici“ (Kašić i sur., 2005). Ona uključuje jednake mogućnosti pristupa, sudjelovanja, korištenja te kontrole dobara, resursa, političke moći i društvenog statusa ženama i muškarcima u društvu. Da bi se rodna jednakost mogla u društvu ostvari(va)ti nužno je utvrđivati i poštovati načelo rodne ravnopravnosti. Premda se rodna ravnopravnost odnosi primarno na pravni koncept uspostavljanja jednakosti pred zakonom, odnosno jednakih prava za žene i muškarce u pravnim sustavima, to se načelo uvrijedilo u široj terminološkoj upotrebi i društvenoj praksi upravo u širem smislu rodne jednakosti, pa smo ga i mi u kontekstu istraživanja koristili u tom smislu, osobito kada je riječ o manifestnim oblicima društvenih nejednakosti žena i muškaraca. Stoga je u našem istraživanju koncept rodne ne/ravnopravnosti kao i njegova empirijska interpretacija također podrazumijevala kako formalnu, tako i stvarnu društvenu ne/jednakost žena i muškaraca.

Dosadašnje spoznaje

Istraživanja koja su se bavila pitanjima rodni nejednakosti, dispariteta rodni uloga, usklađivanja majčinstva i profesije, rodne podjele rada u kući, utjecaja tranzicije na modernizaciju ženskih uloga u obitelji i društvu, tržišta rada i rodne segregacije rada, tradicionalnog i modernog seksizma, veza između seksizma i religioznosti, rodni stereotipa u obrazovanju itd. pokazala su različite aspekte rodne diskriminacije u hrvatskom društvu, pa ćemo neka od najznačajnijih takvih istraživanja u nas ukratko spomenuti.

Jedno od prvih istraživanja provedenih u tranzicijskoj Hrvatskoj, pod naslovom „Žena na pragu 21. stoljeća. Između majčinstva i profesije“ (1999), autorice Smiljane Leinert Novosel upozorilo je na dva oprečna koncepta društvene uloge žene u društvu: tradicionalistički i modernistički, s naglašenom komponentom „dvostruke opterećenosti“ koju ni nekadašnji socijalizam, a ni današnji kapitalizam nisu uspjeli prevladati. Autorica naglašava bitnu razliku između sustava socijalizma i kapitalizma, koja je također uvjetovala razlike u spremnosti i prihvaćanju određenih aspekata ženske emancipacije i afirmacije žena u obitelji i široj zajednici⁶. Naime, žene u socijalističkim zemljama nisu svoju emancipaciju počele razvijati odozdo, kao u razvijenim zemljama kapitalizma, nego se ona nametala iz vrhova političke

⁶ O tome je pisala i Anđelka Milić, koja u svojim studijama analizira učinke socijalizma na promjenu društvenog položaja žena u bivšoj Jugoslaviji, s posebnim osvrtom na istraživanja koja se odnose na Srbiju, te prikazuje i tumači komparativni prikaz socijalističkog i tranzicijskog razdoblja u srednjoistočnoj Europi (Milić, 2007: 144-149).

vlasti. Zato žene koncept rodne jednakosti nisu ni doživljavale kao „imanentan“ (Leinert Novosel, 1999: 17). Leinert Novosel navodi da je razdoblje tranzicije za žene značilo „u prvi mah iznenađenje, zatim veliko očekivanje, a ... nakon niza godina razočaranje i osjećaj ponovne žrtve“. To su istraživačice Mežnarić i Ulle nazvale „odgođenom modernizacijom“ zato što su žene ostale gotovo nevidljive u javnoj sferi života (Mežnarić i Ulle, 1994: 157).

Poznato je da socijalizam, bez obzira na proklamiranu jednakost, u praksi nije uspio razrješiti pitanje rodne jednakosti. Bitan problem slabe mogućnosti napredovanja za žene na tržištu rada u socijalizmu nastavio se i u kapitalizmu, osobito na onim mjestima gdje su žene imale niže obrazovanje i kvalifikacije. Rijetko su mogle napredovati na poslu, a plaće su u pravilu bile niže od plaća muškaraca. Socijalistički je model pritom, „umjesto uključivanja muškaraca u kućne poslove, davao pomoć države“ (Leinert Novosel, 1999: 20). Budući da su žene početkom tranzicije prve otpuštane i vraćane u obiteljsku zajednicu, onamo su se opet vraćale svojim tradicionalnim obiteljskim ulogama. Kasnije su mogućnosti zapošljavanja bivale sve teže, pogotovo za žene nižim kvalifikacija, nakon višestrukih poroda i u starijoj životnoj dobi. Dogodila se retradicionalizacija rodni uloga i očekivanja, koja je imala dramatične posljedice upravo na žene i njihov rodni status u obitelji, društvu, politici i na tržištu rada (Tomić-Koludrović i Kunac, 2000).

I u drugim tranzicijskim zemljama, kada je u pitanju društveni položaj žena, pokazali su se slični problemi uspostavljanja rodni jednakosti u zapošljavanju, unutar strukture obitelji te u političkom životu, iz kojeg su žene u znatnoj mjeri bile isključene. U Hrvatskoj je udio žena u političkoj vlasti prije 1990. varirao između 16% i 18%, a 1990. godine pao je na samo 4,7% zastupnica u Hrvatskom saboru (Kosor, 2007). Danas se taj broj povećao u odnosu na predtranzicijsko razdoblje i u Hrvatskom saboru ima ih oko 25% (www.sabor.hr). Po tome je Hrvatska na 14. mjestu od 45 europskih zemalja i zastupljenosti žena u nacionalnim parlamentima. Ispred nje su Švedska (45%), Danska, Finska, Nizozemska, Norveška, Belgija, Austrija, Njemačka, Island, Španjolska, Bugarska, Švicarska i Latvija s rasponom od najmanje 21% do 38% žena u nacionalnim parlamentima, prema podacima iz 2003. godine (Sineau, 2004). U to vrijeme Hrvatska je imala 20% žena u Saboru, ali na lokalnim razinama udio je žena u skupštinama u pravilu manji, za razliku od europskih zemalja gdje je u pravilu veći od nacionalnih prosjeka.

Bez obzira na to što se u istraživanjima na nacionalnom uzorku populacije u Hrvatskoj još uvijek kao ideal najpoželjnije ženske uloge u društvu pokazuje majčinstvo (Galić, 2004), mlađe žene sve su sklonije odustati od majčinstva kao prioritetnog ženskog cilja u životu (Galić i Nikodem, 2009a). Mlađa je populacija općenito sklonija podržavati egalitarnije partnerske odnose i podjele rada u obitelji. Tako je istraživanje stavova o odnosima u obiteljima te o položaju žene u društvu, provedeno na uzorku od 500 studenata Zagrebačkog sveučilišta (Leinert Novosel, 1999), pokazalo da današnje obitelji jednostavno traže partnerski odnos između žena i muškaraca te podjednako preuzimanje roditeljskih uloga – majke i oca koji brine, hrani ali i emocionalno sudjeluje u svojoj obitelji. Za razliku od „tradicionalista“, „modernisti“ se izjašnjavaju za nestajanje (prožimanje) podjele uloga u obitelji i društvu, ukidanje vrhovnog autoriteta i uspostavu partnerskih odnosa, sudjelovanje i u privatnoj i u javnoj sferi te osobni odabir u planiranju obiteljskog života kao njihov imperativ. Tu modernu žensku perspektivu dijele i nezaposlene žene (Galić i Nikodem, 2007, 2009a; 2009b).

Za razliku od karijere muškarca, koja se neprekinuto razvija, ženske karijere razvijaju se s prekidima na poslu zbog rađanja i brige za djecu, što nema vrijednost društveno korisnog rada, pa žene na tržištu rada teško napreduju. Razlike se vide i kroz različite prihode zaposlenika i zaposlenica. U Hrvatskoj je ideja o nagrađivanju žene za njezin kućanski i odgajateljski rad aktualizirana krajem 1990-ih predlaganjem plaćene profesije „majke-odgajateljice“, što je također bio izraz pokušaja retraditionalizacije. Pod sve snažnijim utjecajem Katoličke crkve, u Hrvatskoj se u posljednja gotovo dva desetljeća promoviraju ideje poticanja natalitetne politike, učvršćivanja koncepta tradicionalne patrijarhalne obitelji, uzdizanja kulta majčinstva, rađanja, „svetosti“ života itd. Stoga ne iznenađuju nalazi istraživanja „Vrijednosni sustav mladih i društvene promjene u Hrvatskoj“ iz 2002. godine, na reprezentativnom uzorku mladih Hrvatske (N=1700 ispitanika u dobi od 15 do 29 godina), gdje se ističe snažnija orijentacija prema tradicionalizmu (Ilišin i Radin, 2002). U istraživanju iz 2007. o mladima u suvremenom hrvatskom društvu Vlasta Ilišin i Furio Radin pokazuju da su „mladi u nekim područjima konzervativniji od svojih europskih vršnjaka“ (Ilišin, Radin, 2007: 28). „Modernisti“ se za razliku od toga zalažu za zapošljavanje žena, podjelu kućanskih i odgojnih zadaća između supružnika. Danas su žene svjesne razornih učinaka ekonomske ovisnosti, pa radije izabiru zaposlenje izvan kuće nego posao kućanice. No, dvostruka opterećenost žena ostaje i dalje neriješen problem koji ni „modernisti“ zasad nisu uspjeli riješiti.

Mišljenje poslodavaca o ženskom radu i profesijama iskazalo se u istraživanju „Stavovi poslodavaca prema profesionalnoj i obiteljskoj angažiranosti žena“ provedenom 2003. godine. Autorica istraživanja Smiljana Leinert Novosel iznijela je rezultate stavova i mišljenja 500-tinjak poslodavaca i poslodavki o percepciji žena i muškaraca na radnome mjestu te njihovih uloga u obitelji. Istraživanje je pokazalo da, premda postoji opće deklarativno podržavanje određenih segmenata rodne jednakosti u društvu, kao što su isticanje jednakih plaća žena i muškaraca za isti rad, jednakog napredovanja žena i muškaraca u poslu, ocjene jednakih sposobnosti žena i muškaraca u poslu, zabrana ispitivanja o obiteljskim planovima i sl., pokazalo se da postoji razlika između poslodavaca i poslodavki u ocjenjivanju uloga žena u obitelji, kao i usklađivanja obiteljskih i poslovnih funkcija žena (Leinert Novosel, 2003). Poslodavci su tu više iskazali tradicionalne orijentacije, jer vide ženu primarno usmjerenu na obitelj i djecu, za razliku od poslodavki, koje su odbacile isključivu odgovornost žena za uspjeh obiteljskog života. Poslodavke su također ženske sposobnosti na poslu ocijenile kreativnijim, samostalnijim i sposobnijim za više položaje rukovođenja u budućnosti, za razliku od poslodavaca, koji su ih ocijenili manje uspješnima i primjerenima za srednje razine poslova (Leinert Novosel, 2003). Istraživanje je pokazalo da se modernizacijske društvene promjene zapravo najsporije odvijaju u obitelji, ali i u glavama muških poslodavaca.

Prisutnost svojevrsnog straha od modernizacije ustanovile su sociologinje Inga Tomić Koludrović i Suzana Kunac u studiji *Rizici modernizacije: položaj žena u Hrvatskoj 1990-ih* (2000)⁷. One su pokazale da su se tranzicijske promjene odvijale kroz opću retraditionalizaciju.

⁷ Navedena studija rezultat je rada na istraživanju „Politički i kulturni aspekti društvenog položaja žena“, koje je 1999. godine provedeno metodom ankete na području Grada Zagreba, Splitsko-dalmatinske, Osječko-baranjske i Istarske županije. Osnovni skup ekstrakcije uzorka činile su ženske osobe starije od 16 godina sa stalnim mjestom prebivališta na područjima provedbe istraživanja.

društva, tj. dobrim dijelom na račun i na štetu žena. Osim zaključka da se životni položaj žena u Hrvatskoj može definirati kao krajnje rizičan, uslijedio je opći zaključak da se hrvatsko društvo, kao i većina postsocijalističkih društava, sporo oslobađa predmodernih elemenata, pa je moguće položaj žena u Hrvatskoj kontekstualizirati u Beckov model stupnjeva procesa modernizacije, pri čemu se pokušavaju razlikovati predmoderni, moderni i postmoderni elementi vrijednosti, stavova i načina ponašanja (Tomić-Koludrović i Kunac, 2000). Zbog velikog rizika glede nezaposlenosti i niskog standarda žene se „vraćaju“ u obitelj i, kako autorice naglašavaju, postaju „prisilne“ povratnice u obitelj, ali i svojevrsne „vladarice“ u kući.

„Razotkrivanje“ nekih oblika rodni nejednakosti i diskriminacija u hrvatskom društvu. provedeno je 2004. godine u istraživanju „Seksistički diskurs rodnog identiteta“ (Galić, 2004) na temelju empirijskog uvida u mišljenja hrvatskih građana/ki i reprezentativnog uzorka od 1202 ispitanika/ce. Operacionalizirani su koncepti „tradicionalnog“ i „modernog“ seksizma kao temeljni vjerojatni sklopovi mišljenja u svijesti populacije, koji ocrtavaju kretanja hrvatskog društva u pogledu razvoja rodnog identiteta. Ti su koncepti oblikovani u tvrdnje skale na nekoliko razina rodni uloga i odnosa: antropološkoj, obiteljskoj i javnoj (politička, tržište rada). Cilj je bio utvrditi temeljnu strukturu seksističkih koncepata te utjecaj drugih varijabli (bračnog statusa, regionalne pripadnosti, dobni i obrazovni razlika) na njih. Pokazalo se da se muškarci i žene u Hrvatskoj statistički značajno razlikuju najviše u konceptima koji se tiču rodno egalitarnog društva. Premda se hrvatsko društvo u mnogim svojim aspektima pokazuje kao još uvijek patrijarhalno, rezultati istraživanja pokazali su veću sklonost muškaraca „tradicionalnom“ i „modernom“ seksizmu, dok su žene pokazale veću sklonost konceptu rodno egalitarnog društva. U tom smislu su se pokazale i regionalne razlike, a najrigidniji regionalni seksizmi, i u tradicionalnoj i u modernoj varijanti, pokazali su se na području Like i Banovine. Potrebu ukidanja patrijarhata i uspostave rodno egalitarnog društva najviše podupiru žene, mladi i obrazovani dio populacije, što upućuje na ohrabrujuću viziju budućeg društva.

Slične nalaze dobili su i istraživači Glick i Fiske (1997), koji su pokazali slične koncepte s varijacijama koje su nazvali „neprijateljski“ i „benevolentni“ seksizam, pri čemu prvi obuhvaća negativne oznake dimenzija kao što su dominantni paternalizam, uvjerenja rodnog obezvređivanja i heteroseksualna netrpeljivost, a drugi podrazumijeva „bezazlene“ seksističke stavove prema ženama u ulogama zaštitničkog paternalizma i idealizacije žena. I jednom i drugom zajednički su patrijarhalne predrasude o ženama kao „slabijem“ spolu te nužnost održavanja tradicionalnih rodni razlika i uloga koje služe opravdavanju i održavanju patrijarhalni rodni društveni obrazaca. Slični rezultati su se pokazali i u radovima drugih istraživača, primjerice Masser i Abrams (1999), koji su utvrdili postojanje današnjeg seksizma kao „neoseksizma“, koji više pokazuje oblike netrpeljivosti negoli seksističke bezazlenosti, u prvome redu prema homoseksualnim skupinama, ali i prema ostvarivanju ženskih prava. Neki drugi istraživači konceptualiziraju seksizam kao „staromodni“ i „moderni“ (Morrison, Morrison, Pope i Zumbo, 1998) te „otvoreni“, „prikriveni“ i „podmukli“ seksizam (Swim i Cohen, 1997), tj. sve one seksizme koji su kao takvi skriveni ili neprijemljeni jer su ugrađeni u kulturne obrasce i društvene norme.

Kada je riječ o seksizmu, još je jedno istraživanje u Hrvatskoj djelomično obuhvatilo to pitanje, u okviru projekta „Odnos građana Hrvatske prema pridruživanju Republike Hrvatske Europskoj uniji“ (Čulig, Kufrin i Landripet, 2007). I ono je potvrdilo postojanje dvaju koncepata seksizma – „tradicionalnog“ i „modernog“. Premda je pokazalo izvjesnu osjetljivost građana/ki za pitanja rodni nejednakosti, pokazale su se i razlike u nekim područjima izražavanja i iskušavanja te nejednakosti. Tako je utvrđeno da iskustvo nekih oblika diskriminacija zbog pripadnosti spolu/rodu nije osobito učestalo, ali i da je znatno nepovoljnije kada je riječ o ženama, koje su u nekim oblicima diskriminacija na poslu „2,5 do 4,7 puta izloženije nego muškarcima“ (Čulig, Kufrin i Landripet, 2007: 167). Kao najznačajnije područje rodne nejednakosti pokazala se obitelj, a unutar nje podjela rada između supružnika/partnera, koja je usklađena sa stereotipnim rodni ulogama; žene obavljaju „barem 2/3“ kućanskih poslova, osim brige o djeci, koja je također pretežno ženski posao. Izraženost sukoba između obiteljskih i radnih obveza nije se, prema tom istraživanju, pokazala osobito značajnom, no među onima koji su izrazili povećane poteškoće toga sukoba, prednjače žene i to više nego dvostruko. U tom slučaju žene se opredjeljuju za obitelj, a muškarcima više daju prednost poslu. Autori istraživanja međutim korektno upozoravaju na nedostatnost sveobuhvatnog objašnjenja pojave rodne diskriminacije na temelju njihova istraživanja.

U kakvoj je relaciji seksistički diskurs rodni identiteta s religijskim identitetom nastojalo se utvrditi korelacijom faktorskih struktura religijskog i rodni identiteta, s posebnim naglaskom na rodni stereotipe, stratifikacije i isključivosti koje proizlaze iz religijskog svjetonazora, što je objavljeno u radu *Ne/razlomljeni identiteti. Seksizam i religioznost u hrvatskom društvu* (Galić i Nikodem, 2006). Istraživanje je pokazalo četiri strukturirane seksističke dimenzije rodni identiteta: patrijarhalizam, androcentrizam, deklarativni egalitarizam i rodni egalitarizam, te četiri dimenzije religijskog identiteta: tradicionalna, spolno-moralna, individualistička i socijalno-asketska. Potvrđene su hipoteze o povezanosti tradicionalističkog religijskog svjetonazora sa seksističkim dimenzijama rodni identiteta – patrijarhalizmom i androcentrizmom. Dobivene su i statistički značajne razlike između onih koji pohađaju religijske obrede redovito i onih koji to nikada ne čine s obzirom na sklonosti prema seksizmu prvih, odnosno rodni egalitarizmu drugih. Religijska socijalizacija u školi također se pokazala kao učinkovit mehanizam za prenošenje seksističkih stavova i stereotipa o rodni grupama.

Istraživanje „Identifikacije standarda diskriminacije žena pri zapošljavanju“⁸ (Galić i Nikodem, 2007) pokazalo je prisutnost (eksplicitne ili implicitne) spolne diskriminacije žena pri traženju posla u Republici Hrvatskoj, uz istodobno kršenje Zakona o radu i Zakona o ravnopravnosti spolova. Na temelju odgovora nezaposlenih žena o ulogama i odnosima žena i muškaraca u društvu, vidljivo je da se većina (preko 50%) ispitanica ne slaže sa stereotipnim patrijarhalnim društvenim obrascima, poput podjele rada u kući ili izvan kuće; „prirodnosti“ podređivanja žena muškarcu; „nesposobnosti“ muškarca da kvalitetno brine o djeci; podjele na „muška i ženska zanimanja“; „već postignute razine“ ravnopravnosti u društvu; „neuspjeha braka“ u kojem žena bolje zarađuje i odustajanja žena od izgradnje karijere. S druge strane, velika većina žena izrazila je slaganje s onim tvrdnjama koje naglašavaju i/ili afirmiraju

⁸ Istraživanje je naručio Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske.

vrijednosti žena kao bioloških i socijalnih bića te pripadnica rodne grupe u javnoj sferi i na tržištu rada, kao što su: podzastupljenost žena u politici i javnom životu, jednake plaće za rad jednake vrijednosti na tržištu rada, ravnopravna raspodjela kućanskih poslova i obveza te, donekle, majčinstvo. Jednak postotak žena koje se slažu (43%) i onih koje se ne slažu (46%) s tvrdnjom o majčinstvu kao temeljnom smislu ženina života govori o istodobnom prihvaćanju i odbacivanju tradicionalne uloge žene-majke u društvu kao primarne ženine društvene zadaće.⁹

Žene, dakle, većinom imaju dobro mišljenje o svojim sposobnostima na tržištu rada, smatraju da su diskriminirane na tom tržištu te da im se ne pruža dovoljno prilika za zapošljavanje, poslovanje i vlasništvo kapitala kao što se pruža muškarcima, tj. da ih se tržišno podcjenjuje. Odgovori na pitanje – *Tko u vašoj obitelji obavlja sljedeće kućanske poslove?* – u okviru istog istraživanja pokazali su da je velika većina kućanskih poslova, kao što je pranje kupaonice i zahoda, kuhanje, pranje posuđa, odjeće i prozora, glačanje, usisavanje i čišćenje, nabavljanje namirnica te igra s djecom i odlasci na roditeljske sastanke – u Hrvatskoj i dalje u pravilu primarno briga žene/supruge. Te poslove žene obavljaju u barem 52,4% slučajeva, sve do 91,4%. Muški partneri (supružnici) obavljaju ih od tek 1% slučajeva do 25%, kod nabavljanja namirnica, te s iznimkom „sitnih popravaka“, koje muški rod obavlja u 60,8% slučajeva. To je međutim samo 1 od 13 navedenih poslova koje velikom većinom kod kuće obavljaju žene. Tako se rezultati uvelike podudaraju s rezultatima nekih drugih istraživanja provedenih u Hrvatskoj (Kamenov, Jelić, Tadinac i Hromatko, 2007; Leinert Novosel, 1999; Tomić Koludrović i Kunac, 2000; Topolčić, 2001), koja su također potvrdila da su kućanski poslovi još uvijek u pravilu isključivo ženski poslovi.

Istraživački rezultati u radu Relja, Galić i Despotović *Položaj žena na tržištu rada grada Splita*¹⁰ (2009) pokazali su različito poimanje rodnih uloga i grupa u društvu te nepovoljnije tretiranje (rodnu diskriminaciju) žena kao društvene grupe. Temeljna hipoteza istraživanja o prisutnosti rodne diskriminacije na tržištu rada u Splitu je potvrđena. Naime percepcija o podjeli na „muška“ i „ženska“ zanimanja pokazala je da se 68,8% ispitanica u potpunosti slaže s tvrdnjom kako u Hrvatskoj postoji podjela na muške i ženske poslove, tj. da je tržište rada u Splitu rodno segregirano. Zanimljivim se pokazalo mišljenje ispitanica (33,6%) da muškarci i žene nemaju iste sposobnosti za obavljanje jednakih poslova. Budući da trećina žena iz uzorka misli kako su manje sposobne od muškaraca ili sumnjaju u vlastite sposobnosti u odnosu na muškarce, mišljenje upućuje na duboko ukorijenjenu predrasudu o rodnim grupama, osobito samih žena prema vlastitim vrijednostima i sposobnostima. Takav nalaz sigurno predstavlja „pogodno tlo“ za stvaranje i održavanje nepovoljnog trenda diskriminacijske rodne politike na tržištu rada. Ako žene smatraju da su manje sposobne od muškaraca za obavljanje određenih

⁹ Ovdje je zanimljivo spomenuti da neka istraživanja ističu kako je dinamika društvenih promjena u nekim društvima, primjerice postkomunističke Europe, donijela spoj napretka i regresije. Tu su se liberalizacijom tržišta otvorile nove mogućnosti zapošljavanja žena, no s druge se strane smanjila socijalna sigurnost. (Više u: Inglehart i Norris, 2003.)

¹⁰ Istraživanje je provedeno tijekom srpnja i kolovoza 2008. na uzorku od 680 zaposlenih žena grada Splita, podijeljenih u 2 poduzorka: 340 žena zaposlenih u privatnom sektoru i 340 žena iz javnog sektora.

poslova, može se realno pretpostaviti da će i njihova očekivanja na tržištu rada biti manja, da će se zadovoljiti drugorazrednim poslovima i plaćom ili da neće imati ambicija u pogledu napredovanja, što su sve teme kojima bi se buduća istraživanja trebala ozbiljnije pozabaviti.

Što se tiče mišljenja ispitanica o ostvarenosti emancipacije, najviše je žena iskazalo mišljenje da se emancipacija tek djelomično ostvarila. Ispitanice smatraju kako je emancipacija djelomično ostvarena u prihvaćanju egalitarnijih rodni stavova i vrijednosti u društvu, na poslu, u obitelji te u intimnoj vezi. Najsigurnije u svoje stavove bile su ispitanice starije od 40 godina, koje smatraju da je se emancipacija na radnome mjestu već ostvarila. Ispitanice do 20. godine kao i one u dobnoj razredi od 20-30 godina posve drugačije percipiraju isti problem i smatraju kako se emancipacija na radnome mjestu nije uopće ostvarila. Djelomično objašnjenje te razlike u percepciji i tumačenju viđenja emancipacije na radu u različitim dobnim skupina žena moglo bi se nalaziti u tome što mlađe i starije žene na poslu doživljavaju, ili su doživljavale, različite oblike diskriminacije, a moguće ih je tumačiti i različitim političkim sustavima u kojima su ispitanice živjele i bile socijalizirane. U socijalizmu je ta diskriminacija u svakom slučaju bila barem formalno neprihvatljiva, dok je u novom sustavu tek nedavno uspostavljen pravni okvir protiv rodne diskriminacije, donošenjem Zakona o ravnopravnosti spolova 2003. godine. Većina zaposlenih žena u gradu Splitu slaže se s tvrdnjom da muškarci i žene nisu jednako plaćeni za obavljanje istog posla (oko 2/3). Istraživanje je nadalje pokazalo da su zaposlene žene u Splitu najmanje zadovoljne životnim standardom i poslom koji obavljaju, a najzadovoljnije su svojim obiteljskim i seksualnim životom. Većina živi u bračnoj zajednici (73,1%), a najmanje ih je u kohabitacijama (2,8%). U Splitu i okolici je, dakle, i dalje izražen tradicionalni oblik prihvaćanja braka i obitelji. Od ukupnog broja ispitanica njih oko 3/4 ima djecu, i to obično dvoje. Bez obzira međutim na određene aspekte prisutnosti rodne diskriminacije na tržištu rada u gradu Splitu koje je utvrđeno istraživanjem, pojavljuje se potreba da se tržište rada i na lokalnim razinama, kao i šire, više prilagodi potrebama žena, osobito onima koje istodobno obavljaju višestruke funkcije prema svojim profesionalnim i obiteljskim ulogama, bilo na lokalnom tržištu ili šire.

Osnovna struktura svih suvremenih društava temelji se na sustavu patrijarhalnosti,¹¹ a kao glavna društvena institucija i sredstvo održavanja patrijarhalnosti ističe se obitelj. Ona je i ogledalo i veza sa širim društvom – patrijarhalna jedinica unutar patrijarhalne cjeline (Millett, 2000), tj. "kamen temeljac patrijarhalnosti" (Castells, 2002: 141). Posredujući između pojedinca/ke i socijalnih struktura, obitelj provodi kontrolu i prilagodbu ondje gdje su politički i drugi autoriteti nedovoljni. Kao fundamentalan instrument i temeljna jedinica patrijarhalnog društva, obitelj i njene uloge prototip su ili uzor patrijarhalnog društva. Služeći kao agent

¹¹ "Odlikuje se institucijski nametnutim autoritetom muškaraca iznad žena i njihove djece u obiteljskoj jedinici. Da bi se taj autoritet mogao primijeniti, patrijarhalnost mora prožimati cjelokupnu organizaciju društva, od proizvodnje i potrošnje do politike, prava i kulture. Međuljudski odnosi, a time i osobnost, također su obilježeni dominacijom i nasiljem koji izvire iz kulture i institucija patrijarhalnosti. Pa ipak, analitički je i politički bitno da se ne zaboravi ukorijenjenost patrijarhalnosti u strukturu obitelji i u društveno-biološku reprodukciju vrsta, kao povijesno (kulturno) uokvirenu. Bez patrijarhalne obitelji, patrijarhalnost bi se razotkrilo kao puku dominaciju i tako je se konačno prevladalo pobunom one polovice raja koju se, povijesno gledano, držalo u podčinjenom položaju." (Castells, 2002: 141-142)

šireg društva, obitelj ne samo što ohrabruje svoje članove da se prilagode i konformiraju nego djeluje i kao jedinica vlasti patrijarhalne države koja vlada svojim građanima/kama kroz (svoje) obiteljske muške glave. Čak i u patrijarhalnim društvima gdje postoje garancije legalnog građanstva, ženama je teže vladati kroz samu obitelj jer imaju malo ili nimalo formalnih odnosa moći u državi.

Budući da je suradnja između obitelji i šireg društva odlučujuća, inače bi oboje propali, sudbina triju patrijarhalnih institucija, obitelji, društva i države, međusobno je izravno povezana. U današnjim patrijarhatima muška prevlast i moć donekle se modificirala kroz dodjeljivanje građanskih i vlasničkih prava ženama, ali je brak zadržao formulu zamjene ženske usluge domaćice i seksualnog sjedinjenja za financijsku podršku. Osobit doprinos obitelji u patrijarhatu daje socijalizacija mladih, prema društvenim modelima, u patrijarhalnu ideologiju koja propisuje stavove prema kategorijama uloga i statusa. Premda sitne razlike definicija ovise o roditeljskom shvaćanju kulturnih vrijednosti, opći učinak uniformnosti postiže se i pojačava kroz socijalni status, školovanje, medije i druge formalne i neformalne modele i izvore učenja. Bez obzira na to što je ravnoteža rodnog autoriteta u različitim obiteljima različito izražena, pojedinačni primjeri ne remete opći model, tj. cjelokupni društveno-kulturni sklop koji podupire maskulini autoritet u svim područjima života. Kako bi osigurala da krucijalne funkcije reprodukcije i socijalizacije mladih imaju uporište samo unutar njenih granica, patrijarhalna obitelj inzistira na legitimaciji. Premda nema biološkog razloga zašto bi dvije glavne funkcije obitelji (socijalizacija i reprodukcija) morale biti nedjeljive od nje, revolucionarni napor da se te funkcije pomaknu izvan obitelji bili su u cijeloj povijesti uvelike opterećeni teškoćama koje su se tek pod utjecajem feminističkog aktivizma počele pomicati prema nukleusnim, samačkim ili homoseksualnim modelima, a što je pridonijelo slamanju spolno/rodnih obiteljskih stereotipa te afirmiranju alternativnih stilova života, uglavnom u zapadnoj kulturnoj tradiciji (Castells, 2002). Druge kulturne tradicije još uvijek se prilično snažno drže patrijarhalne obitelji. To je jasan pokazatelj koliko je temeljit model patrijarhata unutar svih društava i koliko su prodrone njegove posljedice na obitelj. Jasno je da se bilo kakva radikalna društvena promjena ne može poduzeti bez posljedica na patrijarhat, ali ne samo zato što je to politički oblik koji subordinira tako velik postotak populacije – žene i mlade – nego zato što je to citadela vlasništva i tradicionalnih interesa. Brakovi su, između ostalog, i čvrsti financijski savezi, pa ako svako kućanstvo djeluje kao neka vrsta minikorporacije, obitelj opstaje kao kamen-temeljac stratifikacije sustava, ekonomski i društveni mehanizam s pomoću kojeg se održava sam sustav. Isto je tako važno imati na umu da je model klasične patrijarhalne obitelji danas nepovratno i trajno uzdrman u zapadnim zemljama, odnosno da se pojavljuju novi oblici transformiranih obitelji koji sve sigurnije zauzimaju njezino mjesto – nebračne, partnerske, homoseksualne, samačke itd. obitelji i kohabitacije.

U tom kontekstu nezaobilazno je spomenuti analize koje su provedene u okviru Europskog istraživanja vrijednosti, na reprezentativnim uzorcima odraslog stanovništva u 33 europske zemlje 1999. i 2000. godine, a čiji surezultata djelomiceinterpretirani i objavljeni u zborniku radova koji je uredio Josip Baloban, *Upotrzi za identitetom* (2005). U nastavku ćemo dati prikaz interpretacija rezultata nekih autorskih studija iz toga zbornika relevantnih za našu analizu. Tako se u studiji pod naslovom "Obitelj u transformaciji" Krunoslava Nikodema i Pere Aračića

ističe da od 1990-ih godina naovamo Katolička crkva u Hrvatskoj nastoji ponovo društveno učvrstiti, pa i preuzimati inicijativu i kompetentnost u određenim društvenim i političkim pitanjima, primjerice: pitanje priznavanja braka za homoseksualne partnere; uvođenje i vođenje vjeronauka u školama i predškolskim ustanovama; upletanje u donošenje zakona o medicinski potpomognutoj oplodnji; upletanje u određivanje nedjelje kao neradnog dana (rad nedjeljom); ekonomske beneficije itd. U Hrvatskoj je, slično kao u drugim tradicionalno katoličkim zemljama, stupanj sekularizacije niži nego u nizu zemalja s dominantno protestantskom kulturom ili u zemljama s velikim utjecajem komunističkog naslijeđa. Žene, niže obrazovani i stariji češće su i više religiozni. Pojavila se međutim i kategorija mladih koji su gotovo jednako religiozni kao i stariji te velika proširenost religioznosti i među obrazovanijom populacijom. Ovdje se nameće pitanje je li u tom smislu veza između školskog sustava i vjeronauka odigrala odlučujuću ulogu, ali odgovor na to pitanje traži dodatne empirijske analize i istraživanja.

Tezu da se klasičan patrijarhalni model sklapanja i održanja braka definitivno raspao u Europi kontekstualiziraju Josip Baloban i Gordan Črpić u studiji „Brak – Institucija od koje se očekuje, a u koju se ne ulaže. Brak u napetosti između ideala i zbilje“. Oni ističu da su tradicionalne vrednote braka (vjersko uvjerenje i nacionalno porijeklo) na dnu ljestvice vrednota važnih za brak. Dominantna uloga muža i oca sve se više gubi, a u prvi plan dolaze ravnopravni „partnerski odnosi“. S druge strane, obitelj je u većini europskih zemalja u više od 80% slučajeva važna u životu građana/ki, pa ljudi i dalje imaju velika očekivanja od obitelji i braka, smatrajući ih važnim institucijama. U istraživanju se međutim nedvojbeno ističe kraj modela braka u tradicionalnom patrijarhalnom obliku „muškarac-hranitelj“ i „žena-kućanica“ – i pokazuje da brak i obitelj postaju mjesta dogovaranja i pregovaranja o poslu, politici, gospodarstvu itd. Neki istraživači ističu brak kao instituciju u kojoj se reflektira sve veći opći antagonizam između muškaraca i žena (Nikodem i Aračić, 2005). U istoj analizi se, nadalje, uspoređuju 33 europske zemlje u kojima se većina građana/ki ne slaže s tvrdnjom da je brak zastarjela institucija. Najveći postoci slaganja s tvrdnjom da je „brak zastarjela institucija“ bilježe se u sljedećim zemljama: Francuska (34,3%), Belgija (29,7%), Luksemburg (29,4%), Slovenija (25,4%), Portugal (24,8%), Nizozemska (24,6%). Najveći postotak neslaganja s tvrdnjom da je brak zastarjela institucija iskazan je, pak, u sljedećim zemljama: Turska (93,3%), Malta (91,5%), Island (89,2%), Hrvatska (87,3%), Poljska (86,8%) i Češka (83,6%) (Nikodem i Aračić, 2005: 151). Izrazitije su razlike između skandinavskih zemalja i većine postkomunističkih. Nadalje se pokazalo da je brak u većini zemalja isključivo pitanje dogovora budućih bračnih partnera. Nametanje modela bračne zajednice „izvana“ više nije moguće ni prihvatljivo. Mlađi ljudi, rođeni 1962. i kasnije, ne slažu se s tvrdnjom da su brak ili duga stabilna veza nužni za sreću. U Nizozemskoj je takvih 77,9%, u Sjevernoj Irskoj 60,4%, Velikoj Britaniji 55,7%, a u Hrvatskoj 20%. No, većina hrvatskih građana/ki (79,2%) obitelj smatra vrlo važnom institucijom.

U analizi osnovnih pokazatelja važnosti braka i obitelji u hrvatskom društvu za razdoblje od 1999. do 2008. godine (Aračić, Nikodem i Džinić, 2010) brak i obitelj procjenjuju se isključivo sa stajališta individualne sreće. Bilježi se porast stope razvoda i porast broja samohranih roditelja, dok se odgoj djece doživljava kao projekt planiranja. Općenito se zaključuje da su vrijednosti braka i obitelji u hrvatskom društvu ipak visoko vrednovane, što je pokazalo i prvo europsko

istraživanje vrednota (*European Value Study – EVS*) iz 1999. godine (Baloban i Črpić, 2005). Komparativnom analizom rezultata međunarodnog empirijskog istraživanja EVS-a za 1999. i 2008. godinu, koja se provodila u 33 zemlje, uspoređuju se odgovori na pitanja o važnosti braka i obitelji općenito u životu ispitanika/ca, nužnost djece za sretan osobni i obiteljski život, slobodnog izbora za samohrano roditeljstvo, kao i pitanje prihvatljivosti alternativnih oblika zajedničkog života dviju osoba. U radu se analizira i percepcija uloge Crkve u kontekstu situacije braka i obitelji u Hrvatskoj, odnosno percepcija njezine angažiranosti oko bračnih i obiteljskih pitanja. Uspoređujući rezultate EVS-a iz 1999. godine s rezultatima istoga istraživanja iz 2008. godine, vidljive su promjene u gledanju na instituciju braka i obitelji, što se najviše očituje u relativnom opadanju broja ispitanika/ca koji visoko vrednuju brak i obitelj kao temeljnu instituciju te u određenoj promjeni stavova prema nekim temama iz bračnog i obiteljskog života, primjerice, uvažavanju slobodne odluke za samohrano roditeljstvo.

Što se tiče usporedbe novih i starih uloga žena i muškaraca u suvremenoj Europi, u istom zborniku, a prema EVS-u iz 1999. godine, Črpić, Biščan i Aračić (2005) ističu kako 1/5 Europljana drži da „majka koja radi može uspostaviti jednako topao odnos s djetetom kao majka koja ne radi“, dok s druge strane više od 50% njih smatra da će „predškolsko dijete vjerojatno trpjeti ako njegova majka radi“. Isto tako je za većinu Europljana/ki (više od 60%) najbolji način da žena postigne neovisnost njezino zaposlenje. U istom je istraživanju faktorska analiza pokazala dvije stabilne dimenzije – „tradicionalni odnos prema ulozi žene“ i „ekonomska uloga žene“ (modernizacijska dimenzija), uz 59,2% protumačene varijance promatranih varijabli. U Hrvatskoj se tako pokazala snažna podjela na „tradicionalni“ i „moderni“ pristup ulogama žena i muškaraca u suvremenom društvu. S jedne strane se jasno ističe tradicionalna uloga žene društvu, a s druge nova ženska ekonomska uloga. Od žene se očekuje da sudjeluje u materijalnom dohotku, ali ne na štetu ostalih, pa i tradicionalnih uloga, tj. supruge i majke. Uz tradicionalni odnos prema ulozi žene u društvu pristaju niže obrazovani muškarci s manjim prihodima. Dok mladi muškarci češće preuzimaju stavove svojih djedova, djevojke i mlade žene radikalno napuštaju stavove baka. Prema tome, žene se u pogledu stavova moderniziraju brže od muškaraca. To je nalaz koji djelomično objašnjava i porast stope razvoda braka. Žene također više od muškaraca podupiru ekonomsku ulogu žene u društvu jer im ona donosi samostalnost i neovisnost.

Kako sada stvari stoje međutim najveću cijenu modernizacije zasad plaćaju žene u društvu, zbog u pravilu dvostruke i višestruke opterećenosti. Društvo čini se još nije dovoljno osviješteno kada je riječ o cijeni rada koju žena obavlja u obitelji, ali uočena je i „rezistencija muškaraca“ u vezi s promjenama položaja i uloge žena u društvu i obitelji (Črpić, Biščan i Aračić, 2005). Istraživači pretpostavljaju da će se hrvatsko društvo u tom smjeru razvijati kao umjereno tradicionalno, blisko razvoju talijanskog ili poljskog društva, s kojima ih povezuje katolička većina te pripadnost srednjoeuropskom i mediteranskom kulturnom krugu. U odnosu na Hrvatsku, usporedba rezultata istraživanja iz 1999. i 2008. godine pokazuje da polovina ispitanika smatra kako Crkva u Hrvatskoj ne odgovara adekvatno na probleme obiteljskog života, a nešto više od trećine smatra da Crkva adekvatno odgovara na te probleme (Aračić, Nikodem i Džinić, 2009). Rezultati nadalje pokazuju da je posljednjih devet godina u tom pogledu došlo do izrazite promjene odnosno do smanjivanja postotka građana

(sa 50,5% na 35,5%) koji smatraju da Crkva u Hrvatskoj adekvatno odgovara na obiteljske probleme, kao i porasta postotka onih koji smatraju suprotno (sa 35,5% na 51,5%). Usporedbe rezultata u promatranom razdoblju pokazale su i određene promjene u pogledu stavova i mišljenja o braku i obitelji. Većina građana/ki smatra da brak nije zastarjela institucija, da su brak ili duga stabilna veza nužni za sreću, da čovjek treba imati djecu da bi život imao smisla i da dijete treba imati oba roditelja kako bi sretno odrastalo. Vidljiv je smjer smanjivanja važnosti braka i djece kao nužnih pretpostavki smisla i sreće u životu. Tako se u promatranom razdoblju postotak onih koji smatraju da je brak „zastarjela institucija“ povećao sa 7,9% na 14,6%, smanjio se postotak ispitanika i ispitanica koji smatraju da su brak ili duga stabilna veza „nužni za sreću“ (sa 67,4% na 56,0%), odnosno onih koji smatraju da „čovjek treba imati djecu da bi život imao smisla“ (sa 76,3% na 67,1%) i onih koji smatraju da bi dijete trebalo imati i oca i majku za „sretno odrastanje“ (sa 86,1% na 79,3%). Tome treba dodati i promjenu stajališta o ulozi žene. Naime dok je 1999. godine većina ispitanika i ispitanica (55,3%) smatrala da bi „žena trebala imati djecu da bi se osjećala ispunjenom“, 2008. godine stajališta su podijeljena, a više je onih koji smatraju da to „nije uvjet“. Nadalje, posljednjih devet godina pokazala se i određena stabilnost u odobravanju situacije kada žena želi imati dijete kao samohrana majka i ne želi stabilnu vezu s muškarcem, što ukazuje na modernizacijske tendencije ispitanika/ca kada su u pitanju rodni odnosi i uloge u obitelji (Nikodem, Aračić, Džinić, 2010).

Primjetno je da u svim izdvojenim dobnim skupinama veći postotak ispitanika/ca smatra da Crkva ne odgovara adekvatno na obiteljske probleme. Ispitanici/ce mlađe životne dobi, s višim stupnjem obrazovanja i višim obiteljskim primanjima te oni iz većih mjesta (urbane sredine) skloniji su „alternativnim životnim stilovima“. Istraživači nadalje pokazuju neke promjene u nalazima za promatrano razdoblje, kao što su: povećan broj onih za koje je brak zastarjela institucija (za 6,7%), značajno povećan broj onih za koje brak nije važan za sreću para (11,4%), imati djecu ne utječe na smisao života (9,2%), manje je i onih koji drže da su oba roditelja važna za sretno odrastanje djece (7%), majčinstvo ne ispunja ženu (11,8%), a začecje, rođenje i odgoj djeteta bez stabilne veze s muškarcem, tj. praktično bez braka i bez obitelji, odobrava značajno više od polovine građana Hrvatske (66,2%) (Nikodem, Aračić, Džinić, 2010). Budući da su nalazi pokazali manje slaganje ispitanika/ca s nekim važnim dimenzijama braka te samog braka kao institucije, što je vidljivo u razdoblju od 1999. do 2008. godine, istraživači su takve promjene ocijenili kao „zabrinjavajuće“. Mi se ne bismo mogli složiti s tom ocjenom jer ne vidimo da te promjene ugrožavaju temeljne obiteljske funkcije – reprodukciju djece i socijalizaciju mladih naraštaja – što nije nužno vezano uz tradicionalnu instituciju braka. Stoga bismo radije takve nalaze bili skloni tumačiti u skladu s općim modernizacijskim trendovima društva jer oni pokazuju slabljenje moći patrijarhalne obitelji kao temeljne institucije društva. Jasno se pokazuje da je obitelj kao institucija i u Hrvatskoj zahvaćena transformacijskim promjenama, u skladu s vrijednostima moderniteta i sekularizacije društva.

U Hrvatskoj je, usporedno s navedenim promjenama stavova o rodnim grupama i odnosima u obitelji i na tržištu rada, uočljiv jasan trend smanjivanja stope rađanja. Prema izvanku iz *Nacionalne populacijske politike*, koju je donio Sabor 2006. godine, jasno je vidljiv trend ukupnog smanjivanja stope rađanja. Ako se navedeni podaci dopune izvješćima Hrvatskoga zavoda za javno zdravstvo i njihovim usporedbama stopa rađanja određenih

dobnih skupina žena, vidljivo je da se smanjuje broj poroda žena iz mlađih dobnih skupina, a raste broj poroda žena starijih dobnih skupina, osobito onih koje rađaju prvi put ([www.hzjz.hr/publikacije/porodi 2009.pdf](http://www.hzjz.hr/publikacije/porodi%202009.pdf)). Za očekivati je da će se takav trend nastaviti, paralelno s drugim zemljama. Istraživanja koja su se bavila utjecajem sadržaja obrazovnog sustava na rodne odnose u društvu, stavovima, percepcijom, funkcijom obrazovnih sadržaja u pogledu rodni uloga žena i muškaraca (Baranović, 2000 i dr.), pokazala su ne samo reproduciranje patrijarhalnih modela rodni uloga uz osobito naglašavanje kulta majčinstva i žena kao odgajateljica, nego i iskazivanje predrasuda prema vlastitoj rodnoj grupi.

1. 2. Rodna (ne)ravnoopravnost i diskriminacija u obiteljskim odnosima

Ivana Jugović i Željka Kamenov

Nukleusna obitelj, odnosno obitelj koja se sastoji od roditelja i djece, dugo se smatrala temeljnom jedinicom društvene organizacije koja ispunjava osnovne društvene uloge, od kojih je ključna socijalizacija djece. No, obitelj se povijesno mijenjala. Društvene promjene koje uključuju veće stope razvoda braka, porast broja parova koji imaju djecu ali ne sklapaju brak i parova koji nemaju djecu, jednoroditeljske obitelji, zatim homoseksualne parove s djecom ili bez djece, te istraživanja koja su ukazala na negativne pojave u obitelji o kojima se prije nije govorilo, poput obiteljskog nasilja, izmijenile su sliku obitelji. Danas teoretičari/ke, posebno postmodernisti/ce, smatraju da postoje različiti tipovi obitelji te da nijedan ne treba smatrati normom u usporedbi s drugima (Haralambos i Holborn, 2002).

Cilj je ovog poglavlja izložiti teorijske i empirijske spoznaje o rodnom pitanjima u obitelji kao što su socijalizacija djece u rodno tipizirana ponašanja u obitelji, podjela kućanskih poslova i brige o djeci između roditelja, sudjelovanje partnera/ica u donošenju odluka i upravljanju financijskim resursima obitelji te zlostavljanje djece u obitelji. Raspon tema vrlo je širok kako bi se obuhvatili različiti aspekti nejednakog tretmana u obitelji s obzirom na rod, bilo da je riječ o stvarnim praksama u svakodnevnom životu ili o društvenim očekivanjima o različitim ulogama žena i muškaraca u obitelji. Naš će se prikaz temeljiti na spoznajama iz empirijskih istraživanja koja su uglavnom provedena u drugim zemljama i nešto drugačijim kulturama (najčešće se radi o Sjedinjenim Američkim Državama i zapadnoeuropskim zemljama), no gdje god je moguće navest ćemo i nama dostupne podatke domaćih istraživanja.

Socijalizacija djece

Rodno tipiziranje proces je kojim se razvijaju karakteristike konzistentne s rodnom ulogom kao što su rodno tipizirana ponašanja, osobine ličnosti, uvjerenja, preferencije i stavovi (Galambos, 2004). Najpoznatije teorije koje objašnjavaju usvajanje društveno propisanih ponašanja, osobina i uloga za muškarce i žene teorije su socijalnog učenja i kognitivističko-razvojni modeli.

Teorije socijalnog učenja

Teoretičari/ke socijalnog učenja smatraju da su ponašanja u kojima se žene i muškarci razlikuju stečena iskustvom. Primjerice, Mischelova je pretpostavka (1966) da se učenje rodno tipiziranog ponašanja zbiva prema istim principima učenja koji vrijede za usvajanje ostalih ponašanja (prema Kessler i McKenna, 1978). Rodno tipizirana ponašanja stječu se procesima potkrepljivanja i kažnjavanja, učenjem opažanjem i samoregulacijom (Bandura, 1989, prema Vasta, Haith i Miller, 1997). Djeca nauče anticipirati posljedice ponašanja, pa se, primjerice, dječaci ponašaju na tipično maskulin način jer im to ponašanje donosi potkrepljenje okoline, a izbjegavaju se ponašati na tradicionalno feminin način zato što takvim ponašanjem izazivaju neodobranje. Početkom 60-ih teorija socijalnog učenja dodala je učenje imitacijom ili modeliranje kao jedan od načina potkrepljivanja rodno tipiziranih ponašanja. Smatralo se da

djeca mogu vikarijski učiti, odnosno usvajati ponašanja tako što vide kako okolina reagira na rodno prikladna ili neprikladna ponašanja drugih osoba (Bandura, 1965, prema Lips, 2007). Djeca postupno internaliziraju pravila ponašanja koja se s obzirom na rod očekuju od njih tako što nauče predviđati tuđe reakcije na svoja ponašanja te sami usklađuju postupke s naučenim normama (prema Kessler i McKenna, 1978). Na početku razvoja teorija socijalnog učenja smatralo se da su roditelji ključni modeli za usvajanje rodno tipiziranih ponašanja, no u novije se vrijeme više pozornosti poklanja drugim socijalizacijskim utjecajima, kao što su odgajatelji/ce, učitelji/ce, treneri/ce i vršnjaci/kinje. Njihove pozitivne i negativne reakcije na djetetovo ponašanje također mogu oblikovati razvoj rodne uloge kod djeteta na načine koji su u skladu s utjecajem roditelja, ili koji su u suprotnosti s njima. Osim navedenih utjecaja, važnu ulogu imaju mediji kroz filmove, TV, knjige i časopise.

Istraživanja o različitoj socijalizaciji dječaka i djevojčica pokazala su da postoji malo razlika u načinu na koji se roditelji odnose prema sinovima i kćerima kada je riječ o tradicionalnim dimenzijama odgoja (permisivnost, restriktivnost, nadzor, odgovaranje na potrebe djeteta i toplina), no jedna je dimenzija na kojoj ih ipak tretiraju različito: ohrabivanje rodno tipiziranih aktivnosti (Huston, 1983; Lytton i Romney, 1991; Maccoby i Jacklin, 1974). Oba roditelja više potiču kćeri da im pomažu u kućanskim poslovima, a sinove oko poslova u dvorištu i oko manjih popravaka (Baker, 1984, prema Calhoun, Light, Keller, 1994), djevojčicama nude lutke a dječacima kamiončice, i više razgovaraju o osjećajima s kćerima (Maccoby, 1998, prema Maccoby, 2000). Očevi se grublje i aktivnije igraju sa sinovima u ranom djetinjstvu nego s kćerima (Huston, 1983, prema Zanden i James, 1990) te posebno pokazuju negativne reakcije na ponašanja sinova koja smatraju feminiziranim (Maccoby, 1998, prema Maccoby, 2000).

U teorijama socijalnog učenja mnogo se pozornosti posvećuje mogućnostima promjene. S obzirom na to da je pretpostavka kako se rodno tipizirana ponašanja uče, ona se također mogu izmijeniti te naučiti ponašanja koja su neopterećena rodnim stereotipima. Ta je pretpostavka i potvrđena istraživanjem o djelotvornosti potkrepljenja na ponašanja koja stereotipno odgovaraju suprotnom rodu. Naime, djevojčice i dječaci su se, nakon gledanja filma o djetetu koje obavlja rodno nestereotipne aktivnosti i za to dobiva pohvale, zaista češće uključivali u ponašanja koja se tradicionalno pripisuju suprotnom rodu (Katz i Walsh, 1991, prema Vasta, Haith i Miller, 1997). Pretpostavlja se da bi temeljne razlike u vrijednostima roditelja koje su vezane uz rod mogle umanjiti razliku u socijalizacijskom utjecaju roditelja na sinove i kćeri. Čak i u tradicionalnim obiteljima roditelji mogu svoju djecu socijalizirati na manje rodno stereotipan način. Dječaci čije su majke bile izrazito brižne imali su tipično feminino ponašanje i odnosili su se brižno i prijateljski prema drugima, a djevojčice koje su roditelji ohrabivali da budu neovisne, ponašale su se neovisno i asertivno, što je ponašanje koje se tradicionalno pripisuje muškom rodu (Baumrind, 1979). Također se pokazalo da djeca čiji su očevi izrazito uključeni u odgoj i brigu o njima razvijaju znatno manje rodni stereotipa (Carlson, 1984, prema Deutsh, Lussier i Servis, 1993).

Teorija socijalnog učenja ukazuje na važnost socijalizacije u oblikovanju rodno tipiziranih ponašanja djece. No, stjecanje rodno tipiziranih ponašanja prikazano je kao proces u kojem djeca pasivno uče ponašanja koja su im odrasli nositelji kulture unaprijed odredili da trebaju usvojiti. To su u svojim teorijama pokušali promijeniti teoretičari/ke kognitivnog razvoja, o čemu je riječ u nastavku.

Kognitivističko-razvojni modeli

Sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća u psihologiji se javio interes za istraživanje rodne kognicije, a promijenio se i način na koji se konceptualizirala uloga djeteta u učenju. Više se nije smatralo da su djeca pasivni primateljima socijalizacijskih utjecaja nego aktivno biraju i koriste informacije važne za njihovu razvojnu razinu i osobne ciljeve (Lips, 2007). Kognitivistički pristup razvoju rodnih uloga usmjeren je na stjecanje znanja o spolu, rodu i rodnim ulogama te na povezanost tog znanja s pojavom rodno tipiziranog ponašanja (prema Vasta, Haith i Miller, 1997). U tom pristupu razlikuju se model razvojnih faza (Kohlberg, 1966) i model rodnih shema (Bem, 1981).

Kohlberg (1966) je naglasio ulogu kognitivnih činitelja u razvoju rodnih uloga i rodnog identiteta i smatrao je da se razumijevanje vlastitog rodnog identiteta i rodnih uloga mijenja usporedno s razvojem intelektualnih kapaciteta (prema Kessler i McKenna, 1978). U Kohlbergovom modelu razvojnih faza pretpostavlja se da se kod djece prvo razvije rodni identitet tj. svijest o vlastitom rodu te da djeca u dobi od 3 do 4 godine znaju naziv svoga roda koji generaliziraju na osobe u okolini, svrstavajući ih u žene ili muškarce (prema Vasta, Haith i Miller, 1997). U dobi od 4 do 6 godina javlja se rodna stabilnost tj. svijest o tome da svi dječaci odrastanjem postaju muškarci a sve djevojčice žene, nakon čega slijedi razvoj rodne dosljednosti tj. vjerovanja da je rod trajna osobina i da ne ovisi o promjeni odijevanja ili ponašanja. Rodni identitet, rodna stabilnost i rodna dosljednost zajedno predstavljaju dječje shvaćanje rodne nepromjenjivosti tj. znanja da je rod sastavni i trajni dio njihova bića (Kohlberg i Ulliam, 1974; Slaby i Frey, 1975, prema Vasta, Haith i Miller, 1997).

Model rodnih shema je kognitivističko-razvojni model koji predviđa da će se rodno tipizirano ponašanje pojaviti kada dijete stekne rodnu shemu koja se javlja otprilike kada i rodna stabilnost ili čak rodni identitet (Martin, 1993, Martin, Wood i Little, 1990, prema Vasta, Haith i Miller, 1997). Rodna shema je kognitivna struktura koja se upotrebljava za organizaciju podataka koji se odnose na rod. Te su sheme o muškosti i ženskosti koje djeca formiraju stereotipne, vrlo pojednostavljene i nalik na likove iz crtanih filmova, a odnose se obično na vrlo vidljive osobine poput frizure, odjeće i zanimanja. Djeca koriste te stereotipne slike muškosti i ženskosti pri organizaciji svojih ponašanja vezanih uz rod (prema Zanden i James, 1990). Taj nam model skreće pozornost na činjenicu da djeca aktivno traže i uče pojmove vezane uz rod te da sama reguliraju svoja ponašanja, a primjeri su situacije u kojima djevojčice odabiru za igru lutke, a dječaci autiće.

Kognitivno-razvojne teorije ispravljaju teoriju socijalnog učenja i skreću nam pozornost na činjenicu da djeca aktivno traže i uče rodne identitete i uloge. No, propust Kohlbergove teorije u tome je što ne problematizira razvoj rodnih identiteta djece koja ne usvajaju rodno tipizirana ponašanja, kao da takav tijek razvoja ne postoji, te općenito ne objašnjava individualne razlike u usvojenim rodnim ulogama. Osim toga, istraživanja su pokazala da se rodna stabilnost javlja i ranije nego što je Kohlberg pretpostavio (Maccoby, 1990; Ruble i Martin, 1998, prema Maccoby, 2000).

Istraživanja razvoja rodno tipiziranih ponašanja

U mnogim istraživanjima proučavao se utjecaj roditelja i njihovog ponašanja na djecu. Witt (1997) je utvrdila da roditelji imaju najjači utjecaj na razvoj rodni uloga, odnosno da prenose svoja uvjerenja na djecu i to na otvoren, direktan način, ali i indirektno. Block (1978) je ustanovio značajnu razliku u postupanju roditelja prema djevojkama i mladićima – roditelji mladića više se brinu da se oni ponašaju u skladu sa svojim rodni ulogama nego roditelji djevojaka (prema Archer i Lloyd, 2002). Istraživanja provedena u Sjedinjenim Američkim Državama potvrdila su da roditelji usmjeravaju djecu, potiču ih i ohrabruju na ponašanje koje je u skladu s rodni ulogama. Potvrđeno je da djevojčice mnogo više vremena provode pomažući majkama, a dječaci provode više vremena u slobodnoj igri (Myers, 2005). Djeca nešto više sudjeluju u kućanskim poslovima tek kad uđu u razdoblje adolescencije, ali se i tada podjela rada odvija u skladu s prevladavajućim rodni ulogama u društvu – djevojke više sudjeluju u kućanskim poslovima nego mladići. Ako se roditelji u odgoju priklanjaju ideologiji jednakosti među spolovima, onda i sinovi rade više (Coltrane, 2000).

Istraživanje rodni uloga u adolescenciji provedeno u Hrvatskoj pokazalo je da se od djevojaka očekuje da obavljaju znatno širi raspon kućanskih poslova nego mladići te da postoje dvostruki standardi vezani uz vremensko ograničenje noćnog izlaska pri čemu se od djevojaka očekuje da se ranije vrate kući. Pokazalo se da se od mladića očekuje da na izlasku plaća račune za djevojku i za sebe te da mladićima roditelji daju novac za dvoje za izlazak s djevojkom pa ih tako socijaliziraju u buduću ulogu „privreditelja za obitelj“. Mladi su također navodili da su očekivanja u vezi s izgledom različita za djevojke i mladiće – od djevojaka se očekuje da paze na težinu i da se uređuju, ali da ne pretjeruju sa šminikom. Pokazalo se i da su odabiri nekih škola i slobodnih aktivnosti nepoželjni za pojedini spol, primjerice bavljenje baletom za mladiće odnosno nogometom za djevojke, ili odabir tradicionalno muške srednje škole za djevojke. Izjava adolescenata/tica vidljivo je da se tradicionalne rodne uloge odraslih osoba reproduciraju u očekivanjima od mladih vezanim uz kućanske poslove, financije, izgled i odabir aktivnosti (Jugović i Kamenov, 2008).

Roditeljska uloga

Roditeljska uloga obuhvaća brigu o djeci koja uključuje provođenje vremena s djecom, hranjenje i odijevanje djece, mijenjanje pelena, odvođenje liječniku, brigu o školskim i izvanškolskim aktivnostima djece te igranje s djecom. Tradicionalno se očekivalo da se o djeci brinu žene, a od muškaraca se očekivalo da zarađuju za obitelj. Dakle, roditeljska uloga žene uključivala je provođenje vremena s djetetom i brigu o djetetovim potrebama, dok se roditeljska uloga muškarca odnosila na privređivanje za obitelj, a briga o svakodnevnim potrebama djece nije smatrana nužnom kada je bila riječ o očevima. Postupno se i društvena očekivanja vezana uz roditeljske uloge mijenjaju, a uloge majki i očeva razlikuju se manje nego prije. No još uvijek ne možemo govoriti o jednakoj podjeli odgovornosti majke i oca za brigu oko djece.

Očevi provode manje vremena u brizi o djeci nego majke. Studija provedena u 10 zemalja s roditeljima četverogodišnje djece pokazala je da očevi provode manje od jednog sata na dan u samostalnoj brizi o djeci (dakle, bez pomoći majke ili drugih osoba). Majke su, prema rezultatima tog istraživanja, u samostalnoj brizi o djeci provodile između 5,2 do 10,7 sati na dan (Owen, 1995, prema Lips, 2007). Prema nekim pokazateljima, očevi pridonose s oko trećinom skrbi za djecu u obitelji (Coltrane, 1997). U jednom američkom istraživanju pokazalo se da je percepcija podjele brige o djeci među partnerima slična kod žena i muškaraca. Oko 60% žena i muškaraca izjavljuje da se žena brine oko djece, a ostali smatraju da je ta briga podijeljena između partnera (prema Cappuccini i Cochrane, 2000).

Osim u količini vremena, postoji razlika i u načinu na koje majke i očevi provode vrijeme s djecom. Kada se bave djecom, očevi većinu vremena provode u igri s djecom, a majke se polovinu vremena igraju s djecom, a polovinu vremena brinu se za djecu u smislu hranjenja, odijevanja i drugih obveza (Tiedje i Darling-Fisher, 1993, prema Lips, 2007). Novije hrvatsko istraživanje pokazuje da žene obavljaju tradicionalno ženske dužnosti vezane uz djecu poput mijenjanja pelena, kupnje odjeće i vođenja djeteta liječniku, no i dio obveza koje su se tradicionalno smatrale muškima, poput kažnjavanja djece, određivanja džeparca i vođenja brige o tome s kime izlaze. Kada je riječ o igranju s djecom, muškarci i žene su se složili da oba roditelja preuzimaju jednaku odgovornost da se u svoje slobodno vrijeme igraju s djecom (Jugović, 2004).

Istraženi su i prediktori očeva uključivanja u brigu oko djece i obavljanje kućanskih poslova. Pokazalo se da je vjerojatnost očevog uključivanja u brigu oko djece to veća što su stavovi očeva egalitarniji te što supruga više sati provodi na poslu. Veća je vjerojatnost očeva doprinosa što je ženino zaposlenje prestižnije, bračna dinamika skladnija i razlika u prihodima partnera manja (tj. što žena zarađuje više, a muškarac manje) (Deutsh, Lussier i Servis, 1993). Bračno zadovoljstvo i ljubav prema supruzi su se također pokazali pozitivno povezanim s očevim uključivanjem u brigu o djeci (Crouter, Perry-Jenskins, Huston i McHale, 1987, prema Lips, 2007). Nezaposleni očevi također su bili više uključeni u brigu o djeci nego zaposleni (Radin i Harold-Goldsmith, 1989, prema Lips, 2007), a viša očeva primanja bila su povezana s manje očevog vremena provedenog s djecom tijekom tjedna, dok su viša majčina primanja bila povezana s više očevog vremena provedenog s djecom preko vikenda (University of Michigan News and Information Services, 1999, prema Lips, 2007).

Očita je dobrobit očeva provođenja vremena s djecom: u jednom istraživanju s predškolskom djecom, djeca, čiji su očevi bili odgovorni za 40% do 45% brige o njima, pokazivala su više kognitivne kompetencije i veću empatiju prema vršnjacima (Lamb, 1987, prema Lips, 2007).

Zlostavljanje djece u obitelji

Zlostavljanje djece u obitelji uključuje postupke roditelja ili djetetovih skrbnika kojima se djetetu nanosi tjelesna i/ili emocionalna bol ili ga se zanemaruje toliko da je ugroženo njegovo emocionalno zdravlje i razvoj (Kempe, 1979, prema Killen, 2001). Oblici zlostavljanja djece pokrivaju širok spektar fizičkog, seksualnog i emocionalnog zlostavljanja te

zanemarivanje. Zlostavljanje djece složen je problem koji uključuje stavove prema nasilju i seksualnom ponašanju, prethodna iskustva iz djetinjstva i naučena ponašanja te kao takvo nema jednostavnog rješenja (Oxford Illustrated Companion to Medicine, 2001).

Podaci govore da je više od milijun djece u SAD-u fizički zlostavljano svake godine, a da ih oko 2000 umre. Statistike za seksualno zlostavljanje nisu poznate, a ne postoje ni pouzdane statistike u pogledu emocionalnog zlostavljanja ili zanemarivanja. Velik je problem neprijavlivanje nasilja nad djecom u obitelji (Columbia Electronic Encyclopedia, 2009). Iskustva zlostavljanja u djetinjstvu mogu imati negativne dugoročne ili kratkoročne posljedice na pet područja djetetovog života: neurološki i intelektualni razvoj, školski uspjeh i životna očekivanja, socio-emocionalni razvoj, socijalne odnose i ponašanje te cjelokupno mentalno zdravlje (Ajduković, 2001).

U nedavno provedenom hrvatskom istraživanju na srednjoškolcima u dobi od 16 do 19 godina 45% ispitanika/ca izjavilo je da je doživjelo neki oblik nasilnog ponašanja u obitelji. Obično je bila riječ o učestalom vikanju odraslih soba na njih (29% ispitanika/ca) i vrijeđanju i nazivanju pogrdnim imenima (12%). Oko 10% ispitanika/ca izjavilo je da je doživjelo da se odrasla osoba u njihovoj obitelji ponašala nasilno pod utjecajem alkohola i/ili droga, a oko 8% mladih izjavilo je da su im odrasle osobe prijetile i zastrašivale ih. U istom se istraživanju pokazalo da su vlastita iskustva obiteljskog nasilja povezana i s većom sklonošću činjenju emocionalnog/psihološkog nasilja u adolescentskoj vezi nad partnerom/icom (Hodžić, 2007).

Partnerski odnosi

Kada je riječ o rodnoj dimenziji partnerskih odnosa, svakako je važno razmotriti podjelu kod donošenja odluka, obavljanja kućanskih poslova, podjelu financijskih resursa, usklađivanje poslovnih i obiteljskih obaveza te provođenje slobodnog vremena. Rogers i Amato (2000) utvrdili su da su žene značajno manje sretne u braku i da izvještavaju o značajno više bračnih problema nego muškarci. Također su ustanovili da je nezadovoljstvo brakom veće kada se žene moraju nositi s usklađivanjem zahtjeva na poslu i u obitelji, kada imaju netradicionalne stavove o rodnim ulogama, kada se raspodjela kućanskih poslova percipira neravnopravnom, kada supruzi obavljaju relativno malo dužnosti u obitelji i kada je moć u bračnoj zajednici nejednako raspoređena.

Prema *teoriji jednakosti* (Walster, Walster i Berscheid, 1978), zadovoljstvo u vezi povezano je s percepcijom pravednosti i jednakosti tj. ravnoteže između ulaganja u vezu i koristi od veze, odnosno s relativnim omjerom primanja i davanja svakog od partnera. Partneri koji smatraju da je u njihovoj vezi jednakost ostvarena, osjećaju se zadovoljnijima. Pritom jednakost ne znači da su partneri doslovce jednaki, da čine iste stvari, da dijele svako zaduženje, ni da financijske izdatke dijele točno po pola, nego je ona subjektivan doživljaj stanja međusobnog poštovanja i ravnopravnosti (Tuites i Tuites, 1986). Oni koji se osjećaju zakinutima ili smatraju da dobivaju više nego što ulažu, osjećaju se nezadovoljnima vezom.

Kao što je teorijom jednakosti predviđeno, pokazalo se da je percepcija jednakosti u vezi pozitivno povezana sa zadovoljstvom vezom. To između ostalog proizlazi iz istraživanja Benin i Agostinelli (1988) te Yogeva i Brett (1985), koja su pokazala da je percepcija pravednosti

u podjeli kućanskih poslova i brige o djeci pozitivno povezana sa zadovoljstvom u braku. Tome u prilog ide i longitudinalno istraživanje van Yperena i Buunka (1990), koji su utvrdili stabilan utjecaj jednakosti na zadovoljstvo vezom. Iako postoje razlike u tome što se percipira pravednom a što nepravednom podjelom uloga, utjecaj percepcije jednakosti i pravednosti na bračno zadovoljstvo pokazao se i kod muškaraca i kod žena (Burley, 1995; Gilbert, 1985, 1988; Guelzow i sur., 1991). Oba partnera smatraju da su podijeljena odgovornost za poslove u kući, doživljaj zajedničke brige o djeci, zajedničko donošenje odluka i jednak pristup i utjecaj u raspolaganju novcem važni čimbenici koji pridonose njihovom bračnom zadovoljstvu (Zimmerman i sur., 2003).

Za procjenu jednakosti važno je kako osoba sama procjenjuje doprinose i koristi, a ne neki vanjski kriteriji, iako i društveni kontekst može djelovati na procjenu ostvarenosti jednakosti u vezi. Društvo ili kultura u kojoj ljudi žive određuju rodne uloge – ponašanja koja se pripisuju i očekuju od muškaraca i žena u toj kulturi. Tradicionalne rodne uloge određivale su da su žene prvenstveno odgovorne za dom, djecu i održavanje veze (Beavers, 1982). Stoga se u tradicionalnom, patrijarhalnom društvenom okruženju pravednom može smatrati podjela u braku prema kojoj supruga preuzima na sebe većinu odgovornosti za brigu oko djece i kućanske poslove, a suprug preuzima većinu brige o zarađivanju za obitelj. U manje tradicionalnoj okolini takva se podjela vjerojatno ne bi smatrala pravednom. Blair i Johnson (1992) utvrdili su značajnu povezanost rodne ideologije i podjele kućanskih poslova i pokazali da se sukobi u vezi javljaju ako je podjela zaduženja u obitelji u suprotnosti sa stavovima osoba o rodnim ulogama. U longitudinalnom istraživanju Amato i Booth (1995) utvrdili su da žene koje imaju egalitarnije stavove postaju sve manje zadovoljne brakom i izvještavaju o većem neslaganju. Autori su pretpostavili da žene s netradicionalnim stavovima o rodnim ulogama trebaju pregovarati o obiteljskim dužnostima s partnerima koji u manjoj mjeri podržavaju egalitarne vrijednosti, što povećava potencijal za pojavu sukoba u njihovom braku. Greenstein (1996) je također ustanovio da neravnomjerna podjela kućanskih poslova ima jači utjecaj na procjenu bračne kvalitete žena koje imaju netradicionalna rodna uvjerenja nego žena koje dijele tradicionalnu rodnu ideologiju. U skladu s time, jedna je studija pokazala da su supruge s tradicionalnim stavovima bile zadovoljne doprinosom svojih supruuga, unatoč tome što je podjela brige o djeci i kućanskim poslovima bila izrazito neravnomjerna za žene (Bienart i Wortman, 1991, prema Lips, 2007). Istraživanje Lavee i Katz (2002) pokazalo je da je percepcija pravednosti u vezi povezana s podjelom kućanskih poslova samo za žene u egalitarnim i tranzicijskim obiteljima, ali ne i u tradicionalnim obiteljima. Također, za žene s egalitarnim stavovima rodna podjela uloga u obitelji izravno je povezana s nižom procjenom bračne kvalitete, dok je kod žena u tranzicijskim obiteljima posredovana osjećajem pravednosti i jednakosti.

Nedavno istraživanje raspodjele odgovornosti među partnerima i zadovoljstva vezom provedeno u Hrvatskoj (Kamenov, Jelić, Tadinac i Hromatko, 2007) pokazalo je da je ženama, za razliku od muškaraca, značajan prediktor zadovoljstva vezom bilo zadovoljstvo raspodjelom kućanskih poslova i brige o djeci. Kako žene općenito više obavljaju poslove u kućanstvu, zadovoljstvo raspodjelom obiteljskih obaveza za njih je važnije u objašnjavanju ukupnog zadovoljstva vezom. Neki nalazi pokazuju (Jugović, 2004) da je diskrepancija između

očekivane i ostvarene rodne uloge veća kod žena nego kod muškaraca. Taj se nalaz tumači sve većom težnjom žena u Hrvatskoj za egalitarnijom raspodjelom partnerskih i roditeljskih uloga, a navedena diskrepancija može biti uzrokom manjem zadovoljstvu rodnim ulogama kod žena nego kod muškaraca.

Podjela kućanskih poslova

Rodne ideologije mijenjaju se s vremenom, pa su tako, na primjer, stavovi o ženama postali liberalniji u razdoblju od 1972. do 1992. godine (Spence i Hahn, 1997). Iako i stvarne uloge muškaraca i žena s vremenom postaju ravnopravnije, te promjene u ponašanju još su uvijek sporije nego promjene u stavovima. Primjerice, povećanje uključivanja muškaraca u obavljanje kućanskih poslova usporilo se u razdoblju od 1994. do 2002. godine (Crompton, Brockmann i Lyonette, 2005). Istraživanja pokazuju da su žene još uvijek prvenstveno odgovorne za kućanske poslove i brigu o djeci. Iako se jaz među spolovima u podjeli poslova u obitelji smanjuje (npr. Pleck i Masciadrelli, 2003) razlika još uvijek postoji, čak i kada su oba partnera zaposlena puno radno vrijeme (npr. Biernat i Wortman, 1991; Pleck, 1997). Zapravo, žene obavljaju više kućanskih poslova nego muškarci u svim tipovima obitelji: u braku, kohabitaciji, među razvedenima, onima koji žive s roditeljima ili samcima (Baxtre, 1992; Dempsey, 2000; South i Spitze, 1994; Statistics Canada, 2002, prema Lips, 2007).

U odnosu na šezdesete godine prošlog stoljeća, američke žene provode manje vremena u kućanskim poslovima, a muškarci više, no udio kućanskih poslova koje obavljaju muškarci popeo se od 1965. do 1985. sa 15% na 33%, što još uvijek svjedoči o vrlo neravnopravnoj situaciji (Robins, 1988. prema Myres, 1993). U razvijenim zemljama dvije trećine do tri četvrtine kućanskih poslova obavljaju žene (Warde i Hetherington, 1993; United Nations, 1995). Žene u razvijenim zemljama obavljaju oko 75% do 90% poslova pripremanja jela i čišćenja (United Nations, 1995, prema Lips, 2007). Čak i žene koje su zaposlene puno radno vrijeme obavljaju većinu kućanskih poslova: jedno kanadsko istraživanje pokazalo je da samo 10% žena koje su zaposlene puno radno vrijeme imaju muževe koji s njima ravnopravno dijele kućanske poslove (United Nations, 1995, prema Lips, 2007). Hochschild obavljanje većine kućanskih poslova kod zaposlenih žena naziva "ženinom drugom smjenom" (1989, prema Cappuccini i Cochrane, 2000). „Dvostruka dužnost“ zaposlenih žena ima i svoju cijenu u stresu i premorenosti (Wiersma, 1990). No, žene također dobivaju zadovoljstvo iz zaposlenja: zaposlene žene u SAD-u sretnije su i zdravije nego kućanice, osim kad imaju novorođenčad o kojem se brinu (Walker i Best, 1991, prema Lips, 2007)

Istraživanja podjele poslova u američkim kućanstvima pokazala su da sa zaposlenjem žena izvan kuće nije došlo do pomaka prema većem sudjelovanju muževa u kućanskim poslovima. Udane žene, koje su zaposlene, obavljaju manje kućanskih poslova od udanih nezaposlenih žena, no njihovi muževi ne preuzimaju kućanske poslove. Istraživanja pokazuju da muževi zaposlenih žena nisu bili uključeni u brigu o djeci i kućanske poslove više od muževa nezaposlenih žena (Berk i Fernstermaker, 1979; Ferber, 1982; Robinson, 1977) te da su zaposlene žene bile odgovorne za većinu kućanskih poslova (Seccombe, 1986).

Velike su kulturalne razlike u sudjelovanju muškaraca u kućanskim poslovima. Supruzi u Japanu provode oko 4 sata tjedno u obavljanju kućanskih poslova, Šveđani oko 18 sati tjedno (Juster i Stafford, 1991, prema Myres, 1993). Žene i muškarci razlikuju se također u percepciji podjele obveza u kućanstvu. U istraživanju Cappuccini i Cochrane (2000) polovina muškaraca smatra da je odgovornost za kućanske poslove ravnomjerno podijeljena između partnera, s čime se slaže samo trećina partnerica, a ostale dvije trećine žena smatraju da same obavljaju većinu kućanskih poslova.

Dostupna hrvatska istraživanja percepcije ravnopravnosti podjele obiteljskih uloga, provedena prije desetak godina, pokazuju da se muškarci i žene slažu u percepciji da žene u Hrvatskoj preuzimaju na sebe većinu kućanskih poslova i brige o djeci. Percipira se da žene imaju malo slobodnog vremena te da ga uglavnom provode u obavljanju kućanskih poslova i bavljenju djecom, što govori o dvostrukoj opterećenosti žena, a da muškarci svoje slobodno vrijeme većinom provode u sportu i rekreaciji, političkoj djelatnosti i zabavi (Leinert Novosel, 1999). Ispitivanje žena o podjeli kućanskih poslova (Tomić-Koludrović i Kunac, 2000) pokazalo je da žene smatraju kako muškarci obavljaju većinu lakših popravaka kućanskih uređaja i točenja goriva u automobile, dok žene većinom obavljaju poslove kao što su pospremanje stola nakon objeda, čišćenje podova, pranje posuđa, kuhanje, glačanje i pranje rublja. Najrecentnije dostupno domaće istraživanje (Kamenov i sur., 2007) pokazalo je da se partneri međusobno slažu u procjeni tko obavlja koje poslove u njihovoj obitelji te da u 87% ispitanih parova žene obavljaju većinu kućanskih poslova i aktivnosti vezanih uz brigu o djeci i starijim i nemoćnim članovima obitelji.

Upravljanje obiteljskim financijama i donošenje odluka

Moć u međuljudskim odnosima temeljena je na kontroli resursa (French i Raven, 1959; Raven, 1965, prema Lips, 2007), a jedan od važnijih su financijska sredstva. Pahl (1989) je u Velikoj Britaniji istraživala kako je upravljanje financijama u obitelji povezano s ravnopravnošću među partnerima. Pokazalo se da je najčešći slučaj bio „zajednički fond pod muževom kontrolom“, nakon njega „zajednički fond pod kontrolom žene“ te u manjem broju slučajeva modeli u kojima muž ima većinu kontrole nad financijama, te naposljetku model u kojem žena kontrolira financije. Pahl (1989) je zaključila da je najravnopravniji model onaj u kojem žena upravlja zajedničkim financijama jer u tim parovima oba supružnika imaju podjednaku moć u odlučivanju i oboje raspolažu jednakom svotom za osobnu potrošnju. U obiteljima u kojima zajedničkim financijama upravlja muž novac se troši zajednički, ali suprug dominira u odlučivanju o trošenju, no neravnopravnost nije toliko izražena kao u parova kod kojih suprug kontrolira financije, zarađuje većinu novca, a često ženi daje samo za kućanstvo. Obitelji u kojima samo žena kontrolira financije najčešće su obitelji s vrlo niskim prihodima, a ravnopravnost u njima zapravo nije ostvarena jer žene većinom štede na sebi kako bi imale za osnovne potrebe djece i supruga (Pahl, 1989).

Lips (2007) navodi da kontrola nad financijama suprugu daje moć da više od žene odlučuje o tome na što se i koliko troši u obitelji, no da se isto pravilo nužno ne odnosi i na situaciju u kojoj žena ima pristup financijskim resursima. Američko i kanadsko istraživanje bračnih

parova pokazalo je da se ženino zaposlenje ili bolja plaća u odnosu na supruga nisu smatrali resursom, odnosno nisu ženi donijeli moć u donošenju odluka u braku ili u podjeli kućanskih poslova (Pyke, 1994; Haddad i Lam, 1994, prema Lips, 2007). Jedan od ključnih razloga zbog kojih financijski doprinosi ne daju uvijek ženama više moći u vezama jest rodna ideologija. U tradicionalnijim društvima, u kojima se vjeruje da muškarci imaju legitimno pravo zahtijevati autoritet u obitelji, taj im autoritet omogućava moć u muško-ženskim odnosima, čak i kad žena ima financijske resurse.

Ipak, prema nekim istraživanjima (Coltrane, 1996; Hochschild, 1997; Pleck, 1997; Rogers i Amato, 2000), muškarci i žene u obiteljima u kojima oba partnera zarađuju izvještavaju o smanjivanju utjecaja muškaraca i povećanju utjecaja žena na donošenje odluka u obitelji. Fox i Murry (2000) u svom prikazu obiteljskih istraživanja iz feminističke perspektive zaključuju međutim da suvremeni parovi percipiraju svoje brakove ravnopravnima, iako muževi i dalje imaju zadnju riječ pri odlučivanju, no to čine na mnogo suptilnije načine nego u tradicionalnim obiteljima. Sudjelovanje u donošenju odluka često se koristilo kao mjera ravnopravnosti odnosa u obitelji. Nalazi pokazuju da je podjednako sudjelovanje partnera u donošenju odluka čimbenik koji najviše pridonosi ukupnom zadovoljstvu odnosom (Gray-Little i Burks, 1983; Lange i Worrell, 1990). Ipak, donošenje odluka u suvremenim brakovima i dalje je podijeljeno prema tradicionalnim rodnim ulogama te žene više donose odluke vezane uz svakodnevno funkcioniranje obitelji, a muškarci odlučuju o važnijim pitanjima, poput odluka vezanih uz posao ili raspoređivanje financijskih resursa obitelji (Steil i Weltman, 1991).

Istraživanje hrvatskih parova (Kamenov i sur., 2007) pokazalo je da se zadovoljstvo vezom i kod muškaraca i kod žena može dobro objasniti zadovoljstvom raspodjelom u donošenju odluka, pri čemu je kod žena to bio najbolji prediktor od svih ispitivanih varijabli. Obratna je situacija kod raspodjele financijskih izdataka. Zadovoljstvo raspodjelom financija nije se pokazalo značajnim prediktorom percepcije kvalitete veze ni kod muškaraca ni kod žena, ali sama raspodjela financijskih izdataka značajna je za muškarce – što je više muškarac odgovoran za financiranje obitelji, to vezu percipira kvalitetnijom. Prema očekivanjima vezanim uz rodne uloge i stereotipe, područje financija pripisuje se muškarcima. Stoga je muškarac koji većim dijelom financira kućanstvo ostvario svoju rodnu ulogu, što djeluje na njegovu percepciju kvalitete partnerske veze.

1. 3. Rodna (ne)ravnopravnost i diskriminacija u obrazovanju

Branislava Baranović

Diskurs o rodnoj ravnopravnosti danas je znatno izmijenjen u odnosu na razdoblje otprije trideset godina (Blackmore, 2001). Ne samo što se govori o napretku u ostvarivanju rodne ravnopravnosti nego se počinju potencirati pitanja o krizi muškog identiteta, posebice nakon što je indicirano slabljenje uspješnosti muškaraca u području obrazovanja. Tome je, osim brojčanog rasta žena na svim razinama obrazovanja, znatno pridonio bolji uspjeh djevojčica na nacionalnim ispitima u velikom broju zemalja (Velika Britanija, Australija, SAD, Kanada, Novi Zeland) (Skelton, 2006; Blackmore, 2001), koji je potaknuo diskusije i istraživanja rodni karakteristika školskog sustava u današnjim društvima. Uočljiva su antifeministička stajališta slična „desnoj muškoj perspektivi“ koja u prvi plan stavljaju problem neuspješnosti dječaka i kritiziraju današnje školske sustave prigovarajući im da su feminizirani te da stoga ne odgovaraju karakteristikama osobnosti dječaka i ne pružaju im adekvatne rodne modele muškosti (Skelton, 2006). Pritom se navode različiti argumenti, npr. nedovoljna osposobljenost nastavničkog osoblja – u kojem dominiraju žene – za različite stilove učenja dječaka i djevojčica, svodjenje podučavanja na čitanje i pisanje što u očima dječaka devalvira vrijednost škole. Prisutni su i esencijalistički argumenti o neuvažavanju bioloških razlika dječaka i djevojčica, npr. ranije sazrijevanje djevojčica (Skelton, 2006). Pollack (1998) navodi da je glavni nedostatak današnjeg obrazovanja to što se nedovoljna pozornost poklanja problemima koje dječaci imaju s čitanjem i pisanjem, nedovoljnoj razvijenosti njihovih specifičnih socijalnih i emocionalnih potreba te što se njihovo ponašanje stalno klasificira kao disciplinski problem umjesto da se pozornost posveti njihovim stvarnim emocionalnim potrebama i interesima. Gledajući sa stajališta rodne ravnopravnosti, navedeni su pristupi problematični jer su jednostrani i fokusirani na strategije kojima se sugerira kako poboljšati obrazovni uspjeh dječaka, tj. kako se nastavnici/ce trebaju nositi sa spomenutim problemima da bi ih što uspješnije riješili.

Za razliku od navedenog, feminističke kritičke analize upozoravaju da je riječ o stajalištima koja pojam školske uspješnosti shvaćaju redukcionistički svodeći ga na uspješnost na ispitima, a potenciranjem neuspješnosti dječaka stavljaju u stranu problem ravnopravnosti žena i zapravo prikrivaju njihovu diskriminaciju u području obrazovanja. Stoga one problem smanjenja jaza između žena i muškaraca u obrazovanju i slabijeg uspjeha dječaka stavljaju u širi kulturni i socijalni kontekst (Arnot, David i Weiner, 2001).

Pomak analize s komparacije školskog uspjeha, posebice ispitnih rezultata dječaka i djevojčica na analizu škole kao dijela kompleksne mreže kulturnih, ekonomskih i političkih odnosa u kojoj se formiraju rodni identiteti omogućuje i šire sagledavanje odnosa roda i školskog uspjeha, tj. njegovo sagledavanje u kontekstu odnosa škole i roda općenito. Tako se npr. pokazuje da djevojčice u Engleskoj i Australiji u prosjeku postižu bolji uspjeh u nizu predmeta, ali da su uspješni dječaci koncentrirani u predmetima koji vode elitnim profesijama (prirodoslovlje i matematika). To je samo jedan od indikatora koji na primjeru analize uspješnosti učenika i učenica upućuje na zadržavanje rodni razlika u obrazovanju u obliku

zadržavanja tradicionalne diobe školskih predmeta na temelju spola, tj. na one u kojima su uspješniji dječaci i one u kojima su uspješnije djevojčice (Arnot, David i Weiner, 2001).

Analize koje rodne razlike u obrazovanju, uključujući razlike u učeničkim postignućima, smještaju u širi socijalni kontekst znatnu pozornost posvećuju socijalizacijskim procesima kao faktorima koji utječu na nastajanje rodni razlika u obrazovanju, kao što je obitelj i, posebice, škola kao socijalna i kulturna sredina.

Pišući o velikoj pozornosti koja se poklanja boljem školskom uspjehu djevojčica nego dječaka, Blackmore (2001) je svoj tekst naslovio "Postižući više u obrazovanju ali zarađujući manje na poslu: djevojčice, dječaci i rodna jednakost u obrazovanju", dajući već na samom početku do znanja da se neravnopravnost žena na poslu ne može odvojiti od rodne neravnopravnosti u obrazovanju, odnosno da je obrazovanje također odgovorno za reproduciranje rodne neravnopravnosti. I novije analize pokazuju da su žene i muškarci, i pored postignutih rezultata u ostvarivanju rodne ravnopravnosti, još uvijek koncentrirani u različitim obrazovnim programima (školama) i zanimanjima te da su žene podzastupljene u mnogim visokoprestiznim profesijama, posebno onima koje su povezane s prirodoslovljem i matematikom (Eccles, 1994; Moreau i sur., 2008).

Obrazovanje, posebice školsko obrazovanje kao njegov najorganiziraniji dio, na različite načine sudjeluje u (re)produkciji rodni nejednakosti: politikom zapošljavanja, izbornom procedurom za rukovodeća mjesta u školi, obrazovnim programima, pristupom obrazovanju (procedurama upisa u škole), etosom škole ili školskom kulturom, odnosom nastavnika/ca prema učenicima/cama, evaluacijom učenika/ca itd. Ti su procesi danas globalno prisutni, mada različito konfigurirani ovisno o socio-ekonomskim, političkim i kulturnim karakteristikama konteksta u kojem se odvijaju. Kako utječu na (re)produkciju rodne neravnopravnosti, pokušat ćemo prikazati u nastavku.

Feminizacija obrazovanja

Brojčana dominacija žena u školskom obrazovanju općepoznata je činjenica i globalno rasprostranjena pojava kojoj rodna istraživanja danas posvećuju sve veću pozornost. Tako podaci pokazuju da je u Engleskoj 2005. godine u ukupnoj strukturi nastavnog osoblja u predškolskom i primarnom obrazovanju bilo 84,3% žena, a u srednjem obrazovanju 54,2%. Istodobno ih je znatno manje bilo među ravnateljima/cama: 63% u predškolskim institucijama i primarnom obrazovanju te 32,5% u srednjem obrazovanju¹² (Moreau i sur., 2008). Slično je stanje i u Hrvatskoj. Tako je 2008./2009. godine od ukupnog broja nastavničkog osoblja u osnovnim školama bilo 84,2% žena, a u srednjim školama 65,2% žena (Državni zavod za statistiku, „Žene i muškarci u Hrvatskoj 2011“, str. 26).

Brojčana dominacija žena u obrazovnoj djelatnosti ne znači stvarnu dominaciju žena. Naprotiv, analize pokazuju da su žene podzastupljene na upravljačkim mjestima u školskom sustavu. Moreau i sur. (2008) pokazuju da ta pojava nije karakteristična samo za obrazovanje

¹² Napominjemo da srednje obrazovanje u Engleskoj obuhvaća niže srednje obrazovanje, koje čini dio obaveznog obrazovanja (u Hrvatskoj tome odgovaraju viši razredi osnovnog obrazovanja) te više srednje obrazovanje (u Hrvatskoj su to srednje škole).

nego da je dio šireg trenda podzastupljenosti žena na društveno prestižnim i financijski atraktivnim radnim mjestima. Ona taj rodni disbalans radne snage opisuje kao osobit i konkretan oblik profesionalne segregacije na temelju spola u postindustrijskom društvu.

O važnosti istraživanja i rješavanja problema rodnog disbalansa radne snage govori i činjenica da se na europskoj i nacionalnoj razini sve većeg broja zemalja razvijaju legislativa i preporuke za njegovo rješavanje. Maksimiranje resursa i socijalna pravda dva su najčešće spominjana argumenta za legitimiranje važnosti problema rodnog disbalansa radne snage i inicijative za dosljednijom primjenom normativno-programskih odluka (Moreau i sur., 2008). Analize pritom upozoravaju i na problem definiranja koncepta „jednakih šansi“. Naglašava se potreba šireg shvaćanja koncepta jednakosti šansi, kojim se pored jednakog pristupa žena i muškaraca različitim opcijama naglašava i važnost postojanja jednakih šansi za njihov uspjeh u odabranoj opciji. Ukratko, jednakost šansi obuhvaća jednakost šansi izbora i jednakost šansi za uspjeh (Barr, 1993; Holtermann, 1995). Radikalniji koncept jednakosti šansi naglašava potrebu uzimanja u obzir prethodnih ili postojećih nejednakosti i primjenu intervencionističkih strategija usmjerenih na redistribuciju resursa i šansi u korist diskriminiranih. U tom se slučaju (ne)uspjeh u ostvarivanju načela jednakosti mjeri postignućima i stupnjem u kojem su deprivirane grupe stekle pristup resursima i moći. (Riley, 1994).

Zašto je bilo važno zadržati se na spomenutim definicijama? Zato što empirijski uvidi u ostvarivanje rodne ravnopravnosti u obrazovanju pokazuju da se ona najčešće zadržava na zakonskoj i programskoj razini, tj. da je formalna. Tako npr. empirijska istraživanja ostvarivanja politike jednakih šansi muškaraca i žena u engleskim školama upućuju da je ono uglavnom prisutno u dokumentima škole i prosvjetnih vlasti, a rjeđe u školskoj praksi. Rezultati istraživanja profesionalne karijere i napredovanja žena koje su Moreau i suradnice provele u razdoblju od 2003.–2005. god. u londonskim vrtićima i osnovnim i srednjim školama¹³ pokazuju da se politika ostvarivanja jednakih šansi u analiziranim školama češće odnosi na učenike/ce, a znatno rjeđe na nastavno osoblje. No, i kada se govori o ostvarivanju rodne jednakosti nastavnog osoblja, dokumenti kojima se definira politika škole u tom području često su deklarativni, tj. više iznose dobre namjere nego što daju precizne akcijske planove. Također se pokazuje da je posrijedi usko shvaćanje jednakosti šansi. Naime, naglasak je na imenovanju i izboru osoba na rukovodeće položaje, a znatno manje na napredovanju, stručnom usavršavanju i profesionalnom razvoju žena. Zanimljivo je da se u nekim slučajevima kao mjera ostvarivanja jednakosti šansi žena predlaže da obavljaju fizičke i tradicionalno muške poslove, npr. piljenje i kopanje.

To je primjer simplificiranog shvaćanja rodnih uloga i rješenja koje pridonosi dodatnom opterećenju žena, a ne poboljšanju njihovih profesionalnih šansi. Primjeri školskih praksi ostvarivanja jednakosti šansi žena, koji se uglavnom svode na skraćeno radno vrijeme, brigu za čuvanje djece i sl., pokazuju da se postojeća rješenja kreću u okviru tradicionalnog

¹³ Moreau i suradnice provele su analize primjenom metode studija slučaja u 15 vrtića i osnovnih i srednjih škola u Londonu u okviru kojih su analizirale dokumente škole te provele 15 intervjua s ravnateljima/icama škola i 44 intervjua s odgajateljicama i učiteljicama te nastavnicama. Cilj istraživanja bio je ispitati koji faktori u školi utječu na karijeru i napredovanje odgajateljica, učiteljica i nastavnica s posebnim naglaskom na ulogu politike i prakse vrtića i škola u kojima rade (Moreau i sur., 2008: 567).

pozicioniranja žena i muškaraca u društvu. Preciznije, spomenutim načinima davanja prednosti na poslu ženama se samo pomaže u obavljanju njihove tradicionalne uloge, zadržava se, a ne dovodi u pitanje esencijalističko stajalište koje ih situira u obitelj i veže za sferu obitelji.

Navedeni rezultati istraživanja i primjeri rješavanja jednakosti šansi žena i muškaraca u školama indikativni su i za hrvatski obrazovni kontekst. Oni upozoravaju da u tom pogledu još uvijek postoji, kako kažu Moreau i suradnice (2008), „rodna sljepoća“. To znači da se problem podzastupljenosti žena u rukovodećim strukturama i šanse njihovog profesionalnog napredovanja ne percipiraju na adekvatan način i da se ne nude rješenja koja bi radikalnije mijenjala njihov status i ulogu. Štoviše, treba upozoriti da se ponuđena rješenja mogu koristiti kao argument koji omogućuje da se odgovornost za slabiju zastupljenost na rukovodećim mjestima ili napredovanju u profesiji individualizira i prebaci na žene s obrazloženjem da su im šanse ponuđene, ali da ih one ne žele koristiti, da prednost daju obiteljskim obavezama.

Škola i razred kao mjesto proizvodnje rodne neravnopravnosti

U skupinu često istraživanih obrazaca (re)produkcije rodnih nejednakosti ulaze odnosi i interakcija nastavnika/ca i učenika/ca u školi i razredu. Škola i posebice razred jesu prostor gdje se i nastavnici/ce i učenici/ce svakodnevno susreću sa socijalnim, ekonomskim, kulturnim i rodnim raznolikostima i podjelama. U tom kontekstu jedno je od središnjih pitanja stvarna mogućnost artikuliranja i izražavanja obrazovnih potreba i interesa pojedinaca/ki, pri čemu posebno mjesto pripada upravo školi i razredu. Arnot (2006) navodi da danas dominantne neoliberalne obrazovne reforme imaju u tom pogledu velik utjecaj. Naime pomakom fokusa na individualni uspjeh u ime poboljšanja kvalitete obrazovanja za sve i fokusiranjem na konzumenta obrazovanja (dijete i roditelji), neoliberalna koncepcija obrazovanja stavila je u središte političkog interesa „glas djeteta“ (učenika/ce), koje ima stvarnu mogućnost izraziti i zastupati svoje potrebe, interese i zahtjeve u obrazovanju. Time je istaknula važnost škole i njezinog etosa kao medija koji ih „sluša“ i ostvaruje obrazovne interese učenika/ce. Taj oživljeni fokus na potrebama i interesima učenika/ce i školi kao mjestu njihovog ostvarivanja od bitne je važnosti za mogućnost izražavanja i ostvarivanja obrazovnih interesa marginaliziranih društvenih grupa kao što su žene, etničke manjine, imigranti/ce itd. On je na sistemskoj razini otvorio prostor za postavljanje pitanja koliko škole stvarno slušaju glas žena i ostalih marginaliziranih grupa.

Analize pokazuju da se pomak u diskursu na neoliberalni koncept politike usmjerene na dijete u stvarnosti više sveo na „kontrolirani uzorak mišljenja učenika/ca“ nego što je omogućio i povećao raznolikost stajališta i „glasova“, odnosno artikulaciju i izražavanje raznolikih obrazovnih interesa i potreba. Naime pokazalo se da mogućnost izražavanja vlastitih interesa i participacije u odlučivanju imaju samo uspješni učenici/ce, učenici/ce koji se uklapaju u predodžbu o dobrom, poželjnom učeniku/ci. Arnot (2006) kaže da se koncept učenika/ce u obrazovnoj politici sveo na „apstraktni ideal“, „mitološki diskurs“ koji ne uzima u obzir strukturalne nejednakosti, tj. činjenicu da učenik/ca unosi „u dijalog“ „niz socijalnih identiteta i iskustava koji su konstruirani unutar socijalnih hijerarhija i moći“. Iako je takva obrazovna politika otvorila na konceptualno-programskoj razini mogućnost za

demokratizaciju obrazovanja, ona je upravo zbog svoje formalne naravi i dalje favorizirala dijete iz srednje klase, i to muško dijete iz srednje klase. Naime, upravo se takvo dijete najbolje uklapalo u njezin koncept uspješnog učenika/ce, tj. učenika/ce koji zna artikulirati, izraziti i zastupati svoje obrazovne interese, koji može participirati u aktivnostima razreda i škole i slično.

Koliko će učenici/ce izražavati svoje interese i zastupati svoja stajališta. ovisi o tome što se zbiva u školi i o njihovoj percepciji doživljenog iskustva u školi. Škole mogu biti sredine koje im pružaju prostor za izražavanje i ostvarivanje individualnih interesa, mogu ih poticati i davati im podršku, ali isto tako mogu biti mjesta gdje su učenici/ce izloženi različitim pritiscima i konfliktima, uključujući i one na temelju spola. Osim onih vidljivih rodnih razlika prisutnih u nastavnim programima, udžbenicima, školskim pravilima i sl., postoje i brojni nevidljivi načini kojima se u školi konstruiraju razlike u rodnim identitetima i ulogama: pohvale, kritike, podjele različitih poslova na temelju spola, npr. fizičkih poslova dječacima, a uređenja škole djevojčicama.

Na rodnu komunikaciju i interakciju u razredu i školi presudnu ulogu ima odnos nastavnika/ce prema dječacima i djevojčicama. Istraživanja upućuju da je pri tome važno kakav koncept žene i muškarca imaju nastavnici/ce, kako vide njihov rodni identitet i ulogu. Problematičnim su se pokazala nastavnička uvjerenja o razlikama u sposobnostima i različita očekivanja od dječaka i djevojčica. Istraživanja upozoravaju da je široko rasprostranjena pretpostavka da su dječaci inteligentniji od djevojčica, da imaju veći potencijal za akademski uspjeh općenito, a posebice u matematici i prirodoslovnim znanostima. Spomenuta pretpostavka da su dječaci bolji u analitičkom mišljenju obično je praćena stereotipnim mišljenjem da su djevojčice bolje u opservaciji, socijalnim vještinama, jezicima i umjetnosti (Liu, 2006). Cohen (1996) kaže kako je paradoksalno da se takva „fikcija o potencijalu dječaka“ kao prirodno sposobnijim učenicima/cama od djevojčica zadržala unatoč nedovoljnim empirijskim pokazateljima i rastućoj zabrinutosti zbog očitog slabijeg uspjeha dječaka.

Razlikovanje akademskih potencijala dječaka i djevojčica često je praćeno razlikama u njihovoj podršci, koja se očituje u različitim kriterijima ocjenjivanja te kritici i pohvali učenika i učenica. U tom kontekstu zanimljive su analize koje navodi Liu (2006). One pokazuju da se dječacima npr. često govori da su „sjajni“, „blistavi“, „jedinstveni“, „daroviti“ i sl., dok se djevojčice ozbiljno podcjenjuje. Istraživanja također upozoravaju da se dječacima također češće nego djevojčicama postavlja izazovnija pitanja, da su nastavnici/ce s njima strpljiviji – duže čekaju njihove odgovore, više ih potiču tako što im stalno govore da mogu riješiti postavljene zadatke (Sadaker i Sadaker, 1994). Pišući o tim problemima, Liu (2006) kaže da takvi oblici marginalizacije djevojčica u razredu i školi nisu prisutni samo u nekim zemljama nego da su široko rasprostranjeni.

Indikativne su i razlike u obrazloženjima uspjeha i neuspjeha dječaka i djevojčica, pri čemu se uspjeh dječaka često pripisuje njihovim sposobnostima, a uspjeh djevojčica marljivosti i savjesnosti, tj. poslušnosti. Eccles i sur. (1994) u svojim istraživanjima na primjeru matematike pokazuju da nastavnici/ce svojim stavovima o različitim sposobnostima i

različitim očekivanjima od učenika i učenica utječu na njihove obrazovne i profesionalne odluke. Rezultati tih istraživanja upozoravaju da je problem u tome što učenici i učenice interioriziraju rodno stereotipna uvjerenja o uspješnosti ili neuspješnosti u pojedinim nastavnim predmetima koja im prenose nastavnici/ce. Štoviše, pokazuje se da rodne razlike u obrazovnim i profesionalnim odlukama koje prenose nastavnici/ce često zastupaju i roditelji, čime dodatno pridonose održanju rodno stereotipnih obrazovnih i profesionalnih odluka učenika i učenica. Takvo ponašanje u konačnici rezultira time da mnoge djevojčice, iako talentirane za matematiku i prirodoslovne predmete, ne odabiru škole ni zanimanja u kojima su ti predmeti važni.

Sudeći prema navedenim istraživanjima, u školama i danas postoji rodno „obojena“ kultura koja na različite načine perpetuira ženske i muške obrasce socijalizacije učenika/ca, pridonoseći zadržavanju tradicionalne rodne svijesti i reprodukciji tradicionalnih rodnih uloga u njihovoj odrasloj dobi.

Žene i obrazovanje u Hrvatskoj

U Hrvatskoj su vrlo rijetka istraživanja o rodnim aspektima obrazovanja. Ona koja su provedena fokusirana su na problem zastupljenosti žena u pojedinim vrstama i razinama obrazovanja, feminizacije obrazovne djelatnosti, zastupljenosti i načina prezentiranja žena u udžbenicima književnosti, nastavničke i učeničke percepcije rodne osjetljivosti udžbenika te mišljenje učenika/ca o rodnoj osjetljivosti interakcije i komunikacije na nastavi književnosti u osnovnim školama (Baranović, 2000; Baranović, Jugović i Doolan, 2008).

Statistički podaci govore da su žene u Hrvatskoj u velikom broju zastupljene na svim razinama obrazovanja (tablica 1).

Tablica 1. Postotak učenica u osnovnim i srednjim školama te studentica na fakultetima

Godina	Osnovne škole	Srednje škole	Fakulteti
1990./91.	48,5	50,9	51,7
2000./01.	48,8	50,4	54,5
2008./09.	49,3	50,6	58,6

Izvori podataka:

Statistički ljetopis Hrvatske, 1993., str. 386; 1999., str. 424; 2002., str. 446.

Državni zavod za statistiku, „Žene i muškarci u Hrvatskoj 2011“, str. 28 i 29.

Izostavimo li osnovno obrazovanje, koje je obavezno, iz podataka se vidi da udio učenica u srednjem obrazovanju odgovara udjelu žena u ukupnoj populaciji (oko 51%), dok je u visokom obrazovanju čak nešto veći. Podaci u tablici 2 pokazuju da je od 1990. do 2009. godine znatno porastao i broj promoviranih magistrica i doktorica znanosti. U 2009. godini udio promoviranih magistrica.povećao se na 58% ukupnog broju promoviranih osoba, a doktorica na 53%.

Tablica 2. Postotak promoviranih magistrica znanosti, magistrica specijalista i doktorica znanosti

Godina	Magistricе	Doktorice
1990.	38,0	29,4
2000.	46,2	46,8
2009.	57,7	53,1

Izvor podataka: Državni zavod za statistiku, „Žene i muškarci u Hrvatskoj 2011“, str. 32. i 33.

U promatranom razdoblju smanjen je i broj nepismenih žena sa 4,8%, koliko ih je bilo u 1991., na 2,8% u 2001. Međutim, usporedba s muškarcima pokazuje da je nepismenih muškaraca u istom razdoblju bilo dvostruko manje: 1,2% u 1991. godini i 0,7% u 2001. (Državni zavod za statistiku, „Žene i muškarci u Hrvatskoj 2011“, 25). Kada se promatra obrazovna struktura ukupnog stanovništva, uključujući i odrasle, vidljivo je da je razina naobrazbe žena, unatoč konstantnom poboljšanju njihovog obrazovanja, bila i početkom 21. stoljeća niža od razine obrazovanosti muškaraca. Više žena nego muškaraca ima osnovno obrazovanje, dok ih manji broj nego muškaraca ima srednje i visoko obrazovanje (tablica 3).

Tablica 3. Postotak stanovništva starog 15 i više godina prema razini obrazovanja

Stupanj obrazovanja	Žene	Muškarci
Osnovno obrazovanje	48,3	32,2
Srednje obrazovanje	40,5	55,0
Više i visoko obrazovanje	11,2	12,8

Izvor podataka: Državni zavod za statistiku, „Žene i muškarci u Hrvatskoj 2011“, str. 25.

Gledajući podatke u cjelini, može se zaključiti da su žene jednako kao muškarci zastupljene na svim razinama školskog obrazovanja. Razlike u stupnju obrazovanosti u korist muškaraca javljaju se kada se uzmu u obzir starije generacije, gdje su žene bile znatno manje zastupljene u srednjem i visokom obrazovanju od muškaraca.

Slika o rodnoj osjetljivosti školskog sustava mijenja se kada promatramo spolnu strukturu srednjeg i visokog obrazovanja po vrstama škola, odnosno područja studija.

Tablica 4. Postotak učenica po vrstama srednjih škola

Vrsta škole	1991./92. god.	2000./01. god.	2007./08. god.
Gimnazije	65,3	62,8	63,2
Tehničke i ostale 4-godišnje strukovne škole	51,5	51,2	50,6
Industrijske i obrtničke	38,6	37,1	35,5
Umjetničke škole	66,6	67,7	72,3

Izvori podataka: Statistički ljetopis Hrvatske, 1993., str. 380. i 381., 2002., str. 442. Državni zavod za statistiku, „Žene i muškarci u Hrvatskoj 2010“, str. 29.

Već i gruba klasifikacija srednjih škola pokazuje da se na razini srednjeg obrazovanja mogu uočiti razlike u udjelu učenica po pojedinim vrstama škola (tablica 4). Iz podataka je vidljivo da je broj učenica u cijelom promatranom razdoblju značajno manji u industrijskim i obrtničkim školama i značajno veći u umjetničkim školama, zatim i gimnazijama. Podaci u tablici 4. sugeriraju da se podjednaka zastupljenost učenica i učenika u srednjim tehničkim i ostalim 4-godišnjim strukovnim školama može pripisati klasifikaciji škola, jer su u kategoriju srednjih tehničkih škola uključene i škole u kojima brojčano dominiraju učenice, npr. ekonomske i medicinske škole.

Precizniju sliku spolne strukture srednjih škola pružaju podaci o broju učenica u strukovnim školama u pojedinim strukovnim područjima (tablica 5).

Tablica 5. Postotak učenica u srednjim strukovnim školama po strukovnim područjima

Vrsta škole/područje	1990./91. god.	2000./01. god.	2007./08. god.
Strojarstvo i brodogradnja	2,9	4,7	4,8
Elektrotehnika	2,8	2,7	5,1
Graditeljstvo	26,8	23,8	22,0
Cestovni promet	11,6	34,5	28,0
Ekonomija	88,2	73,2	69,5
Zdravstvo	85,1	79,7	75,8
Odgov i obrazovanje*	95,3	-	-

Napomena: Podaci se odnose na srednje tehničke i srodne škole

* Srednje škole u području odgoja i obrazovanja ukinute su početkom 90-ih godina.

Izvori podataka:

Osnovne i srednje škole, Dokumentacija 818, 1991., str. 13.

Srednje škole i učenički domovi, Statistička izvješća br. 1141, 2001., str. 39.

Srednje škole i učenički domovi, Statistička izvješća br. 1359, 2008., str. 60.

U tablici 5 predstavljeni su podaci za one tehničke i njima srodne srednje škole koje obrazuju učenike/ce za zanimanja koja se tradicionalno smatraju „muškim“, odnosno „ženskim“ zanimanjima i u kojima je posljednjih nekoliko desetljeća bila vidljiva spolna dihotomizacija (Baranović, 2000). Iz podataka se vidi da je dihotomizacija škola na temelju spola bila prisutna i proteklih dvadeset godina. I danas se može govoriti o školama u kojima su pretežno zastupljene učenice, kao što su npr. ekonomske i medicinske škole, i o školama u kojima su pretežno zastupljeni učenici, npr. strojarsko-brodograđevinske, elektrotehničke i graditeljske škole. No, podaci u tablici 5 također indiciraju da se tijekom 2000-ih godina opaža lagan porast broja učenica u strojarskim i elektrotehničkim školama te smanjenje njihovog udjela u ekonomskim i medicinskim školama. Ipak, gledajući podatke o spolnoj strukturi srednjih škola u cjelini, može se reći da još uvijek reflektiraju rodno tradicionalnu sliku obrazovanja. Tradicionalna slika o rodnoj dihotomizaciji obrazovanja muškaraca i žena postaje jasno vidljiva upravo na razini srednjeg obrazovanja jer je to vrijeme kada prestaje obavezno obrazovanje i kada učenici/ce donose odluke o budućem obrazovnom i profesionalnom putu.

Tablica 6. Postotak studentica koje su diplomirale po pojedinim područjima studija

Fakulteti prema području studija	2004. god.	2009. god.
Usluge socijalne skrbi	95,9	96,7
Obrazovanje odgajatelja i učitelja	93,2	95,0
Društvene znanosti	82,7	76,2
Znanost o obrazovanju	81,6	86,9
Humanističke znanosti	77,0	78,9
Zdravstvo	74,4	75,0
Novinarstvo i informacije	70,9	76,0
Umjetnost	69,3	70,5
Arhitektura i građevinarstvo	32,1	34,2
Usluge prijevoza	23,9	24,8
Računarstvo	20,4	15,9
Inženjerstvo i inženjerski obrti	9,8	15,3

Izvor podataka:

Državni zavod za statistiku, „Žene i muškarci u Hrvatskoj 2006“, str. 41 i 42.

Državni zavod za statistiku, „Žene i muškarci u Hrvatskoj 2011“, str. 30 i 31.

Podaci u tablici 6 pokazuju da se spolna dihotomizacija obrazovanja prolongira i na razini visokog obrazovanja. Slično srednjim školama, žene su i na fakultetima podzastupljene u računarstvu i inženjerstvu, a više nego muškaraca ima ih u društveno-humanističkom području, obrazovanju, zdravstvu i socijalnoj skrbi. Podjela na muške i ženske fakultete još je vidljivija kada pogledamo podatke za pojedine fakultete unutar spomenutih znanstvenih područja. Tako npr. podaci za Sveučilište u Zagrebu pokazuju da je 2008./09. godine na Fakultetu strojarstva i brodogradnje bilo upisano samo 10,5% studentica, na Fakultetu elektrotehnike i računarstva 16,4% studentica, na Građevinskom fakultetu 27,5% i na Fakultetu prometnih znanosti 19,7%. Za razliku od navedenih fakulteta, gdje je upisano vrlo malo žena, na Učiteljskom fakultetu bilo ih je 96%, na Filozofskom fakultetu 74,6%, na Medicinskom fakultetu 66,4% i na Ekonomskom fakultetu 64,5% (Statistički ljetopis Hrvatske, 2009).

Spolna struktura promoviranih magistrica i doktorica u pojedinim znanstvenim i umjetničkim područjima (tablica 7) pokazuje da se na poslijediplomskoj razini smanjuje jaz u zastupljenosti žena i muškaraca u znanstvenim i umjetničkim područjima. Ipak, tehničke znanosti i u ovom slučaju ostaju područje gdje su muškarci zastupljeniji od žena, a humanističke znanosti ostaju „žensko“ područje s brojčanom prevagom žena. Iako u ublaženoj formi, spomenuti „ženski“ i „muški“ obrasci školovanja javljaju se i na tim završnim stupnjevima obrazovanja. Dosljedno provođenje „muških“ i „ženskih“ obrazaca školovanja kroz cijelu vertikalnu obrazovanja upućuje na to da je školski sustav u Hrvatskoj, unatoč vidno poboljšanom obrazovanju žena, još uvijek nedovoljno rodno osjetljiv.

Tablica 7. Postotak promoviranih magistrica znanosti, magistrica specijalistica i doktrica znanosti prema znanstvenim i umjetničkim područjima (2009. god.)

Znanstvena i umjetnička područja	Magistricе znanosti i magistricе specijalistice	Doktorice znanosti
Prirodne znanosti	73,9	61,9
Tehničke znanosti	17,4	22,0
Biomedicina i zdravstvo	543	46,5
Biotehničke znanosti	64,4	52,8
Društvene znanosti	60,5	53,6
Humanističke znanosti	64,3	46,7
Umjetničko područje	57,1	50,0
Ukupno	57,7	46,9

Izvor podataka:

Državni zavod za statistiku, „Žene i muškarci u Hrvatskoj 2011“, str. 32 i 33.

Ovom zaključku može se s pravom prigovoriti da precjenjuje moć obrazovanja, da ne uzima u obzir društvene faktore, činjenicu da je hrvatsko društvo u mnogim aspektima rodni pitanja tradicionalno i da se tradicionalni utjecaji reflektiraju i u obrazovanju. No, čak i kada se uzme u obzir društvena uvjetovanost obrazovanja, ne mogu se „zaobići“ nalazi istraživanja koji upozoravaju da i sam školski sustav (re)producira rodne nejednakosti i da je odgovoran za njihovu perzistenciju. U prvom dijelu teksta vidjeli smo da obrazovni sustav na različite načine proizvodi i zadržava rodnu neravnopravnost u obrazovanju, naročito na razini škole i razreda. Slično je s obrazovanjem u Hrvatskoj. Analize rodne osjetljivosti čitanki za osnovne škole i gimnazije, provedene koncem 90-ih godina, ukazale su na njihovu nedovoljnu rodnu osjetljivost. Preciznije, analiza je pokazala da su žene u njima višestruko marginalizirane (kao autorice tekstova i priloga, tematski kao likovi o kojima se piše, i sl.) i prikazane na stereotipan način, prije svega kao roditeljice/majke i odgajateljice. Ona upozorava da se vezivanjem žene za obiteljski život učenicima/cama i preko udžbenike odašilje poruka da žena pripada sferi privatnosti, dok su javnost i profesionalna karijera prvenstveno namijenjene muškarcu.

Iako su uočeni pomaci u narušavanju tradicionalnog pristupa ženama i muškarcima, analize udžbenika književnosti provedene polovicom 2000-ih pokazale su da i noviji udžbenici promoviraju tradicionalne modele rodni uloga kao obrasce za ponašanje učenika i učenica u odrasloj dobi (Baranović, Jugović i Doolan, 2008)¹⁴. Istraživanja udžbenika važno je spomenuti zato što su oni socijalizacijski instrument koji značajno utječe na rad nastavnika/ca i oblikovanje rodne svijesti učenika/ca.

Istraživanje rodne osjetljivosti same nastave književnosti ukazalo je na diskrepanciju između rodne osviještenosti i praktičnog ponašanja nastavnika/ca u razredu. Naime

¹⁴ Prvospomenuta analiza rodne osjetljivosti udžbenika književnosti provedena je 1999. godina na udžbenicima za osnovno obrazovanje i gimnazija. Drugo istraživanje provedeno je u razdoblju od 2005.–2007. godine na udžbenicima za osnovnu školu primjenom iste istraživačke matrice. U drugom istraživanju, pored analize udžbenika, provedena je anketa o rodnoj osjetljivosti udžbenika i nastave književnosti sa 136 nastavnika/ca hrvatskoga jezika i književnosti koji predaju u 8. razredima u različitim dijelovima Hrvatske te sa 344 učenika/ce osmi razreda iz 15 škola u Zagrebu.

rezultati istraživanja pokazuju da nastavnici/ce u Hrvatskoj imaju razvijenu svijest o rodnoj ravnopravnosti, ali da su unatoč tome spremni rodno diskriminirati učenike/ce. Diskriminiranje na rodnoj osnovi očituje se dodjelom poslova (od dječaka se traži pomoć kod težih fizičkih poslova, a od djevojčica oko uređenja prostorija), različitim očekivanjima u pogledu ponašanja dječaka i djevojčica (od djevojčica očekuju da budu tiše i mirnije na satu) te odašiljanjem poruke učenicima/cama da neki predmeti bolje „leže“ djevojčicama, a neki dječacima. Činjenica da su sami učenici/ce prepoznali navedene razlike u odnosu nastavnika/ca prema dječacima i djevojčicama na nastavi upućuje na važnost problema.

Iako malobrojna, istraživanja rodnih karakteristika obrazovanja u Hrvatskoj ukazala su na neke temeljne aspekte njegove rodne neosjetljivosti, poput spolne strukture škola i studija, tradicionalnog pristupa prikazivanju žena i muškaraca u udžbenicima, ali i prisutnosti rodne diskriminacije na samoj nastavi. Za cjelovitiji uvid u spomenute probleme rodne ravnopravnosti, ali i analiziranje brojnih drugih problema relevantnih za dosljednije ostvarivanje rodne ravnopravnosti u obrazovanju, bit će potrebno još istraživanja. Bez dobre analitičke osnove i cjelovite slike o problemu rodne ravnopravnosti neće biti moguće kreirati rodnu politiku primjerenu konkretnoj situaciji u Hrvatskoj.

1. 4. Rodna (ne)ravnopravnost i diskriminacija na poslu/tržištu rada

Branka Galić

Doprinos ženskog i muškog rada opstanku vrste sigurno utječe na stupanj do kojeg je svaki spol društveno vrednovan, tj. ovisi o njihovoj rodnoj stratifikaciji kao društvenih grupa te rodnoj nejednakosti i/ili diskriminaciji, a koja je određena i odnosima procesa rada. Istraživanja koja se bave podjelom rada pokazala su da je, kada o ženskom radu manje ovisi opstanak obitelji negoli o radu muškarca, društveni status žena također niže rangiran (Guttentag i Secord, 1983, prema Wharton, 2005). S druge strane, žene i muškarci društveno su jednaki u onim društvima u kojima je vrijednost njihova rada sličnija, odnosno gdje su manja odstupanja u vrijednostima toga rada.

Drugo objašnjenje spolne podjele rada vidi je manje kao odgovor na različite odgovornosti žena i muškaraca prema obitelji i djeci, a više kao kulturne prakse koje opravdavaju kulturno obezvređivanje žena. Prema tom gledištu, spolna podjela rada je ukorijenjena u rodu a ne spolu, tj. društvenim odnosima i ulogama žena i muškaraca, a ne u njihovoj biološkoj prirodi. Čak i danas, nakon ogromnih društvenih promjena koje su kroz povijest društvenih odnosa proživjele rodne grupe, na početku drugog milenija žene i muškarci nastavljaju obavljati različite vrste posla, na različite se načine njihov rad vrednuje, a razlike u plaćama svugdje su prisutne (Castells, 2000). Pristupi zapošljavanju također se razlikuju, nerijetko uzrokujući rodne diskriminacije prilikom zapošljavanja.

Najvažnija promjena koja se dogodila u moderno doba odnosila se na prirodu samog rada i prostorno odjeljivanje rada i obiteljskog života. Uvođenjem tvorničkog sustava i industrijalizacije, proizvodnja dobara pomaknula se izvan kuće, a obitelji su počele slati svoje članove na rad u ta industrijska postrojenja. Život obitelji srednje klase u pravilu su oblikovali zahtjevi i potrebe industrijskog rada. Način života bio je određen i različitim rodnim ulogama koje su se organizirale na temelju spolne/rodne podjele rada. Tako su se rodne uloge muškarca organizirale oko statusa „radnika“ i „hranitelja“, a rodna uloga žene u pravilu se usmjerila prema „majčinstvu“ i „kućanstvu“. Ideologija odijeljenih rodnih uloga u obitelji ojačala je rodnu podjelu rada na tržištu, pa su se muškarcima i ženama u pravilu dodjeljivala različita i odijeljena područja rada na tržištu, po uzoru na obiteljske uloge, koja su dovela do spolne segregacije poslova i zanimanja, tj. do koncentracije žena i muškaraca u različitim poslovima, strukturama organizacija i tvrtkama na tržištu rada. Čak i unutar istog zanimanja žene i muškarci zaposleni su na različitim poslovima tržišta rada. Rodna segregacija, koja se odnosi na koncentraciju žena i muškaraca u različitim poslovima, zanimanjima i tvrtkama, vrlo je elastična i ustrajna karakteristika radnog mjesta. Stoga je aspekt spolne podjele rada ključna karakteristika institucija koje su rodno obilježene, kao što su, primjerice, tržište i organizacije rada koje ga čine. Doda li se tome obitelj, također jedna od rodno karakterističnih institucija društva koja se nužno isprepleće s karakteristikama i uvjetima zaposlenja, dobiva se gotovo potpuna slika ne/ravnoteža i rodnih odnosa moći u društvu (Galić, 2002). Tu je onda moguće primjenjivati i različite oblike rodnih diskriminacija s obzirom na to da se sustavom rodne dominacije postiže najdomišljatiji oblik „unutrašnje kolonizacije“ kao najuporniji i povijesno najustrajniji oblik društvene segregacije. Bez obzira na to koliko prigušena ili

nijema bila njezina vanjska pojavnost, rodna/spolna dominacija i dalje ustrajava kao možda najprodornija ideologija naše kulture i osigurava njezin najfundamentalniji koncept moći. Čak je i uspostavljanje modernog građanskog poretka društvenim ugovorom podrijetlom zapravo spolni ugovor ili priča o političkom pravu kao *patrijarhalnom* pravu, odnosno moći koju muškarci ostvaruju nad ženama (Pateman, 2000). Premda se teorija društvenog ugovora obično prikazuje kao "priča o slobodi", novo građansko društvo stvoreno putem prvobitnog ugovora jest zapravo patrijarhalni društveni poredak. Činjenica da je naše društvo, kao i sve ostale povijesne civilizacije – patrijarhat, posve je očita ako se prisjetimo da su vojska, industrija, tehnologija, sveučilišta, znanost, politički uredi, financije itd. – ukratko, svaki pristup moći unutar društva uključujući prinudnu snagu policije i države, potpuno ili uglavnom u muškim rukama (Millett, 2000). Moć patrijarhalnih institucija, prema načelima patrijarhata, pokazuje se dvojako: muškarci dominiraju ženama, a stariji muškarci dominiraju mlađima. Međutim, kao i s bilo kojim drugim ljudskim institucijama, čest je odmak stvarnosti od ideala, pa kontradikcije i iznimke postoje i u tom sustavu. Patrijarhat kao društveni poredak moći pokazuje velike varijetete u povijesti i lokalitetima s obzirom na različitost civilizacija, kultura, religija, društvenih klasa itd., ali rodni odnosi moći uvjetovani su svugdje u toj patrijarhalnoj društvenoj strukturi sljedećim bitnim dimenzijama: biološkim, psihološkim, sociološkim, ideološkim, političkim, klasnim, mitološkim, religijskim, obrazovnim i ekonomskim.

Kada je riječ o ekonomskim i poslovnim dimenzijama rodni nejednakosti, masovno zapošljavanje žena u industrijskim društvima i izlazak žena na tržište rada izvan kuće može se pratiti od sredine prošloga stoljeća. Trendovi uzlaznih i silaznih linija zapošljavanja, razlike u tipovima poslova i radnog vremena, kao i razina društvenog statusa u pojedinim profesijama pokazuju značajne razlike između najrazvijenijih kapitalističkih zemalja i bivših socijalističkih. Općenito se može reći da je u većini industrijskih zemalja od 1980-ih godina tipičan obrazac ženske zaposlenosti bila djelomična zaposlenost – „part time“ poslovi – kao npr. u skandinavskim zemljama, Zapadnoj Njemačkoj i Velikoj Britaniji (Milić, 2007). Doduše, nije ni u svim zapadnim zemljama prevladavao isti obrazac ženskog zapošljavanja. U nekima od njih žene su čak u pravilu ostajale izvan tržišta rada te obavljale tradicionalne poslove kućanica, kao u Nizozemskoj, Italiji i Švicarskoj, sve do sredine 20. st., dok je u socijalističkim zemljama u pravilu vrijedio obrazac „pune zaposlenosti“, koji je, dakako, podrazumijevao ideološki podržavanu žensku emancipaciju. Ta se emancipacija međutim, usprkos proklamacijama, manje odvijala zbog oživotvorenja „ženskog pitanja“ u socijalizmu, a mnogo više zbog uspješnog održavanja vrlo niskih plaća na kojima se ostvarivala eksploatacija rada i (socijalistička) akumulacija kapitala. Ta eksploatacija osobito je dolazila do izražaja kod ženske radne snage, koja je uglavnom bila niže kvalificirana od muške i zaposlena na poslovima nižeg ugleda i nikakve društvene moći. No, i tako „oktroirana emancipacija“ na tržištu rada žena u socijalizmu donekle je utjecala na razvoj ženske ekonomske autonomije i ženske svijesti, koja će kasnijim naraštajima omogućiti jasniju poziciju zauzimanja određenih rodni ciljeva i strategija na tržištu rada u sustavu promijenjenih tržišnih okolnosti.

Od početka 1990-ih godina model zapošljavanja žena u zapadnim se društvima mijenja, pa za ta društva sve više postaje karakterističan obrazac stalnog zaposlenja i neprekinute karijere, kako za muškarce tako i za žene, osobito one s višim stupnjevima obrazovanja (Castells, 2002;

Giddens, 2007). U tranzicijskom razdoblju bivših socijalističkih zemalja, s propadanjem brojnih poduzeća, žene u pravilu prve ostaju bez posla i vraćaju se kući. U zemljama koje su uz to bile pogođene ratom, kao što je Hrvatska, jedini model zapošljavanja koji se pojavio paralelno sa „sivom ekonomijom“ bio je model djelomične zaposlenosti („part time“), koji su njihove suvremenice u razvijenim zapadnim zemljama već dobrim dijelom, i u boljim okolnostima, iskusile. Bez obzira na to međutim opće povećanje ekonomske aktivnosti žena postalo je presudno za njihovu emancipaciju jer je zaposlenje gotovo uvijek pretpostavka ekonomske neovisnosti. Istodobno, razdoblja rizika od ekonomskih kriza i nepovoljnih ekonomskih uvjeta na globalnom tržištu rada i kapitala uvjetovala su povećanje ekonomskih pritisaka na kućanstvo. Globalni trend povećanja muške nezaposlenosti, uz porast troškova života, dodatno je prisililo mnoge žene da potraže posao izvan kuće. Suvremeni globalni ekonomski trendovi jasno su pokazali da za zadovoljavanje mnogih potreba pojedinaca i obitelji više nije dovoljan jedan dohodak, nego da su nužna dva kako bi se zadovoljile sve životne potrebe. Ubrzo se pojavljuje središnji problem u obiteljima u kojima su oboje partnera zaposlena izvan kuće, a to je alokacija vremena i balansiranje između obiteljskih i poslovnih obveza. Tu je nerijetko počelo dolaziti do sukoba i problema na relaciji usklađivanja obiteljskih i radnih uloga (Čudina-Obradović i Obradović, 2000; Čudina-Obradović i Obradović, 2001). No, izbor između obiteljskog obrasca dviju karijera u pravilu je počeo ovisiti o očekivanjima koja se postavljaju pred ženu, dok se „ni na koji način ne dovodi u pitanje stalna zaposlenost i karijera muškarca“ (Milić, 2007: 145). Prema tome, i ovdje se vidi da se borba za rodnu jednakost i „ravnopravnost spolova“ vodi i dalje preko ženskih leđa.

Strukturalne promjene na tržištu rada u suvremenom društvu uvjetovala su, dakle, nužno i promjene u obrascima rodnih odnosa. S druge strane, promjene rodnih obrazaca povratno su utjecale na uvjete, strukturu i funkcioniranje tržišta rada. Otkad su žene, zahvaljujući sve većoj motivaciji za stjecajem obrazovanja i profesija, izašle iz kuće i ušle na tržište rada u velikom broju, ono je doživjelo više aspekata transformacija koje su na različite načine uvjetovala i rodne odnose u društvu (Walby, 2005). Povećao se korpus feminiziranih zanimanja, a to usporedno smanjuje njihov društveni ugled i visinu plaća (učiteljice, odgajateljice, socijalna i medicinska skrb, razni tipovi usluga i administracije). To podrazumijeva horizontalnu segregaciju zapošljavanja žena i muškaraca na različitim poslovima, pri čemu žene dominiraju u onima nalik na kućanske, a muškarci u svim tipovima kvalificiranih poslova te na vodećim upravljačkim funkcijama. S druge strane, odvija se „vertikalna“ segregacija rada, tj. zapošljavanje žena u onim tipovima poslova koji imaju malo društvene moći i šansi napredovanja, dok muškarci zauzimaju utjecajnije položaje. Istodobno se žene u organizacijama u kojima dominiraju muškarci još uvijek suočavaju sa „staklenim stropom“ – neformalnim i često nevidljivim preprekama uspinjanju na ljestvici upravljanja.¹⁵

¹⁵ Npr. odvjetnice u SAD-u 10 godina nakon diplomiranja zarade prosječno 40.000 USD manje od muških kolega. One će vjerojatnije od muških kolega raditi u malim tvrtkama, koje predstavljaju pojedince negoli u velikim tvrtkama, koje predstavljaju glavne organizacije. Čak i kada rade u velikim tvrtkama, rade u manje prestižnim područjima prava i dobivaju manje promocija (Giddens, 2007: 284).

Razvoj znanosti i tehnologije sa svoje strane dodatno je pridonio većoj osobnoj i profesionalnoj afirmaciji žena te povećanju njihove ekonomske samostalnosti uz pomoć korištenja više ili manje dostupnih sredstava kontrole trudnoće koja su im omogućila različite varijante izbora između „nužnosti“ rađanja i profesionalne afirmacije (Inglehart i Norris 2003). U uvjetima današnje globalne ekonomije, koja prilično rizično djeluje na opće uvjete egzistencije, više gotovo nema obitelji u urbanim područjima zapadnih društava koje bi se oslanjale isključivo na muškarca – hranitelja (Perrons, Fagan i McDowell, ur., 2006; Giddens, 2007). Danas sve više, a gotovo već u pravilu, žene rade na tržištu rada izvan kuće. Kućni budžet proširen dvjema plaćama postao je pouzdanija varijanta nego budžet od jedne, osobito kada se radi o povremenim ili nesigurnim poslovima. Ali, bez obzira na to jesu li zaposlene na sigurnijim i trajnijim poslovima ili na onima povremenima tj. „part-time“, te obavljaju li samostalan posao ili su izvršiteljice unaprijed zadanih aktivnosti, žene su danas aktivna radna snaga na koju tržište želi i mora računati, sa svim njezinim „privlačnim“ atributima, osobito onima na temelju kojih se ta radna snaga pokazuje fleksibilnijom, manje aspirirajućom, ekonomski isplativijom i manje ometajućom kada se uspoređuje s muškom radnom snagom.

Nekoliko desetljeća masovnijeg ženskog ulaska na tržište rada pokazalo je međutim i neke negativne tendencije upravo za same žene, koje su utjecale na slabiju propulzivnost žena u rodno segregiranim kategorijama poslova, a pokazala se i prilična rigidnost u pogledu mogućnosti pristupa i promocije žena na višim pozicijama u strukturama moći tržišnih organizacija, uz tradicionalni rodni raskorak u plaćama (Shelton, 1999). Bez obzira na to što se žene danas zapošljavaju uglavnom u sektorima koji su redovito slabije plaćeni i gdje teže dolaze do rukovodećih položaja (školstvo, zdravstvo, socijalna skrb, činovništvo, usluge), one sve više rade neprekidno, čak i bez stanke za odgoj i odrastanje djece, premda im to isto tržište ne pruža primjerene mogućnosti skrbi za djecu dok su na poslu, ni za druge ukućane o kojima još uvijek skrbe (Walby, 2005). Žene tako danas postaju ključna radna snaga bez koje moderno tržište više uopće ne može uspješno funkcionirati (Castells, 2002), ali sve više dodatno opterećena višestrukim poslovima profesija, rada u kući te brige oko djece i obitelji, zbog čega ne uspijevaju često zadovoljavajuće ostvariti istodobno profesionalnu i obiteljsku ulogu, a što je za većinu zaposlenih žena danas od vitalnog interesa. Drugim riječima, ni globalno tržište ni pojedinačne države i društva ne odgovaraju danas adekvatno na potrebe i nužde žena (i muškaraca) u pogledu primjerenog usklađivanja njihovih obiteljskih i radnih obveza. U tom smislu za tržište rada globalno, ali i za tržišta u pojedinim zemljama ili u određenim lokalnim zajednicama, predstoje dalekosežne potrebe strukturalnih prilagodbi potrebama upravo ženske radne snage.

Sociolozi i drugi istraživači odnosa rada i društva slažu se da su sudjelovanje žena i muškaraca u plaćenom poslu kao i priroda te društvena vrijednost rada koji obavljaju ključni determinatori njihova općeg statusa u društvu. Činjenica međutim da, u prosjeku, žene zarađuju manje od muškaraca pridonosi neproporcionalno visokim razinama siromaštva, osobito kada se radi o ženski-vođenim kućanstvima (Dunn i Skaggs, 1999; Chant, 2003) te

postaje ozbiljan društveni problem koji je u literaturi poznat kao „feminizacija siromaštva“¹⁶ (Pearce, 1978, prema McLanahan i Kelly, 2006: 127). Istraživanja ističu sve veću povezanost europskih, američkih i dalekoistočnih zemalja u uvjetima globalne ekonomije i obrazaca rada. Sve više raste dominacija uslužnog sektora, koja podrazumijeva takav tip plaćenog posla koji je fleksibilan, nesiguran, feminiziran i potplaćen. S globalnim promjenama u ekonomiji i na tržištu rada dolaze i različiti politički odgovori na te promjene koje podrazumijevaju poticanje većih rodnih ne/jednakosti i ne/priznavanja potencijalno heterogenih rodnih interesa različitih grupa žena i muškaraca (Perrons, Fagan i McDowell, ur., 2006). Uz promjene karaktera rada i radnog vremena te povećanje intenziteta rada i nesigurnosti posla, odvijaju se i značajne promjene koje se očituju u ne/ravnoteži rada i života, pa i posljedicama na zdravlje. Svugdje je vidljiv značajan pomak ekonomske uloge žene, koja se više ne poima u kategorijama neplaćenog posla u obitelji nego plaćenog zaposlenja izvan kuće, ali koji postaje sve više nesiguran. Pod utjecajem povećanih obrazovnih standarda, afirmacije rodne jednakosti i novih oblika tehnoloških promjena, mnoge žene danas traže i očekuju posao na tržištu rada izvan kuće. Žene danas u većini zemalja EU-a, uključujući Veliku Britaniju, čine i više od polovine plaćene radne snage, ako se uračunaju privremeni poslovi i poslovi na skraćeno radno vrijeme.¹⁷ No, i dalje su glavne oznake nove ekonomije, kao i stare, obilježene rodnom jazom plaća koji se zadržao kao univerzalna karakteristika nove ekonomije, čak i u egalitarnijim nordijskim zemljama (Nyberg, 2006). I dalje ustrajava rodna segregacija na tržištu rada sa svojim stereotipnim podjelama nastalima na temelju preuzimanja tradicionalnih ženskih „vještina“ i osobina: emocionalnosti, bavljenja djecom, „nesposobnosti“ za racionalno itd. Usprkos sve većoj participaciji žena na tržištu rada, poluge moći i oznake statusa ostaju međutim čvrsto u rukama muškaraca. Nejednakosti uzimaju jednako tako klasne oblike u novim ekonomijama Europe i SAD-a. Reorganizacija rada u novim obrascima – fleksibilnijih, nesigurnijih, 24-satnih poslova – u novoj konzumerskoj ekonomiji povećala je koncentraciju najniže plaćenih, najnesigurnijih oblika servisnog posla, često s nesigurnim ugovorima i manje olakšica poput plaćenih odmora i bolovanja (Castells, 2000; Giddens, 2007; Perrons, Fagan i McDowell, 2006).

Mnogi istraživači ukazuju na to da je profesionalna rodna segregacija radne snage jedan od glavnih čimbenika koji utječu na nejednakost plaća muškaraca i žena (Giddens, 2007; Inglehart i Norris 2003; Walby, 2005; Chant, 2003; Shelton, 2000). Žene su natprosječno zastupljene na slabije plaćenim poslovima. Tako danas u V. Britaniji više od 45% žena zarađuje manje od

¹⁶ Termin „feminizacija siromaštva“ usmjerava pažnju na rodne razlike u razinama siromaštva u korist muškaraca i na činjenicu da su one porasle posljednjih pola stoljeća. Feminizacija opisuje nejednako stanje muških i ženskih razina siromaštva i proces s pomoću kojega ženske razine siromaštva značajno nadmašuju muške. Razina siromaštva veća od 1,0 znači da žene imaju više razine siromaštva nego muškarci. Primjerice, razina siromaštva od 1,5 znači da je ženska razina siromaštva 50% veća negoli muška. (McLanahan i Kelly, 2006)

¹⁷ Danas u većini europskih zemalja između 35 i 60% žena u dobi između 16 i 60 godina radi za plaću izvan kuće. 1997. godine više od 75% žena u Velikoj Britaniji između 25 i 42 godine bilo je ekonomski aktivno, tj. ili su imale plaćeni posao ili su ga tražile, dok je 1971. samo 50% žena bilo ekonomski aktivno. Danas je zaposleno 60% udatih žena s djecom mlađom od 3 godine. Istodobno je zaposleno znatno manje samohranih majki – u Velikoj Britaniji ekonomski je aktivno samo 36% samohranih majki s djecom predškolske dobi (Giddens, 2007: 372-418).

100£ na tjedan, a toliko zarađuje samo 20% muškaraca (Giddens, 2007). Žene su i dalje slabije zastupljene na vrhu distribucije dohotka. Isti istraživač navodi kako 10% muškaraca u Britaniji zarađuje više od 500£ na tjedan, a jednako toliko na tjedan zaradi samo 2% žena. Jedna je od posljedica takvog stanja da znatan broj žena u toj zemlji živi u siromaštvu, i to ponajprije onih žena koje su ili samohrane majke ili žive u samačkim kućanstvima. Siromaštvo obično najviše pogađa žene s vrlo malom djecom, kojoj treba stalna njega i tako ulaze u „začarani krug“. Čak i žena koja, na temelju svojih kvalifikacija, može dobiti relativno dobro plaćen posao, bit će financijski oštećena ako mora plaćati za dječju skrb kao samohrana majka. Ako se zaposli honorarno, njezini će se prihodi smanjiti, neće moći napredovati ni imati druge ekonomske povlastice – npr. pravo na mirovinu – koje imaju zaposleni na puno radno vrijeme. Slični razlozi nerijetko se navode kao glavni argumenti poslodavaca za žene kao „privlačniju“ i „fleksibilniju“ radnu snagu. Razlike u plaćama međutim stvaraju vrlo velike razlike u ukupnoj zaradi na kraju životnog vijeka žena i muškaraca. Tako je studija Katherine Rake „Womens' Income Over the Lifetime“ pokazala da će srednje kvalificirana žena izgubiti 240.000£ tijekom života, koliko će manje zaraditi u usporedbi s jednako kvalificiranim muškarcem, čak ako i nema djecu (Giddens, 2007).

Naravno, jedan od bitnih utjecaja na sudjelovanje žena na tržištu rada ima činjenica jesu li majke ili nisu. U svim socioekonomskim skupinama vjerojatnije je da će žena raditi puno radno vrijeme ako nema djecu. No, danas je u gotovo svim razvijenim zemljama vjerojatnije da će se majke poslije poroda vratiti na posao s punim radnim vremenom, na istu vrstu posla i kod istog poslodavca (za razliku od situacije prije dva desetljeća), osobito one žene koje imaju visoke kvalifikacije. Žene danas općenito na kraće prekidaju karijeru kako bi imale djecu, premda to osobito vrijedi za dobro plaćena zanimanja. Ali, napredak u ženskim profesionalnim mogućnostima ipak ne vrijedi za sve. Proširuje se jaz između onih na vrhu i onih na dnu društvene ljestvice statusa i ugleda zanimanja. Skup novih povlaštenih zvanja i profesija žena još uvijek je prilično uzak i bitno suprotstavljen golemom broju niskokvalificiranih poslova. Većina žena i dalje se uglavnom zapošljava honorarno te u slabo plaćenom uslužnom sektoru, dok siromaštvo ostaje velik problem, osobito za samohrane majke.

U studiji slučaja iz Velike Britanije istraživačice Rosemary Crompton i Michaela Brockman (2006) prezentirale su analize odnosa obrazaca rada i stresa te povećanje društvenih i rodni nejednakosti na tržištu rada. Autorice su pokazale da će obrazovanije žene češće ostajati zaposlene i nakon poroda, da će se prije i brže vraćati na posao, dok su manje obrazovane žene sklonije odustati od posla ili raditi povremene poslove, povećavajući odnose rodni nejednakosti na razini kućanstva (Crompton i Brockman, 2006). Najčešći oblik aranžmana među parovima s djecom je „neotradicionalna“ modifikacija obrasca muškog hranitelja i žene kućanice, pri čemu muškarac radi više sati izvan kuće nego žena. Dakle, premda se žene sve više kreću prema pozicijama viših razina zaposlenja, osobito one s višim stupnjevima obrazovanja, mnoge ili većina tih žena također zadržavaju glavninu odgovornost za kućanstvo i obiteljski život, što se odražava i na obrasce rodni nejednakosti u zapošljavanju (Crompton i Brockman, 2006). Istraživanja također pokazuju da žene u menadžerskim i profesionalnim zanimanjima koje očekuju promaknuće u poslu pokazuju više razine stresa nego žene koje nemaju aspiracije promaknuća, za razliku od menadžerskih i profesionalnih

zanimanja muškaraca, koja ne utječu znatnije na njihov stres, premda su općenito žene manje okrenute karijeri (Crompton i Brockman, 2006). Čimbenici koji značajno utječu na aspiracije u karijeri pritom su još: dob, prisutnost/odsutnost djece, klasa zanimanja i status zaposlenja, pri čemu je taj stres veći za one koji su zaposleni puno radno vrijeme.

Podjela rodnih uloga i radnog vremena u neoliberalnoj globalnoj ekonomiji danas svugdje, prema istraživanjima, svjedoči o dramatičnim promjenama koje se zbivaju u organizaciji i strukturi radnih i obiteljskih obrazaca života (Perrons, Fagan i McDowell, 2006). Postalo je očito da su promijenjeni oblici tržišta rada uvjetovali i promijenjene strukture obitelji tako da je značaj modela nekada tradicionalne obitelji dominantnog muškarca hranitelja i žene njegovateljice, koji je bio vodeći sve do sredine 20. stoljeća, uvelike oslabio i u Europi i SAD-u. Taj tradicionalni model obitelji zapravo je nepovratno izmijenjen, transformiran je ili je već nestao. No, novi ekonomski modeli rada, koji su uvjetovali promjene radnih i životnih uvjeta, nisu nadomjestili nedostatak svih onih poslova za koje su u tradicionalnom modelu obitelji bile zadužene žene – briga, njega i skrb za djecu i starije članove kućanstva. Zato se danas javljaju sve veći problemi namirivanja i usklađivanja uvjeta i poslova u kućanstvima dvostrukih i jednostrukih zarada koja se međusobno natječu kako bi pronašla neki oblik zadovoljavajuće formule za rješavanje kombinacije plaćenog posla i potrebe za skrbi o djeci i starijim članovima obitelji (Giddens, 2007).

U 2009. godini žene starije od 15 godina činile su prosječno 52% zaposlenih u globalnoj radnoj snazi, 50% u Europskoj uniji, a 46% u Hrvatskoj, prema podacima Svjetske banke (<http://data.worldbank.org/topic/social-development>). U zemljama OECD-a, prosječna stopa sudjelovanja žena u radnoj snazi narasla je od 48,4% 1973. godine na 61,6% u 1993. godini, dok se kod muškaraca u istom razdoblju smanjila sa 88,2% na 81,3% (Castells, 2000). Danas stopa sudjelovanja muškaraca u radnoj snazi globalno iznosi 78% u 2009. godini, a za žene 63%, prema UN-ovoj klasifikaciji (<http://data.worldbank.org/topic/social-development>). Te promjene na globalnom tržištu rada posljedica su, prema Castellsu, podjednako „umrežavanja“ i globalizacije ekonomije, kao i rodne segmentacije tržišta rada, koja iskorištava specifične uvjete ženske radne snage. Castells opisuje trendove porasta udjela ženske radne snage u uslužnim djelatnostima u svim dijelovima svijeta, premda većina žena u svijetu pretežno još radi u poljoprivredi (80% aktivnih žena u podsaharskoj Africi i 60% u južnoj Aziji). Analize pokazuju da žene danas (prema podacima iz 2009.) natpolovičnom većinom rade u uslužnim djelatnostima, i to najviše u razvijenim zemljama (oko 90% u SAD-u i Velikoj Britaniji). I u Hrvatskoj se bilježi porast, tako da je iste 2009. godine udio žena u uslužnim djelatnostima 69% (<http://data.worldbank.org/topic/social-development>). Najznačajniji porast vidljiv je u području društvenih i osobnih usluga, dok je najmanji u trgovini i ugostiteljstvu. Najveća koncentracija zaposlenih žena, osim u području usluga, uočljiva je u administrativnom sektoru. Tu još uvijek najveću grupu zaposlenih žena čine službenice. Porast udjela ženske radne snage na tržištu rada uočljiv je u svim razvijenim zemljama (Nizozemskoj, Novom Zelandu, Australiji, Kanadi, Grčkoj, Norveškoj, SAD-u, Francuskoj, Irskoj, Portugalu), paralelno sa smanjenjem participacije muškaraca na tržištu rada (Castells, 2000; Giddens, 2007). Strukturalne promjene u ekonomiji uvjetovala su povećane zahtjeve za povremenim i privremenim poslovima te smanjenje učestalosti poroda na plaćenim poslovima žena. Privremeni poslovi raspoloživi

su ženama pretežno u razvijenim industrijskim zemljama, gdje muška radna snaga nije toliko sklona zapošljavanju u takvim vrstama posla zbog manjih plaća, dodataka, nagrada i nemogućnosti napredovanja u karijeri koliko u poslovima punog radnog vremena. U tome su jedino nordijske zemlje iznimka. U njima su privremeni poslovi regulirani kao i poslovi punog radnog vremena. Žene u EU-u plaćene su u prosjeku oko 15% slabije nego muškarci. Pritom je stanje u nekim zemljama članicama EU-a još lošije. Tako žene u Velikoj Britaniji zarađuju u prosjeku 30% manje od muškaraca, prema istraživanju Chant (2003); situacija je znatno povoljnija u novim članicama, poput Malte, Mađarske i Poljske, u kojima je razika plaća između 10% i 15%. Današnji trendovi ženskog zapošljavanja koji govore da žene sve više rade neprekidno, čak bez stanke za odgoj i odrastanje djece (do polaska u školu), najočitiji su u skandinavskim zemljama. Švedska je primjer dosljednog omogućivanja skrbi i brige za djecu, pomoći za majke ali i očeve, što ne isključuje kontinuirano zapošljavanje itd. Upravo je švedska istraživačica Anita Nyberg u istraživanju provedenom u Švedskoj pokazala održivost modela dvostruke zarade paralelno s visokim razinama zaposlenosti i politikama skrbi za djecu u švedskim obiteljima za razdoblje od 1990. do 2003. godine (Nyberg, 2006).

Istraživanja ističu homogenost i sve veću povezanost današnjih država sjeverne i zapadne Europe te SAD-a u uvjetima globalne ekonomije i obrazaca rada (Perrons, Fagan i McDowell, 2006). Dominacija uslužnog sektora upućuje na to da su usporedno s feminizacijom zanimanja i fleksibilizacijom tržišta rada i obitelji postale znatno raznolikije u svojoj složenosti. Žene u Hrvatskoj pritom imaju dodatne probleme pri ponovnom ulasku u radnu snagu nakon stanke zbog poroda ili obiteljskih obveza (Nestić, 2007), kao i već poznate probleme rodnog jaza plaća.¹⁸ Žene čine 51,8% populacije, a muškarci 48,2% (DZS, 2011). Evidentirani nezaposleni u Hrvatskom zavodu za zapošljavanje većinom su žene, tj. 54,8% žena, dok je muškaraca 45,2% (DZS, 2011).

U pogledu omjera stupnjeva obrazovanja, žene u Hrvatskoj već su nadmašile muškarce u nekim stupnjevima obrazovanja, osobito u visokom obrazovanju magistarskog stupnja (MA). Prema podacima Državnog zavoda za statistiku 2009. godine na visokim učilištima u Hrvatskoj magistriralo je 57,7% žena i 42,3% muškaraca, a doktoriralo 46,9% žena i 53,1% muškaraca (DZS, 2011: 33). S obzirom na razine obrazovanja u odnosu na muškarce, žene u Hrvatskoj ipak nisu postigle jednako zadovoljavajuće razine zaposlenja, pa ih je tako i dalje više od muškaraca na poslovima s najnižim obrazovanjem (19,2% žena vs. 15,7% muškaraca), manje ih je od muškaraca sa srednjim obrazovanjem (54,8% žena vs. 66,6% muškaraca) te nešto više u odnosu na muškarce s visokim obrazovanjem (26,0% žena vs. 17,7% muškaraca) (DZS, 2011: 40). Premda su se ostvareni doktorati rodno gotovo izjednačili, u udjelima profesorskih zvanja na fakultetima još uvijek je znatno više muškaraca (72,6% redovitih i 59,5% izvanrednih profesora) nego žena (27,4% redovitih profesorica i 40,5% izvanrednih) (DZS, 2011: 27). Ovdje se postavlja pitanje jednakosti šansi za napredovanje žena u znanosti, osobito ako se uzmu u obzir njihove profesionalne i stručne kvalifikacije. U pogledu mogućnosti promocije

¹⁸ Istraživanje tvrtke "MojPosao" (2008.) pokazalo je da žene u Hrvatskoj imaju u prosjeku 23% manju plaću od muškaraca, <http://www.ured-ravnopravnost.hr/page.php?id=392>. Njihovi podaci pokazuju smanjenje razlika u plaći između muškaraca i žena na početku karijere, ali „povećanje ukupne razlike“. Državni zavod za statistiku (DZS) navodi, pak, da su prosječne mjesečne neto plaće žena zaposlenih u pravnim osobama 11,2% manje od plaća muškaraca (DZS; 2011: 39).

na određenim razinama društvene moći žene, kako pokazuju istraživanja, ne ostvaruju jednake mogućnosti promaknuća kao muškarci. Postavljene su im prepreke za promociju do određenih razina ("stakleni strop") ili su iz nekih vrsta zanimanja gotovo potpuno isključene (Nestić, 2007; Prijčić-Samardžija, Holjevac, Turk, 2009).

Prema glavnim područjima zanimanja, na temelju popisa 2001. žene u Hrvatskoj čine više od 50% zaposlenih u zanimanjima službenica (72%) (uredskih i šalterskih), uslužnih i trgovačkih (58,1%) te jednostavnih zanimanja (54,55), ali i stručnjakinja i znanstvenica (54,8%), dok muškarci prevladavaju u tehničkim i inženjerskim zanimanjima (51,2%), poljoprivrednim, šumarskim i ribarskim poslovima (55,4%), strojarskim, mehaničkim i vozačkim poslovima (78,7%), obrtničkim i proizvodnim (86,4%) te vojnim (94,5%) i rukovodnim poslovima čelnika i članova zakonodavnih tijela, državnih dužnosnika i direktora tvrtki (72,1%).¹⁹ Potonji su, dakako, najvažniji nosioci društvene moći, ugleda i ekonomskih resursa. Ovdje se također pokazuje da žene nisu samo koncentrirane na određenim nižim razinama rada na tržištu (vertikalna segregacija) nego da su segregirane i u različitim područjima rada (horizontalna segregacija), što nije hrvatska posebnost nego globalan fenomen, u skladu s općom strukturom sustava patrijarhata.

Bez obzira na to radi li se o privatnim tvrtkama ili javnim ustanovama, svugdje se javlja karakteristično pravilo da s višim razinama društvene moći i/ili društvenog položaja određenog zanimanja i funkcije pada udio žena. Što je položaj rukovodeće funkcije u strukturi organizacije rada ili političke funkcije viši, u pravilu će ih, uz rijetke iznimke, zauzimati muškarci. Žene su, u pravilu, smještene na nižim razinama struktura organizacija, društvene moći i odlučivanja. Jasni su primjeri zaposlenice/ici vs. ravnatelj/ce škola u obrazovnom sustavu ili zaposlenici/ce vs. rukovoditelji/ce i ravnatelj/ce zdravstvenih ustanova, odnosno pojedinih odjela u tim ustanovama. U pravilu se pokazuje: što je viša funkcija u strukturi organizacije rada, manji je udio žena a veći muškaraca, koji i dalje zauzimaju vodeće društvene položaje. Osim razlike u položajima, istraživanje „Društveni troškovi obiteljskog nasilja“ koje je provela Autonomna ženska kuća Zagreb (Avelini, Holjevac i Galičić, 2005), pokazalo je da su u Hrvatskoj žene 2003. godine, kada je istraživanje provedeno, imale u prosjeku 1000 kn manju plaću od muškaraca. U to vrijeme je 57% žena, prema istom izvoru, zarađivalo oko 2500 kn, 17% ih je primalo do 1700 kn, a 21% žena nije ni imalo vlastite prihode. Razlike nalazimo i između umirovljenika i umirovljenica, jer je poznato da su ženske mirovine u pravilu manje od muških.

Prema podacima Hrvatskoga zavoda za mirovinsko osiguranje, žene su korisnice mirovina u 46,26%, a muškarci u 53,74% (ožujak 2011). Prosječni postotni udio ženskih mirovina u muškima iznosi ukupno 77,6% (DZS, 2011: 42). Kada se tome doda podatak Hrvatskoga zavoda za mirovinsko osiguranje da je prosječna mirovina za ožujak 2011. godine iznosila tek 39% prosječne plaće, tj. 2159,18 kn, pri čemu su prosječne mirovine žena 1990,82 kn a

¹⁹ Zanimanja s najvećim udjelom žena (2001. godine) bila su sljedeća: primalje 100%, kućne pomoćnice 99%, tajnice 98%, odgojiteljice u vrtićima 97%, švelje za strojem 96%, čistačice i poslugi 96%, medicinske sestre 93%, frizerke, kozmetičarke i sl. 92%, knjigovotkinje 90%, socijalne radnice 86%, ljekarnice 86%, knjižničarke 85%. Zanimanja s najvećim udjelom muškaraca bila su: zidari 100%, vozači kamiona 100%, instalateri i monter i 100%, građevinski radnici 99%, brodski časnici i radnici 99%, soboslikari 99%, vozači autobusa i tramvaja 97%, elektroinženjeri i elektrotehničari 96%, stolari 96%, zaštita 96%, vojska 95%, policija 94% (DZZS, „Žene i muškarci u Hrvatskoj“, 2007).

prosječne mirovine muškaraca 2381,23 kn, dobivamo jasnu sliku materijalne situacije u kojoj se nalaze umirovljenici, a posebno umirovljenice u hrvatskom društvu (HZMO, 2011). Postotni udio ženskih mirovina u muškima još je niži kada uzmemo u obzir samo one žene koje primaju starosnu mirovinu, a koje čine većinu umirovljenica.

Kada je riječ o radnim vrijednostima, istraživanje Relja, Galić i Despotović (2009). pokazalo je da zaposlene žene na području grada Splita kao najvažnije ističu ekstrinzične radne vrijednosti među kojima prednjače uvjeti rada (78,8%) i visina plaće (75,3%). Slijedi interakcijska radna vrijednost, koja podrazumijeva odnos sa zaposlenicima (75,1%). Ispitanice se potom opredjeljuju za druge oblike ekstrinzičnih radnih vrijednosti kao što su radno opterećenje (62,2%) i radni status (51,5%). Dobiveni rezultati o razini zadovoljstva na poslu u skladu su s nalazima empirijske studije koja je obuhvatila Japan, SAD, Njemačku i Kinu (Gunkel i sur., 2007), gdje se također pokazalo da žene imaju manje prilika za napredovanje i povišenje plaće, manje prilika za suradnju na poslu i dobivanje priznanja, manju sigurnost na poslu u odnosu na muškarce, slabiju interakciju s nadređenima, manje prilika za predstavljanje i pokazivanje vještina te zamjetno manje slobodnog vremena od muškaraca, uz veće psihološko opterećenje na poslu.

Budući da žene i dalje nose najveće terete usklađivanja profesionalnih, radnih obveza i obiteljskog života, problem na relaciji rad na tržištu – obitelj ulazi u rizik postavljanja toga pitanja kao primarno „ženske stvari“. U tom kontekstu nameće se pitanje i potreba usmjeravanja pozornosti na uloge oca/partnera, poslodavaca i vlasti kao također odgovornih aktera za usklađivanje ženskih/muških obiteljskih i radnih uloga. Stoga se i neke radne politike poslovnih kompanija usmjeravaju prema prilagođavanju radnih i obiteljskih uvjeta ne bi li se zaposlenima olakšalo svladavanje problema na relaciji posao – obitelj. Premda još uvijek nema općeprihvaćenog konsenzusa o tome koju bi radnu politiku trebalo prihvatiti kao najprimjereniju s obzirom na potrebe suvremenih obitelji, pristalice rodno usmjerenih politika tvrde da se s njima nema što izgubiti, da svatko dobiva. Tako jedna od istraživačica i predlagačica takve politike, Lisa Harker (1996), predlaže da dobro usmjerena radno-obiteljska politika treba riješiti četiri temeljne zadaće: 1. mora omogućiti zaposlenicima da ispune i obiteljske i profesionalne obveze; 2. mora podupirati rodnu jednakost i podjelu obveza između muškaraca i žena; 3. ne smije diskriminirati i treba biti usmjerena prema potrebama zaposlenika; te 4. mora uspostaviti neku vrstu „nevidljivog ugovora“ između potreba zaposlenika i poslodavaca. Autorica ističe prednosti obiteljski usmjerenih politika kao „dobrih za kompaniju“, jer tek zahvaljujući njima poslodavci dobivaju mogućnost da zaposlenici postanu lojalniji i vjerniji, a na poslu učinkovitiji i produktivniji, jer ne troše više vrijeme na usklađivanje različitih aspekata života, od kojih dobar dio otpada na usklađivanje radnih i obiteljskih obveza. U tom smislu bi se i u Hrvatskoj trebalo temeljito poraditi na primjerenijem usklađivanju radnih i obiteljskih obaveza ako se želi od žena i muškaraca kao radne snage, ali i kao članova obitelji, dobiti efikasniji radni učinak i veće zadovoljstvo poslom u kontekstu tranzicijskih i globalizacijskih promjena te ekonomske krize u kojoj smo se našli.

1. 5. Rodna (ne)ravnopravnost i diskriminacija u politici

Smiljana Leinert Novosel

Žene i politika

Kod žena, kao društvene grupe, oduvijek je bilo moguće konstatirati raskorak između udjela u populaciji, ili među zaposlenima, i sudjelovanja u javnom životu, posebice politici. Ta je činjenica evidentna i danas na početku 21. stoljeća, premda možemo govoriti o različitom intenzitetu i rasprostranjenosti ovisno o kontinentu, regiji, ideološkom usmjerenju ili vrsti političkog sustava. Čini se da se usprkos osviještenosti na globalnoj razini postoci sporo mijenjaju, uz neke iznimke u pojedinim dijelovima svijeta. Konstantni su i pokušaji da takvo stanje objasne stručni pojedinci različitih profesija kako bi njihovi nalazi mogli poslužiti za kreiranje politike i promjenu postojećeg, nezadovoljavajućeg stanja.

Kada se žene, premda u malenom broju, i nađu u javnoj sferi djelovanja, uglavnom ostaju u tipičnim ženskim sektorima, i to se stanje desetljećima ne mijenja, konstatirao je poznati politolog M. Duverger još prije više desetljeća (Duverger, 1955). No, kada se i nađu u tipičnim „muškim“ djelatnostima, još uglavnom ostaju na nižim hijerarhijskim pozicijama, redovito s nižom plaćom i društvenim statusom. Ako se žene i nađu u ekstremno muškoj djelatnosti – politici – i tu praksa pokazuje da se prvenstveno usredotočuju na ženske teme (prosvjeta, društvene djelatnosti, skrb za druge i slično), a piramidalna zakonitost prema kojoj žene gotovo iščezavaju s najviših pozicija odlučivanja, tu je posebno uočljiva.

Iznimka od pravila pojavila se tek prije nekoliko godina. Naime u skandinavskim zemljama, Francuskoj i, zanimljivo, u jednoj od zemalja s juga Europe, Španjolskoj, ostvareno je ono što se prije desetak godina činilo nezamislivim – žene su u vladama izabrane na do tada tipične muške položaje kao što su čelne funkcije u ministarstvima obrane, financija i vanjskih poslova. Za velik broj čak razvijenih europskih zemalja, to je tek poželjna perspektiva. No, pojavili su se i neki neočekivani nalazi – nagli porast broja žena u parlamentima nerazvijenih zemalja, uz stagnaciju tog broja u razvijenim zemljama, koji zahtijevaju poseban pristup i objašnjenje.

Brojna su politološka istraživanja pokušala odgovoriti na pitanje o razlozima nedovoljne uključenosti žena u procese političkog odlučivanja, o njihovoj usmjerenosti prvenstveno na „ženske“ teme te o razlozima neadekvatnog sudjelovanja na najvišim pozicijama političke vlasti. Poseban istraživački interes usmjeren je na procjenu do sada postignutih rezultata u promjeni društvenog položaja žena, posebice političkog.

Kada danas govorimo o dominantnom političkom stavu vezanom uz ravnopravnost spolova u europskom društvu, odnosno, o rodnoj dimenziji demokracije, težište više nije na dilemi trebaju li žene na početku 21. stoljeća biti aktivne sudionice demokratskih procesa u istom ili sličnom omjeru kao muškarci ili ne. Usprkos (ne)postojanju takve dvojbe makar na javnoj razini, žena je gotovo u svim regijama svijeta, čak i onim najrazvijenijim, još uvijek osjetno manje u najvišim tijelima političke vlasti – parlamentima – od očekivanog postotka.

Mnogi istraživači i istraživačice podsjećaju da žene i demokracija nisu oduvijek bile u odnosu u kakvom su danas. Takvo razmišljanje ilustriraju razmišljanjima starogrčkih filozofa, zatim teoretičara društvenog ugovora i suvereniteta naroda koji su ignorirali ili isključivali žene iz sfere javnog djelovanja, da bi ozbiljnije trasiranje puta k političkoj vlasti žena uslijedilo tek nakon

Francuske revolucije. Tijekom prošlog stoljeća politički su sustavi kao iskazi određenih ideologija, one kapitalističke ili socijalističke, različito shvaćali ulogu žene u društvu te primjenjivali različite metode za ostvarenje svojih ciljeva. Demokratski sustavi, koje je pored ostalog karakterizirao postupan ulazak žena u javnu sferu te adekvatan rast njihove političke participacije, počivali su na reformskim zahvatima u okviru samog sustava. Nasuprot tome, na istoku Europe totalitarni sustav isti je cilj postizao na drugačiji način – revolucionarnim posezanjem u same društvene temelje kako bi se osigurala ravnopravnost za sve, pa tako i ona među spolovima. Metoda društvene intervencije, odnosno korekcije društvenih procesa kad god se nisu ostvarivali u željenom smjeru i intenzitetu, polučili su određeni uspjeh na području ravnopravnosti spolova. Politička participacija žena promatrana kroz njihovu prisutnost u parlamentima pokazivala je bolje rezultate od onih u razvijenim demokratskim zemljama. O tome svjedoče podaci iz 1987. godine o prosjeku od 13,2% zastupnica u zapadnim, industrijski razvijenim zemljama, nasuprot čak 26,6% u socijalističkim zemljama²⁰. Moguće je zaključiti kako je autoritaran, socijalistički sustav, zahvaljujući svojim mehanizmima kontrole polučio bolje rezultate glede formalne ravnopravnosti žena od demokratskih sustava, koji su tek skromno počinjali primjenjivati kvote i to na dobrovoljnoj bazi.

Propast socijalističkog sustava ukazala je na to da kontrola i društvena intervencija vode bržim rješenjima, ali ostaje upitno koliko su trajna i kvalitetna. U novim demokratskim okolnostima oslobođenim društvene kontrole, politička participacija žena na razini parlamenta u bivšim socijalističkim zemljama pokazala je znatno lošije rezultate od onih proteklih desetljeća. Takvo je stanje i 2011. godine: većina tih zemalja bilježi postotke ispod nakadašnjih 26%. Spomenimo neke od njih: Hrvatska – 25%, Češka – 22,0%, Bugarska – 20,8%, Poljska 20,0%, Bosna i Hercegovina – 16,7%, Albanija – 16,4%, Slovačka – 16,0%, Crna Gora – 11,1%, Mađarska – 9,1% žena u parlamentima.²¹

Danas je u parlamentarnim demokracijama evidentno opredjeljenje za paritet žena i muškaraca u političkom odlučivanju kao preduvjet istinske demokracije, no pokazatelji govore kako to nije nimalo lako ostvariti, čak i kad o tome postoji društveni konsenzus. Da bi se razumio problem jednake zastupljenosti potrebno je krenuti od prava na kojem se temelje liberalne demokracije. Za razliku od spomenute antičke demokracije, moderni je ideal suvremene europske demokracije univerzalističke prirode. Promiču se ljudska prava, ali po cijenu zanemarivanja spolnog identiteta ljudskih bića. Stoga, „da bi ljudska prava bila istinski univerzalna, moraju se odrediti kao prava svih ljudskih bića, a spolnu razliku treba izričito napomenuti“ (Sineau, 2003: 16). Čini se da pitanje spolne ravnopravnosti uglavnom ostaje u sferi socijaldemokracije, dok se u liberalnim demokracijama ono ne prepoznaje kao političko pitanje. „Upravo se kroz uživanje političkih prava, muškarci i žene u liberalnoj demokraciji ostvaruju kao aktivni građani i jačaju svoja građanska i društvena prava. Politička pozicija s obzirom na rodne razlike stoga je odlučujući čimbenik u izgradnji demokracije.“ (Sineau, 2003: 16).

²⁰ „Women in Politics and Decision Making in the Late Twentieth Century – A United Nations Study“, 1992., str. 9, 15.

²¹ www.ipu.org/wmn-e/classif.htm, accessed July 3. 2011.

Usprkos takvim opredjeljenjima široko prihvaćenim u svijetu čak i u njegovim manje razvijenim dijelovima, nalazi govore da praksa znatno odstupa od očekivanih rezultata. Ilustriraju to najnoviji podaci iz 2011. godine s prosjekom od tek 19,8% žena u 187 parlamenata svijeta.²² Interesantno je pogledati koje su to zemlje među ekstremima, odnosno, koje su se od njih već gotovo približile zamišljenom paritetu, za razliku od onih koje bilježe više nego skromne rezultate. Najviši postoci bilježe se u zemljama za koje bismo to najmanje očekivali – u afričkim zemljama kao što su Ruanda sa 56,3% žena, Južnoafrička Republika sa 44,5%, Mozambik sa 39,2%, Angola sa 38,6% žena u parlamentu, dok se na drugoj strani nalaze zemlje bez ijedne žene u parlamentu – Mikronezija, Nauru, Ujedinjeni Arapski Emirati, te mnogoljudne zemlje s minimalnim brojem žena – Indija sa 10,8% i Turska sa 9,1% žena. Tek se u sredini nalaze razvijene europske zemlje, primjerice Francuska sa 18,9% i Velika Britanija sa 22,0%, te na američkom kontinentu SAD sa 16,8% i Kanada sa 22,10% žena. Sve one redom bilježe rezultate ispod 25%.

Do danas su se primjenjivali različiti pristupi analizi uzroka nedovoljnog broja žena među parlamentarnim zastupnicima. Kod jednih je težište stavljeno na socioekonomske uzroke, kod drugih je primjenjivan kulturološki pristup, a treći su uzroke povezivali primarno s političkim čimbenicima utjecaja.

Većina dosadašnjih studija potvrdila je da su religija, obrazovanje i shvaćanja rodno utemeljenih društvenih uloga (tradicionalni ili egalitarni koncept rodnih uloga) oni kulturološki čimbenici koji najintenzivnije utječu na udio žena u parlamentima. Štoviše, autori kao što su Mateo Diaz (2005) te Paxton i Kunovich (2003) naglašavaju kako kultura, naročito spomenute koncepcije rodne jednakosti, jače utječu na udio žena u parlamentima od samog tipa izbornog sustava, što govori u prilog tezi o nadređenosti kulturoloških faktora svemu ostalome. No, spomenute zemlje visoke ženske participacije, poput Angole ili Ruande, teško da se u to mogu uklopiti. To uočavaju i Inglehart i Norris (2003), pokazujući da se radi o zemljoradničkim, izrazito religioznim sredinama s tradicionalnim društvenim vrijednostima, za razliku od razvijenih postindustrijskih zemalja s dominantno egalitarnim konceptom rodne jednakosti, poput Australije i Kanade, koje bilježe osjetno slabije rezultate. Moguće objašnjenje ide u pravcu prepoznavanja nečega novog, odnosno već poznatog, a to je svjesna društvena intervencija, kvote, koje definiraju razinu ženske participacije. To je i ključ odgovora o razlozima visoke participacije žena u dijelovima svijeta koji su poznati po zaostalosti, za razliku od razvijenih zapadnih demokracija koje tu politiku sustavno ne provode nego prakticiraju tip izbornog sustava koji je nesklon ženama. Ilustrativni se primjeri mogu naći u zemljama skromnih socioekonomskih mogućnosti kao što su zemlje na jugu Afrike (Namibija, Južnoafrička Republika), gdje postotak žena u parlamentima varira od 27 do 44,5%, za razliku od razvijenih zemalja članica G8 gdje je taj postotak osjetno manji i kreće se od najvišeg u Kanadi – 22,10%, preko već spomenutih postotaka u Velikoj Britaniji i SAD-u, do onog u Francuskoj, sa 18,9% žena. Zanimljiv je i podatak vezan uz drugu stranu svijeta, uz Japan, izrazito razvijen po svim ekonomskim pokazateljima – ondje taj broj iznosi tek 11,3% žena. Prisjetimo se nalaza vezanih uz hrvatske susjede Sloveniju te Bosnu i Hercegovinu: ekonomski najrazvijenija Slovenija tek je nedavno dostigla 14,4% žena u parlamentu, dok

²² www.ipu.org/wmn-e/classif.htm; accessed July 3, 2011.

srednje razvijena Hrvatska bilježi već godinama više od 20%, točnije, 2011. godine 25% žena, istina, nakon izmjena u sastavu parlamenta tijekom mandata; dvostruko slabije razvijena Bosna i Hercegovina (podaci za Federaciju BiH) bilježi pad sa 21,5% žena na svega 16,7% na posljednjim izborima.

Potrebno je ipak podsjetiti da neke od razvijenijih zemalja, Francuska na primjer, kroz legislativu potiču stranke na jednako uključivanje žena i muškaraca pri kandidiranju za izbore. I Velika Britanija od 2000. godine ima zakon koji traži od stranaka da prihvate mjere protiv diskriminirajuće prakse. Riječ je ponovno o mjerama koje interveniraju u društveni proces, želeći polučiti optimalne rezultate za žene, ali uz skromne rezultate.

Treća dimenzija utjecaja na udio žena u parlamentima sadrži faktore političke prirode, vezane uz postupke selekcije i sam izbor kandidata. Ta je dimenzija posebno interesantna zato što može dovesti do željenih efekata mnogo brže nego u slučaju prethodnih dviju dimenzija, socioekonomske ili još više, one kulturološke. Trambley (2006) govori o dva elementa koji pritom dolaze u prvi plan, a to su politička prava žena i profil političkog režima. Kod političkih se prava analiza usmjerava na to koliko dugo žene ostvaruju pravo glasa za parlamentarne izbore te kako taj broj godina utječe na udio žena u parlamentima. Tome su posvećena brojna istraživanja koja svjedoče o pozitivnoj korelaciji između spomenutih varijabli (npr. Mateo Diaz, 2005; Norris, 2004). Tu su i druge varijable koje u kontekstu ženskih političkih prava mogu utjecati, i to pozitivno, na njihovu političku participaciju – broj godina natjecanja za parlamentarne izbore, godina ulaska prve žene u parlament te eventualnog izbora na premijersku ili predsjedničku funkciju. No, mnogo se više napora usmjerilo na proučavanje kako određeni politički sustav utječe na participaciju žena u parlamentima. Kao moguće varijable utjecaja u tom kontekstu najčešće se navode državni ustroj (unitarni ili federalni), struktura parlamenta (jednodomni ili dvodomni), broj mjesta, trajanje mandata, priroda zastupničkog mandata u smislu mogućeg broja ponavljanja te osobine stranačkog sustava (broj stranaka, dominantna ideologija, način odabira kandidata).

Brojna je literatura koja se bavi problematikom utjecaja tipova izbornih sustava na žensku participaciju. Ono što se najčešće ističe jesu pozitivna iskustva u zemljama s proporcionalnim sustavom, za razliku od onih s većinskim sustavom (Matland, 2002; McIvor, 2003). Trambley (2006) podsjeća ipak na potrebu opreza kod takvih generalizacija, podsjećajući na iznimke koje govore o potrebi sagledavanja izbornih sustava i njihovih efekata u širem kontekstu (osobine onoga što ga strukturira i onih koji ovdje djeluju, odnosno, napreduju), na žensku participaciju.

No, prema mišljenju većine istraživača u svemu je tome ključna uloga političkih stranaka (Gallagher, 2005). One razvijaju strategije za selekciju kandidata, neke uključuju, neke zaobilaze, te kroz to utječu i na sastav budućeg parlamenta i na taj način relativiziraju „odgovornost“ tipa izbornog sustava. Postupak kandidiranja i selekcije, kažu Norris i Lovenduski (1989), usmjeren je tome da se izabere poželjan kandidat za člana parlamenta, „...kandidat koji je dobro obrazovan i odličan profesionalac u biznisu ili uspješan menadžer, istaknut nastavnik ili sveučilišni profesor, ili uspješan odvjetnik ili sudac. Rezultat je da će žene, kandidati iz nižih slojeva, kao što su radnici, te oni iz etničkih manjina, stalno biti podzastupljeni“. Ovdje je riječ samo o segmentu šireg problema predstavljanja na koji Elster (1998: 16) upozorava pitajući

se „hoće li deliberacija proizvesti maksimalno dobre efekte ako se odvija uglavnom unutar elite koja je izabrana zato što jednostavno zna više o javnim temama i više ih je svjesna“. On ukazuje na važnost institucionalnih reformi u svladavanju tog problema.

Nalazi istraživanja upućuju na konstataciju da je ulazak većeg broja žena u parlamente rezultanta djelovanja brojnih čimbenika, odnosno sfera utjecaja – kulturološke, socioekonomske te političke i da je njihov redoslijed važnosti teško utvrditi. Štoviše, moguće je pretpostaviti da je različit za pojedine zemlje, odnosno regije. Pristajanje uz demokratski poredak, kao ni snažan ženski aktivizam i pokreti na nacionalnoj i međunarodnoj razini, nisu sami po sebi garancija porasta broja žena u parlamentima.

Na moguće ključne čimbenike utjecaja porasta ženske participacije u parlamentima pokušalo je odgovoriti istraživanje koje je provela Trambley (2006),²³ analizirajući podatke za 89 zemalja svijeta svrstanih, prema Gastil indeksu 2005., u demokratske zemlje. Podaci su pokazali da u zemljama koje imaju dužu demokratsku praksu prosječan udio žena u parlamentima iznosi 19,6%, dok je kod zemalja kraće demokratske tradicije taj postotak tek 15,7%. Nalazi istraživanja potvrdili su neke ranije spoznaje vezane uz moguća objašnjenja veličine tog udjela, dok su neki novi ukazali na posve drugačije odnose među varijablama. Potvrđena je važnost egalitarnog shvaćanja rodnih uloga i proporcionalnog tipa izbornog sustava na porast broja žena u parlamentima kod zemalja koje su duže slobodne te sekundaran značaj socioekonomskih indikatora. Kod zemalja koje su kraće vrijeme slobodne i imaju kraće demokratsko iskustvo, situacija je obrnuta – jednakost rodnih uloga zamijenila je mjesto s bruto nacionalnim dohotkom, a izrazito se značajnim pokazuje tip izbornog sustava. To upućuje na zaključak prema kojem u zemljama u kojima ne dominira koncept rodne jednakosti važnost dobiva proporcionalni izborni sustav, što je upravo slučaj u mlađim demokracijama. Interesantan nalaz posebice za zemlje kraćeg demokratskog staža, među kojima je i Hrvatska, jest onaj o važnosti „kritične mase i efikasnosti političarki na najvišim političkim razinama, kao čimbenika koji može u velikoj mjeri utjecati na stvarnu ravnopravnost spolova u političkom odlučivanju“.

Brojni se radovi vezani uz žensku političku participaciju usredotočuju na odnos. deskriptivne i supstantivne ženske reprezentacije, odnosno potrebe da svaka društvena grupa, pa tako i žene, bude predstavljena svojim zastupnicima u parlamentu, te prilike da se ženski interesi čuju i uključe u proces političkog odlučivanja. Oni potvrđuju tezu da je broj žena samo preduvjet za kvalitativne promjene vezane uz rodnu dimenziju procesa političkog odlučivanja. Tako Gargarella (1998) ističe da je ženska prisutnost nužna jer se u usporedbi s muškarcima može očekivati veća motiviranost žena da promoviraju „ženske interese“, ili kako konstatira Childs (2004), ženska iskustva i potrebe ne mogu biti adekvatno iskazane u

²³ Nezavisne su varijable grupirane u kulturalne, socioekonomske, političke i one vezane uz ženski politički status. Kao zavisna varijabla uzet je postotak žena u parlamentima, a analizirane zemlje podijeljene su na dvije kategorije: one koje su slobodne najmanje polovicu razdoblja od 1972. do 2003., ukupno 48 zemalja, te one koje su kraće vrijeme slobodne (41 zemlja). Kod statističke obrade primijenjene su serije bivarijatne (posebice Pearsonova korelacija) i multivarijatne analize (posebice OLS regresija). Autorica sugerira koncept empirijske demokracije koja uzima u obzir različite realitete kao što su kulturološki, socioekonomski i politički, pri čemu odustaje od kauzalne analize i opredjeljuje se za interaktivan pristup.

dominantno muškoj političkoj sredini. Riječ je o tome da žene zauzimaju različite pozicije u društvenim i ekonomskim odnosima što generira drugačije političke prioritete i ciljeve, o čemu piše Phillips (2000). Ona naglašava kako cilj ne smije biti samo borba za više žena nego usporedno s time, mobilizacija što šireg kruga ljudi koji će biti rodno senzibilizirani.

Taj se cilj može ostvariti prihvaćanjem i nastojanjem oko realizacije politike ravnopravnosti spolova kakva je danas na djelu u zemljama članicama EU-a te onima koje to namjeravaju postati. Danas u Hrvatskoj politika ravnopravnosti spolova ima europski karakter. On se prvenstveno prepoznaje kroz Zakon o ravnopravnosti spolova te institucionalne mehanizme za provedbu spomenute politike. Zakon predstavlja garanciju odsutnosti svake spolno uvjetovane diskriminacije, a u mjeri u kojoj jednaka prava još ne znače i jednake mogućnosti da se ostvaruju, uključuje elemente politike jednakih mogućnosti i iz nje izvedene zaštitne mehanizme i mehanizme potpore. Riječ je o takozvanoj pozitivnoj diskriminaciji, odnosno afirmativnoj akciji usmjerenoj na stimuliranje porasta broja žena i njihovo napredovanje u sferi zapošljavanja i politike, a što ovdje znači da se pri imenovanju u tijela državne vlasti, lokalne uprave i samouprave, te druga tijela s javnim ovlastima, ograničava prisutnost jednog spola na najmanje 40%. Institucionalni mehanizmi za provedbu politike su Ured za ravnopravnost spolova, Ured za ljudska prava, Odbor za ravnopravnost spolova Hrvatskoga sabora, županijska povjerenstva za ravnopravnost spolova te Pravobranitelj/ica za ravnopravnost spolova. Takva struktura mehanizama na svim razinama te koordinacija koja povezuje njihovo djelovanje s mrežom ženskih organizacija, uz postojeću pravnu regulativu, čine solidne preduvjete za rješavanje svih oblika spolne neravnopravnosti u društvu. Lako bismo mogli zaključiti kako takva politika svjedoči o hrvatskom društvu kao pretežno modernom društvu. No, usprkos tome, čini se kako je sustavna briga za ravnopravnost spolova, slično kao u drugim postsocijalističkim zemljama, primarno hrvatska legitimacija za ubrzan ulazak u krug razvijenih europskih zemalja, a mnogo manje realan iskaz očekivane razine podrške modernijim društvenim vrijednostima, među kojima je i spolna ravnopravnost. Praksa svakodnevnog života još je uvijek u raskoraku s političkim opredjeljenjima. U ovom istraživanju pokušat ćemo dobiti odgovor na pitanje kako tu praksu na području politike percipiraju ispitanici 2009. godine.

2. CILJEVI I METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Aleksandra Huić i Margareta Jelić

Bez obzira na proklamiranu ravnopravnost, žene i muškarci u Hrvatskoj još uvijek nisu ostvarili društvenu rodnu jednakost. Brojne analize upućuju na nejednak status i moć žena i muškaraca u različitim područjima privatnog i javnog života, pri čemu su žene u društveno nepovoljnijem položaju. Rodna nejednakost očituje se ponajprije u području obitelji, obrazovanja, tržišta rada i politike. Dosadašnja istraživanja međutim ne daju jednoznačan odgovor na pitanje koliko su građani/ke Republike Hrvatske upoznati s problemom rodne diskriminacije, kakva iskustva imaju i što smatraju rodnom diskriminacijom, a što ne. Naime, redovito se u ovom području pokazuje nesrazmjer između podataka o stvarnom stanju u društvu, koji ukazuju na rodnu nejednakost, i izjava sudionika/ca u istraživanjima, prema kojima se dobiva dojam o prilično egalitarnim stavovima o rodnim ulogama, sve manjem postojanju seksističkih predrasuda i percepciji da je rodna diskriminacija rijetka pojava.

Ovim istraživanjem željeli smo ispitati percepciju rodne diskriminacije u RH, stavove o rodnoj diskriminaciji, ali i iskustva rodne diskriminacije s ciljem stvaranja znanstvene podloge za donošenje politika i mjera za smanjivanje rodne diskriminacije.

Cilj i problemi istraživanja

Cilj istraživanja bio je utvrditi percepciju, iskustva i stavove o rodnoj diskriminaciji žena i muškaraca u Hrvatskoj, kao i moguće oblike suzbijanja te diskriminacije.

U tom su smislu specifični problemi istraživanja rodne diskriminacije:

1. utvrditi percepciju rodne diskriminacije općenito u društvu i u području obitelji, obrazovanja, tržišta rada i politike
2. utvrditi osobna iskustva o rodnoj diskriminaciji žena i muškaraca u području obitelji, obrazovanja, tržišta rada i politike
3. ispitati stavove o ravnopravnosti i jednakosti rodnih uloga u području obitelji, obrazovanja, tržišta rada i politike
4. ispitati stav o predloženim načinima za smanjivanje rodne diskriminacije u području obitelji, obrazovanja, tržišta rada i politike
5. ispitati razlike u percepciji, iskustvima i stavovima o rodnoj diskriminaciji s obzirom na socio-demografske karakteristike sudionika/ka (spol, dob, obrazovanje, tip naselja, regija).

Hipoteze:

Pretpostavljamo da će sudionici/e s obzirom na spol te neke druge socio-demografske karakteristike iznositi različita iskustva, stavove i percepciju rodne diskriminacije, pri čemu će:

- žene percipirati sebe kao rodno više diskriminirane u odnosu na muškarce u svim područjima djelovanja: obitelji, obrazovanju, tržištu rada i politici
- žene imati više iskustava rodne diskriminacije nego muškarci u svim područjima djelovanja: obitelji, obrazovanju, tržištu rada i politici
- žene imati pozitivnije stavove o jednakosti rodnih uloga nego muškarci u svim područjima djelovanja: obitelji, obrazovanju, tržištu rada i politici.

Sudionice/i istraživanja

U istraživanju je sudjelovalo ukupno 1363 sudionika/ca. Radilo se o slučajnom dvoetapnom stratificiranom/kvotnom nacionalno reprezentativnom uzorku osoba starijih od 15 godina. Željeli smo zahvatiti odrasle i mlade osobe koje predstavljaju potencijalnu populaciju na koju se mogu usmjeriti različite mjere za smanjivanje rodne diskriminacije. Iz tog razloga zanimale su nas samo osobe starije od 15 godina. Kako bismo dobili dobar uvid u percepciju, iskustva i stavove o rodnoj diskriminaciji u Hrvatskoj bilo je bitno osigurati nacionalno reprezentativan i slučajan uzorak, istovremeno osiguravajući heterogenost s obzirom na različita socio-demografska obilježja.

Uzorak je stratificiran prema regiji i veličini naselja. Struktura uzorka dalje je kontrolirana kvotama s obzirom na spol i dob te stupanj obrazovanja ispitanika. Pojedini stratumi i kvote usklađeni su s popisom stanovništva Republike Hrvatske iz 2001. godine. Slučajnost uzorka osigurana je slučajnim izborom naselja unutar stratuma definiranih regijom i veličinom naselja, slučajnim odabirom kućanstava korištenjem tzv. „random walk“ metode te slučajnim izborom ispitanika u odabranom kućanstvu. U tablici 8 prikazani su postoci pojedinih subuzoraka.

Regija. Podaci su prikupljeni u 6 hrvatskih regija: Zagreba i okolice (N = 340), Sjeverne Hrvatske (N = 244), Slavonije (N = 240), Like i Banovine (N = 120), Istre, Primorja i Gorskog kotara (N = 151) te Dalmacije (N = 268). Regije su kreirane na temelju županija RH. Razlike u postocima između pojedinih regija odgovaraju gustoći naseljenosti pojedinih županija.

Veličina naselja. Sudionici/e istraživanja dolaze iz gradova 4 različite veličine – njih 39,3% iz mjesta do 2000 stanovnika, 15,4% iz manjih gradova sa 2001 do 10.000 stanovnika, 19,3% iz gradova srednje veličine (10.001 do 100.000 stanovnika). Njih 26% dolazi iz gradova s više od 100.001 stanovnika.

Spol. Muškarci i žene zastupljeni su u podjednakom postotku – 47,5% sudionika i 52,5% sudionica.

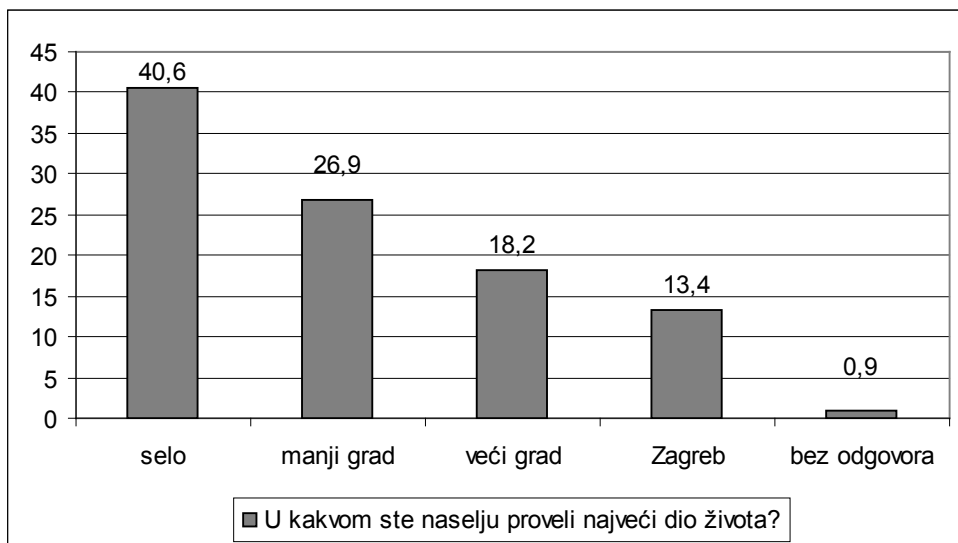
Dob. Uzorkom su zahvaćeni sudionici/ce od 15 do 89 godina. Prosječna dob je 45,4 godine. Žene, s prosječnom dobi od 46,7 godina, nešto su starije od muškaraca, čija je prosječna dob 43,9 godina (razlika je značajna uz 1% rizika). Sudionike/ce smo dodatno podijelili u četiri dobne kategorije te vodili računa da sve budu jednako zastupljene. Kategorije su formirane u skladu s tradicionalnom podjelom. Tako se u uzorku nalazi 23,5% mladih osoba (15-29 godina), 26,7% mlađih odraslih osoba (30-44 godine), 23,3% osoba srednje životne dobi (45-59 godina) te 26,5% starijih osoba.

Stupanj obrazovanja. Uzorak je reprezentativan i s obzirom na stupanj obrazovanja. Najveći je postotak onih sa završenom srednjom školom (55,1%) što odgovara podacima o obrazovanosti stanovnika Hrvatske. Oko 20% sudionika/ca ima nižu odnosno višu i visoku stručnu spremu. Iako između muškaraca i žena nema razlike s obzirom na srednju te višu i visoku stručnu spremu, postoji značajna razlika u pogledu niske stručne spreme. Među onima s niskom stručnom spremom više je žena (N=192) nego muškaraca (N=94) (hi-kvadrat = 34,478, $p < 0,01$). S obzirom na izrazito malen postotak sudionika/ca s magisterijem, specijalizacijom i/ili doktoratom, ovu kategoriju spojili smo s onima više i visoke stručne spreme u jednu obrazovnu kategoriju, koju smo nazvali visoka stručna sprema, a u kojoj ima ukupno 20,1% muškaraca i žena.

Tablica 8. Struktura uzorka u istraživanju percepcije, iskustva i stavova o rodnoj diskriminaciji u RH (N = 1363)

SPOL	muški = 648 (47,5%)			ženski = 715 (52,5%)		
DOB	15 – 29 god. = 320 (23,5%)	30 – 44 god. = 364 (26,7%)	45 – 59 god. = 318 (23,3%)	60 – 89 god. = 361 (26,5%)		
OBRAZOVANJE	osnovna škola = 286 (21%)	srednja škola = 751 (55,1%)	viša škola = 129 (9,5%)	fakultet = 138 (10,1%)	magisterij, doktorat, specijalizacija = 7 (0,5%)	
TIP NASELJA	selo = 535 (39,3%)			grad = 828 (60,7%)		
VELIČINA NASELJA	do 2000 stanovnika =535 (39,3%)	2000 – 10.000 stanovnika = 210 (15,4%)	10.001 – 100.000 stanovnika = 263 (19,3%)	100.001 i više stanovnika =355 (26%)		
REGIJA	Zagreb i okolica = 340 (27,9%)	Sjeverna Hrvatska = 244 (17,9%)	Slavonija = 240 (17,6%)	Lika i Banovina = 120 (8,8%)	Istra, Primorje i Gorski kotar = 151 (11,1%)	Dalmacija = 268 (19,7%)

Porijeklo. Budući da smo sudionike/ce uključili u istraživanje s obzirom na njihovo trenutačno prebivalište, zanimljiv je podatak da je njih oko 70% većinu života provelo na selu ili u manjem gradu. Tek 30-ak % porijeklom je iz većih gradova (slika 1). Njih oko polovine dolazi iz obitelji u kojima i otac i majka imaju završenu samo osnovnu školu. Nešto više od 30% sudionika/ca ima roditelje (bilo majku, bilo oca) sa završenim srednjim stupnjem obrazovanja. Izrazito je mali postotak onih čije majke (7,4%) odnosno očevi (9,3%) imaju završenu višu školu, fakultet ili još viši stupanj obrazovanja. Desetak posto odlučilo je ne odgovoriti na pitanja o stupnju obrazovanja svojih roditelja (vidi tablicu 9).

Slika 1. Postotak sudionika/ca iz naselja različite veličine

Tablica 9. Stupanj obrazovanja majke i oca sudionika/ca

	majka		otac	
	frekvencija	%	frekvencija	%
Osnovna škola	679	49,8	575	42,2
Srednja škola	437	32,1	513	37,6
Viša škola	49	3,6	61	4,5
Fakultet	50	3,7	61	4,5
Magisterij, doktorat, specijalizacija	1	0,1	4	0,3
Bez odgovora	147	10,8	134	9,8

Radni status. Nešto više od 50% muškaraca i žena je u radnom odnosu. Različite vrste radnog odnosa govore o heterogenosti uzorka. Sudionici/e su zaposleni kod poslodavaca/ki (41,6%), kao poljoprivrednici/e (1,5%), kao privatni poduzetnici/e odnosno obrtnici/e (3,4%), ili pripadaju slobodnoj profesiji (0,4%). Istraživanjem je obuhvaćeno 9% nezaposlenih, oko 5% kućanica, dok je 28,2% ispitanika u mirovini. Malo manje od 10% čine učenice/i i studenti/ce. Od onih koji su u radnom odnosu najviše ih je u statusu običnih zaposlenica/ka (79,4%), njih 12,9% ima rukovoditeljski status s manje od 10 podređenih, dok 4,7% ima više od 10 podređenih. Samo 2,9% je u statusu glavnog direktora/ice ili ravnatelja/ice. Treba istaknuti kako postoji značajna razlika između muškaraca i žena s obzirom na hijerarhijski status. Dok nema razlike na razini „običnih“ zaposlenica/ka (236 muškaraca i 249 žena), postoji značajna razlika na višim razinama: među rukovoditeljima s manje od 10 podređenih nalazi se 50 muškaraca i 29 žena; među onima s više od 10 podređenih 21 muškarac i 8 žena; dok je na najvišoj razini 15 muškaraca i samo 3 žene.

Tablica 10. Radna aktivnost sudionika/ca

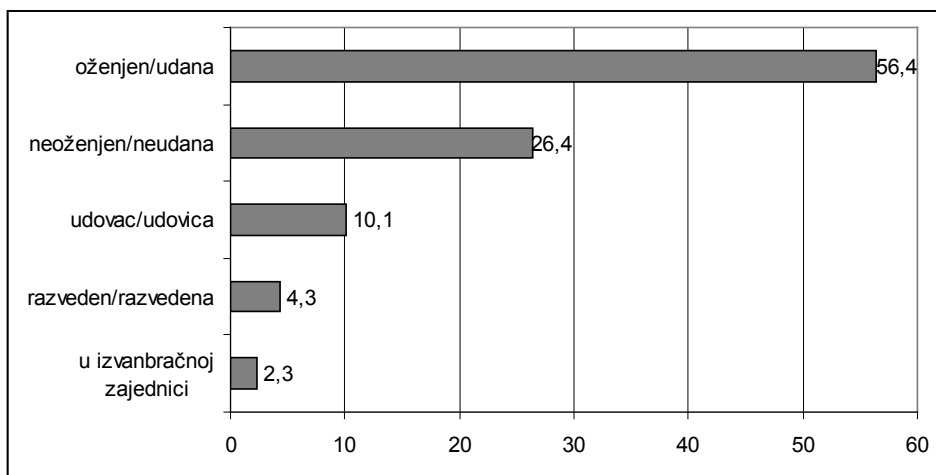
	frekvencija	%
u radnom odnosu kod poslodavca	567	41,6
poljoprivrednik/ca	21	1,5
privatni poduzetnik/ca odnosno obrtnik/ca	47	3,4
slobodna profesija	5	0,4
učenik/ca	57	4,2
student/ica	68	5
domaćin/ca	74	5,4
nezaposlen/a	122	9
umirovljenik/ca	358	28,2
ostalo	13	0,3

Tablica 11. Položaj zaposlenih u organizaciji u kojoj su zaposleni

	frekvencija	%
Glavni/a direktor/ica ili ravnatelj/ica	18	1,3
Rukovoditelj/ica (više od 10 podređenih)	29	2,1
Rukovoditelj/ica (manje od 10 podređenih)	79	5,8
Zaposlenik/ica (nemam podređene)	485	35,6
Bez odgovora	752	55,2

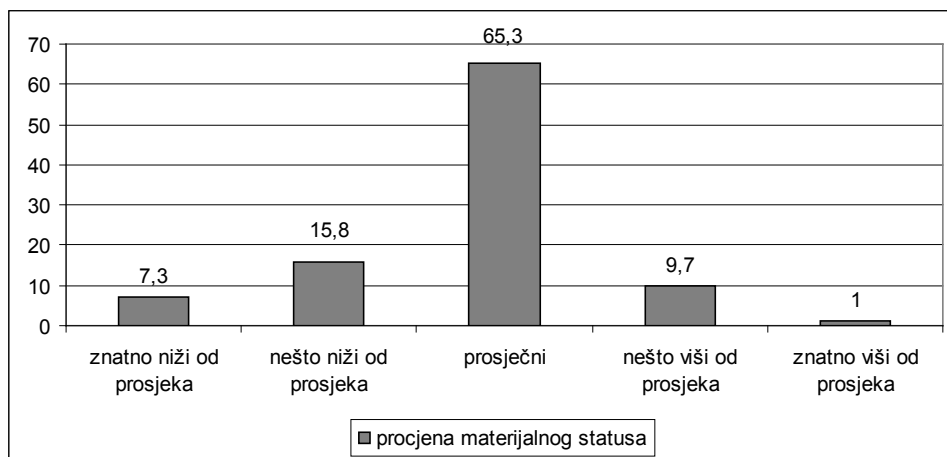
Bračni i roditeljski status. Gotovo 60% sudionika/ca je u bračnom (ili izvanbračnom) odnosu (vidi sliku 2). Njih 27% neoženjeni su odnosno neudane. Manjim postotkom su zastupljene razvedene osobe (4%) i udovci/ice (10%).

Čak 69,3% navodi da ima djecu, dok ostali (30,7%) nisu roditelji. Od onih koji imaju djecu 28% je roditelja sa samo jednim djetetom (131 muško dijete i 133 ženska djeteta). Njih 48,6% roditelji su dvoje djece, 16,4% troje, a 7% ima četvero ili više djece. Po 30% roditelja ima samo mušku odnosno samo žensku djecu, a 40% roditelja ima djecu oba spola.

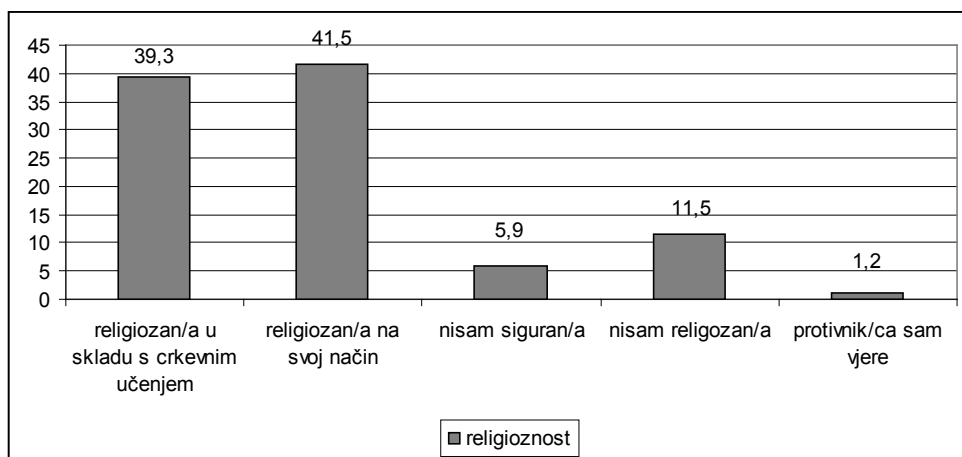
Slika 2. Postotak različitog bračnog statusa sudionika/ca

Materijalni status. Prema osobnoj procjeni sudionika/ca, najviše (65,3%) ih ima prosječan materijalni status, njih 9,7% procjenjuju svoj status nešto višim od prosjeka, dok 1% izjavljuje o znatno višem statusu. S druge strane, procjena nižeg statusa je češća. Oko 16% procjenjuje svoj socio-ekonomski status nešto nižim od prosjeka, dok njih 7,3% izjavljuje o znatno nižem statusu (vidi sliku 3).

Slika 3. Procjena osobnog socio-ekonomskog statusa

Religioznost. Većina sudionica/ka je religiozna, bilo da su religiozni u skladu s crkvenim učenjem (39,3%) ili na „svoj način“ (41,5%). Nešto više od 10% ne smatra se religioznim, dok malen postotak (1,2%) izjavljuje da su protivnici vjere. Ostali (5,9%) nisu sigurni u svoju religioznost (vidi sliku 4).

Slika 4. Postotak različitih kategorija religioznosti sudionika/ca

Političko opredjeljenje. Iako se oko polovine sudionika/ca (47%) ne može odlučiti koja je stranka najbliža njihovom političkom opredjeljenju, možemo reći da je s obzirom na političke preferencije uzorak heterogen. Oko 20% sudionika/ca navodi kako su HDZ odnosno SDP političke stranke najbliže njihovom političkom opredjeljenju, dok su druge političke stranke zastupljene u malim postocima. Podaci se nalaze u tablici 12.

Tablica 12. Preferirana politička opredjeljenja

Koja stranka je najbliža Vašem političkom opredjeljenju?	%
ne znam/ne mogu se odlučiti	47
HDZ	19,3
SDP	18,8
HNS	4,3
HSS	2,3
HSP	2,9
HSLŠ	1,8
IDS	1,2

Instrumenti

U istraživanju je primijenjen opsežan instrument koji se sastojao od pitanja i skala namijenjenih ispitivanju percepcije, iskustva i stavova o rodnoj diskriminaciji. Sudionici/ce su odgovarali kako na općenita, tako i na detaljnija pitanja o rodnoj diskriminaciji u četiri životna područja – obitelji, obrazovnom sustavu, na poslu odnosno tržištu rada te u politici. Prikupljeni su i opći podaci o sudionicama/ima istraživanja.

(1) PERCEPCIJA RODNE DISKRIMINACIJE

Kako bismo dobili uvid u percepciju rodne diskriminacije u Hrvatskoj sudionicima/cama smo postavili niz pitanja:

U hrvatskom društvu muškarci i žene su potpuno ravnopravni. Zadatak sudionika/ca bio je da na skali od 1-5 (*1 = uopće se ne slažem do 5 = u potpunosti se slažem*) izraze stupanj slaganja s tom tvrdnjom.

Htjeli smo vidjeti i u kakvom su odnosu diskriminacija na temelju roda i ostali oblici diskriminacije, pa smo sudionice/ke pitali **koliko smatraju da je pojedina vrsta neravnopravnog tretmana (samo na temelju pripadnosti nekoj skupini) prisutna u Hrvatskoj danas.** Sudionici/e su na skali od 4 stupnja (*1 = uopće nije prisutan, 2 = donekle je prisutan, 3 = često je prisutan, 4 = prisutan u izrazito velikoj mjeri*) procijenili prisutnost neravnopravnog tretmana na temelju spola, dobi, nacionalne pripadnosti, mjesta rođenja (selo ili grad), stupnja obrazovanja, seksualne orijentacije, regionalnog porijekla, materijalnog statusa (bogati/siromašni), invalidnosti, vjere, političke opredijeljenosti, bračnog i obiteljskog statusa.

Osim toga, zanimalo nas je i kako sudionici/e vide **položaj žena u Hrvatskoj u odnosu na onaj prije desetak godina**, pa smo ih pitali smatraju li da je taj položaj u području obitelji, obrazovanja, posla i politike *lošiji nego prije, isti kao prije ili bolji nego prije.*

S obzirom na to da smo pretpostavljali kako će žene biti percipirane u nešto nepovoljnijem položaju od muškaraca, zanimala nas je i detaljnija slika te percepcije. Odnosno zanimalo nas je smatra li se neka skupinu žena posebno ranjivom. Sudionice/ke smo pitali da, na skali od 4 stupnja (*1 = uopće ne, 2 = donekle, 3 = često, 4 = u izrazito velikoj mjeri*) izraze svoje

mišljenje o **nepovoljnosti društvenog položaja pojedinih skupina žena**: Romkinja, žena s invaliditetom, niže obrazovanih žena, starijih žena, žena u seoskim sredinama, nezaposlenih žena, samohranih majki, žena žrtava obiteljskog nasilja, žena pripadnica neke druge manjine. Sudionici/e su imali mogućnost i dodati neku podskupinu ako su smatrali da je posebno ugrožena.

Percepciju rodne diskriminacije u područjima obitelji, obrazovanja, posla i politike ispitali smo s ukupno 18 čestica koje opisuju odnos između žena i muškaraca u hrvatskom društvu danas. Sudionici/e su na skali od 5 stupnjeva (1 = uopće se ne slažem do 5 = u potpunosti se slažem) izražavali stupanj slaganja sa svakom od tvrdnji. Na taj način dobili smo odgovor na pitanje o ostvarenosti ravnopravnog odnosa u sva četiri područja. Područje obitelji zastupljeno je sa 5 čestica (npr. „Za brigu oko djece, njihovih obaveza i aktivnosti prvenstveno je zadužena majka“), područje obrazovanja sa 3 čestice (npr. „Nastavnici/e češće dječacima daju visoke ocjene samo zbog pokazanog interesa za predmet nego djevojčicama“), područje posla sa 8 čestica (npr. „Sposobnosti žena na poslu se češće podcjenjuju nego sposobnosti muškaraca“) dok je područje politike bilo zastupljeno s 2 čestice (npr. „Žene su u dovoljnom broju prisutne u tijelima političkog odlučivanja na lokalnoj razini“).

Percepcija žena u politici ispitana je dvama dodatnim pitanjima. Zanimalo nas je mišljenje sudionica/ka o tome ima li dovoljno žena uključenih u politiku na različitim političkim razinama (u općinskim vijećima; u gradskim vijećima; u županijskim skupštinama; u Saboru RH; u Vladi RH), odnosno na različitim vodećim političkim funkcijama (gradonačelnici/e odnosno načelnici/e općina; župani/ce; vodeće pozicije u Saboru RH; vodeće pozicije u Vladi RH). Sudionice/i su u oba slučaja odgovarali na skali od 4 stupnja (1 = izrazito malo; 2 = nedovoljno; 3 = dovoljno; 4 = previše), pri čemu je postojala mogućnost odgovora *ne znam* (X).

Poznavanje zakonske regulacije rodne diskriminacije. Sudionici/e su odgovorili i na pitanje je li diskriminacija na temelju spola u Hrvatskoj kažnjiva zakonom. Mogli su odabrati između tri odgovora – *da*, *ne* i *ne znam*. Dodatno je ispitano znaju li koji zakoni kažnjavaju rodnu diskriminaciju. U ovom slučaju mogli su odgovoriti sa *ne znam*, ili ako znaju sa *da*, u kojem slučaju su trebali sami navesti koji su to zakoni.

Atribucije. Ispitano je i mišljenje o razlozima zbog kojih dolazi do diskriminacije po spolu. Sudionici/e su za svaki od 7 navedenih uzroka na skali od 4 stupnja (1 = to uopće nije razlog, 2 = donekle je razlog, 3 = često je razlog, 4 = to je najčešće razlog) izrazili svoje mišljenje. Razlozi obuhvaćaju: nejednake sposobnosti muškaraca i žena, biološke razlike, osobni interes odnosno korist pojedinaca, borbu za prevlast jednog spola, zlonamjernost ljudi, navike/običaje te na kraju svijest da pojedinci koji diskriminiraju neće biti kažnjeni. Osim toga, sudionice/i su mogli i sami dodati neki razlog ako su ga smatrali čestim uzrokom rodne diskriminacije.

Prikupili smo i informaciju o **zainteresiranosti za pitanje ravnopravnosti spolova**. Sudionice/i su se trebali svrstati u jednu od 4 kategorije: 1 = izrazito me zanima ova tema (pratim zakonske i druge propise); 2 = prilično me zanima ova tema (pratim medije – TV, novine, internet); 3 = slabo, baš ne pratim tu problematiku; 4 = uopće me to ne zanima.

(2) ISKUSTVO S DISKRIMINACIJOM

Kako bismo ispitali osobno iskustvo rodne diskriminacije, sudionicima/ama smo postavili niz pitanja:

Osobno iskustvo rodne diskriminacije ispitano je izravno za svako od četiri glavna područja djelovanja. Pri tome je za svako područje ponuđen niz primjera diskriminacije, a zadatak sudionika/ca bio je da na skali od 5 stupnjeva (1 = *Nikad*, 2 = *Da, jednom*, 3 = *Da, nekoliko puta*, 4 = *Da, često*, X = *Ne odnosi se na mene*) označi koliko često je doživio/la takav neravnopravan tretman samo zbog svojeg spola. Broj primjera razlikovao se za svako područje te je iskustvo diskriminacije u obitelji ispitano sa 9 čestica (npr. zabrana izlazaka, obavljanje kućanskih poslova, obiteljsko nasilje), u obrazovanju sa 5 čestica (npr. dobivanje lošijih ocjena, uvredljivi komentari i sl.), u poslu sa 8 čestica (npr. manja plaća, dobivanje otkaza, seksualne ucjene i sl.) te u politici sa 5 čestica (npr. uvredljivi komentari i podsmjeh članova stranke, neuvrštavanje na kandidacijsku izbornu listu itd.).

Sudionike/ce smo i izravno pitali **tko ih je rodno diskriminirao**. Ponuđeno je 14 mogućnosti (od pojedinih članova obitelji do kolega/ica na poslu) te mogućnost da sami navedu u kojem su odnosu bili s osobom koja ih je diskriminirala. Mogli su navesti više odgovora, odnosno zadatak je bio da navedu sve osobe od kojih su doživjele neravnopravan tretman na temelju spola.

Također smo pitali **kako su reagirali kada su doživjeli diskriminaciju na temelju spola**. Pri tome su sudionice/i mogli odabrati između ponuđenih devet reakcija – od nereagiranja na nepravdu, žaljenja kolegicam/ama ili prijateljima/cama, do izravnog suočavanja s osobom koja ih je diskriminirala ili prijave nadležnim tijelima. Također su imali mogućnost navesti da nikada nisu bili u takvoj situaciji.

Osim reakcija na izravno iskustvo diskriminacije, sudionike/ce smo pitali i o njihovim **reakcijama kada je netko u njihovoj okolini bio izložen neravnopravnom postupku na temelju spola**. Također im je ponuđeno više mogućnosti od kojih su mogli odabrati sve koje se odnose na njih. Ponuđeni odgovori pokrivaju širok raspon reakcija, od nereagiranja, podrške diskriminiranoj/om, prijave nadležnima, sve do fizičkog obračuna s osobom koja diskriminira. I ovdje su sudionici/e imali mogućnost navesti da nikada nisu bili u takvoj situaciji.

Nadalje, zanimalo nas je **kojoj instituciji bi se ljudi obratili u situacijama rodne diskriminacije**. Mogli su odabrati između šest institucija, uz koje im je ponuđena i mogućnost da sami navedu neku instituciju koja nije na popisu. Također su imali mogućnost navesti da se ne bi obratili nijednoj službenoj instituciji.

(3) STAVOVI, PREDRASUDE I SKLONOST RODNOJ DISKRIMINACIJI

Stavovi relevantni za problem rodne diskriminacije ispitani su **Skalom stavova o jednakosti rodnih uloga**, posebno konstruiranom za ovo istraživanje. Radi se o Likertovoj skali stavova od 23 tvrdnje s kojima sudionice/i izražavaju stupanj slaganja na ljestvici od 5 stupnjeva ($1 = uopće se ne slažem do 5 = u potpunosti se slažem$). Cronbachov alpha koeficijent unutarnje konzistencije skale izrazito je visok i iznosi .92, što omogućuje zbrajanje odgovora na svim česticama i izražavanje ukupnog rezultata na skali kao mjere stava prema jednakosti rodnih uloga. Skala se sastoji od 14 tvrdnji formuliranih tako da slaganje s njima ukazuje na zalaganje za tradicionalnu podjelu uloga koja favorizira muški rod, dok je 9 tvrdnji formulirano tako da ukazuje na egalitarne stavove o rodnim ulogama. Pri računanju ukupnog rezultata „tradicionalne“ tvrdnje se obrnuto boduju, tako da veći ukupni rezultat na toj skali ukazuje na egalitarniji stav prema rodnim ulogama. Skala je sastavljena od 6 tvrdnji kojima se ispituju stavovi o jednakosti rodnih uloga u području obiteljskih odnosa (npr. „*Muš i žena trebaju potpuno ravnopravno dijeliti kućanske poslove*“), 6 tvrdnji u području jednakosti na tržištu rada (npr. „*Žene bi trebalo birati na rukovodeća radna mjesta podjednako kao i muškarce*“), 6 tvrdnji u području obrazovanja (npr. „*Muškarci trebaju imati bolji uspjeh u prirodoslovnim i tehničkim predmetima jer su im potrebni u životu nego ženama*“) te 5 tvrdnji u području politike (npr. „*Kada se donose važne političke odluke glavnu riječ trebaju imati muškarci*“). Cronbachovi alpha koeficijenti pokazuju zadovoljavajuću unutarnju konzistenciju čestica unutar svakog od tih područja (obitelj .75; tržište rada .73; obrazovanje .71; politika .80) što omogućuje izražavanje mjere stava o jednakosti rodnih uloga u svakom području, kao i usporedbu stavova među područjima.

Za potrebe istraživanja konstruirana je i mjera **predrasuda**, također u formi Likertove skale. Sudionici/ce su na skali od 5 stupnjeva ($1 = uopće se ne slažem do 5 = u potpunosti se slažem$) izrazili stupanj slaganja s ukupno 7 tvrdnji. Sve tvrdnje formulirane su kao mjera hostilnog (neprijateljskog) seksizma (npr. „*Muškarci su uglavnom pametniji i sposobniji od žena*“, „*Budući da žene rađaju djecu, ne mogu imati ravnopravan položaj s muškarcima u društvu*“), skala ima jednofaktorsku strukturu, a Cronbachov alpha koeficijent unutarnje konzistencije iznosi .85. Izraženost rodnih predrasuda operacionalizirana je kao ukupan rezultat na svih 7 tvrdnji, a veći rezultat ukazuje na veći stupanj predrasuda.

Ispitani su i stavovi sudionika/ca o **reproduktivnim pravima žena**. Sudionici/ce su na skali od 5 stupnjeva ($1 = uopće se ne slažem do 5 = u potpunosti se slažem$) izrazili stupanj slaganja s ukupno 5 tvrdnji. Tvrdnjama je ispitan stav sudionika/ca o pravu odlučivanja o zadržavanju odnosno prekidi trudnoće žena (npr. „*Svaka žena koja zatrudni treba roditi dijete*“; „*Najbolje je da odluku o zadržavanju trudnoće žene donese muškarac - otac djeteta*“), kao i o pravu na umjetnu oplodnju („*Žena koja se liječi od neplodnosti treba imati pravo na umjetnu oplodnju, bez obzira na to je li u braku ili nije*“).

Bihevioralnu namjeru sudionika/ca za rodnom diskriminacijom zahvatili smo posredno tako što smo provjerili **koliko su naši sudionici/e skloni diskriminirati ljude na temelju spola**. U istraživanje, i to na samom početku upitnika, uključili smo 5 čestica koje opisuju ponašanje

u konkretnim životnim situacijama. Sudionice/i su odgovorima *da ili ne* odgovarali bi li se oni sami ponašali na opisani način. Opisane situacije obuhvaćaju ponašanje u obitelji („*Da imam muško i žensko dijete, više bih pazio/la s kim se druži i gdje izlazi moja kćer nego moj sin*“), sustavu obrazovanja („*Da odlučujem o upisu u srednju elektrotehničku školu, između dva kandidata koji imaju jednak broj bodova pri upisu, prednost bih dao/la mladiću pred djevojkom*“), na poslu („*Da biram suradnika za jedan važan i dobro plaćen posao, radije bih odabrao/la muškarca nego ženu*“) te u politici („*Na izborima za predsjednika države ne bih dao/dala svoj glas ženskoj kandidatkinji, iako ima iste kvalifikacije i iskustvo kao i muški kandidati*“).

(4) MJERE PREVENCIJE I SMANJENJA RODNE DISKRIMINACIJE.

Osim iskustva diskriminacije, sudionici/ce su na skali od 4 stupnja (*1= uopće ne, 2= donekle, 3= prilično, 4= u potpunosti*) trebali navesti koliko bi svaka od ponuđenih devet mjera (klizno radno vrijeme, podjela radnog mjesta na dvije osobe i sl.) mogla poboljšati položaj žena u hrvatskom društvu.

Sudionici/e su također na istoj skali od 4 stupnja trebali navesti koliko bi svaka od ponuđenih 6 mjera (kažnjavanje prekršaja, uvođenje pogodnosti za zaposlene žene, medijske kampanje o ravnopravnosti spolova itd.) mogla pomoći u povećanju broja žena u politici.

(5) SPREMNOST NA OSOBNI ANGAŽMAN

Konačno, sudionike/ce istraživanja pitali smo koliko bi se osobno bili spremni angažirati u svakoj od navedenih ponuđenih osam aktivnosti koje su usmjerene smanjenju neravnopravnosti spolova. Za svaku aktivnost trebali su na skali od 3 stupnja (*1= uopće ne, 2= donekle da, 3= sigurno da*) odgovoriti koliko su se spremni angažirati. Ponuđene aktivnosti su: potpisivanje peticije, sudjelovanje u političkoj kampanji, sudjelovanje u mirnom uličnom prosvjedu, podučavanje o ravnopravnosti spolova, pisanje članka, pokretanje rasprave na forumima, volontiranje u akcijama Ureda za ravnopravnost spolova te uključivanje u rad nevladinih udruga. Sudionici/e su također mogli navesti neki drugi oblik angažmana na koji bi bili spremni.

(6) OPĆI PODACI O SUDIONICIMA/AMA

Prikupljeni su sljedeći socio-demografski podaci: spol, godina rođenja, stupanj obrazovanja, stupanj obrazovanja majke i oca, radni status, hijerarhijski položaj u organizaciji (samo za zaposlene), bračni i roditeljski status, broj i spol djece, procjena materijalnog statusa, religioznost, politička opredijeljenost, veličina naselja u kojem su sudionice/i proveli većinu života, veličina naselja u kojem žive te županija i regija u kojoj žive.

Postupak ispitivanja

Pilot istraživanje

Integralnu verziju upitnika prvo smo primijenili s ciljem dobivanja povratne informacije o jasnoći i nedvosmislenosti pitanja te procjene vremena potrebnog za ispunjavanje cijelog upitnika. Upitnik se ispunjavao individualno. Planirana veličina uzorka bila je 70 sudionika/ca. U uzorku za preliminarno istraživanje vodili smo računa o tome da sudionice/i oba spola, različite dobi i stupnja obrazovanja budu podjednako zastupljeni. Ostvaren je prigodni uzorak od 60 sudionika/ca od čega 23 muškaraca i 37 žena širokog dobnog raspona – od 16 do 81 godine.

Upitnik odnosno pojedina pitanja preoblikovana su na temelju dobivenih povratnih informacija. Osim toga, instrument je usklađen s potrebama Ureda za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske.

Postupak

Podaci su prikupljeni terenskom anketom tijekom srpnja 2009. godine. Uvježbani anketari/ke su u kućanstvima anketu primjenjivali u izravnom kontaktu „licem u lice“. Istraživanje su proveli trenirani anketari agencije Puls. Sudionicima/ama je detaljno objašnjen način ispunjavanja upitnika. Primjena upitnika trajala je 30-ak minuta. Svi su bili svjesni da je njihovo sudjelovanje dobrovoljno i anonimno te da mogu odbiti sudjelovati u istraživanju, odnosno u bilo kojem trenutku odustati od sudjelovanja.

Anketarke/i su od polazne točke koja je bila određena stratifikacijom uzorka, kućanstva odabirali po slučaju brojeći korake po tzv. „random walk“ metodi. Unutar kućanstva prvo su isključili one koji po spolu, dobi i stupnju obrazovanja nisu odgovarali postavljenim kvotama. Ako je u istom kućanstvu bilo više od jedne osobe koja odgovara kriterijima, u istraživanje je uključena ona koja prva ima rođendan.

3. REZULTATI I RASPRAVA

3.1. Svijest o rodnoj neravnopravnosti i diskriminaciji

Dean Ajduković

Rodna neravnopravnost ogleda se u otvorenom ili prikrivenom nejednakom statusu i/ili tretmanu osoba zbog njihovog spola. Jedna od osnovnih pretpostavki za smanjivanje i uklanjanje neravnopravnosti jest svijest o njenom postojanju u društvu.

Stoga se u ovom istraživanju krenulo od utvrđivanja razine svijesti o postojanju rodne ravnopravnosti građana i građanki Hrvatske, percipiranja promjena u ravnopravnosti tijekom posljednjeg desetljeća te znanja o kažnjivosti diskriminacije na temelju spola i njihovog interesa za pitanja ravnopravnosti spolova. Budući da se moglo očekivati da će se žene i muškarci razlikovati u svojem viđenju stanja, provjeravane su razlike među njima.

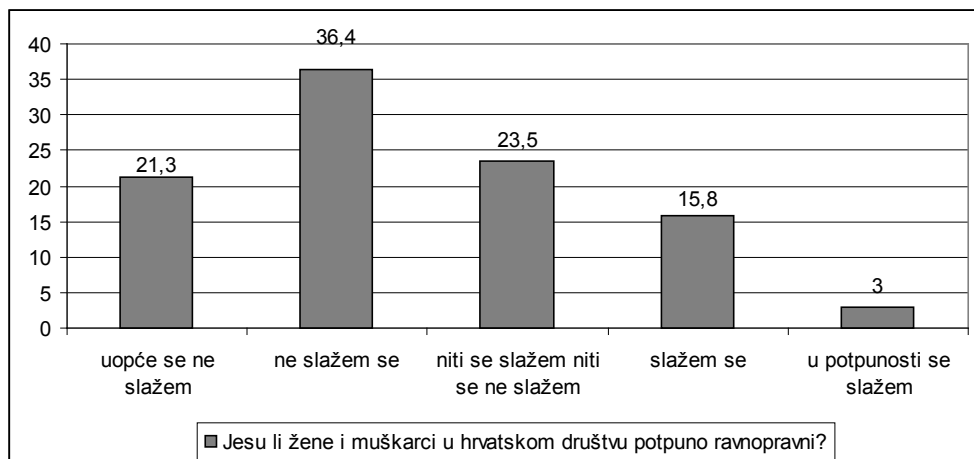
Kako i neka druga sociodemografska obilježja osim spola mogu biti povezana sa svijesti o postojanju rodne neravnopravnosti, osim prema spolu analizirane su i razlike prema stupnju obrazovanja, veličini mjesta stanovanja i regiji Republike Hrvatske u kojoj sudionici/ce ovog istraživanja žive. Očekivalo se da će građani i građanke Hrvatske nekih sociodemografskih obilježja biti svjesniji postojanja rodne neravnopravnosti i imati veći interes za to društveno pitanje od drugih. Postavljene su pretpostavke da će percepcija prisutnosti rodne neravnopravnosti u većoj mjeri biti prisutna kod građanstva srednje i mlađe dobi, bolje obrazovanih, stanovništva urbanih sredina i razvijenijih dijelova Hrvatske.

Percepcija ravnopravnosti žena i muškaraca u Hrvatskoj

Mišljenja o općem stupnju ravnopravnosti muškaraca i žena te neravnopravnom tretmanu samo zbog spola ispitana su s pomoću dva pitanja. Jedno se odnosilo na slaganje s tvrdnjom da su u hrvatskom društvu žene i muškarci potpuno ravnopravni. Budući da ima puno indikatora da je to samo proklamirani cilj a ne stvarnost, veći stupanj slaganja s tom tvrdnjom uzet je kao pokazatelj manje osviještenosti o prisutnosti rodne neravnopravnosti. Drugo je bilo pitanje o prisutnosti neravnopravnog tretmana pojedinaca samo na temelju pripadnosti nekoj skupini. Jedno od obilježja pripadanja skupinama bio je spol te je bilo moguće usporediti percepciju rodne neravnopravnosti u odnosu na druge skupine karakterizirane specifičnim obilježjem kao što je vjerska ili nacionalna pripadnost, siromaštvo, seksualna orijentacija, invaliditet/posebne potrebe i slično.

Rezultati su pokazali da se nešto više od polovine sudionika/ca istraživanja (57,7%) ne slaže da su u hrvatskom društvu žene i muškarci potpuno ravnopravni, znatan broj ih se niti slaže niti ne slaže (23,5%), dok otprilike samo svaki peti (18,3%) misli da postoji rodna ravnopravnost (slika 6). To govori da u cijelom uzorku postoji svijest da je rodna neravnopravnost prisutna, što

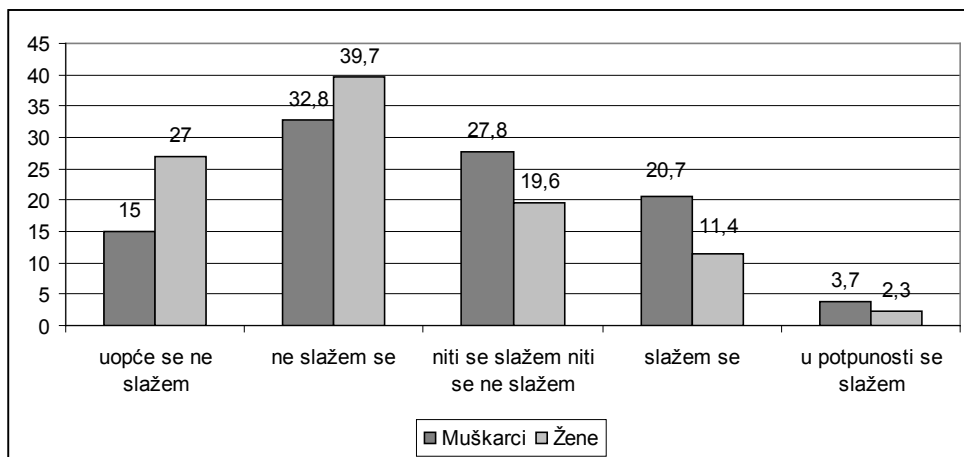
stvvara dobar temelj za daljnji razvoj protudiskriminacijskih politika, zakonodavstva, prakse u različitim područjima života i rada te vođenje aktivnosti i zagovaranja u cilju povećanja rodne ravnopravnosti.

Slika 6. Odgovori na pitanje „Jesu li žene i muškarci u hrvatskom društvu potpuno ravnopravni“ u postotcima

Analiza razlika po spolu međutim jasno je pokazala (slika 7) da žene značajno rjeđe smatraju da je rodna ravnopravnost postignuta nego što to misle muškarci: 66,7% žena spram 47,8% muškaraca se ne slažu (ili uopće ne slažu) da postoji ravnopravnost. Nasuprot tome, gotovo dvostruko više muškaraca (24,4%) nego žena (13,7%) misli da je ravnopravnost postignuta (te su razlike visoko statistički značajne uz $p < 0.01$). To pokazuje da je percepcija stupnja rodne nejednakosti povezana s rodnim iskustvima. Razlika između žena i muškaraca u svijesti o postignutoj razini rodne (ne)ravnopravnosti odraz je njihove različite rodne socijalizacije, odnosa društvenih struktura prema muškarcima i ženama, specifičnog iskustva i nejednake osjetljivosti na diskriminaciju. Žene u većoj mjeri osjećaju neravnopravnost te stoga u većoj mjeri nego muškarci procjenjuju da su rodno neravnopravne u većini područja života i rada.

Činjenica da čak četvrtina muškaraca smatra da je rodna ravnopravnost u potpunosti postignuta, pokazuje da predstoji još dug put do ostvarenja tog ideala. No valja napomenuti da ima i žena (13,7%) koje se slažu ili potpuno slažu da je rodna ravnopravnost postignuta. Razlozi za takvo mišljenje nisu nam poznati, ali možemo nagađati da se radi o ženama koje su pri odgovaranju možda imale u vidu svoje specifično iskustvo i postignuće ravnopravnosti u vlastitoj privatnoj i poslovnoj sferi života, zanemarujući pokazatelje o društvenoj nejednakosti žena. No moguće je da se radi o ženama koje nisu ni svjesne da su neki postupci odraz rodne neravnopravnosti.

Slika 7. Postoci slaganja žena (N=715) i muškaraca (N=648) s tvrdnjom „U hrvatskom društvu žene i muškarci potpuno su ravnopravni.“

Dok dob i obrazovanje nisu bili faktori razlikovanja veće i manje svijesti o rodnoj ravnopravnosti, sudionice/ci istraživanja koji žive na selu češće su smatrali da je ravnopravnost postignuta ($M=2,56$; $SD=1,12$) nego što je to bio slučaj s onima koji žive u gradu ($M=2,34$; $SD=1,05$). Ta je razlika visoko značajna ($t=7,626$; $p < 0,01$) i pokazuje da sociokulturni obrazac ruralne sredine ne pridonosi osvješćivanju postojanja rodne neravnopravnosti.

U razini svijesti o rodnoj ravnopravnosti između sudionika/ca koji žive u pojedinim regijama Hrvatske utvrđene su male razlike. Redoslijed po sve većem pristajanju uz tvrdnju da je rodna ravnopravnost ostvarena bio je: Slavonija, Zagreb i okolica, Dalmacija, Sjeverna Hrvatska, Istra, Primorje i Gorski kotar i Lika i Banovina, ali su te razlike u apsolutnim veličinama zanemarive. No ipak valja naglasiti da su dosljedno statistički značajne bile razlike Like i Banovine prema Slavoniji, Zagrebu, Sjevernoj Hrvatskoj i Dalmaciji, ali ne i prema Istri, Primorju i Gorskom kotaru. Među svim ostalim regijama nije bilo značajne razlike. Zanimljivo da se dvije regije koje se izrazito razlikuju po stupnju ekonomske razvijenosti (Istra, Primorje i Gorski kotar prema Lici i Banovini) nisu statistički razlikovale po procjeni sudionica/ka o postignutoj rodnoj ravnopravnosti. Podsjetimo, više su procjene dostignute ravnopravnosti u kontekstu ovog istraživanja indikator slabije osviještenosti tog problema. Stoga naša hipoteza da bi ekonomska razvijenost (što obično uključuje i veći udio žena u radno aktivnom stanovništvu, veću ekonomsku i radnu samostalnost, češće sudjelovanje u politici, bolje strukturalne uvjete lokalne zajednice i slično) trebala biti praćena i većom osviještenosti o rodnoj ravnopravnosti nije potvrđena. Očigledno su neki drugi faktori uz ekonomsku nerazvijenost pridonijeli da odrasli stanovnici Like i Banovine procijene kako je u njihovom kraju rodna ravnopravnost dostignuta više nego u većini razvijenijih dijelova Hrvatske. Jedno tumačenje moglo bi biti da su u toj regiji zaista rodne uloge u boljoj ravnoteži nego drugdje. Drugo objašnjenje bilo bi da su te procjene zapravo pokazatelj manjka svijesti o rodnoj neravnopravnosti. No moguće je da se radi o različitim mehanizmima odgovaranja na to pitanje kod stanovnika različitih

regija. Činjenica da je npr. u Istarskoj županiji udio žena u predstavničkim političkim tijelima znatno veći nego u Lici i Banovini, govori u prilog tome da se u Istri, Primorju i Gorskom kotaru vjerojatnije radi o većoj dostignutoj razini rodne ravnopravnosti koja se takvom i percipira, a u Lici i Banovini se možda radi o neosvijestjenosti postojanja problema neravnopravnosti. No za točan odgovor na to pitanje trebalo bi provesti detaljnije usporedno istraživanje tih dviju regija. U svakom slučaju, podatke koji su naoko slični valja interpretirati u socijalnom kontekstu jer mogu imati različito značenje.

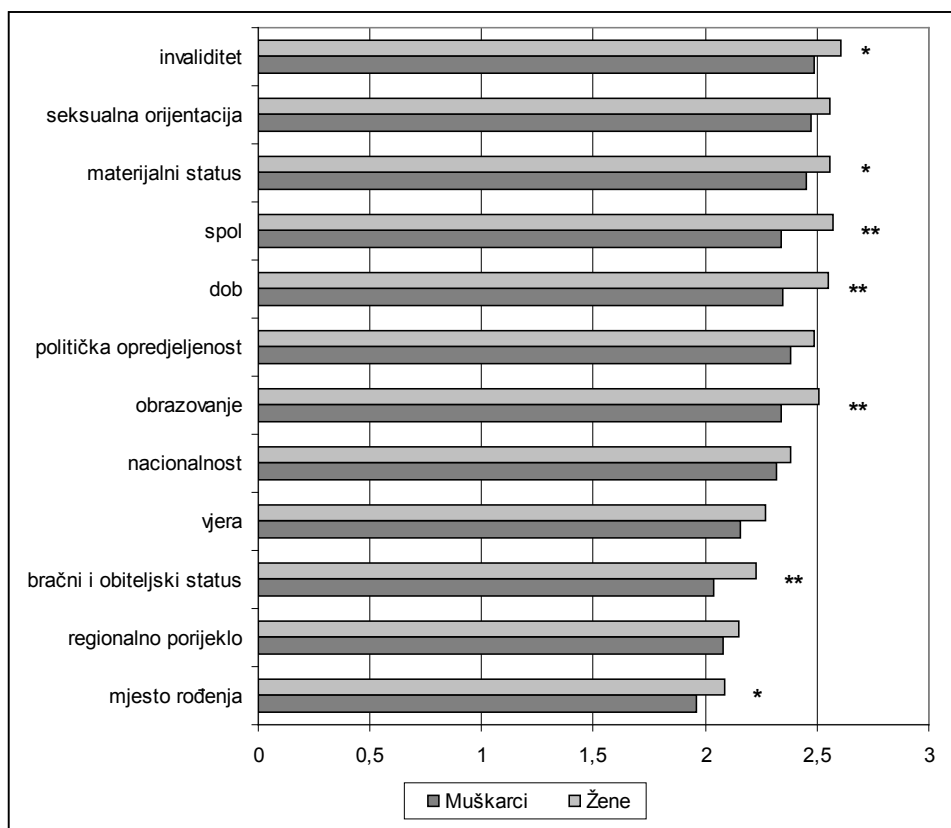
Drugi način ispitivanja percepcije rodne ravnopravnosti proveli smo u socijalnom kontekstu usporedbi procjena neravnopravnog tretmana osoba samo zato što pripadaju nekoj prepoznatljivoj skupini sa specifičnim obilježjem. Za usporedbu je odabrano 12 skupina, među kojima je jedna bila karakterizirana spolom (tablica 16).

Tablica 16. Percepcija neravnopravnog tretmana osoba samo na temelju pripadnosti nekoj skupini

Neravnopravan tretman zbog ...	Rang	M	SD	Izrazita i česta prisutnost neravnopravnog tretmana (%)
invaliditeta	1	2,55	0,931	51,9
seksualne orijentacije	2	2,52	0,954	47,9
materijalnog stanja (siromašni/bogati)	3	2,51	0,908	49,9
spola	4,5	2,46	0,812	47,0
dobi	4,5	2,46	0,853	48,5
političke opredijeljenosti	6	2,44	0,923	44,5
stupnja obrazovanja	7	2,43	0,861	45,8
nacionalne pripadnosti	8	2,35	0,891	41,1
vjere	9	2,21	0,865	34,0
bračnog i obiteljskog statusa	10	2,14	0,863	33,0
regionalnog porijekla	11	2,11	0,852	30,2
mjesta rođenja (grad ili selo)	12	2,03	0,841	25,6

Na prva tri mjesta neravnopravnog tretmana zbog pripadnosti nekoj skupini sudionice/ci istraživanja stavljaju osobe s invaliditetom, seksualne orijentacije i kriterij materijalnog stanja. Spol dijeli četvrto i peto mjesto s neravnopravnim tretmanom zbog dobi, a zatim dolaze politička opredijeljenost, stupanj obrazovanja i nacionalna pripadnost. Kad se umjesto aritmetičkih sredina skupine rangiraju prema postotku odgovora o prisutnosti i izrazito velikoj prisutnosti neravnopravnog tretmana, redosljed skupina je: invaliditet, materijalno stanje, dob, seksualna orijentacija i spolna pripadnost. U ovom kontekstu najmanji uzrok neravnopravnog tretmana su vjera, bračni status, regionalno i urbano-ruralno porijeklo. Razlike u raspršenjima (standardnim devijacijama) nisu velike što pokazuje da je slaganje sudionika/ca u percepciji prisutnosti neravnopravnog tretmana za različite skupine podjednako. I apsolutne razlike u prosječnim procjenama su male. Dakle, obilježje spola i dobi zbog kojih se ljude neravnopravno tretira nalaze se u gornjoj polovici popisa procjenjivanih skupina, ali sudionici istraživanja procjenjuju da su i druge navedene skupine neravnopravno tretirane.

Kad se ova analiza provede vodeći računa o spolu sudionica/ka, pokazuje se da žene, za razliku od muškaraca, procjenjuju za sve navedene skupine da su njihove pripadnice/i neravnopravno tretirani (slika 8). To je statistički značajno za 7 od 12 skupina (invaliditet, spol, materijalno stanje, dob, stupanj obrazovanja, bračni status, mjesto rođenja). I za preostalih pet skupina trend je isti, ali ne doseže statistički kriterij značajnosti razlike. Ovaj nalaz je sukladan spoznajama o općenito većoj osjetljivosti žena za probleme neravnopravnosti u društvu. Rang korelacija između procjena žena i muškaraca je visok ($\rho=0.86$) što pokazuje njihovo dobro slaganje u percipiranju učestalosti neravnopravnosti pojedinih skupina. Ali najveću razliku nalazimo upravo kod procjene neravnopravnosti prema spolu: muškarcima je to na sedmome mjestu, ženama na drugom (odmah nakon osoba s invaliditetom). Kad ne bi postojala ta velika razlika u percepciji neravnopravnosti zbog spola, slaganje muškaraca i žena u neravnopravnom tretiranju pojedinih skupina bilo bi gotovo potpuno (rang korelacija bio bi 0,93). To znači da se žene i muškarci slažu kad je u pitanju neravnopravan tretman drugih skupina, ali ne kada je kriterij neravnopravnosti spol. To je još jedan indikator da su žene znatno svjesnije rodne neravnopravnosti i da je stoga više ističu.

** $p < 0.01$; * $p < 0.05$

Slika 8. Procjene žena i muškaraca o neravnopravnom tretmanu pojedinih društvenih skupina

Od 12 grupa za koje je ispitivana percepcija neravnopravnog tretmana, za pet je utvrđena razlika ovisno o dobi sudionika/ca, no među njima nije neravnopravan tretman zbog spola. Mlađi sudionici/ce (15-29 i 30-44 godine) više nego stariji (više od 45 godina) smatraju da se ljude neravnopravno tretira zbog seksualne orijentacije, stupnja obrazovanja, nacionalne pripadnosti, regionalnog porijekla i bračnog statusa.

Više i visoko obrazovani sudionici/ce za šest od 12 grupa češće procjenjuju da se u Hrvatskoj neravnopravno tretira ljude samo zbog toga što pripadaju nekoj prepoznatljivoj skupini nego što to čine slabije obrazovani. To se odnosi na sljedeće skupine: seksualna orijentacija, spol, politička opredijeljenost, stupanj obrazovanja, nacionalna pripadnost i regionalno porijeklo. Oni s nižom stručnom spremom sustavno smatraju da je neravnopravan tretman manje prisutan u ovim grupama. Po svojim procjenama se osobe sa srednjom stručnom spremom nalaze između visoko i nisko obrazovanih. Od 12 grupa, neravnopravni tretman zbog seksualne orijentacije i spola je za najbolje obrazovane sudionice/ke na prvom i drugom mjestu. Neravnopravni tretman zbog spola je kod nisko obrazovanih na trećem, a kod srednje obrazovanih na petom i šestom mjestu (zajedno s neravnopravnim tretmanom zbog obrazovanja). Iz navedenoga se može zaključiti da što su ljudi bolje obrazovani, to će biti svjesniji neravnopravnog tretmana pripadnika specifičnih skupina. Takav tretman samo zbog spola, bolje obrazovani prepoznaju češće prisutnim nego slabije obrazovani.

Razlika u svijesti o neravnopravnom tretmanu pojedinih skupina između sudionika/ca koji žive u gradu i na selu je dosljedna: oni sa sela za svih 12 grupa procjenjuju da su manje izložene neravnopravnosti nego što to procjenjuju stanovnici/ce gradova. Razlike u apsolutnim veličinama nisu velike, ali su dosljedne, a u osam slučajeva dosežu i visoko statistički značajne razlike (stupanj obrazovanja, dob, regionalno porijeklo, spol, seksualna orijentacija, nacionalna pripadnost, politička opredijeljenost, invaliditet). Spol kao izvor neravnopravnog tretmana po veličini je kod sudionica/ka iz grada na petom, a kod onih sa sela na sedmom mjestu. Zanimljivo je da su i jedni i drugi mjesto rođenja (selo-grad) stavili na posljednje mjesto kao izvor neravnopravnog tretmana. Navedene razlike između procjena sudionika/ca sa sela i iz grada potvrđuju hipotezu da će stanovnici/ce grada biti svjesniji rodne neravnopravnosti, pa su stoga procijenili da postoji veća prisutnost neravnopravnog tretmana zbog spola.

Regionalno gledajući, procjena o prisutnosti neravnopravnog tretmana zbog spola najveća je u Zagrebu i Sjevernoj Hrvatskoj, a najmanja u Istri, Primorju i Gorskom kotaru. Između regija nema velikih razlika u rangu koji je pridat spolu kao izvoru neravnopravnog tretmana: u svim regijama se ta skupina nalazi u sredini, između trećeg i sedmog mjesta. Razlike za gotovo sve grupe dosljedno u najveće između Zagreba i Istre, Primorja i Gorskog kotara (uz dvije male iznimke). Govori li to o percipiranim razlikama u ravnopravnosti (pa bi po jednoj interpretaciji stanovnici/ce Zagreba i okolice bili svjesniji postojanja tog problema nego stanovnici/ce Istre, Primorja i Gorskog kotara)? Ili govori o tome da su u jednoj regiji konstruiranoj za potrebe ovog istraživanja (Istra, Primorje i Gorski kotar) kombinirane razvijena županija u kojoj je rodna ravnopravnost ostvarena u znatnijoj mjeri (npr. Istarska) i slabije razvijena (Primorsko-goranska) u kojoj su stanovnici manje osjetljivi na rodnu diskriminaciju, a što bi vodilo do odgovora koji idu u istom smjeru. To bi značilo da Istrani u svojem okruženju stvarno imaju

manje neravnopravnog tretmana zbog spola (ali i zbog drugih 11 obilježja navedenih specifičnih grupa) pa na tome temelje svoje procjene, dok bi stanovnici/e Primorsko-goranske županije bili manje osjetljivi na neravnopravnost pa bi na tome temeljili svoje procjene. Nažalost na temelju raspoloživih podataka ne može se odgovoriti na ovo pitanje. No može se zaključiti da ne postoji jasna povezanost između stupnja razvijenosti regije i percipirane neravnopravnosti zbog pripadnosti nekoj specifičnoj skupini, uključujući i kriterij spola.

Percepcija izloženost diskriminaciji različitih skupina žena

U dosadašnjem prikazu rezultata vidjeli smo da gotovo 60% građanki i građana smatra kako muškarci i žene u današnjem hrvatskom društvu nisu potpuno ravnopravni. Nadalje smo vidjeli da misle kako se zbog spola doživljava neravnopravan tretman. Stoga smo u sljedećem koraku nastojali utvrditi postoje li skupine žena koje trpe različit stupanj diskriminacije. Jasno je da žene nisu homogena društvena skupina, a za suzbijanje rodne diskriminacije te spoznaje mogu pomoći u identificiranju najugroženijih segmenata ženske populacije i potom u izradi planova djelovanja za smanjivanje njihove diskriminiranosti.

Stupanj u kojem građani i građanke Hrvatske percipiraju da su pojedine skupine žena izložene diskriminaciji prikazan je tablicom 17. Jasno se ističe diskriminacija prema Romkinjama, tj. da su često diskriminirane misli 32,7% ispitanih osoba, zatim prema ženama žrtvama obiteljskog nasilja (27,3%) i ženama s invaliditetom (23%). Među ponuđenim skupinama procjena je da su žene najrjeđe diskriminirane zbog pripadnosti nekoj od nacionalnih manjina (9,6%). Visoka svijest o diskriminaciji Romkinja dobra je vijest za hrvatsko društvo jer je to jedna od pretpostavki za njeno suzbijanje. Također je važno što su žene s invaliditetom prepoznate kao više diskriminirane od nekih drugih segmenata ženske populacije, što se podudara s ranije spomenutim nalazom da građanke i građani Hrvatske na prvo mjesto po izloženosti neravnopravnom tretmanu (dakle diskriminaciji) stavljaju osobe s invaliditetom. Visoka procjena o diskriminiranju prema ženama koje su žrtve obiteljskog nasilja vjerojatno pokazuje povećanu osjetljivost hrvatskog društva prema njihovim potrebama i razumijevanje izrazito složene životne i društvene situacije u kojoj se nalaze.

Osim navedenih skupina žena, sudionici/ce su, u izrazito malom postotku, naveli još neke druge skupine žena za koje smatraju da su često diskriminirane. Uglavnom se radi o nacionalnim skupinama: Srpkinjama, Bošnjakinjama, Bugarkinjama, Čehinjama, Albankama; o vjerskim skupinama: muslimankama i pravoslavkama; neki su naveli da su sve žene, posebno one koje pripadaju manjinskim skupinama, u nepovoljnom položaju.

Tablica 17. Percepcija diskriminiranja pojedinih skupina žena (uključeni odgovori često)

Skupine žena	Rang	M	SD	Prisutnost česte diskriminiranosti (%)
Romkinje	1	2,86	0,991	32,7
žene žrtve obiteljskog nasilja	2,5	2,78	0,962	27,3
žene s invaliditetom	2,5	2,78	0,892	23,0
starije žene	4	2,71	0,916	20,9
niže obrazovane žene	5	2,68	0,870	18,2
samohrane majke	6	2,65	0,934	20,3
nezaposlene žene	7	2,61	0,945	19,1
žene na selu	8	2,57	0,908	17,1
žene neke druge nacionalne manjine	9	2,21	0,942	.9,6

Procjene muškaraca i žena u pogledu prisutnosti diskriminacije pojedinih skupina žena i u apsolutnim se veličinama malo razlikuju, ali su izrazito dosljedne. Ponovo se pokazuje da su žene osjetljivije na diskriminaciju, tako da one za sedam od devet skupina daju značajno više procjene nego muškarci. Razlike između muškaraca i žena jedino nisu značajne (premda idu u istom smjeru) za diskriminaciju Romkinja i žena iz nacionalnih manjina. Nadalje, muškarci i žene visoko su suglasni u redosljedu ugroženosti pojedinih skupina žena zbog diskriminacije: rang korelacija iznosi 0,93. Takvo slaganje uvijek olakšava provedbu akcija.

Analiza prema dobi sudionika/ca otkrila je zanimljiv podatak: mlađi (15 do 29 godina) procjenjuju da je diskriminacija pojedinih skupina žena manja nego što to percipiraju stariji. Te su razlike dosljedne za sve ciljane skupine, ali su značajne za žene žrtve obiteljskog nasilja, samohrane majke, nezaposlene i žene u seoskim sredinama. Podsjećamo da se u prethodnim analizama dob nije pokazala faktorom razlikovanja percepcije rodne neravnopravnosti ni neravnopravnog tretmana žena kao društvene skupine. Sada su utvrđene niže procjene mlađih sudionika/ca što možda pokazuje da je kod njih osjetljivost za rodnu ravnopravnost niža nego kod starijih. To je mogućnost koju će trebati dodatno istražiti jer bi ona mogla biti vrlo zabrinjavajuća ako je uzmemo kao pokazatelj osviještenosti. S druge strane, moguće je da mlađi sudionici/ce doista u svojem neposrednom radnom i životnom okruženju imaju iskustvo veće rodne ravnopravnosti, što onda generaliziraju i na druga područja života s kojima nemaju tu vrstu iskustva.

Kada je riječ o ulozi obrazovanja i viđenju diskriminacije skupina žena, ono ima ulogu zapravo samo u slučaju Romkinja. Slabo obrazovani značajno manje smatraju da su Romkinje diskriminirane nego što to misle srednje obrazovani, dok više i visoko obrazovani značajno više procjenjuju njihovu diskriminiranost nego što to misle obje slabije obrazovane grupe. Dapače, za srednje i visoko obrazovane Romkinje su kao skupina žena na prvome mjestu po izloženosti diskriminaciji, dok se kod nisko obrazovanih nalaze na petom mjestu (iza žrtava obiteljskog nasilja, žena s invaliditetom, niže obrazovanih i starijih žena). Visoko i srednje obrazovani imaju gotovo identičnu hijerarhiju skupina žena po diskriminiranosti, tako da su u vrhu Romkinje, žrtve obiteljskog nasilja, žene s invaliditetom i starije žene. U stvari, redosljed percipirane izloženosti diskriminaciji visoko je sukladan za sve tri različito

obrazovane skupine sudionica/ka, osim kad je riječ o Romkinjama. Mogući razlog te uočljive razlike ne možemo utvrditi na temelju podataka ovog istraživanja. Očigledno je, dakle, da je ta skupina diskriminiranih žena ne samo najvidljivija (jer se, kao što smo ranije pokazali, nalaze na prvom mjestu neravnopravno tretiranih žena za čitav uzorak, za muškarce i žene), nego su obrazovaniji ljudi znatno svjesniji postojanja te vrste rasne diskriminacije u Hrvatskoj, za razliku od slabo obrazovanih.

Stanovnici sela dosljedno su dali niže procjene za izloženost diskriminaciji svih skupina žena nego stanovnici gradova. To je sukladno ranije iznesenim podacima, i dodatno potvrđuje hipotezu da su ljudi koji žive u ruralnoj sredini manje osjetljivi na rodnu diskriminaciju. U hijerarhiji skupina žena izloženih diskriminaciji kod stanovnika ruralnih područja na vrhu se nalaze žrtve obiteljskog nasilja, žene s invaliditetom i Romkinje. Kod stanovnika urbanih područja taj je redoslijed sličan: Romkinje, žene s invaliditetom i žrtve nasilja. Za sve druge skupine daljnji redoslijed je jednak, tako da se pri kraju nalaze nezaposlene žene, žene u seoskim sredinama i pripadnice drugih nacionalnih manjina. Zanimljivo je da stanovnici sela jednako kao i oni iz gradova stavljaju na začelje diskriminaciju žena koje žive na selu.

Razlike među regijama u procjeni diskriminiranosti pojedinih skupina žena vrlo su zanimljive. U Zagrebu i okolici nalazimo najveće procjene za diskriminiranost svih skupina, a u Istri, Primorju i Gorskom kotaru dosljedno najnižu percepciju diskriminiranosti skupina žena od svih šest regija. Dapače, za većinu skupina žena se u toj drugoj regiji značajno češće procjenjuje da nisu diskriminirane ne samo u odnosu na Zagreb i okolicu, nego i većinu drugih regija. Obrazac nižeg procjenjivanja prisutnosti diskriminacije u Istri, Primorju i Gorskom kotaru sliči profilu procjena nisko obrazovanih i stanovnika sela, a djelomično i mlađih sudionica/ca. To govori protiv na početku postavljene hipoteze da će svijest o prisutnosti rodne diskriminacije biti veća u razvijenijim regijama Hrvatske. Hipoteza se potvrđuje za Zagreb i okolicu i Sjevernu Hrvatsku, ali ne za Istru, Primorje i Gorski kotar.

Nadalje, poredak pojedinih skupina žena prema izloženosti diskriminaciji čini se da odražava specifična iskustva kontakta koji s njima imaju ostali stanovnici u pojedinim regijama (tablica 18). Tako možemo zamijetiti da su Romkinje na prvome mjestu po procjeni diskriminiranosti u četiri regije, dok su u Sjevernoj Hrvatskoj na petome mjestu. To bi moglo biti povezano s činjenicom da u toj regiji većinska grupa ima najviše neposrednog kontakta s Romima. Količina kontakta znači da stanovnici Sjeverne Hrvatske imaju više raznolikih iskustava s Romkinjama i bolje ih poznaju, da su na neki način bolje integrirane u zajednicu, imaju i koriste prava kao i ostali građani. No istodobno niske procjene diskriminacije Romkinja mogu biti odraz povremenih javno očitovanih napetosti između manjinske romske zajednice i većinske hrvatske zajednice u Sjevernoj Hrvatskoj, zbog kojih većina pridaje manju važnost mogućoj diskriminaciji Romkinja. Oko diskriminacije samohranih majki također ne postoji suglasje između stanovnika/ca Like i Banovine te Istre, Primorja i Gorskog kotara s jedne strane (gdje se nalaze na 3. odnosno 4. mjestu) prema drugim regijama (gdje zauzimaju niža mjesta u redoslijedu po izloženosti diskriminaciji). Je li to također odraz različitog iskustva s tom skupinom žena?

Tablica 18. Hijerarhija percipirane izloženosti diskriminaciji pojedinih skupina žena u šest regija Hrvatske

	Rang procjena o izloženosti diskriminaciji skupina žena					
	Zagreb	Sjeverna Hrvatska	Slavonija	Lika	Istra	Dalmacija
Romkinje	1	5	1	4	1	1
žene s invaliditetom	2	2	3	2	3	2
starije žene	3	1	4	5	8	5
žrtve obiteljskog nasilja	4	3	2	1	2	4
niže obrazovane žene	5	4	5	6	5	3
nezaposlene žene	6	6	8	8	7	7
samohrane majke	7	7	6	3	4	6
žene u seoskim sredinama	8	8	7	7	6	8
pripadnice neke druge nacionalne skupine	9	9	9	9	9	9

Percepcija prisutnosti rodne diskriminacije u razdoblju od deset godina

Primjećuju li građani i građanke Hrvatske promjene u diskriminaciji po spolu, posljednjih desetak godina? To je važno pitanje jer može pokazati zamjećuju li ljudi trend promjena u smjeru veće ravnopravnosti koji prati političke, zakonske i druge dokumentirane društvene promjene. Premda se tim pitanjem od sudionica/ka može dobiti samo njihova retrospekcija, ono može biti valjana mjera percepcije promjena. Podaci za čitav uzorak prikazuju da većina sudionika/ca (59%) smatra da je diskriminacija po spolu u Hrvatskoj danas manje prisutna nego prije desetak godina, njih 10% misli da je diskriminacije više nego prije, a da je ima jednako smatra 31%. Očito je da ljudi primjećuju pozitivne promjene što naravno ohrabruje. To može biti posljedica njihovog neposrednog iskustva s manje diskriminirajućim situacijama u različitim područjima života, svijesti o zabrani rodne (i naravno druge) diskriminacije i zakonskim rješenjima koja pridonose njenom smanjivanju, kao i povećanja interesa za uspostavu rodne ravnopravnosti.

Muškarci i žene ne razlikuju se puno u procjenama promjene rodne diskriminacije. Muškarci za sva četiri područja nešto više od žena procjenjuju da je diskriminacija manja nego prije desetak godina, a kod posla i u politici su te razlike statistički značajne. Među njima je najveća razlika u području rada: 50,6% žena misli da je došlo do smanjivanja diskriminacije nasuprot 58,9% muškaraca. I dio muškaraca (15,7%) misli da je u području rada došlo do povećanja rodne diskriminacije, što je manje od udjela žena koje misle isto (19,5%). Dakle, može se zaključiti da su žene kritičnije u pogledu smanjenja diskriminacije po spolu nego muškarci.

Dob se pokazala značajnim faktorom razlikovanja percepcije smanjivanja rodne diskriminacije samo u području posla, politike i obitelji. Pri tome su utvrđene razlike između sudionika/ca mlađih od 45 godina i onih starijih. Prvi češće izjavljuju da je došlo

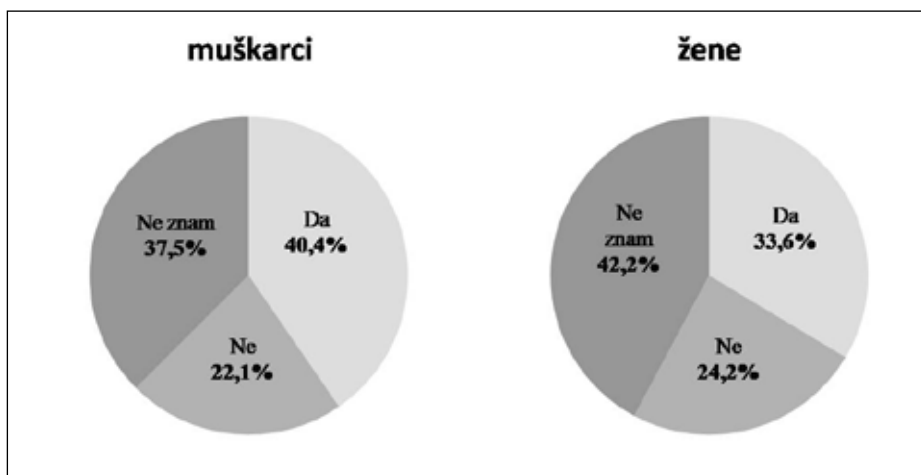
do smanjivanja rodne diskriminacije. Jesu li mlađi možda osjetljiviji na promjene, a stariji izloženi neravnopravnom tretmanu?

Za varijable obrazovanja, života u gradu ili selu kao i za regionalnu pripadnost nisu nađene razlike u percepciji promjene rodne diskriminacije tijekom vremena.

Percepcija kažnjivosti diskriminacije na temelju spola

Preduvjeti za suzbijanje i uklanjanje rodne neravnopravnosti su, između ostaloga, postojanje zakona kojima se zabranjuje i kažnjava diskriminacija na temelju spola, prepoznavanje i prijavljivanje diskriminirajućih ponašanja te učinkovito sankcioniranje zabranjenih ponašanja. Koliko su građani svjesni da je u Hrvatskoj diskriminacija na temelju spola kažnjiva zakonom? Otprilike svaki treći građanin (36,8%) izjavljuje kako zna da je to kažnjivo. No veći je udio onih koji ne znaju je li diskriminacija našim zakonima zabranjena i kažnjiva (40%), a gotovo svaki četvrti (23,2%) misli da takvo ponašanje nije kažnjivo.

Među sudionicama/cima koji smatraju da je diskriminacija po spolu kažnjiva, 12% ih navodi da znaju koji zakoni to propisuju. Najčešće su naveli Zakon o ravnopravnosti spolova (njih 45 od ukupno 1363 sudionice/ka), a poneki su još spomenuli Obiteljski zakon, Kazneni zakon, Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, Zakon o suzbijanju diskriminacije, Zakon o radu i sam Ustav. Naveli su (samo po jedanput) nepostojeće propise: zakon o spolnoj diskriminaciji pri zapošljavanju, zakon o zaštiti ljudskih prava, zakon o mobingu i zakon o zabrani diskriminacije.

Slika 9. „Znaju li žene i muškarci da je diskriminacija na temelju spola kažnjiva?“

Kao što je vidljivo na slici 9 muškarci (40,4%) su značajno češće nego žene (33,6%) izjavljivali da je diskriminacija na temelju spola zabranjena, ali se nisu razlikovali u znanju koji to zakoni kažnjavaju (jednaka je frekvencija navoda da se radi o Zakonu u ravnopravnosti spolova). Mlađi sudionici/ce (15 do 29 godina) rjeđe su (30,9%) izjavljivali da je ta vrsta

diskriminacije kažnjiva od svih drugih dobnih grupa (u prosjeku 38,6%). Kao što se moglo i očekivati, najčešće su potvrđivali da znaju za kažnjivost diskriminacije bolje obrazovane osobe: niska stručna sprema – 29%, srednja stručna sprema – 38,7% i viša i visoka stručna sprema – 42,3%. Jednako tako su bolje obrazovani češće izjavljivali da znaju koji zakoni to reguliraju. Nisu ustanovljene razlike između stanovnika ruralnih i urbanih područja. Među regijama postoje razlike; u Istri, Primorju i Gorskom kotaru sudionici/ce u značajno većem postotku potvrđuju kako znaju da je diskriminacija po spolu kažnjiva (53%), dok to značajno rjeđe čine u Slavoniji (31,3%) i Zagrebu i okolici (32,4%). S druge strane stanovnici Slavonije najčešće smatraju da diskriminacija nije kažnjiva (30,8%), a slijede Istra, Primorje i Gorski kotar (23,8%). U Istri, Primorju i Gorskom kotaru najrjeđe su priznali da ne znaju je li diskriminacija kažnjiva (23,2%), a najčešće u Zagrebu i okolici (47,9%).

Što govore ovi nalazi? Očito je da građani Hrvatske, osobito slabije obrazovani, nemaju svijest da je diskriminacija na temelju spola zabranjena i da postoji poseban zakon koji bi trebao spriječiti rodnu diskriminaciju. Također je jasno da ne znaju za postojanje kaznenih sankcija u takvim slučajevima, što nije teško razumjeti s obzirom na to da do tih podataka nije lako doći. Naime samo Zakonom o ravnopravnosti spolova (NN 82/08, članci 31-38) i Zakonom o suzbijanju diskriminacije (NN 85/08, članci 25-28) zapriječene su novčane kazne za slučajeve diskriminacije temeljem spola. Novčane kazne u slučajevima diskriminacije po spolu nisu bile predviđene u Zakonu o ravnopravnosti spolova iz 2003. godine.

Zainteresiranost za pitanje ravnopravnosti spolova u društvu

Podatak o zainteresiranosti za pitanje rodne ravnopravnosti može biti važan u planiranju javnog zagovaranja, vođenja kampanja i odabira pristupa. U doba rastuće konkurencije informacija, inicijativa i političkih tema, postaje teže osigurati aktivan interes stanovništva za pitanje ravnopravnosti spolova. S druge strane, empirijska podloga ovog istraživanja za planiranje aktivnosti pokazuje da samo 12,3% sudionika/ca iskazuje da ih uopće ne zanima, a 42,9% da slabo prate ovu tematiku. To bi značilo da je nešto više od polovine građana zapravo nezainteresirano za pitanja rodne ravnopravnosti (55,2%).

I ovdje se muškarci i žene značajno razlikuju (tablica 19): 60,2% muškaraca i 50,7% žena nema interesa za ovu tematiku. Samo 7,3% žena i 4,1% muškaraca tema izrazito zanima i stoga prate zakonske i druge propise.

Tablica 19. Zainteresiranost za pitanje ravnopravnosti spolova – u postocima

	Izrazito me zanima ova tema (pratim zakonske i druge propise)	Prilično me zanima ova tema (pratim medije – TV, novine, internet)	Slabo, baš ne pratim tu problematiku	Uopće me to ne zanima	hi-kvadrat
Muškarci	4,1	35,6	44,7	15,5	20,504**
Žene	7,3	41,9	41,3	9,4	

** $p < 0,01$

Analiza prema dobi pokazuje da najmlađa (15-29 godina) i najstarija skupina (više od 60 godina) imaju manji interes nego sudionici/ce srednje dobi. Podsjećamo da smo ranije pokazali da najmlađa dobna skupina procjenjuje manje prisutnom diskriminaciju svih skupina žena, da smatraju kako je u posljednjem desetljeću došlo do smanjivanja rodne diskriminacije u području posla, politike i obitelji, te su manje znali da je takva diskriminacija zakonski kažnjiva.

Prema očekivanjima, slabije obrazovani imaju manji interes za pitanja ravnopravnosti spolova: 65% slabo obrazovanih, 66,5% srednje obrazovanih i 42,3% visoko obrazovanih izjavljuje da ih tema uopće ne zanima ili slabo zanima. Nisu nađene razlike između stanovnika gradova i onih koji žive na selu.

Razlike među regijama pokazuju da je najmanji interes za pitanja rodne ravnopravnosti u Slavoniji, Istri, Primorju i Gorskom kotaru, Dalmaciji i Lici i Banovini (uopće ne ili slabo tema zanima između 59% i 55% građana). Najveći interes iskazuju sudionici/ce koji žive u Sjevernoj Hrvatskoj i Zagrebu (50,2% i 47%).

Zaključci

Stupanj prihvaćanja tvrdnje da su u hrvatskom društvu žene i muškarci potpuno ravnopravni uzet je kao pokazatelj manje osviještenosti prisutnosti rodne neravnopravnosti, jer dokumentirana stvarnost upućuje da je drugačije. Utvrđeno je da nešto više od polovine sudionika/ca istraživanja ne smatra da su u hrvatskom društvu žene i muškarci potpuno ravnopravni, gotovo četvrtina se niti slaže niti ne slaže, dok otprilike samo svaki peti građanin i građanka misli da postoji rodna ravnopravnost. To pokazuje da u populaciji postoji relativno razvijena svijest o prisutnosti rodne neravnopravnosti, što stvara dobar temelj za daljnji razvoj protudiskriminacijskih politika, unapređenje zakonodavstva i prakse u različitim područjima života i rada s ciljem povećanja rodne ravnopravnosti.

No postoji jasna razlika između žena i muškaraca u stupnju osviještenosti: žene značajno rjeđe smatraju da je rodna ravnopravnost postignuta nego što to misle muškarci. Nasuprot tome, gotovo dvostruko više muškaraca nego žena misli da je ravnopravnost postignuta. Žene u većoj mjeri u praksi osjećaju neravnopravnost i stoga češće procjenjuju da su rodno neravnopravne u većini područja života i rada. Činjenica da četvrtina muškaraca smatra kako je rodna ravnopravnost postignuta pokazuje da predstoji još dug put do ostvarenja ovog cilja. Sudionice/ci istraživanja koji žive na selu češće su smatrali da je ravnopravnost postignuta.

Ispitivanje percepcije rodne ravnopravnosti provedeno je i u socijalnom kontekstu usporedbe neravnopravnog tretmana nekih prepoznatljivih skupina. Spol i dob su istaknuta obilježja zbog kojih sudionice/ci istraživanja smatraju da se ljude neravnopravno tretira. No oni procjenjuju da su ljudi još neravnopravnije tretirani zbog invaliditeta, svoje seksualne orijentacije i materijalnog statusa (odnosno siromaštva). Žene su se pokazale općenito osjetljivijima za probleme neravnopravnosti različitih skupina u društvu. Žene i muškarci se više ili manje slažu o izrazitosti neravnopravnog tretmana različitih skupina, ali ne kad je kriterij neravnopravnosti spol: muškarci misle da je spol manje važan uzrok neravnopravnosti nego neka druga obilježja.

Mlađi sudionici/ce (15-44 godine) više nego stariji (više od 45 godina) smatraju da se ljude neravnopravno tretira zbog seksualne orijentacije, stupnja obrazovanja, nacionalne pripadnosti, regionalnog porijekla i bračnog statusa, ali ne i zbog spola. Bolje obrazovani općenito su svjesniji neravnopravnog tretmana pripadnika navedenih skupina. Takav tretman samo zbog spola, bolje obrazovani češće prepoznaju nego što to čine slabije obrazovani. I razlika u svijesti o neravnopravnom tretmanu pojedinih skupina između sudionika/ca koji žive u gradu i na selu je dosljedna: oni sa sela procjenjuju da su pripadnice/ci prepoznatljivih grupa manje izloženi neravnopravnosti nego što to procjenjuju stanovnici/ce gradova. Te razlike potvrđuju hipotezu da su stanovnici/ce grada svjesniji rodne neravnopravnosti. Regionalno gledajući, procjena o prisutnosti neravnopravnog tretmana zbog spola najveća je u Zagrebu i Sjevernoj Hrvatskoj, a najmanja u Istri, Primorju i Gorskom kotaru.

Percipirana izloženost diskriminaciji između različitih skupina žena potvrdila je da su žene osjetljivije na diskriminaciju, tako da su za većinu procjenjivanih skupina dale značajno više procjene nego muškarci. No dobro je što su muškarci i žene visoko suglasni u redosljed ugroženosti pojedinih skupina žena zbog diskriminacije, što olakšava provedbu politika, socijalnih akcija i zagovaranja.

Mlađi sudionici/ce dali su niže procjene o stupnju diskriminacije svih procjenjivanih skupina žena što možda pokazuje njihovu slabiju osjetljivost za rodnu ravnopravnost nego u starijih. Moguće je, doduše, da mlađi sudionici/ce u svojem neposrednom radnom i životnom iskustvu doživljavaju veću rodnu ravnopravnost, što onda generaliziraju i na druga područja života s kojima nemaju tu vrstu iskustva. Sličan profil procjena imaju i stanovnici sela: dosljedno smatraju da su sve grupe žena manje izložene diskriminacije nego što to misle stanovnici gradova. To potvrđuje hipotezu da su ljudi koji žive u ruralnoj sredini slabije osjetljivi na rodnu diskriminaciju.

U Zagrebu i okolici nalazimo najveće procjene za diskriminiranost svih skupina žena, a u Istri, Primorju i Gorskom kotaru dosljedno najniže u odnosu na svih šest regija. Obrazac nižeg procjenjivanja prisutnosti diskriminacije u Istri, Primorju i Gorskom kotaru slični profilu procjena nisko obrazovanih, stanovnika sela, a djelomično i mlađih sudionika/ca.

Gledajući unatrag posljednjih desetak godina, većina građanstva smatra da je diskriminacije po spolu u Hrvatskoj danas manje nego prije desetak godina, a 10% misli da je diskriminacije više. Očigledno ljudi primjećuju pozitivne promjene što se može povezati s njihovim iskustvom s manje diskriminirajućim situacijama u različitim područjima života, porastom svijesti o zabrani rodne i druge diskriminacije, te donošenja zakona koji pridonose njenom smanjivanju. Percepcija smanjivanja rodne diskriminacije najveća je u području obrazovanja i politike. Percipirani napredak u svijetu rada bio je najmanji, a posebno zabrinjava što, za razliku od druga tri područja, gotovo svaki peti sudionik/ca izjavljuje da je u području rada rodna diskriminacija povećana. Čini se da usprkos jasnim propisima o zabrani diskriminiranja po spolu i u radnim odnosima, građani prepoznaju i osjećaju više ili manje prikrivene oblike diskriminacije prigodom zapošljavanja, nagrađivanja i napredovanja za što su odgovorni poslodavci. U području obiteljskog života također je vidljiv napredak, jer većina građanki i građana smatra da je rodna diskriminacija smanjena.

Muškarci i žene ne razlikuju se puno u procjenama prisutnosti rodne diskriminacije tijekom vremena. Muškarci za sva četiri područja nešto više od žena smatraju da je manja nego prije desetak godina. Može se zaključiti da su žene suzdržanije u pogledu smanjenja diskriminacije po spolu nego muškarci. Slično muškarcima, sudionici/ce mlađi od 45 godina također misle da je rodna diskriminacija smanjena.

Koliko su građani svjesni da je u Hrvatskoj diskriminacija na temelju spola zakonski kažnjiva? Otprilike svaki treći građanin i građanka smatra da to zna. No veći je udio onih koji ne znaju je li diskriminacija zabranjena i kažnjiva, a gotovo četvrtina misli da takvo ponašanje nije kažnjivo. Pritom muškarci češće nego žene znaju da je diskriminacija na temelju spola zabranjena. Očito je da građanstvo nije dovoljno dobro informirano o postojećem pravnom okviru u odnosu na diskriminaciju temeljem spola. To potvrđuje i podatak da je samo 12% od onih koji su rekli kako znaju da je diskriminacija zabranjena navelo i da znaju koji je zakoni zabranjuju i kažnjavaju. Mlađi sudionici/ce (15 do 29 godina) rjeđe su znali da je ta vrsta diskriminacije kažnjiva. Kao što se moglo i očekivati, bolje obrazovane osobe najčešće su znale za kažnjivost diskriminacije. Očito građanke i građani Hrvatske, osobito mlađi, slabije obrazovani, pa i žene, nemaju svijest da je diskriminacija na temelju spola zabranjena i da postoji poseban zakon koji bi trebao spriječiti rodnu diskriminaciju.

Prilično slabo znanje o zakonskoj zabrani i kažnjivosti diskriminacije na temelju spola sukladno je prilično slabom zanimanju ljudi za pitanja rodne ravnopravnosti: nešto više od polovine zapravo je nezainteresirano za pitanja rodne ravnopravnosti. Muškarci su više nezainteresirani nego žene. Mlađi i slabije obrazovani sudionici/e su se pokazali manje zainteresiranima.

Nalazi o malom interesu za pitanja rodne ravnopravnosti i nepoznavanje pravnih okvira koji pomažu njenom suzbijanju upozorenje su nadležnim institucijama i relevantnim organizacijama da treba pojačati i kontinuirano voditi kampanje za promicanje svijesti o (ne)ravnopravnosti. Specifične ciljane skupine trebaju biti mlađi, slabije obrazovani i stanovnici/ce ruralnih područja. Naime, pokazalo se da oni, kao i muškarci, percipiraju rodnu neravnopravnost i diskriminaciju manje prisutnom, da su manje osjetljivi na lošiji društveni položaj žena, manje su zainteresirani za ta pitanja, manje znaju da je diskriminacija zabranjena i kažnjiva, a istodobno misle da je u posljednjem desetljeću rodna diskriminacija smanjena.

3. 2. Stavovi, predrasude i uvjerenja o uzrocima rodne diskriminacije

Željka Kamenov

Znanstveni pristup proučavanju ljudskog doživljavanja i ponašanja dugi se niz godina temeljio na biheviorističkim postavkama o direktnoj vezi između podražaja i reakcije, a mozak se smatrao „crnom kutijom“ kojom se društvene znanosti ne mogu i ne trebaju baviti. No, razvoj kognitivne psihologije, a ubrzo i kognitivnog pristupa unutar socijalne psihologije, doveo je do suvremenog pogleda na čovjeka i njegove reakcije. Da bismo razumjeli ponašanje neke osobe, nije dovoljno prikupiti podatke samo o objektivnim karakteristikama socijalne situacije u kojoj se osoba nalazi. Potrebno je također zahvatiti njenu interpretaciju te situacije. Različite osobe istu će „objektivnu“ situaciju različito protumačiti što će dovesti i do različitih reakcija na isti podražaj. Drugim riječima, naše je ponašanje određeno našim konstrukcijama socijalne stvarnosti, a ne njenim objektivnim značajkama. No, što to određuje kako ćemo protumačiti neku socijalnu situaciju? Socijalni kognitivisti smatraju da su to naše sheme, odnosno „kognitivne strukture u kojima su organizirane sve naše spoznaje o nekoj temi ili području“. Sheme nastaju na temelju našeg iskustva i stoga su individualno specifične, ali određene su i kulturom u kojoj živimo jer pripadnici iste kulture dijele neka zajednička iskustva. Osnovna je karakteristika shema da djeluju kao filteri, propuštajući informacije koje su u skladu s njima, odnosno ne propuštajući informacije koje su im proturječne. Kao što naše sheme određuju koje ćemo informacije uočiti, one određuju i naše pamćenje. Pamtimo informacije koje su u skladu s našim shemama ili čak u mislima rekonstruiramo prošlost dopunjujući je detaljima u skladu sa svojim shemama. Sheme su vrlo otporne na promjenu, pa čak i kad smo suočeni s dokazima koji neku shemu opovrgavaju, skloni smo ustrajati u svojim početnim uvjerenjima. Ukratko, sheme utječu na naše prosudbe, zaključke i odluke, odnosno oblikuju naše doživljavanje i ponašanje.

Kako imamo sheme o bilo kojoj temi ili području, tako imamo i sheme o muškom i ženskom rodu, odnosno o rodnim ulogama u različitim životnim područjima. One se odražavaju kroz naše rodne stereotipe i predrasude, odnosno kroz stavove vezane uz odnose među spolovima. Stavovi, definirani kao „relativno trajno, pozitivno ili negativno, vrednovanje ljudi, predmeta i ideja“ (Aronson, Wilson i Akert, 2005), povezani su u određenoj mjeri s našim ponašanjem. Skloni smo povoljnom postupanju s objektom prema kojem imamo pozitivan stav, odnosno izbjegavanju ili nepovoljnom postupanju ako prema objektu imamo negativan stav. Predrasude, kao poseban oblik međugrupnih stavova, predstavljaju emocionalno zasnovan neprijateljski ili negativan stav prema prepoznatljivoj grupi ljudi, koji se temelji isključivo na njihovom pripadanju toj grupi. Ljudi usmjeravaju predrasude prema članovima grupe kao cjelini, zanemarujući obilježja po kojima se te osobe međusobno razlikuju. Predrasude su povezane sa stereotipima, generaliziranim uvjerenjima o grupi ljudi kojima se istovjetna obilježja pripisuju svim članovima grupe, neovisno o stvarnim varijacijama između članova. Za razliku od predrasuda, stereotipi nisu emocionalni i ne vode nužno diskriminaciji, neopravdanom negativnom ili štetnom postupku prema članu neke grupe samo zbog njegove pripadnosti toj grupi.

Jedan od problema našeg istraživanja bio je ispitati izraženost rodni predrasuda na reprezentativnom uzorku hrvatskih građana i građanki, te istražiti u kojem stupnju izražavaju tradicionalne odnosno egalitarne stavove o rodni ulogama u različiti životni područjima. Dva su razloga uvrštavanju tih koncepata u istraživanje. Prvo, istraživanje koje se bavi rodni diskriminacijom u Republici Hrvatskoj ne bi u cijelosti zahvatilo tu pojavu bez ispitivanja rodni predrasuda i stavova o jednakosti rodni uloga. Drugi je razlog pretpostavka koja proizlazi iz socio-kognitivnog pristupa objašnjenju ljudskog doživljavanja i ponašanja: rodne predrasude i stavovi o jednakosti rodni uloga predstavljaju kognicije koje oblikuju percepciju i tumačenje određenih postupaka kao neravnopravnih i diskriminacijskih, odnosno određuju svijest ljudi o prisutnosti rodne diskriminacije u njihovoj okolini. Razumno je očekivati da će osobe s izraženijim rodni predrasudama i tradicionalnijim stavovima o rodni ulogama biti manje kritične prema različiti neravnopravnim postupcima, opravdavati ih i općenito manje primjećivati nego osobe koje nemaju rodne predrasude i koje se zalažu za ravnopravan odnos prema oba spola u određenom ili različiti životni područjima. Ako bi rezultati istraživanja potvrdili tu pretpostavku, ukazali bi i na smjer u kojem treba djelovati, a to je mijenjanje stavova i uvjerenja ljudi o karakteristikama, pravima i dužnostima neke osobe zasnovanima prvenstveno na njenom spolu.

Prvi korak u istraživanjima ovakve vrste trebao bi biti razvoj odgovarajućih instrumenata i provjera njihove valjanosti, pouzdanosti i diskriminativnosti. Naime iskustva u nas pokazuju da se u području ispitivanja stavova često koriste *ad hoc* sastavljene skale, odnosno skale koje nisu prošle odgovarajući postupak konstrukcije i provjere. Razvoj odgovarajućeg instrumentarija omogućit će niz značajnih spoznaja. Prvo, pružit će uvid u strukturu i intenzitet stavova o jednakosti rodni uloga i tako, pokaže li se potrebnim, omogućiti poduzimanje aktivnosti radi promjene stavova koja bi posredno utjecala na željenu promjenu ponašanja. Ispitivanja o tom području također će pružiti uvid u korelate stavova, što je također značajno za provedbu intervencija radi boljeg prihvaćanja određenih novina i promjena ponašanja u smjeru rodne jednakosti. Izrada i primjena takvog instrumentarija također omogućava praćenje eventualnih promjena stavova u funkciji vremena, odnosno nekih socijalnih akcija kojih je cilj pružanje relevantnih informacija te promjena okruženja u kojem se rodna diskriminacija tolerira.

S obzirom na to da u našoj sredini nisu postojali odgovarajući instrumenti, za potrebe ovog istraživanja posebno su konstruirane dvije zasebne skale: *Skala stavova o jednakosti rodni uloga* i *Skala rodni predrasuda*. Kako se radi o području koje je uvelike određeno kulturalnim običajima i vrijednostima, bilo je nužno razviti instrumente primjerene hrvatskim prilikama, a ne koristiti neku od sličnih skala razvijenu u nekom drugom socio-kulturalnom okruženju.

Osim ispitivanja stavova i predrasuda, sudionike/ce smo također izravno pitali čemu atribuiraju rodni diskriminaciju u našem društvu, tj. tražilo se da izraze svoje mišljenje o razlozima zbog kojih se događa diskriminacija na temelju spola. Ovim smo pitanjem na još jedan način zahvatili kognicije ljudi, odnosno oblik uvjerenja o čijem utjecaju na doživljavanje i reagiranje pojedinca postoje jasne teorijske i empirijske spoznaje. Prema osnovnoj postavci atribucijske teorije, ljudi imaju potrebu objasniti događaje, vlastito i tuđe

ponašanje, razmišljajući o njihovim uzrocima. Upravo je uzrok kojem smo pripisali određeni događaj ono što određuje emocije koje će događaj u nama izazvati, kao i kako ćemo na njega reagirati. Stoga nas je zanimalo u kojoj mjeri različitim uzrocima hrvatski građani/ke pripisuju diskriminaciju na temelju spola, tj. vide li krivce za nju u počiniteljima, objašnjavaju li je karakteristikama žrtve ili je opravdavaju nekim vanjskim, situacijskim uzrocima. Odgovori na ovo pitanje također mogu ukazati na smjer u kojem treba djelovati kako bi se rodna diskriminacija smanjila.

U poglavljima koja slijede prikazat ćemo i interpretirati rezultate dobivene primjenom skale rodnih predrasuda, skale stavova o jednakosti rodnih uloga te mjere atribucije uzroka rodne diskriminacije. Prvo ćemo prikazati i komentirati rezultate dobivene na cijelom uzorku, a zatim razmotriti razlike u rezultatima s obzirom na spol, dob, stupanj obrazovanja, tip naselja (selo/grad) i regije u kojima su podaci prikupljeni. Na kraju ćemo razmotriti sve te rezultate kao cjelinu, njihove međusobne odnose i raspraviti implikacije dobivenih nalaza.

Izraženost rodnih predrasuda

Skala rodnih predrasuda primijenjena u našem istraživanju konstruirana je kao skala stavova Likertovog tipa sastavljena od 7 čestica, jednofaktorske strukture i visoke unutarnje konzistencije (Cronbach alpha = .85). Stoga se odgovori na pojedine čestice mogu zbrajati u ukupan rezultat na skali, pri čemu viši rezultat ukazuje na veću izraženost seksističkih stavova, odnosno omalovažavajućeg odnosa prema ženama u odnosu na muškarce. Mogući raspon je od 7 (neizraženost seksističkih predrasuda) do 35 (ekstremno izražene seksističke predrasude). Ukupni rezultat također je moguće podijeliti s brojem čestica (7) čime se dobiva raspon skale od 1 do 5, pa se rezultat lakše interpretira i uspoređuje s rezultatima na pojedinim česticama.

Prikaz rezultata dobivenih skalom rodnih predrasuda započet ćemo analizom odgovora svih sudionika/ca istraživanja. U tablici 17 u postocima je prikazan broj sudionika/ca koji su izrazili različit stupanj slaganja s pojedinom tvrdnjom te aritmetička sredina i standardna devijacija rezultata na svakoj tvrdnji, kao i na ukupnoj skali.

Tablica 17. Postoci i prosječne vrijednosti te rasprišenja odgovora na tvrdnje iz Skale rodnih predrasuda

	uopće se ne slažem	ne slažem se	niti se slažem niti se ne slažem	slažem se	u potpunosti se slažem	M	SD
1. Muškarci su sposobniji donositi važne odluke nego žene.	46,5	16,5	18,2	12,4	6,4	2,16	1,302
2. Muškarci su uglavnom pametniji i sposobniji od žena.	46,6	20,7	20	8,9	3,9	2,03	1,170
3. Prava žena najviše skrbi o djeci, mužu i kući.	15,9	11,3	23,5	27,6	21,7	3,28	1,248
4. Žene su sklone preuveličavanju problema.	16	14,6	29,2	27,8	12,4	3,06	1,248
5. Pod izgovorom traženja ravnopravnosti, žene zapravo traže posebne povlastice.	27,6	18,9	29,8	16,9	6,8	2,56	1,243
6. Intelektualni poslovi bolje leže muškarcima.	41,7	20,3	22,7	8,7	6,7	2,19	1,250
7. Budući da žene rađaju djecu, ne mogu imati ravnopravan položaj s muškarcima u društvu.	46,5	18	19,5	10,7	5,2	2,10	1,246
UKUPAN REZULTAT						2,48	0,911

Ukupan prosječni rezultat svih sudionika/ca na skali rodnih predrasuda ($M=2,48$; $SD=0,911$) smješten je za pola stupnja ispod teoretske srednje vrijednosti skale, što ukazuje na blago neslaganje sa seksističkim stavovima u našem društvu.

Jasniji uvid u izraženost rodnih predrasuda dobit ćemo ako razmotrimo slaganje s pojedinom tvrdnjom. Kao što se može vidjeti u tablici 17, slična distribucija odgovora dobivena je na tvrdnjama 1, 2, 6 i 7. Prosječan rezultat na tim tvrdnjama govori da se sudionici/e s njima uglavnom ne slažu. Radi se o tvrdnjama koje direktno uspoređuju sposobnosti muškaraca i žena, naglašavajući intelektualnu nadmoć muškaraca. S tim se tvrdnjama uopće ne slaže 41,7 do 46,6% sudionika/ca, a još njih 16,5 do 20,7% izjavljuje da se s njima uglavnom ne slažu. Zbrojimo li ta dva odgovora koja izražavaju neslaganje, možemo reći da se s tim četirima tvrdnjama ne slažu dvije trećine sudionika/ca istraživanja. Oko 20% sudionika/ca neutralno se izjasnilo prema tim tvrdnjama, a djelomično ili potpuno slaganje izrazilo je njih 12,8 do 18,8%. Drugim riječima, oko 15% hrvatskih građana/ki izrazilo je svoje uvjerenje u intelektualnu nadmoć muškaraca nad ženama.

Znatno drugačiji odgovori dobiveni su na preostale tri tvrdnje. Prosječni rezultati na tvrdnjama 3, 4 i 5 ukazuju na djelomično slaganje. Riječ je o tvrdnjama koje na indirektan način zahvaćaju seksističke stavove, odnosno nije toliko očito da se njima mjeri podcjenjivački odnos prema ženama. Tako se pokazalo da se s tvrdnjom „Prava žena najviše skrbi o djeci, mužu i kući“ složilo gotovo 50% sudionika/ca, četvrtina je ostala neutralna, a četvrtina je izrazila neslaganje. Vrlo slična distribucija odgovora dobivena je i na tvrdnji „Žene su sklone preuveličavanju problema“. Nešto manje slaganje, ali još uvijek prilično veliko, dobiveno je s tvrdnjom „Pod izgovorom traženja ravnopravnosti, žene zapravo traže posebne povlastice“. Oko četvrtina sudionika/ca slaže se s tom tvrdnjom, 30% ih je neutralno, a oko 46% sudionika/ca slaže se djelomično ili se uopće ne slaže.

Posljednja tvrdnja tipična je za ispitivanje tzv. modernih predrasuda, jer čak i ispitanicima koji su svjesni socijalne nepoželjnosti izražavanja predrasuda nude „alibi“ za njihovo izražavanje. Slaganje s tom tvrdnjom ne iskazuje direktno uvjerenje da su žene manje sposobne ili manje vrijedne od muškaraca, ali ukazuje na zagovaranje tradicionalnog odnosa među spolovima čije bi narušavanje zapravo značilo da bi žene dobile više prava nego što bi trebale. Još više prikrivena mjera rodni predrasuda jest tvrdnja „Prava žena najviše skrbi o djeci, mužu i kući“, koja implicira da prava žena zna gdje joj je mjesto i koja je njena uloga – podređena, a ako to ne zna, onda nije prava žena. Visoke interkorelacije među svim tvrdnjama, kao i visoka povezanost odgovora na svaku tvrdnju s ukupnim rezultatom te rezultati faktorske analize koji pokazuju da je u podlozi svih sedam tvrdnji isti latentni faktor, dokazi su koji govore u prilog tome da svaka korištena tvrdnja ispituje isti konstrukt – seksistički stav prema ženama ili rodne predrasude. Razlika među tvrdnjama samo je u tome koliko je očito ili prikriveno ono što se tom tvrdnjom mjeri. Kako je veće slaganje dobiveno s tvrdnjama u kojima nije očito direktno podcjenjivanje žena u odnosu na muškarce, a manje slaganje s tvrdnjama koje otvoreno ističu intelektualnu nadmoć muškaraca, možemo zaključiti da je na odgovore sudionika/ca utjecala svijest o socijalnoj nepoželjnosti izražavanja seksističkih stavova. Drugim riječima, vrlo je vjerojatno da hrvatski građani/ke imaju više rodni predrasuda nego što su u ovom istraživanju iskazali.

Kako bismo dobili jasniju sliku izraženosti rodni predrasuda, usporedili smo stupanj slaganja muškaraca i žena s navedenim tvrdnjama. Distribucija njihovih odgovora prikazana je u tablici 18, a u tablici 19 prikazani su prosječni rezultati za svaku tvrdnju kao i za cijelu skalu te rezultati t-testa, kojim se provjeravala značajnost razlike u odgovorima među spolovima.

Tablica 18. Postoci odgovora muškaraca i žena na tvrdnje iz Skale rodni predrasuda

	spol	uopće se ne slažem	ne slažem se	niti se slažem niti se ne slažem	slažem se	u potpunosti se slažem
1. Muškarci su sposobniji donositi važne odluke nego žene.	m	32,4	16,6	25,6	16,6	8,8
	ž	59,2	16,5	11,5	8,6	4,2
2. Muškarci su uglavnom pametniji i sposobniji od žena.	m	30,4	23,2	28,4	12,5	5,5
	ž	61,2	18,4	12,3	5,7	2,4
3. Prava žena najviše skrbi o djeci, mužu i kući.	m	11,5	11,4	23,0	32,0	22,1
	ž	20,0	11,2	24,0	23,5	21,3
4. Žene su sklone preuveličavanju problema.	m	10,5	10,0	27,2	34,5	17,8
	ž	20,9	18,8	31,0	21,8	7,5
5. Pod izgovorom traženja ravnopravnosti, žene zapravo traže posebne povlastice.	m	15,7	18,0	34,2	21,9	10,1
	ž	38,3	19,7	25,8	12,4	3,8
6. Intelektualni poslovi bolje leže muškarcima.	m	28,3	22,3	30,0	10,9	8,4
	ž	53,8	18,4	16,0	6,7	5,1
7. Budući da žene rađaju djecu, ne mogu imati ravnopravan položaj s muškarcima u društvu.	m	35,6	21,2	25,5	10,9	6,8
	ž	56,4	15,2	14,1	10,5	3,8

Tablica 19. Deskriptivni pokazatelji i razlike među muškarcima i ženama u izraženosti rodnih predrasuda

	Muškarci		Žene		t-test
	M	SD	M	SD	
1. Muškarci su sposobniji donositi važne odluke nego žene.	2,53	1,327	1,82	1,183	10,316**
2. Muškarci su uglavnom pametniji i sposobniji od žena.	2,39	1,194	1,70	1,043	11,366**
3. Prava žena najviše skrbi o djeci, mužu i kući.	3,42	1,267	3,15	1,407	3,699**
4. Žene su sklone preuveličavanju problema.	3,39	1,194	2,76	1,220	9,581**
5. Pod izgovorom traženja ravnopravnosti, žene zapravo traže posebne povlastice.	2,93	1,196	2,24	1,194	10,614**
6. Intelektualni poslovi bolje leže muškarcima.	2,49	1,242	1,91	1,192	8,713**
7. Budući da žene rađaju djecu, ne mogu imati ravnopravan položaj s muškarcima u društvu.	2,32	1,250	1,90	1,209	6,289**
UKUPAN REZULTAT za predrasude	2,78	0,904	2,21	0,828	12,001**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

U skladu s očekivanjima, muškarci i žene statistički se značajno razlikuju u izraženosti rodnih predrasuda ($t=12,001$; $p<0,01$), pri čemu muškarci izražavaju više seksističkih stavova nego žene. Iz tablice 19 vidljivo je da su dobivene statistički značajne razlike između odgovora muškaraca i žena na svih 7 tvrdnji skale rodnih predrasuda, kao i da su sve razlike u istom smjeru kao i ukupan rezultat na skali. Najveća razlika dobivena je u stupnju slaganja s tvrdnjom „*Muškarci su uglavnom pametniji i sposobniji od žena*“, s kojom se ne slaže oko 80% žena i 50% muškaraca. I na ostalim tvrdnjama koje otvoreno govore o intelektualnoj nadmoći muškaraca dobivene su slične distribucije odgovora sudionika i sudionica istraživanja.

Posebno zanimljivim čine se distribucije odgovora na dvije tvrdnje. S prvom od njih, tvrdnjom „*Prava žena najviše skrbi o djeci, mužu i kući*“, slaže se 55% muškaraca i 45% žena. To je ujedno jedina tvrdnja na kojoj je u ženskom dijelu uzorka dobivena prosječna vrijednost iznad 3, što je srednji rezultat na skali ($M\bar{z}=3,15$; $SD=1,407$). Na toj je tvrdnji, iako statistički značajna, dobivena najmanja razlika između odgovora muškaraca i žena. Taj nalaz pokazuje da iako se žene ne slažu sa stavom da su intelektualno manje sposobne od muškaraca, u našoj kulturi još uvijek prevladava tradicionalno uvjerenje da je ženi mjesto u kući i da je njena prava uloga biti supruga, majka i domaćica. Isti zaključak potkrepljuje i distribucija odgovora na tvrdnju „*Pod izgovorom traženja ravnopravnosti, žene zapravo traže posebne povlastice*“. Podatak da se s tom tvrdnjom ne slaže tek 60% žena, da je četvrtina neutralna i da se slaže njih 16%, ukazuje na nedovoljno razvijenu svijest o potrebi zalaganja za ravnopravnost spolova čak i među samim ženama. Prema odgovorima dobivenima na toj skali, znatan dio žena u

našem društvu dijeli uvjerenja o opravdanosti tradicionalne podjele uloga među spolovima i ne iskazuje razumijevanje za potrebu da se taj odnos mijenja.

Osim razlika u izraženosti rodni predrasuda među spolovima, provjerili smo i postoje li razlike s obzirom na dob sudionika/ca, stupanj obrazovanja, veličinu naselja u kojem žive i regiju iz koje su sudionici/e. Dobiveni rezultati prikazani su u tablici 20.

Tablica 20. Deskriptivni pokazatelji i razlike u izraženosti rodni predrasuda po demografskim varijablama

Varijabla	Skupina	N	M	SD	t ili F-omjer	post hoc test
Dob	1 – 15-29 g.	320	2,43	0,911	4,814**	1-4*; 2-4**
	2 – 30-44 g.	364	2,39	0,956		
	3 – 45-59 g.	318	2,47	0,892		
	4 – 60-89 g.	361	2,64	0,865		
Obrazovanje	1 - NSS	286	2,74	0,893	20,297**	1-2**; 1-3**; 2-3**
	2 - SSS	751	2,48	0,890		
	3 - VSS	274	2,25	0,919		
Tip naselja	Selo	527	2,55	,892	2,129*	
	Grad	815	2,44	,921		
Regija	1 - ZGB	340	2,50	1,002	2,292*	Post hoc testovi nisu značajni
	2 - SJ. HR	244	2,40	0,870		
	3 - SLAV	240	2,39	0,862		
	4 - LIKA	120	2,60	0,985		
	5 - ISTR	151	2,43	0,815		
	6 - DALM	268	2,60	0,874		

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Iz tablice 20 vidljivo je da su dobivene značajne razlike u izraženosti rodni predrasuda po svim varijablama. Iako je analizom varijance rezultata po regionalnoj pripadnosti dobiven F-omjer, koji je značajan na razini rizika manjoj od 5%, *post hoc* analiza nije pokazala značajnu razliku u izraženosti predrasuda između pojedinih regija. Također treba naglasiti da, iako se pokazala značajno većom izraženost predrasuda sudionika/ca koji žive na selu nego stanovnika gradskih sredina ($F=2,129$; $p < 0,05$), dobivena razlika je relativno mala te se njena značajnost vjerojatno može pripisati veličini ispitnog uzorka. Stoga bismo mogli zaključiti da socijalna sredina u kojoj žive ispitanici hrvatski građani nema značajnu ulogu u izraženosti rodni predrasuda, odnosno da se individualne razlike u seksističkim stavovima podjednako distribuiraju u različitim regijama Hrvatske, kako u seoskim, tako i u gradskim sredinama.

Rezultati pokazuju da su druga dva ispitivana faktora – dob i stupanj obrazovanja – povezani s izraženosti rodni predrasuda. Značajne razlike dobivene su između dvije mlađe skupine i najstarije skupine ($F=4,814$; $p < 0,01$). Drugim riječima, izraženost rodni predrasuda najveća je kod sudionika/ca starijih od 60 godina, a najmanja kod sudionika mlađih od 44 godine. Rezultati srednje dobne skupine smješteni su između tih dviju skupina i ne razlikuju se značajno ni od koje od njih. Mogli bismo, dakle, zaključiti da je kohorta koju čine najstariji

sudionici/e u najvećoj mjeri izrazila slaganje sa seksističkim stavovima o intelektualnoj nadmoći muškaraca i podređenoj ulozi žena. Kako ni njihov prosječni rezultat ne prelazi vrijednost 3 (srednju vrijednost na skali), on je vjerojatno odraz tradicionalnih uvjerenja o odnosima među spolovima koja su zastupljenija među ljudima starije životne dobi.

Najveće razlike u izraženosti rodnih predrasuda (ne uzimajući u obzir razlike po spolu sudionika) dobivene su s obzirom na stupanj obrazovanja ($F=20,297$; $p<0,01$). Razlike među svim grupama pokazale su se statistički značajnima i ukazuju da najviše seksističkih stavova izražavaju osobe nižeg stupnja obrazovanja, manje osobe srednjeg stupnja obrazovanja, a najmanje više i visoko obrazovane osobe. Taj nalaz može ukazivati na to da se kroz formalno obrazovanje usvajaju uvjerenja o podjednakoj sposobnosti i ravnopravnom odnosu među spolovima, kao i da se ljudi, što su više obrazovani, na svome poslu suočavaju s dokazima koji opovrgavaju inferiornost žena. Taj nalaz međutim može proizlaziti i iz veće svijesti više obrazovanih osoba o socijalnoj nepoželjnosti izražavanja rodnih predrasuda i potrebe da se prikažu u boljem svjetlu, dok su možda odgovori niže obrazovanih iskreniji.

Stavovi o jednakosti rodnih uloga

Skala kojom smo ispitivali stavove o jednakosti rodnih uloga u ovom istraživanju konstruirana je kao Likertova skala u kojoj ispitanici/e izražavaju stupanj slaganja sa 23 tvrdnje, od kojih je 14 tvrdnji formulirano tako da slaganje ukazuje na zalaganje za tradicionalnu podjelu uloga koja favorizira muški rod, dok je 9 tvrdnji formulirano tako da ukazuju na egalitarne stavove o rodnim ulogama. Cronbachov alpha koeficijent unutarnje konzistencije skale izrazito je visok i iznosi .92, što omogućuje zbrajanje odgovora na svim česticama i izražavanje ukupnog rezultata na skali kao mjere stava prema jednakosti rodnih uloga. Skala je sastavljena od po 6 tvrdnji kojima se ispituju stavovi o jednakosti rodnih uloga u području obiteljskih odnosa, na tržištu rada i u području obrazovanja te 5 tvrdnji u području politike. Metrijske karakteristike skale omogućuju izražavanje mjere stava o jednakosti rodnih uloga u svakom području, kao i usporedbu stavova među područjima. Ukupan rezultat može se kretati od 1 (tradicionalni stav) do 5 (egalitarni stav).

Prikaz rezultata dobivenih primjenom Skale stavova o jednakosti rodnih uloga započeo ćemo analizom odgovora svih sudionika/ca istraživanja. U tablici 21 prikazane su aritmetičke sredine i standardne devijacije rezultata za svako područje, kao i na ukupnoj skali.

Tablica 21. Prosječne vrijednosti i raspršenja za pojedine subskele Skale stavova o jednakosti rodnih uloga

	M	SD
Posao/tržište rada	4,10	0,720
Obitelj	3,78	0,801
Obrazovanje	3,67	0,788
Politika	3,79	0,910
Ukupan rezultat	3,84	0,713

Ukupan prosječni rezultat svih sudionika/ca na Skali stavova o jednakosti rodnih uloga ($M=3,84$; $SD= 0,713$) smješten je gotovo za cio stupanj iznad teoretske srednje vrijednosti skale, što pokazuje da su hrvatski građani/ke izrazili relativno egalitarne stavove o rodnim ulogama. Detaljniji uvid u stavove sudionika/ca dobit ćemo nakon razmatranja njihovog slaganja s tvrdnjama u pojedinom području, no o tome će biti riječi u sljedećim poglavljima, u kojima će se prikazati rezultati istraživanja percepcije, iskustva i stavova o rodnoj diskriminaciji u području obitelji, obrazovanja, tržišta rada i politike. Za sada ćemo se zadržati na prikazu ukupnih rezultata na skali stavova i usporedbi ukupnih rezultata po područjima. Usporedba rezultata među pojedinim područjima pokazuje da sudionici/e u većini smatraju kako bi muškarci i žene trebali biti izjednačeni u svojim ulogama, položaju i vrednovanju na tržištu rada ($M=4,10$; $SD=0,720$), a nešto manje u području obiteljskih uloga ($M=3,78$; $SD=0,801$), politike ($M=3,79$; $SD=0,910$) te obrazovanja ($M=3,67$; $SD=0,788$).

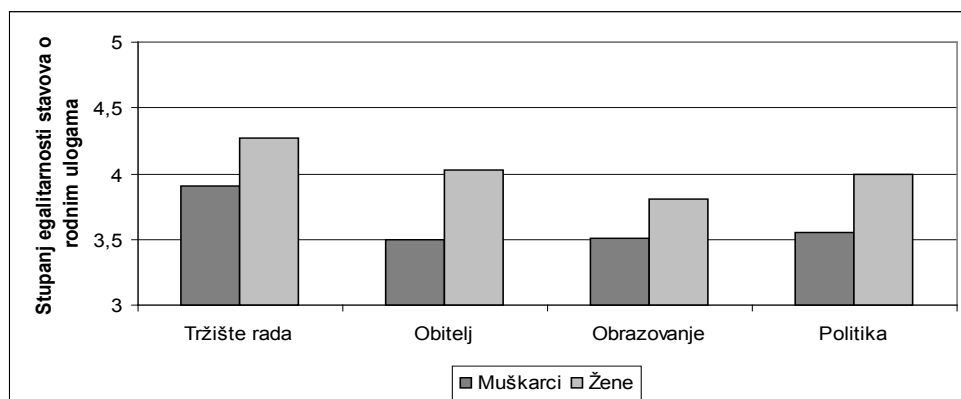
Kako bismo dobili jasniju sliku o tome koliko su stavovi o muškim i ženskim ulogama tradicionalni odnosno egalitarni, provjerili smo postoje li razlike u stavovima o jednakosti rodnih uloga s obzirom na spol, dob i stupanj obrazovanja sudionika, regionalnu pripadnost te žive li u seoskoj ili gradskoj sredini. U tablici 22 prikazani su prosječni rezultati za svako područje, kao i za cijelu skalu, te rezultati t-testa kojim se provjeravala značajnost razlika u rezultatima među spolovima.

Tablica 22. Deskriptivni pokazatelji i razlike među muškarcima i ženama u izraženosti pojedinih subskala Skale stavova o jednakosti rodnih uloga

	Muškarci		Žene		t-test
	M	SD	M	SD	
Posao/tržište rada	3,91	0,718	4,27	0,679	-9,356**
Obitelj	3,50	0,789	4,03	0,727	-12,640**
Obrazovanje	3,51	0,768	3,81	0,778	-7,105**
Politika	3,55	0,898	4,00	0,868	-9,182**
Ukupan rezultat	3,62	0,692	4,04	0,675	-10,750**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Prema očekivanjima, muškarci i žene značajno se statistički razlikuju u ukupnom rezultatu na skali stavova o jednakosti rodnih uloga ($t=10,750$; $p<0,01$), kao i u stavovima o jednakosti u svakom od četiri ispitivana područja života. Smjer razlika pokazuje da žene imaju egalitarnije stavove ($M=4,04$; $SD=0,675$), dok su stavovi muškaraca manje egalitarni ($M=3,62$; $SD=0,692$) iako ih, s obzirom na to da su viši od teoretske srednje vrijednosti skale, ne bismo mogli nazvati tradicionalnima. Radi lakše usporedbe stavova muškaraca i žena o jednakosti u pojedinim područjima, rezultate smo prikazali i grafički (slika 9).

Slika 9. Prosječne vrijednosti muškaraca i žena na pojedinim subskalama Skale stavova o jednakosti rodni uloga

Uočljivo je da i muškarci i žene izražavaju najegalitarnije stavove vezane uz tržište rada. U ostala tri područja muškarci iskazuju praktički jednake stavove ($M_{\text{obitelj}}=3,50$; $M_{\text{obrazovanje}}=3,51$; $M_{\text{politika}}=3,55$). Ti rezultati navode na zaključak da iako se muškarci uglavnom slažu kako je potrebno izjednačiti mogućnosti i vrednovanje muškaraca i žena u svijetu rada, u manjoj mjeri smatraju da je to potrebno u području obiteljskih odnosa, obrazovanju i politici, te da se u tim područjima većina još slaže s tradicionalnom podjelom rodni uloga. S druge strane, stavovi žena o jednakosti rodni uloga u jednakoj su mjeri egalitarni u području obitelji ($M=4,03$) i politike ($M=4,00$), dok je najniži prosječni rezultat dobiven u području obrazovanja ($M=3,81$). Takvi podaci govore da su žene u većoj mjeri osvijestile potrebu za ravnopravnijim odnosima u obitelji i na političkoj sceni, a da su u manjoj mjeri svjesne potrebe za ravnopravnim tretmanom muškaraca i žena u području obrazovanja.

Tablica 23. Deskriptivni pokazatelji i razlike po dobi u izraženosti pojedinih subskala Skale stavova o jednakosti rodni uloga

	1 – 15-29 g.		2 – 30-44 g.		3 – 45-59 g.		4 – 60-89 g.		F-omjer	post hoc test
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD		
OBITELJ	3,79	0,772	3,91	0,786	3,80	0,769	3,60	0,840	8,986**	1-4*; 2-4**, 3-4*
OBRAZOVANJE	3,68	0,798	3,82	0,787	3,72	0,753	3,46	0,768	13,382**	1-4**, 2-4**, 3-4**
POSAO/TRŽIŠTE RADA	4,09	0,745	4,19	0,723	4,10	0,707	4,03	0,701	2,880*	2-4*
POLITIKA	3,83	0,883	3,92	0,935	3,81	0,863	3,61	0,923	7,407**	1-4*, 2-4**, 3-4*
UKUPAN REZULTAT	3,86	0,708	3,96	0,726	3,86	0,666	3,67	0,719	9,822**	1-4*, 2-4**, 3-4*

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

U tablici 23 prikazani su rezultati na Skali stavova o jednakosti rodni uloga za sudionike/ce različite dobi. Analiza varijance pokazala je statistički značajnu razliku u stavovima s obzirom na dob sudionika/ca ($F=9,822$; $p<0,01$), a *post hoc* testovi pokazuju da sudionici/e istraživanja stariji od 60 godina iskazuju stavove koji su manje egalitarni od stavova svih ostalih sudionika/ca iz mlađih dobnih skupina. Iako najviše prosječne vrijednosti kako na cijeloj skali, tako i u pojedinim područjima, imaju sudionici/e u dobi između 30 i 44 godine, te se vrijednosti ne razlikuju statistički značajno od vrijednosti dobivenih u dvjema susjednim dobnim skupinama. Pođemo li od pretpostavke da stavovi pojedine osobe s godinama ne postaju tradicionalniji nego da odražavaju prevladavajuće društvene stavove određenog vremena, možemo zaključiti da su stavovi hrvatskih građana/ki postali manje tradicionalni nego što su bili prije 30 i više godina, odnosno da građani Hrvatske danas imaju egalitarnije stavove o rodni ulogama nego nekada.

Tablica 24. Deskriptivni pokazatelji i razlike po stupnju obrazovanja u izraženosti pojedinih subskala Skale stavova o jednakosti rodni uloga

	1 - NSS		2 - SSS		3 - VSS		F – omjer	post hoc test
	M	SD	M	SD	M	SD		
OBITELJ	3,54	0,810	3,77	0,794	4,02	0,732	25,391**	1-2**; 1-3**, 2-3**
OBRAZOVANJE	3,39	0,742	3,68	0,762	3,90	0,815	30,720**	1-2**; 1-3**, 2-3**
POSAO/TRŽIŠTE RADA	4,01	0,686	4,06	0,736	4,29	0,685	13,039**	1-3**, 2-3**
POLITIKA	3,51	0,934	3,79	0,888	4,04	0,876	24,773**	1-2**; 1-3**, 2-3**
UKUPAN REZULTAT	3,62	0,696	3,83	0,701	4,07	0,691	27,210**	1-2**, 1-3**, 2-3**

** $p<0,01$

U tablici 24 prikazani su rezultati na Skali stavova o jednakosti rodni uloga s obzirom na stupanj obrazovanja. Analiza varijance pokazala je statistički značajnu razliku u stavovima sudionika/ca različitog stupnja obrazovanja, kako u pogledu ukupnog rezultata na skali ($F=27,210$; $p<0,01$), tako i po pojedinim područjima. Rezultati *post hoc* testova pokazuju da se sve tri skupine međusobno statistički značajno razlikuju u stavovima, tj. što su sudionici/e više obrazovani, to su egalitarniji njihovi stavovi o rodni ulogama u različitim životni područjima. Jedina su iznimka stavovi o jednakosti rodni uloga u području rada. Naime u tom su području nisko obrazovani sudionici/e iskazali jednako egalitarne stavove kao i srednje obrazovani, pa se te dvije skupine međusobno ne razlikuju, no obje se razlikuju od visoko obrazovanih sudionika/ca koji i u tom području iskazuju najegalitarnije stavove. Čini se da formalno obrazovanje ipak ostvaruje svoj utjecaj u pogledu jednakog uvažavanja osoba oba spola i razvoja svijesti o njihovim jednakim pravima i mogućnostima u razni životni područjima.

Tablica 25. Deskriptivni pokazatelji i razlike po tipu naselja u izraženosti pojedinih subskala Skale stavova o jednakosti rodni uloga

	SELO		GRAD		t-test
	M	SD	M	SD	
POSAO/TRŽIŠTE RADA	4,05	0,726	4,14	0,715	-2,254*
OBITELJ	3,64	0,817	3,86	0,779	-4,813**
OBRAZOVANJE	3,58	0,793	3,72	0,779	-3,192**
POLITIKA	3,72	0,937	3,83	0,890	-2,271*
UKUPAN REZULTAT	3,75	0,732	3,90	0,696	-3,520**

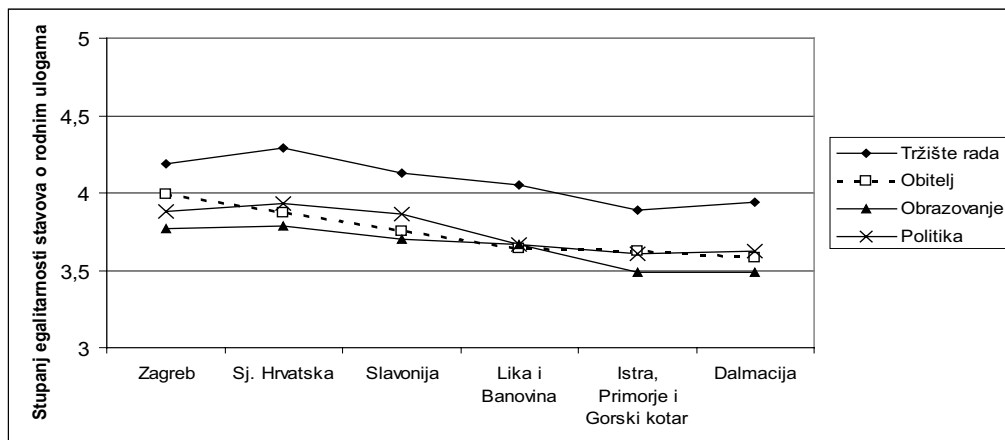
* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

U tablici 25 prikazani su prosječni rezultati na Skali stavova o jednakosti rodni uloga stanovnika seoskih i gradskih sredina. Rezultati t-testa pokazali su statistički značajnu razliku u ukupnom stavu ($t=3,520$; $p < 0,01$), kao i u pojedinim područjima, u smjeru egalitarnijih stavova gradskog stanovništva. Veće su su razlike međutim dobivene u stavovima o jednakosti rodni uloga u obitelji ($t=4,813$; $p < 0,01$) i u području obrazovanja ($t=3,192$; $p < 0,01$) nego u stavovima u području rada ($t=2,254$; $p < 0,05$) i politike ($t=2,271$; $p < 0,05$). Čini se da sredina u kojoj ljudi žive u većoj mjeri određuje što se smatra prihvatljivim odnosom među spolovima i kakve bi trebale biti uloge muškaraca i žena u obitelji i u pogledu obrazovanja nego što se odražava u shvaćanjima vezanima uz jednakost spolova na tržištu rada i u političkoj sferi.

Tablica 26. Deskriptivni pokazatelji i razlike po regijama u izraženosti pojedinih subskala Skale stavova o jednakosti rodni uloga

	1 - Zgb		2 - Sj. Hrv.		3 - Slav.		4 - Lika		5 - Istra		6 - Dalm.		F omjer	post hoc test
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD		
Posao/tržište rada	4,19	0,729	4,29	0,646	4,13	0,687	4,05	0,716	3,89	0,720	3,94	0,742	10,068**	1-5**, 1-6**, 2-5**, 2-6**
Obitelj	3,99	0,761	3,87	0,735	3,75	0,797	3,64	0,891	3,62	0,695	3,58	0,853	10,505**	1-3**, 1-4**, 1-5**, 1-6**, 2-5*, 2-6**
Obrazovanje	3,77	0,829	3,79	0,783	3,70	0,755	3,67	0,806	3,49	0,747	3,49	0,736	6,820**	1-5**, 1-6**, 2-5*, 2-6**, 3-6*
Politika	3,88	0,965	3,93	0,916	3,86	0,795	3,67	0,972	3,61	0,800	3,62	0,918	5,575**	1-5*, 1-6*, 2-5**, 2-6**, 3-5*, 3-6*
Ukupan rezultat	3,98	0,728	4,00	0,683	3,86	0,679	3,75	0,760	3,66	0,620	3,65	0,711	10,705**	1-5**, 1-6**, 2-5**, 2-6**, 3-6*

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Slika 10. Razlike u stavovima o jednakosti rodnih uloga u različitim životnim područjima iz 6 hrvatskih regija

U tablici 26 prikazani su podaci koji pokazuju regionalne razlike u stavovima, no radi lakšeg snalaženja i uočavanja razlika među regijama iste smo podatke prikazali i grafički na slici 10. Analizom varijance utvrđena je statistički značajna razlika među regijama, kako u ukupnom stavu o jednakosti rodnih uloga ($F=10,705$; $p<0,01$) tako i u svakom od četiri ispitivana područja. Promatrajući ukupne rezultate za stavove sudionika/ca iz pojedinih regija, kao i rezultate *post hoc* analiza, može se uočiti da su najegalitarnije stavove iskazali sudionici/e iz Zagreba i Sjeverne Hrvatske, zatim sudionici/e iz Slavonije, dok su statistički značajno manje egalitarne stavove iskazali sudionici/e iz Istre, Primorja i Gorskog kotara te sudionici/e iz Dalmacije. Općenito se može primijetiti da sudionici/e iz Zagreba i Sjeverne Hrvatske imaju najviše prosječne rezultate u svim područjima, a sudionici/e iz Istre, Primorja i Gorskog kotara te sudionici/e iz Dalmacije najniže, i to statistički značajno niže od prvih dviju regija. Stavovi tih dviju skupina sudionika/ca jasno se grupiraju, i regije unutar svake skupine međusobno se ne razlikuju. Dodatne razlike među regijama mogu se uočiti u pogledu stavova o jednakosti rodnih uloga u politici i obrazovanju, pri čemu se stavovi sudionika/ca iz Slavonije grupiraju sa stavovima sudionika/ca iz Zagreba i Sjeverne Hrvatske i statistički se značajno razlikuju od stavova druge skupine. Na temelju dobivenih rezultata mogli bismo zaključiti da su stavovi sudionika/ca iz sjevernijih dijelova Hrvatske egalitarniji po onome što se očekuje i prihvaća od pripadnika pojedinog spola, a da su stavovi sudionika/ca iz južnijih dijelova Hrvatske manje egalitarni, odnosno tradicionalniji. Konačno, najsloženija slika pokazala se u stavovima o jednakosti rodnih uloga u obitelji, pri čemu se, uz uobičajene razlike dobivene u ostalim područjima, stav sudionika/ca iz Zagreba pokazao statistički značajno egalitarnijim od stavova sudionika/ca iz svih drugih regija osim Sjeverne Hrvatske. Kako u svim tim regijama ima više sudionika/ca iz seoskih sredina nego u Zagrebu i Sjevernoj Hrvatskoj, čini se da je socijalna sredina u kojoj ljudi žive značajan faktor koji se odražava u stavovima o jednakosti rodnih uloga u obitelji.

Razmotrimo li sve rezultate dobivene primjenom Skale stavova o jednakosti rodni uloga, kao i rezultate svih provjera razlika po spolu, dobi, stupnju obrazovanja, regionalnoj pripadnosti te po tome žive li sudionici/e u seoskoj ili gradskoj sredini, uočljivo je da hrvatski građani i građanke pokazuju najegalitarnije stavove u pogledu vrednovanja spolova na tržištu rada i da su u tom području najmanje prisutne razlike po ispitivanim varijablama. Taj podatak govori o razvijenoj svijesti građana Hrvatske da muškarci i žene trebaju imati jednake mogućnosti pri zapošljavanju, da im treba ravnopravno omogućiti napredovanje te da rezultate njihova rada treba jednako vrednovati. Suprotno od toga, čini se da je najmanje razvijena svijest o jednakosti rodni uloga u području obrazovanja, što je vjerojatno odraz činjenice da u našem društvu muškarci i žene imaju posve jednaka prava na školovanje koja se već desetljećima ostvaruju, dok se nejednakost rodni uloga izražava na mnogo suptilniji i često teško uočljiv način, npr. u stereotipnom prikazu muškaraca i žena u školskim udžbenicima ili nejednakom pružanju podrške i poticanja daljnjeg obrazovanja i usavršavanja muškaraca i žena.

U području politike i obitelji pokazali su se podjednako egalitarni stavovi, no uočljivo je da se u području obitelji stavovi sudionika/ca najviše međusobno razlikuju po svim ispitivanim varijablama te da su te razlike više nego razlike u ukupnim rezultatima na cijeloj skali. Muškarci, starije osobe, manje obrazovani, stanovnici seoskih sredina te sudionici iz južnijih regija iznijeli su značajno manje egalitarne stavove o pravima i obvezama muškaraca i žena u partnerskim i roditeljskim ulogama nego žene, mlađe osobe, više obrazovani, gradsko stanovništvo i sudionici/e iz Zagreba i Sjeverne Hrvatske. Čini se da je u pogledu odnosa u obitelji moguće izdvojiti jasne skupine s tradicionalnijim stavovima na koje je moguće usmjeriti aktivnosti jačanja svijesti o potrebi ravnopravnije podjele uloga u obitelji i mijenjanja tradicionalnih uvjerenja o muškarcu kao glavi obitelji koji donosi odluke i upravlja financijama, a ženi kao onoj čija je zadaća briga o kući i djeci.

Dobiveni nalazi u skladu su s istraživanjima provedenim u SAD-u, koja su pokazala da su se od sredine 1960-ih godina ublažila tradicionalna uvjerenja o tome da žene i muškarci moraju preuzimati različite uloge izvan i unutar doma te da imaju različita prava i privilegije. Stavovi o obrazovanju i zaposlenju najviše su se liberalizirali, dok su stavovi o patrijarhalnoj strukturi obitelji i rigidnim podjelama kućanskih poslova liberalizirani u manjoj mjeri (prema Spence, Deaux i Helmreich, 1985).

Uvjerenja o uzrocima rodne diskriminacije

Jedan od problema ovog istraživanja bio je utvrditi kojim uzrocima građani i građanke Hrvatske atribuiraju rodnu diskriminaciju u našem društvu. Zanimalo nas je u kojoj mjeri različitim uzrocima hrvatski građani/ke pripisuju diskriminaciju na temelju spola, tj. vide li krivce za nju u počiniteljima, objašnjavaju li je karakteristikama žrtve ili je opravdavaju nekim vanjskim, situacijskim uzrocima. Odgovori svih sudionika/ca istraživanja na to pitanje prikazani su u tablici 27.

Tablica 27. Postoci, raspršenja i rangovi odgovora na pitanja o uzrocima diskriminacije po spolu

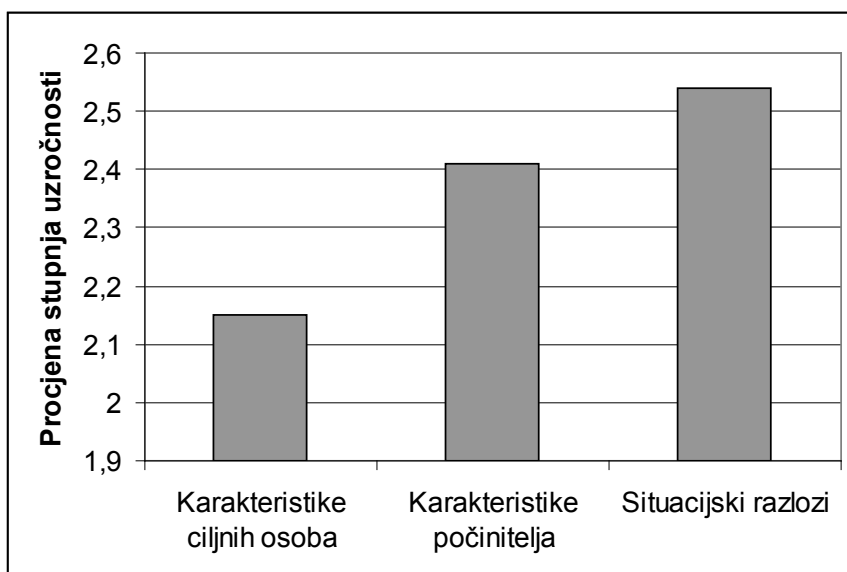
	uopće nije razlog	donekle je razlog	često je razlog	najčešće je razlog	M	SD	Rang
Zbog nejednakih sposobnosti muškaraca i žena.	34,8	38	22,4	4,7	1,97	0,873	7
Zbog bioloških razlika između muškaraca i žena (rađanje, tjelesna snaga).	16,7	42,7	30,6	10	2,34	0,871	4
Zbog borbe za moć/prevlast jednog spola.	16,3	36,3	34,4	13	2,44	0,912	3
Zbog osobnih interesa, koristi pojedinaca.	12,5	32,2	37,1	18,2	2,61	0,923	2
Zbog zlonamjernosti.	25,5	38,6	27,2	8,6	2,19	0,915	6
Zbog navika ili običaja.	6,8	31,4	37,7	24,1	2,79	0,885	1
Zbog svijesti da neće biti kažnjeni.	22,9	37,3	28,5	11,3	2,28	0,942	5

Pogledamo li distribuciju odgovora u tablici 27, možemo vidjeti da većina sudionika/ca smatra kako razlog rodnoj diskriminaciji nisu nejednake sposobnosti muškaraca i žena (34,8%), dok ih s druge strane najviše smatra da se diskriminacija po spolu događa zbog navika i običaja (zbrojimo li zajedno odgovore *često* i *najčešće je razlog*, postotak iznosi 61,8%). Pojedine uzroke rangirali smo prema aritmetičkim sredinama procjena sudionika/ca (zadnji stupac u tablici 27). Možemo vidjeti da odmah nakon navika i običaja (M=2,79) sudionici/e razloge rodnoj diskriminaciji vide u osobnim interesima i koristi pojedinaca (M=2,61) te u borbi za moć odnosno prevlast jednog spola (M=2,44). Slijedi pripisivanje rodne diskriminacije biološkim razlikama među spolovima, kao što su rađanje ili tjelesna snaga (M=2,34). Najveći postotak sudionika (42,7%) smatra da je to donekle razlog, 30% da je često, a 10% da je najčešće razlog diskriminaciji na temelju spola. Oko 40% smatra da je razlog diskriminaciji svijest da počinitelji neće biti kažnjeni (M=2,28), oko 35% uzrok vidi u zlonamjernosti ljudi (M=2,19), a oko 27% smatra da su razlog nejednake sposobnosti muškaraca i žena (M=1,97).

Osim procjena navedenih razloga, sudionici/e su mogli i sami navesti razlog koji smatraju odgovornim za rodnu diskriminaciju, a mi ga nismo unaprijed ponudili. Samo 11 sudionika/ca istraživanja iskoristilo je tu mogućnost. Dvoje je navelo da je razlog primitivizam ljudi, dok su po jedanput navedeni sljedeći razlozi: ljubomora, moć, izazov, nedosljednost, bolovanja, krivnja samih žena, nesigurnost, povučenost, nizak stupanj osviještenosti. Promotrimo li nabrojene razloge, možemo uočiti da se većina može podvesti pod one koje smo i sami ponudili.

Procjenjivani razlozi mogu se razvrstati u tri kategorije atribucija. Jednu čine *karakteristike ciljnih osoba*, tj. onih koje se diskriminira, i u tu kategoriju mogu se uvrstiti dva navedena

uzroka: nejednake sposobnosti muškaraca i žena te biološke razlike između spolova. Drugu kategoriju čine *karakteristike počinitelja*, tj. onih koji diskriminiraju, a u nju se mogu uvrstiti tri ponuđena uzroka: borba za moć/prevlad, osobni interesi i korist počinitelja te zlonamjernost. Konačno, u treću kategoriju, koju čine *situacijski razlozi*, ulaze dva ponuđena uzroka: navike i običaji te svijest da će se proći nekažnjeno. Na slici 11 prikazani su prosječni rezultati atribuiranja rodne diskriminacije tim trima kategorijama uzroka.

Slika 11. Prosječne procjene stupnja uzročnosti kategorija uzroka rodne diskriminacije

Dobiveni rezultati pokazuju da sudionici/e u najvećoj mjeri vjeruju da se diskriminacija na temelju spola može objasniti situacijskim uzrocima, tj. navikama i običajima koji postoje u našem društvu, kao i svijesću počinitelja da većina takvih postupaka prođe nekažnjeno. Drugim riječima, sudionici/e razloge rodnoj diskriminaciji nalaze prvenstveno u načinu funkcioniranja našeg društva, što s jedne strane govori kako smatraju da, zbog navika i običaja, pojedinci nisu ni svjesni da je neki postupak diskriminirajući, ali i da bi se stanje moglo popraviti oštrijom provedbom sankcija za diskriminaciju na temelju spola. Na drugom mjestu prema procjeni uzročnosti nalaze se karakteristike počinitelja, odnosno odgovornost za rodnu diskriminaciju vidi se u interesima počinitelja. Ispitani hrvatski građani/ke u najmanjoj mjeri smatraju da se diskriminacija po spolu može objasniti biološkim razlikama ili razlikama u sposobnostima muškaraca i žena, tj. svojim odgovorima pokazuju da su svjesni kako se diskriminacija ne može opravdati karakteristikama žrtve.

Provjerili smo razlikuju li se atribucije uzroka rodne diskriminacije po spolu, dobi, stupnju obrazovanja i regionalnoj pripadnosti sudionika/ca te po tome žive li u seoskoj ili gradskoj sredini. Postoci pojedine procjene i prosječni odgovori muškaraca i žena, kao i razlike među njima, prikazani su u tablici 28.

Tablica 28. Postoci odgovora, deskriptivni pokazatelji i razlike među muškarcima i ženama u atribuiranju uzroka diskriminacije po spolu

		uopće nije razlog	donekle je razlog	često je razlog	najčešće je razlog	M	SD	t
Zbog nejednakih sposobnosti muškaraca i žena	m	31,6	42,3	22,2	3,9	1,98	,833	nema razlika
	ž	37,8	34,1	22,6	5,5	1,96	,907	
Zbog bioloških razlika između muškaraca i žena	m	15,6	46,0	29,3	9,2	2,32	,845	nema razlika
	ž	17,7	37,7	31,8	10,7	2,35	,894	
Zbog borbe za moć/prevlast jednog spola	m	23,1	38,4	29,4	9,1	2,24	,911	7,693 **
	ž	10,1	34,4	39,0	16,5	2,62	,877	
Zbog osobnih interesa, koristi pojedinaca	m	16,1	32,1	35,7	16,1	2,52	,945	3,474 **
	ž	9,3	32,2	38,4	20,1	2,69	,895	
Zbog zlonamjernosti	m	30,7	37,9	24,8	6,6	2,07	,902	4,525 **
	ž	20,8	39,2	29,5	10,5	2,30	,914	
Zbog navika ili običaja	m	7,3	35,2	38,6	18,8	2,69	,859	3,987 **
	ž	6,4	28,0	36,9	28,8	2,88	,900	
Zbog svijesti da neće biti kažnjeni	m	26,9	38,0	25,7	9,4	2,18	,934	3,967 **
	ž	19,3	36,7	31,0	13,0	2,38	,939	

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Na temelju dobivenih podataka možemo zaključiti da se muškarci i žene ne razlikuju u atribuciji rodne diskriminacije karakteristikama muškaraca i žena, dok su na svim ostalim ponuđenim uzrocima utvrđene statistički značajne razlike među spolovima. Žene značajno više nego muškarci pripisuju rodnu diskriminaciju borbi za moć/prevlast jednog spola ($t=7,693$; $p < 0,01$), zlonamjernosti počinitelja ($t=4,525$; $p < 0,01$), osobnim interesima i koristi pojedinaca ($t=3,474$; $p < 0,01$), navikama i običajima ($t=3,987$; $p < 0,01$) te svijesti počinitelja da neće biti kažnjeni ($t=3,967$; $p < 0,01$). Pogledamo li hijerarhiju razloga rodne diskriminacije, uočiti ćemo da se muškarci i žene slažu u procjeni najčešćih (navike i običaji, te osobni interesi i korist pojedinaca) i najrjeđih razloga (zlonamjernost počinitelja i nejednake sposobnosti muškaraca i žena). No, za razliku od muškaraca, žene kao redom treći razlog navode borbu za moć/prevlast jednog spola, dok biološke razlike procjenjuju tek petima po važnosti. Općenito se može reći da, iako oba spola prvenstveno smatraju da su uzrok rodne diskriminacije navike i običaji, žene u većoj mjeri nego muškarci ističu kao razlog interese počinitelja.

Analiza varijance pokazala je da nema statistički značajnih dobnih razlika u uvjerenjima o uzrocima rodne diskriminacije, dok se različito obrazovani sudionici/e razlikuju samo u pripisivanju rodne diskriminacije nejednakim sposobnostima muškaraca i žena ($F=4,828$; $p < 0,01$). Sudionici/e s niskim stupnjem obrazovanja taj razlog procjenjuju značajno češćim uzrokom diskriminacije po spolu nego visoko obrazovani sudionici/e. Taj je nalaz u skladu s nalazom o izraženosti rodnih predrasuda, gdje se pokazala razlika u istom smjeru.

Male razlike u atribucijama dobivene su i među gradskim i seoskim stanovništvom. Iako se redoslijed razloga kojima pripisuju rodnu diskriminaciju ne razlikuje, provjera razlika u

prosječnim procjenama primjenom t-testa pokazala je da sudionici/e koji žive u gradskoj sredini statistički značajno više nego sudionici/e iz seoskih sredina rodnu diskriminaciju pripisuju osobnim interesima i koristi pojedinaca ($t=2,466$; $p<0,05$) te borbi za moć/prevlast jednog spola ($t=2,142$; $p<0,05$).

U tablici 29 prikazane su prosječne procjene pojedinih razloga rodne diskriminacije sudionika/ca iz šest ispitivanih regija, kao i njihov redoslijed. Očito je da sudionici/e iz Zagreba, Sjeverne Hrvatske, Slavonije te Istre, Primorja i Gorskog kotara gotovo jednako rangiraju uzroke diskriminacije po spolu: najčešćim razlogom za nju percipiraju navike i običaje, a zatim uzroke koji su vezani uz interese počinitelja. Nakon toga procjenjuju da se diskriminacija javlja zbog svijesti počinitelja da neće biti kažnjeni te zbog bioloških razlika između muškaraca i žena. Na pretposljednem mjestu nalazi se percepcija zlonamjernosti počinitelja, a na posljednjem (i to u svim regijama) nejednake sposobnosti muškaraca i žena. Od takvog redoslijeda donekle odstupaju procjene sudionika/ca iz Like i Banovine, kao i iz Dalmacije. Sudionici/e iz obiju regija na prvo mjesto stavljaju osobne interese i korist pojedinaca, a sudionici/e iz Like i Banovine odmah iza toga navode borbu za moć/prevlast jednog spola. Prema njihovim procjenama, navike i običaji tek su redom treći uzrok rodnoj diskriminaciji. Sudionici/e iz Dalmacije na trećem mjestu navode biološke razlike među spolovima. Ostali razlozi uglavnom su jednako rangirani kao u drugim regijama.

Tablica 29. Deskriptivni pokazatelji i razlike po regijama u atribuiranju uzroka diskriminacije po spolu

	1 - ZGB		2 - SJ. HR		3 - SLAV		4 - LIKA		5 - ISTRA		6 - DALM		F	Post hoc test
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD		
Zbog navika ili običaja	2,89	,843	2,93	,889	2,77	,873	2,66	,932	2,85	,852	2,58	,903	5,750 **	1-6**, 2-6**
Zbog osobnih interesa, koristi pojedinaca	2,62	,904	2,70	,832	2,69	,915	2,83	,888	2,15	1,028	2,62	,914	6,690 **	1-5**, 2-5**, 3-5**, 4-5**, 5-6**
Zbog borbe za moć/prevlast jednog spola	2,46	,883	2,54	,853	2,49	,905	2,72	,977	2,13	,939	2,35	,912	7,135 **	1-5*, 2-5**, 3-5*, 4-5**, 4-6*
Zbog svijesti da neće biti kažnjeni	2,41	,909	2,49	,918	2,40	,989	2,23	,950	1,89	,916	2,07	,873	12,440 **	1-5**, 1-6**, 2-5**, 2-6**, 3-5**, 3-6**
Zbog bioloških razlika između muškaraca i žena	2,40	,825	2,39	,881	2,29	,884	2,53	,937	2,02	,850	2,35	,847	5,929 **	1-5**, 2-5**, 4-5**, 5-6*
Zbog zlonamjernosti	2,17	,889	2,33	,888	2,39	,995	2,27	,950	1,89	,915	2,04	,813	8,512 **	2-5**, 2-6*, 3-5**, 3-6**, 4-5*
Zbog nejednakih sposobnosti muškaraca i žena	2,05	,868	1,98	,911	1,88	,875	2,05	,934	1,80	,760	1,97	,873	2,479 *	nisu značajni

* $p<0,05$; ** $p<0,01$

Analiza varijance pokazala je da postoje statistički značajne razlike među regijama u prosječnim procjenama svih razloga osim nejednakih sposobnosti muškaraca i žena, što je razlog koji svi sudionici/e jednako nisko procjenjuju. Te razlike dijelom proizlaze iz toga što su sudionici/e iz Istre, Primorja i Gorskog kotara sve razloge procijenili značajno niže od svih ostalih sudionika/ca, osim „navika ili običaja“, koje su procijenili izrazito visoko u odnosu na sve druge razloge, no podjednako kao i sudionici/e iz drugih regija. Osim toga, razlikama su pridonijele procjene sudionika/ca iz Dalmacije i Like i Banovine, a razloge u kojima njihove procjene odstupaju od procjena ostalih sudionika/ca naveli smo u prethodnom odlomku. Najveća razlika među regijama pokazala se u procjeni razloga „svijest da neće biti kažnjeni“, koji sudionici/e iz sjevernijih regija Hrvatske rangiraju više nego sudionici/e iz južnijih regija.

Zaključna razmatranja dobivenih nalaza

Sagledamo li u cjelini rezultate prikazane u ovom poglavlju, možemo zaključiti da hrvatski građani/ke iskazuju relativno nizak stupanj rodnih predrasuda te da imaju u većoj mjeri egalitarne nego tradicionalne stavove o rodnim ulogama u četiri ispitivana područja: obitelji, obrazovanju, tržištu rada i politici. Drugim riječima, istraživanje provedeno na reprezentativnom uzorku građana i građanki RH pokazuje da većina ne dijeli seksističke stavove o intelektualnoj nadmoći i razlikama u sposobnostima muškaraca i žena, odnosno smatraju da bi muškarci i žene trebali imati jednaka prava i mogućnosti u ostvarivanju različitih životnih uloga te da bi trebali biti jednako vrednovani. U skladu s time su i odgovori na pitanje zašto se rodna diskriminacija javlja u našem društvu – uvjerenje da se diskriminacija događa zbog razlika između muškaraca i žena najmanje je zastupljeno. Ona se većinom objašnjava navikama i običajima koji su uvriježeni u našem društvu, a zatim osobnim interesima i koristi osoba koje diskriminiraju.

Takvi nalazi upućuju na razvijenu svijest hrvatskih građana/ki o neopravdanosti diskriminacije na temelju spola, pa bi se moglo očekivati da realno percipiraju u kojoj je mjeri diskriminacija prisutna u njihovoj okolini, da prepoznaju neravnopravne postupke prema osobi zbog njezina spola kao diskriminaciju, kao i da na njih adekvatno reagiraju. Je li to zaista tako, vidjet ćemo u sljedećim poglavljima.

Na ovome mjestu željeli bismo još istaknuti da su dobiveni rezultati doduše optimistični u pogledu suzbijanja rodne diskriminacije, ali da su takvi u prosjeku. Među stanovništvom Hrvatske postoje međutim značajne razlike u stavovima o jednakosti rodnih uloga i rodnim predrasadama s obzirom na spol, dob, stupanj obrazovanja, žive li u gradskoj ili seoskoj sredini te iz koje su regije. Najveće razlike dobivene su, u skladu s očekivanjima, između odgovora muškaraca i žena, no općenito podaci pokazuju da izraženije rodne predrasude i manje egalitarne stavove imaju muškarci, niže obrazovane osobe, seosko stanovništvo te stanovnici „južnijih“ hrvatskih regija (Istre, Primorja i Gorskog kotara te Dalmacije). Čini se da su to skupine prema kojima bi trebalo usmjeriti akcije osmišljene za podizanje svijesti o ravnopravnosti spolova, odnosno mijenjanje tradicionalnih stavova prema egalitarnijima. Posebno međutim treba istaknuti podatak da su stavovi o jednakosti rodnih uloga podjednako egalitarni, a rodne predrasude podjednako manje izražene, u svim dobnim skupinama osim

najstarije (osobe starije od 60 godina). S jedne strane, to može radovati jer ukazuje na to da su se stavovi mlađih generacija „popravili“ u odnosu na stavove starijih generacija. No s druge strane, može i zabrinjavati jer pokazuje da nema sustavnog pomaka u stavovima iz generacije u generaciju, tj. ukazuje na to da mora proći mnogo godina kako bi se dogodio pomak u prevladavajućim stavovima u nekom društvu.

3. 3. Stavovi o reproduktivnim pravima žena

Branka Galić

Reproduktivni status osobe u društvu uvijek je pokazatelj određenog socijalnog statusa. Budući da glavina tereta reprodukcije i reproduktivnih zadaća pada na žene, on uključuje i različite reproduktivne tretmane, kao i različite rizike za reproduktivno zdravlje i život, za žene i muškarce. U svim patrijarhalnim društvima, uključujući hrvatsko društvo, glavna društvena očekivanja od žena svode se na njihove reproduktivne funkcije. Za razliku od žena, društvena očekivanja od muškaraca nisu usmjerena primarno na reprodukciju nego na njihov doprinos društvu kroz profesionalno djelovanje i rad. To znači da se od žena u pravilu očekuje da budu majke, a često se prema toj ulozi i društvenom očekivanju mjere i svi drugi društveni odnosi prema njima, dok se od muškaraca primarno očekuju da budu skrbnici obitelji. Odatle i razlika u pristupu reprodukciji u ovom istraživanju, s obzirom na različite društvene i reproduktivne uloge žena i muškaraca. Premda su moderna društva promijenila mnoge od karakteristika rigidnih patrijarhata koji su žene svodili isključivo na reproduktivnu funkciju, ni moderna društva nisu lišena seksizma u tom smislu, pa se od žena i dalje očekuje da primarno ispunjavaju ulogu majki i odgajateljica. Prema rezultatima istraživanja koje je u RH provedeno 2004. godine na reprezentativnom uzorku hrvatske populacije (N=1202) (Galić, 2004, 2006), uloga žene-majke, namijenjena ženi u prošlosti, i danas se pokazuje za ženu najpoželjnijom. Različit položaj žena u odnosu na muškarce u društvenoj strukturi, kao i strukturalne razlike među samim ženama unutar njihove rodne grupe, ukazuju na različite oblike društvenih nejednakosti ili diskriminacija kada je riječ o pitanjima reprodukcije. Tako se, recimo, mladim ženama izvan braka ne omogućuje jednako sustavan pristup informacijama ili sredstvima kontracepcije i reprodukcije kao ženama u braku, a često i pristup određenim tehnikama i tretmanima ovisi isključivo o socijalnom statusu žena, tj. o ne/mogućnosti plaćanja. Ili, recimo, klinike za neplodnost u mnogim su zemljama nedostupne ženama koje nisu udane. U tom smislu i moderni patrijarhat (neopatrijarhat) (Walby, 1990) u mnogim svojim aspektima podrazumijeva „prikriveni“, „benevolentni“ i „postmoderni“ seksizam (Glick i Fiske, 1997; Masser i Abrams, 1999; Morrison, Morrison, Pope, Zumbo, 1999).

Premda je država Hrvatska inkorporirala u svoj pravni korpus sva prava za žene i muškarce stečena u prošlom sustavu, uključujući pravo odlučivanja o reprodukciji te ostvarivanja najviših standarda reproduktivnog zdravlja, dugi niz godina u Hrvatskoj se bez uspjeha pokušavalo uvesti neke modernizacijske mehanizme reguliranja postupaka reprodukcije, u skladu s medicinskim dostignućima i modernim reproduktivnim tehnikama. Naime Hrvatska je, premda je preuzela stari zakon iz 1978. godine koji regulira pitanja reprodukcije, rađanja, pobačaja i umjetne oplodnje, *Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece* (1978), sve više bila u raskoraku između promjena u sustavu medicinske znanosti, tehnologija i ljudskih prava, za čime je taj zakon uvelike kaskao, a zbog čega su mnoge žene u svojim reproduktivnim pravima, praksi i statusu bile u potencijalnoj opasnosti povećanih rizika za zdravlje ili različitih oblika zloupotreba pri određenim reproduktivnim tretmanima. I premda je Hrvatska usvojila i potpisala neke međunarodne

dokumente koji osiguravaju najviše standarde reproduktivnog zdravlja, statusa i ljudskih prava vezanih uz reprodukciju, posljednjih više od deset godina bilo je pokušaja uskraćivanja ili otežavanja mogućnosti ostvarenja nekih prava iz reproduktivnog zdravlja, kao što su zatvaranje nekih ovlaštenih klinika za pobačaje, uskraćivanje obavljanja pobačaja pozivanjem na prigovor savjesti u ovlaštenim klinikama, neujednačeno naplaćivanje usluga prekida trudnoće, višestruki neuspješni pokušaji uvođenja seksualne edukacije u obrazovni sustav, izvrgavanje riziku „krađa“ jajnih stanica pri postupcima medicinski potpomognute oplodnje, izvrgavanje riziku stigmatizacije djece rođene postupcima medicinski potpomognute oplodnje i etiketiranju takve djece od strane nekih predstavnika religijskih institucija itd. Svi ti procesi upozorili su na nestabilnost i krhkost reproduktivnog statusa žena te njihovih temeljnih ljudskih prava u tom smislu, konzervativnost određenih politika koje su pokušavale zauzeti autoritarne pozicije u pogledu ženskih reproduktivnih ogleda, a zbog čega smo i mi smatrali potrebnim istražiti neke stavove populacije o reproduktivnim pravima žena i njihovom reproduktivnom statusu. Posljednji događaji vezani uz donošenje novog zakona o medicinski potpomognutoj oplodnji također govore u prilog određenoj nesigurnosti, pa i retradicalizaciji postupka takve oplodnje, u usporedbi sa starim zakonom iz 1978. godine, a pojavila su se i pitanja uskraćivanja prava žena na pobačaj ili njegove još veće restrikcije. Oko toga su se u Hrvatskoj već počele voditi brojne polemike u široj i stručnoj javnosti, a može se očekivati da će se one intenzivirati (Rittossa, 2005). Zbog toga nas je zanimalo, u okviru ovoga istraživanja o rodnoj ne/jednakosti i diskriminaciji u hrvatskom društvu, doznati stavove i mišljenja ispitanika i ispitanica o reproduktivnim ulogama i nekim pitanjima vezanim uz reprodukciju, kao što su pitanja pobačaja, medicinski potpomognute oplodnje i bračnog statusa te ograničavanja ženskih odluka o reprodukciji od strane države.

Rezultati i interpretacija

Iz rezultata u tablici 30 na ukupnom uzorku vidljivo je da se većina od $\frac{3}{4}$ ispitanika i ispitanica (75,1%) „slažu“ te „u potpunosti slažu“ u mišljenju o pravu žene da sama odlučuje o reprodukciji, tj. da „Žena treba imati pravo izbora o zadržavanju trudnoće“. Onih koji se tome protive ima tek 9,2%, dok je 15,7% ispitanika/ca neodređeno, tj. „niti se slažu, niti ne slažu“. Ispitana populacija slično misli i u pogledu medicinski potpomognute oplodnje i uvjetovanja bračnog statusa za taj zahvat, pa ih tako značajna većina od 71% smatra da „Žena koja se liječi od neplodnosti treba imati pravo na umjetnu oplodnju²⁴ bez obzira na to je li u braku ili nije“. S tvrdnjom „Najbolje da odluku o zadržavanju trudnoće žene donese muškarac – otac djeteta“ ne slaže se ukupno 71,6% ispitanika/ca, što se poklapa sa stavom o pravu žene na izbor u pogledu trudnoće. Onih koji se s navedenom tvrdnjom slažu ima tek 8,9%, dok je 19,5% ispitanika/ca neodređeno. S tvrdnjom da „Država treba štiti ljudski zametak (embrij) zakonom, bez obzira na volju žene“ ne slaže se ukupno 40,7% ispitanika/ca, 30,8% ih se ukupno slaže, a 28,4% je neodređeno.²⁵ Gotovo identična distribucija odgovora dobivena je za tvrdnju „Svaka žena

²⁴ Ovdje je, dakako, riječ o medicinski potpomognutoj oplodnji (MPO), ali je u upitniku korišten termin „umjetna oplodnja“ zbog toga što se taj termin uvrježio u svijesti sudionika i kolokvijalnoj upotrebi.

²⁵ Važeći zakon o rađanju u RH, „Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno

koja zatrudni treba roditi dijete“. S tim stavom ne slaže se 40,6% ispitanika/ca, slaže se ukupno 30,6%, dok ih je 28,8% neodređenih. Slični rezultati dobiveni su i u istraživanju o percepciji i stavovima o pobačaju, eutanaziji, samoubojstvu i kloniranju (Cifrić, Marinović Jerolimov, 2007), provedenom na reprezentativnom uzorku od 2220 ispitanika i ispitanica Hrvatske. Navedenim istraživanjem utvrđen je „značajan broj“ (62%) ispitanika/ca koji smatraju da odluku o pobačaju treba prepustiti ženi, a samo oko 1/3 zauzela se za zakonsku zabranu pobačaja. Skupinu koja je najsklonija zakonskoj zabrani pobačaja čine, prema očekivanjima iz istog istraživanja, uvjereni vjernici.

Pogledamo li distribuciju rezultata po spolu (tablice 31 i 32), vidimo da se žene u pravilu još više zalažu za svoja prava izbora u pogledu zadržavanja trudnoće, u pogledu prava na medicinski potpomognutu oplodnju bez obzira na bračni status te još više od muškaraca odbijaju prihvatiti da odluku o zadržavanju trudnoće žene donese muškarac – otac djeteta.

Tablica 30. Postoci i prosječne vrijednosti odgovora na tvrdnjama o stavovima prema reproduktivnim pravima žena

	uopće se ne slažem	ne slažem se	niči se slažem niči se ne slažem	slažem se	u potpunosti se slažem	M	SD
10. Žena treba imati pravo izbora o zadržavanju trudnoće.	5	4,2	15,7	23,1	52	4,13	1,129
11. Žena koja se liječi od neplodnosti treba imati pravo na „umjetnu oplodnju“, bez obzira na to je li u braku ili nije.	6,4	4,8	17,8	23,1	47,9	4,01	1,193
12. Država treba štiti ljudski zametak (embrij) zakonom, bez obzira na ženinu volju.	27,1	13,6	28,4	15,2	15,6	2,79	1,398
13. Najbolje je da odluku o zadržavanju trudnoće žene donese muškarac – otac djeteta.	55,6	16	19,5	5,7	3,2	1,85	1,115
14. Svaka žena koja zatrudni treba roditi dijete.	27	13,6	28,8	15,1	15,5	2,78	1,394

odlučivanje o rađanju djece“, *Narodne novine* 18/78, dopušta mogućnost izbora pobačaja na ženin zahtjev do 10 tjedna trudnoće, ali i kasnije, ako je medicinski indicirano, radi zaštite ženina života, zbog malformacija ploda itd., o čemu odlučuje nadležno povjerenstvo. U pravilu svaka zemlja propisuje zakonsku zaštitu ploda u razvijenijim fazama trudnoće, kao i zaštitu ženina života, u slučajevima kada može biti ugrožen.

Tablica 31. Postoci odgovora muškaraca i žena na tvrdnje o stavovima prema reproduktivnim pravima žena

	spol	uopće se ne slažem	ne slažem se	niti se slažem niti se ne slažem	slažem se	u potpunosti se slažem
10. Žena treba imati pravo izbora o zadržavanju trudnoće.	m	5,0	6,1	21,2	26,0	41,7
	ž	4,9	2,4	10,9	20,5	61,4
11. Žena koja se liječi od neplodnosti treba imati pravo na „umjetnu oplodnju“, bez obzira na to je li u braku ili nije.	m	6,7	6,5	20,2	25,7	40,9
	ž	6,1	3,2	15,6	20,8	54,2
12. Država treba štititi ljudski zametak (embrij) zakonom, bez obzira na ženinu volju.	m	24,4	13,8	31,6	16,0	14,2
	ž	29,6	13,5	25,5	14,5	16,9
13. Najbolje je da odluku o zadržavanju trudnoće žene donese muškarac – otac djeteta.	m	45,3	18,9	26,5	5,7	3,6
	ž	65,0	13,3	13,1	5,8	2,8
14. Svaka žena koja zatrudni treba roditi dijete.	m	22,0	14,3	31,8	17,2	14,7
	ž	31,6	12,9	26,1	13,2	16,2

Tablica 32. Deskriptivni pokazatelji i razlike među muškarcima i ženama za pojedine stavove o reproduktivnim pravima žena

	Muškarci		Žene		t-test
	M	SD	M	SD	
Žena treba imati pravo izbora o zadržavanju trudnoće.	3,93	1,150	4,31	1,081	-6,169**
Žena koja se liječi od neplodnosti treba imati pravo na „umjetnu oplodnju“, bez obzira na to je li u braku ili nije.	3,88	1,209	4,14	1,164	-4,088**
Država treba štititi ljudski zametak (embrij) zakonom, bez obzira na ženinu volju.	2,82	1,347	2,76	1,443	,818
Najbolje je da odluku o zadržavanju trudnoće žene donese muškarac – otac djeteta.	2,03	1,127	1,68	1,078	5,917**
Svaka žena koja zatrudni treba roditi dijete.	2,88	1,332	2,69	1,442	2,521*

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Prosječne vrijednosti i raspršenja za pojedine čestice stavova ispitanika/ca o reproduktivnim pravima žena pokazuju da gotovo na svim tvrdnjama postoje statistički značajne razlike između žena i muškaraca, pri čemu su žene sklonije zastupati svoja prava i mogućnosti odlučivanja o zadržavanju trudnoće ($M=4,31$), nego što to zastupaju muškarci ($M=3,93$), žene su sklonije podržati pravo žena na „umjetnu oplodnju“ bez obzira na bračni status više negoli muškarci, manje od muškaraca podržavaju odluke očeva o zadržavanju trudnoće, a nešto su manje sklone od muškaraca i zauzimati stav da žena koja zatrudni treba roditi dijete. Prema tome, opće zauzimanje žena za vlastitu autonomiju u pogledu reproduktivnih prava, reproduktivnog statusa i odluka o reprodukciji tim su rezultatima istraživanja potvrđena, dok se muškarci nisu pokazali u tolikoj mjeri sklonima podržati istu vrstu njihove autonomije. Čini se da još uvijek potreba muškog kontroliranja ženskih reproduktivnih postoji kao realna opcija koja ima svoju potvrdu u svijesti (muških) ispitanika.

Tablica 33. Deskriptivni pokazatelji i razlike prema dobi u stavovima o reproduktivnim pravima žena

	1 – 15-29 g.		2 – 30-44 g.		3 – 45-59 g.		4 – 60-89 g.		F-omjer	post hoc test
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD		
Žena treba imati pravo izbora o zadržavanju trudnoće.	3,97	1,217	4,24	1,083	4,17	1,099	4,12	1,109	3,264*	1-2*
Žena koja se liječi od neplodnosti treba imati pravo na „umjetnu oplodnju“, bez obzira na to je li u braku ili nije.	3,99	1,164	4,15	1,129	4,07	1,158	3,85	1,291	3,998**	2-4*
Najbolje je da odluku o zadržavanju trudnoće žene donese muškarac – otac djeteta.	1,88	1,126	1,73	1,040	1,80	1,123	1,98	1,161	3,242*	2-4*
Svaka žena koja zatrudni treba roditi dijete.	2,86	1,405	2,70	1,394	2,61	1,342	2,95	1,409	4,143**	3-4*

*. $p < 0,05$; **. $p < 0,01$

Razlike po dobnim skupinama (tablica 33) pokazale su se statistički značajnima uz 5% rizika na četiri tvrdnje. Dvije mlađe dobne skupine razlikuju se kada je u pitanju ženino pravo na izbor u pogledu zadržavanja trudnoće – tome su sklonije osobe srednje životne dobi (između 30 i 44 godine). Između dobne skupine od 30-44 godine i najstarije dobne skupine (iznad 60 godina) dobivene su statistički značajne razlike ($p < 0,05$) kada je riječ o bračnom statusu žene i prava na „umjetnu oplodnju“, čemu su skloniji mlađi nego stariji sudionici/e, kao i kada je riječ o prioritetu odlučivanja djetetova oca kada je riječ o zadržavanju ženine trudnoće – čemu su, pak, sklonije starije osobe. Statistički značajna razlika na istoj razini značajnosti ($p < 0,05$) vidljiva je i između ispitanika/ca srednje životne dobi (45 do 59 godina) i najstarije dobne skupine u pogledu tvrdnje da „svaka žena koja zatrudni treba roditi dijete“, čemu su najstariji najskloniji.

Tablica 34. Deskriptivni pokazatelji i razlike prema stupnju obrazovanja u stavovima o reproduktivnim pravima žena

	1 - NSS		2 - SSS		3 - VSS		F – omjer	post hoc test
	M	SD	M	SD	M	SD		
Žena koja se liječi od neplodnosti treba imati pravo na „umjetnu oplodnju“, bez obzira na to je li u braku ili nije.	3,86	1,26	4,02	1,171	4,18	1,155	5,163**	1-3**
Država treba štiti ljudski zametak (embrij) zakonom, bez obzira na ženinu volju.	3,07	1,363	2,75	1,389	2,53	1,422	10,412**	1-2**, 1-3**
Najbolje je da odluku o zadržavanju trudnoće žene donese muškarac – otac djeteta.	2,16	1,279	1,82	1,077	1,59	0,957	18,718**	1-2**, 1-3**, 2-3*
Svaka žena koja zatrudni treba roditi dijete.	3,30	1,357	2,69	1,356	2,40	1,345	33,617**	1-2**, 1-3**, 2-3**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Analiza stavova o reproduktivnim pravima žena prema stupnju obrazovanja (tablica 34) pokazala je da postoji statistički značajna razlika ($p < 0,01$) između osoba koje imaju nižu stručnu spremu i onih koje imaju visoku kada se radi o bračnom statusu žena koje liječe neplodnost, pri čemu su oni koji imaju visoku stručnu spremu skloniji podržati pravo tih žena na „umjetnu oplodnju“ bez obzira na to jesu li u braku ili nisu. Kada se radi o zahtjevu za zakonskom zaštitom zametka (embrija), bez obzira na ženinu volju, takav su stav spremniji prihvatiti oni koji imaju nižu stručnu spremu u odnosu na sve ostale, sa srednjom i visokom stručnom spremom ($p < 0,01$). Kada su u pitanju stavovi o odlučivanju o trudnoći žene u čemu se preferira pravo odluke muškarca-oca, vidljiva je značajna razlika ($p < 0,01$) između svih skupina ispitanika/ca, pri čemu su takav stav najskloniji podržati oni s nižom stručnom spremom, zatim oni sa srednjom, a najmanje su mu skloni sudionici/ce s visokom stručnom spremom. Slične razlike s obzirom na stručnu spremu ($p < 0,01$) nalazimo i u stavu da „svaka žena koja zatrudni treba roditi dijete“.

Tablica 35. Deskriptivni pokazatelji i razlike prema tipu naselja u stavovima o reproduktivnim pravima žena

	Selo		Grad		t-test
	M	SD	M	SD	
Žena koja se liječi od neplodnosti treba imati pravo na „umjetnu oplodnju“, bez obzira na to je li u braku ili nije.	3,91	1,253	4,08	1,147	-2,546*
Država treba štiti ljudski zametak (embrij) zakonom, bez obzira na ženinu volju.	2,91	1,396	2,71	1,395	2,523*
Najbolje je da odluku o zadržavanju trudnoće žene donese muškarac – otac djeteta.	1,93	1,166	1,79	1,079	2,198*
Svaka žena koja zatrudni treba roditi dijete.	3,09	1,397	2,58	1,355	6,655**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Rezultati stavova o reproduktivnim pravima žena s obzirom na tip naselja, dobiveni t-testom (tablica 35), pokazuju najveću statistički značajnu razliku ($p < 0,01$) u stavu o nužnosti rađanja svakog začetog ploda. Vidljivo je da se u tom stavu razlikuju ispitanici sela i gradova, pri čemu su oni sa sela tome skloniji. U drugim stavovima vidljive su blaže statistički značajne razlike ($p < 0,05$) između urbane i ruralne populacije, pri čemu su oni iz grada više skloni podržati stav o ženinu pravu na „umjetnu oplodnju“ bez obzira na to je li u braku, dok su ispitanici sa sela skloniji podržati stav o državnoj zaštiti zametka (embrija) bez obzira na ženinu volju i o tome da odluku o trudnoći treba donositi muškarac – djetetov otac.

Razlike u stavovima o reproduktivnim pravima žena s obzirom na regionalnu pripadnost ispitanika/ca govore u prilog regionalnim različitostima. Tako je na temelju *post hoc* analize vidljivo da se u pitanju davanja ženama prava izbora o zadržavanju trudnoće statistički značajne razlike nalaze između Sjeverne Hrvatske i Zagreba s jedne strane i Istre, Primorja i Gorskog kotara te Dalmacije s druge, pri čemu su stanovnici Sjeverne Hrvatske i Zagreba najskloniji podržati takav stav, dok su stanovnici Istre, Primorja i Gorskog kotara te Dalmacije takav stav najmanje skloni podržati. Stav da „Žena koja se liječi od neplodnosti treba imati pravo na umjetnu oplodnju bez obzira na to je li u braku ili nije“ najviše su skloni podržati stanovnici Sjeverne Hrvatske, a najmanje oni iz Dalmacije i Slavonije. Stav „Najbolje je da odluku o zadržavanju trudnoće žene donese muškarac – otac djeteta“ najviše su skloni podržati stanovnici Like i Banovine te Dalmacije, za razliku od stanovnika regije Grada Zagreba, koji su tome najmanje skloni. Slabije statistički značajne razlike ($p < 0,05$) na tom stavu vidljive su između regija Zagreba i Istre, Primorja i Gorskog kotara te Slavonije i Dalmacije, pri čemu su stanovnici južnijih regija tome skloniji nego stanovnici Zagreba i Slavonije. Najviše statistički značajnih razlika među regijama vidi se u pogledu stava „Svaka žena koja zatrudni treba roditi dijete“. Takav stav najčešće će podržati Dalmatinci/ke i Slavonci/ke u odnosu na Zagrepčane/ke, kao i Slavonci/ke u odnosu na stanovnike Istre, Primorja i Gorskog kotara. Nešto slabije razlike ($p < 0,05$) pri tom stavu vidljive su između stanovnika/ca Zagreba, koji su tome manje skloni i stanovnika/ca Like i Banovine, koji su tome skloniji, a slično je između stanovnika/ca Istre, Primorja i Gorskog kotara te Dalmacije, od kojih su tome prvi manje skloni, a drugi više. Manja statistički značajna razlika ($p < 0,05$) između regija Istre, Primorja i Gorskog kotara te Dalmacije vidljiva je i kada je u pitanju mišljenje da „Država treba štiti ljudski zametak (embrij) zakonom, bez obzira na ženinu volju“. Takvo mišljenje skloniji su podržati Dalmatinci/ke.

Zaključak

Stavovi ispitanika/ca u pogledu ženskih reproduktivnih prava pokazali su, dakle, određene razlike s obzirom na tradicionalni odnosno moderni pogled na svijet. U tom su smislu žene općenito pokazale više svijesti i potrebe za modernijim pristupom svojim reproduktivnim pravima i statusu, odlukama o reprodukciji, kao i pristupima reproduktivnim tehnikama bez obzira na to jesu li u braku. Muškarci su općenito skloniji zauzimati konzervativnija stajališta o reproduktivnim pravima i statusu žena. Razlike u stavovima među dobnim skupinama također ukazuju na najliberalnije stavove srednje generacije u pogledu odluka o zadržavanju

ili prekidu trudnoće, što se i poklapa s podacima o najvećem broju poroda i pobačaja žena srednje reproduktivne dobi. Obrazovne razlike ispitanika/ca također odražavaju razlike u modernizaciji stavova, pri čemu su manje obrazovani ispitanici/ce skloniji konzervativnijim pristupima odlukama o reprodukciji. Razlike u urbano-ruralnim karakteristikama ukazuju na uobičajeno konzervativnije pristupe onih iz ruralnih krajeva, dok razlike u regijama pokazuju da su regije Sjeverne Hrvatske i Grada Zagreba najmanje sklone patronizirati ženska reproduktivna prava, postavljati im dodatna ograničenja ili reproduktivne odluke uvjetovati određenim bračnim statusom.

3. 4. Percepcija, iskustvo i stavovi o rodnoj (ne)ravnopravnosti u obitelji

Željka Kamenov i Ivana Jugović

Prikaz rezultata istraživanja percepcije, iskustva i stavova o rodnoj diskriminaciji u različitim životnim područjima započet ćemo s obitelji kao osnovnom jedinicom društva. Obitelj kao primarna grupa u kojoj se rađamo i odgajamo, formira nas kao osobe. Od malih nogu svakodnevno smo kao opažači bili izloženi mnogobrojnim ponašanjima ili verbalnim izjavama vezanima uz rodne uloge: postavljala su se određena očekivanja pred muške i ženske članove naše obitelji, svjedočili smo reakcijama koje su nam pokazivale što je prihvatljivo, a što ne. I sami smo često dijelili ta iskustva i tako su se, dijelom izravno a dijelom neizravno, formirali naši stavovi o muškom i ženskom rodu, njihovim karakteristikama i međusobnom odnosu.

Kako pojedinci/ke odrastaju, tako većina stvara svoje obiteljske zajednice u kojima ostvaruje određene partnerske uloge, a najčešće se okuša i u roditeljskoj ulozi. Imamo li tradicionalna ili egalitarna uvjerenja o pravima i dužnostima muškaraca i žena u tim ulogama, pokušat ćemo na različit način organizirati svoju obiteljsku zajednicu, svoje odnose s partnerom ili partnericom, kao i bavljenje djecom i odnos prema njima. Naravno, vrlo je važno dijelimo li ista uvjerenja o rodnim ulogama i odnosima među spolovima s partnerom odnosno partnericom ili se u tome razlikujemo. O tome će ovisiti kako ćemo urediti naše kućanstvo, međusobne odnose, kao i koliko će zajednički život biti izvor zadovoljstva ili frustracije. U istraživanju koje je provela Jugović (2004) pokazalo se da je diskrepancija između stavova o rodnim ulogama i ostvarenih rodnih uloga značajan prediktor zadovoljstva rodnim ulogama žena. Što se muškaraca tiče, razlika između njihovih stavova i ostvarenih rodnih uloga bila je značajno manja, i nije bila povezana sa zadovoljstvom rodnim ulogama.

Rezultate ovog istraživanja prikazat ćemo sljedećim redom: na početku ćemo opisati kako se percipira ravnopravnost odnosa muškaraca i žena u obitelji u našem društvu, zatim kakva su iskustva rodne diskriminacije u obitelji i spremnost na neravnopravno postupanje te na kraju kakvi su stavovi o jednakosti rodnih uloga. Svaku od cjelina započet ćemo prikazom rezultata dobivenih na cijelom uzorku, a zatim razmotriti utvrđene razlike s obzirom na spol, dob i stupanj obrazovanja sudionika/ca, regionalnu pripadnost te na to žive li u gradskoj ili seoskoj sredini.

Percepcija ostvarenosti rodne ravnopravnosti u obitelji

Jednim od pitanja u anketnom upitniku tražili smo da se procijeni koliko je u hrvatskom društvu danas ostvarena ravnopravnost muškaraca i žena u različitim područjima života. Sudionici/e su trebali izraziti svoj stupanj slaganja s tvrdnjama koje opisuju razne oblike (ne)ravnopravnog odnosa među spolovima. Pet tvrdnji odnosilo se na neravnopravnost u obiteljskim ulogama, a njima je zahvaćena podjela kućanskih poslova, briga o djeci, pridavanje važnosti partnerovom poslu/karijeri, donošenje odluka i upravljanje obiteljskim budžetom. U tablici 36 prikazani su podaci dobiveni na cijelom uzorku. U postocima je prikazan broj

sudionika/ca koji su zaokružili pojedini odgovor te aritmetička sredina i standardna devijacija njihovih procjena za svaku tvrdnju.

Tablica 36. Postoci i prosječne vrijednosti odgovora na tvrdnje o percepciji ravnopravnosti muškaraca i žena u području obitelji u hrvatskom društvu

	uopće se ne slažem	ne slažem se	niti se slažem niti se ne slažem	slažem se	u potpunosti se slažem	M	SD
14. Žene još uvijek češće nego muškarci obavljaju kućanske poslove, čak i kad su zaposlene.	1,5	3,6	7,9	35,4	51,6	4,32	0,877
15. Za brigu oko djece, njihovih obaveza i aktivnosti prvenstveno je zadužena majka.	3,5	6,8	14,9	34,6	40,2	4,01	1,068
16. Posao i karijera muškarca u većini obitelji se stavlja ispred posla/karijere žene.	3,2	5	20,2	41,1	30,5	3,91	0,995
17. Najvažnije odluke u obiteljima donose muškarci.	7,7	13,9	30,5	29	18,8	3,37	1,164
18. U većini obitelji muškarci upravljaju obiteljskim novcem.	9,1	18,8	30,9	25,9	15,4	3,20	1,178

Najveće slaganje dobiveno je u pogledu neravnopravne podjele kućanskih poslova – 87% ispitanih hrvatskih građana/ki slaže se da „žene još uvijek češće nego muškarci obavljaju kućanske poslove, čak i kada su zaposlene“. Oko tri četvrtine složilo se da su majke te koje su „prvenstveno zadužene za brigu oko djece, njihovih obaveza i aktivnosti“ (74,8%), kao i da se „posao i karijera muškarca u većini obitelji stavlja ispred posla/karijere žene“ (71,6%). U preostala dva aspekta obiteljskih odnosa percipira se manja neravnopravnost: 47% sudionika/ca percipira da „najvažnije odluke u obiteljima donose muškarci“, 41,3% da „u većini obitelji muškarci upravljaju obiteljskim novcem“, dok se oko 30% sudionika/ca neutralno izjasnilo o obje tvrdnje, a oko četvrtine se s njima ne slaže.

Razmotrimo li te odgovore u cjelini, oni govore da u današnjem hrvatskom društvu još uvijek postoji izrazita neravnopravnost u podjeli brige oko kuće i djece između partnera. Sudionici/e se slažu da te uloge uglavnom obavljaju žene, neovisno o tome što su zaposlene, kao i da se njihov posao ili karijera smatraju manje važnima, a da je suprugov posao na prvome mjestu. I druga su istraživanja pokazala da je u parovima, u kojima su oba partnera zaposlena, žena zadužena za većinu kućanskih poslova i brigu o djeci (Kamenov i sur., 2007; Seccombe, 1986), a Hochschild (1989) je tu pojavu nazvala ženinom „drugom smjenom“. Takvi nalazi pokazuju svijest ljudi da je većina obitelji u hrvatskom društvu još uvijek tradicionalno uređena, barem što se tiče podjele dužnosti. S druge strane, čini se da su prava na odlučivanje i raspolaganje obiteljskim budžetom ravnomjernije raspoređena između partnera. Čini se da suvremeno društvo ženama koje rade izvan kuće, zarađuju i pridonose obiteljskom budžetu priznaje ravnopravan status s muškarcima kad je riječ o zajedničkom odlučivanju i upravljanju obiteljskim novcem, no još uvijek nije spremno osloboditi ih tradicionalnih „ženskih“ dužnosti – vođenja brige o kući i djeci.

Statističkim postupcima t-testa i analize varijance provjerili smo razlikuje li se percepcija neravnopravnosti muškaraca i žena u obitelji s obzirom na spol, dob, stupanj obrazovanja, sredinu u kojoj žive i regionalnu pripadnost. U tablicama koje slijede prikazani su samo rezultati na tvrdnjama za koje su dobivene statistički značajne razlike po navedenim varijablama.

Tablica 37. Postoci odgovora, deskriptivni pokazatelji i razlike među muškarcima i ženama u percepciji ravnopravnosti muškaraca i žena u području obitelji u hrvatskom društvu

	spol	uopće se ne slažem	ne slažem se	niti se slažem niti se ne slažem	slažem se	u potpunosti se slažem	M	SD	t
14. Žene još uvijek češće nego muškarci obavljaju kućanske poslove, čak i kad su zaposlene..	m	2,0	5,0	10,5	41,8	40,7	4,14	,934	7,294 **
	ž	1,0	2,4	5,5	29,7	61,5	4,48	,788	
15. Za brigu oko djece, njihovih obaveza i aktivnosti prvenstveno je zadužena majka.	m	4,2	7,9	19,7	35,6	32,7	3,85	1,092	5,505 **
	ž	2,9	5,7	10,5	33,8	47,1	4,16	1,022	
16. Posao i karijera muškarca u većini obitelji se stavlja ispred posla/karijere žene.	m	4,0	6,3	24,5	43,5	21,7	3,72	1,002	6,517 **
	ž	2,5	3,8	16,3	38,8	38,6	4,07	,961	
17. Najvažnije odluke u obiteljima donose muškarci.	m	7,9	12,7	29,8	32,5	17,1	3,38	1,144	
	ž	7,6	15,0	31,2	25,8	20,4	3,36	1,182	
18. U većini obitelji muškarci upravljaju obiteljskim novcem.	m	8,5	19,0	30,2	28,2	14,1	3,20	1,156	
	ž	9,6	18,5	31,5	23,9	16,6	3,19	1,197	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Muškarci i žene statistički značajno različito percipiraju podjelu uloga između žena i muškaraca u pogledu obavljanja kućanskih poslova ($t=7,294$; $p < 0,01$), brige oko djece ($t=5,505$; $p < 0,01$) i pridavanja važnosti partnerovom poslu/karijeri ($t=6,517$; $p < 0,01$) – žene manje percipiraju da su te uloge ravnopravno podijeljene u svim ovim aspektima nego muškarci. Muškarci i žene ne razlikuju se međutim u percepciji podjele uloga između žena i muškaraca u vezi s donošenjem odluka i upravljanjem kućnim budžetom. Možemo zaključiti da ili žene više nego muškarci uočavaju ili više naglašavaju rodnu neravnopravnost u raspodjeli brige oko kuće i djece među partnerima, što ne iznenađuje s obzirom na to da one u tom pogledu

nose veći teret. Muškarci se u tome slažu s njima, no pomak u distribuciji njihovih odgovora ukazuje da donekle brane sebe i svoj rod ne slažući se da je podjela baš toliko neravnopravna kako je vide žene. Oba spola pristrana su u svojoj percepciji, no ne možemo reći da su slijepi za realnost s obzirom na to da su distribucije njihovih odgovora relativno sukladne.

Tablica 38. Deskriptivni pokazatelji i razlike prema dobi u percepciji ravnopravnosti muškaraca i žena u području obitelji u hrvatskom društvu

	1 – 15-29 g.		2 – 30-44 g.		3 – 45-59 g.		4 – 60-89 g.		F-omjer	post hoc test
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD		
15. Za brigu oko djece, njihovih obaveza i aktivnosti prvenstveno je zadužena majka.	3,97	1,100	3,89	1,128	4,02	1,032	4,17	0,988	4,436**	2-4**
16. Posao i karijera muškarca u većini obitelji se stavlja ispred posla/karijere žene.	3,73	1,022	3,85	1,043	3,99	0,900	4,04	0,978	6,758**	1-3*; 1-4**
17. Najvažnije odluke u obiteljima donose muškarci.	3,29	1,165	3,29	1,137	3,34	1,172	3,56	1,166	4,328**	1-4*; 2-4*

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

U tablici 38 prikazane su dobne razlike u prosječnim odgovorima. Sudionici/e različite dobi ne razlikuju se u percepciji podjele uloga između žena i muškaraca u pogledu raspodjele kućanskih poslova, kao ni u pogledu upravljanja obiteljskim budžetom. Što se tiče brige o djeci, sudionici/e stariji od 60 godina značajno više procjenjuju da su za nju zadužene majke nego sudionici/e u dobi od 30 do 44 godine ($F=4,436$; $p < 0,01$). Manju važnost koja se pridaje ženinom poslu/karijeri značajno više percipiraju osobe starije od 45 godina nego one do 29 godina ($F=6,758$; $p < 0,01$). Konačno, vodeću ulogu muškaraca u donošenju odluka značajno više percipiraju sudionici/e stariji od 60 godina nego oni u dobi do 44 godine. Općenito gledajući, smjer razlika je na sve tri tvrdnje isti: što su sudionici/e stariji, to percipiraju veću razliku u podjeli obiteljskih uloga između muškaraca i žena. Taj nalaz može proizlaziti iz toga što ljudi svoju percepciju temelje na opažanju situacije u svojoj socijalnoj okolini i među sebi sličnima što bi posredno značilo da su odnosi u mlađim hrvatskim obiteljima, barem u pogledu brige oko djece, pridavanja važnosti partnerovoj karijeri i donošenja odluka, manje tradicionalni i neravnopravni nego što su bili ranije, odnosno nego kod starijeg stanovništva.

Na isti način, tj. socijalnom usporedbom, mogli bismo protumačiti i razlike u percepciji s obzirom na stupanj obrazovanja (tablica 39).

Tablica 39. Deskriptivni pokazatelji i razlike prema stupnju obrazovanja u percepciji ravnopravnosti muškaraca i žena u području obitelji u hrvatskom društvu

	1 - NSS		2 - SSS		3 - VSS		F – omjer	post hoc test
	M	SD	M	SD	M	SD		
15. Za brigu oko djece, njihovih obaveza i aktivnosti prvenstveno je zadužena majka.	4,26	0,903	3,98	1,088	3,82	1,154	12,27**	1-2**, 1-3**
16. Posao i karijera muškarca u većini obitelji se stavlja ispred posla/karijere žene.	4,06	0,934	3,86	1,008	3,84	0,989	4,982**	1-2*, 1-3*
17. Najvažnije odluke u obiteljima donose muškarci.	3,62	1,208	3,35	1,137	3,15	1,126	12,062**	1-2**, 1-3**, 2-3*
18. U većini obitelji muškarci upravljaju obiteljskim novcem.	3,40	1,252	3,19	1,163	3,00	1,106	8,243**	1-2**, 1-3**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Dobivene su značajne razlike u odgovorima na četiri tvrdnje – tri koje su spomenute u prethodnom odlomku i tvrdnju da u većini obitelji muškarci upravljaju obiteljskim novcem. Niže obrazovani razlikuju se od srednje i visoko obrazovanih po tome što više percipiraju podjelu na muške i ženske uloge u brizi oko djece ($F=12,270$; $p < 0,01$), pridavanju važnosti partnerovom poslu/karijeri ($F=4,982$; $p < 0,01$), donošenju odluka ($F=12,062$; $p < 0,01$) i upravljanju obiteljskim novcem ($F=8,243$; $p < 0,01$). Ne čini se plauzibilnim zaključiti da veće prosječne procjene niže obrazovanih sudionika/ca ukazuju na njihovu veću osjetljivost za rodnu neravnopravnost i bolje uočavanje neravnopravnih odnosa u obitelji. Ti se rezultati najvjerojatnije mogu objasniti većom zastupljenosti neravnopravne raspodjele obiteljskih uloga među niže obrazovanim nego među srednje i visoko obrazovanim stanovništvom za što se potvrda može naći u hrvatskom istraživanju koje je pokazalo da su žene i muškarci nižih stupnjeva obrazovanja percipirali svoje partnerske i roditeljske uloge manje egalitarnima nego osobe višeg obrazovanja (Jugović i Kamenov, u tisku). Treba međutim naglasiti da u našem istraživanju nije utvrđena značajna razlika prema stupnju obrazovanja u percepciji raspodjele kućanskih poslova između žena i muškaraca. Analogno prethodnoj interpretaciji dobivenih razlika, nalaz mogao bi ukazivati na to da je neravnopravna raspodjela kućanskih poslova podjednako zastupljena u svim kućanstvima, neovisno o stupnju obrazovanja članova/ica tih kućanstava.

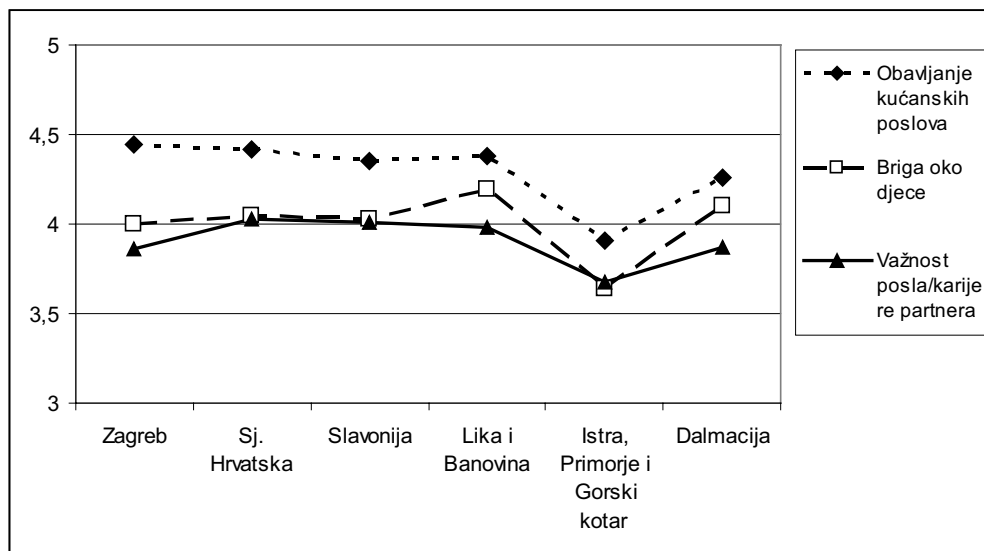
U skladu s time je i nalaz da se u procjeni te tvrdnji sudionici/e ne razlikuju ni s obzirom na to žive li u gradskoj ili seoskoj sredini. Ruralno – urbana dihotomija također nije važan faktor ni u percepciji raspodjele roditeljskih uloga između muškaraca i žena. Značajne razlike između seoskog i gradskog stanovništva dobivene su prvenstveno u pogledu donošenja odluka ($t=5,669$; $p < 0,01$) i upravljanja obiteljskim novcem ($t=5,139$; $p < 0,01$), odnosno nešto manje u pridavanju važnosti partnerovom poslu/karijeri ($t=2,450$; $p < 0,05$). Razlike su uvijek u smjeru veće podjele na muške i ženske poslove u obitelji među seoskim stanovništvom nego među gradskim (tablica 40). Čini se da se u seoskim sredinama više nego u gradskima zadržalo tradicionalno shvaćanje muškarca kao „glave obitelji“.

Tablica 40. Deskriptivni pokazatelji i razlike prema tipu naselja u percepciji ravnopravnosti muškaraca i žena u području obitelji u hrvatskom društvu

	Tip naselja	M	SD	t
16. Posao i karijera muškarca u većini obitelji se stavlja ispred posla/karijere žene.	selo	3,99	,936	2,450 *
	grad	3,85	1,029	
17. Najvažnije odluke u obiteljima donose muškarci.	selo	3,59	1,117	5,669 **
	grad	3,23	1,172	
18. U većini obitelji muškarci upravljaju obiteljskim novcem.	selo	3,40	1,181	5,139 **
	grad	3,07	1,157	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Analiza varijance odgovora sudionika/ca na temelju regionalne pripadnosti pokazala je statistički značajne razlike u percepciji raspodjele kućanskih poslova ($F=9,409$; $p < 0,01$), brige oko djece ($F=4,822$; $p < 0,01$) i pridavanja važnosti partnerovom poslu/karijeri ($F=3,308$; $p < 0,01$). No, kao što se može vidjeti na slici 12, sve te razlike proizlaze isključivo iz nižih procjena neravnopravnosti rodni uloga u obitelji sudionika/ca iz Istre, Primorja i Gorskog kotara u odnosu na procjene sudionika/ca iz svih drugih regija. Znači li to da je u toj regiji ostvarena ravnopravnija podjela obiteljskih uloga, ili da su sudionici/e iz te regije manje osjetljivi i da manje primjećuju rodnu neravnopravnost, ili da su davali odgovore koji će ih prikazati u boljem svjetlu, možemo samo nagađati.

Slika 12. Razlike među regijama u percepciji ostvarenosti ravnopravnosti muškaraca i žena u području obitelji u hrvatskom društvu danas

Što se iz navedenih nalaza može zaključiti o ostvarenosti ravnopravnosti obiteljskih uloga muškaraca i žena u hrvatskom društvu? Prema procjenama sudionika/ca, u većini obitelji oba partnera prilično ravnopravno sudjeluju u donošenju važnih odluka i upravljanju obiteljskim novcem. Nešto neravnopravniju podjelu u tom aspektu obiteljskog života primjećuju građani/ke stariji od 60 godina, niže obrazovani i sudionici/e iz seoskih sredina. Radi se upravo o skupinama kod kojih su se pokazale izraženije rodne predrasude i nešto tradicionalniji stavovi o jednakosti rodnih uloga, koji se očito odražavaju i u manje ostvarenoj ravnopravnosti obiteljskih uloga. Malo drugačija slika dobiva se u pogledu raspodjele brige oko djece i pridavanja važnosti partnerovom poslu/karijeri. Oko tri četvrtine sudionika/ca percipira rodnu neravnopravnost u tim aspektima, i to na štetu žena. Veću neravnopravnost percipiraju same žene, ali i osobe starije od 45 godina te niže obrazovani. Možemo zaključiti da srednje i visoko obrazovani građani/ke Hrvatske, odnosno osobe mlađe od 45 godina, nešto više uvažavaju zahtjeve vezane uz posao/karijeru žena a ne samo muškaraca i da brigu oko djece u manjoj mjeri smatraju samo zadaćom majke te da se u nju uključuju i očevi. Konačno, najmanje rodne ravnopravnosti ostvareno je u pogledu raspodjele kućanskih poslova. Osim nešto veće percepcije te neravnopravnosti među ženama, u tom aspektu podjele obiteljskih uloga nisu dobivene razlike ni na kojoj socio-demografskoj varijabli. U hrvatskim obiteljima žene obavljaju većinu kućanskih poslova, neovisno o dobi, stupnju obrazovanja ili o tome žive li u seoskoj ili gradskoj sredini.

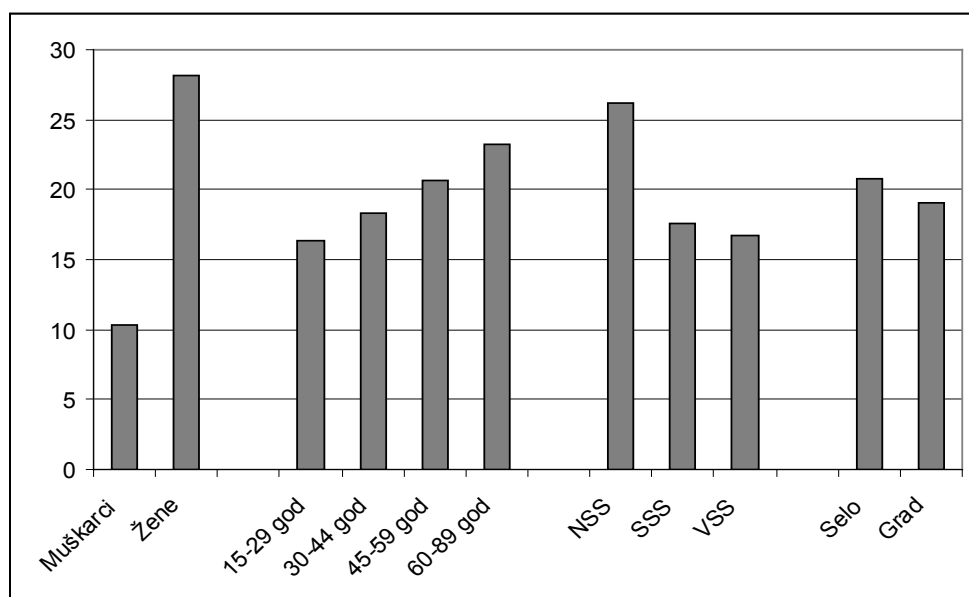
Ti su nalazi potpuno sukladni nalazima dobivenima u istraživanju u kojem je sudjelovalo 418 hrvatskih parova iz Zagreba, Splita i Osijeka (Kamenov i sur., 2007). Štoviše, postotak sudionika/ca našeg istraživanja koji percipiraju da žene obavljaju većinu kućanskih poslova, čak i kada su zaposlene (87%), identičan je postotku sudionika/ca navedenog istraživanja koji su procijenili da u njihovoj obitelji žena uglavnom obavlja kućanske poslove i brine se o djeci. U istom istraživanju utvrđeno je da u najviše parova oba partnera podjednako sudjeluju u donošenju odluka, kao i u raspoređivanju financija, zatim slijede parovi u kojima glavnu riječ u odlučivanju i financiranju ima muškarac, no ima i parova u kojima žena ima veću ulogu u odlučivanju ili financijama. Pokazalo se da su i muškarci i žene najzadovoljniji kada oba partnera podjednako sudjeluju u odlučivanju i upravljanju financijama. No kada je riječ o raspodjeli kućanskih poslova, žene su nezadovoljne neravnopravnom tradicionalnom raspodjelom u kojoj one obavljaju većinu poslova u kući i oko djece, dok su muškarci u takvim obiteljima jednako zadovoljni kao i muškarci u obiteljima u kojima je posao ravnopravno raspodijeljen među partnerima.

I druga dostupna hrvatska istraživanja percepcije ravnopravnosti podjele obiteljskih uloga, provedena prije desetak godina, pokazuju slaganje u percepciji da su žene zadužene za većinu kućanskih poslova i brigu o djeci (Leinert Novosel, 1999; Tomić-Koludrović i Kunac, 2000).

Iskustvo neravnopravnog tretmana i rodne diskriminacije u obitelji

Kako bismo ispitali u kojoj mjeri su građani/ke Hrvatske bili neravnopravno tretirani zbog spola, naveli smo različite nepravedne postupke u obitelji, obrazovanju, na poslu i u politici, a sudionici/e su trebali uz svaki od njih odgovoriti je li im se to dogodilo nikada, jednom, nekoliko puta ili često. U ovom poglavlju analizirat ćemo samo rezultate koji govore o iskustvu rodne neravnopravnosti i diskriminacije u obitelji. Započet ćemo analizom ukupnih rezultata dobivenih kao prosjek odgovora na svim česticama, a zatim ćemo razmotriti u kojoj je mjeri doživljen svaki pojedini neravnopravni postupak.

Prosječan postotak sudionika/ca koji su imali iskustvo neravnopravnog tretmana samo na temelju svoga spola izračunat je tako što smo zbrojili sve pozitivne odgovore, neovisno o tome je li se radilo o samo jednom iskustvu, nekoliko njih ili je osoba takvom postupku bila izložena često. Uzevši ukupno cijeli uzorak, u prosjeku je svaki peti sudionik/ca (19,72%) barem jednom bio ili bila žrtva neravnopravnog postupka u obitelji samo zbog svoga spola. No, postoci se razlikuju s obzirom na spol, dob, stupanj obrazovanja, tip naselja i regionalnu pripadnost sudionika/ca. Na slici 13 prikazani su postoci sudionika/ca iz različitih socio-demografskih skupina koji su odgovorili da su najmanje jednom u obitelji doživjeli neravnopravan tretman na temelju spola.

Slika 13. Postotak osoba koje su najmanje jednom doživjele neravnopravan postupak na temelju spola u obitelji – razlike prema spolu, dobi, obrazovanju i tipu naselja

Da bismo provjerili postoje li statistički značajne razlike u iskustvu rodne neravnopravnosti i diskriminacije među pojedinim skupinama, proveli smo t-test i analizu varijance prema svim socio-demografskim varijablama. Statistički pokazatelji prosječnih rezultata i razlika među skupinama prikazani su u tablici 41.

Tablica 41. Deskriptivni pokazatelji i razlike prema socio-demografskim varijablama u iskustvu neravnopravnosti i diskriminacije na temelju spola u obitelji

Varijabla	Skupina	N	M	SD	t ili F-omjer	post hoc
Spol	Muškarci	648	1,05	0,546	13,709 **	
	Žene	715	1,55	0,761		
Dob	1 – 15-29 god.	320	1,21	0,569	5,090**	1-4**
	2 – 30-44 god.	364	1,27	0,608		
	3 – 45-59 god.	318	1,36	0,778		
	4 – 60-89 god.	361	1,40	0,838		
Obrazovanje	1 - NSS	286	1,50	0,842	16,253**	1-2**, 1-3**
	2 - SSS	751	1,26	0,662		
	3 - VSS	274	1,20	0,620		
Tip naselja	Selo	527	1,39	,718	3,395 **	
	Grad	815	1,26	,703		
Regija	1 - ZGB	340	1,24	,723	3,940**	1-2**
	2 - SJ. HR	244	1,47	,762		
	3 - SLAV.	240	1,34	,636		
	4 - LIKA	120	1,22	,647		
	5 - ISTR	151	1,26	,513		
	6 - DALM.	268	1,29	,810		

** $p < 0,01$

Prema svim ispitanim socio-demografskim varijablama pokazale su se statistički značajne razlike u iskustvu rodne neravnopravnosti i diskriminacije u obitelji uz rizik manji od 1%. O značajno više doživljenih neravnopravnih postupaka na temelju spola izvještavaju žene nego muškarci, najstariji u odnosu na najmlađe, nisko obrazovani u odnosu na srednje i visoko obrazovane te sudionici/e iz seoskih u odnosu na one iz gradskih sredina. Što se tiče regionalnih razlika, sudionici/e iz Sjeverne Hrvatske iskazali su značajno više doživljenih neravnopravnih postupaka nego sudionici/e iz Zagreba, dok se odgovori iz ostalih regija smještaju između tih dviju skupina i ne razlikuju se značajno ni od koje.

Slični rezultati dobiveni su i u hrvatskom istraživanju o percepciji ostvarenosti rodne ravnopravnosti u partnerskim odnosima i podjeli brige o djeci (Jugović i Kamenov, u tisku). O većoj ravnopravnosti u partnerskim odnosima i brizi oko djece više su izvještavale obrazovanije osobe nego niže obrazovane osobe. Mlađe osobe i osobe koje su odrasle u gradovima percipirale su da roditeljske dužnosti ravnopravnije dijele sa svojim partnerom ili partnericom nego starije osobe i osobe odrasle na selu. Muškarci i žene imali su slične percepcije partnerske i roditeljske uloge, no procjene oba spola bile su na sredini skale između tradicionalnosti i egalitarnosti što implicira da obrasci podjela u partnerskim odnosima i brizi o djeci nisu bili ravnopravni nego više na štetu žena nego muškaraca.

Kako bismo dobili jasniji uvid u te razlike, razmotrit ćemo odgovore sudionika/ca za pojedine postupke. U tablici 42 prikazane su distribucije odgovora na cijelom uzorku za svaki od 9 navedenih neravnopravnih ili diskriminirajućih postupaka.

Tablica 42. Postoci i prosječne vrijednosti odgovora na čestice o iskustvu neravnopravnog tretmana (diskriminacije) na temelju spola u obitelji

	nikad	da, jednom	da, nekoliko puta	da, često	ne odnosi se na mene	M	SD
Imao/la sam kraće vrijeme noćnog izlaska	57,6	3,7	8,9	16,8	13,1	1,59	1,300
Roditelji su mi branili izlaziti na određena mjesta	52,6	4,3	12,9	18,5	11,7	1,74	1,341
Bilo mi je zabranjeno baviti se slobodnom aktivnosti tipičnom za suprotni spol	70	3	4,7	7,5	14,8	1,20	1,000
Morao/la sam obavljati određene kućanske poslove	42,7	3,4	12,2	31,3	10,4	2,11	1,485
Obitelj mi nije dopustila moj odabir struke	72,7	4,3	2,7	5,9	14,4	1,13	0,902
Partner/ica mi je ograničavao/la slobodno kretanje izvan kuće	67,9	2,7	5,3	6,7	17,5	1,16	0,995
Zakinut/a sam za obiteljsku imovinu	71,8	3,3	1,2	3,7	20	0,97	0,785
Morao/la sam prekinuti raditi zbog želje partnera/ice i posvetiti se obitelji	70,5	2,8	1,6	3,3	21,8	0,94	0,777
Doživio/la sam obiteljsko nasilje	76,2	2,1	1,9	2,8	17,1	0,97	0,720

Općenito se može vidjeti da većina nije nikada u svojim obiteljima doživjela neravnopravan postupak ili diskriminaciju na temelju spola, no ima osoba koje su svaki navedeni postupak doživjele jednom, nekoliko puta ili često. Najveći postotak (46,9%) imalo je iskustvo neravnopravne podjele poslova u kućanstvu. Odmah zatim slijede oni kojima su, zbog njihovog spola, roditelji branili izlaziti na određena mjesta (35,7%) ili su imali kraće vrijeme noćnog izlaska (29,4%). Oko 15% osoba izjavljuju da im je bilo zabranjeno baviti se slobodnim aktivnostima tipičnim za suprotni spol, a oko 13% obitelj nije dopustila njihov odabir struke. Konačno, 8,2% sudionika/ca zbog svog je spola bilo zakinuto za obiteljsku imovinu. Što se tiče odnosa među partnerima, oko 15% sudionika/ca navodi da su im partneri ograničavali slobodno kretanje izvan kuće, a oko 8% je zbog želje partnera/ice trebalo prekinuti raditi i posvetiti se obitelji. Najmanji postotak sudionika/ca, no ipak zabrinjavajućih 6,8%, doživio je obiteljsko nasilje.

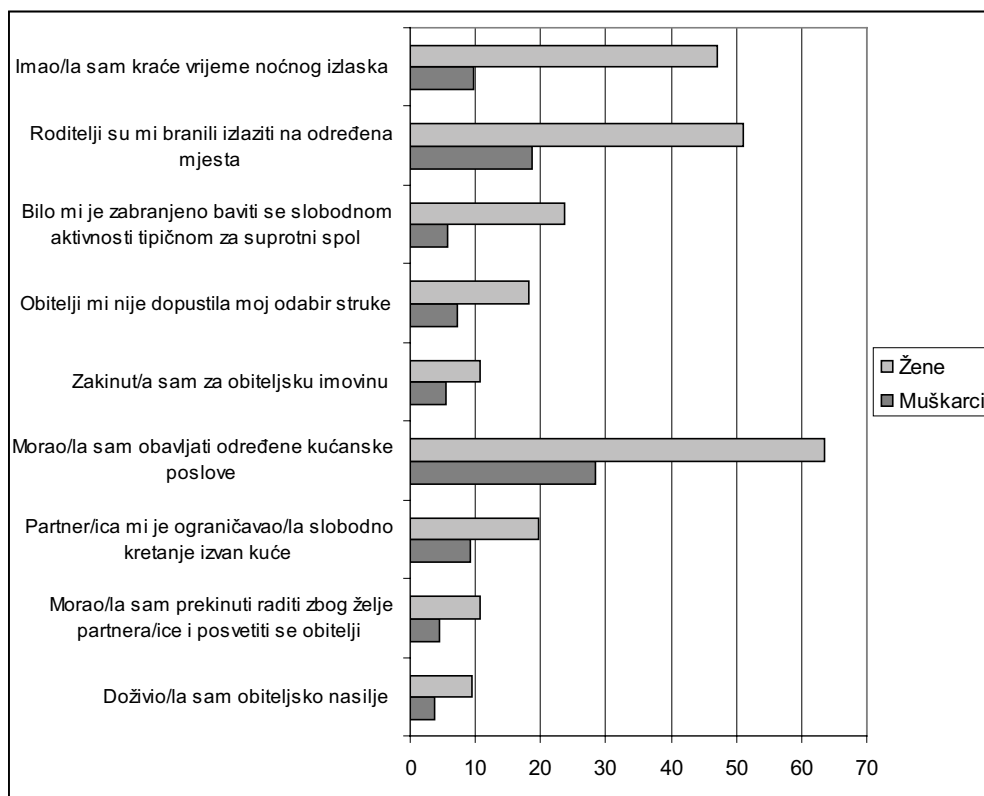
Ukupno uzevši, čini se da su hrvatski građani i građanke više izloženi neravnopravnom tretmanu na temelju spola u svojim primarnim obiteljima, vezano uz izlaske i provođenje slobodnog vremena, izbor aktivnosti kojima se bave i izbor struke, nego što ih diskriminiraju bračni ili izvanbračni partner/ice. Ne smijemo međutim zaboraviti da se većina izjasnila kako su zbog svoga spola morali obavljati određene kućanske poslove, što je čestica koja se odnosi i na primarnu obitelj i na raspodjelu uloga među partnerima.

U skladu s očekivanjima, na svim su česticama utvrđene statistički značajne razlike između iskustva muškaraca i žena. Rezultati su prikazani u tablici 43, a radi lakšeg uvida u spolne razlike u iskustvu rodne neravnopravnosti, na slici 14 prikazani su postoci žena i muškaraca koji su doživjeli svaki od navedenih postupaka.

Tablica 43. Postoci odgovora, deskriptivni pokazatelji i razlike među muškarcima i ženama u iskustvu neravnopravnog tretmana (diskriminacije) na temelju spola u obitelji

		nikad	da, jednom	da, nekoliko puta	da, često	ne odnosi se na mene	M	SD	t-test
Imao/la sam kraće vrijeme noćnog izlaska	m	74,7	2,5	3,9	3,4	15,6	1,05	,799	15,882 **
	ž	42,1	4,8	13,4	29,0	10,8	2,08	1,463	
Roditelji su mi branili izlaziti na određena mjesta	m	67,6	4,5	7,7	6,5	13,7	1,26	1,005	13,443 **
	ž	39,0	4,1	17,6	29,4	9,9	2,17	1,453	
Bilo mi je zabranjeno baviti se slobodnom aktivnosti tipičnom za suprotni spol	m	77,9	1,5	1,4	2,8	16,4	,96	,696	8,559 **
	ž	62,8	4,3	7,7	11,7	13,4	1,42	1,171	
Morao/la sam obavljati određene kućanske poslove	m	57,9	3,4	12,8	12,3	13,6	1,52	1,233	14,987 **
	ž	29,0	3,5	11,6	48,4	7,6	2,64	1,494	
Obitelji mi nije dopustila moj odabir struke	m	77,5	2,8	2,0	2,5	15,3	,99	,695	5,601 **
	ž	68,4	5,6	3,4	9,1	13,6	1,26	1,038	
Partner/ica mi je ograničavao/la slobodno kretanje izvan kuće	m	71,3	2,0	3,9	3,4	19,4	1,00	,822	5,493 **
	ž	64,8	3,4	6,6	9,7	15,7	1,30	1,038	
Zakinut/a sam za obiteljsku imovinu	m	74,4	2,0	0,5	2,9	20,2	,92	1,706	2,391 *
	ž	69,4	4,5	1,8	4,5	19,9	1,02	,848	
Morao/la sam prekinuti raditi zbog želje partnera/ice i posvetiti se obitelji	m	73,9	2,3	0,8	1,4	21,6	,86	,614	3,500 **
	ž	67,4	3,2	2,4	5,0	22,0	1,01	,895	
Doživio/la sam obiteljsko nasilje	m	79,2	1,5	0,8	1,4	17,1	,90	,577	3,438 **
	ž	73,4	2,5	2,9	4,1	17,1	1,03	,823	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Slika 14. Postoci muškaraca i žena koji su zbog svoga spola doživjeli svaki od navedenih neravnopravnih postupaka u obitelji

Najveće razlike između iskustva rodne neravnopravnosti muškaraca i žena pokazale su se u pogledu obavljanja određenih kućanskih poslova i zabrane ili ograničenja slobode noćnih izlaska. Također, djevojkama je mnogo češće nego mladićima bilo zabranjeno baviti se slobodnim aktivnostima tipičnim za suprotni spol ili im obitelj nije dopustila odabir određene struke. Vezano uz partnerske odnose, mnogo više žena nego muškaraca doživjelo je da im partner ograničava slobodno kretanje izvan kuće, dok je spolna razlika manja kada je riječ o prekidanju posla i posvećivanju obitelji. Slično je i s nasiljem u obitelji – iako statistički značajno više žena (9,5%) navodi da su bile žrtve obiteljskog nasilja, tom je iskustvu bilo izloženo i 3,7% muškaraca. Najmanja razlika među spolovima, jedina koja je značajna tek uz 5% rizika, dobivena je na čestici „zakinut/a sam za obiteljsku imovinu“.

Već smo spomenuli istraživanja provedena u Hrvatskoj koja su pokazala da se kućanski poslovi ne dijele ravnopravno između partnera i da žene obavljaju većinu takvih poslova (Kamenov i sur., 2007; Jugović, 2004). Također se pokazalo da se sudionici/e niti slažu niti ne slažu da među njihovim prijateljima žene jednako slobodno kao i muškarci izlaze uvečer van i idu same u kino (Jugović, 2004) što implicira da je ženama više nego muškarcima ograničeno kretanje izvan kuće. Osim u partnerskim odnosima, neravnopravnost je vidljiva i u različitoj

socijalizaciji ženske i muške djece u obitelji. Istraživanje rodnih uloga u adolescenciji pokazalo je da se od djevojaka očekuje da obavljaju znatno širi raspon kućanskih poslova nego mladići te da postoje dvostruki standardi vezani uz vremensko ograničenje izlaska pri čemu se od djevojaka očekuje da se ranije vrate kući nego mladići (Jugović i Kamenov, 2008).

Tablica 44. Deskriptivni pokazatelji i razlike prema dobi u iskustvu neravnopravnog tretmanom (diskriminacije) na temelju spola u obitelji

	1 – 15-29 g.		2 – 30-44 g.		3 – 45-59 g.		4 – 60-89 g.		F-omjer	post – hoc test
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD		
Bilo mi je zabranjeno baviti se slobodnom aktivnosti tipičnom za suprotni spol	1,09	0,782	1,09	0,786	1,25	1,112	1,37	1,215	6,463**	1-4**, 2-4**
Partner/ica mi je ograničavao/la slobodno kretanje izvan kuće	0,92	0,727	1,13	0,925	1,22	1,046	1,34	1,166	11,245**	1-2*, 1-3**, 1-4**, 2-4*
Zakinut sam za obiteljsku imovinu	0,88	0,716	0,92	0,680	0,98	0,827	1,08	0,887	4,334**	1-4**
Morao/la sam prekinuti raditi zbog želje partnera/ice i posvetiti se obitelji	0,76	0,664	0,99	0,769	0,98	0,790	1,02	0,843	7,946**	1-2**, 1-3**, 1-4**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

U tablici 44 prikazane su čestice na kojima su utvrđene značajne dobne razlike. Od 9 čestica, dobne su se razlike pokazale samo na četiri, i to uglavnom na onima koje su vezane uz najmanje srednju životnu dob sudionika/ca. Sudionici/e različite dobi ne razlikuju se u iskustvu rodne neravnopravnosti vezane uz noćne izlaske, obavljanje kućanskih poslova, izbor određene struke i nasilje u obitelji. Utvrđene dobne razlike uvijek su u istom smjeru – stariji su doživjeli više rodne diskriminacije nego mlađi, no ne razlikuju se uvijek sve dobne skupine. U pogledu neravnopravnosti u primarnoj obitelji, što su sudionici/e mlađi to izjavljuju o manjem iskustvu, no značajno se razlikuju tek dvije krajnje skupine – najstariji sudionici/e (iznad 60 god) od najmlađih (15-29 god) u podjeli obiteljske imovine, odnosno od mlađih (15-44 god) u zabrani bavljenja slobodnim aktivnostima. Što se tiče ograničenja partnerove slobode i zahtjeva za napuštanjem posla i posvećivanjem obitelji, najmlađi (15-29 god.) se razlikuju od svih ostalih skupina po manjem iskustvu rodne neravnopravnosti. Taj se nalaz najvjerojatnije može objasniti time što u toj skupini ima najviše onih koji još nisu u ozbiljnoj vezi niti su osnovali obitelj, pa se nisu ni našli u takvoj situaciji. Stoga, izuzmemo li tu dobnu skupinu, rezultati pokazuju da se u pogledu rodne neravnopravnosti u partnerskim odnosima stanje s vremenom ne mijenja značajno. Općenito gledajući, iako se dobio statistički značajan efekt dobi na iskustvo rodne neravnopravnosti i diskriminacije u obiteljskim odnosima, koji

ide u smjeru manjeg iskustva kod mlađih osoba nego kod starijih, čini se da ga ne možemo pripisati smanjivanju rodne neravnopravnosti u hrvatskom društvu nego tome što mlađi zbog svoje dobi nisu još ni mogli doživjeti određene oblike rodne diskriminacije u obitelji.

Tablica 45. Deskriptivni pokazatelji i razlike prema stupnju obrazovanja u iskustvu. neravnopravnog tretmana (diskriminacije) na temelju spola u obitelji

	1 - NSS		2 - SSS		3 - VSS		F - omjer	post hoc test
	M	SD	M	SD	M	SD		
Imao/la sam kraće vrijeme noćnog izlaska	1,80	1,48	1,51	2,242	1,51	1,267	5,864**	1-2**, 1-3**
Roditelji su mi branili izlaziti na određena mjesta	2,08	1,485	1,65	1,290	1,54	1,207	14,034**	1-2**, 1-3**
Bilo mi je zabranjeno baviti se slobodnom aktivnosti tipičnom za suprotni spol	1,46	1,247	1,15	0,926	1,03	0,816	15,173**	1-2**, 1-3**
Morao/la sam obavljati određene kućanske poslove	2,40	1,531	2,03	1,452	1,91	1,454	8,923**	1-2**, 1-3**
Obitelji mi nije dopustila moj odabir struke	1,35	1,162	1,10	0,816	0,98	0,736	12,971**	1-2**, 1-3**
Partner/ica mi je ograničavao/la slobodno kretanje izvan kuće	1,34	1,226	1,11	0,908	1,09	0,889	6,443**	1-2**, 1-3**
Morao/la sam prekinuti raditi zbog želje partnera/ice i posvetiti se obitelji	1,03	0,929	0,93	0,735	0,84	0,630	4,129*	1-3*

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

U tablici 45 prikazane su čestice na kojima su utvrđene razlike u iskustvu rodne neravnopravnosti i diskriminacije u obitelji s obzirom na stupanj obrazovanja. Samo za dva postupka, koje je općenito doživjelo najmanje sudionika/ca, zakinutost za obiteljsku imovinu i nasilje u obitelji, nisu dobivene razlike među skupinama različitog stupnja obrazovanja. Na svim ostalim česticama razlika je statistički značajna, i to uvijek u istom smjeru: niže obrazovani su doživjeli više neravnopravnih i diskriminirajućih postupaka na temelju svog spola nego srednje i visoko obrazovani. Budući da se radi o rodnoj neravnopravnosti u obitelji, ne čini se plauzibilnim objasniti ove razlike djelovanjem formalnog obrazovanja. No, kako su prethodne analize pokazale da se te skupine razlikuju i po rezultatima na Skali rodnih predrasuda i Skali stavova o jednakosti rodnih uloga, kao i po percepciji rodne neravnopravnosti u obitelji, vjerojatno objašnjenje leži u prijenosu rodnih predrasuda i tradicionalnijih stavova unutar obitelji nižeg socijalnog statusa, čiji članovi/ice najčešće nemaju prilike ostvariti viši stupanj obrazovanja.

Tablica 46. Deskriptivni pokazatelji i razlike prema tipu naselja u iskustvu neravnopravnog tretmana (diskriminacije) na temelju spola u obitelji

	tip naselja	M	SD	t-test
Roditelji su mi branili izlaziti na određena mjesta	selo	1,86	1,363	2,701 **
	grad	1,66	1,320	
Bilo mi je zabranjeno baviti se slobodnom aktivnosti tipičnom za suprotni spol	selo	1,27	1,030	2,213.*
	grad	1,15	,978	
Morao/la sam obavljati određene kućanske poslove	selo	2,31	1,457	3,956 **
	grad	1,98	1,490	
Obitelji mi nije dopustila moj odabir struke	selo	1,19	,904	1,893 * ($p=,059$)
	grad	1,09	,899	
Zakinut/a sam za obiteljsku imovinu	selo	1,02	,787	2,114 *
	grad	0,93	,782	
Doživio/la sam obiteljsko nasilje	selo	1,03	,716	2,572 **
	grad	0,93	,720	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Nešto manje razlike, no ipak statistički značajne, dobivene su u iskustvu rodne neravnopravnosti između gradskog i seoskog stanovništva (tablica 46). Sve čestice na kojima je utvrđena razlika mogle bi se pripisati iskustvu u primarnoj obitelji, osim raspodjele kućanskih poslova i obiteljskog nasilja, koje se mogu odnositi i na obitelj koju su sudionici/e sami zasnovali. Smjer svih razlika pokazuje nešto veću izloženost rodnoj neravnopravnosti i diskriminaciji u obiteljima iz seoskih nego iz gradskih sredina. Taj nalaz ne čudi s obzirom na to da su se u tim sredinama pokazali i tradicionalniji stavovi o rodnim ulogama te da sudionici/e sa sela percipiraju veću rodnu podjelu uloga u svojoj okolini.

Najmanje razlike u iskustvu rodne neravnopravnosti i diskriminacije u obitelji utvrđene su s obzirom na regionalnu pripadnost. Analiza varijance pokazala je da se odgovori iz različitih regija razlikuju na samo četiri od 9 čestica (tablica 47). Najveća razlika dobivena je u iskustvu neravnopravne podjele kućanskih poslova ($F=6,312$; $p < 0,01$) – sudionici/e iz Istre, Primorja i Gorskog kotara te iz Dalmacije navode manje takvih iskustava nego oni iz Sjeverne Hrvatske. Na preostale tri čestice razlikuju se samo po dvije regije i to tek uz 5% rizika, što se vjerojatno može objasniti brojem sudionika/ca iz pojedinih regija. Sudionici/e iz Sjeverne Hrvatske u najvećoj mjeri izvještavaju da su im roditelji branili izlaziti na određena mjesta, kao i o najviše iskustva obiteljskog nasilja, značajno više od sudionika/ca iz Zagreba. Sudionici/e iz Slavonije u najvećoj su mjeri bili zakinuti za obiteljsku imovinu, a oni iz Zagreba najmanje izvještavaju o tom iskustvu.

Tablica 47. Deskriptivni pokazatelji i razlike po regijama u iskustvu neravnopravnog tretmana (diskriminacije) na temelju spola u obitelji

	1 - ZGB		2 - SJ. HR		3 - SLAV		4 - LIKA		5 - ISTRA		6 - DALM		F-omjer	post hoc test
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD		
Roditelji su mi branili izlaziti na određena mjesta	1,70	1,361	2,05	1,448	1,66	1,280	1,62	1,323	1,58	1,122	1,72	1,355	3,492 **	2-5*
Morao/la sam obavljati određene kućanske poslove	2,11	1,569	2,52	1,486	2,08	1,443	2,20	1,470	1,75	1,194	1,94	1,493	6,312 **	2-5**, 2-6**,
Zakinut/a sam za obiteljsku imovinu	0,85	,775	0,93	,772	1,10	,886	0,92	,717	1,02	,454	1,03	,867	3,542 **	1-3*
Doživio/la sam obiteljsko nasilje	0,89	,798	1,11	,828	0,97	,649	0,91	,608	1,03	,475	0,94	,714	3,309 **	1-2*

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Što se općenito može zaključiti iz dobivenih nalaza o iskustvu rodne neravnopravnosti i diskriminacije u hrvatskim obiteljima? Sa sigurnošću možemo reći da su njome značajno više pogođene žene nego muškarci, niže obrazovane osobe i stanovništvo seoskih sredina. Iako su dobivene statistički značajne razlike i po drugim socio-demografskim varijablama, one proizlaze iz različitog iskustva sa samo nekima od navedenih neravnopravnih postupaka i ne upućuju na jasne zaključke. Ono što se međutim čini prilično nedvojbenim jest da je iskustvo rodne diskriminacije veće u primarnim nego u vlastito zasnovanim obiteljima. Dodatnu potvrdu za taj zaključak možemo naći i u odgovoru na pitanje „*Tko je bila osoba koja vas je diskriminirala?*“. U tablici 48 prikazani su postoci odgovora na to pitanje koji se odnose na osobe relevantne za obiteljske odnose.

Tablica 48. Frekvencije diskriminacije na temelju spola od strane pojedinih članova/ica obitelji

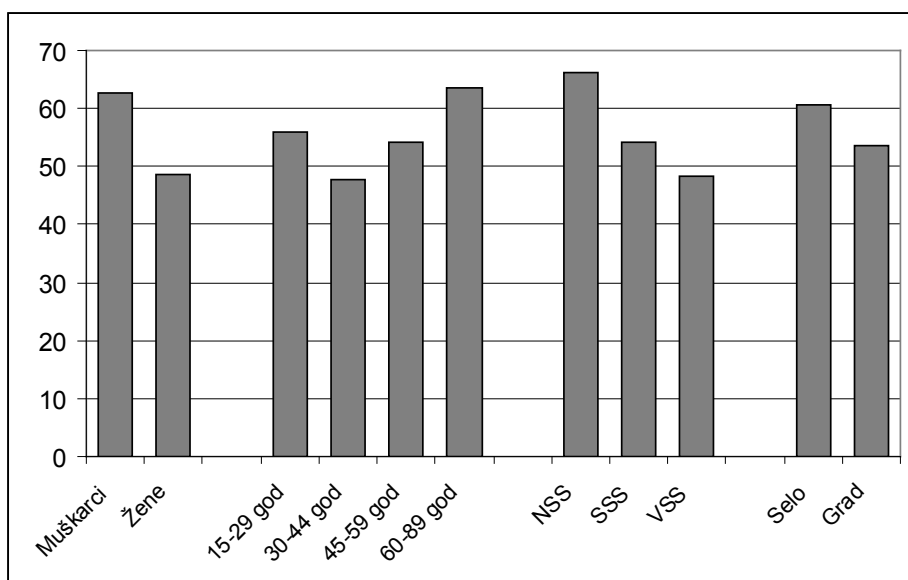
	Ukupno		Muškarci		Žene		hi - kvadrat
	frekv.	%	frekv.	%	frekv.	%	
Otac	290	21,3	78	12,0	212	29,7	62,959**
Majka	268	19,7	65	10,0	203	28,4	72,545**
Brat	26	1,9	9	1,4	17	2,4	1,776
Sestra	13	1	8	1,2	5	0,7	1,031
Suprug/partner	92	6,8	26	4	86	12	28,959**
Supruga/partnerica	20	1,5					

** $p < 0,01$

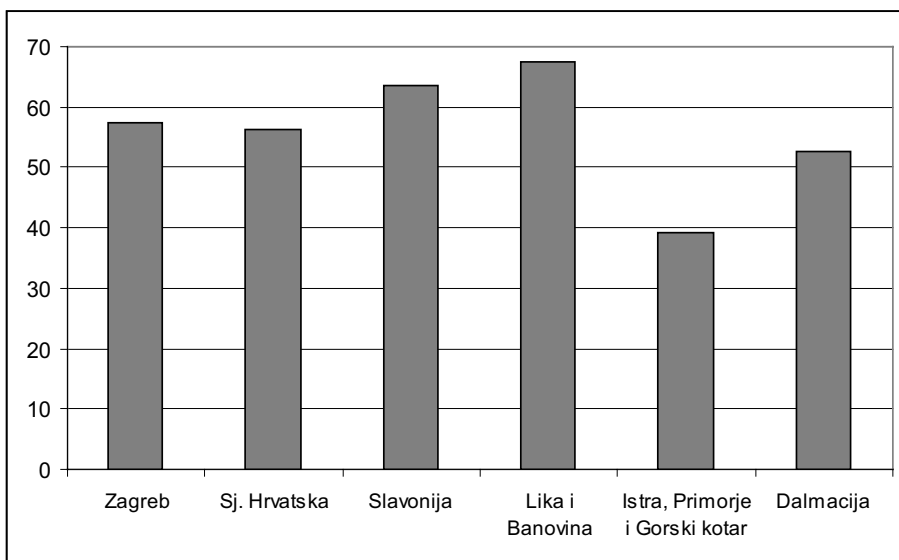
Iz podataka u tablici 48 vidljivo je da se najviše navodi diskriminacija od strane roditelja, i to podjednako od oca (21,3%) i majke (19,7%). Pritom je dobivena značajna razlika prema spolu – roditelji su diskriminirali 10-12% muškaraca te 28,4-29,7% žena, no nema značajne interakcije prema spolu roditelja – i očevi i majke više diskriminiraju žensku nego mušku djecu. Dio sudionika/ca (1-2%) naveo je i da su ih diskriminirali braća i sestre, no tu se nije pokazala značajna razlika među spolovima. Kao osobu koja ih je diskriminirala 6,8% sudionika/ca navelo je supruga/partnera, a 1,5% suprugu/partnericu. Prema očekivanjima, ovdje su dobivene značajne spolne razlike – 12% žena u odnosu na 4% muškaraca doživjelo je diskriminaciju od svojih bračnih ili ljubavnih partnera/ica.

Sklonost rodno neravnopravnom postupanju u obitelji

Na samom početku anketnog upitnika korištenog u istraživanju tražili smo od sudionika/ca da se izjasne bi li ili ne bi učinili svaki od navedenih postupaka koji opisuju neravnopravno postupanje prema osobama različitog spola. Jedan od navedenih postupaka odnosio se na neravnopravno postupanje prema muškoj i ženskoj djeci u obitelji, a tvrdnja je glasila „*Da imam muško i žensko dijete, više bih pazio/la s kim se druži i gdje izlazi moja kćer nego moj sin*“. Ukupno je 56,3% sudionika/ca pozitivno odgovorilo na to pitanje, tj. iskazalo sklonost rodno neravnopravnom postupanju u obitelji. Postoci pozitivnih odgovora svake podskupine prikazani su na slikama 15 i 16.

Slika 15. Postotak sudionika/ca koji su pozitivno odgovorili na česticu „*Da imam muško i žensko dijete, više bih pazio/la s kim se druži i gdje izlazi moja kćer nego moj sin*“ – razlike prema spolu, dobi, stupnju obrazovanja i tipu naselja

Slika 16. Postotak sudionika/ca koji su pozitivno odgovorili na česticu „Da imam muško i žensko dijete, više bih pazio/la s kom se družim i gdje izlazi moja kćer nego moj sin“ – razlike prema regionalnoj pripadnosti

Hi-kvadrat testom utvrđene su statistički značajne razlike u broju sudionika/ca koji su pozitivno odgovorili na to pitanje prema svim socio-demografskim varijablama: spolu ($\chi^2=28,716$; $p<0,01$), dobi ($\chi^2=18,961$; $p<0,01$), stupnju obrazovanja ($\chi^2=19,845$; $p<0,01$), tipu naselja ($\chi^2=6,436$; $p<0,01$) i regiji u kojoj sudionici/e žive ($\chi^2=30,336$; $p<0,01$). Veću sklonost neravnopravnom postupanju prema muškoj i ženskoj djeci iskazali su muškarci, starije i niže obrazovane osobe te seosko stanovništvo. Što se tiče regionalne pripadnosti, najmanju sklonost diskriminaciji sinova i kćeri u pogledu izlazaka i druženja pokazali su stanovnici/e Istre, Primorja i Gorskog kotara, a najveću stanovnici/e Like i Banovine te Slavonije. Dobiveni nalazi ukazuju na ulogu obiteljskih vrijednosti i običaja u održavanju rodne neravnopravnosti – upravo one skupine koje izvještavaju o najvećem iskustvu rodne neravnopravnosti u svojim obiteljima ujedno su one koje iskazuju najveću spremnost za neravnopravno postupanje prema muškoj i ženskoj djeci.

Stavovi o jednakosti rodni uloga u obitelji

Stavovi o jednakosti rodni uloga u obitelji ispitani su s pomoću 6 tvrdnji, od kojih su 3 formulirane u smjeru tradicionalne podjele rodni uloga, a 3 preostale zalažu se za jednakost supružnika/partnera. Na skali od 5 stupnjeva izražavao se stupanj slaganja sa svakom tvrdnjom, a zahvaljujući zadovoljavajućoj unutarnjoj konzistenciji skale (Cronbach alpha = .75) odgovori su se mogli zbrajati kako bi se dobio jedan rezultat koji ukazuje na stupanj egalitarnosti stavova o rodni ulogama u obitelji. Distribucija odgovora na tih 6 tvrdnji prikazana je u tablici 49.

Tablica 49. Postoci odgovora na pojedine čestice Skale stavova o jednakosti rodnih uloga u obitelji

	uopće se ne slažem	ne slažem se	niti se slažem niti se ne slažem	slažem se	u potpunosti se slažem
3. Najvažnije odluke za obitelj treba donijeti muškarac. (-)	38,6	18,8	21,2	13,1	8,3
8. Supruge bi trebale imati jednaku slobodu kao i njihovi supruzi izlaziti navečer same van.	8,4	10,6	22,2	24,9	33,8
11. Karijera žene trebala bi biti jednako važna kao i karijera njenog supruga.	1,7	2,4	13,5	33,8	48,5
13. Žena treba snositi veći dio odgovornosti za brigu o djeci od muškarca. (-)	22,4	14,3	22,6	25,5	15,1
15. Muž i žena trebaju potpuno ravnopravno dijeliti kućanske poslove.	4,4	8,5	16,3	28,9	41,9
22. Zarada oba supružnika trebala bi biti pod kontrolom muža. (-)	53,4	18,4	17,5	6,6	4,1

(-) rekodirane tvrdnje

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Većina osoba (više od 80%) slaže se da „karijera žene treba biti jednako važna kao i karijera njenog supruga“, a 70,8% da „muž i žena trebaju potpuno ravnopravno dijeliti kućanske poslove“. Najmanji postotak (10,7%) složio se da „zarada oba supružnika treba biti pod kontrolom muža“, a gotovo tri četvrtine ne slaže se s tom tvrdnjom (71,8%). Podjednak postotak sudionika/ca slaže se da bi „supruge trebale imati jednaku slobodu kao i njihovi supruzi izlaziti navečer same van“ (58,7%), odnosno ne slaže se da „najvažnije odluke za obitelj treba donijeti muškarac“ (57,4%). Svi ti postoci pokazuju da ima više sudionika/ca s egalitarnim nego tradicionalnim stavovima o podjeli rodni uloga u obitelji. Najtradicionalniji stavovi iskazali su se u podjednakom slaganju (40,6%) i neslaganju (36,7%) s tvrdnjom „žena treba snositi veći dio odgovornosti za brigu o djeci od muškarca“.

Ovisno o tvrdnji, od 4 do 40% sudionika/ca iskazalo je tradicionalne stavove, odnosno od 36 do 82% egalitarne, iz čega možemo zaključiti da hrvatski građani/ke iskazuju umjereno egalitarne stavove o rodni ulogama u obitelji. U skladu s time je i prosječan ukupni rezultat na tih 6 tvrdnji, koji iznosi $M=3,78$ ($SD=0,801$). Može se međutim očekivati da se muškarci i žene razlikuju u stavovima po ovom pitanju. Distribucija odgovora muškaraca i žena na 6 tvrdnji vezanih uz jednakost rodni uloga u obitelji prikazana je u tablici 50, a u tablici 51 prikazane su prosječne vrijednosti i rezultati t-testa kojim su provjeravane razlike među spolovima.

Tablica 50. Postoci odgovora muškaraca i žena na pojedine čestice Skale stavova o jednakosti rodni uloga u obitelji

	spol	uopće se ne slažem	ne slažem se	niti se slažem niti se ne slažem	slažem se	u potpunosti se slažem
3. Najvažnije odluke za obitelj treba donijeti muškarac.	m	27,5	18,2	26,9	17,0	10,4
	ž	48,6	19,4	16,1	9,6	6,3
8. Supruge bi trebale imati jednaku slobodu kao i njihovi supruzi izlaziti navečer same van.	m	10,6	13,9	29,2	24,1	22,2
	ž	6,4	7,7	15,9	25,7	44,4
11. Karijera žene trebala bi biti jednako važna kao i karijera njenog supruga.	m	2,2	1,9	17,5	41,9	36,5
	ž	1,3	2,9	9,8	26,5	59,4
13. Žena treba snositi veći dio odgovornosti za brigu o djeci od muškarca.	m	16,8	12,6	24,4	29,2	17,1
	ž	27,5	15,9	21,1	22,2	13,3
15. Muž i žena trebaju potpuno ravnopravno dijeliti kućanske poslove.	m	6,6	12,8	23,1	29,3	28,2
	ž	2,5	4,6	10,1	28,5	54,2
22. Zarada oba supružnika trebala bi biti pod kontrolom muža.	m	39,5	22,7	23,6	8,2	5,9
	ž	66,0	14,4	12,0	5,1	2,5

Tablica 51. Deskriptivni pokazatelji i razlike prema spolu za pojedine čestice Skale stavova o jednakosti rodni uloga u obitelji

	Muškarci		Žene		t-test
	M	SD	M	SD	
3. Najvažnije odluke za obitelj treba donijeti muškarac.	3,35	1,321	3,94	1,265	-8,357**
8. Supruge bi trebale imati jednaku slobodu kao i njihovi supruzi izlaziti navečer same van.	3,33	1,259	3,94	1,217	-8,981**
11. Karijera žene trebala bi biti jednako važna kao i karijera njenog supruga.	4,09	,897	4,40	,875	-6,477**
13. Žena treba snositi veći dio odgovornosti za brigu o djeci od muškarca.	2,83	1,321	3,22	1,403	-5,309**
15. Muž i žena trebaju potpuno ravnopravno dijeliti kućanske poslove.	3,60	1,207	4,27	,993	-11,121**
22. Zarada oba supružnika trebala bi biti pod kontrolom muža.	3,82	1,209	4,36	1,041	-8,840**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Statističkim postupkom t-testa utvrđene su statistički značajne spolne razlike u stupnju slaganja sa svim tvrdnjama. U skladu s očekivanjima, žene imaju egalitarnije stavove o rodni ulogama u obitelji nego muškarci ($t=12,640$; $p < 0,01$). Najveća razlika među spolovima dobivena je u stavu o ravnopravnom obavljanju kućanskih poslova – s tom se tvrdnjom slaže 82,7% žena i 57,5% muškaraca. Najegalitarnije stavove, uz najmanje međusobnog

odstupanja, i žene i muškarci izrazili su u pogledu pridavanja važnosti karijeri obaju partnera (Mž=4,40; Mm=4,09). Odmah zatim slijedi stav da zarada obaju supružnika ne bi trebala biti pod kontrolom muža (Mž=4,36; Mm=3,82). Najmanja spolna razlika dobivena je u stavu da je žena ta koja treba snositi veći dio odgovornosti za brigu o djeci, a to je ujedno tvrdnja na kojoj su i muškarci i žene iskazali najtradicionalnije stavove.

Općenito uzevši, muškarci i žene u Hrvatskoj izražavaju najegalitarnije stavove u pogledu vrednovanja zaposlenja i ravnopravnog raspolaganja zaradom obaju partnera. Što se tiče donošenja odluka i slobode večernjih izlazaka, muškarci izražavaju nešto tradicionalnije stavove nego žene. Najzanimljiviji rezultati dobiveni su u vezi s raspodjelom kućanskih poslova i brige oko djeci. Mnogo više žena nego muškaraca smatra da bi muž i žena trebali potpuno ravnopravno dijeliti kućanske poslove, iako i muškarci po ovom pitanju u prosjeku izražavaju egalitarne stavove. No kada je riječ o brizi oko djece, stavovi muškaraca i žena su manje različiti i pomaknuti su prema tradicionalnoj ulozi žene kao one koja je zadužena za skrb o djeci. Taj nalaz pokazuje da u Hrvatskoj velik dio žena i muškaraca još uvijek smatra da je briga oko djece primarno majčina uloga, a ne podjednaka odgovornost obaju roditelja. U prilog tome idu i rezultati istraživanja o roditeljskim ulogama, koji pokazuju da žene na sebe preuzimaju tradicionalno ženske obveze vezane uz djecu kao što su mijenjanje pelena, kupnja odjeće za djecu i vođenje djeteta liječniku, no također dio obveza koje su se tradicionalno smatrale muškima, kao što je vođenje računa o tome s kime djeca izlaze, kažnjavanje djece te određivanje dječjeg džeparca (Jugović, 2004).

Provjerili smo postoje li razlike u stavovima o jednakosti rodni uloga u obitelji i prema drugim socio-demografskim varijablama: dobi, stupnju obrazovanja, tipu naselja i regionalnoj pripadnosti. Rezultati su prikazani u tablici 52.

Tablica 52. Deskriptivni pokazatelji i razlike u stavovima o jednakosti rodni uloga u obitelji prema socio-demografskim varijablama

Varijabla	Skupina	N	M	SD	t ili F-omjer	post hoc test
Spol	Muškarci	648	3,50	0,789	12,640 **	
	Žene	715	4,03	0,727		
Dob	1 – 15-29 god.	320	3,79	0,772	8,986**	1-4*; 2-4**; 3-4*
	2 – 30-44 god.	364	3,91	0,786		
	3 – 45-59 god.	318	3,80	0,769		
	4 – 60-89 god.	361	3,60	0,840		
Obrazovanje	1 - NSS	286	3,54	0,810	25,391**	1-2**, 1-3**, 2-3**
	2 - SSS	751	3,77	0,794		
	3 - VSS	274	4,02	0,732		
Tip naselja	Selo	527	3,64	0,817	4,813 **	
	Grad	815	3,86	0,779		
Regija	1 - ZGB	340	3,99	0,761	10,505**	1-3**, 1-4**, 1-5**, 1-6**, 2-5*; 2-6**
	2 - SJ. HR	244	3,87	0,735		
	3 - SLAV.	240	3,75	0,797		
	4 - LIKA	120	3,64	0,891		
	5 - ISTRA	151	3,62	0,695		
	6 - DALM.	268	3,58	0,853		

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Iz tablice 52 vidljivo je da su utvrđene statistički značajne razlike u stavovima sudionika/ca o jednakosti rodni uloga u obitelji prema svim socio-demografskim varijablama. Najveća razlika u stavovima pokazala se s obzirom na stupanj obrazovanja sudionika/ca – sve se skupine međusobno statistički značajno razlikuju, pri čemu najmanje egalitarne stavove iskazuju niže obrazovane osobe, egalitarnije srednje obrazovane, a najegalitarnije stavove o rodni ulogama u obitelji iskazuju više i visoko obrazovane osobe. Utvrđene su i dobne razlike u stavovima o jednakosti rodni uloga u obitelji – najstariji sudionici/e (iznad 60 godina) imaju tradicionalnije stavove od svih ostalih skupina, no najviše sa razlikuju od sudionika/ca u dobi od 30 do 44 godine. Seosko stanovništvo također iskazuje tradicionalnije stavove o rodni ulogama u obitelji nego gradsko. Što se tiče regionalne pripadnosti, sudionici/e iz Zagreba i Sjeverne Hrvatske iskazali su najegalitarnije stavove, nešto manje egalitarni su Slavonci/ke, dok su stavovi sudionika/ca iz južnijih regija Hrvatske značajno tradicionalniji.

Zaključak

Cilj ovog poglavlja bio je prikazati kako sudionici/e percipiraju ravnopravnost odnosa muškaraca i žena u obitelji u našem društvu, koje su oblike rodne diskriminacije doživjeli u obitelji te kakvi su njihovi stavovi o jednakosti rodni uloga u obitelji.

Rezultati jasno upućuju da u Hrvatskoj ravnopravnost žena i muškaraca u obitelji nije postignuta. Obiteljske odnose karakteriziraju nejednaka podjela obveza između žena i muškaraca te nejednak tretman muške i ženske djece. Žene su te koje se nalaze u neravnopravnom položaju u obiteljima. Od njih se očekuje da na sebe preuzmu većinu brige o djeci i kući iako je većina u radnom odnosu, kao i njihovi partneri. Jasno se može uočiti socijalizacijska funkcija obitelji: kroz nejednak tretman sinova i kćeri djeci se daje na znanje kakva su očekivanja od svakog spola i kakve bi uloge trebali preuzeti u obitelji. Više rodne diskriminacije doživljava se u primarnim obiteljima u odnosu na obitelji koje su sudionici/e sami zasnovali, a u prilog tome govori i podatak da se nejednak tretman znatno češće doživljavao od oca i majke nego od partnera odnosno partnerice.

Percipirana neravnopravnost u obitelji razlikuje se ovisno o aspektu obiteljskih odnosa. Primjerice, smatra se da je podjela brige oko djece i kućanskih poslova između partnera neravnopravna te da je žena većinom zadužena za obavljanje tih uloga. No podjela moći između partnera u donošenju važnih odluka i upravljanju financijama u obitelji percipira se znatno ravnopravnijom. Iz toga se može zaključiti da su u hrvatskom društvu žene u obiteljima uglavnom ravnopravne muškarcima u odlučivanju i upravljanju novcem, no da žena, a ne muškarac, unatoč tome što su oba partnera zaposlena, mora na sebe preuzeti brigu za djecu i kućanstvo.

Također valja napomenuti da nisu sve žene u jednakom položaju. Rodna diskriminacija u obitelji na štetu žena prisutnija je u niže obrazovanim slojevima društva i u ruralnim područjima. Iskustva rodne diskriminacije u određenom stupnju korespondiraju sa stavovima o jednakosti žena i muškaraca: najmanje egalitarne stavove imaju niže obrazovane osobe

i osobe koje žive na selu te starije osobe i stanovnici/e južnijih regija Hrvatske. To upućuje na zaključak kako bi jedna od strategija za postizanje ravnopravnosti žena i muškaraca, pogotovo u području obiteljskih odnosa, trebalo biti pokretanje društvenih akcija usmjerenih na promjenu stavova o jednakosti rodni uloga osoba i skupina koje zastupaju tradicionalnije stavove.

3. 5. Percepcija, iskustvo i stavovi o rodnoj (ne)ravnopravnosti u obrazovanju

Branislava Baranović i Ivana Jugović

Usprkos promjenama i pomacima u obrazovnoj politici i društvu u ostvarivanju ravnopravnosti žena i muškaraca, u području odgoja i obrazovanja (dalje u tekstu: obrazovanja) još su uvijek prisutni različiti oblici rodne neravnopravnosti. Feminističke analize upozoravaju da su rodna neravnopravnost i stereotipi vrlo kompleksna društvena pojava koju, pored ostalog, karakterizira dugotrajnost, perzistentnost i globalna raširenost (Renold, 2009).

Rodna neravnopravnost dugotrajan je problem i u hrvatskom društvu, u čijoj (re)produkciji sudjeluje i obrazovanje. Rodna neravnopravnost i diskriminacija danas se više ne provode otvoreno obrazovnom politikom – npr. pristup obrazovanju ili segregiranje djece i mladih tijekom školovanja više se ne odvija na temelju spola. Obrazovanje je prema zakonu jednako dostupno svima, bez obzira na spol (Ustav RH, čl. 65.).

Teorije socijalizacije upućuju da se rodna diskriminacija provodi mnogo suptilnijim, socijalizacijskim procesima i metodama. Primjenjujući muške i ženske obrasce socijalizacije škola i razred predstavljaju mjesta na kojima su rodna interakcija i komunikacija dio svakodnevnog života (Liu, 2006; Renold, 2006; Arnot, 2006; Skelton, 2006; Eccles i Blumenfeld, 1985). Promocija rodne neravnopravnosti i diskriminacije uvelike je povezana s nastavničkim stavom i osobnim iskustvom rodne jednakosti, percepcijom akademskih sposobnosti i potencijala učenika i učenica, tretmanom, potporom i očekivanjima od učenika i učenica i sl. (Eccles i Blumenfeld, 1985). O njima u znatnoj mjeri ovisi hoće li nastavnik/ca birati strategije podučavanja i učenja, raspodjeljivati poslove i zadatke, poticati, ocjenjivati, obrazovno i profesionalno usmjeravati učenike i učenice tako da ih spolno diskriminira ili tretira kao ravnopravne. Istraživanja pokazuju da upravo spomenuti faktori pridonose zadržavanju obrazovnih praksi zasnovanih na stavu o postojanju fundamentalnih tjelesnih, kognitivnih i emocionalnih razlika između dječaka i djevojčica s konzekvencijom dihotomizacije školskih predmeta i škola na one koje su prikladnije za muške (tehnik, prirodoslovlje, matematika) i onih koje su prikladnije za ženske osobe (jezici, društvene znanosti, i sl.). Takav pristup rezultira primjenom feminiziranih obrazaca socijalizacije djevojčica, odnosno maskuliniziranih obrazaca socijalizacije dječaka kao modela njihova ponašanja u odrasloj dobi (Blackmore, 2001; Renold, 2006).

Namjera našeg istraživanja nije bila zahvatiti obrazovanje, odnosno školu kao mjesto proizvodnje rodne nejednakosti i diskriminacije u svojoj njihovoj kompleksnosti na koje upozoravaju znanstvene analize, uključujući i spomenute teorije, nego ispitati neke elemente percepcije i iskustva rodne diskriminacije tijekom školovanja ispitanika/ca te njihove stavove prema rodnoj ravnopravnosti u obrazovanju. Osnovni cilj istraživanja bio je ustanoviti na koji način ispitanici/e percipiraju rodnu diskriminaciju u obrazovanju, kakvi su im stavovi o rodnoj ravnopravnosti, koliko su sami skloni diskriminirati na temelju spola te na kraju, kakva su njihova iskustva s rodnom diskriminacijom tijekom obrazovanja.

Rodna diskriminacija u obrazovanju operacionalizirana je kao neravnopravan tretman doživljen tijekom obrazovanja na temelju spola prigodom ocjenjivanja, kažnjavanja i

usmjeravanja prema zanimanjima te kao uvredljivi komentari na temelju spola i seksualno uznemiravanje/napastovanje. Kako je hrvatsko društvo još uvijek „obojeno“ tradicionalnim, patrijarhalnim sustavom vrijednosti (Baranović, 2000; Leinert Novosel, 1999; Knežević, 1997) u istraživanju smo pošli od pretpostavke da u obrazovanju u Hrvatskoj, usprkos programsko-normativnoj ravnopravnosti žena i muškaraca u obrazovanju, postoji diskriminacija na temelju spola učenika/ce. Također smo pretpostavili da će stavovi o rodnoj jednakosti, percepcija i iskustvo rodne diskriminacije biti povezani sa spolom, stupnjem obrazovanja, dobi i rezidencijalnim statusom ispitanika/ca (naselje i regija). Pritom očekujemo da će muškarci, manje obrazovani, stariji te oni ispitanici/e koji žive u ruralnim, tradicionalnijim sredinama imati manje egalitarne stavove i da će biti skloniji diskriminiranju na spolnoj osnovi nego žene, više obrazovani i mlađi ispitanici/e te ispitanici/e koje žive u urbanim sredinama. Za percepciju ostvarenosti rodne neravnopravnosti u obrazovanju očekujemo da će biti ovisna o iskustvu i uvjerenjima ispitanika/ca.

Stavovi o ravnopravnosti spolova

Budući da stavovi o rodnoj jednakosti mogu utjecati na to koliko osoba primjećuje rodnu diskriminaciju, odnosno što uopće smatra rodnom diskriminacijom, istraživanjem smo nastojali ispitati stavove o jednakosti rodnih uloga u obrazovanju. Subskala stavova o jednakosti spolova u obrazovanju sastoji se od 6 tvrdnji na koje se odgovara na Likertovoj ljestvici od 5 stupnjeva pri čemu viši stupanj znači veće prihvaćanje jednakosti. Tvrdnjama se ispituje koliko ispitanici/e prihvaćaju rodne stereotipe i različite standarde za ponašanje djevojčica i dječaka na nastavi, smatraju li važnim da se ženama i muškarcima pruža jednaka potpora u obrazovanju te smatraju li da očekivanja od muškaraca u obrazovanju trebaju biti veća zbog njihove uloge u obitelji.

Prosječan ukupni rezultat na subskali stavova o jednakosti rodnih uloga u obrazovanju dobiven na cijelom uzorku iznosi $M=3,67$, iz čega se može zaključiti da su stavovi o jednakosti u obrazovanju umjereno egalitarni (aritmetička sredina pomaknuta je od sredine skale prema egalitarnijem polu). U skupnoj tablici 53 prikazane su usporedbe ukupnih rezultata na subskali stavova o jednakosti rodnih uloga u obrazovanju s obzirom na različite socio-demografske karakteristike sudionika/ca.

Tablica 53. Deskriptivni pokazatelji i razlike u stavovima o jednakosti rodnih uloga u obrazovanju prema socio-demografskim varijablama

Varijabla	Skupina	N	M	SD	t ili F-omjer	post hoc test
Spol	Muškarci	648	3,51	0,768	-7,105**	
	Žene	715	3,81	0,778		
Dob	1 – 15-29 god.	320	3,68	0,798	13,382**	1-4**; 2-4**; 3-4**
	2 – 30-44 god.	364	3,82	0,787		
	3 – 45-59 god.	318	3,72	0,753		
	4 – 60-89 god.	361	3,46	0,768		
Obrazovanje	1 - NSS	286	3,39	0,742	30,720**	1-2**; 1-3**; 2-3**
	2 - SSS	751	3,68	0,762		
	3 - VSS	274	3,90	0,815		
Tip naselja	Selo	527	3,58	0,793	-3,192**	
	Grad	815	3,72	0,779		
Regija	1 - ZGB	340	3,77	0,829	6,820**	1-5**, 1-6**, 2-5*, 2-6**, 3-6*
	2 - SJ. HR.	244	3,79	0,783		
	3 - SLAV.	240	3,70	0,755		
	4 - LIKA	120	3,67	0,806		
	5 - ISTR	151	3,49	0,747		
	6 - DALM.	268	3,49	0,736		

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

T-test je pokazao da su rodne razlike na ukupnom rezultatu ove subskale statistički značajne ($t = -7,105$; $p < 0,01$) te da žene ($M = 3,81$) u prosjeku imaju egalitarnije stavove od muškaraca ($M = 3,51$). Taj je rezultat u skladu s našim očekivanjima i rezultatima drugih istraživanja, koja pokazuju da žene imaju egalitarnije stavove o rodnom ulogama općenito (Crompton, Brockmann i Lyonette, 2005; Frieze i sur., 2003; Raboteg-Šarić i Ravlić, 1990) te o rodnoj jednakosti u području obrazovanja specifično (Jugović, 2004).

Osim rodnih, dobivene su i statistički značajne dobne razlike ($F = 13,382$; $p < 0,01$). Dobna skupina od 60 do 89 godina ima tradicionalnije stavove od svih ostalih dobnih skupina tj. od osoba mlađih od 60 godina. Aritmetička sredina rezultata osoba od 60 do 89 godina nalazi se na sredini skale ($M_4 = 3,46$) i upućuje da su stavovi starijih osoba između tradicionalnih i egalitarnih, dok su aritmetičke sredine ostalih triju skupina pomaknute prema višim vrijednostima i upućuju na prihvaćanje egalitarnijih stavova ($M_1 = 3,68$, $M_2 = 3,82$, $M_3 = 3,72$). Pretpostavljamo da starije osobe imaju tradicionalnije stavove jer su tijekom odrastanja bile izloženije tradicionalnijim vrijednostima nego mlađe generacije, koje su zbog pomaka u ostvarivanju rodne jednakosti socijalizirane u rodno ravnopravijem socijalnom kontekstu. Analiza varijance pokazala je razlikovanje u stavovima s obzirom na stupanj obrazovanja ($F = 30,720$; $p < 0,01$). *Post hoc* testovi ukazuju da se sve skupine međusobno razlikuju: što je osoba višeg stupnja obrazovanja, to su joj i stavovi egalitarniji. Nalaz ne iznenađuje jer i druga istraživanja pokazuju da obrazovanije osobe iskazuju manje seksističke stavove (npr. Benson & Vincent, 1980; Sidanius, 1993). Također treba spomenuti da pritom ostaje otvoreno pitanje da li obrazovaniji zaista više podržavaju rodnu ravnopravnost od niže obrazovanih ili samo daju društveno poželjne odgovore.

Usporedba osoba sa sela i iz grada pokazala je da se te dvije skupine statistički značajno razlikuju ($t=0,779$; $p<0,01$). Kao što je i očekivano, osobe iz grada ($M=3,72$) imale su egalitarnije stavove od osoba sa sela ($M=3,58$). Rezultat je u skladu s nalazima prethodnih istraživanja o stavovima o rodnom ulogama u Hrvatskoj, primjerice, s rezultatom da srednjoškolci/ke koji žive u gradu više podržavaju egalitarne rodne uloge od srednjoškolaca koji žive na selu (Raboteg-Šarić i Ravlić, 1992). Iako je u našem istraživanju dobivena razlika između osoba sa sela i iz grada, važno je skrenuti pozornost na to da vrijednosti aritmetičkih sredina pokazuju kako obje skupine imaju umjereno egalitarne stavove.

Stavovi se također razlikuju prema regionalnoj pripadnosti ($F=6,820$; $p<0,01$). Osobe iz Zagreba i Sjeverne Hrvatske imaju egalitarnije stavove nego osobe iz Dalmacije i Istre, Primorja i Gorskog kotara. Pritom sudionici/e iz Slavonije imaju egalitarnije stavove nego oni iz Dalmacije. Ukratko, navedeni podaci upućuju da stanovnici/e sa sjevera Hrvatske više podupiru rodnu jednakost u obrazovanju od stanovnika/ca s juga.

Prikazivanje ukupnih rezultata na subskali jednakosti rodnih uloga u obrazovanju daje nam opću sliku o stavovima ispitanika/ca o ravnopravnosti u području obrazovanja. Da bismo dobili detaljniji uvid u mišljenje ispitanika/ca o različitim aspektima rodne ravnopravnosti u obrazovanju, prikazali smo rezultate na pojedinim tvrdnjama skale stavova, prvo na cijelom uzorku (tablica 54), a zatim zasebno za svaki spol (tablica 55).

Tablica 54. Postoci odgovora na pojedine čestice Skale stavova o jednakosti rodnih uloga u obrazovanju

	uopće se ne slažem	ne slažem se	niti se slažem niti se ne slažem	slažem se	u potpunosti se slažem
6. U redu je da se u nastavi žene većinom prikazuje kao osjećajne i nježne, a muškarce kao poduzetne i hrabre osobe.	19,3	15,1	29,0	21,9	14,8
9. Muškarci trebaju imati bolji uspjeh u prirodoslovnim i tehničkim predmetima jer su im potrebni u životu nego ženama.	27,6	16,7	28,4	18,5	8,8
12. Muškarci trebaju ozbiljnije shvaćati svoje obrazovanje nego žene jer će jednog dana biti hranitelji svoje obitelji.	24,9	12,2	27,1	23,4	12,3
18. Djevojčice bi trebale biti tiše i mirnije na školskom satu nego dječaci.	46,3	15,9	19,0	13,0	5,8
20. Sinovi trebaju dobiti više podrške za školovanje nego kćeri.	59,5	18,8	13,0	6,4	2,3
23. Muškarce i žene bi trebalo jednako poticati na daljnje školovanje/usavršavanje.	3,3	3,1	8,9	23,1	61,7

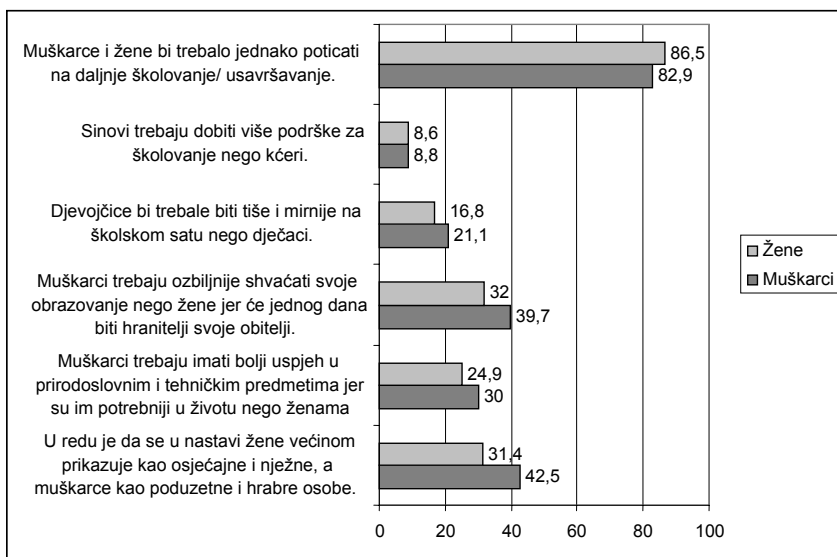
Sudeći prema podacima u tablici 54 ispitanici/e imaju najegalitarnije stavove kada je riječ o poticanju žena i muškaraca da se obrazuju. Čak 84,8% njih slaže se da muškarce i žene treba jednako poticati na daljnje školovanje i usavršavanje. Egalitaran stav prema obrazovanju žena i muškaraca potvrđuje i podatak da se 78,3% osoba ne slaže s tvrdnjom da sinovi trebaju

dobiti više podrške za školovanje nego kćeri. Na temelju navedenih podataka moglo bi se reći da velika većina ispitanika/ca podržava stav da je oba spola važno poticati na obrazovanje, odnosno da muškarce ne bi trebalo favorizirati kod poticanja na daljnje školovanje. Takav nalaz ne iznenađuje jer se u proteklih pola stoljeća znatno povećala jednakost obrazovnih šansi žena. Primjerice, još 1970. godine od svih osoba koje su završile fakultet 53,9% bili su muškarci, a 46,1% žene; 2008. godine 41,3% bili su muškarci, a 58,7% žene (DZS, 2010). Te su promjene u obrazovanju zacijelo pridonijele razvoju pozitivnih stavova prema školovanju žena i davanju jednake potpore ženama i muškarcima za nastavak školovanja.

Iako se većina sudionika/ca slaže da osobe oba spola trebaju dobiti jednaku podršku za školovanje, podupiranje rodne jednakosti više nije toliko izraženo kada je riječ o konkretnoj situaciji. Naime, mišljenja ispitanika/ca podijeljena su kada je riječ o tvrdnji „*Muškarci trebaju ozbiljnije shvaćati svoje obrazovanje nego žene jer će jednog dana biti hranitelji svoje obitelji*“: 35,7% osoba slaže se s tvrdnjom, a 37,1% se ne slaže. Slično tome, 27,3% se slaže s tvrdnjom „*Muškarci trebaju imati bolji uspjeh u prirodoslovnim i tehničkim predmetima jer su im potrebni u životu nego ženama*“, a manje od polovine (44,3%) ne prihvaća takvo mišljenje. Navedeni rezultati impliciraju da unatoč izraženoj podršci za obrazovanje obaju spolova, relativno znatan broj ispitanika/ca još uvijek ima tradicionalno mišljenje o obrazovnim putovima žena i muškaraca tj. sukladno rodnim stereotipima o zanimanjima i tradicionalnim obiteljskim ulogama. Pritom valja upozoriti da stavovi o većoj primjerenosti tehničkih predmeta za mladiće i potrebi za ozbiljnijim pristupom muškaraca nego žena obrazovanju vode perpetuiranju rodni nejednakosti jer mogu utjecati na njihove odluke o nastavku školovanja i izboru škole. Eccles (1994) pokazuje da postojanje različitih očekivanja od djevojaka i mladića može kod njih stvoriti različite predodžbe o tome koje opcije imaju, koje su im dostupne i primjerene s obzirom na njihov spol što ih može ograničiti u obrazovnim odlukama.

Kada je riječ o jednakom tretmanu na nastavi, samo 18,8% ispitanika/ca se slaže s tvrdnjom da djevojčice trebaju biti tiše i mirnije na školskom satu nego dječaci, dok ih se 62,2% s njom ne slaže. Dakle, dvije trećine ispitanika/ca ne podržava tradicionalni obrazac ponašanja prema kojem se od djevojčica očekuje veća disciplina nego od dječaka. Podaci o prihvaćanju rodni stereotipa na nastavi pružaju nešto drugačiju sliku o odnosu ispitanika/ca prema rodnoj jednakosti u obrazovanju: 36,7% njih se slaže, a 34,4% se ne slaže da u nastavi žene treba većinom prikazivati kao osjećajne i nježne, a muškarce kao poduzetne i hrabre osobe. Napominjemo da se u istraživanju rodne osjetljivosti udžbenika i nastave književnosti pokazalo da se nastavnici/e hrvatskoga jezika u osnovnim školama ne slažu da žene i muškarce treba prikazivati u rodno stereotipnim osobinama i ulogama (Baranović, Jugović i Doolan, 2008). Čini se da, kada je riječ o prisutnosti rodni stereotipa na nastavi, opća populacija ima tradicionalnija uvjerenja nego sami nastavnici/e u školama.

Na slici 17 prikazane su frekvencije slaganja sa svakom tvrdnjom s obzirom na spol ispitanika/ca, a u tablici 55 rezultati t-testova za provjeru značajnosti razlika među spolovima te prosječni rezultati za svaku tvrdnju.

Slika 17. Postoci žena i muškaraca koji su se složili s tvrdnjama Skale stavova o jednakosti rodnih uloga u obrazovanju

Tablica 55. Deskriptivni pokazatelji i razlike prema spolu za pojedine čestice Skale stavova o jednakosti rodnih uloga u obrazovanju

	Muškarci		Žene		t-test
	M	SD	M	SD	
6. U redu je da se u nastavi žene većinom prikazuju kao osjećajne i nježne, a muškarce kao poduzetne i hrabre osobe. (-)	2,81	1,255	3,21	1,342	-5,654**
9. Muškarci trebaju imati bolji uspjeh u prirodoslovnim i tehničkim predmetima jer su im potrebni u životu nego ženama. (-)	3,17	1,234	3,53	1,329	-5,060**
12. Muškarci trebaju ozbiljnije shvaćati svoje obrazovanje nego žene jer će jednog dana biti hranitelji svoje obitelji. (-)	2,97	1,274	3,30	1,401	-4,589**
18. Djevojčice bi trebale biti tiše i mirnije na školskom satu nego dječaci. (-)	3,67	1,303	3,99	1,264	-4,624**
20. Sinovi trebaju dobiti više podrške za školovanje nego kćeri. (-)	4,14	1,057	4,39	1,044	-4,391**
23. Muškarce i žene bi trebalo jednako poticati na daljnje školovanje/usavršavanje.	4,30	,955	4,43	1,024	-2,403*

(-) = rekodirana tvrdnja

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

U skladu s našim očekivanjima, na svim se tvrdnjama pokazalo da su razlike u stavovima muškaraca i žena statistički značajne te da žene imaju egalitarnije stavove, odnosno u većem broju prihvaćaju rodnu jednakost u obrazovanju nego muškarci. Najveće su razlike dobivene na tvrdnjama o prihvaćanju rodnih stereotipa u nastavi i tvrdnjama o očekivanju većeg uspjeha

muškaraca u prirodoslovnim i tehničkim predmetima. To se najbolje vidi kada usporedimo postotke muškaraca i žena koji ne prihvaćaju spomenuta tradicionalna razmišljanja. Primjerice, s tvrdnjom *"U redu je da se u nastavi žene većinom prikazuje kao osjećajne i nježne, a muškarce kao poduzetne i hrabre osobe"* ne slaže se 27,4% muškaraca i čak 40,6% žena, što govori da su žene spremnije odbaciti rodne stereotipe na nastavi. Slično tome se s tvrdnjom *"Muškarci trebaju imati bolji uspjeh u prirodoslovnim i tehničkim predmetima jer su im potrebni u životu nego ženama"* ne slaže 37,9% muškaraca i čak 50,1% žena. Taj rezultat ne iznenađuje jer su žene sklonije podržati rodnu jednakost u obrazovanju. Veću sklonost žena nego muškaraca da podrže rodnu jednakost u obrazovanju potvrđuju i rezultati drugih istraživanja. Primjerice, u istraživanju rodni uloga provedenom na više od 700 odraslih osoba u Hrvatskoj pokazalo se da žene manje od muškaraca prihvaćaju stavove da bi profesori matematike trebali očekivati veće znanje od učenika nego od učenica te da izbor studija nije toliko važan za žene kao za muškarce (Jugović, 2004). Slično tome u našem se istraživanju pokazalo da više žena (43,1%) nego muškaraca (30,6%) odbacuje mišljenje da *"Muškarci trebaju ozbiljnije shvaćati svoje obrazovanje nego žene jer će jednog dana biti hranitelji svoje obitelji"*. Također se može uočiti da žene spremnije odbacuju različite standarde ponašanja za dječake i djevojčice na nastavi: 55,1% muškaraca i 68,7% žena ne slaže se da bi djevojčice trebale biti tiše i mirnije na školskom satu nego dječaci.

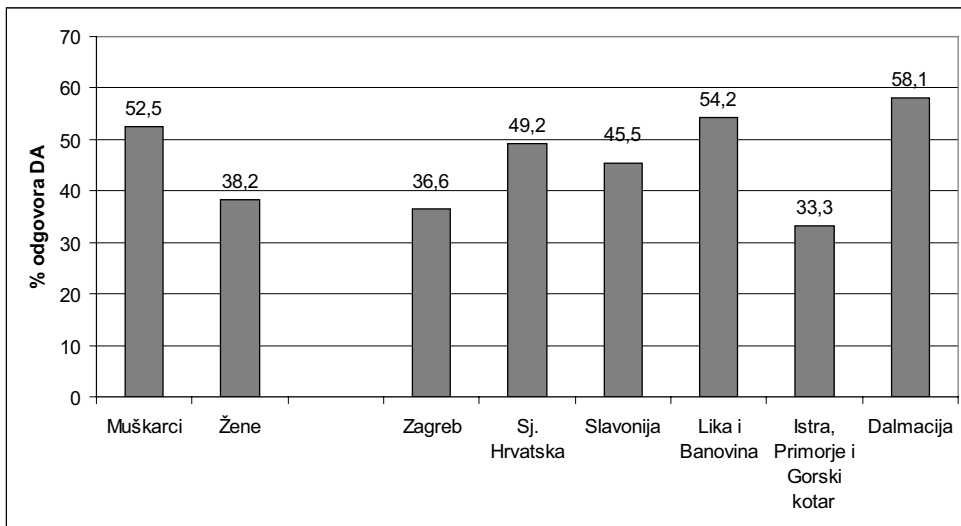
Na kraju također valja reći kako, unatoč postojanju statistički značajnih razlika na tvrdnjama o prihvaćanju jednake podrške za školovanje osoba oba spola, stvarne ili praktične razlike u vrijednostima nisu velike i dijelom se mogu pripisati veličini uzorka. Primjerice, 82,9% muškaraca i 86,5% žena složilo se s tvrdnjom *"Muškarce i žene bi trebalo jednako poticati na daljnje školovanje/usavršavanje"*, a 73,8% muškaraca i 82,3% žena nije se složilo s tvrdnjom *"Sinovi trebaju dobiti više podrške za školovanje nego kćeri"*.

Sklonost diskriminaciji

U istraživanju smo također željeli ispitati namjeru ispitanika/ca da rodno diskriminiraju u situacijama u kojima imaju tu mogućnost. Konkretno, kada je riječ o obrazovanju upitali smo ih bi li dali prednost mladiću pred djevojkom kada bi odlučivali između dva kandidata s jednakim brojem bodova pri upisu u srednju elektrotehničku školu.

Rezultati pokazuju da bi čak 45,9% ispitanika/ca diskriminiralo djevojke pri upisu u srednju školu. Ako namjeru za ponašanjem usporedimo sa stavovima, može se čak uočiti da je postotak osoba koje bi rodno diskriminirale pri upisu u tehničku školu veći od postotka osoba koje se slažu da muškarci trebaju imati bolji uspjeh u prirodoslovnim i tehničkim predmetima jer su im potrebni u životu nego ženama (27,3%). Navedeni podaci indiciraju da su namjere ponašanja ispitanika/ca manje rodno osjetljive nego stavovi što upućuje da se rodna ravnopravnost više prihvaća na deklarativnoj razini nego kada je riječ o spremnosti ispitanika/ca za njezino konkretno ostvarivanje. Moglo bi se reći da su ispitanici/e, unatoč pokazanom prihvaćanju jednakosti šansi za školovanje žena i muškaraca, znatno manje skloni podržati obrazovne puteve koji nisu u skladu s rodnim stereotipima.

Kako bi se dobio detaljniji uvid u to tko je zapravo sklon diskriminirati, usporedili smo odgovore ispitanika/ca s obzirom na spol, dob, stupanj obrazovanja, tip mjesta i regionalnu pripadnost.

Slika 18. Postotak sudionika/ca koji su pozitivno odgovorili na tvrdnju "Da odlučujem o upisu u srednju elektrotehničku školu, između dva kandidata koji imaju jednak broj bodova pri upisu, prednost bih dao/la mladiću pred djevojkom." – razlike prema spolu i regionalnoj pripadnosti

Analize su pokazale da su u toj tvrdnji jedine statistički značajne razlike na temelju spola ($\chi^2=31,064$; $p<0,01$) i regionalne pripadnosti ($\chi^2=41,436$; $p<0,01$). Naime muškarci su skloniji diskriminirati djevojke pri upisu u srednju školu (52,5%), no velik je i postotak žena koje su tome sklone (38,2%). Ovdje je važno istaknuti da diskriminiranju žena nisu skloni samo muškarci nego i žene, što upućuje na to da znatan dio žena još uvijek tradicionalno razmišlja i ponaša se tradicionalno kada je riječ o odabiru obrazovanja i zanimanja.

Kada je riječ o regijama, u Dalmaciji te Lici i Banovini više od polovine ispitanika/ca sklono je diskriminirati djevojke pri upisu u srednju školu, a u Zagrebu te Istri, Primorju i Gorskom kotaru oko trećina ispitanika/ca. Sjeverna Hrvatska i Slavonija nalaze se između tih krajnosti: 49,2% osoba iz Sjeverne Hrvatske i 45,5% osoba iz Slavonije sklono je diskriminirati pri upisu u srednju školu.

Indikativan je nalaz da ne postoji statistički značajna razlika u spremnosti ispitanika/ca na rodnu diskriminaciju pri upisu u srednju školu s obzirom na njihov spol, dob, stupanj obrazovanja i ruralno-urbani rezidencijalni status. Ukratko, sve navedene kategorije ispitanika pokazale su jednaku sklonost rodnoj diskriminaciji pri upisu u srednju školu.

Percepcija ostvarenosti rodne ravnopravnosti u obrazovanju

Način na koji se percipira rodna diskriminacija može utjecati na to hoće li osoba uočiti rodnu diskriminaciju odnosno hoće li prepoznati da ju je doživjela. Kako bismo ispitali percepcije rodne diskriminacije u obrazovanju, ispitanike/ce smo pitali smatraju li da je u školama pri ocjenjivanju i usmjeravanju prema zanimanjima ostvarena rodna ravnopravnost te imaju li žene i muškarci doista jednake obrazovne šanse. U tablici 56 prikazani su postoci odgovora i aritmetičke sredine za svaku tvrdnju o percepciji ostvarenosti ravnopravnosti žena i muškaraca u obrazovanju.

Tablica 56. Postoci i prosječne vrijednosti odgovora na tvrdnje o percepciji ostvarenosti ravnopravnosti muškaraca i žena u području obrazovanja u hrvatskom društvu

	uopće se ne slažem	ne slažem se	niti se slažem niti se ne slažem	slažem se	u potpunosti se slažem	M	SD
11. Nastavnici/e češće dječacima daju visoke ocjene samo zbog pokazanog interesa za predmet nego djevojčicama.	30	28	29,3	8,6	4	2,29	1,105
12. Danas je u školama spol još uvijek važan kriterij pri usmjeravanju učenika/ca prema pojedinim zanimanjima.	13	16,1	27,2	30,5	13,2	3,15	1,222
10. Danas u Hrvatskoj žene i muškarci stvarno imaju jednake šanse za obrazovanje.	2,8	5,6	13,5	35,2	42,9	4,10	1,016

Većina ispitanika/ca (78,1%) smatra da u Hrvatskoj žene i muškarci imaju jednake šanse za obrazovanje. Statistički podaci za Hrvatsku pokazuju da je broj dječaka i djevojčica koji završe osnovno i srednje obrazovanje podjednak, čak se primjećuje da je broj žena koje završe visoko obrazovanje nešto veći od broja muškaraca što govori u prilog jednakim obrazovnim mogućnostima žena i muškaraca (Statistički ljetopis Hrvatske, 2002, 2008; DZS, 2010). No razlike se primjećuju u zastupljenosti žena i muškaraca u srednjem i visokom obrazovanju pri čemu još uvijek dominira stereotipna dihotomizacija na muške i ženske obrazovne puteve. U strukovnim školama može se uočiti rodna segregacija: u tehničkim i obrtničkim školama mladići su u većini, a u ekonomskim i medicinskim djevojke. Tehničke studije u znatno većem broju biraju muškarci, a društveno-humanističke i bio-medicinske žene²⁶.

Izbor škole ovisi o više faktora: interesu i školskom uspjehu učenika/ca, programu i društvenom statusu škole, utjecaju roditelja i prijatelja/ica na izbor škole i sl. Mi smo u istraživanju nastojali ispitati koliko ispitanici/e percipiraju da su za različite odabire obrazovnih puteva odgovorne i same škole. Rezultati su pokazali da 43,7% ispitanika/ca smatra da je u školama spol još uvijek važan kriterij pri usmjeravanju učenika/ca prema pojedinim zanimanjima, dok se 29,1% s time ne slaže. I rezultati istraživanja provedenog na učenicima/

²⁶ Detaljniji podaci o zastupljenosti muškaraca i žena u odgojno-obrazovnom sustavu u Hrvatskoj prezentirani su u poglavlju ove knjige pod nazivom „Rodna (ne)ravnopravnost i diskriminacija u obrazovanju“.

ama 8. razreda zagrebačkih osnovnih škola upućuju da je u školama prisutno profesionalno usmjeravanje učenika i učenica na temelju spola. Naime, čak oko 40% učenika/ca odgovorilo je kako primjećuju da njihovi nastavnici/e misle da su neke srednje škole prikladnije za djevojčice, a neke za dječake (Baranović, Jugović i Doolan, 2008). Zaključno bi se moglo reći da rezultati navedenih istraživanja upućuju na to da i same škole potiču učenike i učenice na odabire različite obrazovnih i profesionalnih puteve ovisno o njihovom spolu.

Podaci o ocjenjivanju pokazuju da tek 12,6% ispitanika/ca smatra da nastavnici/e dječacima češće daju visoke ocjene samo zbog pokazanog interesa za predmet nego djevojčicama, dok ih se 58% s time ne slaže. Iz toga se može zaključiti da ispitanici/e ne smatraju da se djevojčice neravnopravnije ocjenjuje od dječaka. I prethodno spomenuto istraživanje osnovnoškolaca (Baranović, Jugović i Doolan, 2008) pokazalo je da nastavnici/e imaju jednake zahtjeve od dječaka i djevojčica pri ocjenjivanju znanja. Preciznije, pokazalo se da manje od 20% učenika/ca smatra da njihovi nastavnici/e imaju veće zahtjeve od djevojčica pri ispitivanju i da misle kako dječaci postižu bolje rezultate s manje truda.

Gledajući u cjelini može se reći da ispitanici/e smatraju kako je u školama, unatoč jednakom tretmanu pri ocjenjivanju i jednakim obrazovnim šansama, spol još uvijek važan kriterij usmjeravanja učenika/ca prema različitim obrazovnim putevima i zanimanjima.

Uspoređene su i percepcije ostvarenosti rodne ravnopravnosti u obrazovanju ispitanika/ca prema spolu, dobi, obrazovanju, tipu naselja u kojem žive te regiji za svaku tvrdnju. U tablici 57 prikazani su postoci, aritmetičke sredine za oba spola te rezultati t-testova.

Tablica 57. Postoci odgovora, deskriptivni pokazatelji i razlike među muškarcima i ženama u percepciji ostvarenosti ravnopravnosti muškaraca i žena u području obrazovanja u hrvatskom društvu

		uopće se ne slažem	ne slažem se	niti se slažem niti se ne slažem	slažem se	u potpunosti se slažem	M	SD	t
11. Nastavnici/e češće dječacima daju visoke ocjene samo zbog pokazanog interesa za predmet nego djevojčicama.	m	31,6	29,3	28,9	7,7	2,5	2,20	1,048	2,656 **
	ž	28,6	26,9	29,6	9,4	5,5	2,36	1,149	
12. Danas je u školama spol još uvijek važan kriterij pri usmjeravanju učenika/ca prema pojedinim zanimanjima.	m	14,9	15,5	28,6	29,7	11,3	3,07	1,223	2,166 *
	ž	11,4	16,7	25,8	31,2	14,9	3,21	1,219	
10. Danas u Hrvatskoj žene i muškarci stvarno imaju jednake šanse za obrazovanje.	m	2,6	6,4	12,0	34,9	44,1	4,11	1,020	nema razlika
	ž	3,0	4,9	14,8	35,4	41,9	4,08	1,013	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Pokazalo se da veći broj muškaraca nego žena smatra da se u obrazovanju ostvaruje rodna ravnopravnost. Tako se npr. muškarci češće nego žene ne slažu s tvrdnjom da nastavnici/e dječacima daju visoke ocjene samo zbog pokazanog interesa na nastavi (60,9 % muškaraca i 55,5% žena). Pritom je ta razlika u odgovorima statistički značajna ($t=2,656$; $p<,01$). Slično tome, muškarci rjeđe uočavaju da je spol važan kriterij pri usmjeravanju učenika/ca prema zanimanjima: 41% muškaraca i 46,1% žena slaže se s tvrdnjom da je spol važan kriterij pri usmjeravanju učenika/ca prema zanimanjima. Vrijednosti t-testa pokazuju da je i ta razlika u odgovorima žena i muškaraca statistički značajna ($t=2,166$; $p<,05$). Za obje vrste neravnopravnosti može se reći da su na štetu žena jer se u ovom slučaju žene moraju više truditi za dobru ocjenu i zbog toga što se žene češće usmjerava prema manje profitabilnim zanimanjima nego muškarce.

Analize su pokazale da dobne razlike u percepcijama nisu statistički značajne odnosno da osobe različite dobi imaju slične percepcije ostvarenosti rodne ravnopravnosti u obrazovanju. Usporedbe prema stupnju obrazovanja, mjestu stanovanja i regiji za pojedine su tvrdnje statistički značajne, kao što se može vidjeti u tablici 58.

Tablica 58. Deskriptivni pokazatelji i razlike prema stupnju obrazovanja, tipu naselja i regijama u percepcijama ostvarenosti ravnopravnosti muškaraca i žena u obrazovanju u hrvatskom društvu

Varijabla	Skupina	N	M	SD	t ili F-omjer	post hoc test
11. Nastavnici/e češće dječacima daju visoke ocjene samo zbog pokazanog interesa za predmet nego djevojčicama.						
Obrazovanje	1 - NSS	286	2,46	1,182	5,903**	1-3**
	2 - SSS	751	2,27	1,095		
	3 - VSS	274	2,14	1,012		
10. Danas u Hrvatskoj žene i muškarci stvarno imaju jednake šanse za obrazovanje						
Tip naselja	Selo	527	4,03	1,044	1,926 * ($p=,054$)	
	Grad	815	4,14	,996		
12. Danas je u školama spol još uvijek važan kriterij pri usmjeravanju učenika/ca prema pojedinim zanimanjima						
Regija	1 - ZGB	340	3,09	1,199	7,574**	1-5*, 2-5*, 3-5**, 4-5**, 5-6**
	2 - SJ. HR.	244	3,11	1,153		
	3 - SLAV.	240	3,20	1,295		
	4 - LIKA	120	3,44	1,187		
	5 - ISTRRA	151	2,68	1,278		
	6 - DALM.	268	3,33	1,155		

* $p<,0,05$; ** $p<,0,01$

Analiza varijance pokazala je razlike između osoba različitog stupnja obrazovanja u percepciji pravednosti ocjenjivanja dječaka i djevojčica ($F=5,903$; $p<,05$). Osobe s višom i visokom stručnom spremom rjeđe se nego osobe s nižom stručnom spremom slažu da dječaci dobivaju visoke ocjene samo zbog interesa. Taj je rezultat teško objasniti jer nedostaju istraživanja sa sličnim spoznajama, no naša je pretpostavka da su percepcije ostvarenosti ravnopravnosti ispitanika/ca utemeljene u vlastitim iskustvima školovanja.

Usporedba ispitanika/ca prema mjestu stanovanja pokazala je da su razlike statistički značajne na tvrdnji „Danas u Hrvatskoj žene i muškarci stvarno imaju jednake šanse za obrazovanje“ ($t=1,926$; $p=,054$). Pokazalo se da se osobe sa sela manje slažu da žene i muškarci imaju jednake šanse za obrazovanje nego osobe iz grada. Pretpostavka je da osobe koje žive na selu na vlastitom iskustvu i u vlastitoj sredini zaista uočavaju da žene imaju manje mogućnosti obrazovanja odnosno da ih se manje podupire za nastavak obrazovanja nego muškarce. No, ovdje valja naglasiti da razlike u srednjim vrijednostima nisu velike te da se obje skupine slažu s navedenom tvrdnjom ($M_{selo}=4,03$; $M_{grad}=4,14$).

Kao što se može vidjeti u tablici 58, analiza varijance je pokazala da postoje regionalne razlike u slaganju s tvrdnjom „Danas je u školama spol još uvijek važan kriterij pri usmjeravanju učenika/ca prema pojedinim zanimanjima“ ($F=7,574$; $p<,01$). Osobe iz Istre, Primorja i Gorskog kotara u manjoj mjeri smatraju da se spol koristi kao važan kriterij pri usmjeravanju učenika/ca prema zanimanjima u usporedbi s osobama iz svih drugih regija. Nalaz se dijelom može objasniti činjenicom da spomenuta regija pripada razvijenijim dijelovima Hrvatske.

Iskustvo s neravnopravnim tretmanom (diskriminacijom) na temelju spola

Osim stavova, namjere rodnog diskriminiranja i percepcije ostvarenosti rodne ravnopravnosti, ispitana su i vlastita iskustva rodne diskriminacije odnosno neravnopravnog tretmana na temelju spola tijekom školovanja ispitanika/ca. Kako bi se što detaljnije ispitalo iskustvo s diskriminacijom na temelju spola, ispitanike/e se pitalo koliko su često doživjeli različite vrste diskriminacije: diskriminaciju pri ocjenjivanju, kažnjavanju i usmjeravanju prema zanimanju te uvredljive komentare na temelju spola i seksualno napastovanje nastavnika/ce. Prvo su prikazani deskriptivni podaci i postoci ispitanika/ca koji su doživjeli rodnu diskriminaciju tijekom obrazovanja bez obzira na to u kojem obliku, a kasnije su prikazani podaci po pojedinim oblicima diskriminacije.

Tablica 59. Iskustvo diskriminacije na temelju spola u različitim područjima života ispitanika/ca

	M	SD	%
Iskustvo s neravnopravnim tretmanom na temelju spola u OBITELJI	1,31	0,712	19,72
Iskustvo s neravnopravnim tretmanom na temelju spola u OBRAZOVANJU	1,04	0,530	9,34
Iskustvo s neravnopravnim tretmanom na temelju spola na POSLU	0,90	0,630	9,56
Iskustvo s neravnopravnim tretmanom na temelju spola u POLITICI	0,23	0,468	1,30

Ukupno gledajući, 9,34% ispitanika/ca doživjelo je diskriminaciju na temelju spola tijekom obrazovanja. Taj je postotak sličan postotku osoba koje su doživjele rodnu diskriminaciju na poslu, ali je nešto veći nego u politici i manji nego u obitelji, gdje je rodna diskriminacija najveća. Treba međutim istaknuti da vrijednosti aritmetičkih sredina pokazuju da je iskustvo s rodnom diskriminacijom gledano u cjelini dosta rijetko u svim analiziranim područjima.

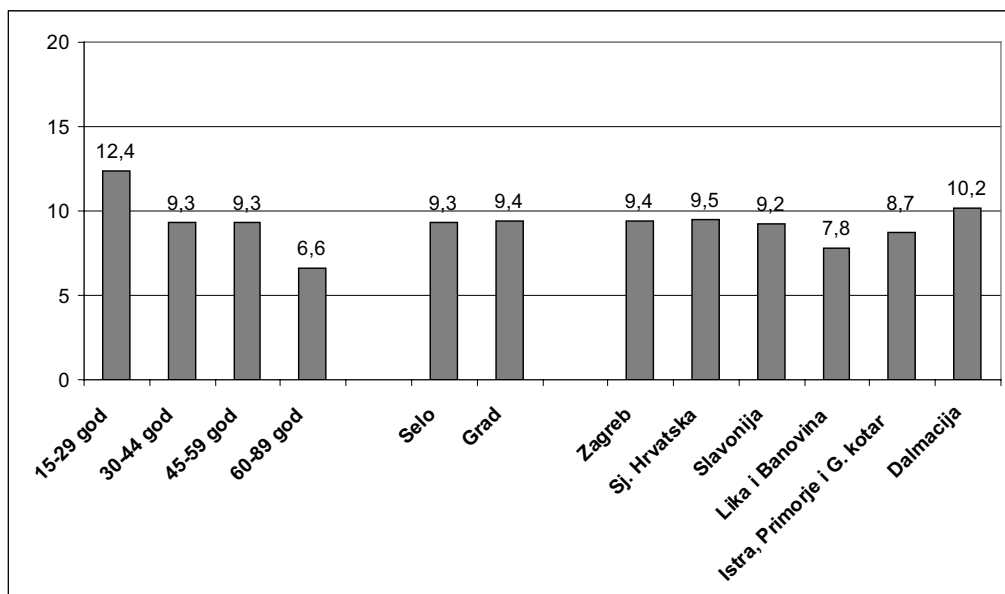
Kako bi se dobio detaljniji uvid u to tko u većoj mjeri doživljava rodnu diskriminaciju u obrazovanju, za to su područje provedene analize kojima su uspoređeni odgovori ispitanika/ica prema spolu, dobi, obrazovanju, mjestu stanovanja i regionalnoj pripadnosti.

Tablica 60. Deskriptivni pokazatelji i razlike u iskustvu neravnopravnosti i diskriminacije u obrazovanju na temelju spola prema socio-demografskim varijablama

Varijabla	Skupina	N	M	SD	t ili F-omjer	post hoc
Spol	Muškarci	648	1,06	0,546	1,472	
	Žene	715	1,01	0,514		
Dob	1 – 15-29 god.	320	1,12	0,530	6,369**	1-4**
	2 – 30-44 god.	364	1,05	0,499		
	3 – 45-59 god.	318	1,04	0,529		
	4 – 60-89 god.	361	0,94	0,547		
Tip naselja	Selo	527	1,08	,480	2,257 *	
	Grad	815	1,01	,558		
Regija	1 - ZGB	340	0,93	,579	4,40**	1-2* 1-5*
	2 - SJ. HR.	244	1,09	,488		
	3 - SLAV.	240	1,08	,503		
	4 - LIKA	120	1,02	,568		
	5 - ISTR	151	1,13	,396		
	6 - DALM.	268	1,03	,553		

** $p < 0,01$, * $p < 0,05$

Testiranje značajnosti razlika pokazalo je da se ispitanici/e u doživljavanju rodne diskriminacije u obrazovanju statistički značajno razlikuju s obzirom na dob, mjesto stanovanja i regiju u kojoj žive. Razlika s obzirom na stupanj obrazovanja nije se pokazala statistički značajnom iz čega se može zaključiti da vrsta obrazovanja i trajanje obrazovanja nisu povezani s neravnopravnim tretmanom na temelju spola doživljenim tijekom školovanja. Razlika između žena i muškaraca u doživljenoj diskriminaciji također nije bila statistički značajna, a jasnija slika dobit će se kada se prikažu rezultati po pojedinim tvrdnjama koje opisuju različite oblike rodne diskriminacije.

Slika 19. Postotak osoba koje su najmanje jednom doživjele neravnopravni postupak na temelju spola tijekom obrazovanja – razlike po dobi, tipu naselja i regiji

Kao što se može vidjeti iz tablice 60, dobne razlike u ukupnom iskustvu rodne diskriminacije pokazale su se statistički značajnima ($F=6,369$; $p<,01$). Osobe između 15 i 29 godina češće su doživjele rodnu diskriminaciju nego osobe između 60 i 89 godina. U dobnoj skupini od 15 do 29 godina 12,42% ispitanika/ca doživjelo je rodnu diskriminaciju u obrazovanju, a u skupini od 60 do 89 godina 6,58% ispitanika/ca (slika 19). Kako podaci govore o sjećanju i percepciji iskustva rodne diskriminacije, postavlja se pitanje efekta osviještenosti ispitanika/ca o problemu rodne diskriminacije, to više što znatan dio ispitanika/ca pripada starijoj dobnoj skupini. Budući da ne raspolažemo rezultatima istraživanja o rodnoj diskriminaciji u obrazovanju prije 50 godina, pretpostavljamo da odgovori starijih ispitanika/ca manje govore o slaboj zastupljenosti rodne diskriminacije prije pola stoljeća, a više o činjenici da se problemu diskriminacije tada pridavalo manje pozornosti. Također, takve dobne razlike u iskustvu diskriminacije mogu proizlaziti iz jednostavne činjenice da se stariji sudionici/e više ne sjećaju detalja vezanih za razdoblje svojeg školovanja.

U tablici 60 može se vidjeti da su razlike s obzirom na regionalnu pripadnost statistički značajne ($F=4,40$; $p<,01$). Osobe iz Zagreba rjeđe su doživjele rodnu diskriminaciju tijekom obrazovanja nego osobe iz Sjeverne Hrvatske i Istre, Primorja i Gorskog kotara. Razlike u postocima nisu velike tako da je praktičan značaj i tih razlika vrlo mali (slika 19).

Potpuniju sliku o osobnom iskustvu s diskriminacijom ili neravnopravnim tretmanom ispitanika/ca u obrazovanju daju podaci prema pojedinim oblicima doživljene diskriminacije (tablica 61).

Tablica 61. Postoci i prosječne vrijednosti odgovora na čestice o iskustvu s neravnopravnim tretmanom (diskriminacijom) na temelju spola u obrazovanju

	nikad	da, jednom	da, nekoliko puta	da, često	ne odnosi se na mene	M	SD
Dobivao/la sam lošije ocjene.	75	3,8	6	2,5	12,7	1,11	0,787
Češće sam kažnjavan/a nego drugi spol za isto ponašanje u školi.	74,2	4,1	5,4	2,5	13,9	1,08	0,782
U školi mi je savjetovano da se ne bavim nekim poslom.	78,6	3,3	2,8	1,4	13,9	0,99	0,640
U školi sam doživio/la uvredljive komentare.	73,4	3,9	6,2	2,9	13,6	1,11	0,820
Doživio/la sam seksualno napastovanje od strane mog profesora/ice.	83	1,1	0,6	0,2	15,1	0,88	0,437

Kada se gledaju pojedini slučajevi diskriminacije, uočljivo je da je većina ispitanika/ca rijetko doživjela rodnu diskriminaciju tijekom obrazovanja (tablica 61). Slučajevi koji su se najčešće doživljavali bili su uvredljivi komentari u školi, a doživjelo ih je 13% ispitanika/ca. Odmah nakon uvredljivih komentara slijede iskustva rodne diskriminacije pri ocjenjivanju i kažnjavanju. Prema vlastitim iskazima, lošije ocjene na temelju spola dobilo je 12,3% ispitanika/ca, a 12% ih je češće kažnjavano nego drugi spol za isto ponašanje. Rodno diskriminatorno usmjeravanje prema zanimanjima doživjelo je tek 7,5% ispitanika/ca.

Seksualno napastovanje nastavnika/ca doživio je vrlo mali broj ispitanika/ca (1,9%). U Hrvatskoj ne postoje podaci o seksualnom uznemiravanju u školama od strane nastavnika/ca, no kanadski podaci, na primjer, govore da je 23% djevojaka doživjelo seksualno uznemiravanje u školi (Amnesty International, 1997). Kada je riječ o fakultetima, američki podaci pokazuju da je 30% žena doživjelo neželjenu seksualnu pažnju od najmanje jednog profesora/predavača na fakultetu (Benson i Thomson, 1982, prema Mamula, 2007). U Hrvatskoj je provedeno istraživanje o seksualnom uznemiravanju na fakultetima Zagrebačkog (Savez studenata Hrvatske i Ženska grupa TOD, 2000) te Osječkog, Riječkog i Splitskog sveučilišta (Leinert Novosel i Štringl, 2001). Rezultati pokazuju da je 6% studentica Zagrebačkog te 5% studentica s ostala tri sveučilišta doživjelo teže oblike seksualnog uznemiravanja (neželjeni dodiri, prijedlozi za intimno druženje, izravne ucjene za ocjene), dok ih je 35% sa Zagrebačkog i 32% s ostala tri sveučilišta doživjelo lakše oblike uznemiravanja (neukusne šale, zurenje, primjedbe). Uspoređujući naše podatke s drugim istraživanjima, čini se da je seksualnog uznemiravanja znatno manje u hrvatskim školama nego na hrvatskim i američkim fakultetima ili u kanadskim školama. No pitanje je što su naši ispitanici/e smatrali pod seksualnim uznemiravanjem. Prema definiciji navedenoj u knjizi *Seksualno nasilje u školama* Maje Mamule (2007, str. 8), seksualno uznemiravanje ili napastovanje odnosi se na „neželjena spolna ponašanja, koja ne uključuju fizički dodir, a osobu dovode u neugodan i ponižavajući položaj, te izazivaju osjećaj srama“. Kako u našem upitniku nije navedena definicija seksualnog napastovanja, teško je objasniti što su ispitanici/e razumjeli pod tim pojmom. S obzirom na formulaciju tvrdnje koja uključuje riječ napastovanje, može se pretpostaviti da su mislili na teže oblike zlostavljanja.

Ispitano je i razlikuju li se žene i muškarci u svojim iskustvima s rodnom diskriminacijom tijekom školovanja. Tablica 62 prikazuje postotke doživljavanja različitih oblika rodne diskriminacije i aritmetičke sredine za svaki spol te rezultate t-testova.

Tablica 62. Postoci odgovora, deskriptivni pokazatelji i razlike među muškarcima i ženama u iskustvu s neravnopravnim tretmanom (diskriminacijom) na temelju spola u obrazovanju

		nikad	da, jednom	da, nekoliko puta	da, često	ne odnosi se na mene	M	SD	t
Dobivao/la sam lošije ocjene.	m	74,7	4,0	5,9	3,2	12,2	1,13	,820	nema razlika
	ž	75,2	3,6	6,2	1,8	13,1	1,08	,756	
Češće sam kažnjavan/a nego drugi spol za isto ponašanje u školi.	m	70,5	5,1	7,7	3,7	13,0	1,19	,888	4,634 **
	ž	77,5	3,2	3,2	1,4	14,7	,99	,659	
U školi mi je savjetovano da se ne bavim nekim poslom.	m	79,8	2,9	3,4	0,8	13,1	,99	,605	nema razlika
	ž	77,5	3,6	2,2	2,0	14,7	,99	,670	
U školi sam doživio/la uvredljive komentare.	m	75,6	3,7	4,9	2,9	12,8	1,10	,786	nema razlika
	ž	71,5	4,1	7,3	2,9	14,3	1,13	,850	
Doživio/la sam seksualno napastovanje od strane mog profesora/ice.	m	84,3	0,9	0,5	0,2	14,2	,88	,412	nema razlika
	ž	81,8	1,3	0,7	0,3	15,9	,88	,458	

** $p < 0,01$

Jedina statistički značajna rodna razlika pokazala se kod iskustva češćeg kažnjavanja u školi na temelju spola ($t=4,634$; $p < ,01$). Pokazalo se da je 7,8% žena i 16,5% muškaraca odgovorilo potvrdno na tvrdnju „Češće sam kažnjavan/a nego drugi spol za isto ponašanje u školi“ što upućuje na to da se muškarci osjećaju više rodno diskriminiranim nego žene. Na problem rodne diskriminacije muškaraca zbog nepoželjnog ponašanja upućuju i strana istraživanja. Tako npr. istraživanja u Velikoj Britaniji pokazuju: (1) da se dječake u osnovnim školama češće prekorava zbog lošeg ponašanja te da su čak 70% ukora dobili dječaci, a djevojčice 30% (Younger, Warrington i Williams, 1999); (2) da dječaci i djevojčice percipiraju da su učitelji i učiteljice stroži prema dječacima nego prema djevojčicama za iste neposluhe (Warrington i Younger, 1996). Istraživanje provedeno u Hrvatskoj također pokazuje da većina, točnije 61,3% učenica i 74,6% učenika 8. razreda, smatra da njihovi nastavnici/e češće kažnjavaju dječake nego djevojčice na satu (Baranović, Jugović i Doolan, 2008).

Analize varijance pokazale su da se ispitanici/e različitog stupnja obrazovanja ne razlikuju ni u kojem obliku doživljene rodne diskriminacije u obrazovanju. Osobe niže, srednje te više i visoke stručne spreme imale su slična iskustva s rodnom diskriminacijom, odnosno većina je nikada nije doživjela.

Tablica 63. Deskriptivni pokazatelji i razlike prema dobi u iskustvu s neravnopravnim tretmanom (diskriminacijom) na temelju spola u obrazovanju

	1 – 15-29 god.		2 – 30-44 god.		3 – 45-59 god.		4 – 60-89 god.		F-omjer	post hoc test
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD		
Dobivao/la sam lošije ocjene.	1,24	0,845	1,08	0,700	1,14	0,870	0,99	0,721	5,925**	1-4**
Češće sam kažnjavao/a nego drugi spol za isto ponašanje u školi.	1,19	0,863	1,09	0,744	1,10	0,797	0,96	0,716	4,943**	1-4**
U školi sam doživio/la uvredljive komentare.	1,23	0,880	1,17	0,839	1,08	0,787	0,99	0,756	5,847**	1-4**, 2-4*

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Statistički značajne dobne razlike pokazale su se za iskustvo dobivanja lošije ocjene ($F=5,925$; $p < ,01$), češće kažnjavanje za isto ponašanje ($F=4,943$; $p < ,01$) i uvredljive komentare na temelju spola ($F=5,847$; $p < ,01$) (tablica 63). Općenito je uočljiv trend da osobe iz dobne skupine od 60 do 89 godina rjeđe navode da su doživjele rodnu diskriminaciju tijekom obrazovanja od mlađih osoba, odnosno osoba koje imaju između 15 i 29 godina te između 30 i 44 godine.

Tablica 64. Deskriptivni pokazatelji i razlike prema tipu naselja u iskustvu s neravnopravnim tretmanom (diskriminacijom) na temelju spola u obrazovanju

	tip naselja	M	SD	t
U školi mi je savjetovano da se ne bavim nekim poslom.	selo	1,04	,620	2,144 *
	grad	0,96	,651	
U školi sam doživio/la uvredljive komentare.	selo	1,18	,800	2,219 *
	grad	1,07	,831	
Doživio/la sam seksualno napastovanje od strane mog profesora/ice.	selo	0,94	,397	4,238 **
	grad	0,84	,456	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

T-testovi su pokazali da su razlike s obzirom na tip naselja statistički značajne na tri tvrdnje te da su općenito ispitanici/e sa sela češće doživljavali diskriminaciju nego osobe iz grada (tablica 64). Preciznije, osobama sa sela češće je savjetovano da se ne bave nekim poslom zbog spola ($t=2,144$; $p < ,01$), češće su doživjele uvredljive komentare na temelju spola ($t=2,219$; $p < ,05$) i seksualno napastovanje profesora/ice ($t=4,238$; $p < ,01$). Pretpostavljamo da se češća iskustva rodne diskriminacije u ruralnim sredinama mogu pripisati njihovoj većoj tradicionalnosti od urbanih sredina.

Tablica 65. Deskriptivni pokazatelji i razlike prema regijama u iskustvu s neravnopravnim tretmanom (diskriminacijom) na temelju spola u obrazovanju

	1 - ZGB		2 - SJ. HR.		3 - SLAV.		4 - LIKA		5 - ISTRRA		6 - DALM.		F	Post hoc test
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD		
Dobivao/la sam lošije ocjene	0,99	,806	1,16	,795	1,11	,743	1,12	,871	1,25	,695	1,10	,791	2,698 *	1-5*
Češće sam kažnjavan/a nego drugi spol za isto ponašanje u školi	0,94	,783	1,16	,795	1,15	,781	1,12	,909	1,19	,619	1,06	,772	3,690 **	1-2*
Doživio/la sam seksualno napastovanje od strane mog profesora/ice	0,76	,520	0,92	,337	0,91	,399	0,86	,416	1,00	,306	0,90	,475	8,295 **	1-2**, 1-3**, 1-5**, 1-6**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Iskustva rodne diskriminacije razlikuju se i prema regionalnoj pripadnosti. Podaci (tablica 65) pokazuju da su ispitanici/e iz Zagrebu u odnosu na ispitanike/ce iz ostalih krajeva Hrvatske najrjeđe doživljavali rodnu diskriminacije tijekom obrazovanja. Pritom treba imati na umu da je riječ o razlikama koje su statistički značajne, no upitan je njihov praktični značaj.

Diskriminacija na temelju spola od strane nastavnika/ca

Zanimalo nas je i tko je u školi češći počinitelj rodne diskriminacije: nastavnici ili nastavnice. Prikazani su postoci odgovora na cijelom uzorku te zasebno za žene i muškarce.

Tablica 66. Frekvencije diskriminacije tijekom obrazovanja na temelju spola od strane nastavnika i nastavnica

	Cijeli uzorak		Muškarci		Žene		hi – kvadrat
	Frekvencija	Postotak	Frekvencija	Postotak	Frekvencija	Postotak	
Nastavnica	91	6,7	50	7,7	41	5,7	2,143
Nastavnik	86	6,3	40	6,2	46	6,4	0,039

* = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$

Podaci u tablici 66 upućuju na dva zaključka. Prvo, da nastavničko osoblje uglavnom nije sklono diskriminirati učenike/ce na temelju spola, i drugo, da pri tome nema statistički značajne razlike između muškaraca i žena. Jednak je postotak ispitanika/ca koji su doživjeli rodnu diskriminaciju od nastavnica (6,7%) i nastavnika (6,3%). Kada se uspoređuju odgovori

ispitanika i ispitanica na pitanje jesu li ih diskriminirali nastavnici ili nastavnice, pokazuje se da nije bilo statistički značajne razlike između žena i muškaraca (za nastavnike: $\chi^2=0,039$; $p>,05$; za nastavnice: $\chi^2=2,143$; $p>,05$). To govori da nastavnici i nastavnice jednako diskriminiraju učenike i učenice, tj. pritom ne pokazuju pristranost prema svome ili drugom spolu.

Zaključak

Istraživanje je pokazalo da su, gledajući u cjelini, stavovi o rodnoj jednakosti u obrazovanju umjereno egalitarni. Rezultati također upućuju da ispitanici/e prihvaćaju ravnopravnost spolova u obrazovanju na deklarativnoj razini, tj. kada je riječ o općenitim pitanjima rodne ravnopravnosti (npr. da osobe oba spola treba jednako poticati i podupirati u školovanju). No, njihovi stavovi nisu toliko čvrsti kada je riječ o konkretnim, a egzistencijalno vrlo važnim aspektima obrazovanja na kojima se i danas provodi rodna dihotomizacija, kao što je npr. dioba predmeta, škola i zanimanja na one koji su prikladniji za muškarce i na one koji su prikladniji za žene. Naime, mišljenja su bila podijeljena trebaju li muškarci ozbiljnije shvaćati svoje obrazovanje od žena jer će jednog dana biti hranitelji svoje obitelji te na tvrdnji da muškarci trebaju biti uspješniji u stereotipno muškim predmetima (prirodoslovnim i tehničkim predmetima) jer su im potrebni u životu nego ženama.

Kada je riječ o rodnim stereotipima u nastavi, podaci indiciraju da relativno znatan dio ispitanika/ca prihvaća promociju stereotipne slike o ženama kao osjećajnim i nježnim osobama i muškarcima kao poduzetnim i hrabrim osobama (37% ispitanika/ca se složilo s ovakvim prikazivanjem žena i muškaraca, a 29% se s njim niti slaže niti ne slaže). Kada je riječ o obrascima ponašanja dječaka i djevojčica na nastavi međutim ispitanici/e su pokazali egalitarnije stavove. Relativno ih se malo (19%) slaže s tvrdnjom da bi djevojčice trebale biti mirnije i tiše na satu nego dječaci. Iz podataka proizlazi da su stereotipi o osobinama žena i muškaraca uvržeženiji nego stereotipi o obrascima njihovog ponašanja; da npr. na nastavi djevojčice trebaju biti mirnije i tiše od dječaka.

Indikativno je da podaci o namjeri ili spremnosti ispitanika/ca da sami provode rodno diskriminiranje u obrazovanju upućuju na tradicionalniju svijest ispitanika/ca nego prethodno navedeni rezultati. Zabrinjavajuće je da bi gotovo polovina ispitanika/ca pri odluci o upisu u srednju elektrotehničku školu prednost dala mladićima pred djevojkama iako imaju jednak broj bodova. Spremnost na rodno diskriminiranje pri upisu u srednju školu potvrđuje nalaze dosadašnjih istraživanja da se i oni ispitanici/e koji imaju egalitarne rodne stavove mogu u konkretnim situacijama ponašati diskriminirajuće. Iako je više muškaraca koji bi diskriminirali, iznenađuje da bi se u danj situaciji mnoge žene ponašale jednako.

Kada je riječ o percepciji ostvarenosti rodne ravnopravnosti u obrazovanju, ispitanici/e smatraju da muškarci i žene u Hrvatskoj imaju jednake obrazovne šanse te da postoji jednak tretman djevojaka i mladića pri vrednovanju njihovog školskog uspjeha. No, treba istaknuti da trećina ispitanika/ca smatra kako je u školama spol još uvijek važan kriterij pri usmjeravanju učenika/ca prema pojedinim zanimanjima, dok ih istovremeno 27% ima o tome neutralno mišljenje (niti se slaže niti se ne slaže s navedenom tvrdnjom). Takva je percepcija je u suglasju s podacima Državnoga zavoda za statistiku, koji evidentno svjedoče da u Hrvatskoj postoje

“ženske” (npr. medicinske, upravne, ekonomske itd.) i “muške” (razne elektrotehničke škole, škole za automehaničare, električare itd.) srednje škole. To upućuje da spolna dihotomizacija obrazovnih puteva i zanimanja na razini srednjeg obrazovanja još uvijek perzistira kao sredstvo reprodukcije rodne neravnopravnosti, a stoga i kao ozbiljan društveni problem.

Također se može zaključiti da je većina sudionika/ca rijetko doživjela rodnu diskriminaciju u obrazovanju. Oblici diskriminacije koje su ispitanici/e najčešće doživljavali bili su uvredljivi komentari u školi, zatim slijede iskustva rodne diskriminacije pri ocjenjivanju i kažnjavanju te naposljetku odgovaranje od nekog zanimanja na temelju spola. Najmanje se doživjelo seksualno uznemiravanje. Jedina razlika na temelju spola bila je kod iskustva rodne diskriminacije pri kažnjavanju: muškarci su izjavili da su bili češće kažnjavani nego žene za isto ponašanje u školi. Ako uzmemo u obzir prethodno navedene nalaze postavlja se pitanje koliko su ispitanici/e osvijestili problem rodne nejednakosti u obrazovanju i prepoznali rodnu nejednakost tijekom vlastitog obrazovanja, naročito ako imamo u vidu da bi znatan dio rodno diskriminirao žene pri upisu u srednju školu te da prihvaća promociju stereotipne slike muškaraca i žena u nastavi.

Kada se usporede odgovori različitih skupina može se uočiti da se najviše razlika pokazalo s obzirom na spol i regionalnu pripadnost, zatim s obzirom na ruralno-urbani rezidencijalni status ispitanika/ca. Manje razlika uočeno je s obzirom na dob i stupanj obrazovanja.

Statistički značajne razlike s obzirom na spol i regiju dobivene su na stavovima o rodnoj jednakosti u obrazovanju, sklonosti rodnoj diskriminaciji pri upisu u srednju školu, percepciji ostvarenosti rodne ravnopravnosti u obrazovanju te osobnom iskustvu rodne diskriminacije tijekom školovanja. Kao što smo i očekivali žene su imale egalitarnije stavove, smatrale su da u obrazovanju ima više rodne neravnopravnosti i bile su manje sklone rodnoj diskriminaciji od muškaraca. Kada je riječ o iskustvu ili doživljaju diskriminacije na većini tvrdnji nije bilo rodnih razlika. Jedina tvrdnja, na kojoj je razlika bila statistički značajna, jest ona o iskustvu diskriminacije pri kažnjavanju u školi, gdje je manji broj žena nego muškaraca odgovorio da su doživjele diskriminaciju pri kažnjavanju na temelju spola.

Kod regionalnih razlika može se uočiti da su ispitanici/e sa sjevera Hrvatske (Zagreb, Sjeverna Hrvatska i Slavonija) imali egalitarnije stavove od osoba s juga Hrvatske (Istra, Primorje i Gorski kotar te Dalmacija). Kod sklonosti diskriminaciji djevojaka pri upisu u elektrotehničku školu pokazalo se da su osobe iz Zagreba te Istre, Primorja i Gorskog kotara bile manje sklone diskriminirati nego osobe iz Like i Banovine te Dalmacije. Kada je riječ o percepciji ostvarenosti rodne nejednakosti, u regiji koja obuhvaća Istru, Primorje i Gorski kotar najmanje se percipiralo da se djevojke i mladiće različito usmjerava prema budućim zanimanjima u odnosu na druge regije. I naposljetku, u Zagrebu su ispitanici/e izjavili da su rjeđe doživjeli rodnu diskriminaciju u usporedbi s ostalim regijama. Gledajući u cjelini, iz podataka proizlazi da ispitanici/e iz regija kao što su Istra, Primorje i Gorski kotar te Zagreb imaju egalitarnije stavove i pozitivnija iskustva u ostvarivanju rodne ravnopravnosti u obrazovanju od ispitanika/ca iz ostalih regija. To ujedno upućuje na to da bi politika ostvarivanja rodne ravnopravnosti naročito pozornost trebala posvetiti potonjim regijama.

Ruralno-urbane karakteristike sredine u kojoj ispitanici/e žive također su bila važna odrednica odgovora. Rezultati su potvrdili naša očekivanja da će osobe iz grada imati egalitarnije stavove, da će u manjem broju smatrati da se u školama događa rodna neravnopravnost te da će imati manje iskustva s nejednakim tretmanom tijekom školovanja od osoba koje žive na selu. No, ispitanici/e sa sela i iz grada bili bi jednako skloni rodno diskriminirati pri upisu u srednju školu (pri upisu u srednju elektrotehnički školu prednost bi dali muškom kandidatu bez obzira na to što bi djevojke imale jednak broj bodova).

Dobne razlike pokazale su se značajnim kod stavova i iskustva s rodnom diskriminacijom u obrazovanju. Naime, starije osobe imale su tradicionalnije stavove o rodnoj jednakosti u obrazovanju i rjeđe su izjavljivale da su doživjele rodnu diskriminaciju tijekom školovanja. Razlike s obzirom na dob nisu se pokazale značajnima kod sklonosti rodnoj diskriminaciji i kod percepcije rodne neravnopravnosti, premda smo ih očekivali.

Podaci o povezanosti stupnja obrazovanosti ispitanika/ca i njihovih odgovora također su dijelom potvrdili naša očekivanja. Stupanj obrazovanja razlikovao je ispitanike/ce u stavovima i percepciji ostvarenosti rodne neravnopravnosti. Preciznije, osobe više naobrazbe zastupale su egalitarnije stavove od osoba nižeg obrazovanja, što je i logično s obzirom na to da su duljim školovanjem stekle bolje pretpostavke za informiranje i rodno osvješćivanje. No, više obrazovane osobe također su rjeđe percipirale rodne neravnopravnosti u obrazovanju nego osobe nižeg obrazovanja što također može biti utemeljeno u njihovom iskustvu tijekom školovanja, odnosno različitim obrascima socijalizacije tijekom školovanja (srednje škole i fakulteti nalaze se u urbanim sredinama koje su manje tradicionalne). Stupanj obrazovanja nije bio bitan faktor kada je riječ o sklonosti diskriminaciji te iskustvu s diskriminacijom.

Zaključno je važno reći da rezultati istraživanja upozoravaju kako na svim analiziranim dimenzijama rodne nejednakosti – na razini stava o rodnim nejednakostima u obrazovanju, spremnosti na diskriminiranje osoba na temelju spola i percepcije ostvarenosti rodne diskriminacije – postoje indikatori tradicionalne svijesti ili odnosa prema rodnoj nejednakosti u obrazovanju u Hrvatskoj. Tradicionalni pristup, odnosno nedovoljna rodna osjetljivost, ne opaža se toliko kada je riječ o općim pitanjima rodne ravnopravnosti koliko kada se radi o konkretnim situacijama, i to onima koje dugi niz godina perzistiraju kao otvoreni problemi ostvarivanja rodne ravnopravnosti: “ženski” i “muški” predmeti, obrazovni putevi i zanimanja. Ništa manje ne zabrinjavaju podaci koji upozoravaju na skrivenije oblike perpetuiranja tradicionalne rodne svijesti kroz transmisiju stereotipnih slika o muškarcima i ženama kroz nastavu. Oni upozoravaju da će pored osposobljavanja nastavnika/ca za primjenu obrazovnih strategija i metoda podučavanja koje neće diskriminirati učenike/ce prema spolu trebati razvijati i rodno osjetljive nastavne programe i nastavni materijal, posebice udžbenike, koji još uvijek predstavljaju značajno, ako ne i najznačajnije nastavno sredstvo. Istraživanje također indicira da problemi rodne neravnopravnosti nisu jednako rasprostranjeni. U manje razvijenim regijama i ruralnim sredinama, gdje je tradicionalna svijest prisutnija, problemi rodne nejednakosti su izraženiji. To upućuje da će u tim područjima trebati posvetiti veću pozornost i detaljnije ih istražiti kako bi se mogle kreirati što prikladnije mjere za rješavanje

problema u konkretnim situacijama. Razočaravajući je podatak da su i same žene sklone diskriminirati žene. Kako je obrazovanje feminizirana struka, to dodatno govori u prilog zaključku da će pri obrazovanju nastavničkog osoblja i djelatnika/ca u školama trebati ozbiljno raditi na osposobljavanju za rodno osjetljivo obrazovanje djece i mladih.

I konačno, i ovom prigodom treba imati u vidu da škola nije jedino mjesto produkcije i reprodukcije rodne nejednakosti. Na formiranje rodnih identiteta i ravnopravnosti utječu i brojni izvanškolski faktori, npr. obitelj, mediji, socijalne i kulturne karakteristike šire sredine u kojoj pojedinci žive. Stoga za uspješnije ostvarivanje rodne ravnopravnosti nije dovoljno nuditi rodne alternative u školi ako se ne uzmu u obzir i ne mijenjaju utjecaji koji sudjeluju u produkciji rodnih nejednakosti prije i izvan škole.

3. 6. Percepcija, iskustvo i stavovi o rodnoj (ne)ravnopravnosti na poslu/tržištu rada

Branka Galić

Žene su u društveno nepovoljnijem položaju i tretmanu u odnosu na muškarce, a to se dobrim dijelom očituje i u njihovu položaju na tržištu rada. Stoga smo pretpostavili da će sudionici/e percepciju, iskustva i stavove o rodnoj diskriminaciji iskazivati i u onoj strukturi društva koja je povezana s poslom i tržištem rada. Pretpostavili smo također da će sudionici/e istraživanja različitu percepciju, iskustva i stavove o rodnoj diskriminaciji na tržištu rada iskazivati s obzirom na vlastite različite socio-demografske karakteristike (spol/rod, dob, obrazovanje, ruralna ili urbana sredina i regionalne razlike).

Budući da nema dokaza u prilog tezi da je spolna/rodna nejednakost (diskriminacija) na tržištu rada, koja se očituje u horizontalnoj i vertikalnoj rodnoj segregaciji plaćenih poslova i zanimanja, rodnom jazu plaća, nejednakoj rodnoj promociji itd., odraz spolnih/rodnih razlika u obrazovanju, vještinama i sposobnostima koje se traže za posao, pretpostavljamo da su žene na tržištu rada *spolno/rodno diskriminirane zbog svoga spola/roda, a ne zbog nedostatka vještina ili sposobnosti za određeni posao*. Osim toga, odluke o zapošljavanju primarno su odluke poslodavaca, pa ni oni stoga ne mogu biti lišeni odgovornosti za diskriminaciju žena i muškaraca pri zapošljavanju, nego upravo obrnuto, u njoj izravno sudjeluju.

Žene sebe percipiraju više rodno diskriminiranima na tržištu rada u odnosu na muškarce te imaju više iskustava rodne diskriminacije vezanih uz tržište rada. Žene su osobito u nepovoljnijem položaju kada se radi o:

- a) reproduktivnom i bračnom statusu žena (pitanja o namjerama rađanja pri zapošljavanju),
- b) stavovima vezanim uz predrasude i stereotipe o ulogama i sposobnostima žena
- c) rodnoj segregaciji u zanimanja (tipična „ženska“ i „muška“ zanimanja),
- d) razlikama u plaćama za isti rad i/ili rad jednake vrijednosti (rodni jaz plaća),
- e) napredovanju, nagrađivanju, „staklenim zidovima“ i „stropovima“ te
- f) spolnom uznemiravanju i ucjenama vezanima uz posao.

Opći cilj istraživanja bio je utvrditi percepciju, iskustva i stavove o rodnoj diskriminaciji žena i muškaraca u Hrvatskoj, učestalost, oblike i eventualne moguće oblike suzbijanja te diskriminacije. U tom su smislu specifični ciljevi istraživanja rodne diskriminacije na tržištu rada bili sljedeći:

1. utvrditi percepciju rodne diskriminacije na tržištu rada,
2. utvrditi osobna iskustva o rodnoj diskriminaciji žena i muškaraca na tržištu rada,
3. ispitati stavove o rodnoj diskriminaciji i ravnopravnosti na tržištu rada te
4. utvrditi sklonost rodnoj diskriminaciji na tržištu rada.

Sklonost rodnoj diskriminaciji na poslu

Tablica 67. Postotak odgovora sudionika/ca na pitanja o sklonosti diskriminaciji na poslu

	DA	NE
1. Da biram suradnika za jedan važan i dobro plaćen posao, radije bih odabrao/la muškarca nego ženu.	38,2	61,8
2. Da na poslu ne mogu riješiti neki važan zadatak, radije bih tražio/la pomoć muškarca (kolege) nego žene (kolegice).	38,2	61,8

Iz tablice 67 rezultata deskriptivne analize odgovora na ukupnom uzorku vidljivo je da se nešto manje od 2/3 ispitanika/ca u pogledu sklonosti preferiranja nekog spola pri zapošljavanju i na poslu uglavnom izjašnjava protiv davanja prednosti muškim kandidatima ili zaposlenicima (61,8%), iako je uočljiv i značajan broj onih ispitanika/ca koji bi kao suradnika za važne poslove ili za rješavanje zadataka na poslu tražili upravo muškarca. Takvih je više od 1/3 ili 38,2%. Premda se većina izjašnjava, dakle, protiv preferiranja određenog spola pri zapošljavanju ili rješavanju poslovnih zadataka na radnom mjestu, postojanje relativno značajnog broja ispitanika koji su takvim preferencijama ipak skloni upućuje na postojanje sklonosti rodnoj diskriminaciji žena u poslovnoj i profesionalnoj sferi, koja onda može imati i konkretnije učinke na odnose rodnih grupa na samom tržištu rada.

Tablica 68. Postotak odgovora i razlike između muškaraca i žena na pitanja o sklonosti diskriminaciji na poslu

	SPOL	DA	NE	χ^2
1. Da biram suradnika za jedan važan i dobro plaćen posao, radije bih odabrao/la muškarca nego ženu.	m	46,9	50,9	48,374 **
	ž	29,2	69,9	
2. Da na poslu ne mogu riješiti neki važan zadatak, radije bih tražio/la pomoć muškarca (kolege).nego žene (kolegice).	m	48,3	49,8	62,101**
	ž	28,0	70,9	

** $p < 0,01$

Slika postaje jasnija kada uzmemo u obzir deskriptivnu analiza podataka prema spolu (tablica 68). Ona je pokazala, naime, da se muškarci i žene u pogledu sklonosti diskriminaciji u poslovnoj sferi značajno razlikuju. Tako se pri izboru suradnika/suradnica za „važan i dobro plaćen posao“ muškarci i žene statistički značajno razlikuju ($\chi^2 = 48,374$; $p < 0,01$). Pritom su muškarci više od žena skloni birati „muškarca za suradnika“ u „važnom i dobro plaćenom poslu, radije nego ženu“ (46,9%), dok su žene tome značajno manje sklone (29,2%). Više od 2/3 žena tome nije sklono (69,9%), dok tek oko polovine muškaraca iz uzorka (50,9%) nije tome sklono. U pogledu sklonosti prema „traženju pomoći kolega i kolegica na poslu“, postoji još izraženija statistička razlika ($\chi^2 = 62,101$; $p < 0,01$) između žena i muškaraca. Ovdje vidimo da je 48,3% muškaraca tome sklono, 49,8% ih tome nije sklono, dok su žene općenito također tome značajno manje sklone (28,0%), pri čemu velika većina žena (70,9%) ipak nije sklona preferirati

pomoć muških kolega u poslu. Rezultati, prema tome, pokazuju da su rodnoj diskriminaciji, osobito kada se radi o dobro plaćenim poslovima i traženju pomoći od muških kolega na poslu, skloniji muškarci nego žene, iako zabrinjava podatak da je i gotovo 30% žena sklono preferirati muške suradnike na poslu.

Tablica 69. Postotak odgovora i razlike među sudionicama/ima različitog stupnja obrazovanja na pitanje o sklonosti diskriminaciji na poslu

		1 - NSS	2 - SSS	3 - VSS	hi-kvadrat
Da na poslu ne mogu riješiti neki važan zadatak, radije bih tražio/la pomoć muškarca (kolege) nego žene (kolegice).	da	44,4	37,9	31,4	12,207*
	ne	54,9	60,2	67,5	

* $p < 0,05$

Deskriptivna analiza podataka prema stupnju obrazovanja (tablica 69) pokazala je da, kada je u pitanju sklonost diskriminaciji, postoji statistički značajna razlika ($\chi^2 = 12,207$; $p < 0,05$) između ispitanika/ca niže stručne spreme koji su skloniji tražiti pomoć od muškaraca (kolega) na poslu nego od žena (kolegice), u odnosu na one koji su srednje i više stručne spreme. Analiza rezultata u pitanju sklonosti rodnoj diskriminaciji nije pokazala statistički značajne razlike prema dobi sudionika, kao ni po tipu naselja (selo – grad).

Tablica 70. Postotak odgovora i razlike među sudionicama/ima iz različitih regija na pitanje o sklonosti diskriminaciji na poslu

		regija						χ^2
		1-ZGB	2-SJ. HR.	3-SLAV.	4-LIKA	5-ISTRA	6-DALM.	
Da na poslu ne mogu riješiti neki važan zadatak, radije bih tražio/la pomoć muškarca (kolege) nego žene (kolegice).	DA	35	45,8	37	45,4	20,7	43	32,221 **
	NE	65	54,2	63	54,6	79,3	57	

** $p < 0,01$

Testiranje regionalnih razlika s pomoću hi-kvadrat testa ($\chi^2 = 32,221$; $p < 0,01$) pokazalo je najveće razlike između Istre, Primorja i Gorskog kotara, zagrebačke i slavonske regije kao regija u kojima je sklonost diskriminaciji na poslu koja se očituje u traženju pomoći od muškog kolege najmanje izražena, te onih regija – Sjeverne Hrvatske, Like i Banovine te Dalmacije – u kojima je takva sklonost rodnoj diskriminaciji izraženija (tablica 70). Prema tome, može se očekivati da će se iskustvo diskriminacije žena na poslu u obliku manjih očekivanja u njihovoj stručnosti ili čak podcjenjivanje njihovih sposobnosti više susretati u Sjevernoj Hrvatskoj, Lici i Banovini te Dalmaciji nego u drugim regijama Hrvatske.

Percepcija (ne)ravnopravnosti muškaraca i žena na tržištu rada

Percepciju ostvarenosti ravnopravnosti žena i muškaraca na tržištu rada ispitali smo skalom Likertova tipa od 8 čestica, pri čemu su odgovori svrstavani u 5 kategorija raspona, od onih u kojima se ispitanici i ispitanice ne slažu do onih u kojima se slažu, s mogućnošću odabira neutralnog odgovora.

Tablica 71. Postoci i prosječne vrijednosti odgovora na tvrdnje o percepciji ostvarenosti ravnopravnosti muškaraca i žena na tržištu rada u hrvatskom društvu

	uopće se ne slažem	ne slažem se	niti se slažem niti se ne slažem	slažem se	u potpunosti se slažem	M	SD
1. Danas se u Hrvatskoj muškarci lakše zapošljavaju nego žene.	6,4	8,3	17,4	32,6	35,3	3,82	1,185
2. Najbolje plaćeni poslovi uglavnom su namijenjeni muškarcima.	4,6	8,9	18,3	33,7	34,4	3,84	1,13
3. Za posao jednake vrijednosti žene dobivaju manju plaću nego muškarci..	5,3	12,4	21,6	31	29,7	3,67	1,174
4. Sposobnosti žena na poslu se češće podcjenjuju nego sposobnosti muškaraca.	3,6	8,1	19,2	38	31,2	3,85	1,061
5. Ženama se pri zapošljavanju češće postavlja pitanje o bračnom statusu i broju djece nego muškarcima.	2,2	3,7	9,3	30,7	54,1	4,31	0,941
6. Žene češće dobivaju otkaz negoli muškarci.	6,5	8,6	26,1	27,9	30,9	3,68	1,182
7. Žene teže napreduju na poslu nego muškarci.	6,1	11,5	19,7	33,6	29,2	3,68	1,183
8. Žene češće doživljavaju seksualno uznemiravanje na poslu nego muškarci.	2,9	3,2	12,3	39,1	42,5	4,15	0,958

Slijedi niz tvrdnji o rodnoj diskriminaciji žena na poslu, s kojima se slaže više od 2/3 ispitanika/ca. To su tvrdnje broj 4, 2 i 1 o podcjenjivanju ženskih sposobnosti na poslu, većoj zastupljenosti muškaraca u najbolje plaćenim poslovima te općenito lakšem zapošljavanju muškaraca negoli žena u Hrvatskoj. Tako se s tvrdnjom broj 4, da se „Sposobnosti žena na poslu češće podcjenjuju nego sposobnosti muškaraca“ „slaže“ i „u potpunosti slaže“ 69,2% ispitanica/ispitanika. Onih koji se s tom tvrdnjom „uopće ne slažu“ i „ne slažu“ ima 11,7%, dok je neodređenih 19,2%. I ovdje bismo tako značajan postotak neodređenih, onih koji se „niti slažu, niti ne slažu“, mogli protumačiti nepoznavanjem stvarnog stanja u konkretnim slučajevima, pa se onda mnogima nije lako ni jasno odrediti. S tvrdnjom da su „Najbolje plaćeni poslovi uglavnom namijenjeni muškarcima“ nadalje se „slaže“ i „u potpunosti slaže“ većina od 68,1%. S tom tvrdnjom „uopće se ne slaže“ i „ne slaže“ ukupno 13,5% ispitanika/ca, dok ih je 18,3% neodređeno, tj. „niti se slaže, niti ne slaže“. Očito, još jedan primjer percepcije koju nije moguće jasno razaznati iz perspektive ispitanika/ca, pretpostavljamo, zbog nepoznavanja

strukturalnog stanja rodne stratifikacije zanimanja na tržištu rada. Tvrdnja broj 1, da se „*Danas u Hrvatskoj muškarci lakše zapošljavaju nego žene*“, još je jedna od tvrdnji s kojom se „slaže“ i „u potpunosti slaže“ više od 2/3 ispitanika/ca, tj. ukupno 67,8%. S tom tvrdnjom „uopće se ne slaže“ i „ne slaže“ ukupno 14,7% ispitanika i ispitanica, dok je 17,4% ispitanika/ca neodređeno, tj. „niti se slažu, niti ne slažu“.

Iz rezultata je, dakle, vidljivo da postoji svijest o rodnim nejednakostima i/ili određenim diskriminacijama na tržištu rada. Stvarne činjenice tome idu u prilog jer su evidentirani nezaposleni u Hrvatskom zavodu za zapošljavanje većinom žene, tj. 54,8% žene a 45,2% muškarci (DZS, 2011: 41). Premda je samo iz odgovora ispitanika provedenog istraživanja nemoguće zaključivati o stvarnom stanju na tržištu rada u pogledu rodnih preferencija zapošljavanja, rodne segregacije zanimanja, rodnom jazu plaća i mogućnostima promocije s obzirom na rodne grupe, neke od tih nejednakosti moguće je jasno usporediti i potvrditi na temelju podataka službenih statistika Državnoga zavoda za statistiku (DZS, 2007; 2009; 2009; 2010; 2011), prema kojima je vidljivo da se žene u Hrvatskoj manje zapošljavaju nego muškarci, da je jaz plaća prisutan, u prosjeku oko 11-13%, prema službenim podacima, u javnom sektoru, te da je rodna podjela rada i segregacija određenih područja djelatnosti na tržištu rada i dalje prisutna. Dio navedenih podataka potkrjepljuju i neka druga istraživanja, primjerice, istraživanja Danijele Nestić (2007; 2009).

Preostale su tri tvrdnje o percepciji rodnog jaza plaća, učestalijim otkazima s obzirom na rodnu grupu žena i usporedbe napredovanja žena i muškaraca na poslu: 3, 6, i 7. U tom se smislu s tvrdnjom broj 7 o tome da „*Žene teže napreduju na poslu nego muškarci*“ „slaže“ i „u potpunosti slaže“ većina od 62,8% ispitanika/ca. Ukupno se 17,6% ispitanika/ca „ne slaže“ i „uopće ne slaže“ s tom tvrdnjom, dok ih je 19,7% neodređeno. I ovdje možemo konstatirati da ljudi nemaju pravi uvid u procese napredovanja pojedinih zaposlenika i zaposlenica na poslu, pa se onda ne mogu jasnije ni odrediti u tom pogledu nego ostaju neodređeni. S tvrdnjom broj 3, da „*Za posao jednake vrijednosti žene dobivaju manju plaću nego muškarci*“, „slaže se“ i „u potpunosti slaže“ ukupna većina od 60,7% ispitanika/ca, dok ih se 17,7% s tom tvrdnjom „ne slaže“ i „uopće ne slaže“. Onih koji se „niti slažu, niti ne slažu“ ima 21,6% što također govori u prilog tezi da ispitanici i ispitanice nemaju stvarnog uvida u kriterije i iznose dodjeljivanja plaća, kada su u pitanju rodne grupe. No, kao što se vidi iz podataka, većina ispitanika i ispitanica percipiraju rodne ne/jednakosti na tržištu rada na način da su žene više diskriminirane.

Neka od ovih mišljenja potvrdili su i rezultati istraživanja diskriminacije prema ženama na tržištu rada (Galić, Nikodem, 2007; 2009a; 2009b) te istraživanja o stavovima građana prema pristupanju Europskoj uniji (Čulig, Kufrin, Landripet, 2007), koji su pokazali da su i nezaposlene žene svjesne određenih oblika diskriminacije na tržištu rada, nepovoljnijeg pristupa zapošljavanju, slabije mogućnosti napredovanja, kao i općenito nepovoljnijeg položaja žena u društvu u odnosu na muškarce.

Tablica 72. Postoci odgovora, deskriptivni pokazatelji i razlike među muškarcima i ženama u percepciji ostvarenosti ravnopravnosti muškaraca i žena na tržištu rada u hrvatskom društvu

		uopće se ne slažem	ne slažem se	niti se slažem niti se ne slažem	slažem se	u potpunosti se slažem	M	SD	t
1. Danas se u Hrvatskoj muškarci lakše zapošljavaju nego žene.	m	7,9	10,5	20,6	32,5	28,5	3,63	1,220	5,659 **
	ž	5,0	6,3	14,6	32,6	41,5	3,99	1,126	
2. Najbolje plaćeni poslovi uglavnom su namijenjeni muškarcima.	m	6,5	10,5	20,8	36,3	25,9	3,64	1,162	6,256 **
	ž	2,9	7,4	16,1	31,4	42,2	4,02	1,070	
3. Za posao jednake vrijednosti žene dobivaju manju plaću nego muškarci..	m	7,5	15,9	25,8	30,5	20,3	3,40	1,191	8,331 **
	ž	3,3	9,2	17,8	31,5	38,2	3,92	1,103	
4. Sposobnosti žena na poslu se češće podcjenjuju nego sposobnosti muškaraca.	m	4,7	10,6	27,5	35,0	22,2	3,59	1,087	8,715 **
	ž	2,5	5,8	11,7	40,6	39,4	4,08	,982	
5. Ženama se pri zapošljavanju češće postavlja pitanje o bračnom statusu i broju djece nego muškarcima.	m	2,3	5,4	12,2	35,0	45,0	4,15	,989	6,002 **
	ž	2,1	2,1	6,7	26,7	62,4	4,45	,872	
6. Žene češće dobivaju otkaz nego muškarci.	m	8,5	13,6	31,5	25,6	20,8	3,36	1,197	9,734 **
	ž	4,6	4,1	21,2	30,0	40,1	3,97	1,092	
7. Žene teže napreduju na poslu nego muškarci.	m	7,2	16,3	24,9	31,3	20,4	3,41	1,187	8,136 **
	ž	5,2	7,0	14,9	35,6	37,2	3,93	1,126	
8. Žene češće doživljavaju seksualno uznemiravanje na poslu nego muškarci.	m	2,8	4,0	14,0	44,4	34,8	4,04	,949	3,924 **
	ž	3,1	2,4	10,8	34,2	49,5	4,25	,957	

** $p < 0,01$

Deskriptivna analiza podataka prema spolu ispitanika (tablica 72) o percepciji ostvarenosti ravnopravnosti muškaraca i žena u hrvatskom društvu pokazala je očekivane statistički značajne razlike ($p < 0,01$) u percepciji između muškaraca i žena. Tako su sa svim tvrdnjama u kojima je istaknuta rodna diskriminacija ženske rodne grupe na poslu i tržištu rada žene pokazale veći stupanj slaganja nego muškarci. Prosječne vrijednosti toga slaganja za žene kreću se od $M=3,92$ do $M=4,45$, dok su prosječne vrijednosti slaganja u muškaraca na svim tvrdnjama bile niže, tj. između $M=3,36$ do $M=4,15$. Najveće razlike u percepciji ostvarene ravnopravnosti pokazale su se u tvrdnjama: broj 6 („Žene češće dobivaju otkaze negoli muškarci“), s čime se „slaže“ i „u

potpunosti slaže“ 70,1% žena, i tek 46,4% muškaraca; broj 4 („Sposobnosti žena na poslu se češće podcjenjuju nego sposobnosti muškaraca“), s kojom se slaže ukupno 80% žena, za razliku od 57,2% muškaraca, u tvrdnji broj 3 („Za posao jednake vrijednosti žene dobivaju manju plaću nego muškarci“), s čime se slaže značajan postotak od 69,7% žena i tek nešto više od polovine muškaraca, 50,8%. Slične statistički značajne razlike nalazimo i u tvrdnji broj 7 („Žene teže napreduju na poslu nego muškarci“), s čime se ukupno slaže 72,8% žena i 51,7% muškaraca, kao i u ostalim tvrdnjama koje naglašavaju preferiranje bolje plaćenih poslova za muškarce, postavljanje pitanje o obiteljskom statusu i djeci ponajprije ženama koje se zapošljavaju te općenito lakše zapošljavanje muškaraca nego žena u hrvatskom društvu, kao i češće seksualno uznemiravanje žena. U svim tim tvrdnjama uočljiva je statistički značajna razlika u percepciji između žena i muškaraca, pri čemu žene više percipiraju vlastitu rodnu diskriminaciju na tržištu rada nego što tu diskriminaciju percipiraju muškarci.

Tablica 73. Deskriptivni pokazatelji i razlike prema dobi u percepciji ostvarenosti ravnopravnosti muškaraca i žena na tržištu rada u hrvatskom društvu

	1 – 15-29 god.		2 – 30-44 god.		3 – 45-59 god.		4 – 60-89 god.		F-omjer	post hoc
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD		
Danas se u Hrvatskoj muškarci lakše zapošljavaju nego žene.	3,71	1,186	3,73	1,161	3,79	1,213	4,03	1,162	5,333**	1-4**; 2-4*
Najbolje plaćeni poslovi uglavnom su namijenjeni muškarcima.	3,79	1,072	3,75	1,165	3,84	1,168	4,00	1,099	3,410*	2-4*
Za posao jednake vrijednosti žene dobivaju manju plaću nego muškarci..	3,51	1,152	3,65	1,174	3,70	1,182	3,83	1,171	4,183**	1-4**
Sposobnosti žena na poslu se češće podcjenjuju nego sposobnosti muškaraca.	3,67	1,093	3,87	1,027	3,89	1,048	3,96	1,062	4,484**	1-4**
Ženama se pri zapošljavanju češće postavlja pitanje o bračnom statusu i broju djece nego muškarcima.	4,13	1,012	4,36	0,900	4,37	0,917	4,37	0,911	5,115**	1-2*; 1-3*; 1-4*
Žene češće dobivaju otkaze negoli muškarci.	3,36	1,183	3,66	1,143	3,78	1,219	3,89	1,130	12,728**	1-2**; 1-3**; 1-4**
Žene teže napreduju na poslu nego muškarci.	3,38	1,194	3,72	1,158	3,70	1,188	3,90	1,141	11,482**	1-2**; 1-3**; 1-4**
Žene češće doživljavaju seksualno uznemiravanje na poslu nego muškarci.	4,03	0,988	4,14	0,969	4,18	0,918	4,24	0,939	2,783*	1-4*

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Razlike s obzirom na dob ispitanika/ispitanica u percepciji ostvarenosti ravnopravnosti muškaraca i žena u hrvatskom društvu (tablica 73) pokazale su se statistički značajnim uz rizik manji od 1%, i to osobito između najmlađih (15-29 godina) i najstarijih (60-89 godina) ispitanika/ca, pri čemu stariji više nego mlađi zastupaju mišljenje o lakšem zapošljavanju muškaraca nego žena u Hrvatskoj, rodnom jazu plaća na štetu žena i podcjenjivanju ženskih sposobnosti na poslu. Očito je, dakle, da stariji ispitanici/e imaju razvijeniju svijest o rodnoj diskriminaciji na tržištu rada, pretpostavljamo na temelju određenog iskustva koje je utjecalo na njihove stavove i zaključke. Uz istu razinu rizika ($p < 0,01$) pokazale su se i statistički značajne razlike između najmlađe dobne skupine i svih ostalih kada je u pitanju češće otkazivanje posla ženama i teže napredovanje žena na poslu u odnosu na muškarce, što sve starije dobne skupine više percipiraju kao primjere rodnih ne/jednakosti na poslu, za razliku od najmlađih. Ti rezultati ukazuju na to da razlike u percepciji rodnih nejednakosti na poslu proizlaze vjerojatno iz toga što najmlađi ispitanici/e još nisu stekli dovoljno radnog iskustva kako bi neke od pojava rodne diskriminacije na poslu mogli uočiti, pa ih onda ne mogu ni registrirati kao diskriminacijske. Za razliku od njih, stariji ispitanici/e, pogotovo oni s dugogodišnjim stažom, od kojih su mnogi već i umirovljenici, jasnije uočavaju određene pojave neravnopravnog rodnog tretmana na poslu. Određene manje statistički značajne razlike, uz rizik od 5%, pokazale su se i u pitanjima preferiranja najbolje plaćenih poslova za muškarce, postavljanja pitanja o bračnom statusu i djeci ženama pri zapošljavanju te češćem doživljavanju seksualnog uznemiravanja na poslu žena nego muškaraca, također mlađih u odnosu na starije dobne skupine. Očito je, dakle, da bi se neke rodne nejednakosti ili čak diskriminacije na poslu mogle uočiti, potrebno je određeno radno iskustvo i životna dob, jer se u protivnom ona ne može jasno registrirati kada se radi o plaćenom poslu na tržištu rada. Osim toga, objašnjenje razlika u percepciji rodnog tretmana na poslu u različitim dobnih skupina žena moguće je tumačiti i različitim političkim sustavima u kojima su ispitanice živjele i bile socijalizirane. U socijalizmu je ta diskriminacija bila barem formalno neprihvatljiva, dok je u novom sustavu tek nedavno uspostavljen pravni okvir protiv rodne diskriminacije, donošenjem Zakona o ravnopravnosti spolova 2003. godine.

Analiza percepcije ostvarenosti ravnopravnosti muškaraca i žena u hrvatskom društvu s obzirom na stupanj obrazovanja sudionika/ca pokazala je samo jednu statistički značajnu razliku između onih koji imaju nižu stručnu spremu i onih s visokom i to kada se radi o češćem dobivanju otkaza žena u odnosu na muškarce ($F=4,787$; $p < 0,01$). Sudionici/e s nižom stručnom spremom više se slažu s tvrdnjom da žene češće dobivaju otkaz nego muškarci od sudionika/ca koji imaju visoku stručnu spremu. Kako na svim drugim tvrdnjama nisu utvrđene razlike s obzirom na stupanj obrazovanja sudionika/ca, možemo zaključiti da hrvatski građani u jednakoj mjeri percipiraju rodnu (ne)ravnopravnost na tržištu rada, neovisno o svojem obrazovnom statusu.

Analiza prema tipu naselja (selo – grad) nije pokazala statistički značajne razlike u percepciji ostvarenosti rodne (ne)jednakosti muškaraca i žena na poslu što govori da sudionici/e percipiraju sličnu situaciju na tržištu rada bez obzira na to radi li se o ruralnoj ili urbanoj sredini.

Razlike prema regijama u percepciji ostvarenosti ravnopravnosti muškaraca i žena u hrvatskom društvu pokazale su se statistički značajnima kada se radi o mišljenju da se „*Ženama pri zapošljavanju češće postavlja pitanje o bračnom statusu i broju djece nego muškarcima*“ i to najviše između regija Sjeverne Hrvatske te Like i Banovine u odnosu na Istru, Primorje i Gorski kotar, pri čemu takva mišljenja zastupaju najviše stanovnici/e Like, Banovine i Sjeverne Hrvatske, a u Istri, Primorju i Gorskom kotaru najmanje. Slična statistički značajna, premda nešto slabija razlika ($p < 0,05$) vidljiva je i između ostalih regija i Istre, Primorja i Gorskog kotara pri čemu stanovništvo ove regije najmanje percipira taj oblik neravnopravnosti. Statistički značajne razlike ($p < 0,01$) vidljive su između pojedinih regija i kada se radi o percepciji češćeg dobivanja otkaza kada su u pitanju žene. Tako je kod tvrdnje „*Žene češće dobivaju otkaz nego muškarci*“ vidljiva statistički značajna razlika između istarske regije i svih ostalih, pri čemu se s tom tvrdnjom najmanje slažu ispitanici/ce iz Istre, Primorja i Gorskog kotara. Statistički značajne razlike pokazale su se i u percepciji češćeg seksualnog uznemiravanja žena na poslu nego muškaraca, osobito između regija Istre, Primorja i Gorskog kotara te Slavonije, Dalmacije i Zagreba, pri čemu ispitanici/e u Slavoniji, Dalmaciji i zagrebačkoj regiji više uočavaju takva uznemiravanja žena na poslu nego oni u Istri. Nešto manja statistički značajna razlika (na razini rizika od 5%) pokazala se kad je riječ o manjim plaćama za žene između zagrebačke i istarske regije, pri čemu stanovnici Istre, Primorja i Gorskog kotara manje percipiraju takvu praksu nego Zagrepčani i Zagrepčanke. Manja statistički značajna ($p < 0,05$) regionalna razlika u percepciji ostvarenosti ravnopravnosti na tržištu rada vidljiva je kada se radi o težem napredovanju žena na poslu i to između regija Istre, Primorja i Gorskog kotara te Dalmacije, pri čemu se Dalmatinci i Dalmatinke više slažu s navedenom tvrdnjom o težem napredovanju žena na poslu.

Prema rezultatima navedenih regionalnih razlika može se zaključiti da građani/ke Istre, Primorja i Gorskog kotara zapravo najmanje percipiraju rodne nejednakosti i diskriminacije na poslu i tržištu rada od svih drugih hrvatskih regija, odnosno vide ih ravnopravnijima od ostalih. Zašto je ova regija u tome smislu najviše posebna? Znači li to da su Istrani i Istranke te građani/ke Primorja i Gorskog kotara najmanje svjesni rodnih diskriminacija na poslu ili se radi o regiji s najravnopravnijim rodnim odnosima na tržištu rada u Hrvatskoj? Na temelju rezultata ovoga istraživanja ne može se sasvim sigurno odgovoriti na to pitanje, ali će biti prilike da i neka buduća istraživanja u tom smislu pruže konkretnije odgovore.

Tržišno podcjenjivanje žena na poslu pokazalo se, pak, kao jedan od glavnih nalaza u istraživanju „Percepcija rodnih jednakosti i šansi pri zapošljavanju. Pogled nezaposlenih žena“ (Galić, Nikodem, 2009a), gdje su nezaposlene žene iskazale većinom dobro mišljenje o vlastitim sposobnostima na tržištu rada, stavove o svojoj diskriminaciji na tom tržištu, ali su ukazale i na to da im se ne daje dovoljno prilika za zapošljavanje, poslovanje i vlasništvo kapitala na tržištu rada.

Iskustvo neravnopravnosti i diskriminacije na temelju spola

Iskustvo s neravnopravnosti i diskriminacijom na tržištu rada na temelju spola ispitivali smo skalom od 8 čestica u kojima su bila konkretizirana određena diskriminacijska iskustva, a koja se, na temelju literature i prakse, najčešće susreću na tržištu rada. To su sljedeća iskustva diskriminacije na temelju spola: „nisam primljen/a na posao“, „dobio/la sam otkaz“, „dobio/la sam manju plaću od kolega/ica koji rade isti posao“, „na poslu mi je uskraćeno usavršavanje“, „onemogućeno mi je napredovanje na višu poziciju“, „na poslu sam doživio/la uvredljive komentare“, „na poslu sam doživio/la spolno uznemiravanje“, „na poslu sam doživio/la nasilno ponašanje (tjelesno napastovanje i/ili silovanje)“. Sudionici/ce su trebali uz svako od njih odgovoriti da li im se to dogodilo nikada, jednom, nekoliko puta ili često.

Tablica 74. Postoci i prosječne vrijednosti odgovora na čestice o iskustvu s neravnopravnim tretmanom (diskriminacijom) na temelju spola na poslu

	nikad	da, jednom	da, nekoliko puta	da, često	ne odnosi se na mene	M	SD
Nisam primljen/a na posao.	62,6	4,8	3,3	2,3	26,9	0,92	0,809
Dobio/la sam otkaz	65,3	4,5	1,3	1	27,9	0,82	0,662
Dobio/la sam manju plaću od kolega/ica koji rade isti posao.	58,5	4,8	5	5,1	26,6	1,04	0,988
Na poslu mi je uskraćeno usavršavanje.	61,1	4,4	4	2,9	27,5	0,94	0,861
Onemogućeno mi je napredovanje na višu poziciju.	59,8	4,9	4	3,2	28,1	0,94	0,879
Na poslu sam doživio/la uvredljive komentare.	59,7	4,4	6,4	2,4	27,1	0,97	0,888
Na poslu sam doživio/la spolno uznemiravanje.	66,3	1,9	2,1	1,1	28,6	0,81	0,670
Na poslu sam doživio/la nasilno ponašanje (tjelesno napastovanje i/ili silovanje).	68,2	1,2	0,7	0,8	29,1	0,76	0,589

Iz tablice 74 je vidljivo da nešto više od četvrtine ispitanika/ca (od 26,6% do 29,1%) tvrdi da se primjeri navedenih iskustava rodne diskriminacije na tržištu rada na njih ne odnose, što odgovara broju nezaposlenih u ukupnom uzorku sudionika istraživanja. Također se može vidjeti da gotovo 2/3 ispitanika/ispitanica iz ukupnog uzorka nikada nije imalo iskustvo diskriminacije na temelju spola, prema navedenim konkretnim oblicima toga iskustva na tržištu rada. Takvih ima između 58,5% i 68,2% sudionika/ca istraživanja. To međutim ne znači da ispitanici slična iskustva na tržištu rada doista nemaju, nego se možda nisu susreli s konkretnim iskustvima diskriminacije navedenima u istraživanju, ali možda jesu s nekim drugim iskustvima koja ovo istraživanje nije obuhvatilo. Osim toga, možda određene oblike rodne diskriminacije na poslu nisu bili u stanju prepoznati zbog nedovoljno dugog boravka na tržištu rada, odnosno nemogućnosti usporedbe radnog iskustva. Za temeljitiji uvid u iskustvo diskriminacije čini nam se uputno dopuniti ove podatke dodatnim kvalitativnim

metodama istraživanja, kao što su dubinski intervjui, kako bi se dobila cjelovitija slika iskustva rodne diskriminacije na poslu i tržištu rada.

Kada se radi o konkretnim rezultatima iskustava koja su u našem istraživanju navedena, u kategoriji „jednom“ navedena iskustva prijavljuje između 4,5% do 5% ispitanika/ispitanica, i to: za iskustvo uskraćivanja posla zbog spola, dobivanje otkaza, dobivanje manje plaće od kolege/kolegice koji rade isti posao, uskraćivanja usavršavanja i onemogućivanja napredovanja te uvredljivih komentara. Spolno uznemiravanje i nasilno ponašanje koje se na poslu dogodilo „jednom“, prijavilo je 1,9% odnosno 1,2% ispitanica/ispitanika. Iskustvo neravnopravnog tretmana na poslu zbog svoga spola koje su ispitanici/e doživjeli „nekoliko puta“ i „često“ bilo je u sljedećim aspektima: 5,6% ih nije bilo primljeno na posao zbog svoga spola, otkaz je dobilo 1,4% ispitanika/ca, manju plaću od kolegica ili kolega za isti posao dobilo je 10,1% ispitanika/ca, na poslu je imalo uskraćeno usavršavanje 6,9% njih, napredovanje nije moglo ostvariti njih 7,2%, a 8,8% doživjelo je uvredljive komentare. Spolno uznemiravanje „nekoliko puta“ i „često“ doživjelo je 3,2% ispitanika/ca, a 1,5% njih nasilno ponašanje. Iz navedenog je vidljivo da premda većina sudionika/ca istraživanja nema iskustvo diskriminacije zbog spola na poslu, takvo iskustvo ipak postoji i to najviše u kategoriji nejednakih plaća za isti posao, od jednom do više puta (ukupno 14,9% ispitanika/ca). Prisutno je donekle i iskustvo uvredljivih komentara, od jednom do više puta, ukupno 13,2% ispitanika/ca, nemogućnost napredovanja, jednom ili više puta (12,8% ispitanika/ispitanica), uskraćenog usavršavanja jednom ili više puta (11,3% ispitanika/ispitanica), odbijanje zapošljavanja zbog spola jednom ili više puta, ukupno 10,4% ispitanika/ispitanica. Iskustvo dobivanja otkaza, od jednom do više puta, dijeli ukupno 6,8% populacije iz uzorka, spolno uznemiravanje ukupno dijeli 5,1% ispitanica/ka, a iskustvo nasilnog ponašanja na poslu imalo je njih ukupno 2,7%. Jasno je, dakle, da su pojedina konkretna iskustva neravnopravnosti ili diskriminacijskog tretmana na poslu ipak prisutna, ali se može postaviti pitanje i sposobnosti prepoznavanja i registriranja određenih iskustava, što ne mora za sve sudionike/ce istraživanja biti jednako karakteristično. Neki su u tom smislu sigurno sposobniji od drugih uopće prepoznati određene oblike diskriminacija.

Tablica 75. Postoci odgovora, deskriptivni pokazatelji i razlike među muškarcima i ženama u iskustvu s neravnopravnim tretmanom (diskriminacijom) na temelju spola na poslu

	spol	nikad	da, jednom	da, nekoliko puta	da, često	ne odnosi se na mene	M	SD	t
Nisam primljen/a na posao.	m	70,2	3,1	2,3	0,9	23,5	,87	,652	1,968 *
	ž	55,7	6,4	4,2	3,6	30,1	,96	,927	
Dobio/la sam otkaz.	m	69,3	4,5	1,4	0,8	24,1	,85	,625	nema razlika
	ž	61,7	4,5	1,3	1,3	31,3	,79	,693	
Dobio/la sam manju plaću od kolega/ica koji rade isti posao.	m	66,5	4,0	3,7	2,3	23,5	,95	,793	3,075 **
	ž	51,2	5,5	6,2	7,7	29,5	1,11	1,130	
Na poslu mi je uskraćeno usavršavanje.	m	67,3	4,2	2,9	1,9	23,8	,92	,747	nema razlika
	ž	55,5	4,6	5,0	3,9	30,9	,96	,953	
Onemogućeno mi je napredovanje na višu poziciju.	m	67,0	4,3	3,1	1,9	23,8	,92	,752	nema razlika
	ž	53,3	5,5	4,9	4,3	32,0	,96	,980	
Na poslu sam doživio/la uvredljive komentare.	m	65,7	4,2	4,9	1,5	23,6	,95	,783	nema razlika
	ž	54,3	4,6	7,7	3,2	30,2	,99	,973	
Na poslu sam doživio/la spolno uznemiravanje.	m	72,5	1,1	1,2	0,3	24,8	,80	,543	nema razlika
	ž	60,7	2,7	2,8	1,8	32,0	,82	,768	
Na poslu sam doživio/la nasilno ponašanje (tjelesno napastovanje i/ili silovanje).	m	71,8	1,2	0,9	0,8	25,3	,80	,577	2,484 *
	ž	64,9	1,1	0,6	0,8	32,6	,72	,598	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Kakva je razlika u konkretnom iskustvu diskriminacije na tržištu rada kada su rodne grupe u pitanju, pokazala nam je analiza podataka prema spolu (tablica 75). Ona je pokazala da na svim primjerima konkretnog iskustva diskriminacije na poslu uglavnom nema statistički značajne razlike među dvjema rodnom grupama, osim u slučaju dobivanja različite plaće za isti posao. Tako se, u konkretnom slučaju, pokazalo da je 19,4% žena iz uzorka dobilo manju plaću od kolega koji rade isti posao i to ukupno „jednom“, „nekoliko puta“ ili „često“, dok je takvu razliku u plaći istaknulo 10% muškaraca, što je značajna razlika na razini rizika manjem od 1%. Prema tome, kada se radi o plaći, žene su češće zakinute od muškaraca za isti posao. Statistički značajna razlika uz 5% rizika pokazala se i u slučajevima odbijanja zapošljavanja za žene – ukupno 14,2% žena je barem jednom ili više puta imalo takvo iskustvo u odnosu na ukupno 6,3% muškaraca, a također u slučaju nasilnog ponašanja na poslu (tjelesnog napastovanja i/ili silovanja). U ostalim primjerima iskustva diskriminacije na poslu razlika između muškaraca i žena nije se pokazala statistički značajnom.

Bez obzira na to što t-testom na temelju prosječnih vrijednosti i raspršenja ukupnog rezultata iskustva diskriminacije na temelju spola kada je riječ o području rada nije dobivena statistički značajna razlika između žena i muškaraca ($t=0,920$; n.s.), iz prosječnog postotka

pojedinaca/ki koji su jednom ili više puta imali iskustvo diskriminacije na temelju spola na poslu vidljivo je da su takvo iskustvo u prosjeku ipak više navodile žene (11,8%) nego muškarci (7,2%).

Tablica 76. Deskriptivni pokazatelji i razlike prema dobi u iskustvu s neravnopravnim tretmanom (diskriminacijom) na temelju spola na poslu

	1 – 15-29 god.		2 – 30-44 god.		3 – 45-59 god.		4 – 60-89 god.		F-omjer	post hoc
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD		
Nisam primljen/a na posao.	0,78	0,879	1,09	0,827	0,99	0,784	0,79	0,702	12,649**	1-2**; 1-3*; 2-4**; 3-4*
Dobio/la sam otkaz.	0,68	0,717	0,93	0,609	0,92	0,667	0,76	0,625	12,638**	1-2**; 1-3**; 2-4**; 3-4*
Dobio/la sam manju plaću od kolega/ica koji rade isti posao.	0,86	0,986	1,15	0,921	1,19	1,042	0,94	0,974	8,526**	1-2**; 1-3*; 2-4*; 3-4*
Na poslu mi je uskraćeno usavršavanje.	0,75	0,864	1,04	0,790	1,14	0,995	0,82	0,743	15,187**	1-2**; 1-3*; 2-4**; 3-4**
Onemogućeno mi je napredovanje na višu poziciju.	0,73	0,837	1,06	0,830	1,16	0,994	0,83	0,792	17,899**	1-2**; 1-3*; 2-4**; 3-4**
Na poslu sam doživio/la uvredljive komentare.	0,77	0,864	1,11	0,855	1,11	0,938	0,89	0,853	12,115**	1-2**; 1-3*; 2-4*; 3-4*
Na poslu sam doživio/la spolno uznemiravanje.	0,67	0,715	0,93	0,628	0,89	0,667	0,74	0,644	11,659**	1-2**; 1-3*; 2-4**; 3-4*
Na poslu sam doživio/la nasilno ponašanje (tjelesno napastovanje i/ili silovanje).	0,61	0,604	0,87	0,541	0,86	0,627	0,69	0,550	16,877**	1-2**; 1-3*; 2-4**; 3-4**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Razlike u iskustvu diskriminacije na poslu s obzirom na dob sudionika/ca (tablica 76) pokazale su se statistički značajne uz rizik manji od 1%, osobito kada se radi o srednjim dobnim skupinama (30-44 godine i 45-59 godina), koje u odnosu na najmlađe i najstarije sudionike/ce češće navode pojedina iskustva diskriminacije na poslu – radi se o iskustvu manjih plaća za

isti posao, uvredljivih komentara, uskraćivanja usavršavanja, onemogućenog napredovanja, dobivanja otkaza te odbijanja zapošljavanja, ali i spolnog uznemiravanja i nasilnog ponašanja. Budući da se ovdje radi uglavnom o radno aktivnoj populaciji srednje životne dobi, koja ima radnog iskustva, a i iskustava diskriminacije na poslu, logično je očekivati da će oni iskazati najviše iskustava diskriminacija na poslu jer su ih najviše u stanju prepoznati, a također se s njima češće susreću nego oni koji radnog iskustva imaju znatno manje ili onih koji su već u mirovini. Za pretpostaviti je također da se starija generacija s takvim iskustvima na tržištu rada manje susretala jer je većinom odradila svoj radni vijek u socijalizmu, u kojem nije bilo dopušteno provoditi neke kategorije diskriminacija, npr. rodni jaz plaća, uskraćivanje usavršavanja i neke druge oblike diskriminacija koji zakonom nisu bili dopušteni. Stoga se može reći da su u novom sustavu određeni radni uvjeti i prakse ravnopravnosti pogoršani.

Tablica 77. Deskriptivni pokazatelji i razlike prema stupnju obrazovanja u iskustvu s neravnopravnim tretmanom (diskriminacijom) na temelju spola na poslu

	1 - NSS		2 - SSS		3 - VSS		F - omjer	post.hoc
	M	SD	M	SD	M	SD		
Nisam primljen/a na posao.	0,69	0,783	0,96	0,773	1,00	0,845	14,189**	1-2**, 1-3**
Dobio/la sam otkaz.	0,66	0,735	0,89	0,655	0,82	0,532	11,840**	1-2**, 1-3*
Dobio/la sam manju plaću od kolega/ica koji rade isti posao.	0,82	1,029	1,10	0,978	1,05	0,874	8,835**	1-2**, 1-3*
Na poslu mi je uskraćeno usavršavanje.	0,68	0,655	0,99	0,848	1,05	0,886	17,625**	1-2**, 1-3**
Onemogućeno mi je napredovanje na višu poziciju.	0,68	0,782	1,00	0,881	1,05	0,863	17,493**	1-2**, 1-3**
Na poslu sam doživio/la uvredljive komentare.	0,76	0,882	1,02	0,878	1,04	0,829	10,209**	1-2**, 1-3**
Na poslu sam doživio/la spolno uznemiravanje.	0,63	0,640	0,85	0,657	0,87	0,659	13,320**	1-2**, 1-3**
Na poslu sam doživio/la nasilno ponašanje (tjelesno napastovanje i/ili silovanje).	0,61	0,633	0,79	0,556	0,82	0,569	12,506**	1-2**, 1-3**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Analiza razlika u iskustvu s neravnopravnim tretmanom na temelju spola s obzirom na stupanj obrazovanja (tablica 77) pokazala je da postoje statistički značajne razlike uz rizik manji od 1% između onih koji imaju nižu stručnu spremu i svih ostalih, odnosno onih sa srednjom i visokom stručnom spremom. U tom su smislu oni s visokom stručnom spremom, kao i oni sa srednjom, imali na poslu više iskustava diskriminacije zbog spola negoli oni s nižom stručnom spremom i to u svim kategorijama iskustva, koje obuhvaćaju: nemogućnost zapošljavanja, dobivanje otkaza, dobivanje manje plaće od kolega ili kolegica koji rade isti posao, uskraćivanje usavršavanja i onemogućivanje napredovanja na poslu, doživljavanje uvredljivih komentara, doživljavanje spolnog uznemiravanja te nasilnog ponašanja na poslu. Iz rezultata se može zaključiti da je rodna diskriminacija na poslu općenito češća u osoba sa

srednjom i visokom naobrazbom nego u onih s nižom stručnom spremom. Je li to zato što su osobe s višim obrazovanjem inače bolje informirane, pa onda i u pogledu prepoznavanja određenih aspekata diskriminacija, ili se radi o drugim aspektima, na temelju ovih rezultata nemoguće je jasno odgovoriti bez dodatnih analiza. To bi također moglo ukazivati na određeni strah nadređenih od napredovanja osoba s višom stručnom spremom i ugrožavanja pojedinih položaja na višim pozicijama moći u strukturi poslovnih organizacija, pa se onda takvima, u određenim slučajevima, na različite načine pokušava otežati ili onemogućiti promocija, čak do određenih pokušaja nasilničkog ponašanja na poslu.

Što se tiče analize usporedbi po varijabli selo – grad, kada se radi o iskustvu diskriminacije na poslu nisu uočene statistički značajne razlike, osim slabe razlike ($t=1,893$; $p=0,06$) u iskustvu onemogućivanja napredovanja na višu poziciju koja je nešto više naglašena u urbanim područjima ($M_{selo}=0,89$; $M_{grad}=0,98$). Taj nalaz moguće je tumačiti i time što u gradovima vlada veća konkurencija, pa se može očekivati da mogući mehanizmi otežavanja promocije na poslu budu naglašeniji.

Regionalne razlike nisu se pokazale statistički značajnima kada je riječ o iskustvu rodne diskriminacije na poslu, osim razlike između zagrebačke i slavonske regije kada je riječ o mogućnostima napredovanja na poslu ($p<0,05$) što se češće navodi u zagrebačkoj regiji, a manje u Slavoniji. No, pogledaju li se ukupni postoci sudionik/ca iz pojedinih regija koji su iskazali iskustvo rodne diskriminacije na poslu, najviše iskustva neravnopravnog tretmana na tržištu rada prijavljeno je u zagrebačkoj regiji, nešto manje u Sjevernoj Hrvatskoj, pa Slavoniji, još manje i podjednako u Istri, Primorju i Gorskom kotaru te u Dalmaciji, a najmanje u Lici i Banovini.

Jednim od pitanja u anketi tražili smo od sudionika/ca da navedu tko su osobe od kojih su doživjeli rodnu diskriminaciju na tržištu rada. Iskustvo diskriminacije na temelju spola od nadređenog muškarca na poslu imalo je 13,4% ispitanika/ispitanica, nadređene žene na poslu 3,7% ispitanika/ca, kolege na poslu 4,8% ispitanika/ca, a kolegice na poslu 3,2% ispitanika/ca. Podređeni radnici, kao i vlasnici tvrtke (poslodavci), pojavili su se u uzorku istraživanja s jednako niskim postotkom – 0,2%. Poslovne partnere kao diskriminatore ispitanici/ce označili su samo sporadično, sa 0,1%. Prema tome, nadređeni muškarci na poslu najčešće su označeni kao osobe koje imaju glavnu ulogu diskriminatora.

Tablica 78. Frekvencije diskriminacije na temelju spola od strane osoba različitih poslovnih uloga

	Muškarci		Žene		hi – kvadrat
	Frekvencija	Postotak	Frekvencija	Postotak	
Nadređeni na poslu	69	10,6	114	15,9	8,202**
Nadređena na poslu	14	2,2	36	5,0	7,948**
Kolega na poslu	20	3,1	45	6,3	7,700**
Kolegica na poslu	10	1,5	33	4,6	10,501**
Podređena radnica	2	0,3	2	0,3	0,010
Podređeni radnik	1	0,2	2	0,3	0,243

* $p<0,05$; ** $p<0,01$

Testiranje razlika prema spolu sudionika/ca hi-kvadrat testom (tablica 78) pokazalo je da nadređene osobe oba spola, kao i kolegice i kolege, statistički značajno više diskriminiraju žene nego muškarce. Bez obzira na spol diskriminatora, pokazalo se da su muškarci na tržištu rada manje diskriminirana skupina od žena.

Stavovi o rodnoj jednakosti na tržištu rada

Pogledamo li rezultate istraživanja ispitanika/ca na ukupnom uzorku prosječnih vrijednosti i raspršenja za pojedine čestice skale stavova o ravnopravnosti spolova (tablica 79), vidimo da je najveći stupanj slaganja izražen s tvrdnjom „*Društvo bi moralo jednako cijeliti rezultate rada žena i muškaraca*“. S tom se tvrdnjom ne slaže samo 4% ispitanika/ca, 6% je neutralno, dok 90% ispitanika/ca smatra da bi rad muškaraca i žena trebalo jednako cijeliti. Ipak je međutim nešto manje sudionika/ca (67%) koji smatraju neprihvatljivim „*da su muškarci bolje plaćeni od žena, čak i onda kada obavljaju istu vrstu posla*“, dok oko 17% sudionika/ca to smatra prihvatljivim. Ako u cjelini pogledamo distribuciju odgovora na tvrdnje vezane uz jednakost na tržištu rada, možemo uočiti dvije skupine tvrdnji. Jednu skupinu čine tvrdnje 5, 16 i 19, koje proklamiraju jednakost muškaraca i žena u pogledu poštovanja rezultata njihovog rada, mogućnosti zaposlenja i napredovanja u svim profesijama te biranja na rukovodeća radna mjesta. Iznimno je malo ispitanika/ca iskazalo neslaganje s tim tvrdnjama (3,7 do 7%), dok se s njima slaže oko 80-90% sudionika. Dakle, općenito govoreći ljudi se na široj društvenoj razini deklarativno zalažu za rodnu jednakost na tržištu rada. Drugu skupinu čine tvrdnje 1, 4 i 14, koje su formulirane na konkretnijoj razini i više odražavaju tradicionalne stavove. Distribucija odgovora na te tvrdnje pokazuje da tradicionalne stavove o jednakosti rodnih uloga iskazuje 13 do 18% sudionika, a egalitarne oko 60-70% sudionika/ca. Možemo zaključiti da iako gotovo 90% sudionika/ca smatra da bi muškarci i žene trebali biti jednako vrednovani na tržištu rada, neki još uvijek prihvaćaju i slažu se s neravnopravnim tretmanom na temelju spola. Osim toga, jedno je zauzeti neki deklarativan stav, a drugo konkretizirati takav stav u praksi. Kada se radi o rodnim nejednakostima na tržištu rada, iskustvo, praksa, kao i rezultati drugih istraživanja pokazali su da tih nejednakosti ima više negoli što bi se moglo zaključiti na temelju deklarativnih egalitarnih stavova. I ovo je istraživanje pokazalo da postoji svijest o rodnim nejednakostima i diskriminacijama na tržištu rada, ali i veća sklonost rodnim nejednakostima i diskriminaciji žena na poslu od strane muškaraca, osobito, kako se pokazalo u istraživanju, kada se radi o dobro plaćenim poslovima i kolegijalnoj pomoći na poslu. Žene su pokazale veću svijest, tj. percepciju vlastite rodne nejednakosti na tržištu rada jer su izrazile veći stupanj slaganja sa svim tvrdnjama u kojima je istaknuta rodna diskriminacija žena na poslu i tržištu rada negoli muškarci. Razlika u plaćama na štetu žena pokazala se i u ovom istraživanju kao bitan primjer konkretnih nejednakosti i diskriminacija na tržištu rada, pa je odatle i interpretacijski objašnjiv stav o prihvatljivosti rodne razlike u plaćama u korist muškaraca.

Tablica 79. Postoci odgovora na čestice Skale stavova o jednakosti rodnih uloga na tržištu rada

	uopće se ne slažem	ne slažem se	niti se slažem niti se ne slažem	slažem se	u potpunosti se slažem
1. Muškarci ne bi smjeli biti isključeni iz tradicionalno „ženskih“ profesija samo na temelju svoga spola (odgajatelji u vrtiću i sl.).	7,7	5,2	16,1	28,2	42,9
4. Muškarcima bi trebalo dati prednost na natjecanjima za rukovodeća radna mjesta.	42,6	19,6	19,2	11,4	7,2
5. Društvo bi moralo jednako cijeniti rezultate rada žena i muškaraca.	2,1	1,9	6,1	24,7	65,1
14. Prihvatljivo je da su muškarci bolje plaćeni od žena, čak i onda kada obavljaju istu vrstu posla.	47,3	19,6	16,3	9,5	7,2
16. Žene trebaju imati mogućnosti zaposlenja i napredovanja u svim profesijama kao i muškarci.	1,6	2,1	10,3	32,0	53,9
19. Žene bi trebalo birati za rukovodeća radna mjesta podjednako kao i muškarce.	2,9	4,1	14,6	32,3	46,0

Tablica 80. Deskriptivni pokazatelji i razlike prema spolu za čestice Skale stavova o jednakosti rodnih uloga na tržištu rada

	Muškarci		Žene		t-test
	M	SD	M	SD	
1. Muškarci ne bi smjeli biti isključeni iz tradicionalno „ženskih“ profesija samo na temelju svoga spola (odgajatelji u vrtiću i sl.).	3,79	1,227	4,06	1,197	-4,193**
4. Muškarcima bi trebalo dati prednost na natjecanjima za rukovodeća radna mjesta.	3,53	1,324	4,02	1,224	-7,075**
5. Društvo bi moralo jednako cijeniti rezultate rada žena i muškaraca.	4,35	,909	4,61	,792	-5,517**
14. Prihvatljivo je da su muškarci bolje plaćeni od žena, čak i onda kada obavljaju istu vrstu posla.	3,70	1,270	4,08	1,278	-5,527**
16. Žene trebaju imati mogućnosti zaposlenja i napredovanja u svim profesijama kao i muškarci.	4,15	,920	4,52	,783	-7,742**
19. Žene bi trebalo birati za rukovodeća radna mjesta podjednako kao i muškarce.	3,94	1,001	4,33	,976	-7,104**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Kada pogledamo razlike prema spolu u pogledu stavova o rodnoj jednakosti na tržištu rada (tablica 80), vidimo da na svim tvrdnjama postoje statistički značajne razlike u zauzimanju muškaraca i žena za te stavove. Tako žene općenito izražavaju u prosjeku veći stupanj slaganja od muškaraca sa svim tvrdnjama koje ističu potrebu egalitarnih rodnih odnosa na tržištu rada, uključivanje muškaraca u tradicionalno ženske profesije, podjednako poštovanje rezultata rada objiju rodnih grupa, jednake mogućnosti poslovnog zaposlenja i poslovne promocije za žene kao i muškarce te podjednake mogućnosti izbora žena na rukovodeća radna mjesta.

Tablica 81. Deskriptivni pokazatelji i razlike u stavovima o jednakosti rodni uloga na tržištu rada po socio-demografskim varijablama

Varijabla	Skupina	N	M	SD	t ili F-omjer	post.hoc
Spol	Muškarci	648	3,91	0,718	9,356**	
	Žene	715	4,27	0,679		
Dob	1 – 15-29 god.	320	4,09	0,745	2,880*	2-4*
	2 – 30-44 god.	364	4,19	0,723		
	3 – 45-59 god.	318	4,10	0,707		
	4 – 60-89 god.	361	4,03	0,701		
Obrazovanje	1 - NSS	286	4,01	0,686	13,039**	1-3**; 2-3**
	2 - SSS	751	4,06	0,736		
	3 - VSS	274	4,29	0,685		
Tip naselja	Selo	527	4,05	0,726	2,254*	
	Grad	815	4,14	0,715		
Regija	1 - ZGB	340	4,19	0,729	10,068**	1-5**, 1-6**, 2-5**, 2-6**
	2 - SJ. HR.	244	4,29	0,646		
	3 - SLAV.	240	4,13	0,687		
	4 - LIKA	120	4,05	0,716		
	5 - ISTRRA	151	3,89	0,720		
	6 - DALM.	268	3,94	0,742		

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Prosječne vrijednosti i raspršenja na subskali stavova o ravnopravnosti spolova u području posla/tržišta rada (tablica 81) pokazuju da postoje statistički značajne razlike u stavovima između žena i muškaraca ($t=9,356$; $p < 0,01$) te da se žene u prosjeku u tom smislu više zalažu za egalitarnije rodne odnose na tržištu rada nego muškarci. Ukupan prosječni rezultat žena ($M = 4,27$) ukazuje na veću sklonost egalitarnim stavovima od muškaraca ($M = 3,91$).

Dobne razlike u stavovima o rodnoj jednakosti na tržištu rada pokazale su se manje statistički značajnima ($F=2,861$; $p < 0,05$), a razlika je najveća između stava ispitanika/ca u dobi od 30 do 44 godine i najstarijih (60-89 godina), pri čemu su mlađi ispitanici/e skloniji egalitarnijim stavovima nego stariji. Takav je nalaz razumljiv jer su stariji ispitanici/e većinu života već proveli socijalizirani u pravilu prema tradicionalnijim rodni ulogama nego što su

to ispitanici mlađih dobnih skupina, koji, u skladu s općom modernizacijom društva, izgrađuju egalitarnije stavove i prema ulogama na tržištu rada.

Testiranje razlika prema stupnju obrazovanja pokazalo je statistički značajne razlike ($F=13,039$; $p<0,01$) između najniže i najviše obrazovanih te između srednje i visoko obrazovanih skupina ispitanika/ca. Za razliku od drugih obrazovnih skupina, rodno egalitarnim stavovima su, prema rezultatima, skloniji ispitanici/e s visokim stupnjem obrazovanja. I ovaj put varijabla obrazovanja pokazala se bitnim čimbenikom očekivanja prema emancipacijskim društvenim procesima rodne jednakosti.

Analiza prema tipu naselja pokazala je manje statistički značajne razlike ($t=2,254$; $p<0,05$) između sela i grada kada su u pitanju stavovi o rodnoj jednakosti, pri čemu je vidljivo da su stanovnici/e gradova nešto skloniji rodno egalitarnijim stavovima nego stanovnici/e.sela.

Što se tiče regionalnih razlika, statistički značajne razlike ($p<0,01$) pokazale su se, prema *post hoc* testu, između regije Zagreba s okolicom te Sjeverne Hrvatske, čiji se stanovnici/e više slažu s egalitarnim rodnim stavovima, za razliku od stanovnika/ca regija Istre, Primorja i Gorskog kotara te Dalmacije, koji se s takvim stavovima manje slažu.

Zaključak

Iz navedenih rezultata može se zaključiti da postoji sklonost rodnoj diskriminaciji žena u poslovnoj i profesionalnoj sferi tržišta rada, čemu su više skloni muškarci niže stručne spreme, osobito kada se radi o bolje plaćenim poslovima i očekivanjima kolegijalne suradnje od muške rodne grupe. Iskustvo diskriminacije žena na poslu u obliku manjih očekivanja u pogledu njihove stručnosti ili čak podcjenjivanja njihovih sposobnosti više se može susresti u Sjevernoj Hrvatskoj, Lici i Banovini te u Dalmaciji nego u drugim regijama Hrvatske.

Premda je većina ispitanika/ispitanica iskazala svijest o nejednakom tretmanu žena i muškaraca na poslu i tržištu rada, u pravilu na štetu žena – osobito kada se radi o percepciji lakšeg zapošljavanja muškaraca nego žena na tržištu rada, o preferiranju muškaraca na najbolje plaćenim poslovima, rodnom jazu plaća na štetu žena, većem podcjenjivanju sposobnosti žena na poslu, češćem dobivanju otkaza za žene, težem napredovanju žena na poslu te češćem seksualnom uznemiravanju žena na poslu – također su se pokazale i očekivane statistički značajne razlike između muškaraca i žena na način da su žene pokazale višu razinu svijesti i veću osjetljivost za navedene oblike nejednakog rodnog tretmana i/ili diskriminacija žena na tržištu rada nego što su to pokazali muškarci. Osim žena, i stariji ljudi, za razliku od mladih, imaju razvijeniju svijest o rodnoj diskriminaciji na tržištu rada, pretpostavljamo na temelju određenog iskustva koje je utjecalo na njihove stavove i zaključke, ali i na iskustvo života i rada u socijalizmu. U pogledu regionalnih razlika, stanovništvo Istre, Primorja i Gorskog kotara percipira rodne nejednakosti i diskriminacije na poslu i tržištu rada manje od svih drugih hrvatskih regija.

U pogledu iskustava rodne diskriminacije na poslu, vidljivo je da su, premda većina od 2/3 ispitanika/ca takva iskustva nije prijavila, neka iskustva neravnopravnosti ili diskriminacijskog tretmana u određenoj mjeri ipak prisutna na tržištu rada. Osobito je to vidljivo u razlikama između žena i muškaraca kada se radi o plaćama za isti posao, gdje su u pravilu više zakinute

žene, te o češćim slučajevima odbijanja zapošljavanja kada su u pitanju žene. Osim žena, više iskustava nejednakog ili diskriminacijskog tretmana na poslu navode skupine ispitanika/ca srednje dobi, za razliku od najmlađih i najstarijih, kao i više obrazovani ispitanici/ce za razliku od niže obrazovanih. Pritom se nameće pitanje sposobnosti prepoznavanja i registriranja određenih iskustava diskriminacije što je različito karakteristično za različite sudionike/ce istraživanja, a ovisno je o dobi, obrazovanju i ukupnom radnom iskustvu. Budući da su se starije generacije zaposlenika i umirovljenika s konkretnim oblicima nejednakosti i diskriminacija navedenim u istraživanju manje susretali, a većinu ili cijeli svoj radni vijek proveli u socijalizmu, zaključujemo da je bivši sustav socijalizma producirao manje rodni nejednakosti i diskriminacija na tržištu rada od postojećeg, novog sustava kapitalizma. Rezultati također upućuju na moguće utjecaje aspekata profesionalne konkurencije u poslu, koji također dolaze do izražaja, osobito kod više i visoko obrazovanih kategorija zaposlenika i zaposlenica u novom sustavu, i to u pravilu češće u većim urbanim sredinama, a koji se onda moguće češće suočavaju i s određenim iskustvima rodni diskriminacija na poslu. U tom smislu je najviše iskustva neravnopravnog tretmana na tržištu rada prijavljeno u regiji grada Zagreba.

U pogledu uloga diskriminatora na poslu, nadređeni muškarci na poslu najčešće su označeni kao osobe koje imaju glavnu ulogu diskriminatora. Osim njih i muški kolege na poslu pokazali su se kao statistički značajni diskriminatori, ponajprije prema ženama i kolegicama na poslu. U tom smislu muškarci su manje diskriminirana rodna grupa nego žene.

Stavovi o rodni ne/jednakostima na tržištu rada potvrdili su nam samo opće deklarativno zalaganje za rodnu jednakost, što su pokazali i stavovi iz drugih istraživanja o seksizmu i tržištu rada (Galić, 2004, 2008; Leinert-Novosel, 2000, 2003). Međutim, kada su tvrdnje konkretizirane, došlo se do statistički značajnih razlika u stavovima žena i muškaraca, pri čemu su žene bile spremnije podržati egalitarnije rodne odnose na tržištu rada nego muškarci, kao i stanovnici/e gradova, za razliku od stanovnika/ca sela. Mlađi ispitanici i ispitanice te oni višeg stupnja obrazovanja također su se pokazali sklonijim egalitarnijim rodni odnosima na tržištu rada od starijih i niže obrazovanih kategorija sudionika i sudionica. U regionalnom smislu, najviše podrške egalitarnim rodni stavovima na tržištu rada spremni su dati stanovnici Grada Zagreba s okolicom i oni iz Sjeverne Hrvatske. Rezultati su pokazali da su naše pretpostavke istraživanja potvrđene, osobito opća hipoteza o društveno nepovoljnijem položaju i tretmanu žena u odnosu na muškarce, odnosno da su *žene na tržištu rada spolno/rodno diskriminirane zbog svoga spola/roda, a ne zbog nedostatka vještina ili sposobnosti za određeni posao*. Žene su se također kao rodna grupa pokazale osjetljivije u percepciji svoga položaja na tržištu rada, iskazivanju učestalijih iskustava rodne diskriminacije na štetu žena i izražavanju egalitarnijih stavova o rodni ulogama i odnosima na tržištu rada, za razliku od muškaraca.

3. 7. Percepcija, iskustvo i stavovi o rodnoj (ne)ravnopravnosti u politici

Smiljana Leinert Novosel

Percepcija (ne)ravnopravnosti žena i muškaraca u politici

Ispitivanje percepcije društvene (ne)ravnopravnosti žena i muškaraca na području politike u ovom istraživanju svojim se rezultatima nastavlja na nekoliko ranijih, koja su također željela odgovoriti na pitanje kako ispitanici „vide“ položaj žene u političkom odlučivanju: prepoznaje li se ravnopravnost kroz sličan postotak zastupljenosti u tijelima političkog odlučivanja, ima li, analogno, dovoljno žena u politici uopće te posebice kakav je njihov udio na najistaknutijim pozicijama odlučivanja.

Najnoviji podaci iz 2009. omogućuju analizu percepcije (ne)dovoljnog broja žena u politici s obzirom na različite razine političkog odlučivanja – na onoj najvišoj, u Saboru i Vladi RH, za razliku od one na lokalnoj razini. Podsjetimo da svjetska iskustva jednako kao i naša govore o znatnijem sudjelovanju žena na lokalnoj razini nego na onoj najvišoj, na razini parlamenata. Takvi su nalazi registrirani još prije dvadesetak godina i kod nas, a istraživačice su ih nazvale „piramidalnim principom“ participacije žena u politici (Leinert Novosel, 1990). No, statistički podaci i podaci istraživanja vezani uz RH posljednjih desetak godina svjedoče o „obrnutoj piramidi“, prema kojoj su žene u Hrvatskoj prisutnije na višim negoli na nižim razinama političkog odlučivanja. Na primjer, na razini općinskih vijeća 2001. godine bilo je 7% žena, 2005. godine 8%, a 2009. godine broj je porastao na svega 15,5%, dok ih je na najvišoj razini, u Hrvatskom saboru, 2007. izabrano 20,9%, a do 2011. broj je porastao na 25% (DZZS, 2011). Veći broj žena na nižim razinama političkog odlučivanja u svijetu čini se logičnim – objašnjavaju to brojnim razlozima od kojih je najčešći vezanost i upućenost žena u lokalne probleme te odsutnost interesa muškaraca za participiranjem na nižim političkim razinama. No, čini se da kod nas interes muškaraca i za te razine političkog odlučivanja nije zanemariv.

Tablica 82. Postoci i prosječne vrijednosti odgovora na tvrdnje o percepciji ostvarenosti ravnopravnosti muškaraca i žena u politici u hrvatskom društvu

	uopće se ne slažem	ne slažem se	niti se slažem niti se ne slažem	slažem se	u potpunosti se slažem	M	SD
13. Žene nisu u dovoljnom broju prisutne u tijelima političkog odlučivanja na državnoj razini.	9	13,8	27,1	30	20,1	3,38	1,206
9. Žene su u dovoljnom broju prisutne u tijelima političkog odlučivanja na lokalnoj razini.	19,9	28,2	27,3	16,1	8,5	2,65	1,207

Kako tu realnost „vide“ naši ispitanici/e (tablica 82)? Ispitanici/e se uglavnom slažu ili u potpunosti slažu (50%) da žene na spomenutoj višoj razini nisu prisutne u dovoljnom broju. Možemo reći da tako rezonira svaki drugi ispitanik/ca, dok s druge strane gotovo 23% njih

ima o tome posve obrnutu percepciju i misli kako ih ima dovoljno. Kad je o lokalnoj razini riječ, dominiraju oni koji se ne slažu ili uopće ne slažu (48%) da je žena na toj razini političkog odlučivanja dovoljno; nasuprot njima šestina ispitanika (gotovo 15%) smatra da je broj žena prisutnih na lokalnoj razini dovoljan. Usporedba odgovora za te dvije razine potvrđuje slaganje u percepciji prema kojoj žena nema dovoljno na obje razine, ali je zanimljivo da ih na državnoj razini „vide dovoljno prisutnima“ – 23% odgovora, dok stanje na lokalnoj razini procjenjuju na isti način sa tek 15% odgovora. Znači, ispitanici/e ukazuju da bi ih na lokalnoj razini trebalo biti više. Percepcija ispitanika/ca pokazuje podudarnost s naprijed iznesenim statističkim podacima vezanim uz participaciju žena na tim razinama političkog odlučivanja.

Tablica 83. Postoci odgovora, deskriptivni pokazatelji i razlike među muškarcima i ženama u percepciji ostvarenosti ravnopravnosti muškaraca i žena u politici u hrvatskom društvu

	uopće se ne slažem	ne slažem se	niti se slažem niti ne slažem	slažem se	u potpunosti se slažem	M	SD	t
13. Žene nisu u dovoljnom broju prisutne u tijelima političkog odlučivanja na državnoj razini.	9,6	17,4	32,2	27,6	13,2	3,17	1,155	6,184 **
	8,4	10,7	22,4	32,1	26,4	3,57	1,222	
9. Žene su u dovoljnom broju prisutne u tijelima političkog odlučivanja na lokalnoj razini.	15,1	28,3	30,1	18,6	7,9	2,76	1,155	3,198 **
	24,2	28,2	24,8	13,9	9,0	2,55	1,245	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Razlika s obzirom na spol ispitanika (tablica 83) govori o kritičnijim procjenama žena: 58,5% žena i 40% muškaraca slaže se da žene nisu u dovoljnom broju prisutne u tijelima političkog odlučivanja na državnoj razini – u Hrvatskom saboru i Vladi RH. Kod lokalne razine – u općinskim i gradskim vijećima, ispitanici se dominantno opredjeljuju za neslaganje o dovoljnom broju žena uz očekivane međuspolne razlike – 43% muškaraca i 52% žena.

Želeći doznati razlikuju li ispitanici/e i u kojoj mjeri prisutnost žena unutar pojedinih upravnih razina lokalne i državne vlasti (tablica 84), analiza nam je potvrdila da ispitanici ponovno na svim razinama sudjelovanje žena uglavnom „vide“ nedovoljnim, a unutar toga slično procjenjuju stanje u općinskim vijećima (42%), dakle na nižim razinama i ono u Saboru i Vladi RH (44%); analogno, „vide“ ih izrazito malo i u Hrvatskom saboru (16%) i u općinskim vijećima (20%). Istodobno, dojam o dovoljnom broju žena odnosi se primarno na više razine – Sabor (28%) i Vladu RH (25%). Interesantan je i podatak prema kojem su ispitanici/e manje u stanju procijeniti situaciju na lokalnoj razini (14%) nego na višim razinama – u Saboru i Vladi RH (9%). Možda u tome leži ključ odgovora o naprijed spomenutim razlozima izrazito male prisutnosti žena na lokalnoj razini – manji interes za te razine i usmjerenost na „visoku“ politiku.

Tablica 84. Postoci odgovora i deskriptivni pokazatelji percepcije uključenosti žena u politiku na različitim upravnim razinama

	izrazito malo	nedovoljno	dovoljno	previše	ne znam	M	SD
u općinskim vijećima	19,7	41,5	22,7	2,3	13,5	2,09	0,775
u gradskim vijećima	17	41,9	24,4	2,5	14,2	2,14	0,761
u županijskim skupštinama	16,8	42,5	24,1	2,3	14,2	2,14	0,753
u Hrvatskom saboru	15,9	43,5	28	3,6	9	2,21	0,772
u Vladi RH	17,8	43,9	25,2	4,1	9	2,17	0,790

Analiza s obzirom na spol ispitanika (tablica 85) govori ponovno o očekivano većoj kritičnosti žena, koje značajno više od muškaraca iskazuju nezadovoljstvo stanjem na svim razinama, od one najniže u općinskim vijećima (16% muškaraca i 23% žena) do Hrvatskog sabora (13% muškaraca i 19% žena) te Vlade RH (14,5% muškaraca i 21% žena). Gotovo dvostruko više muškaraca nego žena čak smatra da žena na potonjoj razini ima previše (6% muškaraca i 2,5% žena), premda je ukupno gledano riječ o malim postocima.

Tablica 85. Postoci odgovora, deskriptivni pokazatelji i razlike među muškarcima i ženama u percepciji uključenosti žena u politiku na različitim upravnim razinama

		izrazito malo	nedovoljno	dovoljno	previše	ne znam	M	SD	t
u općinskim vijećima	m	16,2	37,8	29,9	3,7	12,3	2,24	,799	6,424 **
	ž	22,9	44,9	16,1	1,5	14,5	1,96	,726	
u gradskim vijećima	m	13,4	37,3	31,6	4,0	13,6	2,30	,785	7,031 **
	ž	20,3	46,0	17,8	1,1	14,8	2,00	,707	
u županijskim skupštinama	m	13,3	38,0	31,8	3,7	13,3	2,30	,776	7,071 **
	ž	20,0	46,6	17,2	1,1	15,1	1,99	,701	
u Hrvatskom saboru	m	13,0	37,5	36,7	4,8	8,0	2,36	,786	6,716 **
	ž	18,6	49,0	20,1	2,5	9,8	2,07	,733	
u Vladi RH	m	14,5	38,3	33,6	5,9	7,7	2,33	,816	7,102 **
	ž	20,7	49,0	17,6	2,5	10,2	2,02	,734	

** $p < 0,01$

Članstvo u političkim tijelima za svakog je pojedinca lakše ostvarivo nego uspon na vodeće pozicije, odnosno, funkcije u tim tijelima. To pravilo vrijedi i za žene o čemu su do sada svjedočili brojni nalazi u svijetu i kod nas, u njegovom razvijenom dijelu kao što je sjever Europe kao i u manje razvijenim zemljama, onima parlamentarne demokracije baš kao i bivšim socijalističkim režimima (Leinert Novosel, 1990). Pokazalo se da su upravo promjene političkih sustava te ratna zbivanja oduvijek negativno utjecali na mogućnosti izbora žena na vodeće pozicije u politici. Izdvojiti ćemo neke nalaze koji govore o našim iskustvima u tom pogledu. Podsjetimo se da je kod nas u razdoblju socijalizma došlo do promjena sličnih onima

u ostalim socijalističkim zemljama: porast sudjelovanja žena u obrazovanju, zapošljavanju, u političkom odlučivanju, ali uz poznate nedostatke – slabije plaćena radna mjesta i minimum odlučivanja za žene. U takvim je okolnostima društvena kontrola i u političkom odlučivanju imala zadatak da tada i tamo gdje je trebalo primijeni korektivne mjere, o čemu slikovito govore podaci o sudjelovanju žena u Saboru SR Hrvatske. Početkom šezdesetih u toj uvjetno nazvanoj "oktroiranoj fazi", koja je trajala od 1958. do 1965. godine, bilo je 1963. godine čak 24,1% žena među članovima Sabora. Međutim, u sljedećem razdoblju, "fazi kompeticije", koja je trajala od 1965. do 1984. godine, broj žena pao je na samo 7,9%. U sljedećoj fazi, fazi "ključa" koja je trajala od 1984. do demokratskih promjena, sudjelovanje je ponovno poraslo i variralo oko 18%. (Leinert Novosel, 1990). U tranzicijskom razdoblju situacija se pogoršala, posebice ako govorimo o višim razinama političkog odlučivanja. Žene u politici početkom devedesetih gotovo su nestale iz najviših vrhova politike. U odnosu na prethodno razdoblje, kada ih je u najvišim tijelima vlasti bilo od 16 do 18% (1989.), taj je postotak 1990. pao na 4,7%, uz tendenciju porasta do 2000. godine na 21% žena u Hrvatskom saboru te stagnaciju tog broja do izbora 2007. godine. Pozitivni pomaci vidljivi su tek iz najnovijih podataka o 25% u 2011. godini. Izbor na istaknute funkcije u takvim je okolnostima za žene predstavljao dodatnu barijeru bez obzira na razinu političkog odlučivanja. Ilustracije radi izdvojit ćemo podatke Državnoga zavoda za statistiku iz 2009. godine, koji govore da među županima/cama ima tek 5% žena, među gradonačelnicima/cama 4,7% a među načelnicima općina 4,9% žena. Zanimljivo je da su u osjetno većem broju prisutne kao zamjenice: zamjenice župana/ica – 17,5%, gradonačelnika/ca – 22,2%, načelnika/ca općina – 13,1%.

Kako danas ispitanici „vide“ broj žena na istaknutim političkim pozicijama? Podaci (tablica 86) potvrđuju konzistentnost u percepciji ispitanika vezanoj uz procjenu (ne)dovoljnog broja političarki na istaknutim pozicijama političkog odlučivanja s onim prethodnim, vezanim uz različite razine. Ispitanici/e ocjenjuju da je političarki uglavnom nedovoljno i među gradonačelnicima/cama (42%), među županima/cama (43%), do vodećih pozicija u Hrvatskom saboru (43%) i Vladi RH (42%). Razlike u percepciji ukazuju da nešto manje od trećine (27%) procjenjuje izrazito malim broj žena među gradonačelnicima i županima, te osjetno povoljniju procjenu kad je riječ o čelnim funkcijama u Saboru i Vladi RH (19% to ocjenjuje izrazito malim).

Tablica 86. Postoci odgovora i deskriptivni pokazatelji percepcije broja političarki na vodećim političkim funkcijama

	izrazito malo	nedovoljno	dovoljno	previše	ne znam	M	SD
gradonačelnika/ca i načelnika/ca općina	26,6	41,5	20,2	1,5	10,1	1,96	0,767
župana/ica	26,6	42,6	17,9	1,6	11,4	1,94	0,756
na vodećim pozicijama u Hrvatskom saboru	19,5	43	25,9	2,3	9,2	2,12	0,768
na vodećim pozicijama u Vladi RH	19	42	26,3	3,3	9,4	2,15	0,789

Kontrola ispitanika s obzirom na spol mogla bi unijeti više svjetla u objašnjenje tih odgovora. Dosadašnja istraživanja također su kod takvih ocjena pokazivala prisutnost „spolne“ perspektive, odnosno značajno različitih procjena žena i muškaraca. Rezultati potvrđuju taj zaključak što znači da stvarno stanje drugačije „vide“ žene negoli muškarci (tablica 87).

Tablica 87. Postoci odgovora, deskriptivni pokazatelji i razlike među muškarcima i ženama u percepciji broja političarki na vodećim političkim funkcijama

		izrazito malo	nedovoljno	dovoljno	previše	ne znam	M	SD	t
gradonačelnika/ca i načelnika/ca općina	m	23,5	37,2	26,5	2,6	10,2	2,09	,816	5,731 **
	ž	29,5	45,5	14,4	0,6	10,1	1,84	,700	
župana/ica	m	23,0	39,0	24,5	2,6	10,8	2,08	,804	6,143 **
	ž	29,8	45,7	11,9	0,7	11,9	1,81	,686	
na vodećim pozicijama u Hrvatskom saboru	m	17,1	35,5	35,2	3,2	9,0	2,27	,803	6,558 **
	ž	21,7	49,8	17,5	1,5	9,5	1,99	,708	
na vodećim pozicijama u Vladi RH	m	16,7	33,8	36,0	5,1	8,5	2,32	,834	7,393 **
	ž	21,1	49,5	17,5	1,7	10,2	2,00	,711	

** $p < 0,01$

Na primjer, da je žena dovoljno među gradonačelnicima smatra 26,5% muškaraca i 12% žena; među županima 24,5% muškaraca i gotovo upola manje žena (12%); na funkcijama u Hrvatskom saboru 35% muškaraca i ponovno upola manje žena (17,5%); na funkcijama u Vladi 36% muškaraca i ponovno tek 17,5% žena. Dakle, dvostruko više ispitanika muškog spola nego ispitanica prisutnost žena u Vladi „vide“ dovoljnom.

Pokušaji odgovora o razlozima nedovoljne uključenosti žena u politiku nisu nova tema u istraživanju ove problematike. Brojni su nalazi u svijetu i kod nas ukazali na moguća objašnjenja razloga nedovoljne prisutnosti žena na najvišim razinama političkog odlučivanja, u parlamentima, vezana uz različite kriterije analize. Pregled istraživanja na tu temu spomenut je u uvodnom tekstu. Ovdje ćemo detaljnije opisati istraživanja kojih je cilj bio objasniti čest prigovor, ponajčešće muškaraca, da je ključni razlog nedovoljna motiviranost samih žena. To je bilo testirano i ovim istraživanjem provedenim 2009.godine.

Prije dvadesetak godina bio je evidentan slabiji interes žena za politiku u većini zemalja svijeta, pa čak i razvijenih, poput zemalja Europske zajednice. Istraživanje motiviranosti žena i muškaraca za politiku u nas provedeno je 1997. godine²⁷ i pokazalo je da su naše ispitanice općenito, za razliku od komparativne skupine zemalja Europske unije, iskazivale osjetno veći interes za politiku (86% žena izjavljivalo je da su jako ili srednje zainteresirane), čak veći negoli

²⁷ Istraživanje je provedeno u hrvatskim gradovima Zagrebu, Splitu, Rijeci i Osijeku u travnju 1997. na uzorku od 1300 ispitanika, a u okviru projekta Fakulteta političkih znanosti "Izbori, stranke i parlament u Hrvatskoj 1990.–2000."

ispitivani muškarci u spomenutim zemljama (ispred Danske – 59%, Njemačke – 51%, Velike Britanije – 44% itd.). Jednako tako gotovo svaka druga ispitanica u Hrvatskoj izjavljivala je da je bliska nekoj od političkih stranaka (u gotovo jednakom broju kao muškarci), ali se aktivno u politiku uključivao tek minimalan broj (4% žena, 14% muškaraca). Kod nas čak nije bilo moguće potvrditi značajnu razliku u interesu glede stupnja obrazovanja i zaposleničkog statusa. Ovdje su nisko obrazovane žene u 19% slučajeva pokazale nezainteresiranost za politiku, dok su visoko obrazovane to učinile u 7% slučajeva. Osjetno slabije razlike uočene su glede zaposleničkog statusa.

Posljedice toga niz su se godina ogleдалe i u gotovo identičnim ocjenama žena i muškaraca o značaju povezivanja Hrvatske sa susjednim državama te ostalim europskim zemljama. Istraživanje iz 1997. godine pokazalo je da je procese europskih integracija jako važnim ocjenjivalo čak 89% žena i 85% muškaraca visoke naobrazbe, dok su nalazi u zemljama Europske unije svjedočili u cjelini o slabijem interesu žena za integracijske procese. Stoga i ne čudi što je jedna autorica (Mossuz-Lavau, 1991) konstatirala da su žene manje Europljanke od muškaraca.

Značajnije razlike pojavile su se kod nas s obzirom na zaposlenost. Pokazalo se zanimljivim da žene, kada su nezaposlene, u osjetno većem broju (33%) negoli nezaposleni muškarci (20%) iskazuju nezainteresiranost za političke teme. To znači da su one koje nisu u radnom odnosu izvan svih tokova društvenih zbivanja, posebice politike, za razliku od muškaraca, koji i tada razmjenjuju informacije o politici.

Uz takvu motivaciju teško je objašnjiv minimalni broj žena aktivnih u političkom životu. Iako se taj broj postupno povećavao, danas u prosjeku u našim političkim strankama ima između 20 do 30% žena (DZZS, 2009), na istaknutijim pozicijama, kao saborske zastupnice, brojnije su u lijevo orijentiranim strankama – Socijaldemokratskoj partiji Hrvatske – 34,5% žena, Hrvatskoj narodnoj stranci – 40,0%, negoli u strankama centra i onim „desnijima“: u Hrvatskoj seljačkoj stranci – 16,7% te Hrvatskoj demokratskoj zajednici – 23,1% žena.

Tablica 88. Postoci odgovora, deskriptivni pokazatelji i rang percepcija razloga nedovoljne uključenosti žena u politiku

	uopće nije razlog	donekle je razlog	često je razlog	najčešće je razlog	M	SD	Rang
Predrasude o sudjelovanju žena u politici	15,3	34,5	33,9	16,3	2,51	0,939	1
Obiteljske obaveze	13,8	38,6	32	15,7	2,49	0,916	2
Opterećenost poslom	17,6	38,2	33,7	10,6	2,37	0,893	3
Muškarci se protive uključivanju žena u politiku	19,6	38,4	29,7	12,2	2,35	0,929	4
Nerazumijevanje bližnjih	18,8	39,4	31,8	10	2,33	0,893	5
Nedovoljna aktivnost političkih stranaka	17,5	41	32,2	9,3	2,33	0,872	5
Žene nisu zainteresirane za politiku	24,7	40,1	26,2	9	2,20	0,912	7

Rezultati ovog istraživanja (tablica 88) potvrđuju da se razlozi nedovoljnog broja dominantno nalaze „izvan“ samih žena. Točnije, predrasude o sudjelovanju žena u politici stavljaju se na prvo mjesto, a tek potom slijede ostali razlozi, oni „objektivne“ naravi, kao što su obiteljske obaveze i opterećenost poslom. U trećoj se skupini ponovno nalaze razlozi koji nisu vezani uz žene nego dolaze od „onih drugih“: protivljenje muškaraca da se žene uključe u politiku, nerazumijevanje bližnjih te nedovoljna aktivnost političkih stranaka. Da se ne radi o pomanjkanju motivacije samih žena, pokazuju odgovori koji taj razlog stavljaju na posljednje mjesto i tako potvrđuju naprijed iznesene konstatacije. Tek 9% ispitanika/ca, daleko najmanji postotak, smatra da je upravo to najčešći razlog ženske nedovoljne prisutnosti u politici. To samo potvrđuje ranije nalaze, koji su redom isključivali ovu mogućnost, uz prisutnu razliku među spolovima.

Ukupno je 25 sudionika/ca dodalo i druge razloge nedovoljne uključenosti žena u politiku. To su: podcjenjivanje žena (troje sudionika), nedovoljna odlučnost žena da se bore za svoja prava (troje sudionika), predrasude (dvoje sudionika), zaostalo društvo (dvoje sudionika), egoizam muškaraca, građanska svijest, ne dolaze do izražaja od muškaraca, nedovoljno obrazovanja, premalo poticaja, previše emocionalno vezane uz obitelj, radno vrijeme, slabo obrazovanje, tradicija, trudnoća, žene su nesigurne, žene su praktične (sve po jedan sudionik).

Tablica 89. Postoci odgovora, deskriptivni pokazatelji i razlike među muškarcima i ženama u percepciji razloga nedovoljne uključenosti žena u politiku

		uopće nije razlog	donekle je razlog	često je razlog	najčešće je razlog	M	SD	t
Obiteljske obaveze	m	15,8	42,4	27,7	14,1	2,40	,916	3,598 **
	ž	12,0	35,1	35,8	17,1	2,58	,909	
Opterećenost poslom	m	19,9	42,2	29,2	8,8	2,27	,878	4,113 **
	ž	15,4	34,6	37,8	12,2	2,47	,896	
Nerazumijevanje bližnjih	m	21,1	43,4	27,9	7,6	2,22	,864	4,334 **
	ž	16,7	35,7	35,3	12,2	2,43	,908	
Predrasude o sudjelovanju žena u politici	m	18,2	38,7	32,8	10,3	2,35	,894	5,964 **
	ž	12,6	30,8	34,9	21,6	2,65	,955	
Nedovoljna aktivnost političkih stranaka	m	19,3	41,5	31,6	7,5	2,27	,859	2,401 *
	ž	15,8	40,5	32,7	11,0	2,39	,880	
Žene nisu zainteresirane za politiku	m	21,4	41,3	28,2	9,1	2,25	,894	2,074 *
	ž	27,6	39,0	24,5	8,9	2,15	,925	
Muškarci se protive uključivanju žena u politiku	m	24,9	41,0	26,1	7,9	2,17	,894	6,622 **
	ž	14,8	36,1	33,0	16,1	2,50	,933	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Provjera razlika u percepciji žena i muškaraca vezana uz razloge ženske neadekvatne prisutnosti u politici (tablica 89) svjedoči o ranije spomenutoj „spolnoj perspektivi“: dok muškarci kao glavni razlog „vide“ objektivne okolnosti kao što su obiteljske obaveze, žene ih spominju nakon predrasuda o ženama u politici (tablica 90); dok muškarci na treće i četvrto mjesto stavljaju opterećenost poslom i nedovoljnu aktivnost političkih stranaka, žene na treće mjesto stavljaju protivljenje muškaraca uključivanju žena u politiku, a tek potom opterećenost poslom. Detaljnije analize vezane uz intenzitet doživljaja ponovno svjedoče o razlikama s obzirom na spol ispitanika: na primjer, žene kao najčešći razlog gotovo u dvostruko većem broju ističu predrasude o sudjelovanju žena u politici (10% muškaraca i 22% žena); sličan je omjer i kad je riječ o muškom protivljenju uključivanju žena u politiku (8% muškaraca i 16% žena smatra to najčešćim razlogom).

Tablica 90. Hijerarhija razloga nedovoljne uključenosti žena u politiku kod muškaraca i žena

	MUŠKARCI			ŽENE		
	RANG	M	SD	RANG	M	SD
Obiteljske obaveze	1	2,40	,916	2	2,58	,909
Predrasude o sudjelovanju žena u politici	2	2,35	,894	1	2,65	,955
Opterećenost poslom	3,5	2,27	,878	4	2,47	,896
Nedovoljna aktivnost političkih stranaka	3,5	2,27	,859	6	2,39	,880
Žene nisu zainteresirane za politiku	5	2,25	,894	7	2,15	,925
Nerazumijevanje bližnjih	6	2,22	,864	5	2,43	,908
Muškarci se protive uključivanju žena u politiku	7	2,17	,894	3	2,50	,933

Podsjetimo ovdje na nalaz iz istraživanja razloga nedovoljne prisutnosti žena u političkom odlučivanju vezanom za bivši politički sustav. Pokazalo se već tada da „objektivne“ okolnosti kao što su bračni status, broj djece, dob, spol djece ili tip obitelji nemaju utjecaja na intenzitet uključenosti žena u političko djelovanje te da je pored objektivnog opterećenja mnogo važnije kako ga žena percipira. Istina, taj se zaključak prvenstveno odnosio na žene aktivističkog potencijala, dok su one druge gotovo svaku obavezu „vidjele“ kao razlog neuključivanja u bilo kakvu dodatnu aktivnost (Leinert Novosel, 1990).

Može li dob ispitanika djelovati na različitu percepciju razloga nedovoljne uključenosti žena u politiku? Dosadašnja su istraživanja pokazala da se tijekom ljudskog života mijenja interes za politička zbivanja uopće. Posebice su u tom kontekstu bili zanimljivi nalazi vezani za ispitanike u RH. Sličnost s europskim nalazima uočena je samo u pogledu interesa mladih za politiku. Kod nas je interes mladih nizak i sličan onima u Europi, ali postupno raste nakon 25. godine života; osjetnije pada kod žena nakon dvadesetšeste godine (usmjeravanje na privatnu sferu), dok se u zrelijoj dobi postupno pojačava, tako da osobe starije od pedeset

godina pokazuju veći interes od onih mlađe dobi. Kod naših muških ispitanika interes je bio u stalnom porastu i osjetno duljeg trajanja nego kod europskih muškaraca (Leinert Novosel, 1999).

Rezultati ovog istraživanja pokazuju da ispitanici/e od 15 do čak 44 godine na sličan način procjenjuju razloge ženskog nesudjelovanja u politici. Na prvom se mjestu nalaze predrasude prema ženama u politici, potom slijede obiteljske obaveze, nedovoljna aktivnost političkih stranaka te muško protivljenje uključivanju žena u politiku. Stariji od 45 godina daju prednost obiteljskim obavezama i opterećenosti poslom, dakle „objektivnim“ okolnostima. Mogućnost prema kojoj žena nema u politici zbog njihovog slabog interesa sve dobne kategorije ispitanika/ca stavljaju na posljednje mjesto (tablica 91).

Tablica 91. Hijerarhija razloga nedovoljne uključenosti žena u politiku kod sudionika/ca različite dobi

	rang za 15-29 god.	rang za 30-44 god.	rang za 45-59 god.	rang za 60-89 god.
Predrasude o sudjelovanju žena u politici	1	1	2	3
Obiteljske obaveze	2	2	1	1
Nedovoljna aktivnost političkih stranaka	3	4	4	6
Muškarci se protive uključivanju žena u politiku	4	3	6	4
Opterećenost poslom	5,5	5,5	3	2
Nerazumijevanje bližnjih	5,5	5,5	5	5
Žene nisu zainteresirane za politiku	7	7	7	7

Kontrola razloga s obzirom na obrazovanje ispitanika/ca pokazuje da su oni nižeg obrazovanja skloniji razloge vidjeti u obiteljskim obavezama žena i njihovoj opterećenosti poslom, dok ispitanici/e sa srednjom i visokom spremom pored toga ističu predrasude i značaj muškog protivljenja uključivanju žena u politiku. Što je sprema viša, raste vjerovanje u predrasude kao razlog ženskog nedovoljnog bavljenja politikom. Također, ispitanici/e visoke stručne spreme kao razlog slabije uključenosti žena u politiku na trećem mjestu navode nedovoljnu aktivnost političkih stranaka (tablica 92). Ponovno, sve obrazovne skupine na posljednje mjesto stavljaju mogućnost da žene nisu zainteresirane za politiku.

Tablica 92. Hijerarhija razloga nedovoljne uključenosti žena u politiku kod sudionika/ca različitog stupnja obrazovanja

	RANG ZA NSS	RANG ZA SSS	RANG ZA VSS
Obiteljske obaveze	1	2	1
Opterećenost poslom	2	4	4
Predrasude o sudjelovanju žena u politici	3	1	2
Muškarci se protive uključivanju žena u politiku	4	3	6
Nerazumijevanje bližnjih	5	5	5
Nedovoljna aktivnost političkih stranaka	6	6	3
Žene nisu zainteresirane za politiku	7	7	7

Premda su brojna istraživanja do sada ukazivala na razlike u mišljenjima vezanim uz pristup ulogama žena i muškaraca u društvu ovisno o tome radi li se o ispitanicima/ama iz gradskog ili ruralnog područja, ovo istraživanje nije potvrdilo razlike vezane uz percepciju razloga nedovoljne prisutnosti žena u politici i tipa mjesta – grad ili selo, iz kojih dolaze ispitanici/e.

Nedovoljan broj žena u parlamentima očit je u gotovo svim zemljama svijeta. Pored interesa i pokušaja da se izdvoje ključne varijable utjecaja na udio žena na najvišim razinama političkog odlučivanja, ključan je interes za pronalaženje mjera za porast participacije žena na višim razinama političkog odlučivanja. Pored spomenutog ključnog opredjeljenja za jednakost rodni uloga i proporcionalni izborni sustav, pojedinačni nalazi govore da su podaci vezani uz žene najviši ondje gdje se primjenjuju mehanizmi pozitivne diskriminacije, najčešće kvote, što je češće u manje razvijenim zemljama; u razvijenim sredinama opredjeljenje za kvote često nailazi na nerazumijevanje, odnosno ne znači i njihovu sustavnu primjenu usprkos formalnom pristajanju, pa visoki rezultati izostaju. U tom pogledu skandinavske su zemlje iznimka jer je riječ o visokorazvijenim sredinama s dugogodišnjom primjenom kvota i vrlo visokom participacijom žena u parlamentima. Hrvatska tek treba postići „kritičnu masu“, žena u parlamentu, a to će uz kvote i efikasnost političarki na najvišim razinama i moći ostvariti. Čini se da je svjesna intervencija vezana uz izbor žena u parlamente zasad neizostavna u većini zemalja svijeta, odnosno da spontanitet društvenog razvoja neće u skorije vrijeme rezultirati paritetom.

Dosadašnje analize pokazuju da je „kritičnu masu“ žena najlakše doseći primjenom kvota kao oblikom privremene pozitivne diskriminacije na razini stranaka, demokratskom provedbom selekcijskog postupka kandidiranja maksimalno vodeći računa o individualnim sposobnostima pojedinaca te naizmjeničnim uvrštavanjem kandidata oba spola na izborne liste. U tom bismo pogledu posebno visoke rezultate mogli očekivati kod modernih političkih stranaka sklonih društvenoj regulaciji spomenutih procesa.

Iako u ovom istraživanju nije postavljeno izdvojeno pitanje o kvotama kao „tvrđem“ mehanizmu za ostvarenje porasta broja žena u politici, one su prisutne u zakonima – zanimalo nas je kakvu bi akciju za ostvarenje tog cilja odabrali naši ispitanici.

Tablica 93. Postoci i prosječne vrijednosti odgovora na tvrdnje o procjeni efikasnosti različitih akcija usmjerenih na povećanje broja žena u politici

	uopće ne	donekle	prilično	u potpunosti	M	SD
Pridržavanje postojećih zakona i kažnjavanje prekršaja	18,1	45,2	25,1	11,6	2,30	0,898
Medijske kampanje o ravnopravnosti spolova	9,2	42,6	35	13,2	2,52	0,835
Uvođenje novih pogodnosti za zaposlene žene	6	31,7	41,1	21,2	2,77	0,848
Uvođenje teme o ravnopravnosti spolova u obrazovni proces	8,6	41,8	32,9	16,7	2,58	0,866
Pomoć ženskih nevladinih organizacija	9,8	40,6	34,7	14,8	2,55	0,861
Broj će se s vremenom sam povećati, bez posebnih akcija	26	39,9	25,8	8,2	2,16	0,907

Procjena efikasnosti različitih akcija usmjerenih na povećanje broja žena u politici (tablica 93) pokazuje da pridržavanje postojećih zakona i kažnjavanje te medijske kampanje o ravnopravnosti spolova ispitanici procjenjuju donekle i prilično uspješnim (70,3% i 77,6%), a uvođenje teme ravnopravnosti spolova u obrazovni proces, pomoć ženskih nevladinih organizacija donekle i prilično uspješnim smatra gotovo podjednak broj ispitanika (obje 75%). Slično procjenjuju uvođenje novih pogodnosti za zaposlene žene (72,8% to smatra prilično ili u potpunosti efikasnim), a najmanje su skloni vjerovati da će se situacija sama od sebe s vremenom popraviti (65,7% to ocjenjuje donekle i uopće nemogućim). Osim toga, 11 sudionika/ca dodalo je po jedan prijedlog kako bi se mogao povećati broj žena u politici – „da se same više bore; kad se smanji broj primitivnih političara kojih je u Hrvatskoj previše; plaća; podrška obitelji; poticati same žene na ulazak u politiku; promjena samosvijesti; promjena u muškim glavama; raditi na promjeni svijesti ljudi; razumijevanje muškaraca za ženu političarku; trošenje u politici; uključiti ih u poslovni svijet“.

Tablica 94. Postoci odgovora, deskriptivni pokazatelji i razlike među muškarcima i ženama u procjeni efikasnosti različitih akcija usmjerenih na povećanje broja žena u politici

		uopće ne	donekle	prilično	u potpunosti	M	SD	t
Pridržavanje postojećih zakona i kažnjavanje prekršaja	m	21,0	45,7	22,9	10,4	2,23	,897	2,971
	ž	15,4	44,7	27,2	12,7	2,37	,893	**
Medijske kampanje o ravnopravnosti spolova	m	12,0	44,8	32,7	10,6	2,42	,834	4,388
	ž	6,6	40,6	37,2	15,6	2,62	,826	**
Uvođenje novih pogodnosti za zaposlene žene	m	8,0	37,0	39,3	15,8	2,63	,842	6,079
	ž	4,3	27,0	42,7	26,1	2,91	,832	**
Uvođenje teme o ravnopravnosti spolova u obrazovni proces	m	11,1	46,1	30,5	12,3	2,44	,846	5,633
	ž	6,3	37,8	35,1	20,8	2,70	,866	**
Pomoć ženskih nevladinih organizacija	m	13,6	44,0	30,7	11,7	2,41	,865	5,755
	ž	6,4	37,5	38,4	17,7	2,67	,839	**
Broj će se s vremenom sam povećati, bez posebnih akcija	m	22,8	40,9	27,7	8,6	2,22	,895	2,241
	ž	29,0	38,9	24,1	7,9	2,11	,915	*

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Kao što se može vidjeti u tablici 94, žene i muškarci značajno različito gledaju na efikasnost pojedinih mjera. Žene na prvo mjesto, odgovor „u potpunosti“, stavljaju uvođenje pogodnosti za zaposlene žene (26% žena i tek 16% muškaraca); zatim, da će uvođenje teme o ravnopravnosti spolova u potpunosti biti efikasno vjeruje 21% žena i 12% muških ispitanika. Muškarci, dakle, također podržavaju spomenuti redoslijed, ali u osjetno slabijem intenzitetu negoli žene. Određena skepsa vidljiva je iz odgovora prema kojima je pridržavanje postojećih zakona i kažnjavanje donekle efikasno (45% žena i 45% muškaraca), dok je znatan broj onih koji to uopće ne smatraju, pri čemu dominiraju muškarci (15% žena i 21% muškaraca); za medijske kampanje najčešće misle da su donekle efikasne (41% žena i 45% muškaraca) ili uopće nisu (7% žena i 12% muškaraca). Žene dvostruko više od muškaraca vjeruju u efikasnost ženskih nevladinih organizacija (da uopće nisu efikasne vjeruje tek 6% žena i 14% muškaraca). Prevladavaju oni koji vjeruju (oko 40% ispitanika/ca) da će se problem donekle riješiti sam od sebe, dok četvrtina ispitanika ne vjeruje da će se stvari riješiti na taj način, ponovno uz prisutnu razliku prema spolu (23% muškaraca i 29% žena smatra da se problem neće riješiti sam od sebe).

Povjerenje u pridržavanje postojećih zakonskih propisa te kažnjavanje prekršaja raste usporedno sa starošću ispitanika, o čemu svjedoči linearni porast vrijednosti prosjeka za pojedine dobne skupine, a statistički značajna razlika ($F=4,736$; $p<0,01$) pokazala se između najmlađih ispitanika/ca i onih starijih od 45 godina. Procjene efikasnosti pojedinih mjera nisu se međutim, značajno razlikovale s obzirom na stupanj obrazovanja ispitanika/ca.

Tablica 95. Deskriptivni pokazatelji i razlike prema tipu naselja u procjeni efikasnosti različitih akcija usmjerenih na povećanje broja žena u politici.

		M	SD	t
Pridržavanje postojećih zakona i kažnjavanje prekršaja	selo	2,22	,873	2,613 **
	grad	2,35	,910	
Uvođenje teme o ravnopravnosti spolova u obrazovni proces	selo	2,48	,867	3,356 **
	grad	2,64	,860	

** $p<0,01$

U seoskim sredinama u odnosu na gradske značajne razlike zapažene su kod dviju mjera: uvođenja tema o ravnopravnosti spolova u obrazovni proces te pridržavanja postojećih zakona i kažnjavanja prekršaja (tablica 95). Obje mjere stanovnici urbanih sredina procjenjuju efikasnijima nego seosko stanovništvo.

Testiranje ocjena koje su pojedine mjere „dobile“ u različitim regijama RH pokazuje sljedeće: Zagreb na prva dva mjesta stavlja nove pogodnosti za zaposlene žene ($M=2,84$), a potom uvođenje tema o ravnopravnosti spolova u obrazovni proces ($M=2,72$); Sjeverna Hrvatska također na prvo mjesto stavlja nove pogodnosti za zaposlene žene ($M=2,81$) te pomoć nevladinih ženskih organizacija ($M=2,62$); Slavonija ističe nove pogodnosti za zaposlene žene ($M=2,86$) i uvođenje tema o ravnopravnosti spolova u obrazovanje ($M=2,64$); Lika i Banovina s najvišim prosjekom podržavaju nove pogodnosti za zaposlene žene ($M=2,97$)

te pomoć nevladinim ženskim udrugama; Istra, Primorje i Gorski kotar s osjetno nižim prosjekom podržavaju redosljed i ponovno stavljaju nove pogodnosti za zaposlene žene na prvo mjesto (M=2,60) te nakon toga uvođenje tema o ravnopravnosti spolova u obrazovni proces (M=2,46); Dalmacija s istim prosjekom i redosljedom podržava nove pogodnosti za zaposlene žene (M=2,60) i zatim ističe pomoć ženskih organizacija (M=2,39).

Zaključno, u svim regijama u Hrvatskoj, od svih spomenutih mjera i žene i muškarci, iako različitim intenzitetom, kao najznačajniju procjenjuju mjeru vezanu uz uvođenje novih pogodnosti za žene kao preduvjet njihovog većeg uključivanja u procese političkog odlučivanja. Na drugom je mjestu uvođenje tema o ravnopravnosti spolova u obrazovni proces, dok je pomoć ženskih nevladinih organizacija najčešće prepoznata kao treća po važnosti. u Sjevernoj Hrvatskoj, Lici i Banovini te Dalmaciji.

Percepcija društvenog položaja žena u raznim područjima društvenog života bila je testirana i kroz ranija istraživanja (Leinert Novosel, 1999; 2003, Kašić i Šinko, 2005). Istraživanja iz razdoblja tranzicije pokazala su da je percepciju položaja moguće dovesti u izrazitu vezu s temeljnom orijentacijom ispitanika: onih koje je bilo moguće razlikovati kao sklonije tradicionalnijim rješenjima ("tradicionalisti") i onih koji se usmjeravaju na modernija rješenja ("modernisti"). Izdvojen je religiozno-tradicijski faktor, koji je jasno uputio da je riječ o pojedincima koji su u to tranzicijsko vrijeme položaj žena ocjenjivali boljim nego prije, koji su smatrali da Crkva treba presudno utjecati na položaj žene u društvu, da ona mora biti obvezujući moralni autoritet te da su kršćanske vrijednosti uvjet napretka društva.

Istraživanje provedeno 1997. godine u četiri najveća grada Hrvatske,²⁸ pokazalo je da su "modernisti" u odnosu na "tradicionaliste" u urbanim sredinama ipak dvostruko brojniji. "Tradicionalisti" su položaj žena ocjenjivali boljim nego prije (10% žena i 15% muškaraca u ukupnom uzorku), a "modernisti" su ga ocjenjivali lošijim ili jednakim (73% žena i 64% muškaraca iz ukupnog uzorka). Zadržimo li se na području politike, pokazalo se postojanje značajnih ali i očekivanih razlika kod ocjena o tome jesu li žene rođene za politiku: 33% žena i 39% muškaraca iz skupine "tradicionalista" slagalo se da ženama nije mjesto u politici, dok 67% žena i 61% muškaraca "modernista" tvrdilo je upravo suprotno. Od faktora koji su kod mladih ljudi pridonosili priklanjaju za jednu od tih opcija, odnosno koncepata uloge žena u društvu, istraživanje na petstotinjak zagrebačkih studenata 1998. godine²⁹ ukazalo je na dva presudna: utjecaj roditelja, odnosno tip socijalizacije u obitelji, te na drugom mjestu po važnosti – utjecaj medija. Sami studenti priznaju da je njihovo shvaćanje položaja žene u društvu prvenstveno rezultat roditeljskog utjecaja (45% žene, 46% muškarci), a tek potom medija (32% žene i 31% muškarci). Stoga, kad ocjenjuju da današnja vlast osrednje ili malo brine za žene (73% žene i 59% muškarci) te da bi to u svakom slučaju trebala činiti više (94% žene i 60% muškarci), vjerojatno ne zaključuju iz perspektive vlastite kože jer su za to previše mladi, već one majčine, odnosno, njene generacije. U svojim budućim obiteljima zalagali bi se

²⁸ Istraživanje je provedeno u hrvatskim gradovima - Zagrebu, Splitu, Osijeku i Rijeci u travnju 1997. godine na uzorku od 1300 ispitanika, a sve u organizaciji Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu (Projekt "Izbori, stranke i parlament u Hrvatskoj 1990 - 2000").

²⁹ Ispitivanje je izvršeno na 500 studenata Zagrebačkog sveučilišta druge i treće godine studija, pri čemu su bile obuhvaćene sve vrste fakulteta na Sveučilištu u Zagrebu, 1998. godine.

za veći stupanj egalitarnosti među partnerima, a to se očitovalo time što su i najtvrdokorniju spolno "uvjetovanu ulogu", bavljene politikom, proglasili zajedničkom u budućnosti, uz naglašene međuspolne razlike (71% žena i 58% muškaraca).

Za razliku od spomenutog, nalazi istog istraživanja iz 1998. godine pokazali su kako žena na čelu države po njihovom mišljenju još dugo kod nas neće biti realnost (81% žena i 79% muškaraca smatralo je to malo vjerojatnim, odnosno posve nevjerojatnim).

Rezultati našeg istraživanja pokazuju da 42% muškaraca i 25,6% žena, dakle, značajno različiti postotak, na predsjedničkim izborima ne bi dali glas ženi usprkos tome što bi imala slične kvalitete kao i muški kandidat (tablica 96). To pokazuje da, kada je riječ o takvim iznimno visoko rangiranim političkim pozicijama, gotovo svaka četvrta žena i svaki drugi muškarac ne žele ženu za predsjednicu što svjedoči i o njihovoj tradicionalnosti.

Tablica 96. Postotak odgovora i razlike između muškaraca i žena na pitanje o sklonosti rodnoj diskriminaciji u politici

	SPOL	DA	NE	χ^2
Na izborima za predsjednika države ne bih dao/dala svoj glas ženskoj kandidatkinji, iako ima iste kvalifikacije i iskustvo kao i muški kandidati.	m	42,0	56,0	42,663**
	ž	25,6	73,1	

** $p < 0,01$

Analiza podataka ovog istraživanja navodi na zaključak da je u percepciji ljudi o promjeni položaja žena u politici došlo do određenih očekivanih promjena. Većina ispitanika/ca (62%) smatra da je danas položaj žena u politici bolji nego prije, a samo 8% procjenjuje da je lošiji nego prije desetak godina. Položaj žena u politici danas najboljim procjenjuju ispitanici/e u dobi od 30 do 44 godine, koji se u tome značajno razlikuju od starijih ispitanika/ca.

Analiza po regijama pokazuje da svi ispitanici/e u Hrvatskoj ne misle o tome na jednak način. Sadašnje su stanje u politici najvišim postocima (bolje nego prije) ocijenili oni koji žive u Dalmaciji (68%), Istri, Primorju i Gorskom kotaru te Slavoniji (65%), a tek potom oni iz Sjeverne Hrvatske i Zagreba (59%). Razlike u percepciji ispitanika/ca ovisno o tome jesu li iz grada ili sela nisu pronađene, kao ni one s obzirom na stupanj obrazovanja.

Očekivano, i ovdje su se pojavile razlike ovisno o spolu ispitanika. Da je položaj žena u području politike bolji nego prije ocijenilo je 66% muškaraca i 58% žena; analogno, razlika postoji i kod kritičke procjene – da je lošiji nego prije vjeruje 7% muškaraca i 9% žena.

Zaključak

Ispitivanje percepcije (ne)ravnopravnosti spolova u politici svjedoči o tome da hrvatski građani žene „vide“ nedovoljno prisutnima na svim razinama političkog odlučivanja, ali stanje na višim razinama percipiraju boljim od onoga na lokalnoj razini. Njihova se percepcija u tom pogledu podudara sa stvarnim stanjem. Analiza za pojedine upravne razine (od općinskih vijeća do Hrvatskog sabora) potvrđuje ovakva razmišljanja. Slična je i procjena adekvatnosti broja žena na vodećim političkim pozicijama: nema ih dovoljno, ali bolje je na višim razinama.

Razlozi nedovoljnog broja žena u politici na tragu su dosadašnjih – dominantni su razlozi „izvan“ samih žena, a najčešće se spominju predrasude prema ženama u politici, a tek potom slijede oni „objektivne“ prirode. Žene se svojim odgovorima značajno razlikuju od muškaraca u svim odgovorima, što svjedoči o prisutnosti spolne perspektive. Kontrola prema dobi pokazuje da mlađi ispitanici na prvo mjesto stavljaju spomenute predrasude kao razlog nedovoljne prisutnosti žena, a srednja i starija dobna skupina naglašava objektivne okolnosti, obiteljske obaveze i preopterećenost poslom. Što su ispitanici više stručne spreme, više ističu predrasude kao razlog nedovoljnog broja žena u politici. Percepcija društvenog položaja žena – sfera politike, ocijenjena je osjetno boljom nego do sada, ali i komparativno gledano prema stanju u drugim područjima života. Regije koje prednjače u takvoj ocjeni su: Dalmacija, Istra, Primorje i Gorski kotar te Slavonija, a tek potom Sjeverna Hrvatska i Zagreb. U tom je smislu nevažno dolaze li ispitanici iz grada ili sela i kojeg su stupnja obrazovanja.

S obzirom na nezadovoljstvo participacijom žena u politici, odnosno na percepciju diskriminacije po spolu u ovom području, očigledno je položaj u obitelji i poslu za žene još mnogo lošiji nego u politici. To što položaj žena u politici ocjenjuju boljim nego prije deset godina iako to statistički podaci ne pokazuju, očito je više posljedica medijske prisutnosti i utjecaja istaknutih političarki te tema vezanih uz društvenu brigu za ravnopravnost spolova. Ona se javlja kao izraz promjena društvene svijesti u pravcu pristajanja uz modernije vrijednosti te kao ključan element politike ravnopravnosti spolova za koju se Hrvatska opredijelila. Moguće je i objašnjenje prema kojemu je percepcija spolne diskriminacije manja ondje gdje postoji veća mogućnost društvene kontrole, gdje se kršenja ravnopravnosti žena lako uočavaju, a takvo je stanje upravo u politici, za razliku od onoga u obitelji.

Mjere za koje ispitanici procjenjuju da bi mogle pomoći u porastu broja žena koje participiraju u procesima političkog odlučivanja ukazuju na potrebu uvođenja novih pogodnosti za zaposlene žene, uvođenje tema o ravnopravnosti spolova u procese obrazovanja te razvijanja oblika pomoći nevladinih organizacija posebice u Sjevernoj Hrvatskoj, Lici i Banovini te Dalmaciji. Procjene mjera ponovno svjedoče o prisutnoj „spolnoj perspektivi“, odnosno prisutan je jednak redosljed važnosti, ali postoje značajne razlike u intenzitetu odgovora žena i muškaraca. Ljudi slično razmišljaju u gotovo svim regijama, intervenirajući u spomenuti redosljed tek neznatno, izmjenjujući tek drugo i treće mjesto poželjnih mjera.

Iskustvo diskriminacije u politici

S obzirom na nizak postotak onih koji uopće sudjeluju u politici, logično je očekivati i nizak udio pojedinaca koji svjedoče o neravnopravnom tretmanu (diskriminaciji) na temelju spola. Dosadašnji su nalazi istraživanja za nedovoljan broj žena u politici uglavnom „okrivljavali“ političke stranke i njihov odnos prema ženama prigodom njihova stavljanja na kandidacijske izborne liste. Unutarstranačka kompeticija (borba za funkcije i mjesta na izbornim listama), a zatim i međustranačka (borba za glasove birača), iznimno je nesklona većem ulasku žena u parlament. Poznato je iz literature, ali i iskustva, da je ženama teže prijeći prvu nego drugu izbornu stepenicu (Antić, 1998; Darcy, Welch i Clark, 1981), pa čak i u strankama za koje to, s obzirom na program, ne bismo očekivali. I rezultat istraživanja „*Žene u hrvatskoj politici*“ iz

2007.godine, doduše na uzorku ispitanika Grada Zagreba, pokazuje da gotovo 45% ispitanika/ca smatra kako žene nisu potaknute na napredovanje ni u jednoj stranci, dakle, bez obzira na njen karakter. Postoji li ipak razlika među pojedinim strankama, ilustriraju podaci vezani uz pozicioniranje žena na stranačkim listama.

Analiza zastupljenosti žena na listama za izbor zastupnika u Hrvatski sabor 2003.³⁰ može biti ilustrativan primjer. Pokazala je da političke stranke različito pristupaju toj temi kako u pogledu broja uključenih žena, tako i u njihovom pozicioniranju na listama. Od nekoliko odabranih stranaka najveći se postotak žena, uz iznimku Stranke zelenih, koja nije prelazila izborni prag, nalazio na listama SDP-a (33%), zatim su slijedili HSLS s DC-om (21,4%), ASH sa 21,3%, HDZ sa 21,2%, HNS sa 17%, HSS sa 14% te HSP sa ZDS-om ili bez njega sa tek 7%. Kad bismo te podatke unijeli u model³¹ koji nastaje ukrštanjem dimenzija tradicionalne/moderne stranke te regulativne nasuprot samoregulativnoj, dobili bismo podatke prema kojima stranke koje pripadaju prvom polju modela, one tradicionalne i samoregulativne (HDZ, HSS, HSP), uključuju tek prosječno 14,1% žena na liste; one moderne i također nesklone regulaciji (HNS, HSLS, DC) uključuju 19,2%, dok moderne stranke sklone društvenoj regulaciji (SDP, ASH) uključuju čak 27,15% žena. Pogledamo li na kojim se mjestima nalaze žene na listama, onda je to kod prve skupine stranaka (HDZ, HSS, HSP) najčešće bilo na trinaestom, odnosno četrnaestom mjestu, kod druge skupine (HNS, HSLS, DC) dominirala je jedanaesta pozicija, dok su se kod SDP-a i ASH-a nalazile najčešće na šestom mjestu. Uz primjenu D' Hondtove metode (izborni prag od 5%), koja određuje broj mandata pojedine stranke te zbog takvih pozicija žena na listama, dodatno se smanjuju šanse žena za ulazak među zastupnike, a raste i njihov dojam o diskriminaciji na temelju spola.

Tablica 97. Postoci i prosječne vrijednosti odgovora na čestice o iskustvu s neravnopravnim tretmanom (diskriminacijom) na temelju spola u politici

	nikad	da, jednom	da, nekoliko puta	da, često	ne odnosi se na mene	M	SD
Nisam izabran/a u tijela političke stranke.	20,5	0,7	0,2	0,2	78,4	0,23	0,484
Doživljavao/la sam uvredljive komentare i podsmjeh članova stranke.	19,9	0,5	0,7	0,1	78,9	0,23	0,487
Stranka me nije željela uvrstiti na kandidacijsku izbornu listu.	19,3	0,7	0,3	0,2	79,5	0,23	0,483
U stranci više radim od kolega/ica drugog spola.	18,2	0,5	0,5	0,7	80,1	0,23	0,548
U stranci mi je savjetovano da se ne natječem za više stranačke pozicije.	18,6	0,4	0,5	0,3	80,2	0,23	0,496

Podaci ovog istraživanja to i potvrđuju (tablica 97): oko 80% ispitanika/ca izjasnilo se da uopće ne sudjeluju u političkom odlučivanju ni na kojoj razini, dok su oni rijetki ispitanici/e

³⁰ Izračun na bazi podataka za pet prvih izbornih jedinica, Narodne novine 69/03. od 5. studenog 2002.

³¹ Leinert Novosel, 1999., str.179.

uključeni u političko djelovanje, neugodna diskriminirajuća iskustva procijenili s najviše 5% (postotak se odnosi na iskustva politički aktivnih u uzorku). Analogno, njihova je učestalost iskustva rijetka, najčešće im se to dogodilo jedanput i to vezano uz postupanje političke stranke prema njima: nisu izabrani u tijela stranke ili ih ona nije željela uvrstiti na kandidacijsku listu. Uvredljivi komentari i podsmjeh članova stranke nešto su učestaliji – ispitanici/e su to nekoliko puta doživjeli, dok se pojačan rad u odnosu na kolege/ice drugog spola čini nešto češćim u praksi. No, to su redom, gledano u cjelosti, vrlo rijetka iskustva i prisutna s izrazito niskim postocima odgovora.

Tablica 98. Postoci odgovora, deskriptivni pokazatelji i razlike među muškarcima i ženama u iskustvu s neravnopravnim tretmanom (diskriminacijom) na temelju spola u politici

		nikad	da, jednom	da, nekoliko puta	da, često	ne odnosi se na mene	M	SD	t
Nisam izabran/a u tijela političke stranke.	M	25,0	1,2	0,2	0,2	73,5	,29	,507	3,701 **
	Ž	16,4	0,3	0,3	0,3	82,8	,19	,458	
Doživljavao/la sam uvredljive komentare i podsmjeh članova stranke.	M	24,1	0,8	0,6	0,2	74,4	,28	,523	3,555 **
	Ž	16,1	0,3	0,7	0	82,9	,19	,447	
Stranka me nije željela uvrstiti na kandidacijsku izbornu listu.	M	23,8	0,9	0,5	0,2	74,7	,28	,515	3,728 **
	Ž	15,2	0,6	0,1	0,3	83,8	,19	,448	
U stranci više radim od kolega/ica drugog spola.	M	22,4	0,2	0,8	0,9	75,8	,29	,605	3,415 **
	Ž	14,4	0,8	0,3	0,4	84,1	,19	,485	
U stranci mi je savjetovano da se ne natječem za više stranačke pozicije..	M	22,4	0,6	0,9	0,3	75,8	,28	,553	3,950 **
	Ž	15,2	0,1	0,1	0,3	84,2	,17	,432	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Analiza s obzirom na spol ispitanika potvrđuje da su takva iskustva vezana uglavnom za muškarce s obzirom na to da oni dominiraju u političkom djelovanju (tablica 98). Među onima koji uopće djeluju u politici, a žena je ovdje očekivano manje nego muškaraca, među onima koji diskriminaciju temeljem spola nisu nikada doživjeli osjetno je manje žena nego muškaraca. Na primjer, 25% muškaraca nasuprot 16% žena nikada nije imalo to iskustvo pri izboru u tijela političke stranke; diskriminaciju zbog više rada od kolega/ica u stranci nije iskusilo 22% muškaraca i tek 14% žena; sličan je omjer i kod iskustva vezanog uz (ne)uvrštenje na kandidacijske izborne liste – 24% muškaraca i tek 15% žena nije nikada imalo to iskustvo. Zaključno, diskriminirajuća iskustva u politici, iako ne odveć brojna, uglavnom se odnose na muškarce jer su oni u njoj jednostavno prisutniji; kad je o ženama riječ, najčešće svjedoče da u stranci rade više od muškaraca. Ta su iskustva sukladna drugim podacima o stanju u toj sferi društvenog života.

Analiza prema dobi (tablica 99) pokazuje da iskustva diskriminacije u području politike, premda rijetka, pokazuju trend rasta s porastom dobi ispitanika/ca, uz očekivani manji pad kod najstarijih ispitanika (60 do 89 godina).

Tablica 99. Deskriptivni pokazatelji i razlike po dobi u iskustvu s neravnopravnim tretmanom (diskriminacijom) na temelju spola u politici

	1 – 15-29 god.		2 – 30-44 god.		3 – 45-59 god.		4 – 60-89 god.		F-omjer	post hoc
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD		
Stranka me nije željela uvrstiti na kandidacijsku izbornu listu.	0,19	0,453	0,21	0,418	0,31	0,625	0,20	0,416	4,166**	1-3*; 3-4*
U stranci više radim od kolega/ica drugog spola.	0,20	0,477	0,21	0,462	0,32	0,727	0,22	0,492	3,817**	1-3*; 2-3*
Iskustvo s neravnopravnim tretmanom na temelju spola u politici.	0,20	0,461	0,21	0,422	0,31	0,566	0,20	0,413	3,914**	1-3*; 3-4*

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Kontrola tih iskustava s obzirom na stupanj stručne spreme ispitanika svjedoči o tome da u politiku uglavnom ulaze osobe više razine obrazovanja te da su odgovori vezani uz iskustva ispitanika u porastu kako rastu njihove razine obrazovanja (tablica 100). Na primjer, dvostruko češće svjedoče o tome da rade više od pripadnika drugog spola osobe a VSS-om nego one sa NSS-om. Slično je i kod biranja u tijela političke stranke, gdje je iskustvo diskriminacije onih s VSS-om dvostruko brojnije, kao i u pogledu iskustva kad im je sugerirano da se ne natječu za više stranačke pozicije.

Tablica 100. Deskriptivni pokazatelji i razlike po stupnju obrazovanja u iskustvu s neravnopravnim tretmanom (diskriminacijom) na temelju spola u politici

	1 - NSS		2 - SSS		3 - VSS		F – omjer	post hoc
	M	SD	M	SD	M	SD		
Nisam izabran/a u tijela političke stranke.	0,15	0,371	0,24	0,461	0,31	0,619	7,402**	1-2*; 1-3**
Doživljavao/la sam uvredljive komentare i podsmjeh članova stranke.	0,17	0,453	0,23	0,476	0,28	0,541	3,836*	1-3*
Stranka me nije željela uvrstiti na kandidacijsku izbornu listu.	0,14	0,361	0,23	0,452	0,31	0,642	8,403**	1-2*; 1-3**; 2-3*
U stranci više radim od kolega/ica drugog spola	0,16	0,456	0,23	0,493	0,32	0,732	6,208**	1-3**; 2-3*
U stranci mi je savjetovano da se ne natječem za više stranačke pozicije.	0,15	0,386	0,22	0,485	0,28	0,592	5,285**	1-3**
Iskustvo s neravnopravnim tretmanom na temelju spolu u politici.	0,16	0,385	0,23	0,449	0,30	0,576	6,897**	1-3**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Analiza odgovora vezana uz tip naselja (tablica 101) ukazuje na dva značajno različita iskustva: iskustvo doživljaja uvredljivih komentara i podsmjeha članova stranke te pojačan rad u odnosu na kolege drugog spola, koje je nešto prisutnije kod ispitanika/ca iz sela nego iz grada.

Tablica 101. Deskriptivni pokazatelji i razlike po tipu naselja u iskustvu s neravnopravnim tretmanom (diskriminacijom) na temelju spola u politici

	tip naselja	M	SD	t
Doživljavao/la sam uvredljive komentare i podsmjeh članova stranke.	selo	0,27	,539	2,279 *
	grad	0,21	,448	
U stranci više radim od kolega/ica drugog spola.	selo	0,27	,598	1,905 * ($p=,057$)
	grad	0,21	,511	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Uvid u iskustvo diskriminacije s obzirom na regiju iz koje dolaze naši ispitanici pokazao je da među njima nema statistički značajnih razlika. Iskustva neravnopravnog tretmana u politici izrazito su niska i kreću se od najnižeg prosjeka odgovora u Slavoniji ($M=0,17$) do najvišeg u Dalmaciji ($M=0,29$). Konkretno, pogledamo li postotke onih koji su jednom ili više puta svjedočili o takvim iskustvima u području politike, najniži je prosjek odgovora u Lici i Banovini te Istri, Primorju i Gorskom kotaru (0,8%), dok su podaci za Zagreb, Slavoniju i Dalmaciju slični i kreću se od 1,5 do 1,7%.

Ključni nalaz vezan uz iskustva diskriminacije u politici dobiva pun smisao pri usporedbi odgovora ispitanika za iskustva u različitim područjima života: nalaz za politiku daleko je najniži ($M=0,23$), uz samo 1% iskustva, što je devet puta manje od nalaza vezanog uz posao i obrazovanje, do gotovo dvadeset puta manje od nalaza za područje obitelji. Nalaz za politiku sukladan je stvarnoj participaciji žena u političkom odlučivanju.

Vezano uz to, spomenuti nalazi istraživanja vezani uz dob potvrđuju da se najviše diskriminirajućih iskustava u području politike za razliku od ostalih područja javlja u najzreljoj fazi života i profesionalnog djelovanja – od 45 do 59 godina života, kad iznose gotovo 3%. To je, komparativno, ipak četiri puta manje nego na poslu i gotovo sedam puta manje od iskustva diskriminacije u obitelji.

Komparativna analiza diskriminacije po područjima društvenog života kontrolirana kroz spol omogućuje zaključak prema kojem ponovno najmanje diskriminacije i za žene i za muškarce ima upravo u politici; no, evidentna je razlika u intenzitetu iskustva po pojedinom spolu s obzirom na područje života – kod žena to znači deset puta manje u politici nego na poslu i gotovo trideset puta manje nego u obitelji, dok je taj odnos kod muškaraca osjetno slabije izražen.

Zaključak

Pokazuje se da nizak postotak participacije u politici vodi do niskog postotka iskustava neravnopravnog tretmana u toj sferi. Diskriminacija temeljem spola rijetka je i odnosi se prvenstveno na postupanje političke stranke prema članovima vezano uz izbor u stranačka tijela ili sastavljanje kandidacijskih lista. Stječe se dojam da uvredljivi komentari i pojačan rad postaju „zajednička mjesta“ stranačkog života. Iskustva diskriminacije očekivano rastu tijekom života kako pojedinci započinju s političkim djelovanjem, a pad započinje tek poslije šezdesete godine. Budući da su političari dominantno visoke stručne spreme, logičan je podatak o brojnijim iskustvima diskriminacije osoba s visokom stručnom spremom u odnosu na nisku i srednju. Zbog dominacije muškaraca u politici, diskriminacija je još uvijek uglavnom muško iskustvo. Komparativna analiza iskustava po područjima društvenog života omogućuje zanimljiv nalaz da je u politici to iskustvo najrjeđe, podatak čak višestruko manji od onoga za područje posla ili još više obitelji.

Stavovi o jednakosti rodni uloga u politici

Brojna su istraživanja u svijetu i kod nas posvetila pozornost ispitivanju stavova o društvenom položaju žena. Neka od njih, spomenimo samo ona hrvatska, željela su prvenstveno analizirati stavove o političkom položaju žena pokušavajući odgovoriti i na taj način o razlozima neadekvatnog broja žena u političkoj vlasti u različitim političkim sustavima (Leinert Novosel, 1990; Kašić, Šinko, Mladineo i Borić, 2005). Druga su bila usmjerena na stavove vezane uz položaj žena u obitelji i na poslu kako bi se odgovorilo na pitanje o (ne) poželjnosti žena kao zaposlenica na tržištu rada (Leinert Novosel, 2003). Kod analize mogućih razloga nedovoljne participacije žena u političkoj vlasti, ranije u tekstu navedeni su stavovi o poželjnosti žena u političkom odlučivanju i objašnjena je njihova „uvjetovanost“ pristajanjem uz tradicionalno ili moderno shvaćanje društva i uloga u njemu.

Nalazi ovog istraživanja potvrđuju one prethodnih istraživanja te omogućuju razlikovanje između pojedinaca „tradicionalista“ i „modernista“, ali uz određene pomake u njihovoj zastupljenosti. Naime, dogodila se promjena u omjerima koji sada pokazuju izvjesno povećanje broja onih koji iskazuju modernija shvaćanja. Podsjetimo da je prije desetak godina gotovo trećina ispitanika pristajala uz stavove koje možemo prepoznati kao sklonije tradicionalnijem društvenom konceptu, dok sada takvih ima do najviše četvrtine, odnosno, 25% (tablica 102).

Tablica 102. Postoci odgovora za pojedine čestice Skale stavova o ravnopravnosti spolova u politici

	uopće se ne slažem	ne slažem se	niti se slažem niti se ne slažem	slažem se	u potpunosti se slažem
2. Niže razine političkog djelovanja prikladnije su za žene, a više za muškarce.	38,2	19,8	24,9	11,6	5,5
7. U političkim strankama žene trebaju obnašati jednake funkcije kao i muškarci.	2,1	5,1	16,7	33,0	43,2
10. Vođenje zajednice bi moralo u velikoj mjeri biti u rukama muškaraca.	33,4	19,4	23,9	17,3	6,0
17. Kad se donose važne političke odluke, glavnu riječ trebaju imati muškarci.	40,1	19,1	22,2	12,2	6,3
21. Muškarci su za vođenje politike, a žene za brigu oko djece i kućanstva.	44,5	14,9	21,2	12,1	7,3

Da su niže razine političkog djelovanja prikladnije za žene a više za muškarce, slaže se i u potpunosti se slaže 17% ispitanika, a 58% s time se ne slaže. Da žene u strankama trebaju obnašati jednake funkcije kao i muškarci smatra 76% ispitanika, dok se s time ne slaže tek mali broj ispitanika – njih 7%. Ukupno 53% ispitanika ne slaže se da bi vođenje zajednice u velikoj mjeri trebalo prepustiti muškarcima, dok 23% njih, manje od četvrtine, misli suprotno. Da u donošenju važnih političkih odluka mora biti dominantan glas muškaraca smatra tek 18% ispitanika, dok 59% iznosi svoje neslaganje s tim stavom. Već spomenuti stav prema kojem su muškarci za politiku a žene za djecu i kućanstvo podržava 19% ispitanika, dok se 60% sa time ne slaže – ovdje se unutar toga ističe podatak od 45% odgovora „uopće se ne slažem“ što naglašava intenzitet pristajanja uz spomenuti stav.

Tablica 103. Deskriptivni pokazatelji i razlike po spolu za pojedine čestice Skale stavova o jednakosti rodnih uloga u politici

	Muškarci		Žene		t-test
	M	SD	M	SD	
2. Niže razine političkog djelovanja prikladnije su za žene, a više za muškarce.	3,62	1,229	3,84	1,226	-3,425**
7. U političkim strankama žene trebaju obnašati jednake funkcije kao i muškarci.	3,95	,974	4,24	,985	-5,338**
10. Vođenje zajednice bi moralo u velikoj mjeri biti u rukama muškaraca.	3,26	1,221	3,84	1,256	-8,621**
17. Kad se donose važne političke odluke, glavnu riječ trebaju imati muškarci.	3,48	1,246	3,99	1,244	-7,499**
21. Muškarci su za vođenje politike, a žene za brigu oko djece i kućanstva.	3,46	1,319	4,05	1,264	-8,310**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Tablica 104. Postoci odgovora muškaraca i žena na pojedine čestice Skale stavova o jednakosti rodnih uloga u politici

	spol	uopće se ne slažem	ne slažem se	niti se slažem niti se ne slažem	slažem se	u potpu- nosti se slažem
2. Niže razine političkog djelovanja prikladnije su za žene, a više za muškarce.	m	33,4	19,6	27,4	14,3	5,3
	ž	42,5	20,0	22,7	9,2	5,6
7. U političkim strankama žene trebaju obnašati jednake funkcije kao i muškarci.	m	2,3	4,7	21,9	37,7	33,4
	ž	1,8	5,5	12,0	28,7	52,0
10. Vođenje zajednice bi moralo u velikoj mjeri biti u rukama muškaraca.	m	21,2	20,4	29,2	22,1	7,2
	ž	44,4	18,5	19,1	13,1	4,9
17. Kad se donose važne političke odluke, glavnu riječ trebaju imati muškarci.	m	28,2	20,9	28,7	14,8	7,3
	ž	50,8	17,6	16,4	9,8	5,3
21. Muškarci su za vođenje politike, a žene za brigu oko djece i kućanstva.	m	31,8	16,4	27,3	15,6	9,0
	ž	55,9	13,5	15,8	9,0	5,8

Podaci u tablici 103 svjedoče o statistički značajnim razlikama odgovora žena i muškaraca. Evo nekoliko primjera (tablica 104): sa stavom da bi „vođenje zajednice u velikoj mjeri moralo biti u rukama muškaraca“ ne slaže se 42% muškaraca i 63% žena; sa stavom da „u donošenju političkih odluka glavnu riječ trebaju imati muškarci“ ne slaže se 49% muškaraca i 68% žena; stavu da su „muškarci za vođenje politike, a žene za brigu oko djece i kućanstva“ protivi se 48% muškaraca i 69% žena. Ipak, treba upozoriti na prilično visok postotak muškaraca koji se još uvijek priklanjaju stavu o nužnosti muškog vođenja zajednice – 29%, te onog koji govori da su muškarci rođeni za politiku, a žene za obitelj – 25%. Žene takve stavove, očekivano, podupiru u dvostruko manjem broju (12%).

Kakve su razlike u stavovima o jednakosti muškaraca i žena u politici s obzirom na druge demografske karakteristike ispitanika/ca? Rezultati su prikazani u tablici 105.

Tablica 105. Deskriptivni pokazatelji i razlike u stavovima o jednakosti rodni uloga u politici po demografskim varijablama

Varijabla	Skupina	N	M	SD	t ili F-omjer	post hoc
Spol	Muškarci	648	3,55	0,898	9,182**	
	Žene	715	4,00	0,868		
Dob	1 – 15-29 god.	320	3,83	0,883	7,407**	1-4*; 2-4**, 3-4*
	2 – 30-44 god.	364	3,92	0,935		
	3 – 45-59 god.	318	3,81	0,863		
	4 – 60-89 god.	361	3,61	0,923		
Obrazovanje	1 - NSS	286	3,51	0,934	24,773**	1-2**, 1-3**, 2-3**
	2 - SSS	751	3,79	0,888		
	3 - VSS	274	4,04	0,876		
Tip naselja	Selo	527	3,72	0,937	2,271*	
	Grad	815	3,83	0,890		
Regija	1 - ZGB	340	3,88	0,965	5,575**	1-5*, 1-6*, 2-5**, 2-6**, 3-5*, 3-6*
	2 - S.J. HR.	244	3,93	0,916		
	3 - SLAV.	240	3,86	0,795		
	4 - LIKA	120	3,67	0,972		
	5 - ISTR	151	3,61	0,800		
	6 - DALM.	268	3,62	0,918		

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

U pogledu dobi, pokazalo se da najmodernije stavove imaju ispitanici/e u dobi od 30 do 44 godine, no općenito su stavovi osoba starijih od 60 godina tradicionalniji od stavova svih ostalih dobnih skupina. Utjecaj školske spreme na stavove iz našeg istraživanja vidi se kroz porast prosječnih vrijednosti za subskalu stavova o ravnopravnosti spolova u politici od NSS-a s prosjekom od 3,51 do VSS-a s prosjekom od 4,04 – što su ispitanici/e obrazovaniji, to imaju egalitarnije stavove. I analiza prema tipu naselja iz kojeg dolaze ispitanici pokazuje značajnu razliku uz 5% rizika u stavovima o jednakosti rodni uloga u politici – prosječni stav nešto je niži kod sela ($M=3,72$) u odnosu na grad ($M=3,83$). Ista analiza provedena s obzirom na regiju iz koje su ispitanici pokazuje da je nalaze moguće grupirati u dvije skupine, onu sa Zagrebom, Sjevernom Hrvatskom i Slavonijom, čiji se prosjeci kreću od 3,86 do 3,93, i onu s Likom i Banovinom, zatim Istrom, Primorjem i Gorskim kotarom te Dalmacijom čiji su podaci niži i kreću se od 3,61 do 3,67.

Zaključak

Analiza pristajanja uz pojedine stavove pokazuje lagan porast broja ispitanika koje možemo svrstati u "moderniste" u odnosu na nalaze ranijih istraživanja, dok je broj „tradicionalista“ adekvatno smanjen. Drugim riječima, u porastu je broj onih koji pristaju uz egalitarne stavove vezane uz (ne)ravnopravnost spolova na području politike. Izvjesnu razliku moguće je uočiti ovisno o tome odnose li se stavovi na općenita pitanja, na primjer je li vođenje zajednice samo za muškarce, trebaju li samo muškarci donositi važne odluke u politici te jesu li muškarci

rođeni za politiku, a žene za obitelj, s nešto nižim postotkom egalitarnih odgovora (do 60%) i onih koji se odnose na specifičnija pitanja vezana uz djelovanje u politici (jesu li za žene samo niže razine odlučivanja te moraju li one u jednakoj mjeri biti birane na funkcije u političkim strankama), gdje je egalitarnih odgovora oko 76%. Prisutne su statistički značajne razlike u odgovorima s obzirom na spol i dob, a porast stručne spreme svjedoči o porastu srednjih vrijednosti stavova. One su više za grad nego za selo, što je sukladno ranije spomenutim nalazima. Podatke po regijama moguće je grupirati ponovno u dvije skupine, onu s egalitarnijim stavovima (Zagreb, Sjeverna Hrvatska i Slavonija) i onu s manje egalitarnim (Lika i Banija, Istra, Primorje i Gorski kotar te Dalmacija).

3. 8. Usporedba rodne (ne)ravnopravnosti po područjima

Margareta Jelić i Aleksandra Huić

Nakon što smo nalaze ovog istraživanja prikazali zasebno za svako od istraživanih područja (obitelj, obrazovanje, posao, politika), na ovome mjestu cilj nam je međusobno usporediti ta četiri područja s obzirom na to koliko naši sudionici/e u svakom od njih percipiraju neravnan tretman danas i prije desetak godina, postoje li neke razlike s obzirom na iskustvo diskriminacije te jesu li skloni diskriminaciji u sva četiri područja podjednako. Osim što je unutar svakog od istraživanih područja bitno kako ljudi percipiraju ravnopravnost muškaraca i žena, kakvi su njihovi stavovi i iskustvo s diskriminacijom, iz pojedinačnih rezultata ne vidi se potpuno što ti rezultati znače u širem kontekstu. Usporedba rezultata po područjima omogućit će analizu odnosa između četiri istraživana područja te dublje razumijevanje stanja ove problematike u Republici Hrvatskoj.

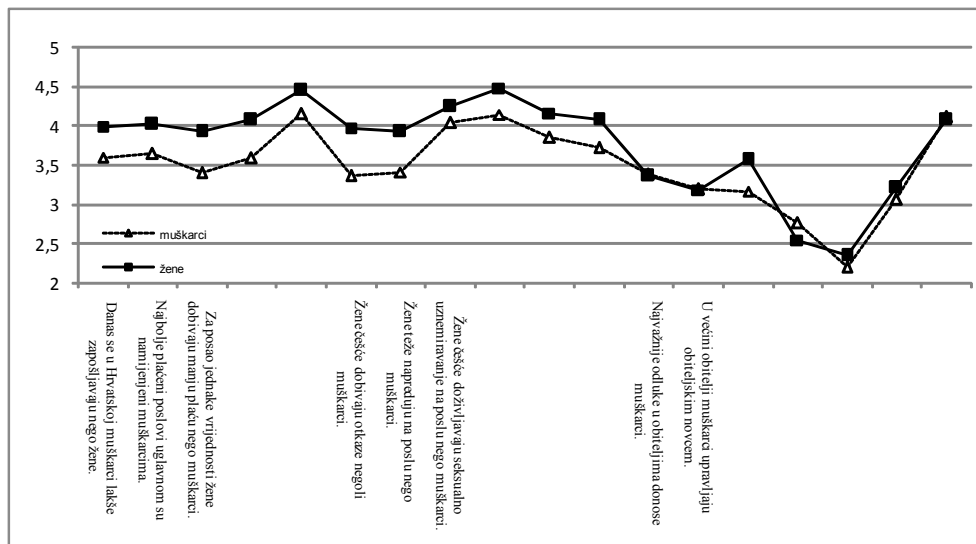
Percepcija neravnopravnosti položaja žena i muškaraca u različitim područjima

Prikaz ćemo započeti rezultatima vezanim uz percepciju neravnopravnosti. Percepciju u svakom području – *posao/tržište rada, obiteljski život, politika i obrazovanje* – ispitali smo s ukupno 18 čestica, pri čemu je svako područje obuhvaćeno različitim brojem čestica (vidi sliku 20). Iz slike 20 vide se dvije stvari: (1) muškarci i žene se međusobno razlikuju s obzirom na percepciju neravnopravnosti u svim područjima; (2) u nekim područjima percipira se veća neravnopravnost nego u drugima. Razlike između muškaraca i žena slijede isti trend – žene percipiraju veću neravnopravnost u svim područjima. Taj nalaz već je ranije spomenut i detaljno komentiran. Na ovome mjestu naglasak će biti stavljen na usporedbu percepcije neravnopravnosti u različitim područjima.

Neravnopravnost se u većoj mjeri percipira na poslu/tržištu rada i u obitelji nego u području obrazovanja i politike. Taj se trend vid iz nekoliko pokazatelja. Prvo, dvije čestice na kojima sudionici/e postižu najviši rezultat dolaze iz područja posla – „*Ženama se pri zapošljavanju češće postavlja pitanje o bračnom statusu i broju djece nego muškarcima*“ ($M_{\text{muškarci}}=4,15$ i $M_{\text{žene}}=4,45$) – te iz područja obiteljskog života – „*Žene još uvijek češće nego muškarci obavljaju kućanske poslove, čak i kad su zaposlene*“ ($M_{\text{muškarci}}=4,14$ i $M_{\text{žene}}=4,48$). Drugo, raspon u kojem se kreću prosječni rezultati najviši su za područje posla/tržišta rada (za muškarce: 3,36 – 4,15; za žene: 3,92 – 4,45) i područje obitelji (za muškarce: 3,20 – 4,14; za žene: 3,19 – 4,48). Raspon pokazuje kako postoji tek malen broj sudionika, i žena i muškaraca, koji smatraju da u području posla i obitelji nema neravnopravnog tretmana žena u odnosu na muškarce.

Oko čestica koje se odnose na područje politike čini se da su sudionici/e neodlučni. Treba napomenuti kako su obje čestice okrenute tako da viši rezultat znači veću percepciju neravnopravnosti. Prosječni rezultati kreću se oko središnje vrijednosti skale što ukazuje na nalaz da se sudionici/e niti slažu niti ne slažu da u politici ima dovoljno žena. To nas ne čudi s obzirom na relativno mali broj sudionika/ca koji su uopće upoznati s raspodjelom spolova u političkom djelovanju (vidi poglavlje 3.7.).

Što se tiče područja obrazovanja, sudionici/e se u većoj mjeri slažu s česticom „Danas u Hrvatskoj žene i muškarci stvarno imaju jednake šanse za obrazovanje“ ($M_{\text{muškarci}}=4,11$ i $M_{\text{žene}}=4,08$), a najmanje se slažu s česticom „Nastavnici/e češće dječacima daju visoke ocjene samo zbog pokazanog interesa za predmet nego djevojčicama“ ($M_{\text{muškarci}}=2,20$ i $M_{\text{žene}}=2,36$). Zajedno, ti rezultati upućuju na najnižu percepciju neravnopravnosti upravo u području obrazovanja. Iako i muški i ženski sudionici ipak donekle percipiraju kako je danas u školama spol još uvijek važan kriterij pri usmjeravanju učenika prema različitim zanimanjima, radi se srednjim vrijednostima koje ne ukazuju da se to percipira kao odveć velik problem.

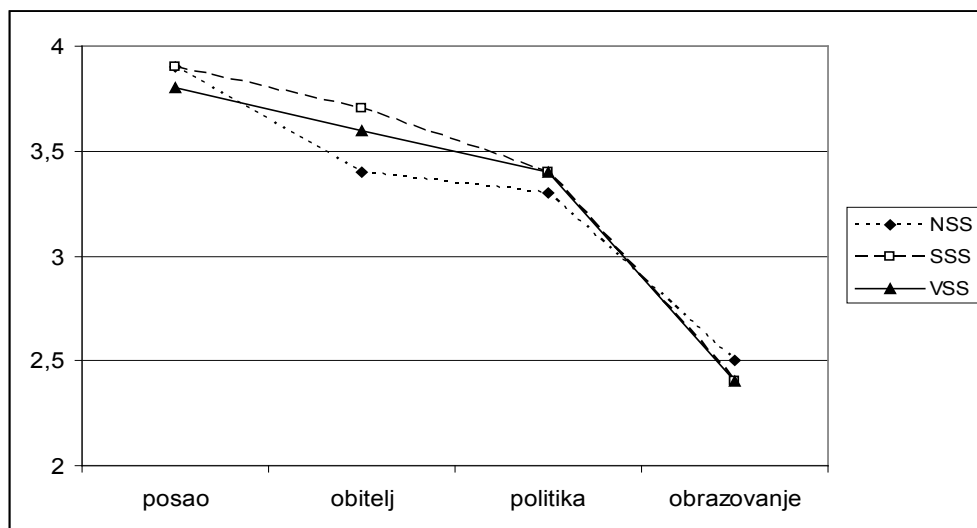

Slika 20. Prosječne vrijednosti muškaraca i žena na različitim česticama koje opisuju percepciju neravnopravnosti na poslu, u obitelji, obrazovanju i politici

Istražili smo i je li trend prema kojem se najveća neravnopravnost percipira u područjima posla i obitelji, a najmanja u područjima politike i obrazovanja, isti i u podskupinama sudionika različite dobi i stupnja obrazovanja. U tu svrhu formirali smo prosječan rezultat za svako područje. Treba naglasiti kako valja biti oprezan pri interpretaciji, i te prosječne rezultate tretirati kao pokazatelje neravnopravnosti muškaraca i žena, pri čemu viši rezultat ukazuje na veću percepciju neravnopravnosti. No, iako za područje posla i obitelji znamo da taj neravnopravan položaj istodobno znači da se radi o lošijem položaju žena u odnosu na muškarce, a za područje politike znamo da se radi o percepciji nedovoljne zastupljenosti žena u politici, zbog formulacije čestica u području obrazovanja ne možemo biti sigurni u kojem je smjeru ta neravnopravnost. Bez obzira na to ograničenje, možemo međusobno usporediti područja s obzirom na to koliko neravnopravnost pojedina podskupina sudionika/ca percipira u svakom od njih.

Sudionici/e različite dobi, stupnja obrazovanja, oni koji dolaze sa sela i iz grada, kao i oni iz različitih regija pokazuju isti, ranije opisani trend. Najveća neravnopravnost percipira se u

područjima posla i obitelji, u području politike radi se o rezultatu koji se kreće nešto iznad srednje vrijednosti skale, a najmanja neravnopravnost percipira se u području obrazovanja. Zanimljivo je i kako između percepcije neravnopravnosti u područjima posla i obitelji uglavnom nema razlike, osim kod sudionika nižeg obrazovanja (vidi sliku 21). Oni najveću neravnopravnost percipiraju na području tržišta rada, dok smatraju da je ona u obitelji manje izražena.

Slika 21. Usporedba percepcije neravnopravnosti u različitim područjima sudionika/ca različitog stupnja obrazovanja

Osim što smo ispitali percepciju neravnopravnosti muškaraca i žena u ta četiri područja, zanimalo nas je i što naši sudionici/e misle o tome je li se položaj žena posljednjih desetak godina u svakom od tih područja poboljšao, pogoršao ili je ostao isti. Nešto više od polovine ispitanika smatra da se položaj žena u sva četiri područja poboljšao što je podatak koji ohrabruje. Usporedba područja međutim pokazuje kako je u nekim područjima došlo do većeg poboljšanja u odnosu na neka druga područja. Iz tablice 106 vidi se kako sudionici/e smatraju da se položaj žena najviše pogoršao na poslu, dok između drugih područja ne postoje velike razlike. Postoci koji govore o boljem položaju žena nego prije desetak godina govore o manjem poboljšanju na poslu i u obitelji nego u drugim područjima. Takva percepcija možda je obojena većom svijesti o problemima rodne neravnopravnosti upravo u području posla/tržištu rada. Posljednjih nekoliko godina u javnosti se često govori o problemima rodne nejednakosti na poslu, a i udruge koje se bave pravima radnika sve su glasnije. Vjerojatno je da su naši sudionici/e svjesniji problema u tom području, pa zato u manjem postotku smatraju kako je tu došlo do poboljšanja, odnosno tu, u usporedbi s drugim područjima, percipiraju najveće pogoršanje.

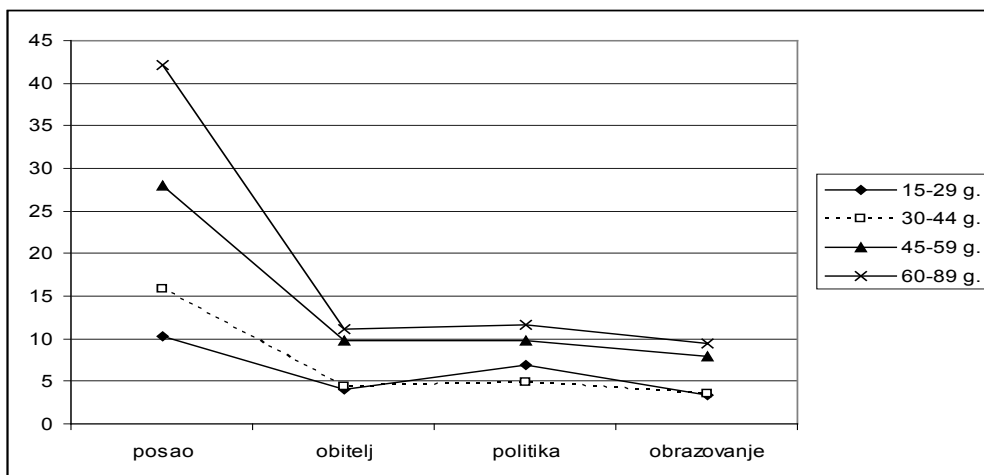
Tablica 106. Postoci odgovora na pitanja o percepciji društvenog položaja žena u Hrvatskoj danas u odnosu na onaj prije desetak godina

	lošiji nego prije	jednak	bolji nego prije
a) na poslu	17,7	27,8	54,5
b) u obrazovanju	6,1	31,4	62,5
c) u obitelji	7,4	35,7	56,9
d) u politici	8,3	29,9	61,8

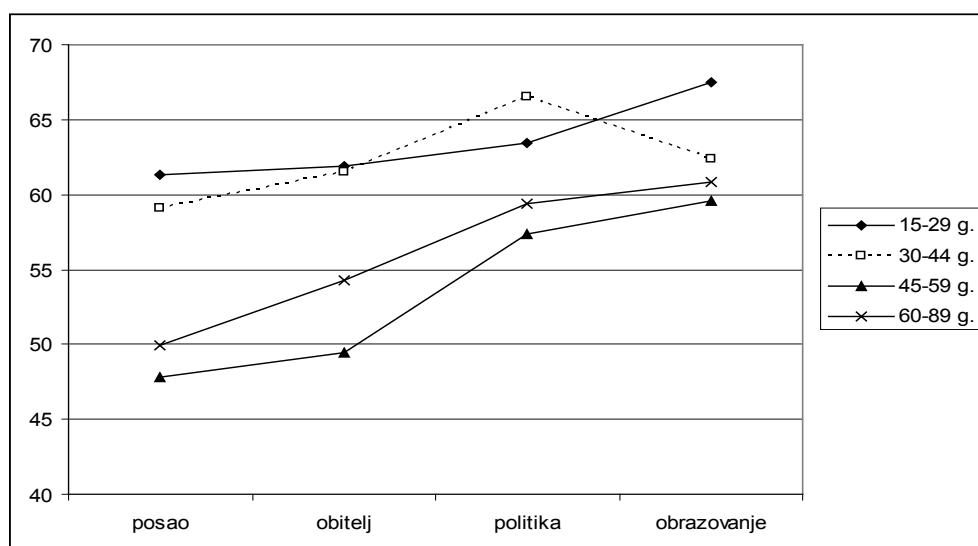
Analiza odgovora muškaraca i žena pokazuje iste trendove. Od onih koji smatraju da se položaj žena s vremenom pogoršao u ta četiri područja, najveći postotak smatra to za područje posla (kod muškaraca 16% naspram 5-7% u drugim područjima, odnosno kod žena 20% naspram 7-9%). Slično kao i kod percepcije neravnopravnosti muškaraca i žena, i ovdje vidimo trend razlikovanja posla i obitelji u usporedbi s područjima obrazovanja i politike. Iako razlike nisu velike, možemo reći kako više sudionika/ca smatra da je položaj žena bolji u područjima obrazovanja i politike nego u obiteljskom životu i na poslu. Taj trend vidljiv je i kod muškaraca i žena.

Iako među sudionicima/ama različitog stupnja obrazovanja, kao i među sudionicima/ama koji dolaze iz gradova odnosno sa sela nema značajnih razlika, na slikama 22-24 vidi se kako dob i regionalna pripadnost sudionika/ca igraju ulogu u razini njihove percepcije. Iako sudionici/e svih dobnih skupina najviše pogoršanja vide u području posla, percepcija razine tog pogoršanja razlikuje se prema dobi (npr. više od 40% najstarijih ovdje vidi pogoršanje, u usporedbi sa samo 10% najmlađih, $\chi^2=51,52$, $p<0,01$). Gledamo li procjene pogoršanja, druga su područja mnogo homogenija.

Procjene se međutim razlikuju kada pogledamo sliku 22, na kojoj se vide heterogeniji nalazi u svim područjima. Mlađi sudionici/e (15-44 godine) u svim područjima vide više poboljšanja nego stariji sudionici/ce (45-89 godina). Osim toga, iz slike 23 vidimo kako starija skupina vidi više poboljšanja u području obrazovanja i politike nego u području posla i obitelji. Ta razlika u trendu manje je izražena u skupini mlađih sudionika/ca. Još treba reći kako se u skupini srednje životne dobi (30-44 godine) područja obitelji i obrazovanja percipiraju jednako, za razliku od politike, u kojoj se percipira veće poboljšanje položaja žena. Treba reći kako se radi samo o malim razlikama u trendovima.

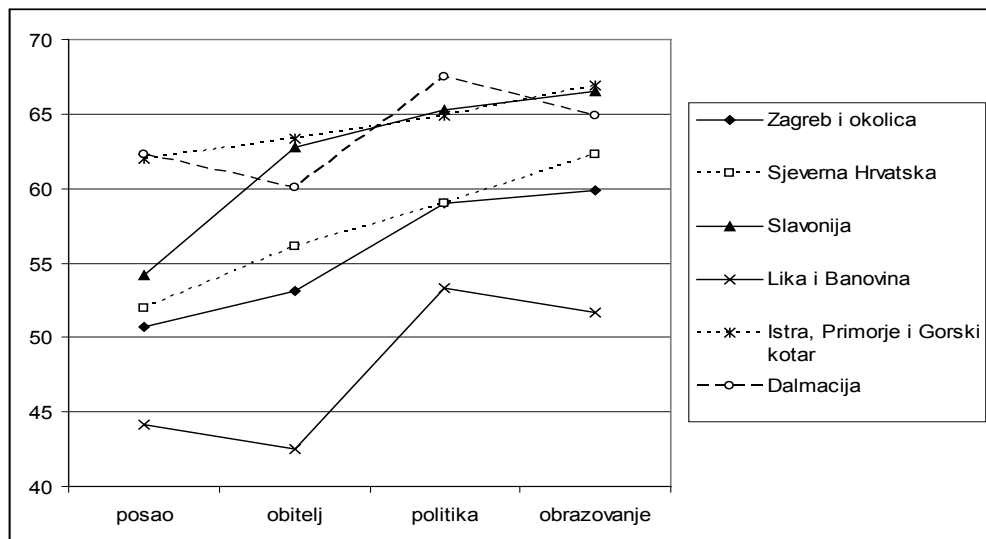
Slika 22. Postotak sudionika/ca različite dobi koji smatraju da je položaj žena LOŠIJI u ova četiri područja nego prije desetak godina

Slika 23. Postotak sudionika/ca različite dobi koji smatraju da je položaj žena BOLJI u ova četiri područja nego prije desetak godina

Pronašli smo i neke regionalne razlike, koje su ponovno izraženije kada se analiziraju postoci sudionika/ca koji smatraju da se položaj žena poboljšao u odnosu na vrijeme prije desetak godina. Sudionici/e koji dolaze iz Like i Banovine vide najmanje poboljšanja u svim područjima. Stanovnice/i sjevernijih krajeva Hrvatske su u sredini, dok najviše poboljšanja u

nalazimo u Istri, Primorju i Gorskom kotaru, Dalmaciji te Slavoniji³², osim što potonji percipiraju manje poboljšanja na području posla nego u drugim područjima. Iako se na slici 24 vide razlike u trendovima između profila pojedinih regija, teško je govoriti o pravim razlikama s obzirom na to da su relativno male.

Slika 24. Postotak sudionika/ca iz različitih regija koji smatraju da je položaj žena BOLJI u ova četiri područja nego prije desetak godina

Ti nalazi zajedno ukazuju na to da je percepcija neravnopravnosti muškaraca i žena najnepovoljnija na području posla, a ni područje obitelji ne zaostaje odviše. Isti se trend opaža i za percepciju promjene položaja žena u odnosu na vrijeme prije desetak godina. Za taj dio rezultata važno je još jedanput ponoviti kako postoji veće slaganje u procjenama pogoršanja položaja žena u nekom području nego što postoji slaganje za procjene poboljšanja tog položaja. Također, čini se da regionalna pripadnost sudionika igra važnu ulogu u tome u kojem području sudionici/e percipiraju koju količinu neravnopravnog tretmana. Najveće razlike ustanovljene su upravo za tu varijablu. Ovaj podatak može poslužiti kao temelj za planiranje javnih kampanja za osvješćivanje problema rodne diskriminacije. Ovisno o rezultatima, u različitim regijama treba staviti naglasak na različita područja.

³² Konkretni podaci i značajnost ovih razlika mogu se, ovisno o području, pronaći u poglavljima 3.4; 3.5; 3.6 i 3.7.

Sklonost rodnoj diskriminaciji u različitim područjima

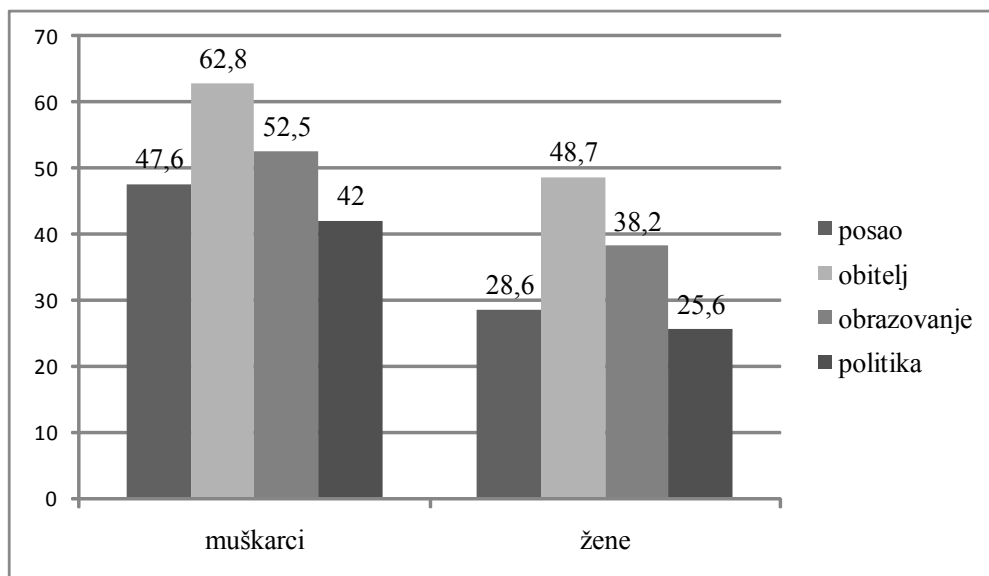
Iz prethodnih poglavlja vidi se kako sudionici/e našeg istraživanja na deklarativnoj razini izražavaju egalitarne stavove te kako ponekad ne smatraju da su muškarci i žene u našem društvu nejednako tretirani samo zbog spola. Istodobno, u slučajevima kada sadržaj postavljenih pitanja nije toliko očit, odnosno kada govori o prikrivenim predrasudama, nalazi daju drugačiju sliku. Iz tog razloga nalazi koji govore kako građani RH „vide“ rodnu diskriminaciju ne bi bili potpuni bez podataka o tome koliko su ti isti sudionici sami skloni rodnoj diskriminaciji. Zato smo provjerili i sklonost rodnoj diskriminaciji u konkretnim životnim situacijama. Područje obiteljskog života, obrazovanja i politike zastupljeno je jednom, a područje posla dvjema česticama (koje smo radi lakše usporedbe uprosječili). Čestice opisuju situacije iz kojih možda nije neposredno jasno da je riječ o diskriminaciji, ali ako se netko s njima složi, pokazuje tendenciju preferiranja jednog spola.

I muškarci i žene najviše su skloni diskriminaciji u području obitelji (vidi sliku 25). Naši sudionici/e više bi pazili s kim se druži i kamo izlazi njihova kćer nego sin, što je u skladu s tradicionalnim rodnim ulogama prema kojima je muškarac jak i može se brinuti za sebe te samostalno donositi odluke, a žena je „slabiji“ spol kojem treba više zaštite i usmjeravanja. Iako postoje razlike u ukupnim postocima žena i muškaraca (muškarci su skloniji diskriminaciji u svim područjima), trend razlika između četiri područja jednak je kod muškaraca i žena. Najskloniji bi bili neravnopravnom tretmanu u obitelji, potom u obrazovanju, pa na poslu, te naposljetku u politici. Trend je isti bez obzira na to radi li se o podskupinama sudionika različitog spola, dobi, stupnja obrazovanja ili toga dolaze li iz grada ili sa sela.

Pronašli smo međutim neke razlike u trendovima s obzirom na regionalno podrijetlo. Sudionice/i iz Istre manje su skloni diskriminaciji u svim područjima, ali to je nalaz koji smo detaljnije komentirali u prethodnim poglavljima. Što se tiče usporedbe područja možemo reći da su profili uglavnom slični, pa tako, posebno kod stanovnika Slavonije i Like i Banovine, opažamo da je najveća sklonost diskriminaciji u obitelji, pa u obrazovanju, zatim na poslu i naposljetku u politici. Stanovnici zagrebačke regije također su najskloniji diskriminaciji u obitelji, ali u drugim područjima nema većih razlika. Stanovnici Sjeverne Hrvatske i Istre, Primorja i Gorskog kotara najmanje su skloni, i to u podjednakoj mjeri, diskriminaciji na poslu i u politici. Za sudionike iz Dalmacije opaža se drugačiji trend. Oni su najskloniji diskriminaciji u području obrazovanja, potom u području obitelji, pa na poslu i najmanje u politici. To je vjerojatno posljedica izraženije tradicionalnosti muških i ženskih uloga u južnim dijelovima Hrvatske. Na žalost, čini se da sudionici iz tih krajeva smatraju kako obrazovni sustav treba održavati takvu podjelu uloga te da bi se pri usmjeravanju djece u zanimanja trebalo paziti na tradicionalnu podjelu na „muška“ i „ženska“ zanimanja, a na taj bi se način dalje održavala neravnopravnost. Možda nisu svjesni uloge koju takav način rezoniranja ima na održavanje muško-ženskih stereotipa, pa bi im različitim kampanjama na to trebalo ukazati.

Rezultati koji se odnose na procjene sklonosti diskriminaciji relativno su homogeni s obzirom na različite socio-demografske karakteristike sudionika, a to olakšava usmjeravanje bilo kakvih akcija za smanjivanje rodne diskriminacije. Uz već spomenutu iznimku područja obrazovanja u Dalmaciji, čini se da akcije prvenstveno treba usmjeravati na osvješćivanje rodne diskriminacije u obiteljskom životu, potom u području obrazovanja te naposljetku na

poslu i u politici. Jesu li rezultati o iskustvu s diskriminacijom u ta četiri područja u skladu s ovom preporukom, vidjet ćemo u sljedećem dijelu.

Slika 25. Postotak pozitivnih odgovora muškaraca i žena na pitanja o sklonosti diskriminaciji

Iskustvo s diskriminacijom

Jedno od središnjih pitanja provedenog istraživanja bilo je utvrditi koliko je rasprostranjena rodna diskriminacija u Hrvatskoj i tko je najčešće njena žrtva. Ranije prikazani rezultati dobiveni na skalama rodnih predrasuda i stavova o jednakosti rodnih uloga upućuju na relativno visoku osviještenost hrvatskih građana o neopravdanosti rodne diskriminacije, pa stoga očekujemo da će sudionici biti u stanju prepoznati neravnopravne postupke prema osobi zbog njenog spola kao diskriminaciju.

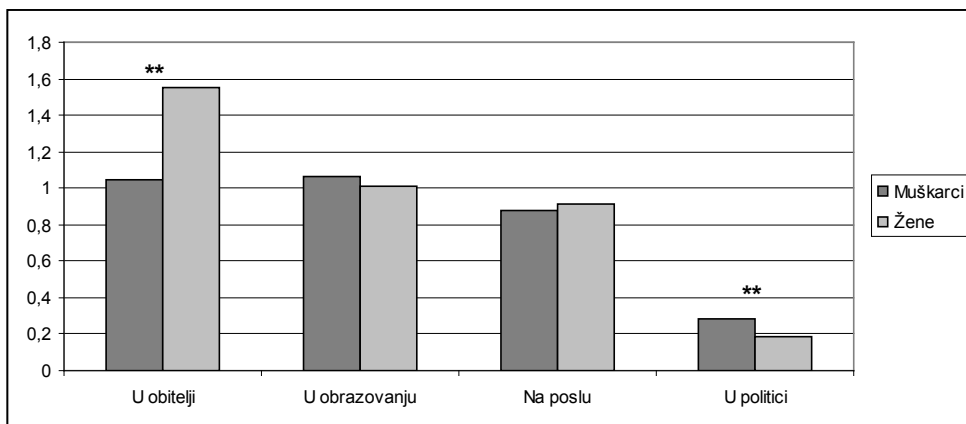
Osobno iskustvo rodne diskriminacije ispitano je izravno za svako od četiri glavna područja djelovanja – obitelj, obrazovanje, posao i politiku. Rezultati pokazuju da je iskustvo diskriminacije u svim područjima relativno rijetko jer se prosječne vrijednosti iskustva diskriminacije u svakom području kreću između odgovora „nikada“ i „da, jednom“. No, ove rezultate treba uzimati s oprezom jer je naše istraživanje pokazalo da nisu svi sudionici/e jednako osviješteni u pogledu rodne diskriminacije te vjerojatno neravnopravan tretman koji su doživjeli zbog svoga spola ne smatraju uvijek diskriminacijom. Usprkos relativno malom iskustvu diskriminiranosti međutim pronađene su određene razlike s obzirom na područje u kojem se diskriminacija po spolu najčešće javlja. Rezultati prikazani u tablici 107 upućuju na zaključak da je iskustvo diskriminacije najčešće u samim obiteljima (19,72%), nešto rjeđe na poslu (9,56%) i u sustavu obrazovanja (9,34%), a najrjeđe u politici (1,3%). Mogući je i to što su

svi sudionici/e imali iskustvo života u obitelji, obrazovanja, a većina i radno iskustvo, no nisu svi politički aktivni pa je stoga smanjena mogućnost neravnopravnog tretman u tom području djelovanja. No, podatak da se petina sudionica/ka barem jednom osjetila diskriminiranom u obitelji samo zbog svoga spola svakako zabrinjava. Nalaz je u skladu s podatkom da su i sami sudionici/e najskloniji diskriminirati unutar obitelji kada se sklonost diskriminaciji ispituje neizravno. Ti podaci govore da bi buduće akcije trebalo usmjeriti na podizanje egalitarnosti i osviještenosti o rodnoj diskriminaciji u obitelji, jer je neravnopravan tretman žena često u skladu s tradicionalnim rodnim ulogama koje dio sudionica/ca prihvaća.

Tablica 107. Deskriptivni pokazatelji iskustva diskriminacije na temelju spola te postotak osoba koje su jednom i/ili više puta imale iskustvo neravnopravnog tretmana u različitim područjima

	M	SD	%
Iskustvo s neravnopravnim tretmanom na temelju spola u OBITELJI	1,31	0,712	19,72
Iskustvo s neravnopravnim tretmanom na temelju spola u OBRAZOVANJU	1,04	0,530	9,34
Iskustvo s neravnopravnim tretmanom na temelju spola na POSLU	0,90	0,630	9,56
Iskustvo s neravnopravnim tretmanom na temelju spola u POLITICI	0,23	0,468	1,3

Zanimljivo je da žene daleko najviše diskriminacije na temelju spola doživljavaju u obiteljima, malo manje u obrazovanju i na poslu, a najmanje u politici. Kod muškaraca je trend nešto drugačiji. Naime muškarci podjednako često diskriminaciju doživljavaju u obitelji, obrazovanju i na poslu, a, kao i žene, znatno manje u politici. Usporedimo li rezultate dobivene o ženama i muškarcima, pokazuje se međutim da postoje značajne rodne razlike u iskustvu diskriminacije unutar obitelji, kao i u političkom djelovanju, dok u sustavu obrazovanja i na poslu te razlike nisu dobivene (slika 26). Drugim riječima, žene su značajno češće od muškaraca izložene rodnoj diskriminaciji u obiteljima, a muškarci su iskazali više iskustva diskriminacije u politici. No, valja napomenuti da je percipirana diskriminacija relativno niska, odnosno muškarci je u prosjeku nisu doživjeli u svojim obiteljima a žene su je doživjele jednom, dok je u području politike to iskustvo još mnogo rjeđe. Ipak, valja istaknuti kako ti rezultati objašnjavaju raniji nalaz da su žene u većoj mjeri osvijestile potrebu za ravnopravnijim odnosima u obitelji nego muškarci.

** $p < 0,01$

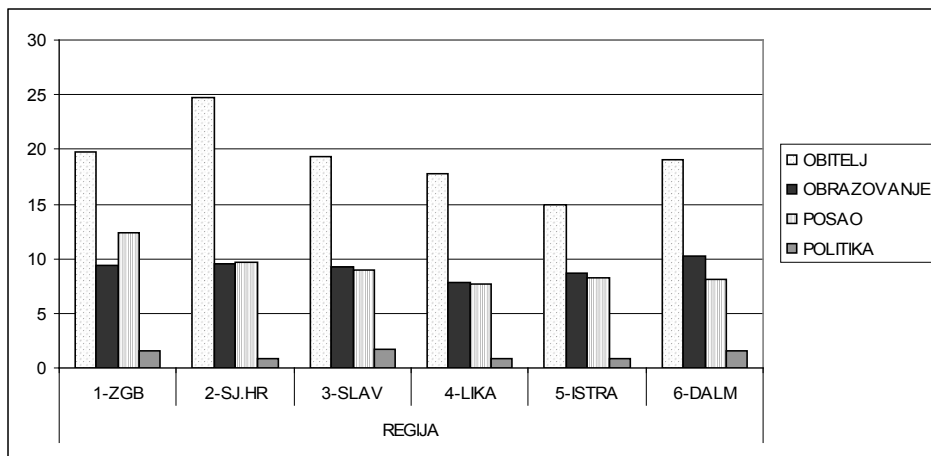
Slika 26. Prosječno iskustvo rodne diskriminacije muškaraca i žena u različitim područjima života

Rodne razlike posebno su vidljive analiziramo li sudionice/ke koji su barem jednom u životu doživjeli rodnu diskriminaciju u pojedinom području (tablica 108). I ovi rezultati pokazuju da su rodnoj diskriminaciji izložene žene, i to najviše u području obitelji (oko 28%). Slijedi nešto manji postotak žena koje su doživjele diskriminaciju na poslu (oko 12%) te tijekom školovanja (oko 8%). Najmanje je sudionica koje imaju osobno iskustvo diskriminacije u politici (1%), vjerojatno zato što se njome ne bave aktivno. S druge strane, kod muškaraca je trend nešto drugačiji. Oko 10% sudionika doživjelo je rodnu diskriminaciju u obitelji i obrazovanju, a tek nešto manji je i postotak muškaraca koji su doživjeli neravnotežan tretman zbog svog spola na poslu (oko 7%). Kao i kod žena, postotak muškaraca koji su doživjeli diskriminaciju u politici vrlo je mali (1,7%). Dakle, iako većina naših sudionika/ca nikada nije doživjela neravnotežan tretman zbog svojega spola, postotak onih koji ga jesu doživjeli uopće nije zanemariv. U skladu s percepcijom, rodnoj su diskriminaciji zaista više izložene žene, a ona je najčešće u obitelji, a najrjeđa u politici.

Tablica 108. Postotak muškaraca i žena koji su u svakom od područja jednom i/ili više puta imali iskustvo neravnotežnog tretmana na temelju spola

	MUŠKARCI	ŽENE
Iskustvo s neravnotežnim tretmanom na temelju spola u OBITELJI	10,3	28,2
Iskustvo s neravnotežnim tretmanom na temelju spola u OBRAZOVANJU	10,0	8,2
Iskustvo s neravnotežnim tretmanom na temelju spola na POSLU	7,2	11,8
Iskustvo s neravnotežnim tretmanom na temelju spola u POLITICI	1,7	1,0

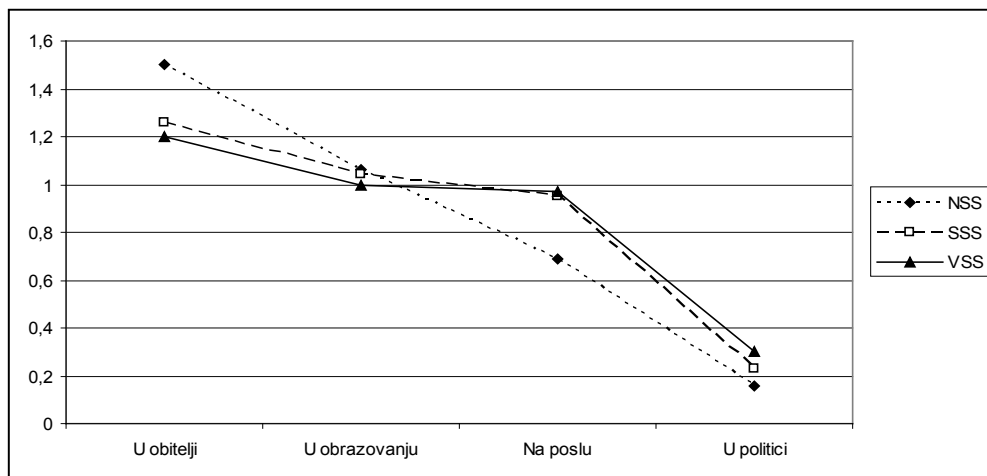
Osim razlika u iskustvu rodne diskriminacije među spolovima, provjerili smo i postoje li različiti trendovi s obzirom na dob sudionika/ca, stupanj obrazovanja, veličinu naselja u kojem žive te regionalno podrijetlo.

Slika 27. Postotak sudionika/ca s iskustvom rodne diskriminacije u različitim područjima života s obzirom na regiju

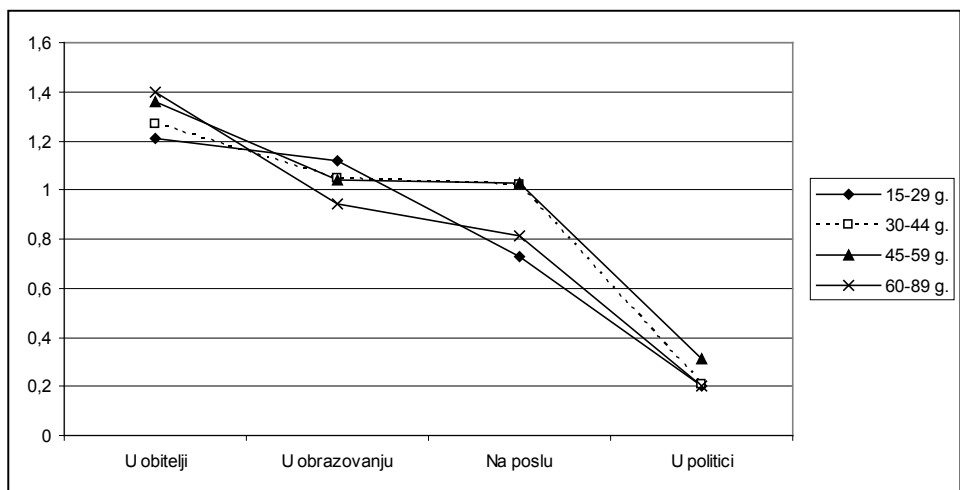
Pogledamo li rezultate po regijama, iz slike 27 vidljivo je kako je u svim regijama iskustvo diskriminacije u obitelji znatno češće nego u drugim područjima života. No, dok je u Zagrebu na drugome mjestu prema čestini rodna diskriminacija na poslu, u Istri, Primorju i Gorskom kotaru te u Dalmaciji to je diskriminacija u području obrazovanja. Taj nalaz objašnjava zašto je sklonost rodnoj diskriminaciji u području obrazovanja veća u Dalmaciji nego u ostalim hrvatskim regijama. Iskustvo rodne diskriminacije u politici u svim je regijama na posljednjem mjestu prema čestini.

Nađene su i male, ali značajne razlike u iskustvu diskriminacije u različitim područjima s obzirom na stupanj obrazovanja sudionika/ca (slika 28). Tako se profili srednje i visoko obrazovanih sudionika/ca međusobno ne razlikuju i upućuju na najviše iskustva diskriminiranosti u obiteljima, nešto manje u obrazovanju i na poslu (pri čemu se ne razlikuje razina diskriminiranosti u ta dva područja), dok je u politici iskustvo rodne diskriminacije gotovo zanemarivo. No, profil nisko obrazovanih sudionika/ca pokazuje kako oni imaju više iskustava rodne diskriminacije u obitelji ($F=16,253$, $p<0,01$), a manje na poslu ($F=20,423$, $p<0,01$) od dviju obrazovanijih skupina. Razlog može biti to što obrazovaniji ljudi lakše prepoznaju neravnopravan tretman na poslu, odnosno osvješteniji su po pitanju rodne ravnopravnosti, no isto je tako moguće da je na poslovima koje obavljaju srednje i visoko obrazovani ljudi veća konkurencija pa se javlja više diskriminacije općenito. Dakle, u području obrazovanja i politike nisu nađene razlike s obzirom na stupanj obrazovanja sudionika/ca, no stupanj obrazovanja može dovesti do različitih iskustava rodne diskriminacije u obitelji i na poslu.

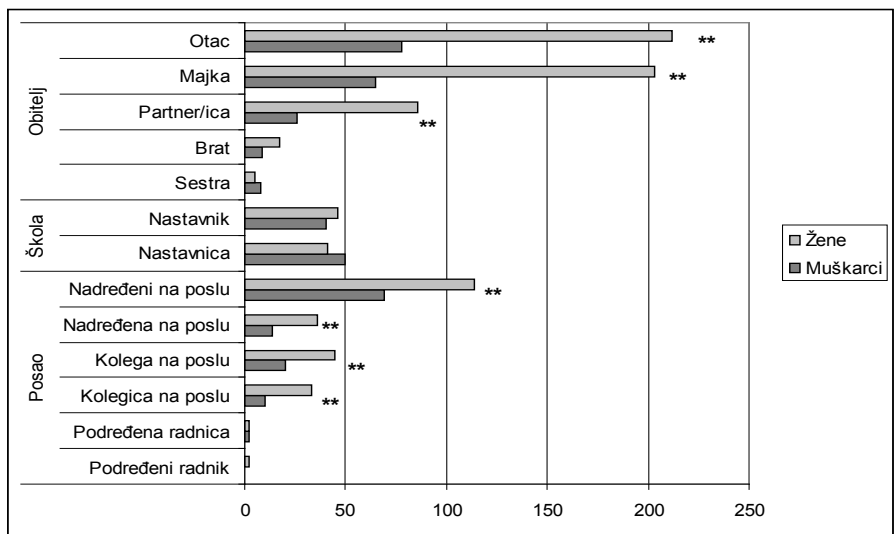
Slika 28. Prosječno iskustvo rodne diskriminacije u pojedinim područjima s obzirom na stupanj obrazovanja sudionika/ca

Kako su u našem društvu mlađi sudionici/e u prosjeku ujedno bolje obrazovani od starijih, očekivali smo i razlike s obzirom na dob. Na slici 29 vidljivo je da je u svim dobnim skupinama osim najmlađe i dalje prisutan trend najvišeg iskustva rodne diskriminacije u obitelji, nešto manji u obrazovanju i na poslu, a najmanje u politici. Kod najmlađe dobne skupine međutim možemo zamijetiti nešto drugačiji trend, iako su razlike zapravo male. Najmlađa skupina najvišu razinu diskriminiranosti podjednako doživljava u obitelji i obrazovanju, a znatno manje na poslu, a najmanje je iskustvo diskriminiranosti u politici. To je vjerojatno odraz činjenice da imaju znatno više iskustva s obitelji i obrazovanjem jer su im to bliska područja, a dio njih nije zaposlen pa i nisu mogli doživjeti diskriminaciju u poslu, a još ih se manje bavi politikom. Konačno, usporedimo li heterogenost dobnih skupina unutar svakog područja, možemo uočiti da su razlike među skupinama veće u iskustvu diskriminacije na poslu nego u drugim područjima. Pri tome se najstarija i najmlađa dobna skupina izdvajaju po nižoj diskriminiranosti u poslu od dviju skupina srednje dobi. Kod mlađih smo taj trend već objasnili, no ovo je svakako zanimljiv i pomalo neočekivan nalaz. Očekivali smo višu razinu diskriminiranosti kod starijih sudionika/ca zato što su oni imali i više prilike doživjeti diskriminaciju. No, znajući kako je kohorta koju čine najstariji većinom izrazila slaganje sa seksističkim stavovima o intelektualnoj nadmoći muškaraca i podređenoj ulozi žena, taj je nalaz vjerojatno odraz tradicionalnih uvjerenja o odnosima među spolovima koja su zastupljenija među ljudima starije dobi. Drugim riječima, smatramo kako stariji ljudi, odgojeni u skladu s tradicionalnim rodnim ulogama, brojne neravne postupke tijekom radnoga vijeka nisu doživljavali rodnom diskriminacijom nego su ih prihvaćali kao dio općeprihvaćenih normi u društvu u kojem žive.

Slika 29. Prosječno iskustvo rodne diskriminacije u pojedinim područjima s obzirom na dob sudionika/ca

Na pitanje *tko ih je rodno diskriminirao* odnosno u kakvom su odnosu bili s osobom koja ih je diskriminirala, sudionici/e su mogli dati više odgovora, odnosno navesti sve osobe od kojih su doživjele neravnopravan tretman na temelju svog spola. Zanimalo nas je utvrditi ulogu osobe koja diskriminira odnosno procijeniti u kojim odnosima postoji najveća opasnost od diskriminacije za svaki spol. Rezultati pokazuju određene rodne razlike u smjeru da žene općenito doživljavaju više diskriminacije zbog spola od raznih osoba nego muškarci (slika 30).

** $p < 0,01$

Slika 30. Frekvencije diskriminacije na temelju spola od strane osoba različitih obiteljskih, obrazovnih i poslovnih uloga

Pokazalo se da su sudionici općenito najviše diskriminacije na temelju spola doživjeli od roditelja, nadređenih muškaraca na poslu te nastavnika i nastavnica u školi, a žene i od svojih životnih partnera te poslovnih kolega/kolegica. Dakle, u skladu s očekivanjima, najviše diskriminiraju osobe koje su u poziciji moći, odnosno koje su višeg statusa. Analizirali smo rodne razlike i ovisno o vrsti odnosa, odnosno području na koje se odnosi – obitelj, obrazovanje ili posao (tablica 109).

U skladu s prethodnim nalazima, članovi obitelji – uključujući oca, majku, braću i sestre te ljubavne partnere – značajno češće diskriminiraju žene nego muškarce. Jedino u slučaju braće i sestara nisu nađene rodne razlike. Pri tome je, kako je već navedeno, najveći postotak sudionika prepoznao rodnu diskriminaciju u nekim postupcima oba roditelja (oko 11% muškaraca i 29% žena), a znatno rjeđe kada se radilo o partnerima (oko 4% muškaraca i 12% žena) ili braći i sestrama (oko 1,3% muškaraca i 1,5% žena).

Tablica 109. Frekvencije, postoci i razlike između muškaraca i žena koji su rodnu diskriminaciju doživjeli od strane osoba različitih obiteljskih, obrazovnih i poslovnih uloga

	Muškarci		Žene		hi – kvadrat
	Frekvencija	Postotak	Frekvencija	Postotak	
Otac	78	12,0	212	29,7	62,959**
Majka	65	10,0	203	28,4	72,545**
Partner/ partnerica	26	4,0	86	12,0	63,085**
Brat	9	1,4	17	2,4	1,776
Sestra	8	1,2	5	0,7	1,031
Nastavnik	40	6,2	46	6,4	0,039
Nastavnica	50	7,7	41	5,7	2,143
Nadređeni na poslu	69	10,6	114	15,9	8,202**
Nadređena na poslu	14	2,2	36	5,0	7,948**
Kolega na poslu	20	3,1	45	6,3	7,700**
Kolegica na poslu	10	1,5	33	4,6	10,501**
Podređena radnica	2	0,3	2	0,3	0,010
Podređeni radnik	1	0,2	2	0,3	0,243

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Pogledamo li osobe u sustavu obrazovanja, odnosno nastavnike i nastavnice, oko 6% sudionika, i muškaraca i žena, doživjelo je rodnu diskriminaciju tijekom školovanja. Čini se međutim da nastavnici i nastavnice podjednako diskriminiraju učenike obaju spolova pa rodne razlike nisu nađene.

Što se tiče poslovnih odnosa, žene doživljavaju znatno više neravnopravnog tretmana na temelju svoga spola od nadređenih, ali i od kolega na poslu. Pri tome, na temelju rezultata možemo zaključiti da su nadređeni muškarci općenito značajno skloniji diskriminirati svoje zaposlenike, i žene i muškarce, nego nadređene žene. No, zanimljivo je da i nadređeni i nadređene više diskriminiraju žene nego muškarce. Kada se radi o kolegama na poslu, oni su manje nego nadređeni skloni diskriminirati na temelju spola ravnopravne sebi, no ipak vrijedi

da muškarci češće diskriminiraju nego žena te da su i žene i muškarci skloniji diskriminirati kolegice nego kolege na poslu. Kada se radi o diskriminaciji od strane podređenih, događa se vrlo rijetko i nisu nađene rodne razlike. Taj nalaz ne čudi jer podređeni u sustavu rada imaju malo mogućnosti diskriminirati svoje šefove a da ih ovi u tome ne mogu spriječiti..

Na temelju dosadašnjih nalaza možemo reći da je rodna diskriminacija najčešća u obitelji, ali da je još uvijek ima i u sustavima obrazovanja i rada, ali i politike. Iako je iskustvo diskriminacije u politici vrlo rijetko, smatramo kako je to odraz činjenice da se tek malen broj ljudi aktivno bavi politikom te većina naših sudionika/ca nisu bili u situaciji da to dožive. To potvrđuje i njihova percepcija prisutnosti rodne diskriminacije u politici u Hrvatskoj.

Zaključak

Sudionici/e najviše neravnopravnog tretmana između muškaraca i žena percipiraju u području posla/tržišta rada i u području obiteljskog života. U skladu s tim, iako njih više od polovine smatra kako se položaj žena u svim ispitivanim područjima poboljšao u odnosu na razdoblje prije deset godina, najviše pogoršanja percipiraju upravo u području posla/tržišta rada. Istodobno najmanje se poboljšanja percipira u području posla/tržišta rada i obiteljskog života. Procjene koje se odnose na područje politike pokazuju da polovina sudionika/ca smatra da se položaj žena u politici u odnosu na razdoblje prije desetak godina poboljšao, no nemaju jasnu predodžbu o tome je li dovoljan broj žena prisutan u politici. Najmanje neravnopravnog tretmana u odnosu na druga područja percipira se u području obrazovanja, iako sudionici/e smatraju da je spol još uvijek važan kriterij pri usmjeravanju učenika u zanimanja.

Trend prema kojem u području posla/tržišta rada i obiteljskog života ima najviše neravnopravnog tretmana, a u području obrazovanja najmanje, uglavnom je sličan za sudionike/ce različitih socio-demografskih obilježja. Isti trend opažamo i kod muškaraca i kod žena, i kod različitih dobni skupina te bez obzira na to dolaze li sa sela ili iz grada te imaju li srednje ili visoko obrazovanje. Iznimku čine oni s nižim stupnjem obrazovanja koji percipiraju manje neravnopravnog tretmana u području obitelji nego u području posla. Osim stupnja obrazovanja, i regionalno se porijeklo pokazalo obilježjem koje ima ulogu u tome koliko sudionici/e vide da se položaj žena poboljšao u odnosu na proteklih desetak godina.

Jesu li pojedinci skloni neravnopravno tretirati muškarce i žene u svim područjima podjednako? Najmanje ravnopravno bili bi skloni tretirati u obiteljskom životu, pa u području obrazovanja, zatim na poslu i naposljetku u politici. Taj dio rezultata samo je donekle u skladu s gore spomenutim nalazima. Sudionici/e su najviše skloni diskriminirati u obitelji, a ujedno je u ovom području percepcija diskriminacije najveća. Iako je percepcija diskriminacije u području obrazovanja najmanja, naveli smo kako sudionici/e ipak smatraju da je spol još uvijek važan kriterij pri odabiru zanimanja, a kako smo sklonost diskriminaciji u području obrazovanja ispitali upravo u situaciji profesionalne orijentacije, nalaz da je područje obrazovanja na drugome mjestu u hijerarhiji sklonosti diskriminaciji nije toliko neočekivan. Ljudi su nešto manje skloni diskriminirati na poslu/tržištu rada, a najmanje u politici. Smatramo kako je razlog veća osviještenost o rodnoj diskriminaciji u ta dva područja.

Zanimalo nas je i razlikuju li se naši sudionici/e s obzirom na iskustvo rodne diskriminacije u raznim područjima. Pokazalo se da je iskustvo diskriminacije relativno rijetko, no najčešće se javlja u samim obiteljima, nešto rjeđe na poslu i u sustavu obrazovanja, a najrjeđe u politici. Pri tome su žene značajno češće od muškaraca izložene rodnoj diskriminaciji u obiteljima, a muškarci u politici. Trend prema kojem su najviše iskustva diskriminacije sudionici/e imali u obitelji, a najmanje u politici, postoji neovisno o socio-demografskim karakteristikama, no razlike u dobi, stupnju obrazovanja i regionalnom porijeklu povezane su s razinom doživljene diskriminacije.

Pretpostavili smo da će se diskriminacija više javljati u odnosima s neravnotežom moći, pa smo ispitali uloge osoba koje diskriminiraju. Žene općenito doživljavaju više diskriminacije zbog svog spola od muškaraca od raznih osoba, a potvrdili smo i da osobe s većim autoritetom, odnosno osobe u poziciji moći, više diskriminiraju. U obitelji su to roditelji, na poslu nadređeni/e, a u obrazovanju nastavnici/e. Također se pokazalo da žene diskriminaciju doživljavaju i od svojih životnih partnera te poslovnih kolega.

Rezultati pokazuju kako građani/ke RH percipiraju da se položaj žena poboljšao u odnosu na razdoblje prije desetak godina. Osim toga, iskustva rodne diskriminacije u našem su uzorku relativno rijetka. No, sudionici/e još uvijek prepoznaju neravnopravan tretman žena u odnosu na muškarce u svim područjima života pri čemu je njih polovina i sama sklona diskriminirati ljude na temelju spola. Usporedba po različitim područjima upućuje na obitelj kao najproblematičnije područje. U tom području sudionici/e i percipiraju najviše neravnopravnosti, ali i doživljavaju najviše diskriminacije te su najskloniji diskriminirati članove obitelji. Rezultati dobiveni za područje posla i obrazovanja nisu jednoznačni. Sudionice/i više svijesti o rodnoj neravnopravnosti pokazuju za područje posla jer se o tome u javnosti više govori, dok iskustvo pokazuje da je diskriminacija jednako česta u području posla i u području obrazovanja. Kako se sudionici/e uglavnom ne bave politikom, tako je i iskustvo diskriminacije u tom području vrlo rijetko.

Nalazi govore da akcije koje bi trebale povećati ravnopravnost muškaraca i žena treba prvenstveno usmjeriti na obitelj kao najugroženije područje. Čini se kako je nejednak položaj muškaraca i žena u tom području u skladu s tradicionalnim rodnim ulogama pa bi se prvenstveno trebalo raditi na povećanju rodne jednakosti u bliskim obiteljskim odnosima.

3. 9. Načini reagiranja na rodnu diskriminaciju

Margareta Jelić i Aleksandra Huić

U dosadašnjim poglavljima pokazali smo kako su sudionice/i općenito doživjeli malo iskustva s rodnom diskriminacijom. Ta su iskustva najčešća u obitelji, potom u obrazovanju i na poslu te najrjeđa u politici, pri čemu su žene diskriminaciji na temelju spola izložene znatno više nego muškarci. U ovom poglavlju razmotrit ćemo kako muškarci i žene obično reagiraju u takvim situacijama i znaju li se zaštititi.

Prije svega, zanimljivo je pogledati ima li razlika između žena i muškaraca u tipičnoj reakciji u situaciji kad su diskriminirani zbog spola (tablica 110). Već podatak o 49,7% muškaraca i 65% žena koji su se izjasnili da su barem jednom doživjeli rodnu diskriminaciju potvrđuje da su žene značajno više izložene rodnoj diskriminaciji nego muškarci ($\chi^2=32,797$; $p<0,01$). U tablici 110 prikazane su frekvencije različitih načina reagiranja na situaciju diskriminacije na temelju spola. Budući da su sudionici mogli dati više odgovora, a velik dio uopće nije ponudio odgovor, ne možemo izravno uspoređivati reakcije, no možemo utvrditi koje se najčešće javljaju vezano uz spol sudionika.

Tablica 110. Frekvencije, postoci i razlike u načinima reagiranja muškaraca i žena na situaciju diskriminacije na temelju spola

	Muškarci		Žene		hi – kvadrat
	Frekvencija	Postotak ¹	Frekvencija	Postotak ¹	
Nisam ništa poduzeo/la.	93	28,9	188	40,4	11,052**
Požalio/la sam se prijatelju/ici, partneru/ici, odnosno kolegi/ci.	27	8,4	87	18,7	16,372**
Sukobio/la sam se s osobom koja me stavila u neravnotežan položaj.	30	9,3	78	16,8	8,937**
Zamolio/la sam osobu koja me stavila u neravnotežan položaj da to prestane činiti.	31	9,6	48	10,3	,102
Usmeno sam se obratio/la nadležnoj osobi.	12	3,7	28	6,0	2,077
Žalio/la sam se pismeno službenim kanalima.	4	1,2	8	1,7	,290
Prijavio/la sam policiji.	3	,9	5	1,1	,039
Potražio/la sam sudsku zaštitu.	3	,9	1	,2	1,932

¹ Postotak od broja muškaraca odnosno žena koji su doživjeli diskriminaciju (N muškaraca=322; N žena=465)

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

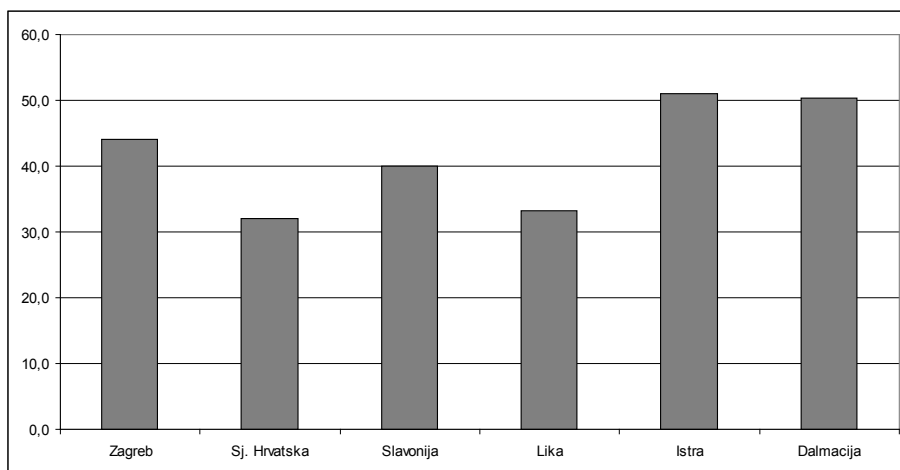
Iz tablice 110 jasno je vidljivo kako su muškarci općenito dali manje podataka o svojim načinima reagiranja, pa ne možemo sa sigurnošću tvrditi jesu li dobivene rodne razlike odraz strategije neodgovaranja ili pravih razlika između muškaraca i žena u načinima reagiranja

na diskriminaciju. U svakom slučaju, zabrinjava nalaz da većina sudionika uopće ne reagira u takvim situacijama, pri čemu su žene znatno sklonije ništa ne poduzeti i prihvatiti diskriminaciju ($\chi^2=11,052$; $p<0,01$). Podatak da više od 40% žena ništa ne poduzme u situaciji kada su žrtve rodne diskriminacije, sugerira potrebu za akcijom i osvješćivanjem javnosti o mogućnostima i načinima da se rodnu diskriminaciju zaustavi. Od svih ponuđenih reakcija žene najčešće odabiru traženje podrške i utjehe od bliskih osoba – prijatelja, kolega i životnih partnera. Iako i muškarci često biraju tu reakciju kad su diskriminirani na temelju spola, žene to čine znatno češće ($\chi^2=16,372$; $p<0,01$). To je ujedno u skladu sa ženskom rodnom ulogom. No, zanimljivo je kako je dobivena i rodna razlika u korist žena kod reakcija sukoba s osobom koja diskriminira ($\chi^2=8,937$; $p<0,01$). Žene se, dakle, češće od muškaraca odlučuju na izravan sukob s osobom koja ih stavlja u neravnopravan položaj. Kod ostalih reakcija nije dobivena razlika između muškaraca i žena, no podaci jasno upućuju na zaključak da se vrlo malo ljudi odlučuje na službene prijave kada su žrtvom rodne diskriminacije.

Osim utvrđenih rodni razlika u načinima reagiranja na neravnopravan tretman temeljen na spolu, provjerili smo također postoje li razlike s obzirom na dob i stupanj obrazovanja sudionika/ca. U skladu s očekivanjima, rezultati pokazuju kako najstariji ($\chi^2=9,404$; $p<0,05$) i najmanje obrazovani ($\chi^2=7,429$; $p<0,05$) mnogo češće ne poduzimaju ništa kada su izloženi rodnoj diskriminaciji nego sve ostale skupine. Smatramo kako su upravo te skupine ujedno najmanje upućene u mogućnosti koje im stoje na raspolaganju u takvim situacijama te ne znaju kako reagirati. Nadalje, najmlađi sudionici/e se češće od svih drugih skupina u situaciji kad su diskriminirani požale bliskoj osobi ($\chi^2=10,828$; $p<0,01$). Čini se također kako s dobi pada vjerojatnost izravnog suočavanja s osobom koja diskriminira. Tako osobe do 44 godine znatno češće od starijih direktno od osobe koja ih diskriminira traže da to prestane činiti ($\chi^2=10,237$; $p<0,05$), a što je osoba mlađa, češće na rodnu diskriminaciju reagira sukobom s osobom koja je stavlja u neravnopravan položaj ($\chi^2=15,668$; $p<0,01$). Moguće je da su navedene razlike odraz iskustva i znanja o načinima suzbijanja rodne diskriminacije. Tako osobe srednje dobi imaju više iskustva (radnog i životnog), ali i znanja vezanog uz rodnu diskriminaciju, što potvrđuje i njihovo bolje poznavanje kažnjivosti rodne diskriminacije u odnosu na mlađe sudionice/ke. Oni su također pokazali najveći interes za pitanje rodne diskriminacije. Stoga možemo pretpostaviti da su također skloniji u takvim situacijama reagirati razgovorom te upozoriti na kažnjivost takvih postupaka. S druge strane, mlađi sudionici/e u ovom istraživanju manje su znali da je ta vrsta diskriminacije zakonski kažnjiva od sudionika/ka srednje dobi te nije iznenađujuće da su skloniji „uzeti stvari u svoje ruke“, tj. na nepravedan tretman reagirati sukobom.

Utvdili smo i razlike s obzirom na veličinu naselja, odnosno razlike između seoskog i gradskog stanovništva. Rezultati pokazuju kako su ljudi u seoskim sredinama pasivniji, odnosno češće uopće ne reagiraju na rodnu diskriminaciju od ljudi iz gradova ($\chi^2=4,338$; $p<0,05$). Sve reakcije na rodnu diskriminaciju češće su u gradovima nego na selu. Tako građani/ke češće traže podršku bliskih osoba ($\chi^2=4,097$; $p<0,05$), češće izravno traže od osobe koja ih diskriminira da to više ne čini ($\chi^2=8,522$; $p<0,01$) i češće se usmeno obraćaju nadležnoj osobi ($\chi^2=4,966$; $p<0,05$). Iako očekivan, taj nalaz i zabrinjava uzmemo li u obzir da podaci pokazuju kako je rodna diskriminacija u obitelji i obrazovanju nešto češća u seoskim nego u gradskim sredinama, a istodobno su stanovnici sela i manjih mjesta manje svjesni rodne neravnopravnosti i manje na nju reagiraju.

Nadalje, dobivene su i određene razlike među regijama ($\chi^2=27,445$; $p<0,01$). Na slici 31 vidljivo je kako je postotak sudionica/ka koji nikada nisu bili izloženi rodnoj diskriminaciji nešto manji u Lici i Banovini te Sjevernoj Hrvatskoj nego u ostalim regijama, a dda je taj postotak najveći u Istri, Primorju, Gorskom kotaru i Dalmaciji. Drugim riječima, najmanje rodne diskriminacije osjetili su stanovnici Istre, Primorja, Gorskog kotara i Dalmacije. Postavlja se međutim pitanje je li taj veći postotak ljudi koji nisu doživjeli rodnu diskriminaciju u tim regijama odraz manje osviještenosti stanovnika tih regija ili veće postignute rodne ravnopravnosti u odnosu na ostale regije.

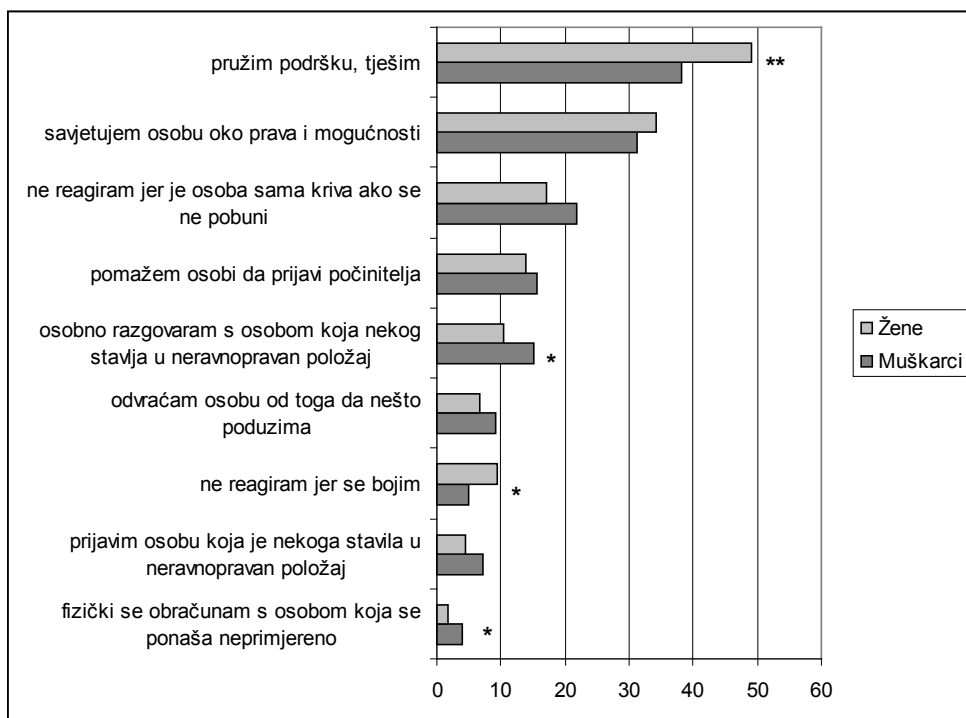
Slika 31. Postotak osoba koje nisu doživjele rodnu diskriminaciju - prema regijama

Analiza odgovora sudionica/ka koji su bili izloženi rodnoj diskriminaciji pokazuje kako stanovnici/e Istre, Primorja i Gorskog kotara te Sjeverne Hrvatske znatno češće ne poduzimaju ništa kada su žrtve neravnopravnog tretmana na temelju spola nego stanovnici ostalih regija, posebno Like i Banovine ($\chi^2=24,126$; $p<0,01$). Nalaz ne iznenađuje s obzirom na to da je Istra ekonomski najrazvijenija regija s najvišom razinom postignute rodne ravnopravnosti u politici, dok za Liku i Banovinu vrijedi suprotno. No, moguće je da je rodna diskriminacija u Istri iznimno rijetka, pa ljudi i ne znaju kako bi reagirali kad se nađu u takvoj situaciji. Također je moguće da su sudionice/i u Istri prvenstveno mislili na rodnu diskriminaciju unutar obitelji, jer je to područje u kojem se rodna diskriminacija najčešće javlja, te neke reakcije (poput službene prijave) nisu primjerene kada je osoba koja diskriminira roditelj. Istodobno, sudionici/e u Lici i Banovini mogli su razmišljati o situacijama na poslu pa su takve reakcije koje uključuju službene kanale primjenjive. No, naši podaci ne omogućuju provjeru tih pretpostavki te bi u budućim istraživanjima trebalo jasnije razgraničiti reakcije s obzirom na područje u kojem se diskriminacija javlja. Dobiveni podaci pokazuju kako je izravno obraćanje osobi koja diskriminira najčešće u Slavoniji i Zagrebu, a jako rijetko u Istri, Primorju i Gorskom kotaru te u Lici i Banovini ($\chi^2=13,722$; $p<0,05$). Nadalje, pismene pritužbe vrlo su rijetke, na

njih se odlučuju samo u zagrebačkoj regiji, dok u Lici i Banovini te u Dalmaciji nijedna osoba nije na taj način reagirala na rodnu diskriminaciju ($\chi^2=13,399$; $p<0,05$).

Osim reakcija na izravno iskustvo diskriminacije, sudionice/ke smo pitali i o njihovim reakcijama kada je netko u njihovoj okolini bio izložen neravnopravnom postupku na temelju spola. Pokazalo se da je 58,8% muškaraca te 64,1% žena doživjelo da se osoba iz okoline nalazi u situaciji diskriminacije na temelju spola. Tipične reakcije u situacijama kada su svjedoci nepravde prikazane su na slici 32.

Rezultati pokazuju da i muškarci i žene u takvim situacijama najčešće pružaju emocionalnu podršku diskriminiranoj osobi, pri čemu žene (49,1%) značajno češće reagiraju na taj način nego muškarci (38,1%). Ta rodna razlika u skladu je s očekivanjima jer je pružanje emocionalne podrške i utjehe tipičan ženski obrazac ponašanja, odnosno u skladu je sa ženskom rodnom ulogom. Nadalje, i muškarci i žene često savjetuju diskriminiranu osobu o njenim pravima i mogućnostima u takvoj situaciji. Drugim riječima, kada osoba iz okoline doživi diskriminaciju na temelju spola, ljudi najčešće reagiraju komunikacijom s tom osobom kako bi pružili utjehu i savjetovali je.

** $p<0,01$; * $p<0,05$

Slika 32. Postotak različitih načina reagiranja muškaraca i žena na situaciju kada svjedoče rodnoj diskriminaciji

No, zanimljivo je da je sljedeća najčešća reakcija i kod muškaraca (21,8%) i kod žena (17,2%) nereagirane jer smatraju kako je diskriminirana osoba sama kriva za svoju situaciju ako se nije spremna pobuniti i suprotstaviti. Takav stav okoline koji na neki način za diskriminaciju „okrivljuje“ žrtvu te diskriminacije može dodatno otežati njen položaj. No, možemo ga objasniti obrambenim atribucijama kojima smo skloni kako bismo se zaštitili i sačuvali samopoštovanje. Okrivljavanjem žrtve za nereagirane, stvaramo sebi opravdanje da ne reagiramo na očitu nepravdu jer i sama žrtva očito smatra da je to zaslužila ili nema snage izboriti se za bolji položaj pa ga ni ne zaslužuje.

Sljedeća reakcija po čestini javljanja i kod muškaraca i kod žena jest pomaganje diskriminiranoj osobi da prijavi počinitelja nadležnim tijelima. No, samo 15,5% muškaraca i 14% žena odlučuje se za tu opciju. Bilo bi dobro utvrditi zbog čega veći broj ljudi koji svjedoče rodnoj diskriminaciji ne sugerira prijavu počinitelja – smatraju li prijave neučinkovitim, opasnim po svoj posao ili nešto treće.

Muškarci su skloniji od žena izravno osobno razgovarati s osobom koja nekog stavlja u neravnopravan položaj. Za tu se reakciju odlučuje oko 15% muškaraca i svega desetina žena. Muškarci su, u skladu sa svojom rodnom ulogom u društvu, općenito skloniji direktnom pristupu i traženju rješenja. Stoga ne čudi ni nalaz da se muškarci češće od žena fizički obračunavaju s osobom koja nekoga diskriminira. Iako je takvo agresivno ponašanje najrjeđe odabrano od svih ponuđenih te mu nisu pretjerano skloni ni muškarci (3,9%) ni žene (1,7%), ipak se nešto češće javlja kod muškaraca. Žene vjerojatno nisu spremne na fizički obračun i zato što su osobe koje diskriminiraju češće muškarci, koji su obično i fizički jači od njih. Tome u prilog govori i podatak da žene (9,4%) znatno češće od muškaraca (5%) navode kako uopće ne reagiraju kad svjedoče rodnoj diskriminaciji jer se boje da bi i same mogle nastradati. S tim u vezi, rezultati pokazuju kako dio sudionika/ka u takvim situacijama odvrća diskriminiranu osobu od toga da nešto poduzme kako bih ju zaštitili. Nalaz je alarmantan jer se može odnositi i na neučinkovitost sustava kažnjavanja diskriminacije. Ako ne reagiramo na diskriminaciju u okolini, te još aktivno odgovaramo diskriminirane osobe da reagiraju na nepravdu koja im je nanesena jer mislimo kako ih time štitimo, nameće se pitanje kako nadležne institucije koje zaprimaju takve prijave na njih reagiraju i koliko ih brzo i adekvatno rješavaju. U skladu s time, tek se mali broj muškaraca i žena odluči osobno prijaviti diskriminaciju kojoj su svjedočili.

Podijelimo li sve reakcije sudionika/ca u situacijama kad su svjedočili rodnoj diskriminaciji u nekoliko kategorija ovisno o tome na koga su usmjerene, možemo reći da ljudi na rodnu diskriminaciju većinom reagiraju komunikacijom prema žrtvi pri čemu je najčešće tješe, daju podršku i savjete, ali valja napomenuti da ti savjeti katkad znače podršku žrtvi da podnese prijavu, a katkad je odvrćaju od prijavljivanja osobe koja diskriminira.

Relativno često svjedoci diskriminacije na temelju spola uopće ne reagiraju iako određeno ponašanje prepoznaju kao nepravdu. Razlog je uglavnom to što smatraju kako „ne treba pomoći nekome tko si sam ne želi pomoći“ odnosno okrivljavanje žrtve koja se nije pobunila protiv nepravdnog tretmana. Drugi je mogući razlog strah da bi i sami mogli nastradati, a takvo je razmišljanje tipičnije za žene nego muškarce.

Konačno, ljudi se najrjeđe odlučuju za izravno suočavanje s osobom koja nekog stavlja u neravnopravan položaj. Pri tome su nađene i određene rodne razlike u načinu suočavanja.

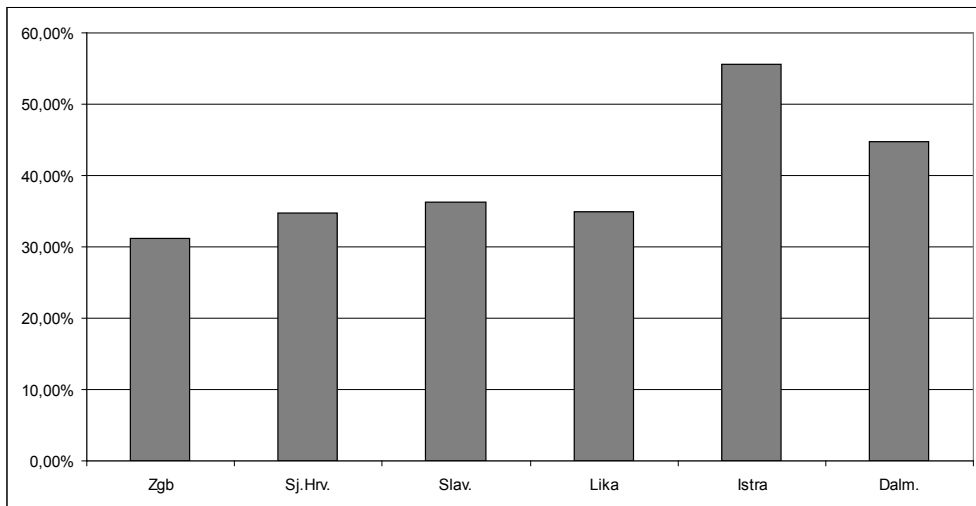
Naime, iako su i muškarci i žene najskloniji osobno razgovarati s takvom osobom i na taj način nastojati riješiti problem, muškarci se češće od žena odlučuju na razgovor ali i na fizički sukob s počiniteljem kad svjedoče neprimjerenom ponašanju. Relativno se malo ljudi odlučuje osobno prijaviti počinitelja ako nisu osobno doživjeli diskriminaciju.

Utvdili smo i razlike s obzirom na dob. Rezultati pokazuju da mlađi češće ne reaguju u situacijama kad su svjedoci rodne diskriminacije jer smatraju da je svatko odgovoran za sebe i svoju sudbinu ($\chi^2=8,893$; $p<0,05$). Vjerojatno je i taj njihov stav odraz promjena u društvu pri čemu mladi danas imaju znatno više slobode izboriti se za svoja prava i potrebe te ih se potiče da aktivno donose odluke i preuzmu odgovornost za vlastiti život. Mladi su također spremniji fizički se obračunati s osobom koja nekoga stavlja u neravnopravan položaj ($\chi^2=8,661$; $p<0,05$) od ostalih skupina sudionika/ca. Podaci također pokazuju kako osobe srednje dobi (30-59g) češće od drugih savjetuju žrtvu diskriminacije o njenim pravima i mogućnostima ($\chi^2=12,422$; $p<0,01$). Kako je već napomenuto, moguć je razlog za tu razliku to što su upravo ljudi srednje dobi bolje upoznati s tim mogućnostima od najmlađih i najstarijih.

Osim dobnih, nađene su i neke očekivane razlike s obzirom na stupanj obrazovanja sudionika. Tako rezultati pokazuju da se s obrazovanjem smanjuje nereagirane na diskriminaciju ($\chi^2=6,039$; $p<0,05$). Drugim riječima, obrazovaniji pojedinci, koji su vjerojatno bolje upoznati s time što je rodna diskriminacija i koje su im mogućnosti na raspolaganju u takvoj situaciji, ujedno su spremniji reagirati kad se netko u njihovoj okolini nađe u lošijem položaju samo zbog svoga spola. S obrazovanjem raste i čestina savjeta usmjerena prema žrtvi rodne diskriminacije ($\chi^2=15,464$; $p<0,01$) kao i čestina službenih prijava ($\chi^2=6,592$; $p<0,05$) vjerojatno zato što raste i znanje o tome što se može učiniti. Zanimljiv je nalaz da osobe srednje stručne spreme nude najmanje prijateljske podrške od tri skupine ($\chi^2=18,666$; $p<0,01$). Konačno, rezultati pokazuju da su najmanje obrazovani najrjeđe bili u situaciji da svjedoče rodnoj diskriminaciji ($\chi^2=7,005$; $p<0,05$). Iako ne možemo biti sigurni što je tome uzrok, vjerojatno se radi o manjoj osviještenosti slabije obrazovanih sudionika/ca o rodnoj diskriminaciji.

Razlike s obzirom na veličinu naselja pokazuju da su stanovnici gradova izloženiji situacijama kada su svjedoci rodne diskriminacije nego ljudi koji žive u selima i manjim mjestima ($\chi^2=3,464$; $p<0,05$). Budući da podaci pokazuju kako je rodna diskriminacija u području obrazovanja i obitelji nešto češća u seoskim sredinama u odnosu na gradske, podatak da su stanovnici/e gradova češće u prilici svjedočiti rodnoj diskriminaciji pomalo iznenađuje. Jedno je moguće objašnjenje da su građani osviješteniji po pitanju rodne diskriminacije pa je lakše i prepoznaju. Tome u prilog govori i nalaz da stanovnice/i gradova također češće savjetuju žrtve što učiniti ($\chi^2=3,108$; $p<0,05$) i pomažu im u prijavi ($\chi^2=10,280$; $p<0,01$). Drugim riječima, bolje poznaju i mogućnosti koje im stoje na raspolaganju kad su oni ili netko iz njihove okoline izloženi neravnopravnom tretmanu samo na temelju spola. No, također je moguće da građani/ke zaista češće imaju priliku svjedočiti rodnoj diskriminaciji zbog urbanog načina života koji uključuje više kontakata i veću kompetitivnost.

Usporedba pojedinih regija pokazala je kako postoji značajna razlika u broju ljudi koji su se uopće našli u situaciji da svjedoče rodnoj diskriminaciji (slika 33). Tako u Istri, Primorju i Gorskom kotaru ima manje od 50% sudionika/ca koji su svjedočili rodnoj diskriminaciji, za razliku od Zagreba i okolice, gdje je oko 70% sudionika/ca bilo u takvoj situaciji ($\chi^2=33,405$, $p<0,01$).

Slika 33. Postotak osoba koje nisu svjedočile rodnoj diskriminaciji – prema regijama

Iako znamo da većina ljudi ne bi, u situaciji rodne diskriminacije, uputila službenu prijavu, ipak smo naše sudionike/ce pitali kojoj bi se nadležnoj instituciji obratili ako bi se na to odlučili. U skladu s gore navedenim rezultatima najviše je pasivnih, koji se ne bi obratili nijednoj službenoj instituciji (39,2%). Ostali su u najvećoj mjeri prepoznali Pravobraniteljicu za ravnopravnost spolova kao kompetentnu osobu za pitanja rodne diskriminacije (19,2%). 15% sudionika/ca povjerenje bi poklonilo nekoj nevladinoj udruzi koja se bavi pitanjima ravnopravnosti poslova, a njih oko 13% povjereniku/ci za zaštitu dostojanstva radnika u poduzeću. Uredu za ravnopravnost spolova obratilo bi se oko 10% naših sudionika/ca. U malim postocima pojedinci bi se obratili i Odboru za ravnopravnost spolova Hrvatskoga Sabora, Županijskom povjerenstvu za ravnopravnost spolova i policiji (1-5%). Sudionici/e su naveli još neke pojedinačne odgovore, a svi oni nalaze se u tablici 111. Između muškaraca i žena nema značajnih razlika u tome kojoj instituciji bi se obratili, a isto smo pronašli i za druge socio-demografske podskupine sudionika/ca.

Tablica 111. Frekvencije i postoci osoba koje bi se obratile pojedinoj nadležnoj instituciji ako bi se našle u situaciji diskriminacije na temelju spola

	Frekvencija	Postotak
Ne bih se obratio/la nijednoj službenoj instituciji.	534	39,2
Pravobraniteljici za ravnopravnost spolova.	262	19,2
Nevladinoj udruzi koja se bavi pitanjima ravnopravnosti spolova.	204	15
Povjereniku/ici za zaštitu dostojanstva radnika u poduzeću.	175	12,8
Uredu za ravnopravnost spolova Vlade RH.	142	10,4
Odboru za ravnopravnost spolova Hrvatskoga sabora.	64	4,7
Županijskom povjerenstvu za ravnopravnost spolova	56	4,1
Nekoj drugoj instituciji, kojoj?		
policiji	16	1,2
centar za socijalnu skrb	4	0,3
mediji	2	0,2
sindikati	2	0,2
državno odvjetništvo	1	0,1
kompetentnoj osobi unutar tvrtke	1	0,1
sudu	1	0,1
udruga mobbing	1	0,1
ustavnom sudu RH	1	0,1

Može se reći kako sudionice/i u najvećoj mjeri prepoznaju upravo Pravobraniteljicu za ravnopravnost spolova kao „pravu“ osobu kojoj se mogu obratiti u situaciji rodne diskriminacije. Zanimljivo je i kako odmah nakon nje prepoznaju nevladine udruge kao „pravo“ mjesto za rješavanje tih pitanja. To može biti posljedica relativno veće vidljivosti nevladinih udruga u medijima nego nekih vladinih institucija, pa je to jedna od stvari na koju se mogu usmjeriti kampanje osvješćivanja građana Hrvatske.

Zaključak

Zabrinjavajuće je što najveći postotak sudionika/ca uopće ne reagira kada su osobno izloženi neravnopravnom tretmanu zbog svog spola, pri čemu su žene znatno sklonije ništa ne poduzeti od muškaraca. Sudionici/e koji ipak reagiraju, najčešće traže podršku i utjehu od bliskih osoba – prijatelja, kolega i životnih partnera, rjeđe izabiru izravan sukob s osobom koja ih diskriminira, a vrlo malo ljudi odlučuje se na službene prijave. U situaciji kada je netko njima blizak izložen rodnoj diskriminaciji, ljudi većinom reagiraju komunikacijom prema žrtvi pri čemu je najčešće tješe, daju joj podršku i savjete, ali valja napomenuti da ti savjeti katkad znače podršku žrtvi da podnese prijavu, a katkad odvrćaju žrtvu od prijave osobe koja diskriminira. Nadalje, i u ovom slučaju ljudi su manje skloni izravno se suočiti s osobom koja nekog stavlja u neravnopravan položaj. Također se često događa da u takvim situacijama ljudi uopće ne reagiraju iako određeno ponašanje prepoznaju kao nepravdu. Razlog je uglavnom okrivljavanje žrtve koja se nije sama pobunila protiv nepravdnog tretmana te

strah da bi i sami mogli nastradati. Podskupine različitih socio-demografskih karakteristika različito reagiraju na rodnu diskriminaciju – i kada su joj osobno izloženi i kada joj svjedoče. Pokazalo se da najstariji i najmanje obrazovani sudionici/e češće uopće ne reagiraju na rodnu diskriminaciju. Također, reakcije na neravno pravan tretman na temelju spola znatno su češće u gradovima nego u seoskim sredinama. Neke razlike u spremnosti na reagiranje u situacijama rodne diskriminacije nađene su i među pojedinim regijama.

Iako se u situaciji kada su izloženi rodnoj diskriminaciji većina ne bi obratila službenoj instituciji, zanimalo nas je kome bi se najradije obratili kada bi se ipak odlučili na taj korak. Najveći broj sudionica/ka (oko 20%) u takvoj bi situaciji potražili pomoć. Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova, a nešto manje sudionika/ca obratilo bi se nekoj nevladinoj udruzi. Ostale javne državne institucije relativno su rijetko prepoznate kao pravo mjesto za prijavu neravnopravnog tretmana na temelju spola.

3. 10. Mjere za poboljšanje položaja žena u društvu

Smiljana Leinert Novosel

Brojna su istraživanja u svijetu i kod nas imala za cilj doći do mišljenja ispitanika o tome kako poboljšati položaj žena u društvu. Dio njih u prvi je plan stavio mjere vezane uz porast participacije žena u politici, a druga su bila usmjerena na promjenu položaja u obitelji i sferi zaposlenosti. Sve takve mjere potrebno je sagledavati kao nužnu polugu, mehanizam za ostvarivanje zacrtane politike ravnopravnosti spolova. Ipak treba podsjetiti da je današnja politika rezultat dugogodišnje brige za društveni položaj žena koji je u proteklom stoljeću evoluirao od borbe za elementarna ženska prava do osmišljene politike prema ženama koje je cilj ostvarenje ravnopravnosti spolova u svim segmentima društva. Ukratko, od pojedinačnih inicijativa razvila se u jedinstvenu politiku, a pristajanje uz nju danas je jedan od kriterija za ulazak u krug razvijenih, demokratskih zemalja. Ona je testirala metode od onih reformskih – borbe za ženska prava unutar postojećeg političkog sustava, do ugrađivanja ravnopravnosti spolova u same temelje revolucionarnih promjena u društvu. Transformirala se od borbe “protiv” – u ovom slučaju žena protiv muškaraca, do zajedničkog djelovanja oba spola na ostvarenju politike jednakosti i ravnopravnosti. Svjedočila je o metodama nametanja rješenja, društvene kontrole i komunikacije “odozgo”, koje su danas zamijenjene konsenzusom oko primjene isključivo demokratskih metoda, horizontalne komunikacije, odnosno, forme dijaloga. Dok se u početku, sa stajališta društva, briga za žene tumačila prvenstveno borbom za ispravljanje nepravde (egalitarni pristup), danas se usredotočenost na položaj žena u društvu shvaća, pored spomenutog, sve više utilitaristički: nejednakost je neefikasna, disfunkcionalna i skupa. Diskriminacija žena nije isključivo problem *per se*. Ravnopravnost spolova je onaj vitalni element transformacije društva koji će osigurati revitalizaciju demokracije i tako ostvariti bogatije društvo u svakom pogledu.

Analiza europskih iskustava upućuje na još jednu ključnu razliku kad je riječ o politici prema ženama. Dok se u Zapadnoj Europi svijest o jednakosti spolova razvijala postupno, praćena uvođenjem određenih korektivnih mjera u taj linearni proces – politika “odozdo” (kroz spontani feministički pokret koji je tek kasnije institucionaliziran kao “državni feminizam”, dakle onaj “odozgo”), zemlje Srednje i Istočne Europe u tom su smislu doživjele obrat: od strogo kontrolirane ženske politike u okviru političkog sustava – politika “odozgo”, do samoregulacije u okviru novog, liberalno-demokratski tržišno organiziranog društva. Mnoge analize procesa demokratske tranzicije u spomenutim zemljama jasno su pokazale posljedice spomenute promjene: uzlet dugo potiskivanih tradicionalnih shvaćanja o mjestu i ulozi žene u društvu praćen pokazateljima pada broja žena u zaposlenosti, javnoj sferi djelovanja, posebice politici. Nakon nekoliko godina, koncept politike prema ženama se “pročistio” i usmjerio k modernijoj opciji. No, postojeći politički sustavi pokazuju da bez dodatnih mehanizama potpore, u ovom slučaju ženama, nema jednakih mogućnosti dvaju spolova. Ključno pitanje postaje kako uskladiti zaposlenost i obiteljski život žene kao preduvjet njenog istinski ravnopravnog položaja.

Brojni mehanizmi potpore poznati u svijetu testirani su u našim uvjetima u okviru projekta "Stavovi poslodavaca o zapošljavanju žena" 2003. godine. Statistički su pokazatelji u to vrijeme svjedočili da su žene u Hrvatskoj, prema popisu stanovništva 2001. godine, bile brojnije među visoko obrazovanim (cca 60%), u podjednakom broju zaposlene kao i muškarci (cca 45%), sve brojnije u tzv. muškim profesijama, ali izrazito podzastupljene na upravljačkim pozicijama – manje od jedne trećine. Promjene u obiteljskoj sferi zbivale su se izrazito sporo: tradicionalna podjela uloga između žene i muškarca još uvijek je bila dominantna, što je zaposlenu ženu najčešće navodilo, baš kao i danas, na balansiranje između obitelji i zaposlenosti uz kumuliranje obveza, odnosno, osobnu žrtvu. Mlađe se pak žene u takvim uvjetima najčešće opredjeljuju za redukciju uloga, na štetu braka i rađanja.

U tom kontekstu interesantno je bilo pronaći što objektivniji odgovor na pitanje jesu li žene u Hrvatskoj jednako poželjne zaposlenice kao i muškarci, a ako nisu, kojim bi im mjerama poduzeća i društvo mogli pomoći. Odgovori petstotinjak poslodavki i poslodavaca iz spomenutog istraživanja svjedočili su o različitoj percepciji žena na radnome mjestu u odnosu na njihovu ulogu u obitelji. Očito je sfera zaposlenosti zbog mogućnosti veće društvene kontrole već proteklih desetljeća pokazivala moderniju orijentaciju u odnosu na obitelj. Ona se i danas prepoznaje kroz određeni stupanj egalitarnosti, potrebu pružanja socijalne sigurnosti i osjećaj solidarnosti među zaposlenicima bez obzira na spol. Isticanje jednakosti prepoznaje se kroz zalaganje za jednake plaće žena i muškaraca za jednak rad (83% poslodavke i 75% poslodavci), jednako napredovanje žena u poslovnoj hijerarhiji (97% žene i 87% muškarci), ocjenu jednakih sposobnosti u obavljanju svih poslova u radnoj organizaciji (94% žene i 89% muškarci). Osjećaj za socijalnu sigurnost prepoznaje se kroz brigu za osiguranje radnog mjesta ženama nakon bolovanja ili roditeljnog dopusta (95% žene i 93% muškarci), podršku zadržavanju iste plaće za to vrijeme (67% žene i 54% muškarci) te zabrani ispitivanja o obiteljskim planovima. Solidarnost se očituje podrškom doplatku za svu djecu (88% žene i muškarci) te brigom za sve probleme zaposlenih žena. Ukratko, kad je o zaposlenim ženama riječ, dominiraju modernija i vrlo slična shvaćanja poslodavki i poslodavaca. Nasuprot tome, oni različito ocjenjuju ulogu žene u obitelji. Poslodavci ženu još uvelike doživljavaju tradicionalno, vjerujući da je žena u životu primarno usmjerena na dom i obitelj te odgovorna za sreću i zadovoljstvo djece. Poslodavke se u većini ne slažu s takvom ocjenom: odbacuju isključivu odgovornost za uspjeh obiteljskog života, dok muškarac zarađuje (86% žene i tek 47% muškarci) – one ne žele same preuzeti odgovornost za uspjeh obiteljske atmosfere i emocionalnu sigurnost djece. Glavnina žena, njih 86%, smatra da žena može biti jednako uspješna majka bez obzira na to je li zaposlena ili nije te kakav tip radnog vremena ima. Ukupno 70% žena i tek svaki treći muškarac vjeruju da obiteljski život ne gubi na kvaliteti zbog majčina punog radnog vremena. Istraživanje je pokazalo da se promjene u obiteljskoj sferi zbivaju polagano i daleko od očiju javnosti, uz razlike u shvaćanjima između glavnih aktera tih promjena. Kako one direktno utječu na poželjnost žena kao zaposlenica, ne čudi mišljenje poslodavaca da žene i muškarci nemaju u praksi iste šanse zapošljavanja i napredovanja (64% žene i 40% muškarci). Jednake mogućnosti trebalo bi, prema nalazima tog istraživanja, u našim uvjetima primarno osigurati tzv. mekim mehanizmima: edukacijom o toleranciji i komunikaciji među spolovima, dakle radu na promjeni svijesti (85% žena i 90

% muškaraca), odabirom tipova radnog vremena prilagođenog dobi djece, podjeli radnog mjesta između dviju osoba (62% žene i 44% muškarci), radom od kuće, zabranom ispitivanja o obiteljskim planovima te nekim "konkretnijim" mjerama – npr. organiziranjem prehrane za zaposlene. Tzv. tvrđi mehanizmi, kao što su kvote i prednost podzastupljenom spolu, ispitanicima su nedovoljno poznati pa je i to jedan od razloga slabe podrške tek svake druge poslodavke i, očekivano, ni trećine poslodavaca. Broj mjera koje bi poslodavci bili voljni primijeniti u vlastitoj sredini govori da pored izjašnjavanja za jednake plaće žena i muškaraca, doplatak za svu djecu i sigurnost radnog mjesta nakon rodiljnog dopusta, u najvećoj mjeri pristaju uz "meke" mehanizme pozitivne diskriminacije. Kvote, kao "tvrđe" mehanizme, prihvatio bi u svom poduzeću tek svaki deseti poslodavac.

Dok poslodavci percipiraju žene kao odane, uspješne u komunikaciji, poslušne, sklone timskom radu, usmjerene na odnose, a muškarce kao osobe željne dokazivanja i sklone natjecanju, nije čudno da ih muškarci u perspektivi uglavnom vide na srednjim razinama radnih mjesta (54%). Poslodavke pak, pored spomenutih ženskih prednosti, u zaposlenicama vide kreativnije osobe, hrabrije, samostalnije pri odlučivanju te spremnije na rizik, što ih prema njihovom mišljenju kvalificira za više razine u rukovodnim strukturama u budućnosti (78%). Utjecaj spola na percepciju žena u društvu te njihovu poželjnost kao zaposlenica pokazao se ključnim u odnosu na ostale karakteristike ispitanika. To potvrđuje tezu da se zapošljavanje žena još uvijek doživljava kao problem jednog spola, a ne društva u cjelosti.

Mišljenje o tome kako odgovoriti na ključni izazov 21. stoljeća vezan uz ravnopravnost spolova, dakle, kako pomiriti privatne i profesionalne obaveze, dobiveno je i nalazima ovog istraživanja. Ono se u velikoj mjeri nastavlja na izrečene konstatacije, odnosno potvrđuje naprijed spomenute nalaze. Budući da smo ranije analizirali odgovore naših ispitanika vezane uz područje politike, ovdje će biti riječ o mjerama usmjerenim upravo na usklađivanje poslovnog i obiteljskog života kao preduvjeta realizacije jednakih mogućnosti žena i muškaraca u pojedinim sferama života.

Tablica 112. Deskriptivni pokazatelji i hijerarhija efikasnosti pojedinih mjera usmjerenih na usklađivanje poslovnog i obiteljskog života žena te poboljšanje njihovog položaja u hrvatskom društvu

	Rang	M	SD
Jaslice i vrtići u radnim organizacijama	1	3,10	0,866
Strože kažnjavanje neravnopravnog postupanja na temelju spola	2	2,92	0,928
Veće poštivanje ravnopravnosti spolova tijekom obrazovanja	3	2,82	0,918
Osvješćivanje javnosti putem medija (TV, novine, radio)	4	2,76	0,889
Obrazovanje poslodavaca i zaposlenika o ravnopravnosti spolova	5	2,75	0,911
Klizno radno vrijeme	6	2,70	0,896
Uvođenje zakonske obveze korištenja roditeljskog dopusta za očeve	7	2,69	0,946
Financijske povlastice za poslodavce koji brinu o ravnopravnosti spolova	8	2,58	0,961
Podjela jednog radnog mjesta na dvije osobe (svaka po 4 sata)	9	2,45	0,984

Ispitanici, bez obzira na spol, na prvo mjesto među spomenutim mjerama stavljaju prisutnost jaslica i vrtića u radnim organizacijama, što je inače već široko prihvaćena mjera u nizu europskih zemalja, a rijetkost kod nas. Na drugom je mjestu strože kažnjavanje neravnopravnog postupanja na temelju spola. Obrazovanje o ravnopravnosti spolova tijekom školovanja nalazi se na trećem mjestu, dok su osvješćivanje javnosti putem medija te ponovno obrazovanje poslodavaca i zaposlenika o temi ravnopravnosti spolova, na četvrtom, odnosno, petom mjestu (tablica 112).

Tablica 113. Postoci i prosječne vrijednosti te raspršenja procjena efikasnosti pojedinih mjera usmjerenih na usklađivanje poslovnog i obiteljskog života žena te poboljšanje njihovog položaja u hrvatskom društvu

	uopće ne	donekle	prilično	u potpunosti	M	SD
Klizno radno vrijeme	8,1	35,2	35,2	21,6	2,70	0,896
Jaslice i vrtići u radnim organizacijama	4	20,9	36	39,1	3,10	0,866
Podjela jednog radnog mjesta na dvije osobe (svaka po 4 sata)	18,9	34,6	29,4	17,1	2,45	0,984
Financijske povlastice za poslodavce koji brinu o ravnopravnosti spolova	14,9	31,5	34,6	19	2,58	0,961
Uvođenje zakonske obaveze korištenja roditeljskog dopusta za očeve	11,3	31,3	34,8	22,6	2,69	0,946
Veće poštivanje ravnopravnosti spolova tijekom obrazovanja	7,7	29,2	35,9	27,1	2,82	0,918
Obrazovanje poslodavaca i zaposlenika o ravnopravnosti spolova	8,1	33	35	23,8	2,75	0,911
Osvješćivanje javnosti putem medija (TV, novine, radio)	6,8	33,8	35,8	23,6	2,76	0,889
Strože kažnjavanje neravnopravnog postupanja na temelju spola	7,1	26,2	34,5	32,2	2,92	0,928

Analiza procjena efikasnosti pojedinih mjera (tablica 113) govori sljedeće: mjere kod kojih dominira odgovor „prilično“, a potom „donekle“, jesu klizno radno vrijeme (obje 35%), financijske povlastice za poslodavce koji brinu o ravnopravnosti spolova (35% i 32%), uvođenje zakonske obaveze korištenja roditeljskog dopusta za očeve (35% i 32%), veće poštovanje ravnopravnosti spolova tijekom obrazovanja (36% i 29%), obrazovanje poslodavaca i zaposlenika o ravnopravnosti spolova (35% i 33%) te osvješćivanje javnosti putem medija (36% i 34%).

Mjere kod kojih postoji najviše slaganje sudionika/ca oko efikasnosti za poboljšanje položaja žena u hrvatskom društvu jesu postojanje jaslica i vrtića u radnim organizacijama (40%), strože kažnjavanje neravnopravnog postupanja temeljem spola (32%), veće poštivanje ravnopravnosti spolova tijekom obrazovanja (24%); potom slijede ostali odgovori naprijed navedenim redoslijedom. Interesantno je da ispitanici/e slabo prepoznaju mogućnost podjele radnog mjesta na dvije osobe (svaka po četiri sata) te gotovo 19% njih procjenjuje da ta mjera ne bi pridonijela poboljšanju položaja žena.

Testiranje prisutnosti spolne perspektive i pri procjenjivanju tih mjera ponovno svjedoči o značajnim razlikama u odgovorima žena i muškaraca (tablica 114). Maksimalno podržava klizno radno vrijeme 18,5% muškaraca i 24,5% žena; jaslice i vrtiće u radnim organizacijama 34% muškaraca i 44% žena; podjelu radnog mjesta na dvije osobe 15% muškaraca i 19% žena; financijske povlastice za poslodavce koji brinu o ravnopravnosti spolova 17% muškaraca i 21% žena; uvođenje zakonske obaveze korištenja roditeljskog dopusta za očeve 19% muškaraca i 26% žena; veće poštivanje ravnopravnosti spolova tijekom obrazovanja 23% muškaraca i 31% žena; obrazovanje poslodavaca o ravnopravnosti spolova 18% muškaraca i 29% žena; osvješćivanje javnosti putem medija 19% muškaraca i 28% žena te strože kažnjavanje neravnopravnog postupanja temeljem spola 28% muškaraca i 36% žena.

Tablica 114. Postoci odgovora muškaraca i žena o procjenama efikasnosti pojedinih mjera usmjerenih na usklađivanje poslovnog i obiteljskog života žena te poboljšanje njihovog položaja u hrvatskom društvu

	spol	uopće ne	donekle	prilično	u potpunosti
Klizno radno vrijeme	m	9,3	37,8	34,4	18,5
	ž	6,9	32,8	35,9	24,5
Jaslice i vrtići u radnim organizacijama	m	4,8	24,9	36,4	33,8
	ž	3,2	17,3	35,7	43,8
Podjela jednog radnog mjesta na dvije osobe (svaka po 4 sata)	m	18,6	38,7	27,9	14,9
	ž	19,2	31,0	30,7	19,1
Financijske povlastice za poslodavce koji brinu o ravnopravnosti spolova	m	15,4	34,3	33,2	17,1
	ž	14,4	28,9	35,9	20,8
Uvođenje zakonske obaveze korištenja roditeljskog dopusta za očeve	m	12,4	34,6	34,4	18,6
	ž	10,3	28,2	35,2	26,3
Veće poštivanje ravnopravnosti spolova tijekom obrazovanja	m	8,4	31,7	37,3	22,7
	ž	7,2	27,0	34,7	31,1
Obrazovanje poslodavaca i zaposlenika o ravnopravnosti spolova	m	9,3	35,0	37,5	18,2
	ž	7,0	31,3	32,8	28,9
Osvješćivanje javnosti putem medija (TV, novine, radio)	m	7,3	39,3	34,5	18,9
	ž	6,3	28,8	37,0	27,8
Strože kažnjavanje neravnopravnog postupanja na temelju spola	m	8,6	28,8	34,5	28,1
	ž	5,7	23,9	34,4	36,0

Kada bismo željeli rangirati mjere koje preferiraju žene, na prvome bi mjestu bili jaslice i vrtići, strože kažnjavanje neravnopravnog postupanja, poštivanje ove teme tijekom obrazovanja, osvješćivanje putem medija, obrazovanje poslodavaca o toj temi, klizno radno vrijeme, korištenje roditeljskog dopusta od strane očeva, financijske povlastice za poslodavce koji brinu o ravnopravnosti spolova te podjela radnog mjesta na dvije osobe (tablica 115). Redoslijed koji podupiru muškarci gotovo je identičan i svjedoči o njihovom slaganju o toj temi, ali prisutne su razlike u intenzitetu.

Tablica 115. Deskriptivni pokazatelji, hijerarhija i razlike među muškarcima i ženama u procjeni efikasnosti pojedinih mjera usmjerenih na usklađivanje poslovnog i obiteljskog života žena te poboljšanje njihovog položaja u hrvatskom društvu

	Muškarci			Žene			t-test
	RANG	M	SD	RANG	M	SD	
Jaslice i vrtići u radnim organizacijama	1	2,99	0,884	1	3,20	0,837	-4,459**
Strože kažnjavanje neravnopravnog postupanja na temelju spola	2	2,82	0,940	2	3,01	0,910	-3,703**
Veće poštivanje ravnopravnosti spolova tijekom obrazovanja	3	2,74	0,902	3	2,90	0,927	-3,116**
Osvješčivanje javnosti putem medija (TV, novine, radio)	4,5	2,65	0,868	4	2,86	0,896	-4,435**
Obrazovanje poslodavaca i zaposlenika o ravnopravnosti spolova	4,5	2,65	0,884	5	2,84	0,926	-3,848**
Klizno radno vrijeme	6	2,62	0,891	6	2,78	0,895	-3,265**
Uvođenje zakonske obveze korištenja roditeljskog dopusta za očeve	7	2,59	0,929	7	2,77	0,953	-3,547**
Financijske povlastice za poslodavce koji brinu o ravnopravnosti spolova	8	2,52	0,949	8	2,63	0,969	-2,101*
Podjela jednog radnog mjesta na dvije osobe (svaka po 4 sata)	9	2,39	0,953	9	2,50	1,009	-2,001*

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Nisu dobivene razlike u procjeni efikasnosti pojedinih mjera s obzirom na dob sudionika/ca, no pokazale su se neke razlike prema stupnju obrazovanja (tablica 116). Podrška s obzirom na stručnu spremu ispitanika/ca svjedoči o podupiranju mjere uvođenja jaslica i vrtića u radnim organizacijama – s porastom spreme primjetan je porast prosječnih vrijednosti. Isti trend, ali slabijeg intenziteta, prisutan je i kada je riječ o strožem kažnjavanju diskriminacije po spolu.

Tablica 116. Deskriptivni pokazatelji i razlike s obzirom na stupanj obrazovanja u procjeni efikasnosti pojedinih mjera usmjerenih na usklađivanje poslovnog i obiteljskog života žena te poboljšanje njihovog položaja u hrvatskom društvu

	1 - NSS		2 - SSS		3 - VSS		F – omjer	post hoc
	M	SD	M	SD	M	SD		
Jaslice i vrtići u radnim organizacijama	3,04	0,872	3,08	0,877	3,26	0,825	5,470**	1-3*; 2-3*
Strože kažnjavanje neravnopravnog postupanja na temelju spola	2,81	0,928	2,92	0,909	3,03	0,971	3,917*	1-3*

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Tablica 117. Hijerarhija efikasnosti pojedinih mjera usmjerenih na usklađivanje poslovnog i obiteljskog života žena te poboljšanje njihovog položaja u hrvatskom društvu kod sudionika/ca različitog stupnja obrazovanja

	Rang za NSS	Rang za SSS	Rang za VSS
Jaslice i vrtići u radnim organizacijama	1	1	1
Strože kažnjavanje neravnopravnog postupanja na temelju spola	2	2	2
Osvješčivanje javnosti putem medija (TV, novine, radio)	3,5	5	5
Veće poštivanje ravnopravnosti spolova tijekom obrazovanja	3,5	3	3
Obrazovanje poslodavaca i zaposlenika o ravnopravnosti spolova	5	4	6,5
Klizno radno vrijeme	6	7	4
Uvođenje zakonske obveze korištenja roditeljskog dopusta za očeve	7	6	6,5
Financijske povlastice za poslodavce koji brinu o ravnopravnosti spolova	8	8	8
Podjela jednog radnog mjesta na dvije osobe (svaka po 4 sata)	9	9	9

U tablici 117 vidljivo je da postoji određena razlika u hijerarhiji mjera vezana uz spremu ispitanika. Osobe NSS-a, SSS-a i VSS-a na prva tri mjesta stavljaju jaslice i vrtiće, kažnjavanje onih koji diskriminiraju po spolu te poštivanje ravnopravnosti tijekom obrazovanja; osobe sa SSS-om ističu zatim obrazovanje poslodavaca te osvješčivanje javnosti putem medija kao poželjne mjere za usklađivanje poslovnog i obiteljskog života; one s VSS-om ističu klizno radno vrijeme pa tek potom medije.

Analiza prema tipu naselja (tablica 118) ukazuje na gotovo istovjetno rangiranje efikasnosti pojedinih mjera bez obzira na to dolaze li ispitanici iz sela ili grada, ali se javljaju značajne razlike u procjeni njihove efikasnosti: osobe sa sela značajno slabije prepoznaju efikasnost svih predloženih mjera – jaslica i vrtića u radnim organizacijama, strožeg kažnjavanja onih koji diskriminiraju, većeg poštivanja ravnopravnosti spolova tijekom obrazovanja, financijskih povlastica za poslodavce koji brinu o ravnopravnosti spolova itd. Jedina mjera u čijoj se procjeni seosko i gradsko stanovništvo ne razlikuje jest podjela radnoga mjesta na dvije osobe.

Tablica 118. Deskriptivni pokazatelji i razlike s obzirom na tip naselja i procjena efikasnosti pojedinih mjera usmjerenih na usklađivanje poslovnog i obiteljskog života žena te poboljšanje njihovog položaja u hrvatskom društvu

	Selo		Grad		t-test
	M	SD	M	SD	
Jaslice i vrtići u radnim organizacijama	3,02	,867	3,15	,861	2,737**
Strože kažnjavanje neravnopravnog postupanja na temelju spola	2,80	,914	3,00	,930	3,903**
Veće poštivanje ravnopravnosti spolova tijekom obrazovanja	2,71	,922	2,90	,908	3,701**
Obrazovanje poslodavaca i zaposlenika o ravnopravnosti spolova	2,64	,895	2,81	,915	3,317**
Osvješčivanje javnosti putem medija (TV, novine, radio)	2,69	,869	2,81	,899	2,545*
Klizno radno vrijeme	2,56	,869	2,80	,901	4,786**
Uvođenje zakonske obveze korištenja roditeljskog dopusta za očeve	2,51	,942	2,80	,930	5,596**
Financijske povlastice za poslodavce koji brinu o ravnopravnosti spolova	2,50	,918	2,63	,984	2,383*

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Razlikuju li se ispitanici iz različitih regija ovisno o tome koje mjere preferiraju? Zagreb i Sjeverna Hrvatska pokazuju gotovo identična razmišljanja kad je riječ o spomenutim mjerama. Prvih pet mjesta zauzimaju: jaslice i vrtići u radnim organizacijama, strože kažnjavanje onih koji diskriminiraju temeljem spola, poštivanje ravnopravnosti tijekom obrazovanja, djelovanje na svijest ljudi putem medija te obrazovanje poslodavaca o ravnopravnosti spolova. U Slavoniji prve su četiri mjere rangirane na jednak način, a potom važnijim ocjenjuju klizno radno vrijeme nego poštivanje ravnopravnosti spolova tijekom obrazovanja. U Lici i Banovini prva dva mjesta ostaju zajednička sa Zagrebom i Sjevernom Hrvatskom, dok na treće mjesto izbija obrazovanje poslodavaca i zaposlenika o ravnopravnosti spolova, dakle čak ispred poštivanja ravnopravnosti tijekom obrazovanja. U Istri, Primorju i Gorskom kotaru ostaje na prvome mjestu potreba za jaslicama i vrtićima, slijedi poštivanje ravnopravnosti u obrazovanju pa tek potom kažnjavanje onoga koji diskriminira, zatim želja da otac sudjeluje u dijelu roditeljskog dopusta te klizno radno vrijeme. Dalmacija na prvo mjesto stavlja ponovno jaslice i vrtiće, ali drugo i treće mjesto dijele strože kažnjavanje i uvođenje zakonske obaveze da i očevi sudjeluju u roditeljskom dopustu; sljedeće mjesto dijele briga za ravnopravnost u obrazovanju te financijske povlastice za poslodavce koji brinu o ravnopravnosti; ulogu medija i poštovanje ravnopravnosti tijekom obrazovanja stavljaju gotovo na kraj poželjnih mjera (tablica 119).

Tablica 119. Hijerarhija efikasnosti pojedinih mjera usmjerenih na usklađivanje poslovnog i obiteljskog života žena te poboljšanje njihovog položaja u hrvatskom društvu kod sudionika/ca iz različitih regija

	Rang za Zgb	Rang za Sj.Hrv.	Rang za Slav.	Rang za Liku	Rang za Istru	Rang za Dalm.
Jaslice i vrtići u radnim organizacijama	1	1	1	1	1	1
Strože kažnjavanje neravnopravnog postupanja na temelju spola	2	2	2	2	3	2,5
Veće poštivanje ravnopravnosti spolova tijekom obrazovanja	3	3	3,5	4	2	4,5
Osvješćivanje javnosti putem medija (TV, novine, radio)	4	4	3,5	5	7	7
Obrazovanje poslodavaca i zaposlenika o ravnopravnosti spolova	5	5	7	3	6	8
Klizno radno vrijeme	6	6	5	8	5	6
Uvođenje zakonske obveze korištenja roditeljskog dopusta za očeve	7	8	6	6	4	2,5
Financijske povlastice za poslodavce koji brinu o ravnopravnosti spolova	8	7	8	7	9	4,5
Podjela jednog radnog mjesta na dvije osobe (svaka po 4 sata)	9	9	9	9	8	9

Zaključak

Mjere za poboljšavanje položaja žena u društvu ukazuju na konstantu koja se pojavljuje uvijek kada se želi „pomiriti“ poslovni i obiteljski život žena – problem čuvanja djece, koji je još uvijek primarno ženska zadaća. Poželjnost izgradnje jaslica i vrtića, istina ne uvijek u blizini radnog mjesta žene, postojala je i postoji već desetljećima, ali još uvijek ispitanici upravo u tome vide ključnu mogućnost rješenja problema.

Strože kažnjavanje neravnopravnog postupanja na temelju spola kao druga poželjna mjera svjedoči o raskoraku između opredjeljenja za ravnopravnost spolova u društvu i prakse svakodnevnog života. Taj je raskorak prisutan čak i u razvijenim europskim zemljama, ali je daleko slabijeg intenziteta nego u onima manje razvijenim. Ipak, treba ukazati na razlike u praćenju provedbe politike i potrebi sankcioniranja onih koji odstupaju od dogovorenog, što ispitanici drže izrazito važnim i efikasnim.

Treća poželjna mjera vezana uz veće poštovanje ravnopravnosti spolova tijekom obrazovanja svjedoči da ljudi ne misle kako će se promjene dogoditi same od sebe nego ukazuju na potrebu aktivnog pristupa i uvođenja odgoja za demokraciju na sve razine obrazovanja. To je u skladu s brojnim preporukama koje proizlaze iz europske politike ravnopravnosti spolova, a govore o važnosti socijalizacije mladih i kroz obrazovni proces.

Osvješćivanje uloge medija u kreiranju društvene svijesti samo podvlači nalaze ranijih istraživanja, koja su isticala ulogu socijalizacije djece u obitelji i medija kao ključnih čimbenika promjene u shvaćanjima ljudi o ravnopravnosti spolova i, analogno, njihove velike odgovornosti u tom pogledu.

Peto mjesto, koje zauzimaju mjere vezane uz obrazovanje poslodavaca i zaposlenika o ravnopravnosti spolova, samo potvrđuje da pored konkretnih mjera kao što je već spomenuta izgradnja jaslica i vrtića, ljudi shvaćaju važnost promjena društvene svijesti, u ovom slučaju vezane uz konkretno područje zapošljavanja. Ukazivanje na (ne)ravnopravan odnos uglavnom prema ženama, moguće je i poželjno kroz oblike cjeloživotnog učenja i podsjećanja na rodnu osjetljivost.

Interesantno je da ispitanici u manjoj mjeri spominju podjelu radnog mjesta između dviju osoba kao dobrodošlu za zaposlene žene, iako su raniji nalazi ukazivali upravo na tu mjeru kao dobrodošlu za mlađe žene. Kako su ta istraživanja bila prvenstveno usmjerena na stavove poslodavaca, razlika se može protumačiti boljim poznavanjem situacije nego kada je riječ o općem uzorku ispitanika kao u ovom našem slučaju. Ipak, pokazalo se da ispitanici u nekim regijama Hrvatske na to ne gledaju jednako.

Svi naši nalazi vezani uz mjere za poboljšavanje položaja žena ukazuju na značajno različite odgovore žena i muškaraca što ponovno svjedoči o postojanju „spolne perspektive“, koja je i bila očekivana obzirom na postojeću praksu. Hijerarhija važnosti mjera zadržava jednak redosljed kod žena i muškaraca, ali uz razlike u intenzitetu podrške vezane uz spol ispitanika. Iste karakteristike pokazuju rezultati vezani uz selo ili grad.

Nalazi pokazuju sličnosti u mišljenjima ispitanika s porastom spremne, pri čemu je ona najuočljivija kod osoba SSS-e i VSS-a, koje na prva mjesta poželjnih mjera stavljaju jaslice i vrtiće, kažnjavanje onih koji provode diskriminaciju po spolu i poštivanje ravnopravnosti tijekom obrazovanja. Izvjesne razlike zapažaju se kod preferiranja kliznog radnog vremena osoba s VSS-om u odnosu na one sa SSS-om, koje više prepoznaju tu mjeru. To svjedoči o tome da obrazovanije osobe rade na poslovima koji omogućuju takav tip organizacije posla, da više o tome znaju, dok je to na razini srednje spremne prilično rijetko ostvarivo.

Nalazi vezani uz pojedine regije u Hrvatskoj govore o dominantnom slaganju s predloženim mjerama poželjnim za poboljšanje položaja žena uz određene razlike: Zagreb i Sjeverna Hrvatska odgovaraju identično i pristaju uz potrebu izgradnje jaslica i vrtića u radnim organizacijama, strože kažnjavanje prekršitelja, poštivanje ravnopravnosti spolova kroz obrazovanje, utjecaj medija na promjenu društvene svijesti. U Slavoniji je također prisutan redosljed prvih četiriju, no nakon toga uočavamo iznimku – na osjetno višoj poziciji nalazi se mjera vezana uz obrazovanje poslodavaca i zaposlenika o ravnopravnosti spolova nego u prvim dvjema regijama. U Lici i Banovini vlada sličan trend razmišljanja: nakon jaslica i vrtića te strožeg kažnjavanja, na trećem je mjestu ponovno istaknuta potreba obrazovanja poslodavaca i zaposlenika. Klizno radno vrijeme i podjelu radnog vremena stavljaju na samo začelje mjera. U Istri, Primorju i Gorskom kotaru nakon jaslica i vrtića te poštivanja ravnopravnosti tijekom obrazovanja dolazi kažnjavanje prekršitelja, a visoko mjesto pripada uključivanju očeva u roditeljski dopust te obrazovanju poslodavaca i zaposlenika o ravnopravnosti spolova. Slično je i u Dalmaciji, gdje nakon jaslica i vrtića drugo i treće mjesto dijele strože kažnjavanje i uključivanje očeva u roditeljski dopust; obrazovanje poslodavaca i zaposlenika o ravnopravnosti te utjecaj medija tu su na samom začelju poželjnih mjera. Proizlazi da bi uz mjere koje zajednički podržavaju sve regije u Hrvatskoj bilo optimalno u pojedinim regijama naglasak staviti na one za koje su njihovi stanovnici iskazali interes kroz ovo istraživanje.

Zagreb i Sjeverna Hrvatska preferiraju konkretne mjere, jaslice i vrtiće; slijedi strože kažnjavanje diskriminatora, odnosno pridržavanje postojećih zakona i propisa. Naglašava se potreba poštovanja ravnopravnosti tijekom obrazovanja, dakle obrazovanja za rodnu osjetljivost. Na prilično niskoj poziciji nalazi se uloga medija što može svjedočiti o gubitku povjerenja u medije kao čimbenike promjene svijesti vezane uz ravnopravnost spolova. Ljudi vjeruju i u promjene vezane uz obrazovanje poslodavaca i zaposlenika o ravnopravnosti spolova, dakle u osvješćivanje onih koji neposredno mogu dovesti do promjena na vrlo značajnom području. Najbliže tome poželjne mjere rangira Slavonija, ali ondje uočavamo interes za klizno radno vrijeme ispred obrazovanja poslodavaca. U Lici i Banovini nakon prvih dviju mjera zajedničkih svima, na visoko treće mjesto dolazi upravo obrazovanje poslodavaca. Interesantni su nalazi vezani uz Istru, Primorje i Gorski kotar, koji posebno naglašavaju i visoko rangiraju mjeru koja prisiljava oca da participira u roditeljskom dopustu. U Dalmaciji je upravo spomenuta opcija, uz kažnjavanje prekršitelja, zauzela visoko drugo, odnosno treće mjesto. Očito je riječ o sredinama u kojima su žene posebno osjetljive na tradicionalno shvaćanje njihove primarne brige za djecu. Zanimljiv je ovdje nalaz koji govori o uvjerenju u skromno djelovanje medija.

3. 11. Spremnost na sudjelovanje u aktivnostima za poboljšanje položaja žena u društvu

Branka Galić

Nezadovoljstvo društvenim položajem osobu ili neku skupinu u društvu u pravilu motivira za pokretanje nekog oblika društvenog angažmana i njegovo dugotrajnije odvijanje kako bi se taj položaj promijenio i popravio. Zbog toga nas je u ovom istraživanju zanimalo utvrditi eventualnu individualnu spremnost na vlastiti angažman sudionika i sudionica istraživanja u cilju promjene i poboljšanja nezadovoljavajućeg društvenog položaja žena. Stoga smo ispitali njihovu spremnost na sudjelovanje u nekim aktivnostima poboljšanja društvenog položaja žena.

Spremnost na sudjelovanje u aktivnostima za poboljšanje položaja žena u društvu ispitivana je skalom sa 3 modaliteta odgovora koji su označivali stupnjevanje od nikakve spremnosti do potpune spremnosti na angažman, pri čemu je 1 bilo „uopće ne“ u pogledu te spremnosti, 2 je bilo „donekle da“, a 3 „sigurno da“, dok su mogućnosti sudjelovanja konkretizirane u sljedećim aktivnostima: 1. potpisivanje peticije, 2. sudjelovanje u političkoj kampanji, 3. sudjelovanje u mirnom prosvjedu na ulici, 4. podučavanje o ravnopravnosti spolova, 5. pisanje članka ili pisma čitatelja u novinama, 6. pokretanje rasprave o ravnopravnosti spolova na internetskim forumima ili pisanje bloga o toj temi, 7. volontiranje u akcijama Ureda za ravnopravnost spolova Vlade RH, 8. uključivanje u rad nevladinih udruga koje zastupaju ravnopravnost spolova i 9. nešto drugo – što?, kao slobodan odgovor.

Tablica 120. Postoci odgovora sudionika/ca o spremnosti na sudjelovanje u aktivnostima usmjerenima na smanjivanje neravnopravnosti spolova

	uopće ne	donekle da	sigurno da
Potpisivanje peticije	18,0	37,8	44,2
Sudjelovanje u političkoj kampanji	57,5	31,4	11,1
Sudjelovanje u mirnom prosvjedu na ulici	46,4	35,4	18,2
Podučavanje o ravnopravnosti spolova	42,2	39,9	18,0
Pisanje članka ili pisma čitatelja u novinama	58,0	31,2	10,8
Pokretanje rasprave o ravnopravnosti spolova na internetskim forumima ili pisanje bloga o toj temi	56,7	31,6	11,7
Volontiranje u akcijama Ureda za ravnopravnost spolova Vlade RH	57,5	32,4	10,1
Uključivanje u rad nevladinih udruga koje zastupaju ravnopravnost spolova	56,3	32,6	11,1

Kada se pogledaju odgovori ispitanika/ca na ukupnom uzorku (tablica 120), vidi se da značajan broj ili čak više od polovine njih „uopće nije“ spremno sudjelovati u aktivnostima usmjerenim na smanjivanje neravnopravnosti spolova. Takvih ima između 42,2% i 58% i to u pogledu svih gore navedenih oblika angažmana osim potpisivanja peticije. Ispitanici/ce su se najmanje spremni angažirati na pisanju članaka u novinama (58%), zatim su podjednako

nespremni sudjelovati u političkoj kampanji i volontirati u akcijama Ureda za ravnopravnost spolova (57,5%), kao što su podjednako nespremni i za pokretanje rasprave na internetu (56,7%) te za uključivanje u rad nevladinih udruga koje zastupaju ravnopravnost spolova (56,3%). Za razliku od toga, spremnost za sudjelovanje u mirnom prosvjedu na ulici iskazalo je ukupno 53,6% ispitanika i ispitanica koji su barem „donekle“ ili „sigurno“ za to zainteresirani, slično kao i, premda nešto više, za podučavanje o ravnopravnosti spolova, za što se izjasnilo ukupno njih 57,9%. Ono za što su ispitanici/ce najspremniji i najsigurniji glede vlastitih aktivnosti poboljšanja položaja žena u društvu jest potpisivanje peticije. Takvih koji bi potpisivali peticije u prilog poboljšanju društvenog položaja žena ima „sigurno“ 44,2%, a ako im se pribroje i oni koji bi to činili „donekle“, onda je takvih ukupno 82% ispitanika i ispitanica. Izražavanje maksimalne sigurnosti u ostale mjere više nije toliko vidljivo, premda određenu spremnost („donekle“) za neke druge oblike angažmana ispitanice i ispitanici izražavaju u sljedećem: 40% bi ih „donekle“ bilo spremno podučavati o ravnopravnosti spolova, dok bi ih (35,4% bilo „donekle“ spremno sudjelovati u mirnom prosvjedu na ulici. Zatim slijedi niz aktivnosti za koje se oko 1/3 ispitanika/ca opredijelilo da je „donekle“ spremno: uključivanje u rad nevladinih udruga za ravnopravnost spolova, volontiranje u akcijama Ureda za ravnopravnost spolova Vlade RH, pokretanje rasprava o temama rodne ravnopravnosti na internetskim forumima ili blogovima, te sudjelovanje u političkoj kampanji i pisanje članaka u novinama.

Tablica 121. Postoci odgovora i razlike među muškarcima i ženama u spremnosti na sudjelovanje u aktivnostima usmjerenima na smanjivanje neravnopravnosti spolova

	spol	uopće ne	donekle da	sigurno da	hi-kvadrat
Potpisivanje peticije	m	22,5	40,1	37,4	27,956**
	ž	14,0	35,7	50,3	
Sudjelovanje u političkoj kampanji	m	57,7	31,1	11,2	,065
	ž	57,3	31,7	11,0	
Sudjelovanje u mirnom prosvjedu na ulici	m	49,8	33,4	16,8	5,732
	ž	43,3	37,1	19,5	
Podučavanje o ravnopravnosti spolova	m	45,8	38,3	15,9	7,600*
	ž	38,9	41,3	19,9	
Pisanje članka ili pisma čitatelja u novinama	m	62,2	27,8	10,0	9,042*
	ž	54,1	34,3	11,5	
Pokretanje rasprave o ravnopravnosti spolova na internetskim forumima ili pisanje bloga o toj temi	m	58,3	31,1	10,6	2,020
	ž	55,3	32,0	12,8	
Volontiranje u akcijama Ureda za ravnopravnost spolova Vlade RH	m	62,0	28,3	9,7	10,990**
	ž	53,4	36,1	10,5	
Uključivanje u rad nevladinih udruga koje zastupaju ravnopravnost spolova	m	60,9	29,7	9,4	10,827**
	ž	52,2	35,2	12,7	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Deskriptivna analiza podataka prema spolu (tablica 121) pokazala je statistički značajne razlike među muškarcima i ženama samo u nekim kategorijama spremnosti na angažman, pri čemu je vidljivo da su žene spremnije na pojedine vrste angažmana nego muškarci. Tako se pokazalo da je najznačajnija statistička razlika između žena i muškaraca u aktivnosti potpisivanja peticije, pri čemu je 50,3% žena „sigurno“ spremno na sudjelovanje u takvim aktivnostima, dok je takvih „sigurno“ spremnih muškaraca tek 37,4%. No, ako ovima „sigurno“ iskazanim spremnostima pribrojimo i one koji su „donekle“ spremni na potpisivanje peticije, dobivamo značajne, premda različite, veličine postotaka žena (86%) i muškaraca (77,5%) koji su takav oblik angažmana spremni podržati, a što je ohrabrujući pokazatelj osviještenosti i aktivističkog pristupa populacije problemu rodne ne/ravnopravnosti. U pogledu aktivnosti volontiranja u akcijama Ureda za ravnopravnost spolova Vlade RH interes je nešto manji, premda je također vidljiva statistički značajna razlika među spolovima. Pritom većina od 62% muškaraca „uopće“ nije spremna na takav angažman, kao ni 53,4% žena, dok je ukupno 46,6% žena („donekle“ i „sigurno“) na to spremno, za razliku od slabije spremnosti muškaraca na takvu vrstu angažmana. Njih bi tek 38% ukupno bilo na to spremno („donekle“ i „sigurno“). Statistički značajna razlika u spremnosti na angažman pokazala se između žena i muškaraca također kada se radi o uključivanju u rad nevladinih udruga koje zastupaju ravnopravnost spolova. Kod toga se pokazalo da većina muškaraca (60,9%), kao i žena (52,2%) „uopće“ nije spremno za takav angažman; s druge strane, ukupno 47,9% žena i 39,1% muškaraca na to je spremno, uključujući obje vrste spremnosti („donekle“ i „sigurno“). Nešto slabija statistički značajna razlika između žena i muškaraca u pogledu spremnosti na angažman za poboljšanje položaja žena u društvu pokazala se u dva sljedeća oblika angažmana – u pogledu pisanja članaka u novinama i podučavanja o ravnopravnosti spolova. Kada je riječ o pisanju članaka ili pisama u novinama, premda većina pripadnika/ca obiju rodni grupa „uopće“ nije na to spremna, veću nespornost pokazuju muškarci (62,2%) nego žene (54,1%). S druge strane, na tu je aktivnost ukupno („donekle“ i „sigurno“) spremno 45,8% žena, odnosno tek 37,8% muškaraca. Slične rodne razlike u spremnosti na angažman, ali u većim ukupnim iznosima postotaka, vidljive su i kada se radi o podučavanju o ravnopravnosti spolova. Tu se vidi da je također više žena ukupno („donekle“ i „sigurno“) spremno za takav angažman (61,2%), za razliku od 54,2% muškaraca. U ostalim oblicima spremnosti na angažman razlike između žena i muškaraca nisu se pokazale statistički značajnima.

Tablica 122. Postoci odgovora i razlike među sudionicima/ama različitog stupnja obrazovanja u spremnosti na sudjelovanje u aktivnostima usmjerenima na smanjivanje neravnopravnosti spolova

		1 - NSS	2 - SSS	3 - VSS	hi-kvadrat
Potpisivanje peticije	uopće ne	29,4%	16,0%	11,3%	43,737**
	donekle da	38,5%	38,3%	36,5%	
	sigurno da	32,2%	45,3%	51,8%	
Sudjelovanje u mirnom prosvjedu na ulici	uopće ne	55,9%	45,0%	38,7%	19,495**
	donekle da	31,5%	35,6%	40,9%	
	sigurno da	12,2%	18,9%	20,1%	
Podučavanje o ravnopravnosti spolova	uopće ne	56,6%	38,7%	33,6%	48,799**
	donekle da	32,9%	42,7%	39,4%	
	sigurno da	10,5%	17,3%	24,8%	
Pisanje članka ili pisma čitatelja u novinama	uopće ne	71,7%	54,2%	47,8%	41,212**
	donekle da	19,2%	33,7%	34,3%	
	sigurno da	7,0%	10,3%	15,0%	
Pokretanje rasprave o ravnopravnosti spolova na internetskim forumima ili pisanje bloga o toj temi	uopće ne	72,4%	54,2%	45,3%	47,134**
	donekle da	20,6%	33,3%	38,3%	
	sigurno da	7,0%	11,9%	16,1%	
Volontiranje u akcijama Ureda za ravnopravnost spolova Vlade RH	uopće ne	68,5%	55,8%	47,8%	27,106**
	donekle da	24,1%	32,8%	38,7%	
	sigurno da	6,3%	10,8%	12,8%	
Uključivanje u rad nevladinih udruga koje zastupaju ravnopravnost spolova	uopće ne	67,5%	54,6%	48,5%	32,491**
	donekle da	26,2%	32,6%	34,7%	
	sigurno da	4,5%	11,9%	16,1%	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

I varijabla obrazovanja pokazala se statistički značajnom kada se radi o spremnosti ispitanika/ca na sudjelovanje u aktivnostima usmjerenim na smanjivanje neravnopravnosti žena i muškaraca. Iz tablice 122 vidljivo je da se značajne statističke razlike u obrazovnim skupinama pokazuju kada je riječ o aktivnosti podučavanja o ravnopravnosti spolova, pri čemu na to „uopće“ nije spremna većina onih s osnovnom školom (56,6%), 32,9% ih je „donekle“ spremno, kao i 42,7% onih sa srednjom školom, a slično i onih s visokom školom od kojih je 39,4% na to „donekle“ spremno. Za raspravu o ravnopravnosti spolova na internetu većina od gotovo 2/3 ispitanika/ca s osnovnom školom „uopće“ nije spremna, kao ni većina od 54,2% onih sa srednjom školom. Za takav oblik angažmana zainteresirana je „donekle“ 1/3 onih sa srednjom školom, kao i nešto više (38,3%) onih s visokom. Potpisivanju peticije najviše i „najsigurnije“ su skloni ispitanici/ce s visokom školom. Takvih ima većina od 51,8%. Niže obrazovne razine ispitanika/ca u tom su smislu manje spremne i sigurne u pogledu takvog angažmana. Tek bi oko 45% onih sa srednjom školom bilo na to „sigurno“ spremno, kao i 32,2% onih s osnovnom školom. Premda je nešto više od 1/3 ispitanika/ca svih obrazovnih

kategorija „donekle“ spremna na tu vrstu angažmana, veći stupanj obrazovanja povećava šanse za njihovo angažiranje u popravljanju društvenog položaja žena putem potpisivanja peticija. Pisanju članaka u novinama, slično tome, „uopće“ nije sklona većina onih koji imaju osnovnu (71,7%) i srednju (54,3%) školu, kao i gotovo polovina onih s visokom školom, 47,8%. „Donekle“ spremnih sa srednjom školom za pisanje u novinama ima oko 1/3 ispitanika/ca, slično i onih s visokom školom (34,3%). Uključivanju u rad nevladinih udruga „uopće“ nije sklona većina onih s osnovnom (67,5%) i srednjom (54,6%) školom, dok je takvih s visokom školom 48,5%. Za volontiranje u akcijama Ureda za ravnopravnost spolova Vlade RH „nikakvu spremnost“ ne pokazuju oni s osnovnom školom (68,5%), većina ispitanika/ca sa srednjom školom (55,8%), ali i gotovo polovina onih s visokom školom (47,8%). Za sudjelovanje u mirnom prosvjedu na ulici „uopće“ nije spremna većina onih s nižom stručnom spremom (55,9%), dok je tako nespremnih 45% onih sa srednjom i 38,7% onih s visokom spremom. Najviše spremnih u nekom obliku takvog angažmana (donekle) ima 40,9% onih s visokom spremom te 35,6% onih sa srednjom. Iz rezultata, dakle, jasno proizlazi da spremnost na angažman oko poboljšanja položaja žena u društvu raste s povećanjem stupnja obrazovanja, premda različito s obzirom na konkretne oblike angažmana. Visoko obrazovani su se u tom smislu najspretnije izjasnili za oblike angažmana potpisivanjem peticija te podjednako za sudjelovanje u mirnom prosvjedu na ulici i podučavanje o ravnopravnosti spolova. Kada se uzmu u obzir zajedno oni koji su „sigurni“ u neke oblike angažmana i oni koji su za to „donekle“, dobivamo većinu visoko obrazovanih po svim kategorijama angažmana koji bi se angažirali za promjenu društvenog položaja žena.

Tablica 123. Postoci odgovora i razlike među sudionicima/ama različite dobi u spremnosti na sudjelovanje u aktivnostima usmjerenima na smanjivanje neravnopravnosti spolova

		15-29g.	30-44g.	45-59g.	60-89g.	hi-kvadrat
Potpisivanje peticije	uopće ne	12,8%	16,2%	17,6%	24,7%	23,758**
	donekle da	42,5%	35,2%	37,1%	36,3%	
	sigurno da	44,1%	48,6%	45,0%	38,5%	
Sudjelovanje u političkoj kampanji	uopće ne	56,6%	53,6%	52,8%	64,5%	25,173**
	donekle da	34,7%	35,4%	32,4%	22,7%	
	sigurno da	7,5%	10,4%	14,2%	11,9%	
Sudjelovanje u mirnom prosvjedu na ulici	uopće ne	45,3%	43,7%	38,7%	55,7%	33,401**
	donekle da	40,6%	36,5%	37,4%	26,9%	
	sigurno da	13,4%	19,5%	23,3%	16,3%	
Podučavanje o ravnopravnosti spolova	uopće ne	37,8%	37,6%	39,0%	51,5%	25,785**
	donekle da	44,4%	40,7%	39,6%	33,5%	
	sigurno da	16,9%	20,9%	19,2%	14,1%	
Pisanje članka ili pisma čitatelja u novinama	uopće ne	53,4%	48,6%	58,2%	66,2%	28,941**
	donekle da	31,9%	37,9%	29,9%	22,4%	
	sigurno da	12,2%	11,8%	2,1%	9,1%	
Pokretanje rasprave o ravnopravnosti spolova na internetskim forumima ili pisanje bloga o toj temi	uopće ne	46,3%	47,0%	59,7%	72,0%	73,983**
	donekle da	39,7%	39,8%	29,2%	17,5%	
	sigurno da	13,4%	13,2%	10,7%	9,4%	
Volontiranje u akcijama Ureda za ravnopravnost spolova Vlade RH	uopće ne	55,3%	48,9%	56,3%	67,3%	32,343**
	donekle da	34,1%	40,4%	30,8%	23,3%	
	sigurno da	9,7%	10,4%	11,9%	8,3%	
Uključivanje u rad nevladinih udruga koje zastupaju ravnopravnost spolova	uopće ne	53,4%	50,3%	53,5%	65,1%	29,733**
	donekle da	36,3%	38,7%	30,5%	23,5%	
	sigurno da	9,7%	10,2%	14,5%	10,0%	

** $p < 0,01$

Deskriptivna analiza podataka prema dobi sudionika (tablica 123) pokazala je da u svim kategorijama aktivnosti postoje statistički značajne razlike s obzirom na dobne skupine. Tako je vidljivo da „nimalo“ spremni za aktivnosti pokretanja rasprave o ravnopravnosti spolova na internetu nisu ispitanici/e najstarije životne dobi (od 60 do 89 godina), što je i razumljivo jer se takvi najmanje služe elektroničkim medijima, a imaju i neke druge životne prioritete. Također se većinom nespremnima pokazuju i oni između 45 i 59 godina, dok se mlađa populacija u značajnom i gotovo jednakom broju pokazuje „donekle“ spremnom na takvu vrstu angažmana. Takvih ima 39,7% onih do 29 godina i 39,8% onih od 30 do 44 godine. Za prosvjedovanje na ulici najviše iskazuju „spremnost“ najmlađe i srednje dobne skupine ispitanika/ca, dok to najviše odbacuju najstariji (55,7%). Najstariji većinom nisu skloni ni drugim vrstama angažmana oko smanjivanja neravnopravnosti spolova, zbog čega se i

vidi statistički značajna razlika među njima i onima mlađih dobnih skupina koji su donekle skloni pojedinim vrstama angažmana. Tako su, recimo, za volontiranje u akcijama Ureda za ravnopravnost spolova Vlade RH „donekle“ spremni (40,4%) ispitanici/e stari između 30 i 44 godine, a nešto manje i oni do 29 godina (34,1%). Čak su i nešto stariji (od 45 do 59 godina) prilično spremni na takav angažman, njih oko 1/3. Na uključivanje u rad nevladinih udruga koje zastupaju ravnopravnost spolova donekle su spremni ispitanici/e između 30 i 44 godine (38,7%) te oni do 30 godina (36,3%), tj. oni srednje životne dobi. Oko 1/3 onih koji imaju između 44 i 59 godina također je na to „donekle“ spremna, dok su najstariji ispitanici/e najmanje spremni. Slično prethodnom, i na pisanje članaka u novinama „donekle“ su najviše spremni oni ispitanici/e koji imaju između 30 i 44 godine (37,9%), dok su mlađi i stariji od njih „donekle“ na to spremni sa oko 1/3 ispitanika/ca. Najstariji su također na to najmanje spremni. Podučavanju o ravnopravnosti spolova „donekle“ je najviše spremna najmlađa kategorija ispitanika/ca i to njih 44,4%. Nešto manje od njih, ali još uvijek prilično zainteresirano za to, izjašnjavaju se u jednakom broju (oko 40%) grupe do sredine četrdesetih i do kraja pedesetih godina života, dok su najstariji ispitanici/e na to donekle spremni sa oko 1/3 njih. Spremnost za sudjelovanje u političkoj kampanji izražava podjednako 1/3 ispitanika/ca iz sve tri mlađe kategorije u odnosu na onu najstariju, koja je na to najmanje spremna. Potpisivanje peticije jedina je, pak, aktivnost koju su spremne podržati sve dobne skupine u najvećoj mjeri, počevši od onih u dobi od 30 do 40 godina (48,6%), onih neposredno mlađih i starijih dobnih skupina (oko 45%), kao i najstariji, 38,5%, premda u nešto manjem broju. Očito je, dakle, da su sve aktivnosti „donekle“, ali u najvećem broju, prihvatljive samo za mlađe kategorije ispitanika/ca. Za razliku od njih, jedina aktivnost u kojoj su spremne participirati sve dobne skupine kada je u pitanju angažman oko popravljanja društvenog položaja žena jest potpisivanje peticije.

Tablica 124. Postoci odgovora i razlike među sudionicima/ama iz sela i grada o spremnosti na sudjelovanje u aktivnostima usmjerenima na smanjivanje neravnopravnosti spolova

		uopće ne	donekle da	sigurno da	Hi-kvadrat
Potpisivanje peticije	Selo	21,9%	36,6%	41,5%	8,917*
	Grad	15,6%	38,5%	45,9%	

* $p < 0,05$

Kada se radi o razlikama u spremnosti na sudjelovanje u aktivnostima usmjerenim na smanjivanje neravnopravnosti spolova s obzirom na tip naselja (selo/grad) (tablica 124), samo se u angažmanu oko potpisivanja peticije pokazala manja statistički značajna razlika ($p < 0,05$) između ispitanika/ca iz grada odnosno sela. Tako su oni iz grada „sigurno“ i „donekle“ spremniji potpisati peticiju za smanjivanje neravnopravnosti spolova (84,4%), dok je ukupno spremnih („donekle“ i „sigurno“) na selu 78,1%. Stanovnici/e sela također izražavaju veću sigurnost u odbacivanje takvih prijedloga (21,9%) za razliku od onih iz grada koji bi to odbacili u manjem broju (15,6%).

Tablica 125. Postoci odgovora i razlike među sudionicima/ama iz različitih regija u spremnosti na sudjelovanje u aktivnostima usmjerenima na smanjivanje neravnopravnosti spolova

	Odgovor	Zgb	Sj.Hrv.	Slav.	Lika	Istra	Dalm.	hi-kvadrat
Potpisivanje peticije	uopće ne	7,4	16,4	28,9	12,5	28,7	19,9	80,199**
	donekle da	37,6	35,2	30,1	38,3	40,7	45,3	
	sigurno da	55,0	48,4	41,0	49,2	30,7	34,8	
Sudjelovanje u političkoj kampanji	uopće ne	52,5	52,5	66,9	52,1	69,1	55,6	32,656**
	donekle da	35,3	35,5	21,8	34,5	20,1	36,5	
	sigurno da	12,2	12,0	11,3	13,4	10,7	7,9	
Sudjelovanje u mirnom prosvjedu na ulici	uopće ne	33,7	42,3	57,6	50,0	54,7	49,8	57,787**
	donekle da	40,2	38,6	26,1	34,2	26,7	40,1	
	sigurno da	26,0	19,1	16,4	15,8	18,7	10,1	
Podučavanje o ravnopravnosti spolova	uopće ne	29,9	36,4	50,6	35,6	60,4	48,1	64,161**
	donekle da	47,2	43,8	35,4	46,6	21,5	38,3	
	sigurno da	23,0	19,8	13,9	17,8	18,1	13,5	
Pisanje članka ili pisma čitatelja u novinama	uopće ne	47,3	57,3	66,4	55,1	65,1	61,8	32,257**
	donekle da	39,5	33,3	22,6	33,1	23,5	30,2	
	sigurno da	13,2	9,4	11,1	11,9	11,4	8,0	
Pokretanje rasprave o ravnopravnosti spolova na internetskim forumima ili pisanje bloga o toj temi	uopće ne	47,0	54,1	64,4	54,2	69,3	58,4	32,416**
	donekle da	38,2	34,7	24,7	35,0	20,0	31,5	
	sigurno da	14,8	11,2	10,9	10,8	10,7	10,1	
Volontiranje u akcijama Ureda za ravnopravnost spolova Vlade RH	uopće ne	49,1	54,8	63,2	58,0	66,7	59,9	26,676**
	donekle da	39,3	35,7	25,9	26,9	26,7	32,2	
	sigurno da	11,6	9,5	10,9	15,1	6,7	7,9	
Uključivanje u rad nevladinih udruga koje zastupaju ravnopravnost spolova	uopće ne	46,7	53,5	63,1	49,6	68,5	61,0	35,903**
	donekle da	39,9	37,0	26,7	33,3	22,8	29,6	
	sigurno da	13,4	9,5	10,2	17,1	8,7	9,4	

** $p < 0,01$

U pogledu regionalnih razlika vidljive su statistički značajne razlike između pojedinih regija (tablica 125) i to na sljedeći način: kada se radi o potpisivanju peticije, građani i građanke svih hrvatskih regija većinom bi se u tom pogledu angažirali, i to barem „donekle“ ili sasvim „sigurno“. Takvih ima ukupno najviše 92% u regiji Zagreba, zatim 87,5% u Lici i Banovini, 83,6% u Sjevernoj Hrvatskoj, 80% u Dalmaciji te podjednako u Istri, Primorju i Gorskom kotaru (71,4%) te Slavoniji (71,1%). Sljedeći angažman na koji bi ispitanici/e također bili većinom spremni u nekim regijama jest podučavanje o ravnopravnosti spolova. Takvih ima ukupno („donekle“ i „sigurno“) spremnih najviše u regiji Zagreba (70,2%), Like i Banovine (64,4%), Sjeverne Hrvatske (63,6%) i Dalmacije (52,8%). Za angažman uključivanja u rad nevladinih udruga koje se bave ravnopravnošću spolova, kao i za pokretanje rasprava o ravnopravnosti spolova na internetu, najviše je zainteresiranih samo u regiji Zagreba i to podjednako –

53,3% za nevladine udruge, odnosno 53% za internet. U rad nevladinih udruga još bi se uključilo ukupno 50,4% stanovnika/ca Like i Banovine. Sličan interes za angažman u obliku volontiranja u Uredu za ravnopravnost spolova Vlade RH iskazan je u regiji Grada Zagreba sa 50,9% ispitanika/ca. U ostalim regijama značajniji interes za navedene oblike angažmana nije iskazan.

Zaključak

Aktivnosti koje su najviše birane kao varijante vlastitog angažmana radi poboljšanja društvenog položaja žena pokazale su se, prema odgovorima ispitanika/ca, sljedeće: potpisivanja peticije, što je izabralo ukupno 82% ispitanika/ca, zatim podučavanje o ravnopravnosti spolova, za što se izjasnilo ukupno 57,9% sudionika/ca istraživanja te spremnost za sudjelovanje u mirnom prosvjedu na ulici, što je kao opciju odabralo ukupno 53,6% ispitanika/ca koji su barem „donekle“ ili „sigurno“ za to pokazali interes. Pritom su žene iskazale veću spremnost za pojedine vrste angažmana nego muškarci, i to u svim kategorijama angažmana, a posebno u potpisivanju peticija i podučavanju o ravnopravnosti spolova. Ta spremnost na podučavanje o ravnopravnosti spolova, koju je iskazalo gotovo 2/3 žena, upućuje na očitu potrebu suzbijanja i mijenjanja određenih stereotipa i rodnih predrasuda koje su se s vremenom utemeljile i izgradile u procesu socijalizacije, odgoja i obrazovanja naraštaja. Statistički značajne razlike pokazale su se i u pogledu uključivanja u rad nevladinih udruga i volontiranja u Uredu za ravnopravnost spolova Vlade RH, pri čemu su u oba slučaja žene pokazale veću spremnost nego muškarci. Veća spremnost na angažman žena također govori o njihovoj većoj potrebi za vlastitim rodnim aktivizmom kako bi se promijenio društveno neravnan tretman žena u društvu.

Spremnost na angažman radi poboljšanja položaja žena u društvu s obzirom na obrazovne razlike pokazala je važnost kriterija stupnja naobrazbe za taj angažman. Visokoobrazovani su se u tom smislu najspremnije izjasnili po svim kategorijama angažmana za promjenu društvenog položaja žena, a osobito pomoću vlastitog angažiranja potpisivanjem peticija te podjednako pomoću sudjelovanja u mirnom protestu na ulici i poučavanja o ravnopravnosti spolova. Oni su, dakle, spremniji kako na simbolički angažman prosvjeda tako i na trajniji oblik angažmana kroz mehanizme obrazovanja, koje, naravno, onda imaju i trajniji društveni učinak. Kada se uzmu u obzir razlike prema dobi, pokazuje se da su sve aktivnosti „donekle“ i najčešće prihvatljive za sve mlađe kategorije ispitanika/ispitanica. Za razliku od mlađih, pak, najstariji su se spremni više angažirati jedino u obliku potpisivanja peticije za popravljanje društvenog položaja žena. To je razumljiv nalaz, jer starijoj generaciji građana/građanki, pretpostavljamo, različite druge brige treće životne dobi više zaokupljaju pažnju. Regionalne razlike također ukazuju na najviše spremnosti na angažman u potpisivanju peticija i to po svim regijama, dok u pogledu nekih drugih vrsta angažmana najviše odskoče regija Grada Zagreba, zatim Sjeverne Hrvatske, Like i Banovine te Dalmacije, čiji su građani/građanke također spremni poduzimati neke druge aktivnosti za poboljšanje društvenog položaja žena kao što su podučavanje o rodnoj neravnopravnosti, uključivanje u rad nevladinih udruga te volontiranje u Uredu za ravnopravnost spolova Vlade RH.

Prema tome, opći nalaz ovog istraživanja, bez obzira na nespremnost oko polovine populacijen nekakav oblik društvenog angažmana upogledu poboljšanja nezadovoljavajućeg društvenog položaja žena, ipak pokazuje određene oblike spremnosti i iskazanog interesa za konkretne oblike vlastitog angažmana koji bi mogao pridonijeti poboljšanju društvenog položaja žena. Same žene, kao i mlađa te obrazovana populacija, osobito zagrebačke regije, u tome je iskazala najviše interesa i spremnosti, a to je sigurno plodno tlo za razvijanje daljnjih oblika društvenih i političkih strategija radi promjene i poboljšanja rodno neravnopravnog položaja žena i muškaraca u hrvatskom društvu.

4. KOLIKO SU ŽENE U HRVATSKOJ RAVNOPRAVNE? ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Branislava Baranović i Smiljana Leinert Novosel

Istraživanja (ne)ravnopravnosti spolova u hrvatskom društvu tijekom posljednjih desetljeća izrazito su malobrojna. Uglavnom su bila rezultat zanimanja pojedinih istraživača, dominantno istraživačica, koje su tu temu željele proučiti kroz područje svog interesa. Istraživao se tako položaj žena u političkom odlučivanju, u obitelji, u sferi zaposlenosti, u znanosti i obrazovanju. U središtu proučavanja bila je (ne)ravnopravnost žena kao društvene grupe, na što su ukazivali kako statistički podaci tako i praksa društvenog života.

Pokazalo se da su tijekom prošlog stoljeća u tom pogledu učinjeni brojni pomaci, no pitanje spolne ravnopravnosti nije bilo riješeno čak ni kada je za to postojao društveni konsenzus. Istraživanja su pokazala da su u kontrastu s razdobljem koje je prethodilo socijalizmu, a u kojem su žene pravno, politički, ekonomski te u privatnom životu bile neravnopravne sa muškarcima, socijalizam s idejom o radikalnoj promjeni društvenog položaja žena utemeljenoj na ideji jednakosti i ravnopravnosti značio zaokret u tom pogledu, iako u okvirima autoritarnog sustava. U javnoj sferi donio je porast sudjelovanja žena u obrazovanju, zapošljavanju, u političkom odlučivanju, ponovno uz poznate nedostatke – slabije plaćena radna mjesta i minimum odlučivanja za žene. Privatna se sfera razvijala daleko od očiju javnosti što se padom tog sustava pokazalo kao podloga naglog pogoršanja položaja žena u društvu. Politički je sustav u takvim okolnostima kroz društvenu kontrolu i intervenciju djelovao u smjeru korigiranja uočenih odstupanja u praksi – u političkom odlučivanju, na vodećim pozicijama u zaposlenosti i ostalim društveno-političkim aktivnostima.

Taj raskorak između pravca društvenog razvitka i svakodnevne prakse javljao se kao konstanta u svim tadašnjim socijalističkim ali i razvijenim zapadnim demokracijama. Stoga su visoka očekivanja žena u Hrvatskoj vezana uz početak procesa demokratske tranzicije bila logična i razumljiva. "Prestrojavanje" od kontroliranog na kompetitivni sustav dovelo je međutim do neočekivanih neželjenih efekata. Pogoršanje se prvenstveno prepoznavalo kroz relativan porast broja žena među nezaposlenima, kroz duže čekanje na nov posao, zapošljavanje na nižim slabije plaćenim poslovima, otkazima vezanim uz trudnoću itd. Sve je to svjedočilo o pritajenim shvaćanjima prema kojem žene, posebno mlade, nisu poželjne kao djelatnice, a njihova nezaposlenost percipirana je kao manje važna od nezaposlenosti muškaraca. U takvim okolnostima, gotovo se kao "logična" pojavila i odsutnost žena s istaknutih pozicija političkog odlučivanja. Opis tih zbivanja svjedoči o procesu retradicionalizacije kojem je hrvatsko društvo u razdoblju rane tranzicije bilo izloženo, a koji se posebno snažno odrazio na promjenu društvenog položaja žena. Sa stajališta žena, sukob društvenih koncepata svodio se na izbor između ostanka kod kuće i rađanja većeg broja djece, a sve uz financijsku potporu države (status majke odgajateljice), ili zapošljavanja izvan doma, uz preraspodjelu uloga u obitelji između roditelja. Logičnim se pojavila i percepcija o pogoršanju položaja žena u odnosu na proteklo razdoblje.

S vremenom, zahvaljujući ustrajnosti dijela društva sklonijeg modernijim društvenim vrijednostima, civilnog sektora i utjecaja Europe na kreiranje politika ravnopravnosti spolova, Hrvatska se opredijelila za demokratski put rješavanja ravnopravnosti žena i muškaraca. Ipak, praksa i nadalje pokazuje odstupanje u odnosu na zacrtano, što samo potvrđuje da se problem ne može riješiti jednostavno i brzo. Dakle, i kod nas se pokazalo evidentnim da usprkos različitim ideologijama, pa čak i onima koje zagovaraju ravnopravnost bez obzira na spol, odnos prema ženama u društvu slijedi logiku koju je moguće prepoznati kao pokazatelj razvoja svijesti pojedinaca u pravcu pristajanja uz tradicionalne ili modernije društvene vrijednosti bez obzira na spomenuto formalno pristajanje. Nalazi upućuju i na činjenicu da do sada ni brojni politički čimbenici nisu u tom pogledu polučili zadovoljavajuće rezultate. Postaje očito da se, usprkos opredjeljenjima za smjer, promjene ne događaju u svim segmentima društva jednakim intenzitetom i brzinom.

Nije to nalaz specifičan samo za Hrvatsku kao zemlju kraćeg demokratskog iskustva – on je jednako tako prisutan u razvijenim zemljama duljeg demokratskog iskustva i parlamentarne tradicije, premda se, očekivano, radi o manjem intenzitetu raskoraka između opredjeljenja i prakse.

Takvo stanje, koje u Hrvatskoj traje već dvadesetak godina, upućuje na to da briga za ravnopravnost spolova ne može biti prepuštena spontanitetu nego, da na ovom stupnju društvenog razvoja intervencija u društveni proces u smislu osiguranja jednakih mogućnosti za žene znači *conditio sine qua non* u nastojanju postizanja spolne ravnopravnosti.

Istraživanje „Percepcija, iskustva i stavovi o rodnoj diskriminaciji u Republici Hrvatskoj“, provedeno u ljeto 2009. godine, predstavlja prvo cjelovito istraživanje na reprezentativnom uzorku građana/ki Hrvatske na tu temu. Njegovi su ciljevi bili odgovoriti na pitanje koliko građani prepoznaju diskriminaciju temeljenu na spolu, kako ju općenito percipiraju a kako po pojedinom području društvenog života, kakva su im iskustva u tom pogledu te kakve imaju stavove o odnosu žena i muškaraca u društvu. Zanimalo nas je i kako bi poboljšali stanje u pogledu ravnopravnosti spolova te koliko bi i sami željeli participirati u tim promjenama. Svojom strukturom u nekim segmentima istraživanje se nastavlja na ona ranija, vezana uz analizu položaja žena u politici, obitelji i na tržištu rada, provedena na drugačijim uzorcima, dok za područje obrazovanja ovime tek započinju sustavnija istraživanja percepcije, iskustava i stavova građana/ki o rodnoj neravnopravnosti u školskom sustavu. Pretpostavili smo da bi podaci ovog istraživanja mogli poslužiti kao nužna i korisna podloga kreiranja odgovarajuće javne politike – one o ravnopravnosti spolova, kao preduvjeta kvalitetnijih promjena u odnosu među spolovima u budućnosti.

Zašto istraživanje?

Žene čine oko 51% populacije Hrvatske, što je velik ljudski potencijal koji značajno pridonosi ekonomskom, političkom i kulturnom razvoju društva. Ostvarivanje rodne ravnopravnosti temeljna je pretpostavka razvoja individualnih potencijala žena, njihovog uključivanja u društveni život i participacije u društvenom razvoju. Ostvarivanje rodne ravnopravnosti također je važan aspekt ostvarivanja politike ljudskih prava koji svjedoči o liberalizaciji hrvatskoga društva. Stoga ne iznenađuje sve veći interes politike za problem ostvarivanja rodne ravnopravnosti i njezinog znanstvenog istraživanja, kojima se stvaraju pouzdane analitičke osnove za kreiranje i vođenje efikasne politike u ovom području.

Svrha je ovog istraživanja pružiti znanstveno utemeljene empirijske uvide u ostvarenost rodne ravnopravnosti u hrvatskom društvu kako bi se identificirali ključni i konkretni problemi te planirala optimalna politika njihova rješavanja na nacionalnoj razini. Istraživanje je bilo fokusirano na analizu ostvarivanja ravnopravnosti žena u četiri područja života relevantna za ostvarivanje ženskih prava i razvoj društva: obitelj, obrazovanje, tržište rada i politika. Pri tome smo nastojali ispitati sljedeće aspekte ili dimenzije rodne ravnopravnosti:

1. percepciju prisutnosti, odnosno ostvarenosti rodne (ne)ravnopravnosti žena u Hrvatskoj,
2. osobno iskustvo s rodnom diskriminacijom i sklonost diskriminiranju drugih na temelju spola,
3. stavove o jednakosti uloga muškaraca i žena općenito i u spomenutim životnim područjima,
4. interes za problem ravnopravnosti spolova te
5. sugestije za rješavanje rodne neravnopravnosti u hrvatskom društvu.

Glavne rezultate istraživanja prikazujemo na sljedećim stranicama.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Svijest o rodnoj (ne)ravnopravnosti žena i muškaraca u Hrvatskoj

Iako postoje razlike u mišljenjima o tome koliko je u Hrvatskoj ostvarena društvena ravnopravnost žena i muškaraca, ne može se poreći da su u tom pogledu ostvareni značajni pomaci. Pomaci su vidljivi i u poboljšanju programsko-normativnih i institucionalnih pretpostavki za angažman i rješavanje pitanja neravnopravnog statusa žena u društvu: Hrvatska je npr. potpisnica Konvencije UN-a o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena, donesen je Zakon o ravnopravnosti spolova, Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, osnovano je više nevladinih udruga za ženska prava, Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH, institut Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova itd. U tom kontekstu logično je postaviti pitanja o tome koliko su žene i muškarci u Hrvatskoj danas uistinu ravnopravni, postoji li pomak u ostvarivanju ženske ravnopravnosti posljednjih desetak godina, znaju li građani i građanke Hrvatske da postoji Zakon o ravnopravnosti spolova i jesu li uopće zainteresirani za pitanja rodne ravnopravnosti.

Kada je riječ o percepciji ostvarenosti ravnopravnosti žena u Hrvatskoj podaci našega istraživanja upućuju na to da prilično malo građana i građanki (18,3%) smatra da su žene i muškarci u hrvatskom društvu potpuno ravnopravni. Nalaz da više od polovine ispitanika/ca (57,7%) ne misli da su žene i muškarci u Hrvatskoj potpuno ravnopravni i da gotovo četvrtina ima o tome neutralan stav, upozorava da je neravnopravnost žena još uvijek značajan problem hrvatskog društva. No, činjenica da tek otprilike svaki peti ispitanik/ca smatra kako su žene i muškarci potpuno ravnopravni govori da su građani i građanke svjesni činjenice da su žene u Hrvatskoj još uvijek neravnopravno tretirane samo zbog njihovog spola. Također je važno istaknuti različit stupanj osviještenosti muškaraca i žena. Žene su svjesnije prisutnosti rodne neravnopravnosti u hrvatskom društvu. Slično se može reći za ispitanike/ce iz gradova, koji rjeđe nego ispitanici/ce koji žive na selu smatraju da je u hrvatskom društvu postignuta rodna ravnopravnost.

Žene nisu jedina društveno marginalizirana grupa. Osim zbog spola, pojedinci doživljavaju neravnopravan tretman zbog seksualne orijentacije, mjesta rođenja (selo), etničke pripadnosti, materijalnog statusa (siromaštvo), invalidnosti, dobi, naobrazbe i slično. Istraživanje pokazuje kako građani primjećuju da su spol i dob obilježja zbog kojih se često ljude neravnopravno tretira u hrvatskom društvu. No, istraživanje također pokazuje kako su svjesni da se ljude još neravnopravnije tretira zbog invalidnosti, seksualne orijentacije i siromaštva. Indikativno je da ne samo muškarci nego i mlađi ispitanici/ce (15-44 godine) češće nego žene i stariji ispitanici/ce (više od 45 godina) misle da je spol manji uzrok neravnopravnosti nego preostala spomenuta obilježja pojedinaca. Žene su, općenito uzevši, pokazale veću osjetljivost za društvenu neravnopravnost od muškaraca. Iako nalaz o razlikama u procjeni važnosti spomenutih uzroka neravnopravnog tretmana ljudi relativizira problem neravnopravnosti žena, ne bi ga trebalo shvatiti kao indikator koji upućuje na manju društvenu važnost rodne neravnopravnosti, posebice s obzirom na to da žene predstavljaju veliku društvenu grupu te na oblike i intenzitet rodne neravnopravnosti u pojedinim područjima društvenog života,

o čemu će biti riječi na idućim stranicama. Taj nalaz više indicira da je problem nejednake ravnopravnosti u hrvatskom društvu širi od problema rodne nejednakosti, da obuhvaća i brojne druge marginalizirane grupe.

Je li društveni položaj žena u Hrvatskoj danas bolji nego prije desetak godina? Sudeći prema odgovorima ispitanika/ca moglo bi se reći da većina građana/ki smatra kako danas ima manje diskriminacije po spolu nego tada (59% ispitanika/ca odgovorilo je da je društveni položaj žena danas bolji, a samo 10% da je lošiji). Dodatno ohrabruje nalaz da u toj procjeni nema velike razlike između žena i muškaraca što upućuje na zaključak da se pozitivni pomaci mogu dovesti u vezu s općim iskustvom smanjene rodne diskriminacije u društvu.

Pogledamo li međutim podatke o tome koliko su ispitanici svjesni da postoji Zakon o ravnopravnosti spolova i da je rodna diskriminacija zakonski kažnjiva, pokazuje se da tek svaki treći građanin/ka zna da je diskriminacija po spolu kažnjiva, a još manji broj (samo 12%) zna koji je zakoni zabranjuju i kažnjavaju. Zabrinjava što se među onima koji su manje svjesni kažnjivosti diskriminacije po spolu, uz slabije obrazovane, nalaze i mlađi ispitanici/ce. No, niska razina svijesti o kažnjivosti rodne diskriminacije općenito upozorava da ni žene nisu u tom pogledu dovoljno osviještene. Dodamo li tome podatak o slaboj zainteresiranosti za pitanja rodne ravnopravnosti (oko 55% ispitanika/ca nije zainteresirano za pitanja ravnopravnosti spolova), očito je da će politika ostvarivanja rodne ravnopravnosti morati znatnu pozornost posvetiti rodnom osvješćivanju i senzibiliziranju građana i građanki za rješavanje problema diskriminacije žena.

Rodna neravnopravnost i diskriminacija u obitelji

Dosadašnja su istraživanja upućivala na zaključak da su za uloge žena i muškaraca u obitelji prvenstveno odgovorni tip socijalizacije u mladosti te utjecaj medija. Analize su pokazale da su uloge žena i muškaraca u obitelji uglavnom bile tradicionalne i slične onima prethodnih generacija. Jedino su uočene promjene u činjenici da su se žene u većem broju zapošljavale izvan doma zbog čega su roditelji uglavnom zajednički donosili odluke glede obitelji i da su obiteljski život postupno morali modernije organizirati.

Ovo istraživanje pokazuje da ravnopravnost žena i muškaraca u obitelji još uvijek nije ostvarena. Potvrđen je raniji nalaz da u većini obitelji oba partnera ravnopravno sudjeluju u donošenju važnih odluka i upravljanju obiteljskim novcem, ali organizacija svakodnevnog života pokazuje kakav je stvarni položaj žena. Rezultati istraživanja također potvrđuju da briga oko djece još uvijek pretežno pripada ženama – to percipiraju čak oko tri četvrtine sudionika istraživanja. Ipak srednje i visoko obrazovani te mlađi ljudi jasnije uočavaju da briga oko djece ne bi trebala pripadati samo ženama, to više što su svjesni potrebe njihova napredovanja u poslu/karijeri. Potvrđen je i nalaz da su žene usprkos zaposlenosti glavna radna snaga u obitelji: žene u Hrvatskoj obavljaju većinu kućanskih poslova, neovisno o dobi i naobrazbi te tome žive li na selu ili u gradu. Proizlazi da zapošljavanje žena izvan doma nije donijelo očekivanu preraspodjelu uloga u obitelji. Takva praksa, koja u stvari svjedoči o tipu socijalizacije u obitelji, prepoznaje se i u nejednakom tretmanu sinova i kćeri. Zanimljivo je da su iskustva rodne diskriminacije veća u odnosu roditelja prema djeci, dakle u primarnoj

obitelji, nego kasnije u životu s odabranim partnerom. Očito, roditelji u odnosu s djecom „pokazuju“ svoje pravo, još uvijek prilično tradicionalno „lice“. Budući da je riječ o privatnoj sferi života, koja teško podliježe bilo kakvom utjecaju i kontroli, pretpostavka je da će se to mijenjati postupno, promjenom svijesti o ravnopravnosti spolova te stoga mnogo sporije nego u ostalim područjima života, gdje je intervencije i sankcije lakše primijeniti.

Zanimljivi su, premda očekivani, i nalazi koji sugeriraju vezu između više ili manje egalitarnih stavova o rodnoj ravnopravnosti i iskustva žena u pojedinim sredinama – rodna diskriminacija na štetu žena prisutnija je ondje gdje vladaju tradicionalniji nazori, a to je najčešće na selu, među najmanje obrazovanim osobama, starijima i u južnijim regijama Hrvatske. Ostaje otvoreno pitanje prepoznaju li žene i muškarci, osobito u tim sredinama, brigu žena za kućne poslove i djecu kao oblik njihove diskriminacije ili kao „normalno“ stanje?

Ljudi razmišljaju različito o reproduktivnim pravima žena, ovisno o tome imaju li moderniji ili tradicionalniji pogled na život. Dosadašnji su nalazi upućivali na visoku potporu ispitanika iz najvećih gradova Hrvatske mišljenju da bi žene trebale samostalno odlučivati o broju djece, bez obzira na spol ispitanika, dob, vjeru te članstvo u pojedinim političkim strankama. Konstatirana je i „spolna perspektiva“ u odgovorima zbog naglašenog ženskog interesa za tu temu.

Ispitivanje stavova o reproduktivnim pravima žena u ovom istraživanju potvrđuje višu, razvijeniju svijest i potrebu žena za modernijim pristupom vlastitim pravima i statusu, odlukama o reprodukciji kao i pristupima reproduktivnim tehnikama bez obzira na to radi li se o bračnim ili izvanbračnim zajednicama. Pritom su muškarci, s obzirom na reprezentativni uzorak koji obuhvaća i gradsko i seosko stanovništvo, pokazali veću sklonost zauzimanju konzervativnijih stajališta kada je riječ o reproduktivnim pravima žena nego prije. Općenito, manje obrazovani i oni iz ruralnih sredina pokazuju manje razumijevanja za žene, odnosno, imaju u tom pogledu konzervativnije stavove. Regije kao što su Sjeverna Hrvatska i Grad Zagreb pokazuju moderniju orijentaciju prema reproduktivnim ženskim pravima, lišenu dodatnih ograničenja i uvjeta vezanih uz bračni status.

Rodna neravnopravnost i diskriminacija u obrazovanju

Obrazovanje, posebice u školama, značajno je institucionalizirano socijalizacijsko sredstvo putem kojeg se rodna neravnopravnost i danas proizvodi i održava. Ono to čini na više načina: počevši od promicanja rodni stereotipa i diskriminacijskih modela rodni uloga putem obrazovnog diskursa i različitog odnosa nastavnika/ca prema učenicima i učenicama na nastavi i u svakodnevnoj komunikaciji u školi, pa do profesionalnog usmjeravanja učenika i učenika u škole i zanimanja koja se smatraju primjerenijima za žene odnosno muškarce. Rezultati istraživanja pokazuju da navedene značajke ima i obrazovanje u Hrvatskoj.

Kao i u većini zemalja, obrazovni sustav ne provodi rodnu neravnopravnost otvoreno. Upravo suprotno, škole su zakonski, tj. formalno jednako dostupne svima i, kako smo vidjeli, žene su jednako kao muškarci prisutne na svim obrazovnim razinama, osnovnoj, srednjoj i visokoj. Stoga ne iznenađuje nalaz našega istraživanja da većina ispitanika/ca smatra kako muškarci i žene u Hrvatskoj imaju jednake obrazovne šanse. Također, većina smatra da postoji

jednak tretman djevojaka i mladića pri vrednovanju školskog uspjeha. No, trećina ispitanika/ca smatra da je u školama spol još uvijek važan kriterij pri usmjeravanju učenika/ca prema pojedinim zanimanjima, a približno četvrtina ima o tome neutralno mišljenje. To je relevantan podatak koji svjedoči proizvodnju rodne nejednakosti u obrazovanju putem profesionalnog usmjeravanja učenika i učenica u različite škole i zanimanja na temelju spola, a dokaz je postojanje srednjih škola i fakulteta na kojima brojčano dominiraju muškarci odnosno žene. Kao što se i moglo očekivati, žene u većem broju nego muškarci primjećuju da je i danas u školama spol važan kriterij pri usmjeravanju učenika i učenica u različita zanimanja. Zanimljivo je da to mišljenje podjednako dijele ispitanici/ce iz većine regija. U tom pogledu jedino se izdvajaju Istra, Primorje i Gorski kotar, gdje se taj oblik rodnog diskriminiranja najrjeđe percipira.

Podaci o spremnosti ispitanika/ca da sami provode rodno diskriminiranje u obrazovanju također upućuju na elemente tradicionalne svijesti: npr. gotovo polovina ispitanika/ca bi prigodom odluke o upisu u srednju elektrotehničku školu prednost dala mladićima pred djevojkama iako imaju jednak broj bodova. Iako su muškarci skloniji diskriminirati djevojke pri upisu u srednju školu (52,5%), zabrinjava što je tome sklono i gotovo 40% žena što govori da bi znatan dio žena još uvijek diskriminirao druge žene pri izboru škole i zanimanja.

Istraživanje je pokazalo da većina ispitanika/ca ima egalitarne stavove o rodnoj ravnopravnosti u obrazovanju. Pritom velika većina (oko 80%) ima egalitaran stav kada je riječ o općenitim pitanjima rodne ravnopravnosti (npr. da djecu oba spola treba jednako poticati i podupirati u školovanju), ali ne i kada je riječ o konkretnim situacijama. Tako znatan broj ispitanika/ca smatra da muškarci trebaju ozbiljnije shvaćati svoje obrazovanje jer će jednog dana biti hranitelji obitelji, pa moraju biti uspješniji u stereotipno muškim predmetima (prirodoslovnim i tehničkim) jer su im potrebni u životu nego ženama (oko 30% ispitanika/ca ima pozitivan stav prema navedenim tvrdnjama i jednako toliko ih je neutralno). Slično je s prihvaćanjem promicanja stereotipne slike žena i muškaraca u nastavi. Čak 37% ispitanika/ca smatra kako je u redu da se u nastavi žene većinom prikazuje kao osjećajne i nježne, a muškarce kao poduzetne i hrabre osobe. Analize udžbenika književnosti pokazuju da to mišljenje odgovara dihotomiziranoj slici žene i muškarca koju promoviraju osnovnoškolski i gimnazijski udžbenici književnosti. Oba istraživanja potvrđuju važnost nastavnih programa, posebice udžbenika, u (re)produkciji tradicionalnih obrazaca rodne socijalizacije već u ranoj školskoj dobi i potrebu njihove rekonstrukcije.

Pokazalo se da svi ispitanici/ce ne podržavaju u jednakoj mjeri stavove o ravnopravnosti žena i muškaraca u obrazovanju. Žene, mlađi i obrazovaniji te ispitanici/ce iz urbanih sredina skloniji su egalitarnim stavovima. Treba istaknuti da žene, iako u usporedbi s muškarcima imaju egalitarnije stavove, također relativno znatno i same podržavaju promicanje tradicionalne slike žene putem obrazovanja te stereotipne izbore škola i zanimanja.

Nalaz da školsko obrazovanje u Hrvatskoj promovira rodno stereotipne izbore škola i stereotipne modele rodnih uloga ne iznenađuje i nije karakterističan za Hrvatsku. To se odnosi čak i na nalaz da takvo stanje u znatnom broju podržavaju i žene. Rodna istraživanja u području obrazovanja pokazuju da su spomenuti mehanizmi (re)produkcije rodnih neravnopravnosti u obrazovanju široko rasprostranjeni i opća karakteristika školskih

sustava u suvremenom društvu. Činjenica da obrazovni sustavi, pored rodno egalitarnih zakona, nacionalnih programa i angažmana sve većeg broja aktera na smanjivanju rodne diskriminacije, i dalje (re)produciraju rodnu neravnopravnost upozorava na dublje i složenije razloge takvog funkcioniranja škole. Oni dobrim dijelom proizlaze iz društvene funkcije i naravi škole, koja se kao socijalizacijska institucija temelji na dominantnim društvenim vrijednostima i odnosima moći u društvu, uvelike obilježenim dugogodišnjom dominacijom patrijarhalne tradicije. Razumljivo je stoga da i danas ljudi na općoj razini deklarativno prihvaćaju rodnu ravnopravnost, a u konkretnim su situacijama spremni diskriminirati osobu samo zbog spola. Kao što i nalazi našeg istraživanja potvrđuju, tradicionalna rodna svijest duboko je ukorijenjena u psihu i trebat će uložiti dodatne napore da se ona promijeni, i to ne samo kada je riječ o muškarcima, nego i o ženama, pa i mladima, koji također nisu posve imuni na rodne stereotipe.

Rodna neravnopravnost i diskriminacija na poslu/tržištu rada

Dosadašnji su nalazi vezani uz (ne)ravnopravnost žena u zapošljavanju upućivali na nešto drugačiji karakter odgovora nego kad se radilo o obitelji. Sfera zaposlenosti je zbog mogućnosti veće društvene kontrole već proteklih desetljeća pokazivala moderniju orijentaciju, naročito u pogledu općih stavova vezanih uz poželjnost žena kao zaposlenica. Analiza je ukazala na neke ključne momente poput određenog stupnja egalitarnosti stavova o ravnopravnosti spolova u sferi zaposlenosti, potrebe pružanja socijalne sigurnosti i osjećaja solidarnosti poslodavaca sa zaposlenicima bez obzira na spol.

Rezultati istraživanja pokazuju da usprkos modernijim shvaćanjima kad je riječ o zaposlenosti žena, ljudi i u tom području percipiraju nejednak tretman žena i muškaraca, naravno, na štetu žena. Probleme većinom prepoznaju kroz lakše zapošljavanje muškaraca, njihovo preferiranje na odgovornijim i bolje plaćenim mjestima, a s druge strane, potplaćenost žena, njihovo teže napredovanje, brojnije otkaze i seksualno uznemiravanje. Logično je da su u tom pogledu žene iskazale veću osjetljivost u odgovorima. Zanimljiv je nalaz da, osim žena, i stariji ispitanici pokazuju osjetljivost za te teme uz istodobno manje iskustava spolne neravnopravnosti. Moguće je da je to zato što su u svom radnom vijeku zbog društveno poželjnog ponašanja u prošlom sustavu vodili računa o ravnopravnijem tretmanu žena i muškaraca na poslu. Druga je pretpostavka da je porast kompetitivnosti u današnjim tržišnim uvjetima doveo u praksi do odstupanja od nekih ključnih društvenih vrijednosti, u ovom slučaju – ravnopravnosti spolova. Iskustva rodne neravnopravnosti na poslu nisu brojna – tek trećina ispitanika svjedočila je nekom obliku diskriminacije; dominantno ih prepoznaju i doživljavaju žene, osobe srednje dobi te više naobrazbe. Taj nalaz potvrđuje dosadašnje spoznaje o većoj osviještenosti o ravnopravnosti spolova osoba s visokim obrazovanjem. Takve osobe, logično, imaju egalitarnije stavove vezane uz ravnopravnost spolova na tržištu rada, a to vrijedi i za osobe iz Sjeverne Hrvatske i Grada Zagreba.

Rodna ravnopravnost i diskriminacija u politici

Brojna su istraživanja o ženama u politici proteklih godina svjedočila o interesu za to područje, posebice stoga što se raskorak između društvene opredijeljenosti za ravnopravnost spolova i prakse svakodnevnog života smatrao ozbiljnim pokazateljem neuspješnosti sustava. Željelo se odgovoriti na pitanje o razlozima neadekvatne participacije žena u političkom odlučivanju, posebice na najvišim razinama, motivacijama žena da se aktivno uključuju u politiku, odnosu političkih stranaka prema tom pitanju, karakteru politika za ravnopravnost spolova kao ishodišta za promjene. Dio nalaza svjetskih istraživanja potvrđen je i u Hrvatskoj, posebice onaj da je žena malo u politici ne zbog objektivne opterećenosti brojnim ulogama nego zbog predrasuda prema njima; da su za politiku izrazito zainteresirane, ali da se, kao i žene u svijetu, teško odlučuju za politički aktivizam.

Ovo istraživanje potvrđuje da ženska ravnopravnost u političkom odlučivanju još nije postignuta, ali stanje na višim razinama ispitanici/e ocjenjuju boljim od onoga na nižim razinama. Stoga ih više zadovoljava broj žena na visokim dužnostima (Hrvatski sabor i Vlada RH) nego na lokalnoj razini. Percepcija se pritom podudara sa stvarnim stanjem, koje upućuje na nalaz drugačiji od dosadašnjih – danas u Hrvatskoj zapažamo "obrnutu piramidu" ženske političke participacije, naime, imamo gotovo dvostruk više žena na najvišim razinama u odnosu na niže razine političkog odlučivanja. Vjerojatno stoga ispitanici i percipiraju stanje u tom području boljim nego prije deset godina, ali i, komparativno gledano, boljim od stanja u ostalim područjima života. Dojmu o ženama u politici osjetno pridonosi medijska prisutnost i utjecaj političarki, ali i društvena briga za ravnopravnost spolova ondje gdje se donose ključne političke odluke. Moguće je i to da ljudi manje percipiraju spolnu diskriminaciju ondje gdje postoji mogućnost društvene kontrole, gdje se ona lakše prepoznaje, za razliku od obiteljske sfere. Dominantan razlog ipak još nezadovoljavajućeg stanja leži u predrasadama prema ženama u politici na što ponajprije ukazuju mladi i stariji, a tek potom u ženinoj kumulaciji uloga u obitelji i poslu, što uočavaju oni srednje dobi. Uvođenje novih pogodnosti za zaposlene žene, socijaliziranje mladih u duhu ravnopravnosti spolova kroz obrazovanje te angažman nevladinih organizacija smatraju se najefikasnijim mjerama za porast broja žena u političkom odlučivanju. Na sličan način o tome razmišljaju u svim regijama Hrvatske. „Ženska perspektiva“, značajno različit intenzitet odgovora žena i muškaraca, premda podjednak redosljed, prisutna je u svim odgovorima. Iskustva diskriminacije po spolu u politici su rijetka, kao što je i nizak postotak aktivnih u političkom odlučivanju, a uglavnom se svode na postupanje političke stranke pri izboru u stranačka tijela ili sastavljanju kandidacijskih lista. Ispitanici/e svjedoče i o uvredljivim komentarima i osjećaju da ulažu veće napore u stranačke aktivnosti nego drugi članovi stranke. Ipak, ta su iskustva, komparativno, najrjeđa upravo u području politike. Ispitanici/e u manjoj mjeri podupiru općenitije stavove o ulozi žena i muškaraca u vođenju zajednice i kreiranju političke budućnosti, a u većoj mjeri pristaju uz specifične stavove vezane uz ravnopravnost djelovanja u političkoj stranci. Tu je veće pristajanje žena, obrazovanijih te osoba iz gradova. To znači da ženu koja je ušla u aktivni angažman, dakle, učinila za žene izniman korak, ljudi doživljavaju ravnopravnije.

Usporedba područja

Kako ispitanici vide ili percipiraju ostvarenost rodne ravnopravnosti u pojedinim područjima? U kojem je području, prema njihovom mišljenju, rodna ravnopravnost najviše ostvarena, a u kojem najmanje? Postoji li razlika u percepciji ostvarenosti ravnopravnosti žena i muškaraca u pojedinim područjima između ispitanika/ca obzirom na spol, dob, naobrazbu ili mjesto u kojem žive? To su neka od pitanja čiji odgovori pružaju sumaran uvid u rezultate istraživanja o percepciji rodne ravnopravnosti u obitelji, području rada, obrazovanju i politici.

Uspoređujući podatke za spomenuta područja zaključno se može reći da, prema mišljenju ispitanika/ca, najviše neravnopravnosti još uvijek ima u tradicionalnim uporištima rodne diskriminacije: području rada i obitelji. Slijede politika i obrazovanje. Treba istaknuti da ispitanici/ce smatraju kako rodne neravnopravnosti još uvijek ima u svim područjima, unatoč tome što procjenjuju da je tretman žena posljednjih desetak godina bolji. Dodatnu težinu ovom nalazu daje podatak da navedeno mišljenje podjednako dijele svi ispitanici/ce bez obzira na socio-demografska obilježja kao što su spol, dob, obrazovanost, mjesto i regija u kojoj žive.

Obitelj je područje u kojem su ispitanici/ce najčešće doživjeli neki oblik neravnopravnosti zbog spola, oko 20%, za razliku od područja rada i obrazovanja, u kojima je oko 10% ispitanika/ca bilo rodno diskriminirano te politike, gdje je broj ispitanika/ca s iskustvom diskriminacije najmanji, 1,3%.

Obitelj je također područje u kojem bi ispitanici/ce bili najspremniji provoditi rodnu diskriminaciju (56%); slijedi područje obrazovanja (sa 46% ispitanika/ca) te rada (38% ispitanika/ca) i konačno politike sa 33% ispitanika/ca koji bi bili spremni rodno diskriminirati druge. Zabrinjava nalaz da obitelj nije samo područje u kojem se diskriminacija najčešće doživljava nego i područje u kojem se i dalje može očekivati veća diskriminacija nego u drugima. Pritom su žene znatno češće nego muškarci izložene diskriminaciji u obitelji.

Kada usporedimo stavove ispitanika/ca o ravnopravnosti žena i muškaraca po pojedinim područjima, uočljiva su dva temeljna nalaza. Prvo, jasno se izdvajaju dva područja: područje rada, u kojem većina ispitanika podržava ravnopravnost žena i muškaraca i područje obrazovanja, u kojem su stavovi o rodnoj ravnopravnosti najmanje egalitarni. Drugo, sadržaj najčešće prihvaćenih tvrdnji koje opisuju stavove pokazuje da ispitanici u svim područjima društvenog života podržavaju ravnopravnost žena i muškaraca na općoj razini, tj. deklarativno. Podrška je znatno manja kada je riječ o konkretnim situacijama. Uz taj nalaz treba podsjetiti kako analize upozoravaju da ljudi mogu imati egalitarne stavove, a u konkretnim se situacijama ponašati drugačije, uključujući spremnost na diskriminiranje na temelju spola. To je ujedno upozorenje da problem rodnog osvješćivanja, osim opće razine, treba obuhvatiti i rodnu ravnopravnost u posve konkretnim situacijama.

Tko su osobe koje najčešće provode rodnu diskriminaciju? Kao što se moglo očekivati, naše je istraživanje samo potvrdilo da rodnu diskriminaciju najviše doživljavaju žene i da je provode osobe koje se nalaze na pozicijama koje im omogućuju utjecaj na ponašanje drugih ljudi. U obitelji su to roditelji, i to i otac i majka, u školi nastavnici i nastavnice, na poslu nadređeni muškarci. Žene također diskriminiraju bračni partneri i kolege na poslu.

Zaključno treba istaknuti da je obitelj najproblematičnije područje. Podaci pokazuju da je

to područje u kojem su ispitanici/ce najčešće percipirali neravnopravnost žena, ondje je najviše doživljaju i najspremniji su provoditi rodnu diskriminaciju. Očito je da će neravnopravnosti žena u tom području trebati posvetiti osobitu pozornost, naročito pri planiranju akcijskih programa.

MJERE I SPREMNOST ZA SUDJELOVANJE U AKTIVNOSTIMA ZA POBOLJŠANJE POLOŽAJA ŽENA U DRUŠTVU

Uspješnost aktivnosti za poboljšanje položaja žena u društvu uvelike ovisi o načinu na koji osobe reagiraju kada su izložene diskriminaciji ili kada vide da se koga neravnopravno tretira zbog spola, o tome kako procjenjuju mjere koje bi ženama mogle poboljšati status u društvu te o tome koliko su same žene spremne sudjelovati u aktivnostima kojima se nastoji smanjiti neravnopravnost žena u društvu.

Reakcija na diskriminaciju

Sudeći prema podacima, većina ispitanika/ca bila bi pasivna bilo da dožive ili da svjedoče diskriminaciji na temelju spola. Valja istaknuti da su žene pritom čak pasivnije (oko 40% ne bi poduzelo ništa kada bi osobno bile izložene diskriminaciji; na isti način ponašalo bi se 29% muškaraca). Ne ohrabruje ni podatak da se i u rijetkim slučajevima kada se traži pomoć, to najčešće svodi na podršku i utjehu bliskih osoba: partnera, prijatelja i slično. Zabrinjavajuće je da ispitanici/ce rijetko odabiru izravno suprotstavljanje osobi koja diskriminira i da se rijetko odlučuju na službene prijave. Moglo bi se zaključiti da ljudi ne računaju na podršku okoline pri suprotstavljanju rodnoj diskriminaciji, kao i da nemaju iskustvo efikasnog rješavanja službenih prijava. Ipak ohrabruje podatak da se službene institucije poput Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova ili Ureda za ravnopravnost spolova Vlade RH prepoznaju kao mjesto za prijavu diskriminacije na temelju spola.

Mjere za poboljšanje položaja žena u društvu

Usklađivanje poslovnog i obiteljskog života žena, posebice u svjetlu najnovijih nalaza koji potvrđuju da se njihova uloga u obitelji tek neznatno promijenila, ostaje ključnim problemom spolne ravnopravnosti u 21. stoljeću. Europske politike ravnopravnosti spolova već desetljeće rade na kreiranju mjera koje bi tome pomogle, ali za sada prokušanih i univerzalnih recepata nema. I neka od naših istraživanja pokušala su dati doprinos zanimajući se kako poslodavci i poslodavke vide žene kao zaposlenice, smatraju li ih jednako poželjnim na tržištu rada te koje bi mjere u tom smislu podržali.

I najnoviji podaci iz ovog istraživanja svjedoče da ljudi prvenstveno konkretne mjere smatraju najefikasnijima za promjenu položaja žena u društvu, odnosno stavljaju ih na vrh prioriteta. Riječ je o otvaranju jaslica i vrtića u radnim organizacijama, što ukazuje na ključni problem čuvanja djece dok je majka na poslu. Očekivano, veću podršku iskazuju žene nego

muškarci, osobe srednjeg visokog obrazovanja kao i osobe iz gradova u odnosu na one sa sela. Ispitanici/e iz svih regija prepoznali su tu mjeru kao najefikasniju. Istina, ona nije originalna, dapače, prisutna je i u svijetu i kod nas već desetljećima, no za sada očito nema alternative i na njoj treba sustavno raditi.

Strože kažnjavanje neravnopravnog postupanja na temelju spola kao druga poželjna mjera svjedoči o raskoraku između opredjeljenja za ravnopravnost spolova u društvu i postojeće zakonske regulative te prakse svakodnevnog života. Taj je raskorak prisutan čak i u razvijenim europskim zemljama, ali daleko slabijeg intenziteta nego u onima manje razvijenim. Kod nas ga više registriraju žene, visoko obrazovani, ljudi iz gradova. Ipak, treba ukazati na razlike u praćenju provedbe politike i potrebi sankcioniranja onih koji odstupaju od dogovorenog, što ispitanici vide izrazito važnim i efikasnim. Kao treća poželjna mjera percipira se aktivan pristup i veće poštovanje ravnopravnosti spolova tijekom obrazovanja, što ponovno preferiraju žene i visokoobrazovani stanovnici gradova. To svjedoči kako ljudi ne misle da će se promjene dogoditi same od sebe. Također, to je u skladu s brojnim preporukama koje proizlaze iz europske politike ravnopravnosti spolova, a govore o važnosti socijalizacije mladih i kroz obrazovni proces.

Osvješćivanje uloge medija u kreiranju društvene svijesti u pogledu ravnopravnosti spolova sukladno je nalazima ranijih istraživanja, koja su isticala ulogu socijalizacije djece u obitelji te djelovanje medija. Tu mjeru ponovno više podržavaju žene, obrazovani i stanovnici gradova. Peta mjera usmjerena je obrazovanju poslodavaca o ravnopravnosti spolova za što se zalaže više žena, obrazovanih te gradskog stanovništva. To potvrđuje da nastojanje za promjenom društvene svijesti treba i konkretizirati vezano uz područje zaposlenosti zbog neravnopravnog odnosa poslodavaca prema ženama. Moguće je i poželjno to organizirati kroz oblike cjeloživotnog učenja i podsjećanja na rodnu osjetljivost.

Interesantno je da su ispitanici u manjoj mjeri istaknuli podjelu radnog mjesta između dviju osoba kao dobrodošlu za zaposlene žene premda su raniji nalazi ukazivali upravo na tu mjeru kao dobrodošlu za mlađe žene. Kako su ta istraživanja bila prvenstveno usmjerena na stavove poslodavaca, razlika se može protumačiti boljim poznavanjem situacije nego kad je riječ o općem uzorku ispitanika kao u ovom našem slučaju. Ipak, pokazalo se da ispitanici u nekim regijama Hrvatske na to ne gledaju jednako.

Isti je slučaj s kliznim radnim vremenom, koje više podržavaju visokoobrazovani nego oni srednjeg obrazovanja, što govori o tome da obrazovanije osobe rade na poslovima koji omogućuju takav tip organizacije posla, da više o tome znaju, dok je to na razini srednje spreme dosta rijetko moguće ostvariti.

Nalazi vezani uz pojedine regije u Hrvatskoj govore o dominantnom slaganju s predloženim mjerama poželjnim za poboljšanje položaja žena uz određene razlike: Zagreb i Sjeverna Hrvatska odgovaraju identično i pristaju uz potrebu izgradnje jaslica i vrtića u radnim organizacijama, strože kažnjavanje prekršitelja, poštovanje ravnopravnosti spolova kroz obrazovanje, utjecaj medija na promjenu društvene svijesti. Slično odgovaraju u Slavoniji i Lici i Banovini, gdje podržavaju taj redosljed, no nakon toga veći interes iskazuju za mjeru vezanu uz obrazovanje poslodavaca i zaposlenika o ravnopravnosti spolova nego prve dvije

regije. U Istri, Primorju i Gorskom kotaru te Dalmaciji visoko mjesto pripada uključivanju očeva u roditeljski dopust. Takvi podaci govore o dominantnom, tradicionalnom modelu u kojemu je briga za djecu isključivo majčina zadaća. Zaposlene žene u uključivanju očeva u roditeljski dopust ne vide samo konkretnu pomoć nego i željenu promjenu svijesti o ravnopravnosti spolova. Proizlazi da bi uz mjere koje zajednički podržavaju sve regije u Hrvatskoj bilo optimalno u pojedinim regijama naglasak staviti na mjere za koje je iskazan poseban interes kroz ovo istraživanje.

Spremnost na sudjelovanje u aktivnostima za poboljšanje položaja žena

Odgovori na pitanje o spremnosti ispitanika/ca na sudjelovanje u aktivnostima kojima se nastoji smanjiti neravnopravnost spolova pokazuju da oko polovina (42% do 58%) uopće nije spremna sudjelovati u aktivnostima za poboljšanje položaja žena. Za planiranje politike i mjera aktivnosti na smanjenju neravnopravnosti spolova važan je podatak da su ispitanici/ce najmanje spremni uključiti se u aktivnosti koje impliciraju zahtjevniji angažman kao što je pisanje novinskih članaka (58% ispitanika/ca), zatim sudjelovanje u političkoj kampanji i volontiranje u akcijama Ureda za ravnopravnost spolova (57,5 %) te pokretanje rasprave na internetu (56,7%). Indikativno je da relativno velik broj ispitanika/ca uopće nije spreman sudjelovati ni u mirnom političkom prosvjedu na ulici (46,4%). Ispitanici/e su najspremniji sudjelovati u aktivnostima potpisivanja peticije i to u značajnom broju, ukupno 82%. Premda za druge oblike angažmana nije zabilježena značajnija spremnost, ipak bi oko 40% ispitanika/ca bilo spremno angažirati se u podučavanju o ravnopravnosti spolova, nešto manje u mirnim prosvjedima na ulici, a oko 1/3 njih u sljedećim aktivnostima: radu nevladinih udruga za ravnopravnost spolova, volontiranju u akcijama Ureda za ravnopravnost spolova Vlade RH i pokretanju rasprava o temama rodne ravnopravnosti na internetskim forumima ili blogovima.

Premda zainteresiranost za angažman na poboljšanju položaja žena nije osobito istaknuta, ipak postoji izražen interes za pojedine konkretne aktivnosti, za koji se očekuje da će se, paralelno s razvojem opće demokratske kulture, i dalje razvijati.

Očekivano, žene su spremnije nego muškarci sudjelovati u pojedinim oblicima aktivnosti. Značajnije razlike javljaju se u aktivnostima kao što su potpisivanje peticije, volontiranje u Uredu za ravnopravnost spolova te u nevladinim udrugama. Spremnost za angažman također je povezana s obrazovanjem ispitanika/ca. Obrazovaniji ispitanici/ce spremniji su na angažman od manje obrazovanih u gotovo svim aktivnostima. Rezultati istraživanja jasno pokazuju da spremnost na uključivanje u aktivnosti raste sa stupnjem obrazovanja. Slično je i s dobi ispitanika/ca. Mlađi ispitanici/ce spremniji su sudjelovati u svim spomenutim aktivnostima nego stariji. Suprotno našem očekivanju da će ispitanici/ce iz gradova biti spremniji na angažman od ispitanika/ca iz sela, istraživanje pokazuje da se razlika pojavila samo kod potpisivanja peticije, pri čemu su ispitanici/ce iz grada nešto spremniji od ispitanika/ca koji žive na selu sudjelovati u toj aktivnosti. Kada je riječ o regijama, izdvaja se Grad Zagreb, čiji su građani/ke pokazali veću spremnost za angažman radi smanjivanja neravnopravnosti spolova od građana/ki iz ostalih regija Hrvatske.

Za institucije koje kreiraju i provode politiku ostvarivanja jednakopravnosti spolova u hrvatskom društvu važno je zaključno reći da pri tome najviše mogu računati na angažman žena, mlađih i obrazovanih građana/ki te građana/ki koji žive u Zagrebu. Pri tome također treba imati u vidu da, gledajući u cjelini, velik broj ispitanika/ca uopće nije spreman na angažman u aktivnostima kojima se nastoji poboljšati ravnopravnost spolova u Hrvatskoj.

PREPORUKE ZA SMANJIVANJE NERAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA U HRVATSKOM DRUŠTVU

Rezultati istraživanja pokazali su da je, prema mišljenju ispitanika/ca, u Hrvatskoj ostvaren napredak u poboljšanju ravnopravnosti spolova. Rezultati su međutim pokazali i to da velik broj ispitanika/ca procjenjuje kako u Hrvatskoj, unatoč napretku u poboljšanju ravnopravnosti spolova, žene i muškarci nisu potpuno ravnopravni. U tom je pogledu najproblematičnije stanje u obitelji, zatim slijede područje rada i obrazovanje te politike.

Gledajući sa stajališta kreiranja i provedbe politike rodne ravnopravnosti, važan je nalaz da su građani i građanke Hrvatske svjesni činjenice da muškarci i žene u Hrvatskoj još uvijek nisu u potpunosti ravnopravni. No, analiza stavova o rodnoj ravnopravnosti govori da građani i građanke imaju razvijeniju rodnu svijest kada je riječ o općim pitanjima rodne ravnopravnosti nego kada je riječ o pravima žena i muškaraca u konkretnim situacijama. Činjenica da građani/ke rodnu ravnopravnost podržavaju na općoj razini, tj. deklarativno, a manje u konkretnim životnim situacijama upućuje na to da pri kreiranju politike i konkretnih mjera ostvarivanja rodne ravnopravnosti značajnu pozornost trebati i dalje usmjeravati na rodno osvješćivanje. Školsko obrazovanje predstavlja moćno socijalizacijsko sredstvo koje može značajno pridonijeti odgajanju i obrazovanju djece od malih nogu za rodnu ravnopravnost. Istraživanje međutim pokazuje da hrvatsko školstvo u tom pogledu ima znatne poteškoće jer još uvijek promovira stereotipne socijalizacijske modele rodnih uloga i izbora škola i zanimanja, pri čemu važnu ulogu imaju nastavni programi i udžbenici, ali i nastavnici/e, koji imaju različit odnos prema učenicama i učenicima. To upućuje na potrebu promjena u obrazovnoj politici radi rekonstrukcije sadašnjeg nacionalnog kurikula, posebice udžbenika, kako bi se dosljednije primjenila načela rodne ravnopravnosti. S obzirom na nedovoljnu osposobljenost nastavnika/ca za izvođenje rodno osjetljive nastave i nedovoljnu zastupljenost rodne problematike u kurikulumima nastavničkih fakulteta također će biti potrebno izraditi prijedloge i mjere za uvođenje rodnog obrazovanja tijekom inicijalnog obrazovanja učitelja/ica i nastavnika/ca na nastavničkim fakultetima te stručnog usavršavanja učitelja/ica i nastavnika/ca zaposlenih u školama. Kako je istraživanje posebno apostrofiralo problem neravnopravnosti žena i muškaraca i prisutnost tradicionalnih rodni stavova u obitelji, a zatim i u sferi rada, bit će potrebno razviti programe rodnog osvješćivanja i u tim područjima, gdje značajnu ulogu, osim vladinih institucija, mogu imati mediji i nevladine uloge.

Pri izradi prijedloga i mjera poboljšanja ravnopravnosti žena i muškaraca važno je imati u vidu i mjere koje predlažu ispitanici/ce. Najpoželjnije mjere kojima se, prema mišljenju ispitanika/ca, ženama može olakšati usklađivanje poslovnog i obiteljskog života te poboljšati

njihov položaj u društvu su: 1. otvaranje jaslica i vrtića u radnim organizacijama, 2. strože kažnjavanje neravnopravnog postupanja na temelju spola, 3. veće poštivanje ravnopravnosti tijekom obrazovanja, 4. osvještavanje javnosti putem medija (TV, novine, radio), uključujući organiziranje medijskih kampanja o ravnopravnosti spolova te 5. obrazovanje poslodavaca i zaposlenika o ravnopravnosti spolova. Kada je riječ o kreiranju mjera za poboljšanje položaja žena u društvu, važno je voditi računa o tome da se one ne svedu na mjere kojima se ženama pomaže lakše uskladiti obiteljske obaveze s poslovnim obavezama, a da se pri tome ne predlažu mjere kojima se mijenja uloga žene u obitelji i društvu. Ako se o tome ne povede računa, postoji opasnost da se predložene mjere svedu na olakšice kojima se samo petrificira postojeći položaj žene u obitelji i društvu.

Istraživanje je također upozorio na problem nedovoljnog interesa građana/ki za pitanja rodne ravnopravnosti i njihove spremnosti da se angažiraju u aktivnostima kojih je cilj poboljšanje ravnopravnosti žena. To upućuje na potrebu senzibiliziranja i motiviranja građana/ki za rješavanje problema rodne ravnopravnosti, pri čemu važnu ulogu može imati razvijanje raznolikih i za pojedine ciljane skupine građan/ki atraktivnih programa aktivnosti.

I konačno, istraživanje je pokazalo da rodna neravnopravnost ne pogađa sve građane/ke na isti način niti je jednako rasprostranjena u svim krajevima Hrvatske. Raznolikost u percepciji, iskustvu i stavovima o rodnoj ravnopravnosti ovisno o socio-demografskim karakteristikama ispitanika/ca pokazuje da će se politika ostvarivanja ravnopravnosti morati konkretizirati i usmjeriti na pojedine ciljane skupine. U tom kontekstu veću će pozornost trebati posvetiti skupinama koje imaju izraženije tradicionalnije stavove i slabiji interes za rješavanje problema ženske ravnopravnosti u društvu kao što su npr. muškarci, manje obrazovani te seosko stanovništvo. Posebnu pozornost trebat će posvetiti mladima, ne samo stoga što imaju manje iskustvo diskriminacije na temelju spola nego i zato što o njima ovisi ostvarenost rodne ravnopravnosti u budućnosti.

5. LITERATURA

- Ajduković, M. (2001). *Utjecaj zlostavljanja i zanemarivanja u obitelji na psihosocijalni razvoj djece*. Zagreb: Dijete i društvo.
- Amato, P. R. i Booth, A. (1995). Changes in gender role attitudes and perceived marital quality, *American Sociological Review*, 60, 58-66.
- Amnesty International (1997). *Female Genital Mutilation: Human Rights Information Packet*.
- Aračić, P., Nikodem, K. i Džinić, I. (2009). Važnost braka i obitelji u hrvatskom društvu. Analiza osnovnih pokazatelja u razdoblju od 1999. do 2008. godine, *Bogoslovska smotra*, 70(2), 291-311.
- Archer, L. i Lloyd, B. (2002). *Sex and gender*. Cambridge University Press.
- Annot, M. (2006). Gender voices in the classroom, u C. Skelton, B. Francis i L. Smulyan (ur.), *The Sage Handbook on Gender and Education* (str. 407-422). London: Sage.
- Annot, M., David, M. i Weiner, G. (2001). *Closing the Gender Gap: postwar education and social change*. Blackwell Publishers.
- Aronson, E., Wilson, T. D. i Akert, R. M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.
- Avelini Holjevac, I. i Prijić-Samaržija, S. (2007). *Žene u znanosti*, Preuzeto sa: http://www.ured-ravnopravnost.hr/site/preuzimanje/dokumenti/nac_strat/istrazivanja/zene_u_znanosti.pdf
- Avelini Holjevac, I. i Galičić, V. (2005). Žene u poduzetništvu. *Kruh i ruže*, 26, Zagreb: Ženska infoteka.
- Baker, P. M. (1984). Age differences and age changes in the division of labor by sex: Reanalysis of White and Brinkerhoff, *Social Forces*, 62, 808-814.
- Baloban, J. i Črpić, G. (2005). Brak – institucija od koje se očekuje, a u koju se ne ulaže. Brak u napetosti između ideala i zbilje, u J. Baloban (ur.) *U potrazi za identitetom* (str. 115-144). Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- Bandura, A. (1965). Influence of models' reinforcement contingencies on the acquisition of imitative responses. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1, 589-595.
- Bandura, A. (1989). Social cognitive theory, u R. Vasta (ur.), *Annals of Child Development* (sv. 6), Six theories of child development (str. 1-60). Greenwich, CT: JAI Press.
- Baranović, B. (2000). *„Slika“ žene u udžbenicima*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Baranović, B. (2000). *„Slika“ žena u udžbenicima književnosti*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Baranović, B., Jugović, I. i Doolan, K. (2008). *Kojega su roda čitanke iz književnosti?* Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Centar za istraživanje i razvoj obrazovanja.
- Barr, N. (1993). *The Economics of the Welfare State*. London: Weidenfeld and Nicholson.

- Baumrind, D. (1989). Rearing competent children, W. Damon (ur.), *Child development today and tomorrow* (str. 349-378). San Francisco: Jossey-Bass.
- Baxter, J. (1992). Power attitudes and time: The domestic division of labour. *Journal of Comparative Family Studies*, 13(2), 165-170.
- Beavers, R. (1982). Healthy, midrange, and severely dysfunctional families, u F. Walsh (ur.), *Normal family processes* (str. 45-66). New York: Guilford.
- Bem, S. (1981). Gender schema theory: A cognitive account of sex typing. *Psychological Review*, 88, 354-364.
- Benin, M. H. i Agostinelli, J. (1988). Husbands' and wives' satisfaction with the division of labor. *Journal of Marriage and the Family*, 50, 349-361.
- Benson, D. J. i Thomson, G. E. (1982). Sexual harassment on a university campus: The confluence of authority relations, sexual interest, and gender stratification. *Social Problems*, 29, 236-251.
- Benson, P. L. i Vincent, S. (1980). Development and validation of the Sexist Attitudes toward Women Scale (SATWS). *Psychology of Women Quarterly*, 5, 276-291.
- Berk, R. A. i Fernstermaker, S. (1979). *Labor and leisure at home*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Biernat, M. i Wortman, C. B. (1991). Sharing home responsibilities between professionally employed women and their husbands. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60, 844-860.
- Blackmore, J. (2001). Achieving more in education but earning less in work: girls, boys and gender equality in schooling. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, (22)1, 123-129.
- Blair, S. L. i Johnson, M. P. (1992). Wives' perceptions of the fairness of the division of household labor: The intersection of housework and ideology. *Journal of Marriage and the Family*, 54, 570-581.
- Block, J. H. (1978). Another look at sex differences in the socialization behaviors of mothers and daughters, u J. Sherman i F. Denmark (ur.), *Psychology of women: Future directions of research* (str. 29-87). New York: Psychological Dimensions.
- Borić, R. (ur.) (2007). *Pojmovnik rodne terminologije prema standardima Europske unije*. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH.
- Brajdić, M. (2000). Ispitivanje javnog mnijenja o informiranosti stanovništva o problemima, potrebama i položaju žena povezanim sa zapošljavanjem, sferom rada i ekonomskim položajem žena, u *Žene i rad*. Zagreb: B.a.B.e.
- Burley, K. A. (1995). Family variables as mediators of the relationship between work-family conflict and marital adjustment among dual-career men and women. *Journal of Social Psychology*, 135, 483-499.
- Butler, J. (2000). *Nevolje s rodom*. Zagreb: Ženska infoteka.

- Calhoun, C., Light, D. i Keller, S. (1994). *Sociology*. McGraw-Hill, Inc.
- Cappuccini, G. i Cochrane, R. (2000). Life with the first baby: Women's satisfaction with the division of roles. *Journal of Reproductive & Infant Psychology*, 18(3), 189-202.
- Carlson, B. E. (1984). The father's contribution to childcare: Effects on children's perceptions of parental roles. *American Journal of Orthopsychiatry*, 54, 123-136.
- Cascardi, M. i Avery-Leaf, S. (2000). *Violence against women: Synthesis of research for secondary school officials*, U.S. Department of Justice.
- Cassirer, N. i Reskin, B. (2000). High Hopes. *Work & Occupations*, 27(4):438.
- Castells, M. (2000). Transformacija rada i zaposlenosti: radnici u mreži, nezaposleni i povremeno zaposleni, u *Uspón umreženog društva* (str. 232-356). Zagreb: Golden marketing.
- Castells, M. (2002). *Moć identiteta*. Zagreb: Golden marketing.
- Centar za ženske studije. *Žene u hrvatskoj politici. Sažetak rezultata istraživanja 2007* (2008). Zagreb
- Chant, S. (2003). *Female Household Headship and the Feminisation of Poverty: Facts, Fictions and Forward Strategies*. London School of Economics. Gender Institute. Issue 9, May.
- Childs, S. i Withey, J. (2004). Women Representatives Acting for Women: Sex and the Signing of Early Day Motions in the 1997. British Parliament. *Political Studies*, 52, 552- 564.
- Cifrić, I. i Marinović Jerolimov, D. (2007). Pobačaj kao bioetički izazov. *Sociologija i prostor*, 45(3-4):247-268.
- Cohen, M. (1996). Is there a space for the achieving girl? u Murphy, P. (ur.), *Equality in the classroom: towards effective pedagogy for girls and boys*, London: Falmer.
- Coleman, V. E. (1994). Lesbian battering: The relationship between personality and the perpetuation of violence, *Violence and Victims*, 9(2), 139-152.
- Coltrane, S. (1996). *Family man: Fatherhood, housework and gender equity*. Oxford: Oxford University Press.
- Coltrane, S. (2000). Research on household labor: Modeling and measuring the social embeddedness of routine family work. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1208-1233.
- Columbia Electronic Encyclopedia (2009). 6. izd. (str. 1-2). Columbia University Press. Preuzeto 1. listopada 2009. sa <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&jid=IXB&lang=hr&site=ehost-live>
- Crompton, R. i Brockmann, M. (2006). Class, gender and work-life articulation, u D. Perrons, C. Fagan, L. McDowell, K. Ray, K. Ward (ur.), *Gender Divisions and Working time in the New Economy. Changing Patterns of Work, Care and Public Policy in Europe and North America* (str.103-123). Cheltenham and Northampton: Edward Elgar Publishing.
- Crompton, R., Brockmann, M. i Lyonette, C. (2005). Attitudes, women's employment and the domestic division of labour: a cross-national analysis in two waves. *Work, employment and society*, 19, 213-233.

- Crouter, A. C., Perry-Jenkins, M., Huston, T. L. i McHale, S. M. (1987). Processes underlying father involvement in dual-earner and single-earner families. *Developmental Psychology*, 23, 431-440.
- Črpić, G. i Zrinščak, S. (2005). Između identiteta i svakodnevnog života, u J. Baloban (ur.), *U potrazi za identitetom* (str. 45-85). Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- Črpić, G., Biščan, Ž. i Aračić, P. (2005). Nove (i stare) uloge žena i muškaraca u suvremenoj Europi, u J. Baloban (ur.), *U potrazi za identitetom* (str. 207-231). Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- Čudina-Obradović, M. i Obradović J. (2000) Obitelj i zaposlenost izvan kuće. Međusobno ometanje i/ili pomaganje. *Revija za socijalnu politiku*, 2, 131-162.
- Čudina-Obradović, M. i Obradović J. (2001) Sukob obiteljskih i radnih uloga: uzroci, posljedice i neriješeni problemi. *Društvena istraživanja*, 10, 791-819.
- Čulig, B., Kufrin, K. i Landripet, I. (2007). *Odnos građana Hrvatske prema pridruživanju RH Europskoj Uniji*. Zagreb: FF Press, B.a.B.e.
- de Beauvoir, S. (1981). *Drugi pol* (I i II). Beograd: BIGZ.
- Dempsey, K. C. (2000). Men and women's power relationships and the persisting inequitable division of housework. *Journal of Family Studies*, 6(1), 7-24.
- Deutsh, F. M., Lussier, J. B. i Servis, L. J. (1993). Husbands at home: Predictors of paternal participation in childcare and housework. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 1154-1166.
- Dunn, D. i Skaggs, S. (1999). Gender and Paid Work in industrial Nations, u J. Saltzman Chafetz (ur.), *Handbook of the Sociology of Gender* (str. 321-342). New York, Boston, Dordrecht, London, Moscow: Kluwer Academic / Plenum Publishers.
- Državni zavod za statistiku (2006). *Žene i muškarci u Hrvatskoj*. Zagreb.
- Državni zavod za statistiku (2008). *Žene i muškarci u Hrvatskoj*. Zagreb.
- Državni zavod za statistiku (2009). *Žene i muškarci u Hrvatskoj*. Zagreb.
- Državni zavod za statistiku (2010). *Žene i muškarci u Hrvatskoj*. Zagreb.
- Državni zavod za statistiku (2011). *Žene i muškarci u Hrvatskoj*. Zagreb.
- Duverger, M. (1955). *Politička uloga žene*. Pariz: UNESCO.
- Eccles, J. (1985). Why doesn't Jane run? Sex differences in educational and occupational patterns, u F. D. Horowitz i M. O'Brien (ur.), *The gifted and talented: Developmental perspectives* (str. 251-295). Washington, DC: American Psychological Association.
- Eccles, J. S. (1994). Understanding women's educational and occupational choices: Applying the Eccles et al. model of achievement-related choices. *Psychology of Women Quarterly*, 18, 585-609.
- Eccles, J. i Blumenfeld, P. (1985). Classroom experiences and student gender: Are there differences and do they matter? u L. Wilkinson i C. Marrett (ur.), *Gender influences in classroom interaction* (str. 79-114). Hillsdale: Lawrence Erlbaum Association Inc.

- Elster, J. (1998). *Deliberative Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- European Industrial Relations Observatory (2001). *Fathers fail to use full parental leave entitlement*. Preuzeto sa: [wysiwyg://14/http://www.eiro.europa.eu/2001/02/Featuredk0102114f.html](http://www.eiro.europa.eu/2001/02/Featuredk0102114f.html)
- Fausto-Sterling, A. (1998). The Five Sexes: Why Male and Female are not Enough? u D. L. Anselmi i A. L. Law (ur.), *Questions of Gender. Perspectives and Paradoxes* (str. 24-29). McGraw-Hill Companies.
- Ferber, M. A. (1982). Labor market participation of young married women: Causes and effects. *Journal of Marriage and the Family*, 44, 457-468.
- Firestone, S. (1997). The Dialectic of Sex, u L. Nicholson (ur.), *The Second Wave. A Reader in Feminist Theory*. New York and London: Routledge, str. 19-27.
- Foltz, A. M. (2006). *Gender and Dating Violence*. University of Maryland, Preuzeto sa: <https://drum.umd.edu/dspace/bitstream/1903/4068/1/umi-umd-3814.pdf>.
- Fox, G. L. i Murry, V. M. (2000). Gender and families: Feminist perspectives and family research. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1160-1172.
- French, J. R. P. Jr. i Raven, B. H. (1959). The basis of social power, u D. Cartwright (ur.), *Women: A feminist perspective* (5. izd., str. 365-404). Mountain View, CA: Mayfield.
- Frieze, I. H. (1986, August). *The female victim: Rape, wife-battering, and incest*. American Psychological Association Master Lecture, presented at the annual meeting of the American Psychological Association, Washington, DC.
- Frieze, I. H., Ferligoj, A., Kogovšek, T., Rener, T., Horvat, J. i Šarlija, N. (2003). Gender-role attitudes in university students in the United States, Slovenia, and Croatia, *Psychology of Women Quarterly*, 27(3), 256-261.
- Fuchs Epstein, C. (1999). Similarity and Difference. The Sociology of Gender Distinctions, u J. Saltzman Chafetz (ur.), *Handbook of the Sociology of Gender* (str. 45-65). New York, Boston, Dordrecht, London, Moscow: Kluwer Academic / Plenum Publishers.
- Galambos, N. L. (2004). Gender and gender role development in adolescence, u R. M. Lerner i L. Steinberg (ur.), *Handbook of adolescent psychology* (2. izd.) (str. 233-262), New York: Wiley.
- Galić, B. (2002). Moć i rod. *Revija za sociologiju*, 33(3-4), 225-238.
- Galić, B. (2004). Seksistički diskurs rodnog identiteta. *Socijalna ekologija*, 13(3-4), 305-325.
- Galić, B. (2006). Stigma ili poštovanje? Reprodukivni status žena u Hrvatskoj i šire. *Revija za sociologiju*, 37(3-4), 149-164.
- Galić, B. (2008). Rodni identitet i seksizam u hrvatskom društvu, u I. Cifrić (ur.), *Relacijski identiteti. Prilozi istraživanju identiteta hrvatskog društva* (str. 153-185). Zagreb: Razvoj i okoliš.
- Galić, B. i Nikodem, K. (2006). Ne/razlomljeni identiteti. Seksizam i religioznost u hrvatskom društvu. *Socijalna ekologija*, 15(1-2), 43-81.

- Galić, B. i Nikodem, K. (2007). *Identifikacija standarda diskriminacije žena pri zapošljavanju u RH*. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH. Preuzeto sa: <http://www.ured-ravnopravnost.hr/page.php?id=392>
- Galić, B. i Nikodem, K. (2009a). Percepcija rodnih jednakosti i šansi pri zapošljavanju u hrvatskom društvu. Pogled nezaposlenih žena. *Revija za socijalnu politiku*, 16(3), 253-271.
- Galić, B. i Nikodem, K. (2009b). Neki aspekti diskriminacije žena pri zapošljavanju u RH, u V. Franičević i V. Puljiz (ur.), *Rad u Hrvatskoj pred izazovima budućnosti* (str. 107-131). Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo.
- Gallagher, M. (2005). Conclusion, u M. Gallagher i P. Mitchell (ur.), *The Politics of Electoral Systems* (str. 535- 578). Oxford: Oxford University Press.
- Gamble, S. (ur.) (2001). *Feminism and Postfeminism*. London and New York: Routledge.
- Giddens, A. (2007). *Sociologija*. Zagreb: Globus.
- Gilbert, L. A. (1985). *Men in dual-career families: Current realities and future prospects*. New York: Plenum.
- Gilbert, L. A. (1988). *Sharing it all: The rewards and struggles of two-career families*. New York: Plenum.
- Glick, P. i Fiske, S.T. (1997). Hostile and Benevolent Sexism. *Psychology of Women Quarterly*, 21, 119-135.
- Gray-Little, B. i Burks, N. (1983). Power and satisfaction in marriage: A review and critique, *Psychological Bulletin*, 93, 513-538.
- Greenstein, T. N. (1996a). Gender ideology and perceptions of the fairness of the division of household labor: Effects on marital quality. *Social Forces*, 74, 1029-1042.
- Guelzow, M. G., Bird, G. W. i Koball, E. H. (1991). Analysis of the stress process for dual-career men and women. *Journal of Marriage and the Family*, 53, 151-164.
- Gunkel, M., J. Lusk, E., J., Wolff, B. i Li, F. (2007). Gender- specific Effects at Work: An empirical Study of Four Countries. *Gender, Work and Organization*, 14(1), 56-79.
- Haddad, T. i Lam, L. (1994). The impact of migration on the sexual division of family work: A case study of Italian immigrant couples, *Journal of Comparative Family Studies*, 25 (2), 167-182.
- Haralambos, M. i Holborn, M. (2002). *Sociologija. Teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing.
- Harker, L. (1996). The family-friendly employer in Europe, u S. Lewis i J. Lewis (ur.), *The Work-Family Challenge: Rethinking Employment*. London: Sage.
- Hartmann, H. (1986). *Women's work, men's work: Sex segregation on the job*. Washington D.C.: National Academy Press.
- Hickman, L. J. i Jaycox, L. H. (2004). Dating violence among adolescents: Prevalence, gender distribution, and prevention program effectiveness. *Trauma, Violence, & Abuse* 5(2), 123-142.
- Hochschild, A. (1989). *The second shift: Working parents and the revolution at home*. New York: Basic Books.

- Hodžić, A. (2007). *Nasilje ne prolazi samo od sebe. Izvještaj o istraživanju rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: CESI.
- Holtermann, S. (1995) The economics of equal opportunities, u J. Shaw i D. Perrons (ur.), *Making Gender Work: Managing Equal Opportunities* (str. 32-53). Buckingham: Open University Press.
- Hondagneu-Sotelo, P. i Cranford, C. (1999). Gender and Migration, u J. Saltzman Chafetz (ur.), *Handbook of the Sociology of Gender* (str.105-127). New York, Boston, Dordrecht, London, Moscow: Kluwer Academic / Plenum Publishers.
- Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje (2011). Statističke informacije, god. IX, br. 1, travanj.
- Hrvatski zavod za javno zdravstvo (2009). Porodi u zdravstvenim ustanovama u Hrvatskoj 2008. godine Preuzeto sa: [www.hzjz.hr/publikacije/porodi 2008.pdf](http://www.hzjz.hr/publikacije/porodi%202008.pdf)
- Huston, A. C. (1983). Sex typing, u P. H. Mussen (ur.), *Handbook of child psychology* (4. izd., sv. 4, str. 387-467). New York: Wiley.
- Ilišin, V. i Radin, F. (ur.) (2002). *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Ilišin, V. i Radin, F. (ur.) (2007). Mladi u suvremenom hrvatskom društvu, u: *Mladi: problem ili resurs*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, str. 13-39.
- Inglehart, R. i Norris, P. (2003). *Rising Tide. Gender Equality and Cultural Change around the World*. Cambridge University Press.
- Irigaray, L. (1999). *Ja, ti, mi. Za kulturu razlike*. Zagreb: Ženska infoteka.
- Jugović, I. (2004). *Zadovoljstvo rodnim ulogama*. Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Jugović, I., i Kamenov, Ž. (2008). Razvoj instrumenta za ispitivanje rodni uloga u adolescenciji. *Suvremena psihologija*, 11 (1), 93-106.
- Jugović, I. i Kamenov, Ž. (u tisku). The effects of background variables on gender egalitarianism in partner and parental roles in Croatian society. *Interpersona*.
- Juster, F. T. i Stafford, F. (1991). The allocation of time: Empirical findings, behavioral models and the problems of measurement. *Journal of Economic Literature*, 24 (2), 471-532.
- Kamenov, Ž., Jelić, M., Tadinac, M. i Hromatko, I. (2007). Quality and stability of the relationship as a function of distribution of housework, financial investments, and decision making between partners. *Book of Selected Proceedings, 15th Psychology days in Zadar*, 133-151.
- Kašić B. i Šinko M. (2004). *Gyné politiké ili o političkoj građanki*. Zagreb: Centar za ženske studije.
- Kašić, B., Marijan, J. i Pešut, J. (ur.) (2005). *Vodič prema politici rodne jednakosti: izazovi i mogućnosti*. Zagreb: Centar za ženske studije.
- Katz, P. A. i Walsh, P. V. (1991). Modification of children's gender-stereotyped behavior. *Child Development*, 62, 338-351.

- Kelly, K. D. (2006). *Violence in dating relationships: An overview paper*. Ottawa: Public Health Agency of Canada.
- Kempe, C. H. (1979). *Incest and other forms of sexual abuse*. London: Fontana.
- Kerovec, N. (2005). (Ne)jednakost žena na tržištu rada. *Kruh i ruže*, 26, 19-34.
- Kessler, S. J. i McKenna, W. (1978). *Gender: An ethnomethodological approach*. New York: Wiley.
- Killen, K. (2001). *Izdani: zlostavljana djeca su odgovornost svih nas*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
- Knežević, Đ. (1997). Nestajanje žena iz javnosti – paradoksi demokratskih promjena u Istočnoj Europi, u Đ. Knežević, K. Diklić (ur.), *Vlast bez žena ili dugi marš*. Zagreb: Ženska infoteka.
- Kodrnja, J. (ur.) (2006). *Rodno/spolno obilježavanje prostora i vremena u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Kohlberg, L. (1966). A cognitive-developmental analysis of children's sex-role concepts and attitudes, u E. E. Maccoby (ur.), *The development of sex differences* (str. 82-173). Stanford, CA: Stanford University Press.
- Kohlberg, L. i Ullian, D. Z. (1974). Stages in the development of psychosexual concepts and attitudes, u R. C. Friedman, R. M. Richart i R. L. Vande Wiele (ur.), *Sex differences in behavior* (str. 209-222). New York: Wiley.
- Kosor, J. (2007). Uvodni govor predstavnice Vlade RH: Predstavljajući Nacionalne politike za promicanje ravnopravnosti spolova 2006.–2010., u H. Štimac-Radin (ur.) *Konferencija o ravnopravnosti spolova*. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH.
- Lamb, M. (1987). The emergent American father, u M. Lamb (ur.), *The father's role: Cross-cultural perspectives* (str. 3-25). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Lange, S. i Worrell, J. (1990, August). *Satisfaction and commitment in lesbian and heterosexual relationships*. Paper presented at the meeting of the American Psychological Association, Boston, MA.
- Lavee, Y. i Katz, R. (2002). Division of labor, perceived fairness, and marital quality: The effect of gender ideology. *Journal of Marriage and Family*, 64, 27-39.
- Leinert Novosel, S. (1990). *Žene – politička manjina*. Zagreb: NIRO Radničke novine.
- Leinert Novosel, S. (1999). *Žena na pragu 21. stoljeća – između majčinstva i profesije*. Zagreb: Ženska grupa TOD i EDAC.
- Leinert Novosel, S. (2003). *Stavovi poslodavaca prema profesionalnoj i obiteljskoj angažiranosti žena*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Leinert Novosel, S. i Štringl, A. (2001). *Ne znači ne. Studija o spolnom uznemiravanju na hrvatskim sveučilištima i primjeri prevencije problema na evropskim i američkim sveučilištima*. Zagreb: Demokratska inicijativa mladih.
- Lips, H. M. (2007). *A new psychology of women: Gender, culture, and ethnicity* (3. izd.). New York: McGraw-Hill.

- Lipsitz Bem, S. (1993). *The Lenses of Gender. Transforming the Debate on Sexual Inequality*. New Haven and London: Yale University Press.
- Liu, F. (2006). School culture and gender, u C. Skelton, B. Francis i L. Smulyan (ur.), *The Sage Handbook of Gender and Education* (str. 425-438). London: Sage.
- Lo, W. A. i Sporkowski, M. J. (1989). The continuation of violent dating relationships among college students. *Journal of College Student Development*, 30, 432-339.
- Lock, S., Last, J. M. i Dunea, G. (2001). *Oxford illustrated companion to medicine*. Oxford: Oxford University Press.
- Locker, D. E. (2000). Gender and Work: The Occupational Expectations of Young Women and Men in the 1990s. *Gender Issues*, 18(2), 74-89.
- Lytton, H. i Romney, D. M. (1991). Parents' differential socialization of boys and girls: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 109, 267-296.
- Maccoby, E. E. (1990). The role of gender identity and gender constancy in sex-differentiated development, u D. Schrader (ur.), *The legacy of Lawrence Kohlberg: No 47. New directions for child development* (str. 21-29). San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Maccoby, E. E. (1998). *The two sexes: growing up apart, coming together*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Maccoby, E. E. i Jacklin, C. N. (1974). *The psychology of sex differences*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Maccoby, E. E. (2000). Perspectives on gender development, *International Journal of Behavioral Development*, 24 (4), 398-406.
- MacIvor, H. (2003). Women and the Canadian Electoral System, u M. Trembley i L. Trimble (ur.), *Women and Electoral Politics in Canada* (str.22-36). Don Mills: Oxford University Press.
- MacKinnon, C. A. (1989). *Towards a feminist theory of the state*. Cambridge, London: Harvard University Press.
- MacLeod, L. (1980). *Wife battering in Canada: The vicious circle*. Hull, Quebec: Canadian Government Publishing Centre.
- Mamula, M. (2007). *Seksualno nasilje u školama. Ženska soba*.
- Martin, C. L. (1993). New directions for investigating children's gender knowledge. *Developmental Review*, 13, 184-204.
- Martin, C. L., Wood, C. H. i Little, J. K. (1990). The development of gender stereotype components. *Child Development*, 61, 1891-1904.
- Masser, B. i Abrams, D. (1999). Contemporary Sexism. *Psychology of Women Quarterly*, 23, 503-517.
- Mateo Diaz, M. (2005). *Representing Women? Female Legislators in West European Parliaments*. Colchester: ECPR Press.
- Matland, R. (2002). *Developpement de la participation politique des femmes: les systemes electoraux et le recrutement pour les organes legislatifs*. Stockholm: IDEA.

- McHugh, M. C., Frieze, I. H. i Browne, A. (1993). Research on battered women and their assailants, u F. L. Denmark i M. A. Paludi (ur.), *Psychology of women: A handbook of issues and theories* (str. 513-552). Westport, CT: Greenwood Press.
- McLanahan, S. S. i Kelly, E. L. (2006) The Feminisation of Poverty: Past and Future, u J. Saltzman Chafetz (ur.), *Handbook of the Sociology of Gender* (str. 127-147). New York, Boston, Dordrecht, London, Moscow: Kluwer Academic / Plenum Publishers.
- Mežnarić, S. i Ulle, M. (1994). Women in Croatia and Slovenia, u M. Rueschemeyer (ur.), *Women in the Politics of Postcommunist Eastern Europe*. New York: M. E. Sharpe.
- Milić, A. (2007). *Sociologija porodice. Kritika i izazovi*. Beograd: Čigoja štampa.
- Milidrag Šmid, J. (2005). Ekonomski položaj žena u Hrvatskoj. *Kruh i ruže*, 26, 5-19.
- Millett, K. (1990). *Sexual Politics*. A Touchstone Book.
- Millett, K. (2000). Theory of Sexual Politics, u Crow A. B. (ur.), *Radical Feminism. A Documentary Reader* (str. 123-153). New York and London: New York University Press.
- Mischel, W. (1966). Theory and research on the antecedents of self-imposed delay of reward, u B. A. Maher (ur.), *Progress in experimental personality research* (sv. 3, str. 85-132). New York: Academic Press.
- MojPosao (2008.) Istraživanje o ženama na tržištu rada. Preuzeto sa: <http://www.ured-ravnopravnost.hr/page.php?id=392>
- Moore, H. (1994). The Cultural Constitution of Gender, u *The Polity Reader in Gender Studies*. Cambridge: Polity Press.
- Moreau, M. P., Osgood, J. i Halsall, A. (2008) Policies in English Schools: Towards Greater Gender Equality in the Teaching Workforce? *Gender, Work and Organization*, 15(6), 553-578.
- Morrison, M. A, Morrison T. G., Pope G.A. i Zumbo B. D. (1999). An investigation of measures of modern and old-fashioned sexism. *Social Indicators Research*, 48, 39-50.
- Moussuz- Lavau, J. (1991). Women and men of Europe today. *Attitudes toward Europe and Politics, Supplement to „Eurobaromaitre 31 A, Vol. 35*.
- Myers, D. G. (2005). *Social Psychology* (8. izdanje). New York: McGraw-Hill.
- Nacionalna politika za promicanje ravnopravnosti spolova 2006.–2010.* (2006). Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH.
- Nacionalna politika za ravnopravnost spolova, za razdoblje od 2011.do 2015. godine* (2011.) Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH
- Nacionalna populacijska politika RH* (2006). Zagreb: Vlada Republike Hrvatske, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
- Neft, N. i Levine, A. D. (1997). *Where women stand: An international report on the status of women in 140 countries*. New York: Random House.
- Nestić, D. (2007). *Differing Characteristics or Differing Rewards: What is Behind the Gender Wage Gap in Croatia*. EIZ Working Papers, WP-0704. Zagreb: Ekonomski institut.

- Nestić, D. (2009). Plaće u Hrvatskoj: trendovi, problemi i očekivanja, u V. Franičević i V. Puljiz (ur.), *Rad u Hrvatskoj pred izazovima budućnosti* (str. 165-197). Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo.
- Nikodem, K. i Aračić, P. (2005). Obitelj u transformaciji, u J. Baloban (ur.), *U potrazi za identitetom* (str. 147-178). Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- Norris, P. i Lovendusky J. (1989). Pathways to Parliament. *Talking Politics*, 3(1), 90-94.
- Norris, P. (2004). *Electoral Engineering. Voting Rules and Political Behavior*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nyberg, A. (2006) Economic crisis and the sustainability of the dual-earner, dual-carer model, u D. Perrons, C. Fagan, L. McDowell, K. Ray i K. Ward (ur.), *Gender Divisions and Working Time in the New Economy. Changing Patterns of Work, Care and Public Policy in Europe and North America* (str. 91-103). Cheltenham and Northampton: Edward Elgar Publishing.
- NYVPRC – National Youth Violence Prevention Resource Centre (2001). *Facts for teens: Teen dating violence*, Preuzeto sa: <http://www.safeyouth.org/scripts/teens/docs/dating.pdf>.
- O' Keefe, M. (2005, April). *Teen Dating Violence: A Review of Risk Factors and Prevention Efforts*. VAWnet: National Online Resource Center on Volence Against Women Preuzeto sa: http://www.vawnet.org/DomesticViolence/Research/VAWnetDocs/AR_TeenDatingViolence.php
- Obradović, J. i Čudina-Obradović, M. (1998). Bračna kvaliteta: poimanje, uzroci i posljedice. *Društvena istraživanja*, 4-5, 659-682.
- Ortner, S. (1974). Is Female to Male as Nature is to Culture, u M. Rosaldo i L. Lamphere (ur.), *Women, Culture and Society*. Stanford: Stanford University Press.
- Osnovne i srednje škole, Dokumentacija 818* (1991). Državni zavod za statistiku RH.
- Owen, K. (1995, February 20). U.S. dads lag in child-care duties, global study finds. *Los Angeles Times*, str. 5.
- Pagelow, M. D. (1993). Justice for victims of spouse abuse in divorce and child custody cases. *Violence and Victims*, 8(1), 69-83.
- Pahl, R. (1989). *Money and marriage*. Basingstoke: Macmillan.
- Pateman, C. (1998). *Ženski nered. Demokracija, feminizam i politička teorija*. Zagreb: Ženska infoteka.
- Pateman, C. (2000). *Spolni ugovor*. Zagreb: Ženska infoteka.
- Paxton, P., & Kunovich, S. (2003). Women's political representation: The importance of ideology. *Social forces*, 82, 87- 114.
- Perrons, D., Fagan, C., McDowell, L., Ray, K. i Ward, K. (ur.) (2006). *Gender Division and Working Time in the New Economy. Changing Patterns of Work, Care and Public Policy in Europe and North America*. Cheltenham and Northampton: Edward Elgar Publishing.
- Phillips, A. (2000). Representing difference: Why it matters if women get elected, u A. Coote (ur.), *New Gender Agenda*. London: IPPR, str. 142-149

- Pleck, J. H. (1997). Paternal involvement: Levels, sources, and consequences, u M. E. Lamb (ur.), *The role of the father in child development* (3. izd., str. 66-103). New York: Wiley.
- Pleck, J. H. i Masciadrelli, B. P. (2003). Paternal involvement: Levels, sources, and consequences, u M. E. Lamb (ur.), *The role of the father in child development* (4. izd., str. 222-271). New York: Wiley.
- Plevko, S. (2000). Izvještaj: Žene na tržištu rada u Hrvatskoj, u *Žene i rad*. Zagreb: B.a.B.e.
- Pollack, W. (1998). *Real boys*. New York: Owl Books.
- Powers, J. i Kerman, E. (2006, February). *Teen dating violence*. ACT for Youth Upstate Center of Excellence. Preuzeto sa: <http://www.actforyouth.net/documents/Feb06.pdf>.
- Pravobranitelj/ica za ravnopravnost spolova* (2007). Zanemareni očevi. Preuzeto 25. studenoga 2009. sa: <http://www.prs.hr/content/view/143/46/>
- Prijić-Samardžija, Holjevac, Avelini, Ivanka, Turk, Marko (2009). Žene u znanosti: stakleni strop. *Društvena istraživanja*, 18(6,104), 1049-1073.
- Pyke, K. P. (1994). Women's employment as a gift or burden? Marital power across marriage, divorce, and remarriage. *Gender & Society*, 8(1), 73-91.
- Raboteg-Šarić, Z. i Ravlić, M. (1990). Stavovi adolescenata prema jednakosti među spolovima u različitim područjima društvenog života. *Psihologija*, 23, 41-49.
- Radin, N. i Harold-Goldsmith, R. (1989). The involvement of selected unemployed and employed men with their children. *Child Development*, 60, 454-459.
- Raven, B. H. (1965). Social influence and power, u I. D. Steiner i M. Fishbein (ur.), *Current studies in social psychology* (str. 371-381). New York: Holt, Rinehart i Winston.
- Relja, R., Galić, B. i Despotović, M. (2009). Položaj žena na tržištu rada grada Splita. *Sociologija i prostor*, 47 (3, 185), 217-239.
- Renold, E. (2006). Gendered classroom experiences, u C. Skelton, B. Francis i L. Smulyan (ur.), *The Sage Handbook of Gender and Education* (str. 439-452). London: Sage.
- Riley, K. (1994). *Quality and Equality: Promoting Opportunities in Schools*. London: Cassell.
- Rittossa, D. (2005). Prijepori o pravu na pobačaj u Republici Hrvatskoj. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 26(2), 971-997.
- Roberts, T. A. i Klein, J. (2003). Intimate partner abuse and high-risk behavior in adolescents. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 157, 375-380.
- Robinson, J. (1988). Who's Doing the Housework? *American Demographics*, 10, 24-28, 63.
- Robinson, J. P. (1977). *How Americans use time: A social-psychological analysis*. New York: Praeger.
- Rodin, U. (2010). *Porodi u zdravstvenim ustanovama u Hrvatskoj 2009. godine*. Zagreb: Hrvatski zavod za javno zdravstvo.
- Rogers, S. J. i Amato, P. R. (2000). Have changes in gender relations affected marital quality? *Social Forces*, 79, 731-753.

- Rogić-Hadžalić, D. i Kos, J. (2008). *Nasilje u obitelji, 2001.–2006*. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske.
- Ruble, D. N. i Martin, C. L. (1998). Gender development, u W. Damon i N. Eisenberg (ur.), *Handbook of child psychology* (5. izd., sv. 3, str. 933-1016). New York: Wiley.
- Sadaker, M. i Sadaker, D. (1994). *Failing at fairness: how our schools cheat girls*. New York: Touchstone.
- Savez studenata Hrvatske i Ženska grupa TOD (2000). *Ne znači ne – komparativna studija spolnog uznemiravanja na evropskim institucijama visokog obrazovanja*.
- Seccombe, K. (1986). The effects of occupational conditions upon the division of household labor: An application of Kohn's theory. *Journal of Marriage and the Family*, 48, 839-848.
- Shelton, A. B. (1999) Gender and Unpaid Work, u J. Saltzman Chafetz (ur.), *Handbook of the Sociology of Gender* (str. 375-390). New York, Boston, Dordrecht, London, Moscow: Kluwer Academic / Plenum Publishers.
- Sidanius, J. (1993). The interface between racism and sexism. *Journal of Psychology*, 127, 211-322.
- Silverman, J. G., Raj, A., Mucci, L. A. i Hathaway, J. E. (2001). Dating violence against adolescent girls and associated substance use, unhealthy weight control, sexual risk behavior, pregnancy, and suicidality. *Journal of the American Medical Association*, 286 (5), 572-579.
- Sineau, M. (2004). *Ravnopravnost – Vijeće Europe i sudjelovanje žena u političkom životu*. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH.
- Skelton, C. (2006). Boys and girls in the elementary school, u C. Skelton, B. Francis i L. Smulyan (ur.), *The Sage Handbook of Gender and Education* (str. 139-151). London: Sage.
- Slaby, R. G. i Frey, K. S. (1975). Development of Gender Constancy and Selective Attention to Same-Sex Models. *Child Development*, 46(4), 849-856.
- South, S. J. i Spitze, G. (1994). Housework in marital and non-marital households, *American Sociological Review*, 59, 327-347.
- Spence, J. T. i Hahn, E. D. (1997). The attitudes toward women scale and attitude change in college students. *Psychology of Women Quarterly*, 21, 17-34.
- Srednje škole i učenički domovi, Statistička izvješća br. 1359* (2008). Državni zavod za statistiku RH.
- Srednje škole i učenički domovi, Statistička izvješća br. 1141* (2001). Državni zavod za statistiku RH.
- Stanley, L. (2002). Should "sex" really be "gender" – or "gender" really be "sex"? u S. Jackson i S. Scott (ur.), *Gender. A sociological reader* (str. 31-41). London and New York: Routledge.
- Statistički ljetopis Hrvatske* (1992). Državni zavod za statistiku RH.
- Statistički ljetopis Hrvatske* (1993). Državni zavod za statistiku RH.
- Statistički ljetopis Hrvatske* (1999). Državni zavod za statistiku RH.
- Statistički ljetopis Hrvatske* (2002). Državni zavod za statistiku RH.

- Statistički ljetopis Hrvatske* (2008). Državni zavod za statistiku RH.
- Statistics Canada (2002). Family studies kit. Preuzeto sa: <http://www.statcan.ca/English/kits/Family.pdf>
- Steil, J. M. i Weltman, K. (1991). Marital inequality: The importance of resources, personal attributes, and social norms on career valuing and allocation of domestic responsibilities. *Sex Roles*, 24, 161-179.
- Štimac Radin, H. (2007). Politička participacija žena i rodna (ne)osviještenost mladih, u V. Ilišin i F. Radin (ur.), *Mladi: problem ili resurs* (str. 157-177). Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Štimac Radin, H. (ur.) (2006). *UN Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena*. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova vlade RH.
- Svjetska banka (2004). Labour Force Reports, Preuzeto sa: www.worldbank.org
- Swim, J. K. i Cohen, L. L. (1997). Overt, covert and subtle sexism. *Psychology of Women Quarterly*, 21, 103-118.
- Tiedje, L. B. i Darling-Fisher, C. S. (1993). Factors that influence fathers' participation in child care. *Health Care for Women International*, 14, 99-107.
- Time U.S. children spend with their fathers, and what they do (1999, June 10). News release, University of Michigan News and Information Services. Preuzeto sa: <http://www.gendercenter.org/fathertime.htm>
- Tomić-Koludrović, I. (2000) Ekonomski i društveni položaj žena u Hrvatskoj u kontekstu globalizacije, u *Žene i rad*. Zagreb: B.a.B.e.
- Tomić-Koludrović, I. i Kunac, S. (2000). *Rizici modernizacije: žene u Hrvatskoj devedesetih*, Split: Udruga građana "Stope nade".
- Topolčić, D. (2001) Muškarci to ne rade: rodno segregirana podjela rada u obitelji. *Društvena istraživanja*, 10(4-5), 767-789.
- Trambley, M. (2006). *Democracy, Representation and Women: A Comparative Analysis*. paper delivered at the 20th IPSA World Congress, Fukuoka, Japan
- Tuana N. (1989). The Weaker Seed: The Sexist Bias of Reproductive Theory, u N. Tuana (ur.) *Feminism & Science*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Tuites, A. H., i Tuites, D. E. (1986). Equality in male/female relationships. *Individual Psychology*, 42, 191-200.
- The world's women 1995: Trends and statistics* (1995). New York: United Nations.
- The world's women 2000: Trends and statistics* (2000). New York: United Nations.
- Crime in the United States 2001. Uniform crime reports* (2001). Washington, DC: US Department of Justice, Federal Bureau of Investigation.
- Ustav Republike Hrvatske* (1993). Zagreb: Narodne novine.
- van Yperen, N. W. i Buunk, B. P. (1990). A longitudinal study of equity and satisfaction in intimate relationships. *European Journal of Social Psychology*, 20, 287-309.

- Vander Zanden, J. W. (1990). *The social experience. An introduction to sociology*, 2. izd.. NY: McGraw Hill.
- Varia, S. (2006). *Dating violence among adolescents*. Washington DC: Advocates for youth.
- Vasta, R., Haith, M. M. i Miller, S. A. (1997). *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Wade, C. i Tavris, C. (1998). The Longest War: Gender and Culture, u D. L. Anselmi i A. L. Law (ur.), *Questions of Gender. Perspectives and Paradoxes* (str.164-170). McGraw-Hill Companies.
- Walby, S. (1990). *Theorising Patriarchy*. Oxford: Blackwell.
- Walby, S. (1997). *Gender Transformations*. London and New York: Routledge.
- Walker, L. E. A. (1979). *The battered women*. New York: Harper & Row.
- Walker, L. O. i Best, M. A. (1991). Well-being of mothers with infant children: A preliminary comparison of employed women and home-makers. *Women and health*, 17(1), 71-89.
- Walsh, M. R. (1997). *Women, men, and gender: Ongoing debates*. New Haven: Yale University Press.
- Walster, E. H., Walster, G. W. i Berscheid, E. (1978). *Equity: Theory and research*. Boston: Allyn & Bacon.
- Warde, A. i Hetherington, K. (1993). A Changing Domestic Division of Labour? *Issues of Measurement and Interpretation, Work, Employment and Society*, 7, 23-45.
- Warrington, M. i Younger, M. (1996). Gender and achievement: the debate at GCSE. *Education Review*, 10(1), 21-27.
- Wharton, A. S. (2005). *The Sociology of Gender*. Oxford: Blackwell.
- Wiersma, U. J. (1990). Gender differences in job attribute preferences: Work-home role conflict and job level as mediating variables. *Journal of Occupational Psychology*, 63, 231-243.
- Witt, S. D. (1997). Parental influence on children's socialization to gender roles. *Adolescence*, 32, 253-259.
- World Health Organization (2002). World report on violence and health. Preuzeto sa: http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en
- Yogev, S. i Brett, J. M. (1985). Perceptions of the division of housework and childcare and marital satisfaction. *Journal of Marriage and the Family*, 47, 609-618.
- Younger, M., Warrington, M. i Williams, J. (1999). The gender gap and classroom interactions: reality and rhetoric? *British Journal of Sociology of Education*, 20, 325-341.
- Zakon o ravnopravnosti spolova* (2003). Zagreb: Narodne novine 116/03.
- Zakon o ravnopravnosti spolova* (2008). Zagreb: Narodne novine 82/08.
- Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji* (2003). Zagreb: Narodne novine 116/03.
- Zakon o radu* (2004). Zagreb: Narodne novine 30/04.
- Zakon o istospolnim zajednicama* (2003). Zagreb: Narodne novine 116/03.

Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece (1978). Zagreb: Narodne novine 18/78.

Zimmerman, T. S., Haddock, S. A., Curreent, L. R., & Ziemba, S. (2003). timate partnership: Foundation to the successful balance of family and work. *American Journal of Family Therapy*, 31, 107-124.

PRILOG: Instrument korišten u istraživanju „Percepcija, iskustva i stavovi o rodnoj diskriminaciji u Republici Hrvatskoj“

Molimo Vas da se odazovete našem pozivu te sudjelujete u istraživanju koje provodi Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske u suradnji s Odsjekom za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu te Institutom za društvena istraživanja u Zagrebu.

Zanima nas Vaše mišljenje i Vaša iskustva povezana s pitanjima ravnopravnosti spolova. Molimo Vas da pažljivo pročitate, i iskreno odgovorite, na sva pitanja. U upitniku nema točnih ili netočnih odgovora. Ispitivanje traje oko 30 minuta i anonimno je. Dobiveni rezultati koristit će se u znanstvene svrhe, te za potrebe rada Ureda za ravnopravnost spolova.

Naši anketari stoje Vam na raspolaganju ukoliko imate bilo kakvih pitanja ili nejasnoća. Hvala Vam na suradnji.

P1. Pred Vama se nalazi niz tvrdnji koje opisuje različite situacije. Za svaku tvrdnju zaokružite da li se s njom slažete ili ne.

	DA	NE
1. Da biram suradnika za jedan važan i dobro plaćeni posao, radije bih odabrao/la muškarca nego ženu.	38,2	61,8
2. Da na poslu ne mogu riješiti neki važan zadatak, radije bih tražio/la pomoć od muškarca (kolege) nego od žene (kolegice).	38,2	61,8
3. Da odlučujem o upisu u srednju elektrotehničku školu, između dva kandidata koji imaju jednaki broj bodova pri upisu, prednost bih dao/la mladiću pred djevojkom.	45,9	54,1
4. Na izborima za predsjednika države ne bih dao/dala svoj glas ženskoj kandidatkinji, iako ima iste kvalifikacije i iskustvo kao i muški kandidati.	33,9	66,1
5. Da imam muško i žensko dijete, više bih pazio/la s kim se druži i gdje izlazi moja kćer nego moj sin.	56,3	43,7

P2. Koliko smatrate da danas u Hrvatskoj postoji neravnopravan tretman pojedinaca samo na temelju njihove pripadnosti nekoj skupini (npr. muškarcima ili ženama, vjerskoj zajednici, nacionalnoj skupini i slično)? Zaokružite onaj broj koji najbolje odgovara Vašoj procjeni **koliko je pojedina vrsta neravnopravnog tretmana prisutna u Hrvatskoj danas**. Brojevi znače slijedeće:

	Neravnopravan tretman zbog	1 – uopće nije prisutan	2 – donekle je prisutan	3 – često je prisutan	4 – prisutan je u izrazito velikoj mjeri
1	... spola	10,5	42,4	37,1	9,9
2	... dobi	13,3	38,3	37,8	10,7
3	... nacionalne pripadnosti	17,2	41,6	30,1	11,0
4	... mjesta rođenja (grad ili selo)	28,5	46,0	20,0	5,6
5	... stupnja obrazovanja	13,7	40,5	34,8	11,0
6	... seksualne orijentacije	14,6	37,5	29,5	18,4
7	... regionalnog porijekla	25,0	44,9	23,9	6,3
8	... materijalnog stanja (siromašni/ bogati)	13,8	36,3	35,0	14,9
9	... invaliditeta	13,8	34,3	34,8	17,1
10	... vjere	20,8	45,2	25,8	8,2
11	... političke opredijeljenosti	15,6	39,9	29,9	14,6
12	... bračnog i obiteljskog statusa	25,1	41,8	27,0	6,0

P3. U hrvatskom društvu žene i muškarci potpuno su ravnopravni. (zaokružite u kojoj mjeri se slažete s ovom tvrdnjom)

1 – uopće se ne slažem	21,3 %
2 – ne slažem se	36,4 %
3 – niti se slažem niti se ne slažem	23,5 %
4 – slažem se	15,8 %
5 – u potpunosti se slažem	3,0 %

P4. U kojoj mjeri smatrate da su navedene **skupine žena nalaze u nepovoljnom društvenom položaju**? U svakom retku zaokružite broj koji odgovara Vašem mišljenju, pri čemu brojevi znače sljedeće:

		1 – uopće ne	2 – donekle	3 – često	4 – u izrazito velikoj mjeri
1	Romkinje	10,3	26,4	30,6	32,7
2	žene s invaliditetom	8,1	28,9	40,0	23,0
3	niže obrazovane žene	8,8	32,4	40,6	18,2
4	starije žene	10,7	28,8	39,7	20,9
5	žene u seoskim sredinama	11,9	36,3	34,7	17,1
6	nezaposlene žene	13,6	31,5	35,9	19,1
7	samohrane majke	12,0	30,9	36,8	20,3
8	žene žrtve obiteljskog nasilja	10,3	28,5	33,9	27,3
9	žene pripadnice neke druge nacionalne manjine, koje?	26,3	35,7	28,5	9,6
10	neka druga skupina?				

P5. Molimo Vas da procijenite koliko je **u hrvatskom društvu** ostvarena ravnopravnost žena i muškaraca tako da uz svaku tvrdnju zaokružite broj koji označava Vaš stupanj slaganja:

1 - uopće se ne slažem	2 - ne slažem se	3 - niti se slažem niti se ne slažem	4 - slažem se		5 - u potpunosti se slažem	
1. Danas se u Hrvatskoj muškarci lakše zapošljavaju nego žene.	6,4	8,3	17,4	32,6	35,3	
2. Najbolje plaćeni poslovi uglavnom su namijenjeni muškarcima.	4,6	8,9	18,3	33,7	34,4	
3. Za posao jednake vrijednosti žene dobivaju manju plaću nego muškarci.	5,3	12,4	21,6	31,0	29,7	
4. Sposobnosti žena na poslu se češće podcjenjuju nego sposobnosti muškaraca.	3,6	8,1	19,2	38,0	31,2	
5. Ženama se prilikom zapošljavanja češće postavlja pitanje o bračnom statusu i broju djece nego muškarcima.	2,2	3,7	9,3	30,7	54,1	
6. Žene češće dobivaju otkaze negoli muškarci.	6,5	8,6	26,1	27,9	30,9	
7. Žene teže napreduju na poslu nego muškarci.	6,1	11,5	19,7	33,6	29,2	
8. Žene češće doživljavaju seksualno uznemiravanje na poslu nego muškarci.	2,9	3,2	12,3	39,1	42,5	
9. Žene su u dovoljnom broju prisutne u tijelima političkog odlučivanja na lokalnoj razini.	19,9	28,2	27,3	16,1	8,5	
10. Danas u Hrvatskoj žene i muškarci stvarno imaju jednake šanse za obrazovanje.	2,8	5,6	13,5	35,2	42,9	
11. Nastavnici/e češće dječacima daju visoke ocjene samo zbog pokazanog interesa za predmet nego djevojčicama.	30,0	28	29,3	8,6	4,0	
12. Danas je u školama spol još uvijek važan kriterij pri usmjeravanju učenika/ca prema pojedinim zanimanjima.	13,0	16,1	27,2	30,5	13,2	
13. Žene nisu u dovoljnom broju prisutne u tijelima političkog odlučivanja na državnoj razini.	9,0	13,8	27,1	30,0	20,1	
14. Žene još uvijek češće nego muškarci obavljaju kućanske poslove, čak i kad su zaposlene.	1,5	3,6	7,9	35,4	51,6	
15. Za brigu oko djece, njihovih obaveza i aktivnosti prvenstveno je zadužena majka.	3,5	6,8	14,9	34,6	40,2	
16. Posao i karijera muškarca u većini obitelji se stavlja ispred posla/karijere žene.	3,2	5,0	20,2	41,1	30,5	
17. Najvažnije odluke u obiteljima donose muškarci.	7,7	13,9	30,5	29,0	18,8	
18. U većini obitelji muškarci upravljaju obiteljskim novcem.	9,1	18,8	30,9	25,9	15,4	

P6. Molimo Vas da procijenite **ima li dovoljno žena uključenih u politiku na sljedećim razinama**. Za svaku razinu zaokružite broj koji označava Vaše mišljenje:

		1 – izrazito malo	2 - nedovoljno	3 - dovoljno	4 - previše	X – ne znam
1	u općinskim vijećima	19,7	41,5	22,7	2,3	13,5
2	u gradskim vijećima	17,0	41,9	24,4	2,5	14,2
3	u županijskim skupštinama	16,8	42,5	24,1	2,3	14,2
4	u Saboru RH	15,9	43,5	28,0	3,6	9,0
5	u Vladi RH	17,8	43,9	25,2	4,1	9,0

P7. Ima li dovoljno žena na sljedećim vodećim političkim funkcijama?

		1 – izrazito malo	2 - nedovoljno	3 - dovoljno	4 - previše	X – ne znam
1	gradonačelnika/ca i načelnika/ca općina	26,6	41,5	20,2	1,5	10,1
2	župana/ica	26,6	42,6	17,9	1,6	11,4
3	na vodećim pozicijama u Saboru RH	19,5	43,0	25,9	2,3	9,2
4	na vodećim pozicijama u Vladi RH	19,0	42,0	26,3	3,3	9,4

P8. Što je glavni razlog nedovoljne uključenosti žena u politiku?

		1 – to uopće nije razlog	2 – donekle je razlog	3 – često je razlog	4 – to je najčešće razlog
1	Obiteljske obaveze	13,8	38,6	32,0	15,7
2	Opterećenost poslom	17,6	38,2	33,7	10,6
3	Nerazumijevanje bližnjih	18,8	39,4	31,8	10,0
4	Predrasude o sudjelovanju žena u politici	15,3	34,5	33,9	16,3
5	Nedovoljna aktivnost političkih stranaka	17,5	41,0	32,2	9,3
6	Žene nisu zainteresirane za politiku	24,7	40,1	26,2	9,0
7	Muškarci se protive uključivanju žena u politiku	19,6	38,4	29,7	12,2
8	Nešto drugo, što? _____				
9	Ne znam, nisam siguran/na				

P9. Procijenite što bi od navedenoga moglo pomoći da se poveća broj žena u politici, pri čemu brojevi znače sljedeće:

		1 – uopće ne	2 – donekle	3 – prilično	4 – u potpunosti
1	Pridržavanje postojećih zakona i kažnjavanje prekršaja	18,1	45,2	25,1	11,6
2	Medijske kampanje o ravnopravnosti spolova	9,2	42,6	35,0	13,2
3	Uvođenje novih pogodnosti za zaposlene žene	6,0	31,7	41,1	21,2
4	Uvođenje teme o ravnopravnosti spolova u obrazovni proces	8,6	41,8	32,9	16,7
5	Pomoć ženskih nevladinih organizacija	9,8	40,6	34,7	14,8
6	Broj će se s vremenom sam povećati, bez posebnih akcija	26	39,9	25,8	8,2
7	Nešto drugo, što? _____				

P10. Što mislite, kakav je društveni položaj žena u Hrvatskoj danas u odnosu na onaj od prije 10 –tak godina:

	1 - Lošiji nego prije	2 - Jednak	3 - Bolji nego prije
1) na poslu	17,7	27,8	54,5
2) u obrazovanju	6,1	31,4	62,5
3) u obitelji	7,4	35,7	56,9
4) u politici	8,3	29,9	61,8

P11. Zbog čega dolazi do diskriminacije po spolu? Procijenite u kojoj mjeri svaki od navedenih razloga smatrate uzrokom spolnog diskriminiranja, pri čemu brojevi znače sljedeće:

	1 – to uopće nije razlog	2 – donekle je razlog	3 – često je razlog	4 – to je najčešće razlog
Zbog nejednakih sposobnosti muškaraca i žena	34,8	38,0	22,4	4,7
Zbog bioloških razlika između muškaraca i žena (rađanje, fizička snaga)	16,7	42,7	30,6	10,0
Zbog borbe za moć/prevlad jednog spola	16,3	36,3	34,4	13,0
Zbog osobnih interesa, koristi pojedinaca	12,5	32,2	37,1	18,2
Zbog zlonamjernosti	25,5	38,6	27,2	8,6
Zbog navika ili običaja	6,8	31,4	37,7	24,1
Zbog svijesti da neće biti kažnjeni	22,9	37,3	28,5	11,3
Nešto drugo, što? _____				

P12. Jeste li do sada bili neravnopravno tretirani (diskriminirani) samo zato što se muškarac ili žena u sljedećim životnim situacijama?

Uz svaku tvrdnju zaokružite jedan broj koji najbolje opisuje Vaše iskustvo. Ako nikada niste bili u nekoj od navedenih situacija (npr. samac/sama ste ili niste u radnom odnosu ili se ne bavite politikom), uz tu tvrdnju zaokružite odgovor X.

1 – Nikad 2 – Da, jednom 3 – Da, nekoliko puta 4 – Da, često X – Ne odnosi se na mene

OBITELJ						
Jeste li bili neravnopravno tretirani samo zbog Vašeg spola?						
1	Imao/la sam kraće vrijeme noćnog izlaska	57,6	3,7	8,9	16,8	13,1
2	Roditelji su mi branili izlaziti na određena mjesta	52,6	4,3	12,9	18,5	11,7
3	Bilo mi je zabranjeno baviti se slobodnom aktivnosti tipičnom za suprotni spol	70,0	3,0	4,7	7,5	14,8
4	Morao/la sam obavljati određene kućanske poslove	42,7	3,4	12,2	31,3	10,4
5	Obitelji mi nije dozvolila moj odabir struke	72,7	4,3	2,7	5,9	14,4
6	Partner/ica mi je ograničavao/la slobodno kretanje izvan kuće	67,9	2,7	5,3	6,7	17,5
7	Zakinut/a sam za obiteljsku imovinu	71,8	3,3	1,2	3,7	20,0
8	Morao/la sam prekinuti raditi zbog želje partnera/ice i posvetiti se obitelji	70,5	2,8	1,6	3,3	21,8
9	Doživio/la sam obiteljsko nasilje	76,2	2,1	1,9	2,8	17,1
OBRAZOVANJE						
Jeste li bili neravnopravno tretirani samo zbog Vašeg spola?						
10	Dobivao/la sam lošije ocjene	75,0	3,8	6,0	2,5	12,7
11	Češće sam kažnjavao/a nego drugi spol za isto ponašanje u školi	74,2	4,1	5,4	2,5	13,9
12	U školi mi je savjetovano da se ne bavim nekim poslom	78,6	3,3	2,8	1,4	13,9
13	U školi sam doživio/la uvredljive komentare	73,4	3,9	6,2	2,9	13,6
14	Doživio/la sam seksualno napastovanja od strane mog profesora/ice	83,0	1,1	0,6	0,2	15,1
POSAO/TRŽIŠTE RADA						
Jeste li bili neravnopravno tretirani samo zbog Vašeg spola?						
15	Nisam primljen/a na posao	62,6	4,8	3,3	2,3	26,9
16	Dobio/la sam otkaz	65,3	4,5	1,3	1,0	27,9
17	Dobio/la sam manju plaću od kolega/ica koji rade isti posao	58,5	4,8	5,0	5,1	26,6
18	Na poslu mi je uskraćeno usavršavanje	61,1	4,4	4,0	2,9	27,5
19	Onemogućeno mi je napredovanje na višu poziciju	59,8	4,9	4,0	3,2	28,1
20	Na poslu sam doživio/la uvredljive komentare	59,7	4,4	6,4	2,4	27,1
21	Na poslu sam doživio/la spolno uznemiravanje	66,3	1,9	2,1	1,1	28,6
22	Na poslu sam doživio/la nasilno ponašanje (tjelesno napastovanje i/ili silovanje)	68,2	1,2	0,7	0,8	29,1

POLITIKA						
Jeste li bili neravnopravno tretirani samo zbog Vašeg spola?						
23	Nisam izabran/a u tijela političke stranke	20,5	0,7	0,2	0,2	78,4
24	Doživljavao/la sam uvredljive komentare i podsmjeh članova stranke	19,9	0,5	0,7	0,1	78,9
25	Stranka me nije željela uvrstiti na kandidacijsku izbornu listu	19,3	0,7	0,3	0,2	79,5
26	U stranci više radim od kolega/ica drugog spola	18,2	0,5	0,5	0,7	80,1
27	U stranci mi je savjetovano da se ne natječem za više stranačke pozicije	18,6	0,4	0,5	0,3	80,2

P13. Ukoliko ste se našli u nekoj od situacija iz pitanja P12, Tko je bila osoba koja Vas je diskriminirala? (zaokružite sve odgovore koji se odnose na Vas)

1) otac	21,3	7) nastavnik	6,3	13) podređeni radnik	0,2
2) majka	19,7	8) nastavnica	6,7	14) podređena radnica	0,3
3) sestra	1,0	9) nadređeni na poslu	13,4	15) netko drugi; tko? _____	1,5
4) brat	1,9	10) nadređena na poslu	3,7		
5) suprug/ partner	6,8	11) kolega na poslu	4,8		
6) supruga/ partnerica	1,5	12) kolegica na poslu	3,2		

P14. Ukoliko ste doživjeli diskriminaciju zbog Vašeg spola, kako ste reagirali? (zaokružite sve odgovore koji se odnose na Vas osobno)

1) nisam ništa poduzeo/la ¹	35,7
2) požalio/la sam se prijatelju/ici odnosno partneru/ici odnosno kolegi/ci ¹	14,5
3) zamolio/la sam osobu koja me stavila u neravnopravan položaj da to prestane činiti ¹	10,0
4) sukobio/la sam se s osobom koja me stavila u neravnopravan položaj ¹	13,7
5) usmeno sam se obratio/la nadležnoj osobi ¹	5,1
6) žalio/la sam se pismeno službenim kanalima; kome? ¹ _____	1,5
7) prijavio/la sam policiji ¹	1,0
8) potražio/la sam sudsku zaštitu ¹	0,5
9) nikad nisam bio/la u takvoj situaciji ²	42,3

¹ odgovori od 1-8: postotak od broja sudionika koji su se našli u takvoj situaciji (N=787); ² odgovor 9: postotak od ukupnog broja sudionika (N=1363)

P15. Kada je **netko u Vašoj okolini** izložen **neravnopravnom postupku zbog svoga spola, kako reagirate?** (zaokružite sve odgovore koji se odnose na Vas osobno)

1) ne reagiram jer smatram da je osoba sama kriva ako se ne pobuni ¹	19,3
2) ne reagiram jer se bojim da ne bih sam/a nastradao/la ¹	7,4
3) odvracam osobu od toga da nešto poduzima, kako bih ju zaštitio/la ¹	7,7
4) pružim osobi prijateljsku podršku, tješim ju ¹	44,1
5) savjetujem osobu oko njenih prava i mogućnosti djelovanja ¹	32,8
6) pomažem osobi da prijavi počinitelja nadležnim tijelima ¹	14,7
7) prijavim osobu koja je nekoga stavila u neravnopravan položaj ¹	5,6
8) osobno razgovaram s osobom koja nekog stavlja u neravnopravan položaj ¹	12,6
9) fizički se obračunam s osobom koja se ponaša neprimjereno ¹	2,7
10) nisam nikad bio/la u takvoj situaciji ²	38,4

¹ odgovori od 1-9: postotak od broja sudionika koji su se našli u takvoj situaciji (N=839); ² odgovor 10: postotak od ukupnog broja sudionika (N=1363)

P16. Ako biste bili izloženi neravnopravnom postupku zbog svojeg spola, **kojoj instituciji biste se obratili?**

(zaokružite sve odgovore koji se odnose na Vas osobno)

1) ne bih se obratio/la niti jednoj službenoj instituciji	39,2
2) Povjereniku/ici za zaštitu dostojanstva radnika u poduzeću	12,8
3) Pravobraniteljici za ravnopravnost spolova	19,2
4) Uredu za ravnopravnost spolova Vlade RH	10,4
5) Odboru za ravnopravnost spolova Hrvatskog Sabora	4,7
6) Županijskom povjerenstvu za ravnopravnost spolova	4,1
7) Nevladinoj udruzi koja se bavi pitanjima ravnopravnosti spolova	15,0
8) nekoj drugoj instituciji, kojoj? ¹ _____	2,4

¹ odgovori su navedeni u tablici 118 na stranici 267

P17. Da li je **u Hrvatskoj diskriminacija na osnovu spola kažnjiva zakonom?**

1) Da	36,8
2) Ne	23,2
3) Ne znam	40,0

P18. Ako smatrate da jest, znate li **koji zakoni kažnjavaju diskriminaciju na osnovi spola?**

1) Da, _____ i. (upišite naziv zakona) ¹	12,0
2) Ne znam	88,0

¹ odgovori su navedeni na stranici 101

P19. Molimo Vas da uz svaku tvrdnju izrazite svoj stupanj slaganja tako da zaokružite jedan od brojeva koji imaju slijedeće značenje:

1 - uopće se ne slažem	2 - ne slažem se	3 - niti se slažem niti se ne slažem	4 - slažem se		5 - u potpunosti se slažem		
1. Muškarci ne bi smjeli biti isključeni iz tradicionalno «ženskih» profesija samo na temelju svoga spola (odgajatelji u vrtiću i sl.)			7,7	5,2	16,1	28,2	42,9
2. Niže razine političkog djelovanja prikladnije su za žene, a više za muškarce.			38,2	19,8	24,9	11,6	5,5
3. Najvažnije odluke za obitelj treba donijeti muškarac.			38,6	18,8	21,2	13,1	8,3
4. Muškarcima bi trebalo dati prednost na natjecajima za rukovodeća radna mjesta.			42,6	19,6	19,2	11,4	7,2
5. Društvo bi moralo jednako cijeniti rezultate rada žena i muškaraca.			2,1	1,9	6,1	24,7	65,1
6. U redu je da se u nastavi žene većinom prikazuje kao osjećajne i nježne, a muškarce kao poduzetne i hrabre osobe.			19,3	15,1	29,0	21,9	14,8
7. U političkim strankama žene trebaju obnašati jednake funkcije kao i muškarci.			2,1	5,1	16,7	33,0	43,2
8. Supruge bi trebale imati jednaku slobodu kao i njihovi supruzi izlaziti navečer same van.			8,4	10,6	22,2	24,9	33,8
9. Muškarci trebaju imati bolji uspjeh u prirodoslovnim i tehničkim predmetima jer su im potrebni u životu nego ženama.			27,6	16,7	28,4	18,5	8,8
10. Vođenje zajednice bi moralo u velikoj mjeri biti u rukama muškaraca.			33,4	19,4	23,9	17,3	6,0
11. Karijera žene trebala bi biti jednako važna kao i karijera njenog supruga.			1,7	2,4	13,5	33,8	48,5
12. Muškarci trebaju ozbiljnije shvaćati svoje obrazovanje nego žene jer će jednog dana biti hranitelji svoje obitelji.			24,9	12,2	27,1	23,4	12,3
13. Žena treba snositi veći dio odgovornosti za brigu o djeci od muškarca.			22,4	14,3	22,6	25,5	15,1
14. Prihvatljivo je da su muškarci bolje plaćeni od žena, čak i onda kada obavljaju istu vrstu posla.			47,3	19,6	16,3	9,5	7,2
15. Muž i žena trebaju potpuno ravnopravno dijeliti kućanske poslove.			4,4	8,5	16,3	28,9	41,9
16. Žene trebaju imati mogućnosti zaposlenja i napredovanja u svim profesijama kao i muškarci.			1,6	2,1	10,3	32,0	53,9
17. Kad se donose važne političke odluke glavnu riječ trebaju imati muškarci.			40,1	19,1	22,2	12,2	6,3
18. Djevojčice bi trebale biti tiše i mirnije na školskom satu nego dječaci.			46,3	15,9	19,0	13,0	5,8
19. Žene bi trebalo birati za rukovodeća radna mjesta podjednako kao i muškarce.			2,9	4,1	14,6	32,3	46,0
20. Sinovi trebaju dobiti više podrške za školovanje nego kćeri.			59,5	18,8	13,0	6,4	2,3
21. Muškarci su za vođenje politike, a žene za brigu oko djece i kućanstva.			44,5	14,9	21,2	12,1	7,3
22. Zarada oba supružnika trebala bi biti pod kontrolom muža.			53,4	18,4	17,5	6,6	4,1
23. Muškarce i žene bi trebalo jednako poticati na daljnje školovanje/usavršavanje.			3,3	3,1	8,9	23,1	61,7

P20. Molimo Vas da uz svaku tvrdnju, u donje dvije tablice, izrazite svoj stupanj slaganja tako da zaokružite jedan od brojeva koji imaju slijedeće značenje:

	1 - uopće se ne slažem	2 - ne slažem se	3 - niti se slažem niti se ne slažem	4 - slažem se		5 - u potpunosti se slažem		
1. Muškarci su sposobniji donositi važne odluke nego žene.				46,5	16,5	18,2	12,4	6,4
2. Muškarci su uglavnom pametniji i sposobniji od žena.				46,6	20,7	20,0	8,9	3,9
3. Prava žena najviše skrbi o djeci, mužu i kući.				15,9	11,3	23,5	27,6	21,7
4. Žene su sklone preuveličavanju problema.				16	14,6	29,2	27,8	12,4
5. Pod izgovorom traženja ravnopravnosti, žene zapravo traže posebne povlastice.				27,6	18,9	29,8	16,9	6,8
6. Intelektualni poslovi bolje leže muškarcima.				41,7	20,3	22,7	8,7	6,7
7. Budući da žene rađaju djecu, ne mogu imati ravnopravan položaj s muškarcima u društvu.				46,5	18,0	19,5	10,7	5,2
8. Žena treba imati pravo izbora o zadržavanju trudnoće.				46,6	20,7	20,0	8,9	3,9
9. Žena koja se liječi od neplodnosti treba imati pravo na „umjetnu oplodnju“, bez obzira je li u braku ili nije.				15,9	11,3	23,5	27,6	21,7
10. Žena treba imati pravo izbora o zadržavanju trudnoće.				5,0	4,2	15,7	23,1	52,0
11. Žena koja se liječi od neplodnosti treba imati pravo na „umjetnu oplodnju“, bez obzira je li u braku ili nije.				6,4	4,8	17,8	23,1	47,9
12. Država treba štiti ljudski zametak (embrij) zakonom, bez obzira na volju žene.				27,1	13,6	28,4	15,2	15,6
13. Najbolje je da odluku o zadržavanju trudnoće žene donese muškarac - otac djeteta.				55,6	16,0	19,5	5,7	3,2
14. Svaka žena koja zatrudni treba roditi dijete.				27,0	13,6	28,8	15,1	15,5

P21. Procijenite **koliko bi svaka od navedenih mjera mogla ženama olakšati usklađivanje poslovnog i obiteljskog života te poboljšati njihov položaj u hrvatskom društvu:**

		1 – uopće ne	2 – donekle	3 – prilično	4 – u potpunosti
1	Klizno radno vrijeme	8,1	35,2	35,2	21,6
2	Jaslice i vrtići u radnim organizacijama	4,0	20,9	36,0	39,1
3	Podjela jednog radnog mjesta na dvije osobe (svaka po 4 sata)	18,9	34,6	29,4	17,1
4	Financijske povlastice za poslodavce koji brinu o ravnopravnosti spolova	14,9	31,5	34,6	19,0
5	Uvođenje zakonske obveze korištenja roditeljskog dopusta za očeve	11,3	31,3	34,8	22,6
6	Veće poštivanje ravnopravnosti spolova tijekom obrazovanja	7,7	29,2	35,9	27,1
7	Obrazovanje poslodavaca i zaposlenika o ravnopravnosti spolova	8,1	33,0	35,0	23,8
8	Osvještavanje javnosti putem medija (TV, novine, radio)	6,8	33,8	35,8	23,6
9	Strože kažnjavanje neravnopravnog postupanja na temelju spola	7,1	26,2	34,5	32,2
10	Nešto drugo, što? _____				

P22. Koliko ste spremni sudjelovati u svakoj od sljedećih aktivnosti kojima se nastoji smanjiti neravnopravnost spolova?

		1 - Uopće ne	2 - Donekle da	3 - Sigurno da
1	Potpisivanje peticije	18,0	37,8	44,2
2	Sudjelovanje u političkoj kampanji	57,5	31,4	11,1
3	Sudjelovanje u mirnom protestu na ulici	46,4	35,4	18,2
4	Poučavanje o ravnopravnosti spolova	42,2	39,9	18,0
5	Pisanje članka ili pisma čitatelja u novinama	58,0	31,2	10,8
6	Pokretanje rasprave o ravnopravnosti spolova na internetskim forumima ili pisanje bloga o toj temi	56,7	31,6	11,7
7	Volontiranje u akcijama Ureda za ravnopravnost spolova Vlade RH	57,5	32,4	10,1
8	Uključivanje u rad nevladinih udruga koje zastupaju ravnopravnost spolova	56,3	32,6	11,1
9	Nešto drugo – što? _____			

P23. Koliko ste zainteresirani za pitanje ravnopravnosti spolova u društvu? Izaberite jedan od ponuđenih odgovora:

1) Izrazito me zanima ova tema (pratim zakonske i druge propise)	5,8
2) Prilično me zanima ova tema (pratim medije – TV, novine, Internet)	38,9
3) Slabo, baš ne pratim tu problematiku	42,9
4) Uopće me to ne zanima	12,3

OPĆI PODACI

1. 2. Spol: M Ž
3. Godina rođenja: _____
4. Stupanj Vašeg obrazovanja i obrazovanja Vaših roditelja? (svoj odgovor označite znakom X u odgovarajuću kućicu)

	Vi	majka	otac
Osnovna škola			
Srednja škola			
Viša škola			
Fakultet			
Magisterij, doktorat, specijalizacija			

5. Radna aktivnost (zaokružite samo jedan odgovor):
- a) U radnom odnosu kod poslodavca
 - b) Poljoprivrednik/ca
 - c) Privatni poduzetnik/ca odnosno obrtnik/ca
 - d) Slobodna profesija
 - e) Učenik/ca
 - f) Student/ica
 - g) Domaćin/ca
 - h) Nezaposlen/a
 - i) Umirovljenik/ca
 - j) Ostalo
6. Ukoliko ste zaposleni, koji je Vaš položaj u hijerarhiji organizacije u kojoj radite?
- a) Glavni/na direktor/ica ili ravnatelj/ica
 - b) Rukovoditelj/ica (više od 10 podređenih)
 - c) Rukovoditelj/ica (manje od 10 podređenih)
 - d) Zaposlenik/ca (nemam podređene)
7. U kakvom ste naselju proveli najveći dio života?
- a) Selo
 - b) Manji grad
 - c) Veći grad
 - d) Zagreb
8. Koji je vaš bračni status?
- a) neoženjen / neudana
 - b) oženjen / udana
 - c) u izvanbračnoj zajednici
 - d) razveden / razvedena
 - e) udovac / udovica
9. Imate li djece?
- a) Ne
 - b) Da
Koliko muške? _____
Koliko ženske? _____

10. Kako biste, u općim uvjetima života u Hrvatskoj, ocijenili životni standard Vašeg kućanstva?
- Znatno višim od prosjeka
 - Nešto višim od prosjeka
 - Prosječnim
 - Nešto nižim od prosjeka
 - Znatno nižim od prosjeka
11. Koja od sljedećih izjava najbolje opisuje Vas osobno?
- Religiozan/na sam u skladu s crkvenim učenjem
 - Religiozan/na sam na svoj način
 - Nisam siguran/na jesam li religiozan/na ili nisam
 - Nisam religiozan/na
 - Protivnik/ca sam vjere
12. Koja stranka je najbliža Vašem političkom opredijeljenju?
- HDZ
 - SDP
 - HNS
 - HSS
 - HSP
 - HSLŠ
 - IDS
 - neka druga, koja? _____
 - ne znam, ne mogu se odlučiti
13. Županija
- Zagrebačka županija
 - Krapinsko-zagorska
 - Sisačko-moslavačka
 - Karlovačka
 - Varaždinska
 - Koprivničko-križevačka
 - Bjelovarsko-bilogorska
 - Primorsko-goranska
 - Ličko-senjska
 - Virovitičko-podravska
 - Požeško-slavonska
 - Brodsko-posavska
 - Osječko-baranjska
 - Vukovarsko-srijemska
 - Zadarska
 - Šibensko-kninska
 - Splitsko-dalmatinska
 - Istarska
 - Dubrovačko-neretvanska
 - Međimurska
 - Grad Zagreb